

114

Φ 2

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

1997

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

1997

1997

1997

1997

1997

1997

1997

1997

ΤΟΙΣ

ΕΠΕΡΓΕΤΑΙΣ

ΤΗΣ

ΚΟΙΝΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ ΕΛΛΑΔΟΣ. (α)

(α) Ίδε ἐν τέλει τοῦ βιβλίου τὸν κατὰ τὴν 25 Ἰανουαρίου 1857 ἐκφωνηθέντα λόγον ἐπὶ τῇ καταστάσει τοῦ θημελίου λίθου διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ Γυμνασίου Ναυπλίου.

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Ἐπιθυμοῦντες νὰ δικαιολογήσωμεν τὴν ἀνάγκην διὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς παρούσης καλλιλογικῆς πραγματείας, καὶ τὴν σχέσιν τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς, **Πεζογραφικὴ Καλλιλογία** ἦτοι **Ῥητορικὴ καὶ Ῥητορεία**, εἰς χρῆσιν **μάλιστα τῶν Γυμνασίων**, θέλομεν λάβει ὕλην διὰ τὰ σύντομα ἡμῶν **Προλεγόμενα** ἐξ αὐτῶν τῶν λέξεων τῆς ἐπιγραφῆς **ῤητορικῆς, ῤητορείας, Καλλιλογίας**, εἰς χρῆσιν **μάλιστα τῶν Γυμνασίων**.

Α΄. Ῥητορικὴ. Ῥητορικὰς μέχρι τοῦδε πολλὰς ἔχομεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ· ἀλλ' ἡ ἐξέταστικὴ τῶν διδακτικῶν βιβλίων ἐπιτροπὴ, ἐκ σοφῶν ἀνδρῶν συνισταμένη, τῶν κυρίων **Φ. Ἰωάννου, Θ. Μανούση, Κ. Ἀσωπίου, Κ. Κοντογόνου, Ἡρ. Μητσοπούλου, Ἰ. Ψαρᾶ, Στ. Α. Κουμανούδη, Εὐθ. Καστόρχη καὶ Ἰ. Γ. Παππαδάκη**, διὰ τῆς πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως **Β. Ὑπουργεῖον** ἐπισήμου αὐτῆς ἀπαντήσεως (ἰδ. ἐφημ. τῶν **Φιλομαθῶν**, τῇ 14 Ἰουλίου 1856, Ἀριθ. 169) φαίνεται, ὅτι οὐδεμίαν τούτων ὡς διδακτικὸν βιβλίον ἐγκρίνει· διὰ τοῦτο γνωμοδοτεῖ, ὡς πρὸς τὰ **Γυμνάσια**, ἵνα συνταχθῇ καὶ **ῤητορικὴ σύντομος**, περιέχουσα τὰ κεφαλαιωδέστερα καὶ διδασκόμενῃ συγχρόνως μὲ τὴν ἑρμηνείαν τῶν **ῤητόρων**, εἰς ὧν τοὺς λόγους γίνεται ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῆς.

Καὶ τῶ ὄντι αἱ ὑπάρχουσαι **ῤητορικαί**, ὑπὸ ἄλλους καιροὺς καὶ περιστάσεις συντεταγμέναι, σπεροῦνται καὶ συντομίας, ὡς πρὸς τὴν ὀλιγότητά **μάλιστα τῆς περιχομένης ὕλης**, καὶ τὰ κεφαλαιωδέστερα δὲν περιέχουσι,

διότι πλήρεις δὲν εἶναι εἰς λίαν οὐσιώδη ἀντικείμενα. Ἐξάγεται δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς.

Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς ῥητορικῆς, δηλαδή ἐν τῇ Εὐρέσει, κατὰ τὴν συνήθη αὐτῆς εἰς τέσσαρα μέρη διαίρεσιν, γίνεται λόγος μόνον περὶ τῶν κοινῶν τόπων καὶ τῶν συνηθεστέρων ἐπιχειρημάτων. Ἀλλὰ ταῦτα, εἰ καὶ μόνα τὰς πίστεις ἀπετέλουν, στρέφονται μόνον νὰ διδάξωσιν ἡγῶν νὰ πληροφρήσωσι τὸν νοῦν τοῦ ἀκροατοῦ. Ὁ δὲ ῥήτωρ καὶ κατὰ τὸν Κικέρωνα (1), καὶ τὸν Λαάρπιον (2), καὶ πολλοὺς ἄλλους ὀφείλει οὐ μόνον διδάσκειν διὰ τῶν ἐπιχειρημάτων, ἀλλὰ καὶ ἀρέσκειν διὰ τε τοῦ λεκτικοῦ καὶ τῶν ἡθῶν καὶ συγκινεῖν διὰ τῶν παθῶν, διὰ δὲ τῶν τριῶν ὁμοῦ πείθειν. Ἵνα δὲ διὰ τῶν ἡθῶν ἀρέσκωμεν, καὶ διὰ τῶν παθῶν συγκινῶμεν, ἔπρεπεν ἐν τῇ εὐρέσει, μετὰ τὰ ἐπιχειρήματα, καὶ τὰ ἡθῆ καὶ τὰ πάθη συστηματικῶς νὰ θεωρῶνται ὑπὸ ῥητορικὴν ἔποψιν καὶ ὡς πρὸς τὸν ῥήτορα, καὶ ὡς πρὸς τὸν ἀκροατὴν, καὶ ὡς πρὸς τὸν λόγον. Ἐλλείποντα δὲ ταῦτα ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ῥητορικῶν, συνεπληρώσαμεν ἡμεῖς ἐν τῇ παρούσῃ.

Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ μέρει τῆς ῥητορικῆς, ἥτοι τῇ Τάξει ἢ Διαθέσει, λαμβάνεται συνήθως ὑπ' ὄψιν μόνον ἡ ὁμαλὴ τάξις τῶν μερῶν τοῦ ῥητορικοῦ λόγου, καὶ τούτων οὐχὶ ἀκριβῶς. Ἀλλ' ἡμεῖς ἐθεωρήσαμεν καὶ τὴν ἀνώμαλον αὐτῶν τάξιν, καὶ τὰ διάφορα αὐτῶν εἶδη ἀκριβέστερον ἐθεωρήσαμεν, καὶ τὴν τάξιν αὐτῶν τῶν ἐπιχειρημάτων ἐξητάσαμεν, καὶ τινὰ ἄλλα λίαν οὐσιώδη.

Ἐν δὲ τῷ τρίτῳ τῆς συνήθους ῥητορικῆς μέρει, ἥτοι ἐν τῷ περὶ λεκτικοῦ, ἀνεπληρώσαμεν πολλὰ κενά. Θεωρήσαντες τὸ λεκτικὸν κατὰ τε τὰς γενικὰς καὶ εἰδικὰς αὐτοῦ ἀρετάς, ἐπραγματεύθημεν συντόμως περὶ ἀπάντων, μάλιστα δὲ ὡς πρὸς τὰς γενικὰς ἀρετάς, περὶ καθαρότητος, περὶ ἧς οὐδὲν συνήθως ἀναφέρεται,

(1) De Oratore, liber II, § 128.—

(2) Cours de Littér.— anciens.—Éloquence, Tom. I, p. 209.

μετὰ τῶν δύο ἀντιθέτων αὐτῇ ἄκρων, εἰς ἁμαρτήματα ἐκπιπτόντων, τοῦτε ὕπερκαθαρισμοῦ (purisme) καὶ τῆς ἀσυγγνώστου νεολογίας (neologisme)· περὶ σαφηνείας, περὶ γλαφυρότητος, εἰς ἣν ὑπάγονται τὰ Σχήματα καὶ οἱ Τρόποι, καὶ περὶ Ἀρμονίας. Τὴν δὲ περὶ Ἀρμονίας θεωρίαν ἡ κατεγέλων τινὲς τῶν ἡμετέρων, ὡς ὅλως ἀκατάληπτον ματαιοπονίαν (1), ἡ ἐπραγματεύοντο ὡς ἀρχαιολογικὴν ὑπόθεσιν, δηλαδή ὡς μὴ δυναμένην πλέον τεχνικῶς καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ ἐφαρμοσθῆναι, καὶ οὕτως εἰς ἀεικωρίαν ἐρήμην ἅπαν τὸ ἔθνος κατεδικάζετο ὡς πρὸς τὸ ἄκρον τοῦτο ἄωτον τῆς προγονικῆς εὐαισθησίας καὶ φιλοκαλίας. Ἡμεῖς ὁμῶς διαιρέσαντες τὴν Ἀρμονίαν, κατὰ τὸν Ἀλ. Διονύσιον, εἰς Μέλως, Ῥυθμόν, Μεταβολὴν καὶ Πρέπον, καὶ προσδιορίσαντες, τὸ ἐφ' ἡμῖν, θετικῶς ἑνὸς ἑκάστου τὴν ἰδίαν φύσιν, ἐφηρμοσάμεν καὶ διὰ παραδειγμάτων εἰς τὴν καθομιλουμένην, καὶ θετικὰ τὰ μέχρι τοῦδε ἀκατάληπτα κατεστήσαμεν. Ὑπεδείξαμεν τοῦλάχιστον ἀπόπειραν εἰς ἀνακαίνισιν τῶν δοκούντων ἀκατάληπτων, καὶ εἰς ἀνάστασιν τοῦτου τοῦ πρὸ αἰώνων νεκροῦ Λαζάρου. Ἀναλόγως δὲ ἐξηκριθώσαμεν, τὸ ἐφ' ἡμῖν, καὶ τὰς εἰδικὰς τοῦ λεκτικοῦ ἀρετὰς, ἀναγαγόντες ὑπὸ τὰς ἀρχικὰς τῆς Αἰσθητικῆς ιδέας τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ, καὶ οὕτω πληρεστέραν ἀπεδώκαμεν τὴν ἀκανθώδη καὶ δυσχερεστάτην, ἀλλ' ἀναγκαιοτάτην περὶ Ἑρμηνείας θεωρίαν.

Παρά ταῦτα δὲ καὶ ἄλλα σπουδαῖα παρενεβλήθησαν ἐν τῇ συντόμῳ ταύτῃ ρητορικῇ, ὡς καὶ σχέδιον ρητορικοῦ λόγου, καὶ περὶ αὐτοσχεδιασμοῦ, καὶ περὶ τρόπων τῆς ἀπὸ στήθους ἀπαγγελίας, ὡς οἱ νεώτεροι παραγγέλλουσιν, ἅπερ ἐν ὀγκώδεσι ρητορικαῖς οὐδόλως ἀπαντῶνται. Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν ρητορικὴν. Τὰ ἐξῆς δὲ ὡς πρὸς τὴν ρητορείαν.

Β'. **Ρητορεία.** Αἱ μέχρι τοῦδε ρητορικαὶ μας, μνημονεύουσαι ἐν τέλει καὶ τὴν ὑπόκρισιν, εἰς τὰ ἀνωτέρω

(1) Ἰδ. Ν. Δόξα τῆς κατ' ἐπιστ. ρητορ. σ. 48—49.

μόνον ἑλλειπῇ καὶ μὴ ἀκριβῇ περὶ ῥητορικῆς περιστρέφοντο. Περὶ δὲ τῆς τῶν νεωτέρων ἐλοquence (eloquentia) ἢ καθ' ἡμᾶς ῥητορείας ἢ εὐγλωττίας, δηλαδή περὶ τοῦ κυρίου τῆς ῥητορικῆς σκοποῦ, τοῦ εἰς πράξιν ἅπαντας τοὺς ῥητορικοὺς κανόνας φέροντος καὶ τὴν βάσιν τῆς ἀμέτρου καὶ ἐμμέτρου καλλιλογίας αποτελοῦντος, οὐδὲ γὰρ. Καὶ ὁμῶς, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ τις τῶν νεωτέρων, ἡ μέχρι τοῦδε ῥητορικὴ, περιοριζομένη μόνον εἰς τὴν ἀγόνον θεωρίαν γενικῶν τινῶν κανόνων, ἀνευ ἐφαρμογῆς εἰς τὸν νῦν πραγματικὸν καὶ πρακτικὸν τοῦ εὐλέγειν βίον, ἐστὶν ἀνωφελὴς καὶ ἀληθῆς ματαιοπονία. Ἡ ῥητορικὴ, ὡς μέχρι τοῦδε ἐγένετο, ὁμοιάζει τὴν μέχρι τινὸς ὑπὸ τῆς φυσικῆς ἀφηρημένην θεωρίαν τοῦ ἀέρος ἀνευ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτοῦ εἰς τὰς μηχανὰς καὶ εἰς τὰ πλοῖα, ἢ τὴν τοῦ ἤλεκτρισμοῦ, βλάπτοντος μὲν ὡς κεραυνοῦ, ἀλλὰ τάχιον τοῦ αἵτου τοῦ Διὸς καὶ θάπτον τῶν ἀνέμων, ὡς ταχυτάτῃ Ἴρις διὰ πυρίνων πετερίων μὴ διακομίζοντος εἰσέτι τηλεγραφικῶς ἀπὸ τῶν περάτων εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τοῦ Διὸς νοὸς τὰς ἐντολάς. Ἀντὶ δὲ πραγματικῆς ῥητορείας, ἀναμίγνυον ἐν ταῖς θεωρίαις τῶν οἱ πρό ἡμῶν ὑποθετικὴν τινα καὶ ἀνυπαρκτον πλέον, τὴν πρό εἰκοσι καὶ δύο ἑκατονταετηρίδων ἥτοι τὴν ἀπὸ καταβολῆς τῆς ῥητορικῆς Ἀριστοτελικῆν τοῦ ῥητορικοῦ λόγου διαιρέσιν, εἰς Διηρηγορικὸν ἢ Ἐκκλησιαστικὸν εἶδος, ἐν ᾧ οὔτε δημὸς πλέον κατὰ τὸν ἀρχαῖον ὑπάρχει, οὔτε κυριαρχικαὶ αὐτοῦ συναθροίσεις ἐν ταῖς δημοσίαις ἀγοραῖς τῶν νῦν κοινωνιῶν πλέον γίνονται· εἰς Δικανικὸν κατὰ τοὺς ἀρχαίους, ἐν ᾧ καὶ ὁ τόπος, καὶ τὰ πρόσωπα, καὶ οἱ τύποι τῶν νῦν Δικαστηρίων ὁλῶς μετεβλήθησαν ἐκ τῶν ἀρχαίων· καὶ εἰς Ἐπεικτικὸν, ἐν ᾧ καὶ αἱ πανηγυρικαὶ τῶν ἀρχαίων διὰ τῆς καλλιλογίας ἐπιδείξεις ἀλλως, καὶ ἀλλαχόθι παρ' ἡμῖν γίνονται. Ἡ θεωρία τῶν λοιπῶν ἔμενεν ἀγόνος, ἢ δὲ ἐφαρμογὴ τῆς φαντασιώδους καὶ σχολαστικῆς, ὡς μόνον ἐντὸς τῶν Σχολείων ἔχουσα ὑπαρξιν.

Ἀλλ' ἡ ῥητορικὴ ἐξ ἀγόνου σχολικῆς θεωρίας ἔ-

πρεπε νὰ γείνη πραγματική καὶ πρακτική, ἔπρεπε νὰ ἐξέλθῃ τῶν σχολείων, ἔπρεπε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν νῦν ζῶσαν κοινωνίαν, νὰ ἐκλαϊκωθῇ, οὕτως εἰπεῖν, καὶ ἀπάσας τὰς νῦν ὑπαρχούσας μορφὰς τῆς εὐγλωττίας νὰ ὑποδυθῇ καὶ παραστήσῃ· ἡ θεωρία λοιπὸν ἔπρεπε νὰ μεταβληθῇ εἰς πράξιν, ἡ ῥητορική εἰς ῥητορείαν, καὶ τοῦτο ἤδη διὰ τῆς παρούσης πραγματείας ἀπεπειράθημεν, κατὰ τὰς θεωρίας τῶν νεωτέρων, νὰ πράξωμεν.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐνέργεια τοῦ εὖ λέγειν γίνεται διττῶς ἤτοι ἀπαγγελτικῶς ἢ γινεται διὰ ζώσης φωνῆς, ἡ γραπτῶς ἤτοι διὰ συγγραμμάτων, ἔπρεπε καὶ ἡ ῥητορεία, ἀμφότερα ταῦτα τὰ εἶδη τῆς εὐγλωττίας περιλαμβάνουσα, νὰ διαιρεθῇ εἰς ἀπαγγελτικὴν ἢτοι προφορικὴν ῥητορείαν, καὶ εἰς γραπτὴν ἢτοι συγγραφικὴν.

Καὶ ἡ μὲν ἀπαγγελτικὴ ἢ προφορικὴ ῥητορεία ἔπρεπε νὰ ἐμφανισθῇ ὑπὸ τὰς νῦν πέντε ἐν τῇ κοινωνίᾳ κυριωτέρας αὐτῆς μορφᾶς· ἤτοι α') Ὡς κοινοβουλευτικὴ ῥητορεία ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ βήματος, καὶ ἐν γένει καὶ ἰδίως κατὰ τε τοὺς ἀρχαίους καὶ τοὺς νεωτέρους. β') Ὡς δικανικὴ ἐνώπιον τῶν νῦν Δικαστηρίων, ὁμοίως καὶ ἐν γένει, καὶ ἰδίως κατὰ τε τοὺς ἀρχαίους καὶ νεωτέρους. γ') Ὡς ἱερὰ ἢ ἐκκλησιαστικὴ ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἄμβωνος, ἐν ᾗ γίνεται ἔρευνα περὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ ἱεροκλήρυκος προτιθεμένου σκοποῦ, περὶ τῶν χρηστέων μέσων, ἤτοι τῆς ἐπιστήμης αὐτοῦ, τῆς φρονήσεως, τοῦ εὐαγγελικοῦ πάθους, καὶ περὶ τῶν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος διαφόρων εἰδῶν λόγων, ἢτοι Ὁμιλίας, Διδαχῆς, Πανηγυρικοῦ καὶ Ἐπιταφίου. δ') Ὡς ἀκαδημαϊκὴ, ἐν ᾗ γίνεται ἐξέτασις καὶ περὶ τῶν διαφόρων αὐτῆς λόγων, ἢτοι εἰσιτηρίων ἢ ὑποδεκτηρίων (discours de réception), περὶ φιλοσοφικῶν, ἱστορικῶν ἢ φιλολογικῶν βραβευτέων ἔργων, περὶ δημοτηγορίων ἢ προσφωνήσεων, περὶ ὑπομνημάτων περὶ τὰς ἐπιστήμας, τὰς τέχνας ἢ ἄλλα ἀντικείμενα πολυμαθείας, καὶ

τέλος περί ῥητορικῶν γυμνασμάτων διὰ τὰς ἀνωτέρας Τάξεις τῶν Γυμνασίων, καὶ περί γραπτῶν συνθέσεων διὰ τὰς κατωτέρας Τάξεις τῶν Γυμνασίων καὶ τὴν ἀνωτέραν τῶν Ἑλ. Σχολείων. ε) Τέλος ὡς στρατιωτικὴ, ἐν ἣ ἐν τῷ ποδῷ τοῦ Ἀρεος, ἀπὸ τοῦ μέσου τῶν δορικτήτων πόλεων θέλομεν ἀκούσει τὴν κεραυνοβόλον φωνὴν τοῦ εἰκοσι καὶ ἑξ ἑτῶν στρατηγοῦ, τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος, ὅστις, κατὰ τὴν ἐμφαντικὴν τοῦ Κορμενίνου ἔκφρασιν, διέγραφε Κράτη ἐκ τῶν γεωγραφικῶν πινάκων, ἐσφράγιζε τὰ νέα βασίλεια διὰ τῆς κώπης τοῦ ξίφους του, ἀπήγγελλε τὴν εἰμαρμένην τῶν δυναστειῶν ἐν μέσῳ τοῦ κεραυνοῦ καὶ τῶν ἀστραπῶν, διὰ δὲ τῆς μαχικῆς αὐτοῦ εὐγλωττίας ἠδύνατο εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης νὰ φέρῃ τοὺς νικηφόρους αὐτοῦ στρατοὺς.

Ὑπὸ δὲ τὴν γραπτὴν ῥητορείαν θεωροῦνται συντόμως, ὑπὸ τὴν καλλιλογικὴν αὐτῶν ἔποψιν, αἱ κυριώτεραι πεζογραφικαὶ συνθέσεις· ἐπομένως γίνεται λόγος περὶ διαλογικοῦ εἶδους, περὶ ἐπιστολιμαίου, περὶ ἱστορικοῦ καὶ περὶ φιλοσοφικοῦ, μετὰ συντόμου ἐπιστάσις περὶ τοῦ σκοποῦ αὐτῶν καὶ τῶν χαρακτήρων, κατὰ τὰς νῦν αὐτῶν θεωρίας. Ἡ ῥητορεία λοιπόν, ὑπὸ τοιαύτην καινοφανῆ ἔποψιν νῦν πρῶτον ἐν μέσῳ ἡμῶν ἐμφανιζομένη, καὶ τερπνὴ εἶναι, καὶ διδακτικὴ, καὶ ἀπαραίτητος εἰς ἅπαντας τοὺς ἀπὸ τῶν διαφορῶν βημάτων ἀγορεύοντας.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ ῥητορίας, νῦν πρῶτον ὑπὸ τὴν μορφήν ταύτην καὶ εἰς τὰ διδακτήρια καὶ εἰς τὸ ἡμέτερον ἔθνος καὶ γένος εἰσαγομένης. Περὶ δὲ Καλλιλογίας τὰ ἑξῆς.

Γ'. Καλλιλογία. Διὰ τῆς Καλλιλογίας ἐνταῦθα ἐννοοῦμεν τὸ εὖ λέγειν ἐν γένει, θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς κατὰ τὸ πραγματικόν καὶ τὸ λεκτικόν, στηριζομένης ἐπὶ τῶν ἀναλλαιώτων ἀρχῶν τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ τῆς Αἰσθητικῆς, ἣ, κατὰ τὸν μακαρίτην Κούμαν, Αἰσθηματικῆς, ἣν ἴσως καὶ Καλλολογίαν δυνάμεθα νομᾶσαι. Τὸ δὲ καλὸν διὰ λόγου

μὲν παριστάμενον, ἀποτελεῖ τὴν Καλλιλογίαν· δι' ἧχων δὲ καὶ τόνων, τὴν Μουσικὴν· διὰ δὲ χρωμάτων ἐπὶ ἐπιφανειῶν, τὴν Γραφικὴν· διὰ δὲ στερεῶν σωμάτων, τὴν Γλυπτικὴν, κλ· καὶ ἐν γένει ἢ δι' οἴου δήποτε μέσου παράστασις τοῦ καλοῦ ἀποτελεῖ τὰς καλὰς τέχνας ἥτοι τὴν Καλλιτεχνίαν (Les beaux-arts) (1). Ἐπειδὴ δὲ τὸ εὖ λέγειν γίνεται ἢ διὰ τοῦ ἀμέτρου ἥτοι τοῦ πεζοῦ λόγου, ἢ διὰ τοῦ ἐμμέτρου ἥτοι τοῦ ποιητικοῦ, ἡ Καλλιλογία ἄρα περιλαμβάνει δύο μέρη, Α') τὴν τοῦ ἀμέτρου λόγου ἢ τὴν πεζογραφικὴν Καλλιλογίαν, καὶ Β') τὴν τοῦ ἐμμέτρου ἢ τὴν ποιητικὴν Καλλιλογίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μὲν ῥητορικὴ, χωρισθεῖσα ἤδη τῆς ῥητορείας, περιορίσθη εἰς μόνον τὸ θεωρητικόν μέρος τοῦ εὖ λέγειν, ἡ δὲ ῥητορεία, ὡς ἐφαρμογὴ τῆς ῥητορικῆς, εἰς τὸ διὰ τοῦ πεζοῦ λόγου πρακτικόν εὖ λέγειν, ἥτοι ἀπαγγελτικόν ἢ γραπτόν, ἀμφότεραι δὲ ἔργον ἔχουσι τὸ εὖ λέγειν, διὰ τοῦτο ἀμφότεραι, ἢ τε ῥητορικὴ καὶ ῥητορεία, ὡς εἶδη, ὑπάγονται ἐνταῦθα ὡς εἰς γένος ὑπὸ τὸ Α' Μέρος ἥτοι τὴν πεζογραφικὴν Καλλιλογίαν. Κατὰ ταῦτα δὲ δικαιοῦται καὶ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ παρόντος πονήματος. Ἔστι δὲ ἡ Καλλιλογία ἀκριβὲς γνῶσις τῶν τε ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ὑπὸ τὴν ἐποψιν τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ κατὰ τὰς ἀναλλοιώτους τῆς Αἰσθητικῆς ἀρχάς, ἢ ἐν μέρει ἔθνους τινός, ἢ ἐν γένει περισσοτέρων ἢ, εἰ δυνατόν, ἀπάντων τῶν ἐθνῶν. Ὅθεν, ὡς ἡ φιλοσοφία, δύναται νὰ διαιρεθῇ καὶ ἡ Καλλιλογία εἰς ἀσιατικὴν καὶ δυτικὴν. Ὑπὸ δὲ τὴν δυτικὴν ὑπάγεται τότε καὶ ἡ ἀρχαία κλασικὴ Καλλιλογία, ἥτοι ἡ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων, καὶ ἡ τῶν νεωτέρων ἐθνῶν. Κατὰ τοῦτο δὲ διαφέρει ἡ Καλλιλογία τῆς φιλοσοφίας· διότι ἡ μὲν Καλλιλογία θεωρεῖ τὰ διὰ λόγου ἐκφραζόμενα, μόνον ὑπὸ τὴν ἐποψιν τοῦ καλοῦ

(1) Συστηματικὴν τῶν καλῶν τεχνῶν διὰίρεσιν παρουσιάζει νῦν ἡ φιλοσοφία ἐν τῇ Αἰσθητικῇ (18: καὶ Κεῖμα Αἰσθ. σ 256—309).

ἡ ὑψηλοῦ· ἡ δὲ φιλολογία τὰ ἐν γένει διὰ γλώσσης τινὸς ἐκπεφρασμένα, καλὰ ἢ μὴ καλὰ, εἰς ἔρευναν καὶ γνῶσιν τῶν ἐμπεριεχομένων· διότι ὑπὸ τὴν φιλολογίαν ὑπάγεται καὶ ἡ γραμματικὴ ἔρευνα τῆς γλώσσης, καὶ ἡ λεξικογραφία, καὶ ἡ ἔτυμολογία, καὶ ἡ ἑρμηνεία, καὶ ἡ κριτικὴ, αἵτινες, ὡς μὴ ἐξεταζόμεναι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ, δὲν ὑπάρχοντα ὑπὸ τὴν Καλλιλογίαν. Ἡ φιλολογία ἄρα εἶναι ὡς γένος, ἡ δὲ Καλλιλογία ὡς εἶδος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ περικλεῆς Βόλφιος ὥρισε τὴν φιλολογίαν ὡς ἐπιστήμην τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς ἀρχαιομαθείας, ἐν ᾗ παντοδαπαὶ περιλαμβάνονται γνώσεις.

Σημ. Τὴν καθ' ἡμᾶς Καλλιλογίαν ἐκφράζει, ὡς ἄλλοτε παρετηρήσαμεν, (1) ὁ Ἄλ. Διονύσιος διὰ τοῦ εὖ λέγειν· «Τοῦ λέγειν εὖ διττὴ ἡ διαίρεσις ἐστίν, εἰς τε τὸν πραγματικὸν τρόπον καὶ εἰς τὸν λεκτικόν, καὶ τούτων πάλιν ἀμφοτέρων εἰς τὰς ἴσας διαιρεθέντων τομὰς, τοῦ πραγματικοῦ μὲν, εἰς τε τὴν παρασκευὴν, ἣν οἱ παλαιοὶ καλοῦσιν εὐρεσιν, καὶ εἰς τὴν χρῆσιν τῶν παρσκευασμένων, ἣν προσαγορεύουσιν οἰκονομίαν· τοῦ λεκτικοῦ δὲ, εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ὀνομάτων, καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν ἐκλεγέντων» (2)· Ἀλλὰ καὶ τὴν λέξιν καλλιλογίαν, ὡς τεχνικὸν ὄρον, πολλαχοῦ μεταχειρίζεται ὁ αὐτὸς Ἀ. Διονύσιος· οἷον, ἐν τῷ περὶ Συνθέσεως, «ὅσα καλλιλογίαν... περιεῖληφεν ὀνόματα.—» (Τόμ. ἐ, σ. 52)· καὶ (αὐτόθι), «Τίνα σεμνότητα, ἡ καλλιλογίαν ταῦτα ἔχει τὰ ὀνόματα» καὶ, «πάλιν καλλιλογία καὶ μεγαλοπρεπεία διαφέρουσιν.—» (Ἀρχ. Κρίσ. Τόμ. ἐ, 226)· καὶ, «οὐ μὴν ὁμοίως τὴν καλλιλογίαν καὶ τὴν σεμνότητα... [ἀπεμάχαστο]» (αὐτ. σ. 227)· καὶ, «Τὸ δ' Ἰσαίου [ἥθος] πεποιησθαι ῥητορικῶς καὶ κεκαλλιλογησθαι σεμνότερον.—» (αὐτ. σ. 315)· καὶ, «Τῆς μὲν τοι καλλιλογίας τῆς

(1) Ἰδὲ ἡμετέρην πραγματείην περὶ Συνθέσεως, σελ. 3.

(2) Περὶ Λεξι. Δημ. δεινέ. Τόμ. γ', § 31, σ. 238.

ἐκείνου καὶ τοῦ πλούτου τῶν ἐνθυμημάτων κατὰ πολὺ ὕστερεϊ » (Πρὸς Γναῖον Πομπήϊον ἐπιστολή, Τόμ. ε', σ. 42, § 5)· καὶ, «τὴν τε μεγαληγορίαν τοῦ ἀνδρός καὶ τὴν καλλιλογίαν—» (περὶ Θουκυδ. χαρ. Τόμ. ε'. σ. 102, § 27)· καὶ, «—τὴν καλλιλογίαν καὶ τὰς ἐπιθέτους κατασκευάς —» (περὶ λεκτ. Δημοσθ. δειν. Τόμ. ε', σ. 148, § 3)· καὶ, «Τῆς δὲ Θουκυδίδου καὶ Γοργίου . . . καλλιλογίαν ἀνείληψε—» (αὐτ. σ. 150, § 4)· καὶ, «ἐν οἷς δῆλός ἐστι περὶ καλλιλογίας... μᾶλλον ἐσπουδαχώς —» (αὐτ. σ. 167, § 13)· καὶ, «Συκοφαντεῖς τὸ πρᾶγμα, τάχ' ἂν εἴποι τις, εὐέπειαν ἀπαιτῶν καὶ καλλιλογίαν παρ' ἀνδρός οὐ ταῦτα σοφοῦ » (αὐτ. σ. 190, § 25). Ἀντιστοιχεῖ δὲ τότε ἡ Καλλιλογία τοῖς Γαλλικοῖς littérature (γραμματεία ἢ γραμματολογία), ἢ belles lettres (καλὰ γράμματα), ἢ ἀπλῶς lettres (γράμματα—γραμματικά), ἰσοδυναμῶς παρὰ τοῖς Γάλλοις λαμβανομένοις· διότι ὁ μὲν Δριοῦς ἐρμηνεύει τὴν littérature διὰ τῶν belles-lettres· ὁ δὲ Bescherelle (Dictionnaire National, à Paris, 1855, ἐν λέξει littérature, ἐρμηνεύων τὴν littérature «ἐπιστήμην περὶ λαμβάνουσαν τὴν γραμματικὴν, ῥητορείαν καὶ ποίησιν,» ἐπιφέρει, autrement belles-lettres, ἤτοι δι' ἄλλων λέξεων ἡ littérature (γραμματεία ἢ γραμματολογία) = belles-lettres (καλὰ γράμματα)· ἐρμηνεύων δὲ les belles-lettres, λέγει, «τὸ σύνολον τῶν γνώσεων τῶν ἀποτελουσῶν τὴν γραμματικὴν, τὴν ῥητορείαν, τὴν ποίησιν,» ὡς ἐρμήνευσε δηλαδὴ καὶ τὴν littérature. Ὁ δὲ Τραυέρσιος, ὁ ἐν τῇ ἐγκυκλοπαιδεῖᾳ des gens du monde (Tome XVI, pag. 614) γράψας τὸ ἀξιόλογον ἄρθρον littérature, τίθησι παραλλήλως littérature, lettres, belles-lettres, καὶ παρακατιῶν δέχεται τὰς λέξεις ταύτας ὡς σχεδὸν ἰσοδύναμους. Ὅθεν καὶ οἱ τεχνογράφοι Γάλλοι τὰς περὶ τοὺς ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς περὶ Καλλιλογίας πραγματείας τῶν ἐπιγράφουσι διὰ τοῦ littérature, οἷον ὁ Batteux «principes de littérature», ὁ La Harpe, «Cours de littérature», κλ. Ὅθεν καὶ ἡμεῖς πρέπει, νομίζω, νὰ μεταφράζωμεν τὴν

littérature, προκειμένου ιδίως περί τοῦ εὖ λέγειν, οὐχὶ διὰ τοῦ φιλολογίας, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τοῦ Καλλιλογίας. Παρατηρητέον προσέτι, ὅτι ὑπὸ τὴν Καλλιλογίαν, παρὰ τὴν ῥητορικὴν καὶ ποιητικὴν, περιλαμβάνουσιν οἱ Γάλλοι καὶ τὴν γραμματικὴν, καθ' ὅσον οἱ καλῶς γράφοντες ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς, ὑποτίθεται, καὶ ἀναγκαίως μάλιστα ἀπαιτεῖται καὶ ἐξετάζεται, ἵνα καὶ ὀρθῶς γράψωσιν, ὅπερ εἶναι τῆς Γραμματικῆς. Κατὰ τε δὲ τὴν σύνθεσιν καὶ σημασίαν ἀντιστοιχεῖ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ καὶ Γαλλικὴ λέξις καλλιλογία (=καλῶς λέγειν) καὶ *belles-lettres* (=καλὰ γράμματα—λόγοι). Τὸ δὲ εὖ λέγειν ἔχει πρὸς τὸ καλῶς λέγειν ὡς ἡ εὐλογία πρὸς τὴν καλλιλογίαν. Ὅθεν, ἵνα, ὡς νομίζομεν, παραλληλίσωμεν τοὺς ὅρους, κατὰ λέξιν μὲν *philologie* =φιλολογία, *littérature* =γραμματεία ἢ γραμματολογία, *belles-lettres* =καλὰ γράμματα — λόγοι, *lettres* =γράμματα—γραμμάτικα, ὅτε καὶ μεταλαμβάνονται ἐνίοτε οἱ ὅροι διὰ τὴν κοινὴν τῶν γραμμάτων ῥίζαν· κατ' ἐννοίαν δὲ, ἐὰν κατὰ τὸ εὖ λέγειν ἐξετάζωνται οἱ συγγραφεῖς καὶ ποιηταί, ἡ *littérature*, *belles lettres* καὶ *lettres* =Καλλιλογία.

Ἐκδίδοντες δὲ ἤδη τὸ Α' Μέρος τῆς Καλλιλογίας, ἤτοι τὸ πεζογραφικόν, τὸ περιλαμβάνον τὴν ῥητορικὴν καὶ ῥητορείαν, θέλομεν ἐκδώσει, ἂν ὁ Θεὸς δώσῃ, καὶ τὸ Β' Μέρος ἤτοι τὴν ποιητικὴν Καλλιλογίαν, ἀκολουθῶς, ἂν εὐκολυνθῶμεν καὶ κατὰ τᾶλλα, καὶ κατὰ τὴν τοῦ τύπου δαπάνην.

Δ'. Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ βιβλίου φέρεται προσέτι, «εἰς χρῆσιν μάλιστα τῶν Γυμνασίων»· ἐνταῦθα τὸ μάλιστα σημαίνει, ὅτι διὰ τοὺς μαθητὰς τῶν Γυμνασίων ιδίως προορίζεται τὸ ἀνά χειρας βιβλίον, ἀλλ' ὡς παρακατιόντες θέλομεν ἰδεῖ, δύναται νὰ χρησιμεύσῃ καὶ δι' ἄλλους.

Κατὰ τὸ ἄρθρον 81 τοῦ ἀπὸ 31 Δεκεμβρίου 1836 Β. Διατάγματος, Περὶ κανονισμοῦ τῶν Ἑλ. Σχολείων καὶ Γυμνασίων, ὁρίζονται 2 ὥραι ἐν τῇ τετάρτῃ Τάξει τῶν

Γυμνασίων διὰ τὴν θεωρίαν τῶν περὶ τὸν λόγον ἐπιστημῶν κατὰ δὲ τὸ ἐντυπον ὑπουργικὸν Πρόγραμμα τῶν μαθημάτων τῶν Γυμνασίων, ἐκδοθὲν τὸν Σεπτέμβριον 1855, ἐν τῇ Δ' Τάξει φέρεται, « Ἑλληνικά—, ἐξακολούθησις τῶν στοιχείων τῆς ποιητικῆς καὶ μετρικῆς, στοιχεῖα ῥητορικῆς μετ' ἐφαρμογῆς εἰς τοὺς ἀρχαίους ῥήτορας, γυμνάσματα γραπτὰ » εἶδομεν δὲ ἀνωτέρω, ὅτι καὶ ἡ ἐξεταστικὴ τῶν διδακτικῶν βιβλίων ἐπιτροπὴ, ἐκ σοφῶν ἀνδρῶν συγκροτούμενη, τὴν διδασκαλίαν τῆς ῥητορικῆς μετ' ἐφαρμογῆς γνωμοδοτεῖ διὰ τοὺς μαθητὰς τῶν Γυμνασίων τοὺς ῥήτορας διδασκομένους. Ἡ ῥητορικὴ ἄρα διδασκτεία ἐν τοῖς Γυμνασίοις δι' ἅπαντα ταῦτα.

Ἀλλὰ τὸ μνησθὲν ὑπουργικὸν Πρόγραμμα καὶ διὰ τὰς κατωτέρας Τάξεις τῶν Γυμνασίων ἀπαιτεῖ γραπτὰ γυμνάσματα καὶ τὸ ἄλλο δὲ, ἐπίσης ἐντυπον Πρόγραμμα τοῦ ὑπουργείου διὰ τὰ Ἑλ. Σχολεῖα, διευθυνθὲν διὰ τῆς ἀπὸ 31 Αὐγούστου 1855 ὑπ' ἀριθ. Πρωτ. 4169
Διακ. 2403 ἐγκυκλίου, διατάττει διὰ τὴν Γ' Τάξιν τῶν Ἑλ. Σχολείων διδασκαλίαν, περὶ συνθέσεως λόγου ἀνὰ 2 ὥρας καθ' ἑβδομάδα· αὐτὸ τοῦτο δὲ ἐν τοῖς Ἑλ. Σχολείοις διατάττεται καὶ διὰ τοῦ ἀρθρου 15 τοῦ Κανονισμοῦ, ἀνὰ 3 ὥρας καθ' ἑβδομάδα. Καὶ ὅμως πολλάκις ἤκούσαμεν Διδασκάλους, ἀξιοτίμους ἄλλως, ἀποροῦντας καὶ ὡς πρὸς τὴν ὕλην, καὶ ὡς πρὸς τὸ εἶδος τῆς συνθέσεως ταύτης, καὶ ἀμηχανοῦντας διὰ τὴν ἐνέργειαν. Ἡ ἀπορία αὕτη λύεται ἐν τῇ παρούσῃ ῥητορείᾳ (§. 147—157), διότι, ὑπὸ τὴν ἀκαδημαϊκὴν ῥητορείαν, φέρεται καὶ σύντομος πραγματεία, πῶς νῦν νὰ γίνωνται καὶ τὰ ῥητορικά γυμνάσματα διὰ τὰς ἀνωτέρας Τάξεις τῶν Γυμνασίων, καὶ αἱ γραπτὰ συνθέσεις διὰ τὰς κατωτέρας Τάξεις τῶν Γυμνασίων, καὶ διὰ τὴν ἀνωτέραν τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων. Ἡ πραγματεία αὕτη χρησιμεύει ἄρα, κατὰ τοῦτο, οὐ μόνον διὰ τὰ Γυμνάσια, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ Ἑλ. Σχολεῖα. Ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς φοι-

τητάς τοῦ Πανεπιστημίου δὲν θέλει εἶσθαι ἀσυντελής, διότι οὗτοι ἀποτελοῦσι συνέχειαν τῆς ἀνωτέρας Τάξεως τῶν Γυμνασίων.

Ἄλλ' ὁ προορισμὸς τῆς παρούσης ῥητορείας δὲν εἶναι νὰ κλεισθῇ ἐντὸς τῶν Σχολείων καὶ Γυμνασίων, ἵνα μετὰ τῆς Γραμματικῆς συμφυλακισθῇ ὁ ἐξαίρετος αὐτῆς προορισμὸς εἶναι ὅλως κοινωνικὸς καὶ πρακτικὸς, κατὰ τὰ διάφορα εἶδη τῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ εὐγλωττίας. Πρέπει ἄρα διὰ τῶν φιλοπατρίδων Βουλευτῶν καὶ Γερουσιαστῶν ἡμῶν ἵνα λαλῇ ἀπὸ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ βήματος· διὰ τῶν νομομαθῶν νομικῶν μας, ἵν' ἀγορεύῃ ἐντὸς τῶν ναῶν τῆς θεμίδος· διὰ τῶν ἱερῶν τοῦ θεοῦ λόγου λειτουργῶν, ἵνα θρονῶνται ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ ἱεροῦ Ἀμβωνος· διὰ τῶν εὐγλωττῶν Καθηγητῶν καὶ Διδασκάλων ἡμῶν, ἵνα ἀντηχῇ ἐντὸς τῶν εὐρυτάτων αἰθουσῶν τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῶν ἄλλων Διδαστηρίων τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ Γένους· διὰ δὲ τῶν ἀνδρείων στρατιωτικῶν μας, ἵνα κεραυνοβολῇ ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Ἄρεος ὑπὲρ πατρίδος καὶ τῆς στρατιωτικῆς τιμῆς. Ἐκαστος βεβαίως ἔχει τὰς εἰδικὰς τοῦ ἰδίου ἐπαγγέλματος γνώσεις· ἀλλ' ἡ ῥητορεία, οἷα ἤδη παρουσιάζεται, εἶναι κοινὸν βιβλίον ἀπάντων, εἶναι τὸ κατ' εἶδος ὀργανικὸν βιβλίον τῆς σκοπίμου χρήσεως τῶν ἐπαγγελματικῶν ἐκάστου γνώσεων, εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, ἡ Δικονομία τῆς οὐσιαστικῆς καὶ καθ' ὕλην αὐτῶν μαθήσεως διὰ τὸ εὖ λέγειν κατὰ τε τὸ πραγματικὸν καὶ λεκτικὸν αὐτῶν. Ὅθεν καὶ οἱ Κοινοβουλευτικοὶ ῥήτορες, Βουλευταὶ καὶ Γερουσιασταί, καὶ οἱ Νομικοί, καὶ οἱ Κληρικοί καὶ οἱ Καθηγηταὶ καὶ Διδάσκαλοι, καὶ οἱ Στρατιωτικοὶ ἐνδιαφέρονται, ἵνα διὰ τὴν ῥητορείαν ἀνὰ χεῖρας λάβωσι, τοῦλάχιστον ἅπαξ, τὸ παρὸν στοιχειῶδες πόνημα, οἱ μὲν διὰ τὴν κοινοβουλευτικὴν, οἱ δὲ διὰ τὴν δικανικὴν, οἱ δὲ διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν, οἱ δὲ διὰ τὴν ἀκαδημαϊκὴν, οἱ δὲ διὰ τὴν στρατιωτικὴν ῥητορείαν.

Παρατηρήσαντες ταῦτα ὡς πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ἐκδομένου βιβλίου, λέγομεν συντόμως καὶ τὰ ἐξῆς διὰ τὴν σύνταξιν αὐτοῦ.

Ἐν τῇ συντάξει αὐτοῦ, ὡς πολυετῶς ἐν τῷ Γυμνασίῳ Ναυπλίας τὴν ῥητορικὴν διδάσκοντες, εἶχομεν σχεδὸν τι ἴδιον καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς, καθ' ὃ ἐβαδίζομεν. Ἀλλ', ὡς ἔλεγεν ὁ Κυντιλιανὸς (1), εἰς οὐδεμίαν αἵρεσιν ἀνήκομεν· διὸ, ὡς ἐκ τοῦ κειμένου φαίνεται, ἐλάβομεν ὑπ' ὄψιν καὶ ἀρχαίους καὶ νεωτέρους συγγραφεῖς. Καὶ ἐκ μὲν τῶν ἀρχαίων τὰ αἰώνια τῆς Καλλιλογίας πρωτότυπα· Ἑλληνας μὲν, τὸν Ἀριστοτέλην, Διονύσιον τὸν Ἀλικαρνασσεά, Δημητρίου τὸ Περὶ Ἑρμηνείας, τὸν Λογγίνον, καὶ σὺτὸν τὸν Ηλιοτάρχον ἐν τισὶ τῶν Τρόπων καὶ Σχημάτων (2). Λατίνους δέ, τὸν Κικέρωνα (3), καὶ τὸν Κυντιλιανόν (4). Ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων διαφόρους, καὶ μάλιστα τὸν Βλαῖρον, τὸν Villiers-Moriamé, καὶ τὸν Δριοῦν. Τούτων δὲ τῶν δύο τελευταίων τὰ πονήματά εἰσι μάλιστα ὠρισμένα διὰ τὴν Μέσσην ἐκπαίδευσιν, ὡς καὶ τὸ ἡμέτερον. Ἐν δὲ τῇ ῥητορείᾳ ἰδίως, ἐπειδὴ καὶ ἡ ὕλη καὶ τὸ εἶδος αὐτῆς ἀνήκει εἰς τοὺς νεωτέρους, κατὰ γράμμα ἠκολουθήσαμεν αὐτοὺς, καὶ μάλιστα τὸν Δριοῦν καὶ, κατὰ τὰ διάφορα τῆς ῥητορείας εἶδη, τὸν Laurentie, τὸν Cormenin, τὸν Crevier, τὸν Grand-perret, τὸν Villemain, κλ., οὓς καὶ αὐτὸς ὁ Δριοῦς εἶχεν ὑπ' ὄψιν. Ἐννοεῖται δὲ, ὅτι μετεβρύθμισαμεν, ὅπου ἔδει, τὰ γραφόμενα, ἵνα εὐχρηστα παρ' ἡμῖν καθιστῶνται.

Ἐχόντες δὲ πάντοτε ὑπ' ὄψιν τὴν δυνατὴν συντομίαν, καὶ τὸν προορισμὸν τοῦ πονήματος, ὡς διδακτικοῦ βιβλίου, ὅλως ἠρνήθημεν ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τὴν ἡμετέραν φιλοτιμίαν. Ἴσως, ἐὰν καὶ τὴν ἡμετέραν φιλοτιμίαν κατὰ τι ἐθεραπεύομεν, ἡδυνάμεθα καὶ καινοφανεστέρως θεωρίας εἰς σύστημα νὰ καθιερώσωμεν, καὶ μείζονα ἐπίδειξιν νὰ ἐμποιήσωμεν· ἀλλὰ ταῦτα πάντα, χάριν τῆς νεολαίας, σταθερῶς ἀπεφύγομεν. Προσέτι δὲ καὶ τὴν ἐφικτὴν συντομίαν, τὸ ἐφ' ἡμῖν, ἐπετύχομεν· διότι, ἐὰν ἐκ τοῦ ὄγκου τοῦ ἀνὰ χεῖρας βιβλίου ἀφαιρεθῇ σχεδὸν τὸ ἡμισυ, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν ῥητορείαν, τὸ ὑπόλοιπον μένει ἡ κυρίως ῥη-

(1) Inst. Orat. III, 1, p. 88.

(2) Περὶ τοῦ εἴου καὶ τῆς ποιήσεως Ὁμήρου, Τέμ. ζ', σ. 469—.

(3) Το Orator καὶ τὸ De Oratore.

(4) De Institutione Oratoria.

τορική ἐντὸς τῶν δυνατῶν τῆς ζητουμένης συντομίας ὄρων. Καὶ τῷ ὄντι τὸ ἀνὰ χεῖρας βιβλίον εἶναι σχεδὸν τὸ ἡμισυ τῶν ὑπ' ὄψιν ἡμῶν ἀλλογλώσσων, ὡς διδακτικῶν βιβλίων διὰ τὴν Μέσσην ἐκπαίδευσιν τῆς Γαλλίας συντεταγμένων. Ἐπράξαμεν δὲ ὅ, τι ἡδυνήθημεν καὶ αἰδεῖναι περιστάσεις ἐπέτρεψαν, ἵνα λυσιτελέστερον τὸ βιβλίον κατασταθῇ.

Ἀλλ' ἡ νέα γενεὰ ἃς μὴ περιμένη παρ' ἡμῶν τῶν προβεβηκότων τέλεια ἔργα· πολλοῦ γε καὶ δεῖ! Καὶ πῶς, ἡ πόθεν ἡμεῖς ἔργα τέλεια θέλομεν παρέξει; ἡμεῖς οἱ ἐν τῷ χειμῶνι τῆς δουλείας γεννηθέντες· οἱ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, ἐν μέσῳ ἀλλογλώσσων, μετὰ πολλῶν μόχθων καὶ δυσχερειῶν ὀλίγα μαθόντες· ἔπειτα δὲ τὴν ἀκμὴν τῆς νεότητος ἡμῶν κατατρίψαντες, οὐχὶ ἀνέτως ἐν μέσῳ σπουδαστηρίων καὶ βιβλιοθηκῶν, ἀλλ' ἐν μέσῳ τῶν στρατοπέδων τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἱεροῦ ἀγῶνος· μετέπειτα δὲ, παύσαντος ἐκείνου τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ κινήματος, εἰκοσαετῆς περίπου, εἰσελθόντες εἰς ἄλλον οὐχ ἥττον δυσχερῆ ἀγῶνα, τὸν ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῆς νεολαίας διδακτικόν, ὅπου τριάκοντα ἤδη ἔτη ἀδιαλείπτως διδάσκομεν ἀπὸ τῆς πρώτης συστάσεως τοῦ ἐν Αἰγίνῃ Ἑλ. Σχολείου. Ἐπομένως δὲ οὔτε ὁ ἀπαιτούμενος χρόνος εἰς ἰδιαιτέραν μελέτην καὶ σύνταξιν σπουδαίων συγγραμμάτων ὑπῆρχεν ἢ ὑπάρχει ἡμῖν, οὐδὲ ἐν μέσῳ βιβλιοθηκῶν εὐρισκόμεθα, οὐδὲ τ' ἀναγκαιότερα βιβλία ἔχομεν, οὐδὲ καὶ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ διαμένομεν, ἵνα τὰ ἐλλείποντα ἐκάστοτε ἀναπληρῶμεν.

Σημ. Ὁ νῦν ἀξιότιμος ὑπουργὸς τῆς Παιδείας Κ. Χ. Χριστόπουλος (1) ἐν τῇ ἐπισήμῳ καὶ ἀξιολόγῳ αὐτοῦ Πρὸς τὸν Βασιλέα περὶ παιδείας ἀρτίως ἐκθέσει, ποιούμενος κατ' ὄνομα ἐντιμον μνεῖαν καὶ ἀρχὴν τῆς Α' περιόδου (1829 μέχρι τέλους τοῦ 1830) ἀπὸ τοῦ παρ' ἡμῶν τότε σχολαρχουμένου Ἑλ. Σχολείου Αἰγίνης διὰ τῶν, «Προσ-

(1) Δε ἐκθεσιν περιηπτικὴν πρὸς τὴν Α. Μαγαλειότητα τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἑκκλ. καὶ τῆς Δημοσίας ἐκπαιδεύσεως Κ. Χ. Χριστοπούλου, περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι Μέσης ἐκπαιδεύσεως ἀπὸ τοῦ 1829 μέχρι τέλους τοῦ 1835 μετὰ στατιστικῶν σημειώσεων καὶ παρατηρήσεων, Περίοδον Α', σελ. 6, VI, Ἐν Ἀθήναις, τῇ 29 Φεβρουαρίου 1836.

ἐφυγον δὲ εἰς τὰ τότε ἐνιαχοῦ ὑπὸ τῆς οὐδέποτε ἐκλειψάσης ἑλληνικῆς φιλομουσίας διατηρούμενα Ἑλληνικὰ Σχολεῖα, μάλιστα δὲ εἰς τὸ ἐν Αἰγίνῃ δαπάνη τῆς κοινότητος αὐτῆς ὑφιστάμενον καὶ ὑπὸ τοῦ νῦν ἐν Ναυπλίῳ ἐπαξίως γυμνασιαρχοῦντος διευθυνομένου,» ἀποδίδει δικαιοσύνην εἰς τοὺς μακροὺς ἡμῶν διδακτικούς ἀγῶνας. Ἐσχολαρχήσαμεν δὲ τὸ ἐν Αἰγίνῃ Ἑλ. Σχολεῖον ἀπὸ τοῦ ἔτους 1827 μέχρι τοῦ 1829, ὅτε (τὴν 2 Μαΐου 1829, ἐν Αἰγίνῃ) ὁ ἀοίδιμος Κυβερνήτης (1) μᾶς προσεκάλεσεν, ἵνα, διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν νέων, τὴν Γεωμετρίαν τοῦ Λεγένδρου μεταφράσωμεν· ἀπὸ δὲ τοῦ 1829 μέχρι τοῦ 1831, τὴν ἐν Ἀμφίσσῃ· ἀπὸ δὲ τοῦ 1832 μέχρι τοῦ 1835, τὴν ἐν Καλαβρύτοις· ἀπὸ δὲ τοῦ 1835 μέχρι τοῦ 1837, τὴν ἐν Πάτραις· ἀπὸ δὲ τοῦ 1837 μέχρι τοῦ 1841, τὴν ἐν Κορίνθῳ· ἀπὸ δὲ τῆς 6 Σεπτεμβρίου 1841 διωρίσθημεν εἰς τὸ ἐν Ναυπλίῳ Γυμνάσιον ὡς Καθηγητὴς μὲν μέχρι τῆς 4 Νοεμβρίου 1844, ὡς Γυμνασιάρχης δὲ ἔκτοτε μέχρι σήμερον. Ὡστε διατελοῦμεν ἤδη δημοσίως διδάσκοντες τριάκοντα ἔτη.

Διὰ τὰ ἀνωτέρω λοιπὸν καὶ διὰ τὰς παντοσείδες ἡμῶν στερήσεις καὶ δυσχερείας καὶ οἱ ἔξω ἀναγκῶσαι καὶ ἡ νέα γενεὰ μετ' ἐπιεικείας ἃς κρίνωσι τὰ ἀτελὴ ἡμῶν ἔργα.

Οἱ δὲ βαθύπλουτοι καὶ μεγαλόδωροι τοῦ ἔθνους εὐεργέται, τὰ θαυμάσια ταῦτα καὶ παραδειγματικὰ καὶ μοναδικὰ τῆς Ἑλλάδος τέκνα, τὰ ἀφειδῶς εἰς εὐεργεσίαν τῆς κοινῆς πατρίδος σκορπίζοντα τὸν ἐκ τοῦ ἐμπορίου ἔντιμον αὐτῶν πλοῦτον, ἃς ἔχωσι πάντοτε ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ μυθεύμενος αὐτῶν θεὸς καὶ προστάτης, ὁ Ἑμπολαῖος Ἑρμῆς, εἶναι ὁ αὐτὸς τῶν λογίων, τῶν λογίων Ἑρμῆ· συντρέχοντες λοιπὸν τὴν παιδείαν καὶ τοὺς πεπαιδευμένους ὑπὲρ ἐκδόσεως ὠφελίμων συγγραμμάτων, ὑπὲρ ἀγορᾶς καὶ διαδόσεως αὐτῶν καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν, εὐεργετοῦσι τὴν κοινὴν πατρίδα, ἀνακουφίζουν τῶν νῦν

(1) Id: Correspondance de Comte Capodistrias, président de la Grèce, etc. Tom. III, pag. 135.

λογίων τὴν στενοχωρίαν καὶ δυσχέρειαν, καὶ θύουσι τῷ κοινῷ προστάτῃ Ἑρμῇ. Ἐὰν ἡ Ἑλλὰς δὲν εἶχε τὴν εὐτυχίαν νὰ ἔχη Καπλάνας, Ζωσιμάδας, Ριζάρας, Βαρβάκας, Δεβόλας, Ἀρσάκας, Σήνας, Ἰωνίδας, Βέλιους, Μπόζους, Κρίτσικας, Πλατυγένας, Ζάπας, Τοσίτσας, καὶ πολλοὺς μεγαλοδώρους ἄνδρας ἐξ ἀπάσης τῆς ὑδρογείου σφαίρας, καὶ ξυρακονητάς προσέτι προσφέροντας ὑπὲρ τῆς φίλης Ἑλλάδος καὶ τὸ λεπτόν τῆς γήρας, οὔτε Εὐγένιον καὶ Θεοτόκην καὶ Κοραὴν καὶ Ν. Δούκαν καὶ τόσους ἄλλους σοφοὺς ὡς συγγραφεῖς εἰχομεν, οὔδὲ τὴν παροῦσαν τῆς κοινῆς πατρίδος εὐτυχὴ ἀνάστασιν, οὔδὲ τοσαῦτα λαμπρὰ, βασιλικοῖς ἰσοφαρίζοντα, καθιδρύματα ἐκόσμου τὴν πτωχὴν Ἑλλάδα.

Ἐὰν δὲ οἱ δυνάμενοι τῶν λογίων συγγράφειν, δι' ἀναλόγου ἀντιμισθίας ἀνακουφιζόμενοι, δὲν ἀπαλλαχθῶσι τοῦ ἐκ τῆς προφορικῆς διδασκαλίας κατατρίβεσθαι, ἵνα μόνον εἰς τὸν συγγραφικὸν ἀγῶνα ἐπιδοθῶσιν, οὔτε συγγραφεῖς θέλομεν ἔχει, οὔτε ἡ παιδεία αὐτῶν καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν δύναται νὰ διαδοθῇ, οὔτ' ἐθνικὴν εὐχλειαν ἐπὶ παιδείᾳ δυνάμεθα ἀποκτῆσαι. Διὸ πεποιθήμεν, ὅτι οἱ βαθύπλουτοι τῶν φιλτάτων ὁμογενῶν πρὸς ταῖς τηλικαύταις ὑπὲρ τοῦ ἔθνους ἀγαθοεργίαις, ὅσας μέχρι τοῦδε ἔπραξαν, καὶ ὑπὲρ ἐκδόσεως καὶ διαδόσεως ὠφελίμων βιβλίων πρόνοιαν φιλότιμον καὶ εὐεργετικὴν θέλουσι λάβει· διότι ἄλλως οἱ ἄποροι τοῦ ἔθνους πεπαιδευμένοι ἀμνηχανοῦσιν, ἵνα καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν τὰς ὠφελίμους αὐτῶν γνώσεις διὰ τοῦ τύπου διαδίδωσι. Γνωρίζουσι δὲ, ὅτι ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς ἐμεγαλύνθη καὶ ἐδοξάσθη καὶ διὰ τῶν ἄλλων καὶ διὰ τῆς παιδείας· ἀλλ' ἡ μὲν λάμψις τῶν ὅπλων τῆς δὲν στίλβει πλέον, αἱ δὲ δάφναι τῆς παιδείας τῆς ἀμαράντως εἰσαεὶ θάλλουσι. Διὰ τῆς παιδείας λοιπὸν καὶ ἡ νῦν μικρὰ καὶ ἀδόκιμος ὀλιγωρουμένη Ἑλλὰς θέλει μεγαλυνθῇ, θέλει δοξασθῇ, καὶ ἡν Θεὸς δῶ, μεγάλην γινομένην θέλει ἀκμάζει, «Ἐστ' ἂν ὕδωρ τε ῥέη, καὶ δένδρεα μακρὰ τεθῇλη.»

Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 4. Ἰανουαρίου 1857.

Χ. ΠΑΜΠΟΥΚΗΣ.

ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΛΜΙΛΟΓΙΑ

ΗΤΟΙ

ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΡΗΤΟΡΕΙΑ.

Ὁρισμὸς καὶ διαίρεσις τῆς ῥητορικῆς καὶ ῥητορείας.

§ 1. Ἡ ῥητορικὴ εἶναι τέχνη τοῦ εὖ λέγειν τέλος ἔχουσα τὸ πείθειν. Τὸ μὲν εὖ λέγειν εἶναι τὸ ἔργον τοῦ ῥήτορος, καὶ ἀποτελεῖται ἐὰν ὁ λέγων μεταχειρίζηται ἅπαντα τὰ διὰ τὴν πειθὴ τοῦ προκειμένου κατάλληλα μέσα, ἥγουν ἐπιχειρήματα, ἤθη καὶ πάθη, τὴν πρόσφορον ταύτων τάξιν καὶ ἀνάπτυξιν, τὸ εἰς ἔκφρασιν αὐτῶν ἀρμόζον λεκτικὸν καὶ τὴν πρέπουσαν ἐν τῇ ἀπαγγελίᾳ ὑπόκρισιν, ὡς θέλομεν εἰπεῖ. Τὸ δὲ πείθειν, εἶναι τὸ τέλος, ἥτοι ὁ σκοπὸς τοῦ ῥήτορος, καὶ ἐπιτυγχάνεται ἐὰν οἱ ἀκροαταὶ διατιθῶνται οὕτως, ὥστε νὰ συναινῶσιν εἰς παραδοχὴν τοῦ προκειμένου. Ἐνίοτε ὅμως δὲν πρόκειται νὰ πείσωμεν, ἀλλ' ἀπλῶς ν' αὐξομενώσωμεν τὸ προκείμενον, ἢ ὑπὸ τὴν καλλιωτέραν αὐτοῦ ἐποψὴν νὰ παραστήσωμεν, ὡς ἐν τοῖς πανηγυρικοῖς λόγοις, καὶ ἐν τοῖς διηγήσεσιν ἢ περιγραφαῖς. Ὁ δὲ ῥήτωρ, καὶ ἐὰν τὸ ἀκροατήριόν του δὲν πεισθῇ, λέγεται ὅμως καὶ εἶναι καλὸς, ἐὰν ἐκπληρώσῃ τὸ ἔργον του, ἥτοι ἐὰν ποιήσῃ κατάλληλον τῶν ῥητορικῶν μέσων χρῆσιν.

§ 2. Τὴν ἐν γένει ῥητορικὴν ἥτοι τὴν πεζογραφικὴν καλλιλογίαν διακρίνομεν εἰς δύο μέρη, εἰς θεωρητικὸν καὶ εἰς Πρακτικόν. Τὸ μὲν Α' Μέρος, ἥτοι τὸ θεωρητικόν, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν μέχρι τοῦδε συνήθη ῥητορικὴν, στρέφεται περὶ τὸ εὖ λέγειν ἐν γένει, καὶ περιλαμβάνει συλλογὴν γενικῶν κανόνων, οἵτινες ἀρμόδιοί εἰσιν εἰς τὸ ὁδηγεῖν καὶ ἀναπτύσσειν τὰς ἐν ἡμῖν καλλιλογικὰς δυνάμεις· τὸ δὲ Β' Μέρος, ἥτοι τὸ Πρακτικόν, στρέφεται εἰς εἰδικὰς ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ περὶ τὸ πείθειν περιστάσεις, ἀποτελεῖται ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς θεωρίας εἰς τὴν πράξιν, καὶ καλεῖται ἰδίως ῥητορεῖα ἢ εὐγλωττία.

Σημ. Τὴν τῶν νεωτέρων eloquentia (éloquence) δυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν, α') διὰ τοῦ εὐ γ λ ω τ τ ί α· διότι παρὰ Πο-λυδεύκει φέρεται εὐ γ λ ω τ τ ο ς (Δ', § 20), καὶ εὐ γ λ ω τ τ ί α (Δ', § 22), καὶ εὐ γ λ ῶ τ τ ω ς (Δ', § 24)· «ἐπὶ δὲ τοῦ ῥήτορος εἴποις ἂν . . . εὐ γ λ ω τ τ ο ς, . . . εὐ γ λ ω τ τ ί α, . . . εὐ γ λ ῶ τ τ ω ς.» β') Ἀρμοδιώτερον δὲ, διὰ τοῦ ῥ η τ ο ρ ε ί α. Ἐπὶ τοιαύτης τεχνικῆς σημασίας μεταχειρίζεται τὴν λέξιν καὶ ὁ τεχνικώτατος περὶ τὰ τοιαῦτα Ἀλικαρνασσεύς Διονύσιος πολ-λαχοῦ, καὶ μάλιστα ἐν τῷ Περὶ Θουκυδίδου χαρακτηῖρος κ.λ. (Τόμ. σ', § 46—§ 47, σ. 81—82), «μάλιστα δ' ἐν ταῖς δη-μηγορίαις, καὶ ἐν ταῖς διαλόγοις, καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ῥ η τ ο ρ ε ί α ι ς»· καὶ, «ἡ μὲν . . . πληθύνει τῶν ῥ η τ ο ρ ε ί ῶ ν· ἡ δὲ . . . δημογορικῶν σπανίζει λόγων»· καὶ,—«καὶ ἐν αὐταῖς ἔδοξα ταῖς ῥ η τ ο ρ ε ί α ι ς τοῦτο συμβεβηκέναι». Ἐτι δ' ἐπε-ξηγηματικώτερον ἀπαντᾷται τεχνικῶς ὁ ὅρος οὗτος παρὰ Διο-γένηι τῷ Λαερτίῳ· «τῆς ῥ η τ ο ρ ε ί α ς εἶδη ἐστὶν ἑξ . . . Τῆς ἅρα ῥ η τ ο ρ ε ί α ς τὸ μὲν ἐστὶν ἐγκώμιον, τὸ δὲ ψόγος, τὸ δὲ προτροπὴ, τὸ δὲ ἀποτροπὴ, τὸ δὲ κατηγορία, τὸ δὲ ἀπολογία» (βιβλ. Γ', Κεφ. α', § 16, 93, σελ. 466).

§ 3. α'. Τὸ μὲν Α' Μέρος τῆς γενικῆς ῥητορικῆς· ἤτοι τὸ θεωρη-τικὸν διαιρεῖται εἰς τέσσαρα τμήματα, εἰς Εὐ ρ ε σ ι ν, Τ ᾶ ξ ι ν ἢ Δ ι ᾶ θ ε σ ι ν, Λ ε κ τ ι κ ὸ ν ἢ Ἐ ρ μ η ν ε ί α ν, καὶ Ὑ π ὅ κ ρ ι σ ι ν· διότι τοσαῦτα εἶναι καὶ τὰ τοῦ ῥήτορος ἔργα· α') νὰ εὐ ρ ῇ ἤτοι νὰ ἐπινοήσῃ τὰ εἰς τὴν ὑπόθεσιν αὐτοῦ κατάλληλα ῥητορικὰ μέσα, ἤγουν ἐπιχειρήματα, ἤθη καὶ πάθη, ἀληθῆ ἢ πιθανὰ, ἵνα πιστευτὰ καταστήσῃ τὰ λεγόμενα. β') Νὰ δώσῃ μεθοδικὴν τάξιν καὶ ἐνότητα εἰς τὰ εὑρεθέντα εἰς ἀπαρτισμὸν τοῦ ἰδίου ῥητορικοῦ λόγου. γ') Τὰ εὑρεθέντα καὶ διαταχθέντα νὰ ἐκφράσῃ διὰ τοῦ ἁρμοδίου λεκτικοῦ εἰς εὐάρεστον τῶν ἀκρο-ατῶν διάθεσιν καὶ συγκίνησιν. δ') Νὰ ὑποκριθῇ ταῦτα καλῶς, ἤγουν ἀπαγγέλλων τὸν ἑαυτοῦ λόγον νὰ μεταχειρίζηται τὸν εἰς τὰ λεγόμενα κατάλληλον σχηματισμὸν φωνῆς τε καὶ σώματος.

Σημ. Τινὲς καταλέγοντες καὶ τὴν Μνήμην ὡς ἴδιον τῆς ῥη-τορικῆς μέρος, τέταρτον τὴν τάξιν, παραδέχονται πέντε μέρη αὐτῆς ἢ τμήματα, Εὐ ρ ε σ ι ν, Τ ᾶ ξ ι ν, Ἐ ρ μ η ν ε ί α ν, Μ ν ῆ μ η ν καὶ Ὑ π ὅ κ ρ ι σ ι ν. Ἡ πενταμερὴς αὕτη διαίρεσις ἦτο παραδεδεγμένη καὶ παρὰ τοῦ Κυντιλιανοῦ (Inst. Orat. σελ. 16, III, cap. II), καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Κικέρωνος (De Oratore, σ. 16, II, § 79, σ. 291), ὅς τις ὅμως εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀπο-δίδει τὴν διαίρεσιν ταύτην. Ἀμφότεροι δὲ οὗτοι παραδέχονται

τὴν Μνήμην ἐν τῇ ῥητορικῇ, διότι οἱ ῥητορικοὶ λόγοι, ὡς θέλομεν ἰδεῖ (§ 114, ε, Σημ., § 138, α—β') ἀπὸ στήθους πρέπει νὰ ἀπαγγέλλωνται, ἐπειδὴ ἄλλως ἡ ὑπόκρισις καταστρέφεται. Ἀλλὰ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὅτε τὰ ὅρια τῆς φιλοσοφίας πρὸς τὰς ἄλλας ἐπιστήμας καὶ τέχνας ἦσαν συγκεχυμένα, ἀνεκτὸν ἦτο νὰ πραγματεύηται καὶ ἡ Μνήμη μετὰ τῶν Καλλιλογικῶν ζητημάτων· ἀλλὰ σήμερον, μετὰ τὸν περικλεῆ μάλιστα Κάντιον, ὅτε τῆς μὲν φιλοσοφίας καὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν τὰ ὅρια καὶ ἡ ἀρμοδιότης ἐκανονίσθησαν, ἰδιάζων δὲ φιλοσοφικὸς κλάδος, ἡ ψυχολογία, μετὰ τῶν ἄλλων ψυχικῶν δυνάμεων ἐν ἐκτάσει θεωρεῖ καὶ τὴν φύσιν καὶ τοὺς κανόνας τῆς Μνήμης, ἄτοπον ἐν τῇ ῥητορικῇ, ὡς ἴδιον μάλιστα μέρος, καταλέγειν τὴν Μνήμην, καὶ ἴδιον μέρος ἕνεκα ταύτης ἀποτελεῖν.

β'. Τὸ δὲ β' Μέρος τῆς γενικῆς ῥητορικῆς ἦτοι τὸ Πρακτικόν, ὑπερ ὀνομάζομεν ἰδίως ῥητορείαν, περιλαμβάνει καὶ τὴν Ἀπαγγελτικὴν ἦτοι προφορικὴν, καὶ τὴν Γραπτὴν ῥητορείαν. Ἐκ τούτων δὲ ἡ μὲν ἀπαγγελτικὴ ῥητορεία διαιρεῖται, α) εἰς τὴν πολιτικὴν ἢ κοινोβουλευτικὴν ῥητορείαν· β) εἰς τὴν δίκανικὴν· γ) εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἢ τὴν τοῦ ἱεροῦ ἁμβωνος· δ) εἰς τὴν ἀκαδημαϊκὴν καὶ ε) εἰς τὴν στρατιωτικὴν. Ἡ δὲ γραπτὴ ῥητορεία διαιρεῖται εἰς διαλογικὴν, ἐπιστολικήν, ἱστορικὴν καὶ φιλοσοφικὴν.

ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΚΑΛΛΙΛΟΓΙΑΣ ΜΕΡΟΣ Α'.

Ῥητορικὴ ἦτοι γενικὴ θεωρία αὐτῆς.

Τ Μ Η Μ Α Α',

Περὶ εὐρέσεως.

Εὐρέσεως ὁρισμὸς, ὕλη καὶ διαίρεσις.

§ 4. Εὐρεσις εἶναι τὸ μέρος τῆς ἐν γένει ῥητορικῆς, ὑπερ δίδει παραγγέλματα εἰς εὐρεσιν τῶν ἀρμοδίων πραγμάτων καὶ ἐπιχειρημάτων, ἅτινα συντελοῦσιν εἰς λύσιν τῶν τῆς ῥητορικῆς ζητημάτων.

§ 5. Τὰ δὲ ζητήματα τῆς ῥητορικῆς, τὴν ὕλην τῆς εὐρέσεως

ἀποτελοῦντα, εἶναι κυρίως πολιτικά. Εἶναι δὲ πολιτικὸν ζήτημα ἀμφισβήτησις μερικῶς γινομένη περὶ προσώπων ἢ πραγμάτων, κατὰ τοὺς κειμένους νόμους ἢ τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα, ὑπὸ τὴν ἐποψὴν τοῦ νενομισμένου καλοῦ, δικαίου, ἢ συμφέροντος. Εἴπομεν δὲ μερικῶς γινομένην, διότι ἡ ῥητορικὴ δὲν στρέφεται περὶ ἀφρημένους καὶ ἀορίστους ἐπιστημονικὰς θεωρίας, ἀλλ' εἰς μερικάς καὶ ὀρισμένας κοινωνικὰς πράξεις. Τὸ δὲ σύνολον τῶν ζητημάτων τούτων, καλλιλογικῶς συντεταγμένων καὶ ἐκπεφρασμένων, ἀποτελεῖ τοὺς ῥητορικοὺς λόγους.

§ 6. Παντὸς δὲ πράγματος ἡ ῥητορικοῦ ζητήματος ἡ ἐξέτασις γίνεται τριχῶς κατὰ τοὺς παλαιούς· α) εἰ ἐστι τι· β) τί ἐστι· γ) ὁποῖόν τι ἐστίν. Ἡ δὲ γινομένη ἐπιστάσις εἰς ἀπόδειξιν τούτων ἀποτελεῖ τὰς τῶν παλαιῶν περιλήψεις Στάσεις. Ἰστάμενοι δηλαδὴ σκεπτόμεθα ν' ἀποδείξωμεν, α) τὴν οὐσίαν ἥτοι ἐὰν ὑπάρχη τι, καὶ τοῦτο ὀνομάζεται στοχασμός ἢ στάσις στοχαστική· β) τὴν φύσιν ἥτοι τί ἐστὶ τὸ ὑπάρχον, δηλαδὴ τί ἐστὶ τὴν φύσιν, ἐπομένως πῶς ὀρίζεται καὶ εἰς τί γένος ἢ εἶδος ὑπάγεται, καὶ τοῦτο ὀνομάζεται Ὁρός ἢ Στάσις ὀρική, διότι χαρακτηρίζεται δι' ὀρισμοῦ ἢ διὰ τοῦ οἰκείου ὀνόματος. γ) Ὅποῖόν τι ὑπάρχει κατὰ τὴν ποιότητα, ἤγουν ἐὰν ᾖ καλὸν ἢ αἰσχρὸν, δίκαιον ἢ ἀδίκον, συμφέρον ἢ βλαβερὸν κλ., καὶ τότε λέγεται Ποιότης. Τινὲς παραδέχονται καὶ τετάρτην Στάσιν τὴν τῆς Ποσότητος, ὅταν σκεπτόμεθα περὶ τῆς ποσότητος ἥτοι τοῦ μεγέθους τοῦ πράγματος. Ἀλλ' αὕτη εἶναι περιττή, διότι ἡ ποσότης ὑπάγεται εἰς τὸν πλατυσμόν ἢ εἰς τὴν στάσιν τῆς Ποιότητος. Γνωρίζοντες δὲ τὴν ὑπαρξίν, τὴν φύσιν καὶ τὴν ποιότητα πράγματος τινος, ἔχομεν πλήρη αὐτοῦ γνῶσιν. Ἀγνοοῦντες δὲ καὶ τὰ τρία ταῦτα, εὐρισκόμεθα εἰς παντελῆ αὐτοῦ ἄγνοιαν. Εἰς ἀμφοτέραις δὲ τὰς περιστάσεις ταύτας, οὐδεμίαν ἀντιλογία ὑπάρχει, ἐπομένως δὲ οὐδὲ ῥητορικὸν ζήτημα γίνεται. Εἰς ὅμως γνωρίζωμεν ὅτι ὑπάρχει τι, ἀγνοοῦμεν δὲ τί ἐστίν, ἢ ὁποῖόν ἐστὶ, τότε ἔχομεν ἀτελῆ γνῶσιν, συνιστᾶται τὸ κατὰ τὰς περιστάσεις ἀρμόδιον ῥητορικὸν ζήτημα, καὶ ζητοῦνται αἱ ἀποδείξεις· οἷον, νεκρὰς εὐρεθείσης τῆς Κλυταίμνης τρας, ζητεῖται πρῶτον, εἰ ὁ υἱὸς αὐτῆς Ὀρέστης ἐφόνευσεν αὐτήν, καὶ τοῦτο εἶναι στάσις στοχαστική. Ἀποδειχθέντος δὲ τοῦ Ὀρέστου φονέως, ζητεῖται εἰ εἶναι ἀπλῶς φονεὺς ἢ μητροκτόνος, βαρύτερον διὰ τοῦτο τιμωρούμενος, καὶ τοῦτο εἶναι στάσις ὀρική. Φανεροῦ δὲ καὶ τούτου γενομένου, ζητεῖται τότε ἡ ποιότης, ἐὰν δηλαδὴ

ἀδίκως ἢ δικαίως, ἐκδικούμενος τῷ πατρὶ, ἐφόνευσε τὴν μητέρα, καὶ τότε γίνεται ἡ Ποιότης.

Σημ. Τὰς στάσεις, ἀποσιωπωμένας ὕλως ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἀλλογενῶν τεχνογράφων, ἐξονυχισθείσας δὲ μέχρι κόρου ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων ἐκ τῶν ἡμετέρων, ἐνομίσαμεν ἐνταῦθα καλὸν νὰ μνημονεύσωμεν ἀπλῶς ὡς τεχνικοὺς ὁρους παρὰ τοῖς ἀρχαιοτέροις καὶ τοῖς σχολιασταῖς τῶν ἡμετέρων ῥητόρων. Περὶ στάσεων ἴδε μάλιστα Κικέρωνα (De orat. II, §. 106), Κυντιλιανόν (Institut. Orat. III, cap. VI), ἅς πολλάκις Ἕλληνικοῖς ὀνόμασι μνημονεύει, καὶ Ἑρμογένην.

§ 7. Τὰ μέσα τῆς πειθοῦς λαμβάνομεν ἐκ τριῶν πηγῶν, α) ἐκ τοῦ λόγου, β') ἐκ τοῦ λέγοντος ἢ τοῦ ῥήτορος, γ') ἐκ τοῦ ἀκροατοῦ. Ὁ μὲν λόγος ἀπαιτεῖται νὰ ἔχῃ πίστεις ἢ ἀποδείξεις εἰς πίστωσιν τῶν λεγομένων· ὁ δὲ λέγων μετὰ τῶν ἀκροατῶν καὶ τοῦ λόγου ἡθὸς τι ἵνα ἀρέσκη καὶ εὐνοϊκῶς ἀκούηται· ὁ δὲ ἀκροατὴς πάθος, τουτέστι νὰ διεγείρεται παρ' ἡμῶν ἐπιτηδεῖως εἰς πάθος κατὰ τὰς περιστάσεις, ἵνα συγκινήται· ἐκ δὲ τῶν τριῶν ὁμοῦ, ἥτοι πίστεων, ἡθῶν καὶ παθῶν προκύπτει ἡ ῥητορικὴ πειθῶ. Ὅθεν ὁ ῥήτωρ ἔχει τρία ἔργα, α) νὰ πιστώσῃ ἥτοι νὰ πληροφορῇ διὰ τῶν ἀποδείξεων· β') νὰ ἀρέσκη διὰ τοῦ ἡθους, καὶ γ') νὰ συγκινή διὰ τοῦ πάθους τὸν ἀκροατὴν. Ὅθεν καὶ ἡ Εὐρεσις διαιρεῖται εἰς τρία κεφάλαια, α) εἰς ἀποδείξεις ἢ πίστεις, β') εἰς τὰ μέσα τοῦ ἀρέσκειν ἥτοι τὰ ἡθῆ, καὶ γ') εἰς τὰ μέσα τοῦ συγκίνειν, ἥτοι εἰς τὰ πάθη τῶν ἀκροατῶν. Ταῦτα δὲ θέλουσι μεταχειρίζεσθαι φρονίμως καὶ μετὰ μεγάλῃς προσοχῆς· δηλαδὴ ἢ ἅπαντα ὁμοῦ, ὅπου ἔνεστι, κατὰ τὰ οἰκεία μέρη τοῦ ῥητορικοῦ λόγου· ἢ ἕκαστον ἰδίως, κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ τὴν φύσιν τῆς ὑποθέσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Περὶ πίστεων ἐν γένει.

§ 8. Πίστεις ἢ ἐπιχειρήματα εἶναι οἱ παρὰ τοῦ ῥήτορος μεταχειριζόμενοι λόγοι ἢ ἰσχυρισμοὶ εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας ἢ τῆς πιθανότητος ἢ τοῦ ψεύδους τοῦ προκειμένου ζητήματος.

§ 9. Τὰ τοῦ ῥήτορος ἐπιχειρήματα ἥτοι οἱ ἐπιχειρισμοὶ καὶ τὸ ἐπιχειρεῖν ἢ ἐπιχειραματολογεῖν στηρίζονται ἐν γένει ἐπὶ τριῶν ἀρχῶν, ἐπὶ τοῦ κύρους ἢ τῆς αὐθεντίας, ἐπὶ τῆς ἐπαγωγῆς, καὶ ἐπὶ τῆς συναγωγῆς ἥτοι τῆς συλλογιστικῆς μεθό-

δου. ὑπὸ δὲ τὴν λέξιν ἐπιχειρήματα περιλαμβάνομεν ἅπαντας τοὺς κατὰ ῥήτορας ἀποδεικτικούς συλλογισμούς ἢ λόγους.

α. Τὸ μὲν κύρος ἢ ἡ αὐθεντία μεταχειρίζεται ὁπόταν πράγμα τι ἢ γεγονός ὁμολογῆται ὑπὸ ἀξιопίστου μάρτυρος. Ἐπὶ γεγονότων μάλιστα ἡ πίστις αὕτη καθ' ἑαυτὴν ἀποτελεῖ τὴν βεβαίωσιν ἢ τὴν ἔκθεσιν ὑποθέσεως ἢ δίκης τινός, ὡς ἐν τοῖς δικαστηρίοις καὶ ταῖς ἱστορικαῖς μαρτυρίαις. Ἐπὶ δὲ διδασκαλίας καὶ θεωριῶν, αὐθεντίαν ἀποτελοῦσι τὰ σχετικὰ ἐκάστοις, οἷον αἱ ἱεραὶ γραφαὶ καὶ οἱ πατέρες ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν· οἱ νομολόγοι ἢ αἱ ἀποφάσεις ἄλλων δικαστηρίων ἐπὶ τῶν ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἀγορευόντων· καὶ ἐν γένει οἱ δοκιμώτεροι τῶν συγγραφέων ἐν τῇ φιλολογίᾳ, τῇ φιλοσοφίᾳ, καὶ ἐκάστη τῶν ἐπιστημῶν.

β'. Ἡ δὲ ἐπαγωγὴ, ὡς ἡ λογικὴ διδάσκει, εἶναι ἐπιχείρημα καθ' ὃ ἐξαγομεν ἄγνωστόν τι καθόλου ἀπὸ γνωρίμων καὶ μερικῶν, ἢ δι' ἀπαριθμήσεως τῶν μερῶν καὶ διὰ γενικεύσεως, ἢ διὰ παραθέσεως καὶ ἀναλογίας ἄλλων ὁμοίων, ὡς θέλομεν εἰπεῖ κατωτέρω (§ 13).

γ'. Ἡ δὲ συναγωγὴ ἢ ἡ συλλογιστικὴ μέθοδος, ἥτις, ἀντίθετος τῇ ἐπαγωγῇ, ἐκ τινος ἐγνωσμένης γενικῆς ἀρχῆς συνάγει μερικόν τι συμπέρασμα, ἀποτελεῖ τὸν κυρίως συλλογισμόν, καὶ παράγει καθ' ἑαυτὴν βεβαιότητά.

§ 10. Ἡ ἐπιχειρηματολογία ἀποτελεῖται ἐξ ἀποδείξεως ἥτοι ἐκ σειρᾶς λόγων ἢ συλλογισμῶν, καὶ εἶναι τὸ οὐσιωδέστερον ἢ ὀρθώτερον, αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ ῥητορικοῦ λόγου. Γίνεται δὲ ἡ ἀπόδειξις, ὅταν ἐκ διδομένων ἐγνωσμένων μεταβαίνωμεν βαθμηδὸν εἰς ἄλλα ἐγνωσμένα, μετὰ τοῦ ζητούμενου σχετιζόμενα, ἕως οὗ τέλος φθάσωμεν εἰς αὐτὸ τὸ ζητούμενον, προσδιοριζόμενον τότε κατὰ ταῦτα, καὶ γινόμενον συμπέρασμα. Ἡ πορεία δὲ αὕτη γίνεται διὰ βαθείας σκέψεως. Ἄπαντες δὲ οἱ ἄνθρωποι, ὡς ἀπὸ ἐνστίγματος τοῦ ἰδίου λόγου, συλλογίζονται καὶ ἐπιχειρηματολογοῦσι· καὶ ἤθελον εἶσθαι καὶ ἔργῳ ῥήτορες, ὡς εἶναι καὶ λογικοὶ, ἐὰν παρετήρουν τὰς ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτῶν ἀφανῶς παρερχομένας νοεράς ἐνεργείας, καὶ τὰ αἰσθήματα καὶ πάθη τῆς ἰδίας καρδίας. Ἀλλ' ἀφίνοντες συνήθως ἀνεξέταστα τὰ φαινόμενα τοῦ ἰδίου λόγου καὶ τῆς καρδίας ἔχουσιν ἀνάγκην τῶν τεχνικῶν τῆς ῥητορικῆς ἐπιχειρημάτων.

§ 11. Τὰ δὲ ἐπιχειρήματα δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν διχῶς, α) κατ' εἶδος, καὶ β) καθ' ὕλην· γ') δὲ ὡς σκοπὸν παντὸς λόγου θέλομεν μνημονεύσει καὶ τὰ κατὰ τοὺς ἀρχαίους τεχνικά κεφάλαια.

Α'. *Ἐπιχειρήματα κατ' εἶδος.*

§ 12. Ἐν μὲν τοῖς κατ' εἶδος ἐπιχειρήμασι θεωρεῖται ἡ μορφή ἥτοι ἡ τάξις ἣν εἰς τὴν ὕλην τῶν ἀποδείξεων δίδομεν· ἐν δὲ τοῖς καθ' ὕλην καταδεικνύονται αἱ γενικαὶ πηγαί, ὅθεν τὴν ἀποδεικτικὴν ὕλην λαμβάνομεν. Κυρίως δὲ τὸ μὲν εἶδος τῶν ἐπιχειρημάτων διδάσκει· ἰδίως ἡ Λογικὴ, καὶ εἰς ταύτην παραπέμπομεν, ὡς γνωστὴν ἤδη ὑποτιθεμένην· τὴν δὲ ὕλην ἐν γένει μὲν δίδει ἡ Μεταφυσικὴ, ὡς γενικὴ καθ' ὕλην ἐπιστήμη, ἰδίως δὲ ὡς πρὸς τὰ ἦθη καὶ πάθη, ἡ ἠθικὴ καὶ αἱ ἄλλαι σχετικαὶ ἐπιστήμαι. Προσέτι δὲ καὶ ἡ εὐφυΐα καὶ ἡ ἰδία τοῦ ῥήτορος πολυμάθεια καὶ πείρα. Λέγομεν δὲ ἡμεῖς· ἐνταῦθα συντόμως τὰ ἐξῆς.

§. 13. Κατ' εἶδος ἐπιχειρήματα ἀναφέρονται συνήθως πέντε, Ἐπαγωγὴ, Συλλογισμός, Ἐνθύμημα, Σωρεΐτης καὶ Δίλημμα.

α'. Ἐπαγωγὴ. Ἀνωτέρω (§ 9, β') ἤδη εἵπομεν τί εἶναι ἐπαγωγὴ. Ἐξάγεται δὲ τὸ συμπέρασμα ἐν τῇ ἐπαγωγῇ κατ' ἄροdon, ὡς λέγεται, ἥτοι ἐάν προχωρῶμεν ἐξ ἐγνωσμένων μερικῶν εἰς τὰ καθόλου. Γίνεται δὲ τοῦτο διῶς, 1) κατ' ἀπαρίθμησην τῶν μερικῶν μερῶν, 2) κατὰ παράθεσιν ἐξ ἀναλογίας καὶ ὁμοιότητος. Καὶ κατὰ μὲν ἀπαρίθμησην γίνεται, ὅταν ἐξάγωμεν ἐκ μὲν τῶν ἀτόμων συμπέρασμα τι ὡς πρὸς τὸ εἶδος, ἐκ δὲ τῶν εἰδῶν ὡς πρὸς τὸ γένος, καὶ οὕτω καθεξῆς δι' ἀφαιρέσεως καὶ γενικεύσεως μέχρι τοῦ γενικωτάτου γένους ἥτοι τῆς οὐσίας ἢ τοῦ ὄντος. Ἐάν δὲ ἡ ἀπαρίθμησης τῶν μερῶν ἦναι πλήρης, τὸ συμπέρασμα εἶναι ἀκαταμάχητον· οἷον τὸ κεφάλαιον τῶν τριῶν γωνιῶν ἥτοι τοῦ ἀμβλυγωνίου, ἢ τοῦ ὀρθογωνίου, ἢ τοῦ ὀξυγωνίου τριγώνου = 2 ὀρθαῖς γωνίαις· ἄρα παντὸς τριγώνου τὸ ἄθροισμα τῶν τριῶν γωνιῶν = 2 ὀρθαῖς. — Ἡ δὲ κατὰ παράθεσιν ἐπαγωγὴ ἔχει χώραν ἐπὶ ἑτεροειδῶν μὲν καὶ ἑτερογενῶν, ἐχόντων δὲ ἀναλογίαν τινὰ καὶ ὁμοιότητα πρὸς τὸ προκείμενον· οἷον, Ἀγαπᾷ, ἄνθρωπε, καλὸν ἵππον, καλὸν οἶκον, καλὸν σῶμα· ἀγάπα λοιπὸν καὶ καλὴν ψυχὴν.

β'. Συλλογισμός. Τοῦ συλλογισμοῦ δὲ μὲν εἶναι γενικὸς ἥτοι ῥητορικὸς, καὶ εἶναι ἐν γένει ἀνάπτυξις τοῦ ἐπιχειρήματος ἔντεχνος καὶ πλατυτέρα παρὰ τὸ σύνθεσις. Ὡς γενικὸς δὲ περιλαμβάνει, ἐκτὸς τῆς ἐπαγωγῆς ὡς μὴ ὑπαγομένης διὰ τὴν ἀντίθεσιν αὐτῆς τῷ συλλογισμῷ, ἅπαντα τὰλλα τέσσαρα κατ' εἶδος ἐπιχειρήματα (§ 13), Συλλογισμὸν (κατὰ μερικωτέραν σημασίαν), Ἐνθύμημα, Σωρεΐτην καὶ Δίλημμα. Τὸν δὲ κατὰ μερι-

κωτέραν σημασίαν Συλλογισμόν ἐνομάζομεν κυρίως *Λογικόν Συλλογισμόν*, περὶ οὗ λέγομεν τὰ ἑξῆς.

1. *Λογικὸς συλλογισμὸς*. Ὁ συλλογισμὸς οὗτος, ἀντίθετος τῇ ἐπαγωγῇ, βραίνει οὐχὶ ἐκ τῶν μερικῶν πρὸς τὰ καθόλου, ἀλλ' ἀπεναντίας ἐκ τῶν καθόλου πρὸς τὰ μερικὰ, ἥτοι κατὰ κάθοδον· διότι ἐκ δεδομένης ἐγνωσμένης γενικῆς τινος ἀρχῆς συμπεραίνει ἥτοι προσδιορίζει μερικόν τι ἄγνωστον. Συλλογίζει δὲ ἥτοι περιλαμβάνει τρεῖς προτάσεις κατ' ἀναγκαίους λογικοὺς κανόνας ἀλληλουχουμένας· α) τὴν μείζονα πρότασιν ἥτοι τὴν γενικωτέραν ἀρχὴν, ἐν ἣ κεῖται ὁ μείζων ὅρος μετὰ τοῦ μέσου· β) τὴν ἐλάσσονα πρότασιν, ἥτοι τὴν ὑπαγομένην μερικωτέραν, ἐν ἣ κεῖται ὁ ἐλάσσων ὅρος μετὰ τοῦ μέσου· γ) τὸ συμπέρασμα, ἥτοι τὴν ἐξαγομένην πρότασιν, ἐν ἣ, ἀποκλειομένου τοῦ μέσου ὅρου, σχετίζεται διὰ τοῦ μέσου ὁ μείζων μετὰ τοῦ ἐλάσσονος ὅρου, συζευγνύμενοι ἢ διαζευγνύμενοι, καὶ περαίνεται ὁ συλλογισμὸς. Ἐκ τούτων δὲ ἡ μὲν μείζων καὶ ἐλάσσων περιέχουσιν ἐγνωσμένας ἀληθείας, ἡ καὶ τὴν ἀπόδειξιν αὐτῶν, ἐὰν ἀγνοῶνται· ἢ ἀμφισβητῶνται· τὸ δὲ συμπέρασμα εἶναι ἢ ἐκ τῶν προτάσεων τούτων προκύπτουσα ζητούμενη ἀλήθεια. Οὕτω· «Πᾶς ἄνθρωπός ἐστι λογικὸς, ἀλλὰ μὴν ὁ Σωκράτης ἄνθρωπος· ἄρα ὁ Σωκράτης λογικὸς·» Ἐνταῦθα μείζων μὲν ὁ λογικὸς, ἐλάσσων δὲ ὁ Σωκράτης, μέσος δὲ ὁ ἄνθρωπος. Ἀλλ' οἱ ῥήτορες καὶ πλατύνουσι διὰ κατασκευῆς αἰτιολογικῆς τὰς προτάσεις, ἔχουν τὴν Μείζονα καὶ Ἐλάσσονα, ἐὰν τυχὸν ἀμφισβητῶνται· καὶ τότε ὁ συλλογισμὸς, ἐγκατάσκευος λεγόμενος, ἔχει πέντε προτάσεις, α) τὴν Μείζονα· β) τὴν Κατασκευὴν αὐτῆς· γ) τὴν Ἐλάσσονα· δ) τὴν Κατασκευὴν αὐτῆς· καὶ ε) τὸ Συμπέρασμα· οἷον· α) (Μείζων) Πᾶς ἄνθρωπος λογικὸς, β) (κατασκευὴ) διότι ἕκαστος νοεῖ κρίνει καὶ συλλογίζεται, ἅπερ τὴν λογικότητα ἀποτελοῦσιν· γ) (ἐλάσσων) ἀλλὰ μὴν ὁ Σωκράτης εἶναι ἄνθρωπος, δ) (κατασκευὴ) διότι προφανῶς φέρει τοὺς φυσιολογικοὺς τοῦ ἀνθρώπου χαρακτῆρας· ε) (συμπέρασμα) ἄρα ὁ Σωκράτης εἶναι λογικὸς. Προσέτι δὲ καὶ ἀλλοίαν τάξιν, κατὰ τὸ δοκοῦν, δι' ἁρμονίαν, ἢ ἔμφασιν δίδουσι προτάττοντες πολλάκις, α) τὴν ἐλάσσονα, β) δὲ καὶ τὸ συμπέρασμα ὡς πρότασιν, ἐπιφέροντες δὲ αἰτιολογικῶς τὰς ἄλλας προτάσεις· οἷον, α) ἐπειδὴ ὁ Σωκράτης εἶναι ἄνθρωπος, ὁ δὲ ἄνθρωπος λογικὸς, ἄρα καὶ ὁ Σωκράτης λογικὸς. Καὶ β) ὁ Σωκράτης εἶναι λογικὸς, διότι εἶναι ἄνθρωπος, ἅπαντες δὲ οἱ ἄνθρωποι εἶναι λογικοί.

2. *Ἐνθύμημα*. Τὸ δὲ ἐνθύμημα, συμπεραῖνον καὶ τοῦτο ἐκ

τῶν γενικωτέρων τὰ μερικώτερα, εἶναι κατὰ τὴν μορφήν ἀτελὲς συλλογισμός· διότι ὅποια ἐκ τῶν δύο προτάσεων, ἡ μείζων ἢ ἡ ἐλάσσων, εὐκολώτερον ὑπονοεῖται ἔξωθεν, παραλείπεται νὰ ἐνθυμηθῇ ὑπὸ τοῦ ἀκροατοῦ· οἷον, παραλείπεται τῆς μείζονος, «ὁ Σωκράτης ἄνθρωπος· ἄρα καὶ λογικός·» ἢ, παραλείπεται τῆς ἐλάσσονος, «Πᾶς ἄνθρωπος λογικός· ἄρα καὶ ὁ Σωκράτης.» Καθ' ἅπαντα δὲ τὰλλα, οἷον, πλατυσμὸν, κατασκευὴν τῆς κειμένης προτάσεως, μετὰταξιν ὑπὸ τῶν ῥητόρων τῆς κατὰ τὴν λογικὴν τάξεως, ἀληθεύουσι καὶ περὶ ἐνθυμήματος τὰ ἐν τῷ συλλογισμῷ παρατηρηθέντα. Παρατηρητέον δὲ προσέτι, ὅτι συνήθως μὲν, ἀλλὰ λανθανόντως ἐν τῷ κοινῷ βίῳ δι' ἐνθυμημάτων ἅπαντες διαλεγόμεθα· οἷον, «Προκόπτει, διότι ἐπιμελεῖται·» «Λογικός ἐστὶν ὁ Σωκράτης, διότι ἄνθρωπος,» κλ' ταῦτα πάντα εἶναι ἐνθυμήματα οὕτω διασκευαζόμενα· «ἐπιμελεῖται· ἄρα προκόπτει.» Καὶ, «ὁ Σωκράτης ἐστὶν ἄνθρωπος· ἄρα ἐστὶ λογικός,» κλ.

3. *Σωρεΐτης.* Ὁ δὲ σωρεΐτης εἶναι συλλογισμὸς συγκροτούμενος ἐκ πολλῶν ἀλλεπαλλήλων προτάσεων οὕτω συνδεδομένων πρὸς ἀλλήλας, ὥστε ὁ μὲν κατηγορούμενος ὅρος τῆς πρώτης γίνεται ὑποκείμενος τῆς δευτέρας, ὁ δὲ τῆς δευτέρας κατηγορούμενος, ὑποκείμενος τῆς τρίτης, καὶ οὕτως ἐφεξῆς μέχρι τῆς τελευταίας, ἥτοι τοῦ συμπεράσματος, ἐν ᾧ ὁ ὑποκείμενος τῆς πρώτης συνάπτεται μετὰ τοῦ κατηγορουμένου τῆς τελευταίας, ὅπου ὁ σωρεΐτης περατοῦται· οἷον, «Οἱ φίλιatoi τῇ Ἑλλάδι ὁμογενεῖς Ἕλληνας βοηθοῦσι τὴν πατρίδα· οἱ βοηθοῦντες τὴν πατρίδα ἐκπληροῦσι κοινωνικὰ καὶ θρησκευτικὰ καθήκοντα· οἱ ἐκπληροῦντες τὰ κοινωνικὰ καὶ θρησκευτικὰ καθήκοντα γίνονται ἐνδοξοὶ καὶ μακάριοι· ἄρα οἱ φίλιatoi τῇ Ἑλλάδι ὁμογενεῖς Ἕλληνας καὶ ἐνδοξοὶ καὶ μακάριοι εἰσιν.» Ἀλλὰ σπανίως οἱ ῥήτορες ὑπὸ τοιοῦτον λεκτικὸν τύπον μεταχειρίζονται τὸν σωρεΐτην.

4. *Δίλημμα.* Τὸ δὲ δίλημμα εἶναι ἐπιχείρημα ἐκ διμεροῦς ἢ καὶ πολυμεροῦς προτάσεως συνιστάμενον, ἀντιθέτων ὄντων πρὸς ἄλληλα τῶν διαιρουμένων μερῶν, καθ' ὃ τὸ ἀποδεικνύμενον κατὰ τῶν μερῶν, ἀποδεικνύεται καὶ κατὰ τοῦ ὅλου, ὁ δὲ ἐναντίος παγιδεύεται ὅ,τι καὶ ἂν ὁμολογήσῃ· Οὕτως εἶπε στρατηγὸς πρὸς σκοπὸν, ἀφήσαντα νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τοῦ στρατοπέδου· ἢ ἐφρούρεις ἐν τῇ θέσει σου, ἢ δὲν ἐφρούρεις, εἰ μὲν ἐφρούρεις, εἴσαι προδότης· εἰδὲ δὲν ἐφρούρεις, παρέβης τὴν πειθαρχίαν. Κατ' ἀμφοτέρω λοιπὸν θανάτου ἄξιός εἴσαι.» Ἰνα δὲ τὸ δίλημμα ἢ ἀσφαλὲς, πρέπει ἢ μὲν εἰς τὰ ἀντίθετα μέρη διαίρεσις, νὰ ᾔναι

πλήρης, ἵνα μὴ μεσολαβῇ ἄλλο τι, δι' οὗ νὰ διαφεύγῃ ὁ ἐναντίας· ἡ δὲ συνέπεια, ἀναγκαία.

§. 14. Ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων ἐξάγεται ὅτι ἅπαντα τὰ κατ' εἶδος ἐπιχειρήματα ὑπάρχοντα εἰς δύο γενικά εἶδη, α) εἰς τὴν ἐπαγωγικὴν μέθοδον, καθ' ἣν διὰ τῶν μερῶν προσδιορίζεται τὸ ὅλον, ὡς ἐν τῇ ἐπαγωγῇ παρατηρήθη· καὶ β) εἰς τὴν συναγωγικὴν ἢ συλλογιστικὴν, καθ' ἣν ἀντιθέτως τῇ ἐπαγωγῇ, διὰ τοῦ ὅλου προσδιορίζεται τὸ μέρος, ὡς εἶδομεν, γινόμενον διὰ τοῦ λογικοῦ συλλογισμοῦ, τοῦ ἐνθυμήματος, τοῦ σωρείτου καὶ τοῦ διλήμματος. Ταῦτα δὲ εἶναι, παραλειπομένων ἄλλων τινῶν, τὰ κυριώτερα κατ' εἶδος ἐπιχειρήματα.

Β'. Ἐπιχειρήματα καθ' ὕλην (§ 11.)

§. 15. Τὰ καθ' ὕλην ἐπιχειρήματα δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἥτοι ἐκ τῶν σπλάγχχνων αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως, ὅτε λέγονται ἐσωτερικά ἢ ἐντέχνα· ἢ ἐξωθεν αὐτῆς καλούμενα ἐξωτερικά ἢ ἀτέχνα. Τὰ μὲν ἐσωτερικά εἶναι τῆς ἡμετέρας εὐφυίας καὶ σκέψεως προϊόντα, καὶ παράγονται ἥτοι διὰ τῆς ἐπαγωγικῆς, ἢ διὰ τῆς συναγωγικῆς ἥτοι διὰ τῆς συλλογιστικῆς μεθόδου. Τὰ δὲ ἐξωτερικά στηρίζονται μὲν ἐπὶ τοῦ κύρους ἢ τῆς αὐθεντίας, ἀπαιτοῦσι δὲ πολυμάθειαν καὶ ποικίλας ἱστορικὰς γνώσεις, καὶ εὐφυίαν ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν, εἰ μὴ ὡς πρὸς τὴν εὕρεσιν, διότι ἐξωθεν μᾶς δίδονται. Ἀμφότερα δὲ ταῦτα καλοῦνται συνήθως ὑπὸ τῶν τεχνολογῶν Κοινὸι Τόποι. Ὅθεν διακρίνονται καὶ οὕτοι, α) εἰς ἐσωτερικοὺς ἢ ἐντέχνους Τόπους, καὶ β) εἰς ἐξωτερικοὺς ἢ ἀτέχνους Τόπους, περὶ ὧν ἤδη λέγομεν.

Σημ. Περὶ κοινῶν τόπων πραγματεύεται καὶ αὐτὸς ὁ Κικέρων (De Orat. II, § 130—175). Περὶ δὲ τῆς διακρίσεως τῶν πύστεων εἰς ἀτέχνους καὶ ἐντέχνους (probationes inartificiales et artificiales), παρὰ τὸν Ἀριστοτέλην ('Ρητορ. Α', β'), πραγματεύεται διεξοδικῶς καὶ ὁ Κυντιλιανὸς (Inst. Orat. V, σελ 458—),

α. Ἐσωτερικοὶ ἢ ἐντέχνοι Τόποι.

§ 16. Κυριώτεροι τῶν ἐσωτερικῶν τόπων εἰσὶν, Ὁρισμός, Ἐτυμολογία καὶ Συνεξευγμένα, Ἀπαριθμήσεις τῶν μερῶν, Γένος καὶ Εἶδος, Ὁμοιοι καὶ Ἀνόμοιοι, Ἡγούμενα καὶ Ἐπόμενα, Αἰτία καὶ Ἀποτέλεσμα, Ἀντικείμενα, Παράθεσις καὶ Περιστατικά.

1. Ὁρισμός. Διὰ τοῦ ὁρισμοῦ ἐξηγεῖται ἡ φύσις τοῦ πράγματος, ἀναλυομένου εἰς τοὺς ἰδίους χαρακτηριστας, καὶ πιστοῦνται ἐντεῦθεν αἱ ἰδιότητες αὐτοῦ· ἐπομένως δὲ καθ' ὅσον οἱ χαρα-

κτῆρες οὗτοι ἢ αἱ ιδιότητες τοῦ ὀριζομένου εἶναι, κατὰ τὸν προ-
 κείμενον σκοπὸν, ἐπαινετέα ἢ ψεκτέα, ἐπαινεῖται ἢ ψέγεται
 ἀναλόγως καὶ τὸ ὀριζόμενον. Ἄλλ' ὁ φιλοσοφικὸς ὀρισμὸς, ἐκ
 γένους καὶ συστατικῆς διαφορᾶς συνιστάμενος, καὶ, ὅσον ἔνεστι,
 συντομώτατα ἐκφραζόμενος, σπανίως εὐχρηστεῖ παρὰ τοῖς ῥή-
 τορσιν, οἷον, «Ὁ ἄνθρωπός ἐστι ζῶον λογικόν»· εἰμὴ μόνον ὅσον
 ἐκ τῆς κατὰ βάθος ἀναλύσεως ἢ τῆς ἀξιομειώσεως τῆς συστατι-
 κῆς ταύτης διαφορᾶς, ὅτε διὰ πλατυσμοῦ ἐπιχειρηματολογου-
 μεν. Οἱ δὲ παρὰ τοῖς ῥήτορσιν εὐχρηστοῦντες ὀρισμοὶ εἶναι χα-
 ρακτηριστικοὶ μὲν, ἀλλ' ἐπουσιώδεις μᾶλλον, ὑπογραφικοί, καὶ
 πολλάκις τῶν λέξεων ἐξηγητικοί. Δὲν περιορίζεται ὁ ῥήτωρ διὰ
 μόνου τοῦ γένους τῆς συστατικῆς διαφορᾶς· νὰ δηλώσῃ τὸ πρᾶ-
 γμα, ἀλλ' ὑπογράφει ἀπάσας αὐτοῦ τὰς ὁψεις, διατίθῃσιν ἀ-
 πάσας τὰς περὶ αὐτοῦ ιδέας οὕτως, ὥστε ἀποτελεῖ εἰκόνα καὶ
 εἰς τὸν νοῦν καὶ εἰς τὴν φαντασίαν ἰσχυρῶς ἐνεργούσαν. Ἰδοὺ
 πῶς ὁ Φλεχίερος, ἐν τῷ εἰς τὸν Τουρέννον ἐπιταφίῳ, ὑπογράφει
 τὴν στρατηγουμένην στρατιάν. «Τί εἶναι στρατός; Σῶμα ἐμ-
 ψυχωμένον ἐξ ἀπείρων καὶ διαφόρων παθῶν, ὑπὸ ἱκανοῦ ἀν-
 ὄδρου κινούμενον εἰς ὑπεράσπισιν τῆς πατρίδος· εἶναι πλῆθος ὡ-
 πλισμένων τυφλῶς ὑποτασσόμενον εἰς διαταγὰς στρατηγοῦ οὐ-
 τινος ἀγνοεῖ τοὺς σκοπούς· εἶναι πλῆθος ἀνθρώπων, εὐτελεῶν μι-
 σθωτῶν ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀμεριμνούντων μὲν διὰ τὴν ἰδίαν
 ὑπόληψιν, ἐργαζομένων δὲ ὑπὲρ τῆς τῶν βασιλέων καὶ τῶν κα-
 τακτητῶν· εἶναι μεμιγμένον ἄθροισμα ἀκολάστων οἵτινες εἰς ὑπο-
 ταγὴν πρέπει νὰ περιάγονται· χαῦνοι, εἰς μάχην ἀγόμενοι· τολ-
 μηταί, χαλινοῦ δεόμενοι· ἀνυπόμονοι οἵτινες εἰς ὑπομονὴν πρέ-
 πει νὰ συνειθίσωσιν.» Καὶ ἐκ τοῦ γενετικοῦ ὀρισμοῦ ἐπιχειροῦ-
 μεν, δεικνύοντες πῶς γίνεται ἡ κατορθοῦται τι, ἂν εὐκόλως ἢ
 δυσκόλως, καὶ ἐντεῦθεν ἀναλόγως ἐξάγομεν συμπεράσματα.

2. Ἑτυμολογία. Διὰ τῆς ἐτυμολογίας ὀρίζομεν καὶ ἐξηγοῦ-
 μεν τὴν ἀληθῆ καὶ ῥιζικὴν τῆς λέξεως σημασίαν, ἢ ἀναλύομεν εἰς
 τὰ ἀπλά, ἐὰν ᾖναι σύνθετος, καὶ ἐντεῦθεν πορίζομεθα τὸ εἰς τὸ
 προκείμενον κατάλληλον ἐπιχείρημα· διότι πολλάκις ἐκ τῆς ἀ-
 γνοίας τῆς λέξεως ἢ τῆς ἡμαρτημένης αὐτῆς ἐννοίας παρεξηγοῦν-
 ται τὰ πράγματα, καὶ ματαιοῦνται τὰ ἐπιχειρήματα ἡμῶν. Οὕτως ἐπιχειροῦμεν ἐκ τῆς λέξεως φιλόσοφος· «ἐὰν φιλόσοφος
 ᾖναι ὁ φίλος τῆς σοφίας, σοφὸς δὲ μόνος· ὁ Θεός, ἔπεται, ὅτι ὁ
 ἀληθής· φιλόσοφος εἶναι φιλόθεος.» Ἰπὸ δὲ τῇ ἑτυμολογίᾳ ὑπά-
 γονται καὶ τὰ συνεξευγμένα, ἥτοι τὰ ἐκ τινος λέξεως παραγό-
 μενα σύστοιχα, καὶ συνεξευγμένα μετὰ τῆς ἐννοίας· οἷον,

πράττει ὡς Ἕλλην Ἑλληνικά, ὡς χριστιανὸς χριστιανικά, ὡς δικαστικὸς δίκαια, κλ.

3. *Ἀπαρίθμησης τῶν μερῶν.* Συνίσταται αὕτη εἰς τὸ διαίρειναι ὅλον τι, φυσικὸν ἢ ἠθικόν, εἰς τὰ οἰκεία μέρη, ἢ διελθεῖν τὰς οὐσιώδεις περιστάσεις γεγονότος τινός. Ὁ τόπος οὗτος εὐχρηστεῖ καὶ παρὰ τοῖς ῥήτορσι, καὶ παρὰ τοῖς ποιηταῖς, καὶ παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς, καὶ ἐν γένει παρὰ τοῖς συγγραφεῦσιν. Οὕτως ἐπαινούμενα τὰ μέλη τοῦ σώματος, ὡς φυσικοῦ ὅλου, ὡς καλὰ, οἷον κεφαλὴ, τράχηλος, στέρνον, κλ. παρέχουσιν ἐπαγωγικὸν ἐπαινον δι' ὅλον τὸ σῶμα· καὶ ἐκ τοῦ κλίματος, τοῦ ἐρίζοντος, τοῦ ἐδάφους, τῶν ὑδάτων, τοῦ θέρους κλ. τόπου τινός, ἐξάγομεν περὶ τῆς ὅλης αὐτοῦ ποιότητος, καλῆς ἢ κακῆς. Ὡσαύτως ὡς ἠθικὸν ὅλον θεωροῦντες τὴν κοινωνίαν, ὅτι ἔχει καλοὺς κληρικούς, πολιτικούς, δικαστικούς, στρατιωτικούς, τεχνίτας κλ. ἐξάγομεν, ὅτι ἅπαντα ἡ δαίνα κοινωνία καλὴ, καὶ ἐπαινοῦμεν αὐτήν. Ἡ ἀπαρίθμησης ὑπάγεται ὑπὸ τὸν τύπον τῆς ἐπαγωγῆς.

4. *Γένος καὶ εἶδος.* Ὁν λόγον ἔχει φυσικῶς ἢ ἠθικῶς τὸ ὅλον πρὸς τὰ μέρη, τὸν αὐτὸν ἔχει λογικῶς καὶ τὸ γένος πρὸς τὰ εἶδη ἢ τὰ εἶδη πρὸς τὰ ἄτομα. Τὸ γένος καὶ τὰ εἶδη συγγενεύουσι πρὸς ἀλλήλα, διότι ἐκ τῶν εἰδῶν, δι' ἀφαιρέσεως, σχηματίζεται τὸ γένος διὰ τοῦ κοινοῦ χαρακτῆρος. Ὑπὸ δὲ τὸ αὐτὸ γένος ὑπάρχοντα διάφορα εἶδη, ἀφαιρουντα μόνον διὰ τὴν συστατικὴν αὐτῶν διαφορὰν, ἥτις τὴν ἰδίαν τῶν εἰδῶν φύσιν ἀποτελεῖ. Ὅθεν διὰ μὲν τὸν κοινὸν χαρακτῆρα συγγενεύουσιν ἀλλήλοις τό τε γένος καὶ τὰ εἶδη· διὰ δὲ τὴν συστατικὴν διαφορὰν διαφέρουσι τὰ εἶδη ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἀπὸ τοῦ γένους. Συγγενεύουσι δὲ πάντοτε διὰ τὸν κοινὸν χαρακτῆρα. Ἐντεῦθεν δὲ ἐξάγεται, ὅτι ἐπαινούμενα τὰ εἶδη διὰ τὸν κοινὸν χαρακτῆρα, παρέχουσιν ἐπαινον καὶ τῷ ἑαυτῶν γένει· ἐπαινούμενον δὲ τὸ γένος, ἐπίσης διὰ τὸν κοινὸν χαρακτῆρα τοῦ γένους μεταδίδει τὸν ἴδιον ἐπαινον καὶ εἰς τὰ εἶδη. Οὕτως, ἐπειδὴ ἡ μὲν ἀρετὴ ἐστὶ γένος, εἶδη δὲ αὐτῆς εἶναι φρόνησις, σωφροσύνη, δικαιοσύνη καὶ ἀνδρεία, ὁ μὲν ἐπαινος ἐκείνης μεταδίδεται καὶ εἰς ταύτας, καὶ ἀντιστρόφως· οἷον, εἶναι ἐνάρετος· ἄρα καὶ δίκαιος· καὶ, ἔχει δικαιοσύνην· ἄρα καὶ ἀρετὴν. Ἐννοεῖται ὁμοίως, ὅτι τὰ κατηγορούμενα κατὰ τοῦ εἶδους διὰ τὴν συστατικὴν αὐτοῦ διαφορὰν, ἥτις τὴν ἰδίαν τοῦ εἶδους φύσιν ἀποτελεῖ, οὔτε κατὰ τοῦ γένους, οὔτε κατὰ τῶν ἄλλων εἰδῶν δύνανται κατηγορηθῆναι· οἷον, διότι πᾶς ἄνθρωπος δεκτικὸς ἐπιστήμης ἢ καὶ γελαστικὸς διὰ τὴν λογικότητα αὐτοῦ, δὲν ἐπεταὶ ἐξ ἀνάγκης, ὅτι καὶ τὸ ζῶον ἢ

τὸ πρόβατον εἶναι δεκτικὰ τούτων διότι τὸ συμπέρασμα ψεύδεται.

5. Ὅμοιον καὶ ἀνόμοιον. Ὅμοια λέγονται τὰ ἀναλογούντα ἢ ὁμοιάζοντα κατὰ τὰς ποιότητας· ἀνόμοια δὲ τὰ διαφέροντα ἢ ἐναντιούμενα κατὰ ταύτας. Οἶον, ἐκ τοῦ ὁμοίου, τὸ μὲν σῶμα ἀκμάζει διὰ τῶν τροφῶν, ἡ δὲ ψυχὴ διὰ τῆς παιδείας. Καί, ἐκ τοῦ ἀνομοίου, Ἐάν διὰ τὴν ὕλην ἀποθνήσκῃ τὸ σῶμα, ἡ ψυχὴ ὡς αὔλος, διαμένει ἀθάνατος. Ἰπὸ τὸν τῶνον τοῦτον ὑπάγεται, α) τὸ παράδειγμα, β) ἡ παραβολή, γ) ὁ μῦθος.

α) Τὸ μὲν παράδειγμα, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην (ῥητορ. Α', β', § 24), ὑπὸ τὴν ἐπαγωγὴν ὑπαγόμενον, «ἐστὶ... ὡς μέρος πρὸς μέρος, ὅμοιον πρὸς ὅμοιον, ὅταν ἄμφω μὲν ἢ ὑπὸ τὸ αὐτὸ γένος, γνωριμώτερον δὲ θάτερον ἢ θατέρου»—οἶον, ὅτι ἐπεβούλευε τυραννίδι Διονύσιος, αἰτεῖ τὴν φυλακὴν· καὶ γὰρ Πεισίστρατος πρότερον ἐπιβουλεύων, ἤτει φυλακὴν, καὶ λαβὼν ἐτυράννησε· καὶ Θεαγένης, ἐν Μεγάροις· καὶ ἄλλοι ὅσους ἴσασι, παράδειγμα πάντες γίνονται τοῦ Διονυσίου, ὃν οὐκ ἴσασι πῶ, εἰ διὰ τοῦτο αἰτεῖ. Πάντα δὲ ταῦτα ὑπὸ τὸ αὐτὸ καθόλου, ὅτι ὁ ἐπιβουλεύων τυραννίδι, φυλακὴν αἰτεῖ.» Τὰ παραδείγματα λαμβάνονται ἐκ τῶν ἐνδοξοτέρων ἀνθρωπίνων πράξεων τῆς ἱστορίας.

β) Ἡ δὲ παραβολή, παράθεσις οὔσα ὁμοίων πρὸς τὸ προκείμενον, γενικωτέρα δὲ τοῦ παραδείγματος, λαμβάνεται μὲν καὶ ἀπὸ ἀνθρωπίνων πράξεων, συνθέστερον ὅμως ἀπὸ τῶν ἐν τῇ φύσει συνήθως γινομένων ὑπὸ ἀλόγων ζώων καὶ τῶν ἀψύχων ἐν γένει, ὡς παρὰ τρεῖται ἐν Ὀμήρῳ, καὶ τοῖς ἄλλοις ποιηταῖς. Τὰ δὲ παρὰ βολικῶς φερόμενα ἐκφράζονται πολλάκις καθ' ἀπάσας αὐτῶν τὰς λεπτομερείας· οἶον,

ὣς δ' ὅτε χεῖμαρ' ῥοὶ ποταμοῖ, κατ' ὄρεσσι ῥέοντες,

ἔς μισγάγκειαν συμβάλλετον ὄβριμον ὕδωρ,

Κρουνῶν ἐκ μεγάλων, κοίλης ἔντοσθε χαράδρης·

Τῶν δέ τε τηλόσε δοῦπον ἐν οὔρεσιν ἔκλυε ποιεῖν·

ὣς τῶν μισγομένων γένετο ἰαχὴ τε φόβος τε. (Ἰλ. Δ', 452-6).

γ) Ὁ δὲ μῦθος, ὡς μάλιστα οἱ Αἰσώπειοι, ὧν λόγος ψευδὴς εἰκονίζων ἀλληγορικὴν ἀλήθειαν, χρησιμεύει ὁπόταν, ἀντὶ τῶν ἀνθρώπων οὓς ὑποδηλοῦσι, πλάττωμεν τὰ ζῶα, ἀναλόγως τῇ ἐαυτῶν φύσει διαλεγόμενα καὶ ἐνεργοῦντα· καὶ ἐντεῦθεν, ἀντὶ ἐπιμυθίων, ἐξαγομεν κατὰ ἡ ὑπὲρ τῶν προκειμένων προσώπων ἢ ὑποθέσεων ἀνάλογα συμπεράσματα, καὶ διαφεύγομεν καὶ τὸν ἐνδεχόμενον τῆς καταδρομῆς κίνδυνον. Εὐφύης τις τῶν νεωτέ-

ρων ποιητῶν, ὁ Ἰταλὸς Κάστης, ἐποίησε κομψὸν ποίημα *Gli animali parlanti* (τὰ διαλεγόμενα ζῶα).

6. *Ἡγούμενα καὶ ἐπόμενα*. Τὰ κατὰ χρονικὴν ἢ φυσικὴν τάξιν ἡγούμενα ἢ ἐπόμενα τοῦ προκειμένου προσώπου ἢ πράγματος, καὶ δίδονται, κατὰ τὰς περιστάσεις, ἀφορμὴν εἰς ἐπαινον, ἢ ψόγον ἢ εἰς οἷαν δῆποτε ἀπόδειξιν, ἀποτελοῦσι τὸν τόπον τοῦτον. Δὲν πρέπει δὲ νὰ συγχέωμεν τὴν γενεαλογικὴν σειρὰν τῶν αἰτίων καὶ ἀποτελεσμάτων, καθ' ἣν τὰ αἷτια ὡς παράγοντα προηγούνται τῶν ἀποτελεσμάτων ὡς παραγομένων, πρὸς τὴν ἀπλὴν χρονολογικὴν τάξιν τῶν ἡγουμένων καὶ ἐπομένων· οἷον, ἡ αὐγὴ ἡγείται τῆς μεσημβρίας, καὶ αὕτη τῆς ἐσπέρας· ἀλλ' οὔτε ἡ αὐγὴ εἶναι αἰτία τῆς μεσημβρίας, οὔτε ἡ μεσημβρία τῆς ἐσπέρας· ἀπάντων δὲ τούτων αἰτία κοινὴ εἶναι ἡ περὶ τὸν ἥλιον κίνησις τῆς γῆς. Οὕτως ἐκ τῶν ἡγουμένων καὶ ἐπομένων ἐπιχειρεῖ ὁ Ἰσοκράτης· «*Ἀνάγκη δὲ τοὺς τοιοῦτους ἔργοις ἐπιχειροῦντας, τυραννικαῖς καὶ ταῖς συμφοραῖς περιπίπτειν, καὶ τοιαῦτα πάσχειν, οἳά περ' ἂν καὶ τοὺς ἄλλους δράσωσιν.*» (Ἰσοκρ. Συμμαχ. Α'). Ἐνταῦθα ἡγούμενα μὲν εἶναι τὰ τυραννικὰ ἔργα, ἐπόμενα δὲ αἱ συμφοραί. Τὰ μικρὸν πρὸ τῆς ἀρίξεως καὶ τὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αἰοιδίμου Κυβερνήτου μέχρι τῆς Βασιλείας, συγκρινόμενα πρὸς τὸν ὀλιγοετῆ τῆς κυβερνήσεως, αὐτοῦ βίον, ἀποτελοῦσι τὸ θαυμασιώτερον αὐτοῦ ἐγκώμιον.

7. *Αἰτία καὶ ἀποτέλεσμα*. Πᾶσα αἰτία παράγει ἀποτέλεσμά τι, καὶ πᾶν ἀποτέλεσμα παράγεται ἀπὸ μιᾶς αἰτίας· ὅθεν τὰ δύο ταῦτα συνδέονται καὶ ἀλληλοϋχοῦνται οὐχὶ χρονικῶς κατὰ τὰ ἡγούμενα καὶ ἐπόμενα, ἀλλὰ παραγωγικῶς ὡς τὸ γεννῶν πρὸς τὸ γεννώμενον. Διὸ, δοθέντος τοῦ ἑνός, ἐξάγομεν περὶ τοῦ ἑτέρου· διότι κρίνεται ἕκαστον ἢ ὡς ἐκ τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ αἰτίας, ἢ ὡς ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων. Τέσσαρα αἷτια συνήθως παραδέχονται, *Ποιητικόν, Τελικόν, Εἰδικόν, καὶ Ὑλικόν*. Τὸ μὲν *ποιητικόν* σημαίνει τὸ παράγον τι, οἷον ὁ θεὸς ἐποίησε τὸν κόσμον. Τὸ δὲ *τελικόν*, τὸ τέλος δι' ὃ γίνεται τι, οἷον, ὁ θεὸς ἐποίησε τὸν κόσμον διὰ τὸν ἄνθρωπον. Τὸ δὲ *εἰδικόν* σημαίνει καὶ τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν τῶν ὄντων, καθ' ἣν ἀπ' ἀλλήλων διαφέρουσι, καὶ τὴν κατὰ τοὺς λογικοὺς συστατικὴν διαφοράν, καθ' ἣν ἕκαστον τὴν ἰδίαν φύσιν φυλάττει. Τὸ δὲ *ὕλικόν* σημαίνει τὴν οὐσίαν ἐξ ἧς ἕκαστον κατασκευάζεται, οἷον, λίθινον ἄγαλμα, ἀργυροῦν, χρυσοῦν, κλ. Κατὰ δὲ τὰς διαφόρους περιστάσεις ἐπιχειροῦμεν ἐκ τοῦ ἑνός ἢ ἐκ τοῦ ἄλλου. Ὁ τόπος οὗτος πανταχοῦ εὐχρηστεῖ· μάλιστα δὲ παρὰ τοῖς ἱεροκλήρουξ· καὶ δικηγόροις· διότι πάσης

πράξεως ζητεῖται ὁ αὐτουργός, καὶ κρίνεται αὐστηρότερον ἢ ἐπιεικέστερον κατὰ τὰ κινήσαντα αἷτια.

8. *Ἀντικείμενα*. Ταῦτα ἀνάγονται εἰς τέσσαρα εἶδη, α) εἰς ἀντιφατικά, β) εἰς ἐναντία, γ) εἰς στερητικά, καὶ δ) εἰς σχετικά. α) Τὰ μὲν ἀντιφατικά καταφάσκουσι καὶ ἀποφάσκουσι τὸ αὐτὸ, οἷον, ἐφρόνευσε, δὲν ἐφρόνευσεν, ὅπερ μάλιστα παρὰ τοῖς Ἀνακροιταῖς καὶ Δικηγόροις ἰσχυρότατον ἐλεγχον παρέχει κατὰ τῶν ἐξ ἀντιφάσεως ψευδομένων μαρτύρων. β) Τα δὲ ἐναντία προκύπτουσιν ἐκ τῆς ἀρετῆς ἥτις ἐστὶ μεσότης περὶ πάθη καὶ πράξεις, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην (Ἠθικ. Β', σ'), καὶ ἐκ τῆς κακίας ἥτις ἐστὶν ἀμαρτία κατ' ἐλλείψιν ἢ ὑπερβολὴν τῆς μεσότητος ταύτης. Ὅθεν κατ' ἐλλείψιν (1), μεσότητα (2) καὶ ὑπερβολὴν (3) ἔχομεν ἀρετὰς μὲν τὰς ὑπ' ἀριθμὸν 2, κακίας δὲ σχετικὰς τὰς ὑπ' ἀριθμὸν 1 καὶ 3, οἷον (1) δειλία—(2) ἀνδρεία—(3) θρασύτης, (1) ἀναισθησία—(2) σωφροσύνη—(3) ἀκολασία, (1) ἀνελευθερία—(2) ἐλευθεριότης—(3) ἀσωτία, κλ. (Ἰδ. Ἀριστ. Ἠθικ. σελ. 229—230, ἔκδ. Κοραῆ.). γ) Τὰ δὲ στερητικά δηλοῦσι κτῆσιν καὶ στέρησιν τῆς αὐτῆς ποιότητος ἢ καταστάσεως, ἐλλείψει τῆς θετικῆς αὐτῆς ὑπάρξεως, οἷον, ὄρασις—τύφλωσις, θερμότης—ψυχρότης, ζωὴ—θάνατος, δικαιοσύνη—ἀδικία, κλ. διότι τὰ δευτέρᾳ εἰσι στερητικά, ἥτοι ἀνύπαρκτα καθ' ἑαυτὰ, λαμβάνουσι δὲ ὑπαρξιν διὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν πρώτων. δ) Τὰ δὲ σχετικά οὕτως εἰσὶ φύσει συνδεδεμένα, ὥστε ἡ ὑπαρξὶς ἢ ἔλλειψις τοῦ ἐνὸς συνεπιφέρει καὶ τὴν τοῦ ἑτέρου, καὶ ὁμοῦ πάντοτε συνυπάρχουσιν ἢ συνεκλείπουσιν, οἷον, πατήρ—υἱός, δοῦλος—δεσπότης, διδάσκαλος—μαθητής, κ. λ.

Παρατηρητέον δὲ, α) ἐπειδὴ, ἐπὶ τῶν ἐναντίων, ἡ μὲν ἀρετὴ δύναται θεωρηθῆναι ὡς θέσις, ἡ δὲ κακία ὡς στέρησις, δύναται τότε τὰ ἐναντία συμπίπτειν τοῖς στερητικοῖς. β) Ἐπειδὴ, ἐπὶ μὲν τῶν ἐναντίων ἡ ἀρετὴ καὶ κακία, ἐπὶ δὲ τῶν στερητικῶν ἡ θέσις καὶ ἡ στέρησις ἰσοδυναμοῦσι τῇ καταφάσει καὶ ἀποφάσει τῶν ἀντιφατικῶν, διὰ τοῦτο τὰ μὲν τρία πρῶτα εἶδη τῶν ἀντικειμένων συμπίπτουσιν ὑπὸ τὰ ἀντιφατικά, τὰ δὲ ἀντικείμενα δύνανται τότε διαιρεθῆναι μόνον εἰς δύο γενικώτερα εἶδη, εἰς ἀντιφατικά, καὶ εἰς σχετικά.

Λογικὰ συμπεράσματα ἐκ τούτων πορίζονται, ἐπὶ μὲν τῶν ἀντιφατικῶν, τῶν ἐναντίων καὶ τῶν στερητικῶν ἡ ἀντίφασις, ἀκαταμάχκτον ὄπλον ἔν τε ταῖς ἐπιστήμαις καὶ ταῖς δικαστικαῖς ἀνακρίσεσι καὶ ἀγορεύσεσιν· ἐπὶ δὲ τῶν σχετικῶν ἡ μετὰ τοῦ ἐνὸς παρουσία ἢ ἀπουσία καὶ τῆς τοῦ ἑτέρου ιδέας. Οὕτως ἐν τῷ Περὶ

στεφάνου ἐπιχειρεῖ ὁ Δημοσθένης κατὰ τοῦ Ἀσχίνου ἐκ τῶν ἀντικειμένων· «Οὐκοῦν ἃ μὲν ἐπέδωκα, ταῦτ' ἐστίν, ὧν οὐδὲν σὺ γέγραψαι· ἃ δέ φησιν ἡ Βουλὴ δεῖν ἀντὶ τούτων γενέσθαι μοι, ταῦτ' ἐσθ' ἃ δίδωκεις. Τὸ λαβεῖν οὖν τὰ διδόμενα ὁμολογῶν ἔννομον εἶναι, τὸ χάριν τούτων ἀποδοῦναι παρανόμων γράφῃ;»

9. *Παράθεσις*. Ἐπὶ μὲν τῶν ὁμοίων θεωρεῖται ἡ σχέσις τῆς ποιότητος τῶν παραβαλλομένων (5), ἐπὶ δὲ τῆς παραθέσεως ἡ σχέσις τῆς ποσότητος τῶν συγκρινομένων ἐκ τοῦ ἴσου, ἢ ἐκ τοῦ μείζονος ἢ ἐκ τοῦ ἐλάσσονος· ἐντεῦθεν δὲ τὰ συγκρινόμενα ἐξάγονται ἢ ὡς ἴσα, ἢ ὡς ἄνισα, κατὰ μείζονα μὲν λόγον ἐπὶ τῶν θετικῶς ἢ καταφατικῶς αὐξανομένων, κατ' ἐλάσσονα δὲ ἐπὶ τῶν ἀποφατικῶς μειουμένων. Οἷον, ἐκ τοῦ ἴσου, «εἰ ὁ δεῖνα ἐτιμήθη διὰ τὰς ἐρετὰς αὐτοῦ, πρέπει καὶ ὁ δεῖνα νὰ τιμηθῇ ὡσαύτως, διότι ἴσας ἀρετὰς ἔχει.» Καὶ ἐπὶ τὸ μείζον, «Συντρέχουσι σήμερον τὴν φίλην Ἑλλάδα καὶ οἱ ἀπορώτεροι, καὶ οἱ ξυρακοῖται, πολλῶ μᾶλλον θέλουσιν εὐεργετῆσαι οἱ θαθύπλουτοι τῶν φιλάτων ὁμογενῶν.» Καὶ, ἐπὶ τὸ ἐλάσσον, «Δὲν δύνανται νὰ προκόψωσι καὶ πολλοὶ τῶν ἐπιμελῶν μαθητῶν, πολλῶ ἥττον οἱ ἀμελεῖς.» Περὶ τῆς ἐπὶ τὸ μείζον ἢ ἐλάττον σχέσεως τοῦ ἡγουμένου καὶ ἐπομένου, ὑποθετικῶς κατασκευαζομένων, καὶ τοῦ κατηγορουμένου αὐτῶν ἴδε Κόμμα Λογ. § σμζ' — σμῆ.

10 *Περιστατικά*. Περιστατικά εἶναι τὰ συνοδεύοντα πᾶν γηγόνος, πᾶσαν πράξιν ἢ ὡς ἡγούμενα, ἢ ὡς σύγχρονα, ἢ ὡς ἀκολουθοῦντα, καὶ δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς πηγὴ παντὸς ἐπιχειρήματος· διὰ τοῦτο κατὰ τὸν Ἑρμογένην, ἅπαντα τὰ ἐπιχειρήματα ἐκ τῶν περιστατικῶν. Εἰσὶ δὲ ἐξ *Τίς* (πρόσωπον), *Τί* (πράγμα ἢ πράξις), *Ποῦ* (τόπος), *Πότε* (χρόνος), *Διὰ τί* (αἰτία), καὶ *Πῶς* (τρόπος). Τινες προστιθέμενοι καὶ τὸ *δι' οὗ* (τὸ ὄργανον) καὶ τὸ *ποσάκις* (ἐπράχθητι), ἀνάγουσιν εἰς ὀκτώ, καὶ ἐκφράζουσι διὰ τούτου τοῦ λατινιστοῦ τεχνικοῦ στίχου,

Quis, quid, ubi, qua vi, quoties, cur, quomodo, quando.
Τίς, τί, ποῦ, διὰ τίνος, ποσάκις, διὰ τί, πῶς, πότε.

Πᾶσα ὑπόθεσις, πᾶν εἶδος ῥητορικοῦ λόγου ἐκ τῶν περιστατικῶν ἰσχυρότατα ἐπιχειρήματα λαμβάνει· ἀλλ' ὁ δικανικὸς λόγος τὰ πλεῖστα ἐπιχειρήματα ἐκ τοῦ τόπου τούτου πορίζεται· οἷον, προκειμένου περὶ φόνου, γίνονται ἰσχυρισμοὶ περὶ προηγουμένου μίσους καὶ ἀπειλῶν ἐκδικήσεως· περὶ χαρακτηῖρος τοῦ κατηγορουμένου, ὄντος ἀγρίου καὶ βιαίου· περὶ τῆς πράξεως καθ' ἑαυτὴν, συμφώνου πρὸς τὸν χαρακτηῖρα αὐτοῦ· περὶ τῆς πρὸς ἐκτέλεσιν εὐκολίας· περὶ τῶν κινήσασάν ἀφορμῶν· περὶ τῆς συν-

τελεστικότητος τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου· καὶ τέλος περὶ τῶν κατὰ τὰς ἰδίας ἐλπίδας προκυψασῶν ὠφελειῶν καὶ συνεπειῶν. Ὁμολογούμενον δὲ ὅτι καὶ ὁ ἀντίδικος, πρὸς ἀνασκευὴν τῆς κατηγορίας, θέλει μεταχειρισθῇ τὰς αὐτὰς περιστάσεις, ἀλλ' ὑπὸ ἐναντίαν ἔποψιν. Ἀριστον πρᾶγμα ἐπιχειρημάτων ἐκ τῶν περιστάσεων εἶναι ὁ περίφημος τοῦ pro Milone λόγος τοῦ Κικέρωνος.

Σημ. Ἐπὶ τῶν περιστατικῶν ἐν μὲν τῷ π ρ ο σ ῶ π ω θεωροῦνται τρία τινὰ τὰ κατὰ τὴν ψ υ χ ῆ ν, τὰ κατὰ τὸ σ ῶ μ α καὶ τὰ ἐκ τ ὅ ς ἦτοι τὰ τῆς τ ὕ χ η ς, οἶον, ἔθνος, πατρίς, γενεά, ἡλικία, τὸ ἄρρεν ἢ θῆλυ, ἀνατροφὴ, παιδεία, ἐπιτήδευμα, ἀρεταί, προτερήματα, καὶ ἀγῶνες ἴδιοι ἢ ὑπὲρ πατρίδος. Ἐν δὲ τῷ π ρ ᾶ γ μ α τ ι, ἡ φύσις καὶ αἱ ποιότητες αὐτοῦ, ἐὰν ᾖναι βλαβερὸν ἢ ὠφέλιμον, ἄδικον ἢ δίκαιον, αἰσχρὸν ἢ καλόν, κλ. Ἐν δὲ τῷ τ ὅ π ω, τὸ μακρὸν ἢ πλησίον, τὸ ἐν οἴκῳ ἢ ἐν δήμῳ, τὸ ἐν ἰδίᾳ· τέρψις τῷπῳ, ἢ ἐν δημοσίῳ ἢ ἱερῷ, τὸ ἐν τῇ πατρίδι ἢ τῇ ἀλλοδαπῇ καὶ πολυμίᾳ, καὶ, ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν καὶ ἱστορικῶν ὑποθέσεων, τὸ πεδινὸν ἢ ὄρεινόν, ὁμαλὸν ἢ ἀνώμαλον, κλ. Ἐν δὲ τῷ χ ρ ὀ ν ω, τὸ ἐνεστώς, παρελθόν ἢ μέλλον, τὸ ἐν νυκτὶ ἢ ἐν ἡμέρᾳ, ἢ ἐν ὥρᾳ τοῦ ἔτους, ἢ ἐν τινι πανηγύρει, κλ. Ἐν δὲ τῇ αἰ τ ῖ α, τὸ ποιητικόν, τελικόν, εἰδικόν, ὕλικόν, ὀργανικόν, κλ. Ἐν δὲ τῷ τ ρ ὀ π ω, βούλησις, δύναμις, καὶ ἐξουσία τοῦ καλῶς ἢ κακῶς μεταχειρίζεσθαι τὰ ὡς μέσα καὶ ὄργανα θεωρούμενα εἴτε ἰδιωτικῶς, εἴτε δημοσίως.

β' Ἐξωτερικοὶ ἢ ἄτεχνοι τόποι (§. 15).

§. 17. Ἐξωτερικοὶ τόποι ἢ ἄτεχνοι λέγονται, διότι δίδονται ἢ λαμβάνονται ἐξώθεν τῆς ἡμετέρας ὑποθέσεως, καὶ δὲν εἶναι ἐπινοήματα τῆς ἡμετέρας τέχνης ἢ εὐφυΐας, εἰμὴ μόνον κατὰ τὴν καλὴν ἢ κακὴν αὐτῶν ἐπὶ τῆς συζητήσεως χρῆσιν. Ἄπαντες δὲ οὗτοι στηρίζονται ἐπὶ τῆς αὐθεντίας ἐν γένει, διαιρουμένης α') εἰς ὁμολογίαν β') εἰς κῶρος ἰδίως.

α. Ὑπὸ μὲν τὴν ὁμολογίαν ὑπάγονται γῆμη, μάρτυρες καὶ ὄρκοι.

1. Καὶ γῆμη μὲν εἶναι κοινὴ δόξα, ἣν οἱ πολλοὶ περὶ τινος ἔχουσιν. Ὑπὲρ ἡμῶν δὲ οὖσαν, θέλομεν ἐπαινέσει ὥς κοινὴν τῆς πόλεως ὁμολογίαν, καὶ διὰ τοῦτο μὴ δυναμένην ψευσθῆναι. Καθ' ἡμῶν δὲ οὖσαν, θέλομεν ἀνασκευάσει ὅτι εἶναι ἀδέσποτον τοῦ ἔχλου θρύλλημα, τυφλόν τι καὶ νόθον τέκνον μὴ γνησίου καὶ ἀξιοπίστου πατρὸς, σκοτιαῖον δὲ ἀποκύημα, ὑπερ ἢ θασκανία καὶ ὁ φθόνος τεκταίνουσιν, ἡ δὲ χάσκουσα σπερμολογία κατὰ τῆς ἀρετῆς, τῆς ἰκανότητος καὶ τῆς ὑπεροχῆς ἀφθόνως καταρρίπτει.

Οὕτως ὁ μὲν Αἰσχίνης κατὰ τοῦ Τιμάρχου, ὁ δὲ Δημοσθένης κατὰ τοῦ Αἰσχίνου, ἐν τῷ περὶ Παραπροσδείας λόγῳ, εὐφραῖ ἐκ τοῦ Ἰππιδόδου τῆς φήμης χρῆσιν ποιοῦνται· «Φήμη δ' οὐτις πάν-
παν ἀπώλλυται, ἦν τινα πολλοὶ — λαοὶ φημίζωσι· Θεὸς νύ τις
ἐστὶ καὶ αὐτὴ.»

2. *Μαρτυρία* δὲ εἶναι ὁμολογία συνειδότητος ἐκούσιος. Ὑπὲρ ἡμῶν μὲν ὄντας τοὺς μάρτυρας, θέλομεν συστήσει ὡς ἀξιόπισ-
τους, ἢ ὡς μὴ παρὰ τοῦ νόμου ἐξαιρουμένους. Καθ' ἡμῶν δὲ
ὄντας, ἢ θέλομεν προσβάλλει ὡς παρὰ τοῦ νόμου ἐξαιρουμένους,
ἐὰν τοῦτο ἐκ τοῦ νόμου ἐξάγῃται· ἢ ὡς μὴ ἀξιόπιστους· ἐπὶ λό-
γῳ, ὅτι διὰ συμφέροντα, φιλίαν ἢ ἔχθραν, σχετίζονται μετὰ τοῦ
δικαζομένου.

3. *Ὅρκος* δὲ εἶναι ὁμολογία μετὰ προσλήψεως τοῦ θείου, ἀνα-
πόδεικτος ἄλλως. Καθ' ὅσον δὲ ὁ ὅρκος εἶναι ὑπὲρ ἡμῶν ἢ καθ'
ἡμῶν, θέλομεν μεταχειρισθῆ εἰς κατασκευὴν ἢ ἀνασκευὴν αὐτοῦ
ὅσα καὶ περὶ μαρτυρίας ἀνωτέρω παρετηρήσαμεν, καὶ θέλομεν
λαμβάνει ὑπ' ὅψιν πάντα τὰ περὶ εὐορκίας ἢ ψευδορκίας ὑπὸ
τῶν νόμων ὀριζόμενα.

6'. Τοῦ δὲ ἰδίως κύρους ἢ ἰσχύος στρέφεται ἡ περὶ τὰ *θεῖα* ἢ
περὶ τὰ *ἀνθρώπινα*. Καὶ τοῦ μὲν θείου κύρους πηγαὶ εἶναι αἱ
ἱεραὶ γραφαί, οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας, καὶ οἱ θεολόγοι· ἐν γέ-
νει. Τοῦ δὲ κοσμικοῦ κύρους πηγαὶ εἶναι·

4. Αἱ *παρουσίαι* τοῦ λαοῦ, διότι εἶναι κοινὴ σοφία τῆς πεί-
ρας τῶν αἰώνων.

2. Αἱ *γνώμαι* καὶ τὰ ἀποφθέγματα τῶν σοφῶν ἢ τῶν ἐξε-
χόντων εἰς τι· διότι οἱ κοινοὶ ἄνθρωποι ὑπὸ θαυμασμοῦ κατε-
χόμενοι, μετὰ σεβασμοῦ δέχονται τὰς γνώμας αὐτῶν· οἷον ἐπὶ
μὲν τοῦ πολιτικοῦ βήματος ἀναφέρονται αἱ γνώμαι τῶν πολι-
τικῶν· ἐπὶ δὲ τοῦ δικανικοῦ, αἱ τῶν δικαστικῶν· ἐπὶ δὲ τοῦ
στρατιωτικοῦ, αἱ τῶν μεγάλων στρατιωτικῶν, οἷον, Ἀλεξάνδρου,
Ναπολέοντος, κλ.

3. Οἱ *μεγάλοι συγγραφεῖς*. Ἐκαστον εἶδος ῥητορείας ἔχει τὰ
ἴδια κειμήλια, τοὺς δοκιμωτάτους συγγραφεῖς καὶ διδασκάλους,
ὧν αἱ γνώμαι καὶ θεωρίαι παρέχουσιν ἀναντιρρήτον κύρος, τῶν
μὲν εἰς τὰ πολιτικά, τῶν δὲ εἰς τὰ δικανικά, τῶν δὲ εἰς τὰ
ἐκκλησιαστικά, τῶν δὲ εἰς τὰ ἀκαδημαϊκά, τῶν δὲ εἰς τὰ στρα-
τιωτικά.

4. Ἡ *πρόκρισις* ἤτοι τὸ προδεδικασμένον, δηλαδὴ πῶς
ἄλλα δικαστήρια ἐδίδασκον πρότερον περὶ τῆς αὐτῆς ἢ ὁμοίας
ὑποθέσεως. Ἐννοεῖται δὲ, ὅτι τὸ προδεδικασμένον, καθ' ὅσον

εἶναι ὑπὲρ ἡμῶν ἢ καθ' ἡμῶν, θέλει κατασκευασθῇ ἢ ἀνασκευασθῇ δεόντως.

β. Ἑγγραφα ἢ συνθῆκαι. Ἐνταῦθα περιλαμβάνονται καὶ οἱ νόμοι ἐν γένει, καὶ ἅπαντα τὰ συμβόλαια καὶ ἡ ἰδιωτικὴ τῶν διδίων ἀλληλογραφία, καὶ πᾶν ὅ,τι ἄλλο ἔγγραφον ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν. Τὴν δὲ χρῆσιν καὶ τὸ ἔγκυρον ἢ ἄκυρον τούτων διδάσκουσι πρὸ πάντων ἢ τε πολιτικὴ καὶ ποινικὴ Δικονομία.

Σημ. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις αἱ β ἄ σ α ν ο ι, δι' ὧν διὰ κολάσεων ἡγοκάζοντο οἱ δυστυχεῖς ἐξεταζόμενοι νὰ ὁμολογῶσι τὸ ζητούμενον, ἐθεωροῦντο ὡς νόμιμα ἀποδεικτικὰ μέσα, καὶ ὑπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ τύπου ἐτάττοντο. Ἐν δὲ τῷ βαρβαρῷ μεσαιῶνι, καὶ μάλιστα τῷ Θ', Ι', καὶ ΙΑ' αἰῶνι, τὰς βασάνους διεδίδχθησαν αἱ τρομερώτεραι δίκαι τοῦ θεοῦ (jugements de Dieu) διὰ μονομαχίας, διὰ πυρός, κλ. Χάρις εἰς τοὺς γεναίους καὶ μεγαλοφυεῖς ἄνδρας, μάλιστα δὲ εἰς τὸν ἀοίδιμον Βασιλιάν, οὔτινες φωνῇ ὑπὲρ τῶν στεναζόντων ὑψώσαντες, κατήργησαν τὰ βασανιστήρια.

§. 18. Ὁ μὲν Κυντιλιανὸς (Inst. Orat. IX) τάττει καὶ τὰ σημεῖα ὑπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ τύπου, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης (ῥητορ. Α', 2, § 18—) καὶ περὶ σημείων καὶ εἰκότων πραγματεύεται, περὶ ὧν ἡμεῖς ταῦτα διατυποῦμεν. Σημεῖον λέγεται τὸ δι' οὗ ἄλλο τι νοεῖται. Τὸ σημεῖον πρὸς τὸ σημαίνόμενον εἶναι ἢ ἰσοπλατὲς ἢ ἀνισοπλατὲς.

α) Ἰσοπλατῇ σημεῖα λέγομεν τὰ ἔχοντα ἴσον πλάτος ἢτοι ἔκτασιν τῷ ἰδίῳ σημαίνοντι, καὶ ὁπόταν παρουσιάζεται τὸ σημεῖον ἐξ ἀνάγκης νοεῖται καὶ τὸ σημαίνόμενον, δηλαδὴ ἀντιστρέφουσιν ἀλλήλοις, καὶ τότε τὸ σημεῖον εἶναι ἀναγκαῖον ἢ ἀλύτον, ἢ γουν βεβαιότατον, ὑπερ κυρίως λέγεται τεκμήριον· οἷον, γυνή τις γαλακτοφορεῖ, ἄρα ἔτεκεν· ἀναπνέει τις, ἄρα ζῇ· διότι καὶ ἡ τίκτουσα γαλακτοτροφεῖ, καὶ ἡ γαλακτοφοροῦσα ἔτεκεν ἀναγκαιώς.

β) Ἀνισοπλατῇ δὲ λέγονται τὰ ἔχοντα ἄνισον πλάτος ἢ ἔκτασιν, ὅτε δὲν εἶναι ἀναγκαῖα, ἀλλ' ἀπλῶς ἐνδεχόμενα, διότι ἡ ἐμφάνισις τοῦ σημείου δὲν συνεπιφέρει ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸ σημαίνόμενον, καὶ λέγονται εἰκότα. Ἡ δὲ ἀνισότης αὕτη τοῦ σημείου πρὸς τὸ σημαίνόμενον ἔχει λόγον, ἢτοι ὡς τὸ καθόλου πρὸς τὰ κατὰ μέρος, ὡς τὸ γένος πρὸς τὸ εἶδος, ὅτε εἶναι ἐνδεχόμενον, οὐχὶ δὲ ἀναγκαῖον τὸ συμπέρασμα, οἷον, ἐπειδὴ συννεφεῖ, ἴσως βρέξῃ· ἐπειδὴ πνευστιζ· τις, ἴσως πυρέσσει· ἐπειδὴ καθημαγμένος τις, ἴσως φονεῖς, κλ. Ἡ ὡς τὸ καθ' ἕκαστον πρὸς τὸ

καθόλου, οἶον, ἐπειδὴ ὁ Σωκράτης ἦν σοφὸς καὶ δίκαιος, ἄρα οἱ σοφοὶ δίκαιοι· διότι οὔτε ἐνταῦθα ἀληθεύει, ὅτι ἐξ ἀνάγκης ἅπαντες οἱ σοφοὶ δίκαιοι, οὔτε ἐκεῖ, ὅτι ὁπότεν φαίνονται σύννεφα, πάντοτε βρέχει. Κυρίως ὁμοίως καὶ συνήθως τὰ σημεῖα εἰκαστικῶς συνάγουσιν ἐκ τῶν καθόλου τὰ κατὰ μέρος.

Εἰκότα λέγονται προσέτι καὶ τὰ ἐξ ἠθικῶν σχέσεων λαμβανόμενα, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δὲ γινόμενα ὡς γενικαί τινες προτάσεις, καὶ ἔχουσι λόγον τὰ εἰκότα πρὸς τὰ εἰκαζόμενα, ὡς τὸ καθόλου πρὸς τὰ κατὰ μέρος· οἶον, Τὰ τέκνα τιμῶσι τοὺς γονεῖς, Οἱ νέοι σέβονται τοὺς πρεσβυτέρους, Οἱ εὐεργετούμενοι εὐγνωμονοῦσι, Δις ἐξαμαρτεῖν ταύτῃ οὐκ ἀνδρὸς σοφοῦ ὅπου ἐνδέχεται καὶ τινες εὐεργετούμενοι νὰ μὴ εὐγνωμονῶσι, κλ.

§. 19. Μετὰ τὰ ἐπιχειρήματα καὶ τὴν ὕλην αὐτῶν τακτέον καὶ τὰ ἄστεια. Διὰ τῶν ἀστέων ἡ κοσμεῖται καὶ ἱλαρύνεται ὁ ἡμέτερος λόγος, ἡ εὐστόχος καὶ διαβατικῶς σκώπεται ὁ ἐναντίος, τῶν μὲν σπουδαίων αὐτοῦ γελωτοποιουμένων, τοῦ δὲ πάθους τοῦ ψυχραινομένου. Τὰ ἀστεῖα, εὐρύταν καὶ μεγίστην δεξιότητα ἀπαιτοῦνται, καὶ τέρψιν καὶ ὠφέλειαν, κατὰ τὸν Κικέρωνα (*De oratore*, II, LIV, § 216), παρέχουσιν. Εὐκαίρως δὲ ἄς τάττωνται τὰ ἀστεῖα κατὰ τῶν σπουδαίων, καὶ τὰ σπουδαῖα κατὰ τῶν ἀστέων.

Περὶ χρήσεως τῶν κοινῶν τόπων.

§ 20. α'. Οἱ μὲν ἀρχαῖοι ἀπέδιδον μεγάλην σπουδαιότητα εἰς τοὺς κοινούς ἢ ρητορικοὺς τόπους, οἱ δὲ νεώτεροι ὅλως ὀλιγόωρησαν καὶ περιεφρόνησαν αὐτούς. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ὁ μέσος ὅρος εἶναι ἀσπαστέα ἀρετὴ.

β'. Κοινούς τόπους λέγουσι προσέτι, οὐχὶ τὰς πηγὰς τῶν ρητορικῶν ἐπιχειρημάτων, περὶ ὧν ἤδη εἴρηται, ἀλλὰ καὶ γενικὰς τινὰς καὶ τετριμμένας ὑποθέσεις, πανταχοῦ μεταχειριζόμενας· ὅθεν, ὅσον ἐκ τῆς συγχύσεως ταύτης, καὶ ὁ κατὰ τῶν ὁμῶνύμων ρητορικῶν τόπων φόρος ἐστὶ μάλλον ἐμεγαλύνθη· οἶον, ἐγκώμιον τῆς ἀρετῆς, ψόγος τῆς κακίας, πλεονεκτήματα τῆς σοφίας, ἀπολήματα τῶν ἡδονῶν, ταχύτης τοῦ χρόνου κλ. Ἐάν τις ἀδυνατῇ ν' ἀποφύγῃ τῶν ἰδεῶν τούτων τὴν γενικότητα, ἄς πραγματευθῇται τοὐλάχιστον συντόμως καὶ καινοπρεπῶς.

γ'. Ἡ χρῆσις τῶν κοινῶν τῆς ρητορικῆς τόπων δὲν συνίσταται εἰς τὸ συσσωρεύειν ἅπαντας κατὰ σειρὰν ἐπὶ πάσης ὑποθέσεως, ἵνα ἐντεῦθεν δῇθεν ἀπάσας τὰς πίστει πορισθῶμεν· διότι χαλκροῦσα ἡ μέθοδος αὕτη, καὶ σθεννύουσα μάλιστα τὸ πῦρ τῆς συνθέσεως, συνειθίζει τοὺς νέους λαλεῖν γενικῶς, ἀφηρημένως

καὶ ἀκρίτως· ἐπομένως δὲ πρᾶγειν πονήματα πλήρη μὲν λεξι-
θηρίας, κενὰ δὲ ἐννοίας καὶ δυνάμεως.

δ'. Καλὴν τῶν κοινῶν τόπων χρῆσιν θέλομεν κάμνει, ἐὰν κα-
λῶς κατανοήσωμεν αὐτοὺς καθ' ἑαυτοὺς, ἐὰν ἐπὶ τῶν δοκίμων
ῥητόρων μελετήσωμεν τὴν χρῆσιν τῶν, καὶ ἐὰν καὶ ἡμεῖς ἀσκη-
θῶμεν. Οἱ κοινοὶ τόποι γενικεύοντες τὰς καλλιλογικὰς ἡμῶν
ιδέας, καταδεικνύουσι τὰς παντοειδεῖς πηγὰς, ὅθεν τὴν ὕλην
τῶν ἐπιχειρημάτων ἀρυόμεθα. ἔχοντες δὲ οὕτω γενικὰς ἐπόψεις
καὶ τὰς καθόλου τῶν ἐπιχειρημάτων πηγὰς, εὐκόλως δυνάμεθα
ἐπὶ πάσης μερικῆς ὑποθέσεως ἐξάγειν τὰ κατάλληλα ἐπιχειρή-
ματα.

ε. Αἱ γενικαὶ αὗται τῶν κοινῶν τόπων γνώσεις εἶναι μὲν
συντελεστικαὶ εἰς προπαίδευσιν τῆς διανοίας καὶ εἰς τὸ ἐθίζειν
ὑπόθεσιν κατὰπτειν ἅπαντα τὰ ζητήματα, ἀλλ' οὐδόλως ἀναπλη-
ροῦσι τὴν ἑλλειψίν τῆς συστηματικῆς παιδείας, καὶ τὴν τῶν φυσικῶν
προτερημάτων, διότι τὸ τέλειον προκύπτει ἐκ τε τῆς παιδείας καὶ
ἐκ τῶν φυσικῶν προτερημάτων. Προσέκει· . . *βοήθημα τῇ φύσει*
πάντῃ περιέχεται τὴν τέχνην· τῇ γὰρ ἀλληλουχίᾳ τούτων ἴσως
γένεοι' ἂν τὸ τέλειον», λέγει ὁ Λογγίνος (Γμ. λς', σελ. 49—50).

ς'. Ἀλλ' ἡ ἀσφαλεστέρα καὶ ἀναγκαιότερα μέθοδος τοῦ εὐρί-
σκειν τὰ κατάλληλα εἰς σχεδιαζόμενον λόγον ἐπιχειρήματα εἶναι
ἡ κατὰ βάθος μελέτη αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως. Ἡ μελέτη αὕτη ὁ-
μῶς ὑποτίθῃσι προσοχὴν, περισσευμένην ἐξέτασιν, ὁρθότητα
κρίσεως, καὶ ἐν γένει καλλιλογικὰ προτερήματα· αὕτη δὲ, κατὰ
τινα τεχνολόγον, θέλει ἀναγκάσει τοὺς νέους εἰς πρῶτον
σκέψιν, εἰς ἀσκήσιν τῆς ἰδίας εὐφυΐας, εἰς τὸ λεπτομερῶς σπου-
δάξιν τοὺς δοκιμωτέρους τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων συγ-
γραφέων. Οὕτω δὲ μελετώντες τοὺς συγγραφεῖς, ἀποκτῶσι βε-
βαίαν τῶν σχεδίων τῶν γνώσιν, καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκτελέ-
σεως· καὶ οὕτως ἀναλύουσιν ἀκριβῶς τὸ σχέδιον τῶν συγ-
γραμμάτων τῶν, τὴν δύναμιν καὶ τὴν τάξιν τῶν πείσεων.

Γ'. Τελικὰ κεφάλαια (§ 41).

§ 21. Οἱ μὲν ῥητορικὸι τόποι ἀποτελοῦσι τὴν ὕλην τῶν ἐ-
πιχειρημάτων, ὁ δὲ τρόπος τῆς κατασκευῆς αὐτῶν, τὸ εἶδος· τὰ
δὲ τελικὰ κεφάλαια, τὸν σκοπὸν πρὸς ὃν ἕκαστος τῶν ῥη-
τορικῶν λόγων τείνει.

§ 22. Κατὰ τὴν παρὰ τῶν νεωτέρων τῶν ῥητορικῶν λό-
γων διαίρεσιν (3,6,) διάφορον οὖσαν τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους,
διακρίνοντος τοὺς λόγους εἰς τρία μόνον εἶδη, εἰς Συμβουλευτικόν,
Δικανικὸν καὶ Ἐπιδεικτικόν, τελικὰ κεφάλαια εἶναι τὰ ἀκόλουθα.

α. Τῶν μὲν πολιτικῶν ἢ κοινοβουλευτικῶν λόγων, τὸ *συμ-
φέρον* τοῦ κράτους καὶ τῶν πολιτῶν. Συμφέρον δὲ εἶναι τὸ
ποριστικὸν ἀγαθοῦ τινος, ἢ τὸ ἀποκρουστικὸν κακοῦ τινος. Κα-
τασκευάζεται δὲ τὸ συμφέρον ἐκ τῆς διατηρήσεως τῶν πα-
ρόντων ἀγαθῶν ἢ ἐκ τῆς αὐξήσεως ἢ πορισμοῦ τῶν μήπω ὑ-
παρχόντων· καὶ ἐκ τῆς ἀποφυγῆς τῶν παρόντων ἢ μελλόντων
κακῶν. Τὸ συμφέρον δὲ ἐνταῦθα ἐννοεῖται ὡς μὴ ἀντιβαῖνον
τῷ δικαίῳ καὶ νομίμῳ.

β. Τῶν δὲ δικανικῶν, τὸ *δίκαιον*, ἢ τὸ ἐν γένει, δηλαδή
τὸ *ἄγραγον*, ὅπερ καὶ φυσικῶν λέγεται· ἢ ἰδίως τὸ *νόμι-
μον*, ἥτοι τὸ διὰ νόμου ὀριζόμενον, γραπτὸν, καὶ θετικὸν *δί-
καιον* λεγόμενον. Καὶ *νόμιμον* μὲν εἶναι τὸ κατὰ τοὺς κειμέ-
νους νόμους ἀναγκαστικῶς πραττόμενον· *δίκαιον* δὲ *ἄγραγον*
εἶναι τὸ προαιρετικῶς γινόμενον εἰς ἀνταπόδοσιν μὲν προσφει-
λομένων, ἀλλὰ μὴ ἐκβιαζομένης τῆς ἐκπληρώσεως αὐτοῦ διὰ
θετικῶν νόμων, ἀλλ' εἰς τὴν προαίρεσιν τοῦ πράττοντος ἀ-
φαινομένης· οἷον, *ροεῖς τιμᾶν*, τοῖς εὐεργέταις χάριν ἀντι-
διδόναι, κλ. Τοῦ δὲ δικαίου τὸ μὲν ἀναγκαστικῶς διὰ νό-
μου ἐνεργούμενον, ὑπάγεται ὑπὸ τὸ *νόμιμον*, τὸ δὲ προαι-
ρετικῶς ἐκπληρούμενον, ὑπάγεται τότε ὑπὸ τὸ ἐξῆς *καλόν*,
καὶ εἶναι κεφάλαιον τοῦ ἐπιδεικτικοῦ λόγου.

γ. Τῶν δὲ ἐκκλησιαστικῶν, τὸ *εὐσεβές* ἐν γένει, ὅπερ γίνε-
ται διὰ τῆς διαγωγῆς ἡμῶν κατὰ τὰς θρησκευτικὰς ἐντολάς.
Ἐπειδὴ δὲ ὑπὸ τὸ ἐκκλησιαστικὸν εἶδος τῆς ῥητορείας ὑπάγε-
ται καὶ τὸ κατὰ τοὺς ἀρχαίους *ἐπιδεικτικόν*, ὅπερ τελικὸν κε-
φάλαιον τὸ *καλόν*, καὶ τὸ καλὸν συναπτεόν ἐνταῦθα. Τὸ δὲ
καλόν εἶναι γενικὸν τελικὸν κεφάλαιον, ἀρμόζον μάλιστα ἰ-
δίως εἰς τοὺς ἐπιδεικτικούς λόγους δι' ἑπαινον, ὡς τὸ κα-
λὸν διὰ φόρον. ἔχει δὲ χώραν, ὅποταν τις αὐθορμήτως κα-
ταβάλλῃ μεγάλους ἀγῶνας, θυσιάζῃ μέγιστα συμφέροντα,
καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν προσέτι ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀνθρωπό-
τητος ἐν γένει· οὐχὶ δὲ, ὡς ἐν τῷ δικαίῳ, εἰς ἀνταπόδοσιν
προσφειλομένων, ἀλλ' ἀπλῶς δι' αὐτὸ τὸ καλόν, ὡς καὶ ἐκυτὸ
αἵρετόν καὶ δόξαν φέρον, καὶ διὰ μὴ προσφειλόμενα· διότι
τὸ καλὸν γίνεται καὶ πρὸς ἀσχετοὺς ἡμῖν, καὶ διὰ μελλούσας
γενεάς.

δ. Τῶν δὲ ἀκαδημαϊκῶν, τὸ διατηρεῖν τὰς ὑγιεῖς τῆς φιλο-
λογίας παραδόσεις καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς καλλιειστηθείας κατὰ τῶν
τολημαίων καινοτομιῶν, αἵτινες τείνουσι νὰ διαφθείρωσι ταύτας
καὶ τὴν καθαρότητα τῆς γλώσσης.

έ. Τῶν δὲ στρατιωτικῶν τελικὸν κεφάλαιον εἶναι ἡ στρατιωτικὴ τιμὴ καὶ ἡ ὑπὲρ πατρίδος νίκη ἢ ὁ ἐνδοξος θάνατος. Μέσα δὲ πρὸς τοῦτο εἶναι ἡ πειθαρχία καὶ ἡ ἀνδρεία.

Σημ. Ἀναφέρονται προσέτι τελικὰ κεφάλαια, κοινὰ σχεδὸν ἀπάντων τῶν λόγων, τὸ ἐκθεσόμενον, τὸ ἡδύ, καὶ τὸ θυνατόν. Ὡς τὸ μὲν ἐκθεσόμενον σημαίνει τὸ ἐκ τῆς ἡμετέρας πράξεως προσδοκώμενον ἀγαθόν ἢ κακὸν ἀποτέλεσμα τὸ δὲ ἡδύ, τὴν ἐκ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ ἡμετέρου καθήκοντος εὐχαρίστησιν ἢ ὕλικήν, ἡ ἀπλῶς νοεράν καὶ ἡθικὴν κατὰ συνειδήσιν· τὸ δὲ θυνατόν, ὅτι τὰ πρακτικὰ δὲν εἶναι ἀδύνατα εἰς ἐκτέλεσιν ἤτοι κατὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους, ἢ κατὰ τοὺς τοῦ δικαίου καὶ τοῦ καλοῦ, καθ' ὅσον ἐνεργοῦντες δὲν ἀντιβαίνομεν εἰς οὐδένα νόμον ἢ ἄλλο ἡθικὸν καθήκον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β' (§ 7).

Περὶ τοῦ ἀρέσκειν, ἢ περὶ ῥητορικῶν ἡθῶν.

§. 23. α. Ὁ ῥήτωρ δὲν προτίθεται μόνον νὰ διδάσκῃ διὰ τῶν ἀποδεικτικῶν μέσων, ὡς ὁ ἀφηρημένος μαθηματικὸς καὶ φιλόσοφος, ἀλλὰ πρέπει καὶ νὰ ἀρέσκῃ· διότι ἂν, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα (Ἀπομν. Α', ε', § 39.), « — Μηδενὶ μηδεμίαν εἶναι παιδεύειν παρὰ τοῦ μὴ ἀρέσκοντος », πολλῶ μᾶλλον οὐδεμίᾳ πειθῶ ὑπὸ τοῦ ῥήτορος, οὐ τὰ ζητήματα εἶναι πρακτικὰ, ἤγουν ἡθικά. Ἵνα ἀρέσκῃ ὁμοως, πρέπει νὰ ἔχῃ ἡθῃ, ἤγουν ἀγαθὰς τινας ποιότητας, ἵνα ᾖ εὐυπόληπτος καὶ ἐπομένως χρησιμώτερος πρὸς τὸ πείθειν. « Τὸ μένουσιν ποιῶν τινα φαίεσθαι τὸν λέγοντα χρησιμώτερον εἰς τὰς συμβουλὰς ἐστίν » (Ἀρισ. ῥητορ. Β', α', § 3). Διὰ τοῦτο οἱ λόγοι τῶν διὰ τὴν φιλοπατρίαν καὶ ἀρετὴν σεβασμίων ἀνδρῶν, καὶ εἰ ἦσαν ἥττον ἐπιχειρηματικοί, ἐνθουσιωδῶς κινουσι τὰ πλήθη· οἱ δὲ τὰ ἦθῃ διαβεβλημένοι, καὶ εἰ ἐπιχειρηματικώτεροι ἦσαν, ἢ ψυχρῶς ἀκούονται, ἢ ὅλως ἀποστρέφονται, καὶ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον (Κορινθ. Α', ιγ', § 4), γεγόνاسι χαλκὸς ἡχῶν ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. Ὅθεν ἐβρέθη (Εὐριπ. Ἑκάβ. 291), « λόγος γὰρ ἐκ τ' ἀδοξούντων ἰών, — Κἀκ τῶν δοκούντων οὐτός, οὐ ταῦτόν σθένει. »

β'. Εἶναι δὲ ἡθῃ διπλᾶ τὰ μὲν κοινά, ἤτοι τὰ τῆς ἡθικῆς καὶ ἀρετῆς ἐν γένει, τὰ προτρέποντα εἰς ἀρετὴν καὶ ἀποτρέποντα τῆς κακίας· τὰ δὲ ἴδια ἢ τὰ ῥητορικὰ, ἅπερ, ἐπὶ τῶν κοινῶν στηριζόμενα, εἰς πειθῶ συντελοῦσιν.

γ'. Τὸ δὲ πρέπον τῶν ῥητορικῶν ἡθῶν δύναται νὰ θεωρηθῇ τριχῶς, α.) ὡς πρὸς τὸν ῥήτορα, β.) ὡς πρὸς τοὺς ἀκροατάς,

γ') ὡς πρὸς τὸν λόγον διότι κατὰ τὸν Ἀλίκαρνασσέα Διονύσιον (Τέχν. ῥήτορ. ια', § 2, σελ. 214), «ἔστι δὲ τοῦτο (τὸ ῥητορικὸν ἦθος),—τὸ πρέποντας καὶ προσήκοντας τοὺς λόγους ποιεῖσθαι περὶ τῶν ὑποκειμένων πραγμάτων τῷ λέγοντι αὐτῷ, καὶ τῷ ἀκούοντι, καὶ περὶ ὧν ὁ λόγος, καὶ πρὸς οὓς ὁ λόγος.» Ὅθεν εἰς ταῦτα τὰ τρία διακροῦμεν τὸ παρὸν Κεφάλαιον.

Α'. Ῥητορικὴ ἔσθῃ ὡς ἀπὸ τοῦ ῥήτορος.

§ 24. Αἱ ποιότητες τοῦ ῥήτορος, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην (ῥήτορ. Β', α', § 4), δι' α' πιστὸς γίνεται, εἶναι τρεῖς, α) φρόνησις, β') ἀρετὴ, γ') εὐνοία καὶ δ') κατὰ τινες, ἡ μετριότης.

α. Διὰ τῆς φρονήσεως ἐννοοῦμεν νὰ ἔχῃ ὁ ῥήτωρ πρῶτον, παρὰ τὰς κοινὰς, καὶ τὰς ἐκ φύσεως καλλιλογικὰς δυνάμεις, ἥτοι καλλαισθησίαν, ὑγιᾶ νοῦν, κρίσιν καὶ μεγαλοφυΐαν. Δεύτερον νὰ γνωρίζῃ τὴν κοινὴν ἐγκύκλιον παιδείαν, τὰς καλλιλογικὰς τέχνας (ῥητορικὴν, ποιητικὴν, κλ.), καὶ τὰς εἰδικὰς εἰς ἑκάστον εἶδος ῥητορείας γνώσεις, οἷον πολιτικὰς, δικανικὰς, ἐκκλησιαστικὰς, φιλολογικὰς καὶ στρατιωτικὰς ὡς καὶ τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν κατὰ βᾶθος. Καὶ τρίτον νὰ ἔχῃ πείραν τοῦ κόσμου, καὶ ἀσκησιν εἰς τὸ λέγειν. Ὁ ἀμαθὴς, ἀδόκιμος ἐν παντί θέλων δὲ δημοσίᾳ ν' ἀγορεύσῃ, καταγέλαστος γίνεται, ὡς ὁ παρὰ Ξενοφῶντι ἀμαθὴς ἱατρὸς (Ἀπομν. Δ', β', § 5), καὶ καταφρονεῖται ἀντὶ νὰ θανατῶνται.

β'. Ἀρετὴ. Ἡ φρόνησις τοῦ ῥήτορος ἀνευ ἀρετῆς ὁμοιάζει κοπιερὸν ξίφος εἰς χεῖρας κακούργου. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν Κυντιλιανὸς (Inst. orat. XII, I.) λέγει, «Sit nobis orator . . . vir bonus dicendi peritus» ὁ δὲ ἡμέτερος Στράβων περὶ ποιητοῦ, ὁμοιάζοντος τῷ ῥήτορι (Γεωγρ. Α', β', σελ. 22), «—Οὐχ οἷόν τε ἀγαθὸν γενέσθαι ποιητὴν μὴ πρότερον γεννηθέντα ἄνδρα ἀγαθόν.» Ὁ ἰδιοτελής πολιτικός, ὁ ἀργυρολόγος δικηγόρος, ὁ ἀσεβὴς καὶ φιλόργυρος ἱεροκέρυξ, ὁ ἀγράμματος καθηγητής, ὁ ἀνανδρὸς στρατηγός, ἀγορεύοντες, ὁ μὲν ὑπὲρ φιλοπατρίας, ὁ δὲ ὑπὲρ τοῦ δικαίου, ὁ δὲ ὑπὲρ εὐσεβείας καὶ ἐλευθεροσύνης, ὁ δὲ ὑπὲρ φιλολογίας καὶ καλλιλογίας, ὁ δὲ ὑπὲρ ἀνδρίας καὶ νίκης, καταγελῶνται καὶ γίνονται κύμβαλα ἀλαλάζοντα. «Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀργέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἤχων ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον» (Κορ. Α', ιγ', § 4).»

γ'. Εὐνοία. Τὴν εὐνοίαν τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ ἀποκτᾷ ὁ ῥήτωρ, ἐὰν δεικνύῃ, εἰς εἰλικρινὲς τιμᾷ αὐτοὺς καὶ μετ' ἀφοσιώσεως προστατεύῃ τὰ συμφέροντά των. Κατασκευάζεται δὲ ἡ

εὐνοία ἐκ φρονήμου τῶν ἀκρωμένων ἐπαίνου, ἐκ προφυλακτικῆς συστάσεως τοῦ οἰκείου προσώπου, ἐξ εὐφήμου διαβολῆς τῶν ἐναντίων, καὶ ἐκ τῆς λύσεως τῶν ἀντιπιπτόντων. Διὰ τοῦτο ὁ Δημοσθένης ἐν μὲν τῷ Περὶ στεφάνου (§ α') ἐξ εὐνοίας προσιμιάζει· «ὅσῃν εὐνοίαν ἔχωρ ἐγὼ διατελλῶ τῇ τε πόλει καὶ πᾶσιν ὑμῖν, τοσαύτην ὑπάρχει μοι παρ' ὑμῶν εἰς τουτονὶ τὸν ἀγῶνα» ἐν δὲ τῷ πρώτῳ κατὰ Φιλίππου, ἐκ τῆς λύσεως τῶν ἀντιπιπτόντων· «εἰ μὲν περὶ καιροῦ τινος πράγματος προϋτίθετο—.» Ἡ δὲ φρόνησις καὶ ἀρετὴ διακρίνονται τῆς εὐνοίας καθ' ὅσον ἄνδρες σεβασμοὶ διὰ τε φρόνησιν καὶ ἀρετὴν διὰ μὲν τὸν φίλον βλάπτουσι πολλάκις τὸν ἐχθρὸν, διὰ δὲ τὸν ἐχθρὸν ὠφελούσι τὸν φίλον. Ὅθεν παρὰ τὴν γενικὴν ποιότητα τῆς ἀρετῆς ἀπαιτεῖται εἰδικῶς καὶ ἡ τοῦ ῥήτορος πρὸς τὸν ἀκροατὴν εὐνοία, ἥ τοῦλάχιστον ὅτι δὲν ὑπάρχει αἰτία ἔχθρας.

δ'. *Μετριότης*. Γίνεται αὕτη ἐκ τῆς μετριοφροσύνης, τῆς συστολῆς καὶ τῆς κοσμιότητος καὶ εὐπρεπείας ἐν γένει, ἣν ἐνώπιον τοῦ ἀκροατηρίου ὁ ῥήτωρ φυλάττει καὶ ὡς πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ σώματος καὶ τῆς περιβολῆς, καὶ ὡς πρὸς τὸ στάσιμον, καὶ τὸ βλέμμα, καὶ τὰς κινήσεις κεφαλῆς καὶ χειρῶν, καὶ τὸν τόνον τῆς φωνῆς, καὶ πρὸ πάντων ὡς πρὸς τὰς ἐκφράσεις καὶ τοὺς ἄλλους τρόπους, διότι ταῦτα πάντα εἶναι συστατικά καὶ παρὰ τὰ εὐνοίας. Ἡ μετριότης, ὡς μέσος ἀρετῆς ὅρος, ἵσταται ἐν μέσῳ δύο κακιῶν, τῆς τε υπερφιλαύτου, ἀλαζόνος καὶ ὑβριστικῆς κομπορρημοσύνης, καὶ τῆς ἀνδραποδώδους δουλοφροσύνης· τὸ μὲν εἶναι μισητὸν, τὸ δὲ ἐξευτελιστικὸν καὶ καταφρονητὸν, ἀμρότερα δὲ φευκτέα. Ὁ μέσος ὅρος συνίσταται εἰς εὐγενῆ καὶ εὐλαβῆ τρόπον, ἀποφεύγοντα τὸ μὲν, τὸ ἀπότομον καὶ ἐπιβλητικὸν, τὸ δὲ, τὴν δουλοφροσύνην καὶ ἐπιτετηδευμένην ταπεινώσιν. «ἔχειν δεῖ τὸν ἀληθῆ ῥήτορα μὴ ταπεινὸν φρόνημα καὶ ἀγενὲς (Λογ. Τμ. Θ', σελ. 12), καὶ (αὐτ. Τμ. ΜΔ', σ. 58), «δοῦλον δὲ μηδένα γίνεσθαι ῥήτορα.» Μὴ λέγε τὸν ἐλεγχόμενον ἀντίδικόν σου ἀμαθῆ· τὴν προϋσταμένην ἀρχήν, ἄδικον, παράνομον· τὸν ἀμαρτάνοντα χριστιανόν, ἀσεβῆ, ἄθεον, διάβολον τῆς κολλάσεως· τὸν ὑπόδικον, κακοῦργον, τέρας· τὸν καθυστεροῦντα ἐφειλέτην, κακοήθη, ἄτιμον, κλ.· ἀλλὰ καὶ τὰ αἰσχυρὰ εὐφήμως ἐρμηνεύε, μήπως σὺ ὡς ἄκωσμος διαβληθῇ· «φυλάττου δὲ καὶ τὰς αἰσχυρὰς πράξεις μὴ αἰσχυροῖς ὀνόμασι λέγειν, ἵνα μὴ διαβάλῃς τὸ ἥθος, ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα αἰνιγματωδῶς ἐρμηνεύειν, καὶ ἐτέρων πραγμάτων ὀνόμασι χρώμενος, δηλοῦν τὸ πρᾶγμα» (Ἀριστοτ. ῥητ. πρὸς Ἀλέξ. λέ, σ.

111). Ἀναγκαζόμενος, δὲ καὶ περὶ σεαυτοῦ νὰ ὁμιλήῃς, δικαιο-
 λογοῦ διὰ τὴν ἀνάγκην ταύτην, αἰτιώμενος τὸν αἴτιον, τὸν ἀ-
 ναγκάζοντά σε περιαιτολογεῖν, καὶ μετὰ μετριότητος διαλάμ-
 βανε τὰ ἀφορῶντά σε. Οὕτως ὁ Δημοσθένης ἀναγκαζόμενος πρὸς
 ἀπολογίαν τοῦ νὰ ὁμιλήσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ, αἰτιάται μὲν τὸν αἴ-
 τιον τοῦτου Αἰσχίνην, μετριώτατα δὲ διεξέρχεται τὰ καθ' ἑαυ-
 τόν. «Πειράσσομαι μὲν οὖν ὥς μετριώτατα τοῦτο ποιεῖν· ὅ,τι δ'
 ἂν τὸ πρᾶγμα αὐτὸ ἀναγκάζῃ, τοῦτου τὴν αἰτίαν οὐτός ἐστι
 δίκαιος· ἔχειν, ὁ τοιοῦτον ἀγῶνα ἐνστησάμενος» (Περὶ στεφ. § 6').

Β'. Ῥητορικὰ ἤθη ὡς ἀπὸ τοῦ ἀκροατοῦ.

§. 25. Τὰ ῥητορικὰ ἤθη ὡς ἀπὸ τοῦ ἀκροατοῦ, εἰς γινώσιν
 τῶν διαθέσεων αὐτοῦ φέροντα, κατὰ τὴν διαφορὰν ἡλικίας,
 τύχης κλ., συντελεστικώτατα εἰς πειθὼ εἶναι. Δύνανται δὲ ν'
 ἀναχθῶσιν, α) εἰς διαφορὰν ἀπὸ τῆς ἡλικίας, β) εἰς διαφορὰν
 ἀπὸ τῆς τύχης, γ) εἰς διαφορὰν ἀπὸ τοῦ ἔθνους, δ) εἰς δι-
 αφορὰν ἀπὸ τῆς πολιτείας, ε) εἰς διαφορὰν ἀπὸ τῶν ἡθῶν
 καὶ τοῦ χαρακτῆρος ἐνὸς ἐκάστου. Γνωρίζοντες δὲ τὰς διαφο-
 ρὰς ταύτας, γνωρίζομεν καὶ τὰς διαθέσεις τῶν ἀκροατῶν ἡμῶν·
 κατὰ δὲ ταύτας κανονίζοντες τὸν λόγον ἡμῶν, φθάνομεν εἰς
 εὐάρεστα πειθοῦς ἀποτελέσματα.

α. Διαφορὰ ἀπὸ τῆς ἡλικίας. Ὁ Ἀριστοτέλης (ῥητορ. Β',
 ιδ', § 3.) εἰς τρεῖς διαιρεῖ τὰς ἡλικίας, εἰς νεότητα, εἰς ἀκμὴν
 καὶ εἰς γῆρας· «ἡλικίαι δὲ εἰσι, νεότης, ἀκμή, καὶ γῆρας.» Ἐ-
 κάστης δὲ τούτων περιγράφει λεπτομερῶς τὰ ἤθη. Οἶον, ὅτι
 οἱ μὲν νέοι εἶναι ἐπιθυμητικοί, καὶ θυμικοί, καὶ ἐξύθυμοι, καὶ
 φιλότιμοι, καὶ ἀφιλοχρήματοι, καὶ εὐήθεις, καὶ εὐπιστοι, καὶ
 εὐέλπιδες, καὶ εὐεξυπάτητοι, καὶ ἀνδρείότεροι, καὶ αἰσχυν-
 τηλοί, καὶ μεγάλῳψυχοι, καὶ φιλόφιλοι, κλ.· οἱ δὲ πρεσβύ-
 τεροι καὶ παρηκμυκότες ἔχουσι σχεδὸν τὰ πλεῖστα τῶν ἐναν-
 τίων τούτοις, οἶον, ταχύποπτοι, μέτριοι εἰς τὰς φιλίας καὶ
 μίση, καὶ μικρόψυχοι, καὶ ἀνελεύθεροι, καὶ δειλοί, καὶ φιλό-
 ζωοι, καὶ φίλαυτοι μᾶλλον ἢ δεῖ, πρὸς τὸ συμφέρον κλίνοντες·
 ἢ τὸ καλόν, καὶ οὐκ αἰσχυντηλοί, δυσέλπιδες κλ.· οἱ δὲ ἀκμά-
 ζοντες ἔχουσιν ἥθος μεταξὺ τούτων, οἶον, οὔτε λίαν θαρρόυν-
 τε, οὔτε λίαν πιστεύοντες, οὔτε εἰς πάντας πιστεύοντες,
 οὔτε εἰς πάντας ἀπιστοῦντες, οὔτε φιδωλοί, οὔτε ἄσωτοι κλ.
 Καὶ τὰ νοήματα λοιπὸν καὶ τὸ λεκτικὸν τοῦ ῥήτορος θέλει
 εἶναι ἀνάλογον ἐκάστη ἡλικίᾳ. Οὔτε ἐν μέσῳ παίδων θέλει με-
 ταχειρίζεσθαι ἀφρημένους συλλογισμοὺς, οὔτε ἐν μέσῳ γερόν-
 των.

των ἀνθρώπων καὶ ἐπιτετηδευμένον λεκτικόν. Καὶ ὁ τόνος δὲν πρέπει νὰ ᾔηται ὁ αὐτός. Αὐθεντικῶς τις λαλεῖ πρὸς τοὺς νέους, πρὸς δὲ τοὺς γέροντας μετ' εὐλαβείας (1).

Ε'. Διαφορὰ ἀπὸ τῆς τύχης. Τύχην νομαίνει ὁ Ἀριστοτέλης ἢ συνήθως λέγομεν κατάστασιν (condition): « Τύχην δὲ λέγω εὐγένειαν, καὶ πλοῦτον, καὶ δυνάμεις, καὶ τάναντία τούτοις, καὶ θλῶς εὐτυχίαν, καὶ δυστυχίαν » (Ἀριστ. ῥητ. Β', ιδ', § 5). Ἐκ τούτων οἱ μὲν εὐγενεῖς εἶναι φιλότιμοι τὰ ἥθη διὰ τὴν τοῦ γένους ἀρετὴν· οἱ δὲ πλούσιοι ὑβρισταί, καὶ υπερήφανοι, καὶ σαλῆκωνες κλ. οἱ δὲ δυνατοὶ κατὰ τὰ μὲν ἔχουσι τὰ αὐτὰ πρὸς τὸν πλοῦσιον, κατὰ τὰ δὲ βελτίω, διότι οἱ δυνατοὶ εἶναι φιλοτιμότεροι καὶ ἀνδρωδέστεροι τῶν πλουσίων. Καὶ μετὰ τῶν διαφόρων τάξεων τῶν πολιτῶν ὑπάρχουσι μυρία ἡθῶν ἀποχρώσεις, οἷον μετὰ τῶν εὐγενεῶν, τοῦ κοινολαΐτου, τοῦ στρατιωτικοῦ, τοῦ πολιτικοῦ, τοῦ τεχνίτου, κλ. Ὁ ῥήτωρ ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ ἀπάσας τὰς λεπτομερεῖας ταύτας, καὶ κατὰ ταύτας νὰ ῥυθμίζῃ τὸν λόγον του.

Υ'. Διαφορὰ ἀπὸ τοῦ ἔθνους. Τὰ ἔθνη διαφέρουσι κατὰ τὰ κλίματα, κατὰ τὰ ἐδάφη, κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα, κατὰ τὰ συμφέροντα· ἐπομένως δὲ κατὰ τοὺς χαρακτῆρας καὶ κατὰ τὰ ἥθη. « Ἰδίον οὖν ἑρεῖς τοῦ ἔθνους Ἑλληνικόν ἢ βάρβαρον τὸ ἥθος... καὶ γὰρ τὰ ἥθη φασὶν ἐνδύεσθαι τοὺς τόπους καὶ τοῖς ἔθνεσιν ἀπὸ τῶν καθ' ἓνα· καὶ διὰ τοῦτο ὅσα πολιτειῶν εἶδη, τσαῦτα ἡθῶν εἶδη » (Διον. Ἀλικαρ. Τέχν. ῥητ., ΙΑ', § 5)· διὰ ταῦτα εἰς ἕκαστον ἴδιος τρόπος ῥητορείας ἀρμυζει. Ὅθεν, λέγει νεώτερός τις, ἡ Ἰσπανικὴ βιρρότης, ἡ ἀστροφύπουσα τῶν Γάλλων ζωηρότης, ἡ τῶν Ἰταλῶν λεπτότης, ἡ ἀγγλικὴ ἀγερωχία, ἡ κριτικὴ ἐμβροίθεια τῶν λαῶν τῆς ἄρκτου, δὲν δύνανται νὰ κινήθωσιν οὔτε ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἀφορμῶν, οὔτε διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου. Ὅθεν, κατὰ τὸν Τίτον Λίβιον, ὁ Ἀννίβας, πρὸς τὴν ἐκ διαφόρων ἔθνων μιγάδα στρατόν του, διαφόρως ἡγόρευεν, ἵνα εἰς μάχην κατὰ τῶν Ῥωμαίων κινήσῃ· πρὸς μὲν τοὺς ἐπικούρους, παρὰ τὸν συνήθη μισθὸν, ἐπαρουσίαζε τὰ ἐχθρικά λάφυρα· πρὸς δὲ τοὺς Γάλλους, τὸ κατὰ Ῥωμαίων μῖσος· πρὸς δὲ τοὺς λυγιστικούς, τὰς εὐφόρους τῆς Ἰταλίας πεδιάδας, καὶ πρὸς ἄλλους ἄλλα.

Δ'. Διαφορὰ ἀπὸ τῆς πολιτείας. Τῶν πολιτειῶν αἱ διαφοραὶ ἀποτελοῦσι, κατὰ τὸν θεῖον Πλάτωνα (Πολιτ. Η', σελ. 285),

(1) Ἰδ. καὶ Διον. Ἀλικαρ. Τέχν. ῥητ. ΙΑ', § 3—.

διάφορα ἦθη ἢ εἶδη ἀνθρώπων καὶ κατασκευὰς ψυχῶν, πέντε τὸν ἀριθμὸν, ὅσα κατ' αὐτὸν εἶναι καὶ τὰ εἶδη τῆς πολιτείας, ἄγουν ἀριστοκρατία, τιμοκρατία ἢ τιμαρχία, ολιγαρχία, δημοκρατία, καὶ γενναία τυραννίς. «Οἷσθ' οὖν, ἦν δ' ἐγὼ, ὅτι καὶ ἀνθρώπων εἶδη τοσαῦτα ἀνάγκη τρόπον τινὰ εἶναι, ὅσα περ καὶ πολιτειῶν. Ἢ οἷε ἐκ δρυὸς ποθεν ἢ ἐκ πέτρας τὰς πολιτείας γίνεσθαι, ἀλλ' οὐχὶ ἐκ τῶν ἡθῶν τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν. . . Οὐκοῦν εἰ τὰ τῶν πόλεων, πέντε, καὶ αἱ τῶν ἰδιωτῶν κατασκευαὶ τῆς ψυχῆς πέντε ἂν εἶεν.» Ὁ μὲν δεσποτισμὸς ἐκνευρίζει τὰς ψυχὰς, καὶ ἀφαιρεῖ πάντα τὰ γενναῖα αἰσθηματα, ἐξ ὧν ἡ ἀληθὴς εὐγένεια καὶ τὸ ψυχικὸν μεγαλεῖον πηγάζουσιν. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀριστοκρατίας ἐν μὲν ταῖς περιβεβλημέναις τὴν ἐξουσίαν ὑψηλαῖς τάξεσιν ἀκμαΐζουσιν αἱ ἰδέαι τῆς τιμῆς· ἐν δὲ ταῖς ὑποδεστέραις ἢ κτηνώδεις καταπίσεις ἐκτραχηλίζει εἰς τὸν εὐτελέστερον ἐκφυλισμὸν. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐλευθέρων πολιτειῶν καὶ τῶν συνταγματικῶν Κυβερνήσεων βασιλεύουσα ἡ ἐλευθερία μετὰ τῆς συνόδου αὐτῆς παρρησίας, ἀναδεικνύει πολίτας γενναίους καὶ μεγάλωφρονες, ἐπιδεκτικούς παντὸς γενναίου αἰσθηματος. Ταῦτα ἔχοντες ὑπ' ὅψιν οἱ ῥήτορες τῶν διαφόρων ῥητορειῶν, θέλουσιν ἐπινοεῖ τὰ καταλληλότερα ἐλατήρια εἰς κίνησιν τῶν εὐαίσθητοτέρων τῆς καρδίας χορδῶν, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Δημοσθένους καὶ Κικέρωνος καὶ ἄλλων ἐνδόξων ῥητόρων.

ἐ. Διαφορὰ ἀπὸ τῶν ἡθῶν καὶ χαρακτήρων ἐνὸς ἐκάστου. Ἡ φιλοσοφία διδάσκει, ὅτι φύσει διαφέρουσιν οἱ ἄνθρωποι ὡς ἐκ τῶν κράσεων, τοῦ μὲν ὄντος φλεγματικῷ, τοῦ δὲ αἵματός, τοῦ δὲ μελαγχολικοῦ, τοῦ δὲ χολερικοῦ, κλ. Ἡ δὲ διαφορὰ τῶν κράσεων μετὰ τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς ἐξέως διαφορῶν ἐπιτηδευμάτων παράγουσι τὰ ἦθη καὶ τοὺς χαρακτῆρας τῶν διαφόρων ἀνθρώπων. «Ὅθεν ἕκαστος τούτων κατὰ διαφόρους ἀφορμὰς ἀλλέως μὲν, ἀλλ' εἰς τὸ αὐτὸ κινεῖται· ὁ μὲν κληρικὸς διὰ τὴν θρησκείαν, ὁ δὲ πολιτικὸς διὰ τὴν πατριδα, ὁ δὲ στρατιωτικὸς διὰ τὴν στρατιωτικὴν τιμὴν, ὁ δὲ ἔμπορος διὰ κερδοσκοπίαν, κλ. Ταῦτα λαμβάνων ὑπ' ὅψιν ὁ ῥήτωρ, θέλει ἀγορεύει διαφόρως κατὰ τὰ διάφορα ἄτομα, τὰ διάφορα ἐπαγγέλματα καὶ τὰς διαφόρους τάξεις.

Γ. Ῥητορικὰ ἦθη ὡς ἀπὸ τοῦ λόγου.

§ 26. Τὰ ὡς ἀπὸ τοῦ λόγου Ῥητορικὰ ἦθη ὑπάγει ὁ Ἀριστοτέλης ὑπὸ τὸ πρέπον, ὑπ' ὃ καὶ τὴν ἠθικὴν καὶ παθη-

τικὴν λέξιν. Τὸ δὲ πρέπον, ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν, συνίσταται εἰς τὸ ἀναλόγως τοῖς ὑποκειμένοις πράγμασι λέγειν. « Τὸ δὲ πρέπον ἔξει ἡ λέξις, ἐὰν ᾗ... τοῖς ὑποκειμένοις πράγμασιν ἀνάλογον. Τὸ δ' ἀνάλογόν ἐστιν, ἐὰν μὲν μήτε περὶ εὐόγων αὐτοκαθεδάλως λέγεται, μήτε περὶ εὐτελῶν σεμνῶς· μήτ' ἐπὶ τῷ εὐτελεῖ ὀνόματι ἐπῇ κόσμος· εἰδὲ μὴ, κωμῳδία φαίνεται » (Ῥητορ. Γ', ζ', § 1-2). Τὸ πρέπον τοῦτο ὀνομάζει ὁ Κυντιλιανὸς de apte dicendo ἢ apte dicere, καὶ πραγματεύεται ἐν τῷ Α' Κεφαλαίῳ τοῦ ΙΑ' βιβλίου. Καὶ ὁ Κικέρων διαλαμβάνει περὶ τούτου καὶ ἐν τῷ Orator καὶ ἐν τῷ De Oratore. Καὶ ἐν μὲν τῷ Orator (cap. XV, § 123) λέγει, « Haec enim sapientia maxime adhibenda eloquenti est, ut sit temporum personarumque moderator: nam nec semper, nec apud omnes, nec contra omnes, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum arbitror. » Ἀλλὰ τοῦ δὲ ὀρίζει τὸ ῥητορικὸν πρέπον « Scientia earum rerum quae agentur aut dicentur, suo loco collocandarum, » ἡγουν τέχνην τοῦ εὐκαίρως τιθέναι τὰ τε πραττόμενα καὶ λεγόμενα.

Τὸ ῥητορικὸν τοῦτο πρέπον, ὅπερ ἐστὶ τὸ ἀναλόγως λέγειν τοῖς ὑποκειμένοις πράγμασι, θέλομεν διαίρεσαι, α) εἰς πρέπον ἀπὸ τε τοῦ χρόνου καὶ τόπου· β) εἰς πρέπον ἀπὸ τῶν προσώπων· καὶ γ) εἰς πρέπον ἀπὸ τῆς ὑποθέσεως.

α. Πρέπον ἀπὸ τε τοῦ χρόνου καὶ τόπου. Ὁ μὲν χρόνος, ἡ δ' ἐκ τῆς συγκεκριμένης καταστάσεως αὐτοῦ γινόμενος καιρὸς, εἶναι τερπνός ἢ μελαγχολικός, αἰθριὸς ἢ συννεφία, ἡμέρα ἢ νύξ, ἔαρ ἢ χειμὼν, εἰρηνικός ἢ ταραχώδης καὶ ἐμπόλεμος. Πρὸς ταῦτα λοιπὸν ῥυθμιζέσθω ὁ λόγος καὶ ὁ τόπος τῆς φωνῆς. Ὁ δὲ τόπος, ἐνθα ὁ ῥήτωρ ἀγορεύει, εἶναι δημόσιος ἢ ἰδιωτικός, ἱερὸς ἢ βέβηλος, ἐστεγασμένος ἢ ὕπαιθρος, πολυοχλούμενος ἢ ἐρημικός, περιωρισμένος ἢ ἐλεύθερος, ἡμέτερος ἢ ἀλλοδαπός, ἱερὸν βῆμα, πολιτικόν, δικανικόν, ἀκαδημαϊκόν ἢ στρατόπεδον. Κατὰ τὴν διαφορὰν λοιπὸν τοῦ τόπου πρέπει να ποικίλληται καὶ ὁ λόγος, καὶ ἡ ἀπαγγελία (1)

β. Πρέπον ἀπὸ τῶν προσώπων. Τὰ ἐν τῷ λόγῳ πρόσωπα εἶναι πρῶτον ὁ λέγων ῥήτωρ, δεύτερον ὁ πρὸς ὃν ὁ λόγος ἀκροατὴς, καὶ τρίτον οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος.

1. Ὁ ῥήτωρ. Ὁ ῥήτωρ πάντοτε πρέπει νὰ ἔχῃ ὑπ' ὅψιν τὴν ἰδίαν ἡλικίαν, τὸν κοινωνικὸν βαθμὸν καὶ τὴν ἑαυτοῦ ὑπόληψιν. Ὁ νέος δὲν πρέπει ν' ἀγορεύῃ ὡς ἀνὴρ ἢ γέρον, οὔτε ὁ

(1) Ἰδ. καὶ Quintil. instit. orat. IX, cap. I, pag. 408.

ιδιότης ὡς ἄρχων, οὔτε πρωτόπειρός τις καὶ ἄσημὸς ὡς πολύπειρος καὶ διάσημος ῥήτωρ. Ὁ μὲν νέος δύναται νὰ μεταχειρισθῇ λεκτικὸν διακεχυμένον, τολμηρὸν καὶ ἀνθηρὸν, οὐχὶ δὲ καὶ ὁ προβεβηκώς, εἰ μὴ λεκτικὸν πεπικνωμένον, ἥσυχον, ἀκριβὲς καὶ ἀπλοῦν. Συνιστῶντες δὲ πάντοτε τὴν μετριότητα, παρὰ τὸν Κυντιλιανοῦ (*Inst. orat. XI, cap. I, σ. 405*), ὅτι ἀνεκτότερον εἶναι εἶδος τι κομποῤῥημοσύνης, ἢ ὑποκριτικὴ ταπείνωσις, ἣτις εἶναι αὐτόχρημα εἰρωνεία· οἶον, ἐὰν λέγεται ὁ μὲν θαθύπλουτος πτωχός, ὁ δὲ ἐπισημότατος ἀσήμαντος, ὁ δὲ υπερήφανος καὶ πολυτάλαντος ἱεράρχης ὅτι εἶναι ταπινότατος καὶ ἔσχατος δοῦλος πάντων! Ἡτοιαύτη ὑποκριτικὴ ταπείνωσις εἶναι φαρισαϊκὴ ἀφορητοτέρα τῆς υπερηφανείας. Ὁ εὐφυὴς ῥήτωρ, ὡς καὶ οἱ ποιηταί, καὶ ἐξ ἄλλων ἰδίων περιστάσεων λαμβάνει ἀφορμὴν λόγου. Οὕτως ὁ Ἡσίοδος ἐπιχειρεῖ ἐκ τοῦ μουσοπνεύστου αὐτοῦ (1).

« ἐνέπνευσαν δέ μοι αὐδὴν

θεῖν, ὡς κλύοιμι τά τ' ἐσσόμενα πρὸ τ' ἔόντα. » Ὁ Βιργίλιος προσιμάζεται ἐν τῇ Αἰνείαδι ἐκ τῶν προηγουμένων αὐτοῦ *ille ego, qui quondam gracili modulatus avena — Carmen, . . . arma virumque cano* (2). Ὁ δὲ Ἀγγλὸς Μίλτων, ὅμοιος τῷ θεσπεσίῳ Ὀμήρῳ τῇ δόξῃ καὶ τῇ τυφλότητι, ἐν ἀρχῇ τοῦ τρίτου Βιβλίου τοῦ *Ἀπολεισθέντος Παραδείσου*, ἀποτεινόμενος πρὸς τὸ ἀναρχον τοῦ Θεοῦ φῶς, ποιεῖ παθητικοτάτην ἀποστροφὴν πρὸς τὸν δημιουργὸν τοῦ φωτός, ὅτι ὁ τὸ θεῖον φῶς νῦν ἄδων ποιητῆς πλανᾶται ἐν τῷ σκότει τῆς ἀορασίας, τυφλὸς εἰσέτι διαμένων!

2. Ὁ ἀκροατής. Εἰς τὸ ἀκροατήριόν του, παρ' ἐνὸς ἢ πολλῶν συγκροτούμενου, ὁ ῥήτωρ μεγάλην εὐλάβειαν πάντοτε, μάλιστα εἰς δυσχερεῖς τινὰς ὡς ἐκ τῶν σχέσεων περιστάσεις. Ἐάν, ἐν μὲν τοῖς πολιτικοῖς λόγοις, ἀναγκάζεται ὁ ῥήτωρ νὰ φέξῃ· ἐν δὲ τοῖς ἐπιδεικτικοῖς ἢ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς νὰ ἐπαινέσῃ· ἐν δὲ τοῖς δικανικοῖς νὰ θέσῃ κατήγορον πατέρα κατὰ υἱοῦ ἢ υἱὸν κατὰ πατρός, σύζυγον κατὰ τῆς ἀτάκτου διαγωγῆς τῆς συζύγου, ὡς ἐπὶ τῶν διαζυγίων, ἢ νὰ φέρῃ εἰς ἀντίθεσιν μαθητὴν κατὰ διδασκάλου, ἢ εὐεργετηθέντα κατὰ εὐεργέτου, ἢ κηδεμονούμενον κατὰ κηδεμόνος, ἐν ἀπάσαις ταύταις ταῖς περιστάσεσιν ἀπαιτεῖται μεγίστη προφύλαξις καὶ εὐλάβεια εἰς τὰς ἐκφράσεις. Δὲν

(1) Θουγ. 31—

(2) Aen. I, 1

πρέπει νὰ εἰρωνεύη τις τοὺς δυστυχοῦντας, οὐδὲ νὰ καταφέρηται κατὰ τῆς τάξεως, ἢ ὅλων ἐθνῶν, ἢ λαῶν, ἢ τάξεως πολιτῶν, ἢ ἐπαγγελματῶν ἐν γένει. Μετρίαζέσθω δὲ ἡ μομφὴ διὰ τῆς ὑπό-
τητος τῶν λέξεων· αἶον, ὁ ἄδικος, ὅτι καλῇ τῇ πίστει ἀπατάται· ὁ σκληρὸς, ὅτι εἶναι λίαν αὐστηρὸς· ὁ ἰσχυρογνώμων, ὅτι ἐμμέ-
νει πολὺ εἰς τὰς ἰδίας ἀρχάς· οἱ φιλόνοικοι στρατιωτικοί, ὅτι εἶ-
ναι μᾶλλον φιλοπόλεμοι ἢ εἰρηνόφιλοι· οἱ ἄπληστοι, ὅτι κρί-
νουςι τὴν ζωὴν τῶν ἀνωτέρων τοῦ συνήθους μισθοῦ. Ἐν γένει δὲ
νίκα καὶ τὸν ἐναντίον διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς φιλοφροσύνης.

3. Οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος. Σέβας ὀφείλει ὁ ῥήτωρ ἀγορευῶν περὶ
ἀπόντων. Ἀναγκαζόμενος ἐκ τῆς ὑποθέσεως ν' ἀναφέρῃ ἀπόντας,
ἐχέτω ὑπ' ὅψιν τὴν ἡλικίαν, τὴν τάξιν, τὸν βαθμὸν, τὸν χαρα-
κτῆρα, τὰς δὲ γνώμας αὐτῶν μὴ διαστραφέτω ἵνα γελοίας κα-
ταστήσῃ. Δικαιῶν δὲ τὴν εὐθύτητα τῶν σκοπῶν αὐτῶν, ἃς ἀ-
ποδίδῃ τὸν ὀφειλόμενον ἔπαινον. Ἐπιτρεπόμενος δὲ ἐνίοτε νὰ
σκώψῃ τὸ κύρος τῶν παραδειγμάτων ἢ τῶν λόγων αὐτῶν, ἃς
πράττει τοῦτο πεφεισμένως, ἵνα μὴ ἐκπίπτῃ ἐκ τῆς εἰς τὸ ἴδιον
πρόσωπον καὶ τοὺς λόγους αὐτοῦ ὀφειλομένης κοσμιότητος.

γ'. Πρέπον ἀπὸ τῆς ὑποθέσεως. Ἡ ὑπόθεσις ἢ εἶναι τῆς ἐκ-
λογῆς τοῦ ῥήτορος, ἢ τῆς ἀνάγκης. Τῆς ἐκλογῆς τοῦ ῥήτορος οὖ-
σα, ἔχει θεδαίως σπουδαιότητα καὶ φύσιν τοιαύτην, ἵνα οἰκονο-
μήσῃ τὰς διαθέσεις τῶν ἀκροατῶν, τὰ δὲ ῥητορικά πρέποντα
εὐκόλως διατηροῦνται. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲ δυνάμεθα ν' ἀ-
πομακρύνωμεν πᾶν ὅ,τι στερεῖται ὕψους καὶ εὐγενείας, καὶ νὰ
παραστήσωμεν τὸ ὅλον ὑπὸ εὐάρεστον ὅψιν. Ἀλλὰ πολλάκις, καὶ
μάλιστα ἐν τῷ πολιτικῷ θέματι καὶ ἐν τοῖς δικαστηρίοις, ἢ ὑ-
πόθεσις ἐξ ἀνάγκης ἢ ἐκ τῆς σειρᾶς τῆς συζητήσεως παρουσιάζε-
ται ἡμῖν οὐχὶ κατὰ τὴν ἡμετέραν εὐαρέσκειαν. Τότε ἀναγκα-
ζόμενοι νὰ εἰσέλθωμεν εἰς δυσάρεστους λεπτολογίας, ἃς παρου-
σιάζωμεν ὑπὸ εὐσχημοτέραν ὅψιν τὸ λίαν μισητὸν, καὶ ἃς εὐσχη-
μίζωμεν διὰ τῆς γλώσσης τὸ δυσάρεστον. Ἄλλοτε ἀναγκαζόμε-
νος ὁ ῥήτωρ νὰ κηρύξῃ σκληρὰς ἀληθείας, ἔχει ἀνάγκην μεγάλης
συνέσεως καὶ μετριοτήτος· δικαιολογούμενος δὲ διὰ μεγάλης
προφυλάξεως, ἃς προσπαθῇ νὰ κάμῃ κατὰδὴλον, ὅτι κύριος αὐτοῦ
σκοπὸς εἶναι ἡ ὠφέλεια τῶν συμβουλευομένων.—Ἀναγκαζόμενος
ἄλλοτε νὰ κατηγορήσῃ πράξιν ἢ ἔγκλημα ὑπὸ πολλῶν πεπραγ-
μένα, ἃς περιστέλλῃ τὸν ἀριθμὸν εἰς ὀλίγους, ἢ ἃς εὐρίσκῃ δι-
καιολογοῦσάν τινα ἀφορμὴν — Ἄλλοτε δὲ, καὶ αὕτη εἶναι ἡ
δεινότερα περίστασις, αὐτὸ τὸ περιούσιον τοῦ κυριάρχου λαοῦ τέ-
κνον, ὁ εὐνοοῦμενος δημοτικὸς ῥήτωρ, ἀγορευῶν ὑπὲρ πατρίδος

κατὰ διαθέσεων, προλήψεων ἢ καὶ ἀτομικῶν συμφερόντων αὐτοῦ τοῦ λαοῦ, ζητεῖ τὴν ἀποδοκίμασίαν ἢ κατάργησιν τινος διὰ τῆς ψήφου τοῦ λαοῦ κατ' αὐτοῦ τοῦ λαοῦ, ὅτε διακινδυνεύει ν' ἀπολέσῃ καὶ ἐμπιστοσύνην καὶ δημοτικότητα. Εἰς τοιαύτην δεινὴν θέσιν εὗρέθη ὁ μὲν Δημοσθένης ἀπέναντι τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων ἐν τῷ Α' Ὀλυμπιακῷ, ὅτε τὰ παρὰ τοῦ δήμου ὡς θεωρικὰ λαμβανόμενα συμβουλεύει, καὶ ἐναντίον αὐστηροτάτου νόμου, ν' ἀποδίδονται (1) εἰς στρατιωτικά· ὁ δὲ Κικέρων ἀπέναντι τοῦ δήμου τῆς Ῥώμης, ὅτε, παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ δήμου, ὁ δημοσικὸς ὕπατος ἐκηρύχθη κατὰ τῶν διηνεκῶν εὐχῶν καὶ προσπαθειῶν αὐτοῦ τοῦ δήμου, ἡτοιτοῦ ἀγρονομικοῦ νόμου. Ἐν τοῖς τοιούτοις ἅπαντες οἱ κανόνες τῶν ῥητορικῶν τοῦ κόσμου δὲν δύνανται νὰ ὠφελήσωσιν ὅσον ἡ μετ' ἐπιστάσις ἀνάγνωσις τῶν δοκίμων ῥητόρων, μάλιστα δὲ τοῦ Δημοσθένους καὶ Κικέρωνος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'. (§ 7.)

Μέσα τοῦ συγκινεῖν ἤτοι περὶ παθῶν.

§ 27. α. Διὰ μὲν τῶν *πίστεων* φωτίζεται μόνον ὁ νοῦς τοῦ ἀκροατοῦ, ἀπλῶς εὐρισκομένου εἰς θεωρητικὴν τινὰ κατάστασιν, ἀλλὰ δὲν προσδιορίζεται ἀναγκαιῶς καὶ ἡ θέλησις αὐτοῦ εἰς πρᾶξιν τοῦ ζητουμένου· διὰ δὲ τῶν *παθῶν* σφοδρῶς κινεῖται ἡ καρδιά του, καὶ λαμβάνει πρακτικὴν ἐνέργειαν.

β'. Περὶ ῥητορικῶν παθῶν διέλαβε καὶ ὁ Ἀριστοτέλης διεξοδικῶς (ῥητορ. Β', β'—ιδ'), καὶ ὁ Κικέρων (De oratore, II, cap. XLIV—LIII, § 185—217), καὶ ὁ Κυντιλιανὸς (Inst. Orator. VI, cap. II—), καὶ ἅπαντες σχεδὸν οἱ νεώτεροι. Ὁ μὲν Ἀριστοτέλης ὀρίζει τὰ πάθη· «ἔστι δὲ τὰ πάθη, δι' ὅσα μεταβάλλοντες, διαφέρουσι πρὸς τὰς κρίσεις, οἷς ἔπεται λύπη καὶ ἡδονή» (Ῥητορ. Β', α, § 7). Θεωρεῖ δὲ περὶ ἕκαστον πάθος τρία τινὰ, οἷον, περὶ ὀργῆς, πῶς διακείμενοι ὀργιζόμεθα, κατὰ τίνων ὀργιζόμεθα, καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν ὀργιζόμεθα (Ῥητορ. Β', α, § 8). Θεωρεῖ δὲ τὴν ὀργὴν, τὴν πρᾶξιν, τὴν φιλίαν, τὴν ἐχθραν καὶ τὸ μῖσος, τὸν φόβον, τὸ θάρρος, τὴν αἰσχύνην καὶ ἀναισχυντίαν, τὴν χάριν, τὸν ἔλεον, τὴν νέμεσιν, τὸν φθόνον, καὶ τὸν ζῆλον. Ὁ δὲ Κικέρων (De oratore, II, XLIV, § 185, καὶ LI, § 206) διαλαμβάνει περὶ εὐνοίας, περὶ μίσους, περὶ ὀργῆς, περὶ φθόνου, περὶ ἐλέους, περὶ ἐλπίδος, περὶ χαρῆς, περὶ φόβου, καὶ περὶ λύπης.

(1) Ὀλυμπ. Α', § 12.

Θέλομεν δὲ διαλλάξει ἐνταῦθα, α) περὶ παθῶν ἐν γένει· β) τοῦ καὶ πῶς κινουῦνται· γ) ὁποῖος πρέπει νὰ ᾔηται ὁ παθητικὸς ῥήτωρ.

Α'. Περὶ παθῶν ἐν γένει.

§ 28 α. Διὰ τριῶν μέσων ἀποτελεῖται ἡ πειθὼ ἐν γένει, ἥτις εἶναι παντὸς ἀγορεύοντος· τὸ τέλος· διὰ τῶν λόγων ἥτοι τῶν ἐπιχειρημάτων, διὰ τῶν ἡθῶν καὶ διὰ τῶν παθῶν. Τὰ μὲν ἡθῆ ἀναγκαιοῦσι πρὸ πάντων εἰς τὸν ῥήτορα, ἵνα εὐνοϊκὸν ποιήσωσι καὶ συστήσωσιν εἰς τὸ ἀκροατήριον, ὅτι ὁ ἀγορεύων, ὡς ἐνάρετος καὶ φίλος τῶν ἀκροαμένων, δὲν θέλει καταχρασθῇ τῶν μέσων τῆς πειθοῦς, ἤγουν τῶν ἐπιχειρημάτων καὶ παθῶν, ὡς καλὸν ξίφος, ἄπιστος στρατιώτης, καὶ διὰ τοῦτο προσεκτικῶς ν' ἀκροασθῇ. Τὰ δὲ ἐπιχειρήματα καὶ τὰ πάθη χρησιμεύουσιν, ἵνα τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν κινήσωσι τοῦ ἀκροατοῦ.

β'. ἵνα πεισθῇ δὲ ὁ ἀκροατὴς πρέπει πρῶτον νὰ πληροφορηθῇ ὁ νοῦς του, ἵνα συναινέσῃ εἰς τὸ ζητούμενον ὡς ἀληθές ἢ ὀρθόν. Ἀλλὰ μόνῃ ἡ συναινέσις τοῦ νοῦς, ὡς ἐν θεωρητικῇ καὶ ἀφηρημένῃ καταστάσει ἀποφαινομένου ἀπλῶς περὶ τοῦ καὶ ἢ οὐ, δὲν ἀρκεῖ νὰ κινήσῃ τὸν ἀκροατὴν εἰς πράξιν· διότι πολλάκις νομίζομεν ὀρθόν τι, οἷον τὸ ἐλεεῖν, τὸ σωφρονεῖν, τὸ σπουδάζειν, τὸ ὑπὲρ πατρίδος μάχεσθαι, καὶ ὅμως δὲν αποφασίζομεν καὶ νὰ πράξωμεν ταῦτα. Διὰ τοῦτο δεύτερον πρέπει νὰ κινήθῃ πρακτικῶς ἡ θέλησις αὐτοπαθῶς, ἤγουν ὅτι τὸ ζητούμενον ἔχει σχέσιν τινὰ πρὸς ἡμᾶς, πρὸς τὰ ἡμέτερα κτήματα, πρὸς τὴν ἀσφάλειαν, πρὸς τὴν εὐημερίαν κλ., καὶ τότε ἔχομεν ἀνάγκην τῶν παθῶν, γεννωμένων ἐκ τῶν αἰσθημάτων. Τὰ ἐπιχειρήματα ὁμοιάζουσι τὸ φωτίζειν φῶς, ἀλλὰ μὴ θερμαίνειν· ἀλλὰ τὰ πάθη εἶναι διάπυρον πῦρ θερμαίνον, φλογίζον, καίον καὶ ἐνθουσιωδῶς κινῶν τὸ ἀκροατήριον, ἵνα ὡς ἴδια θεωρῇ καὶ ἐνεργῇ τὰ ἡμέτερα. Ὅθεν ἡ ῥητορικὴ πειθὼ ἀρχεται μὲν διὰ τοῦ φωτός τῶν ἐπιχειρημάτων, ὡς πληροφοροῦντων τὸν νοῦν, περαίνεται δὲ διὰ τοῦ πυρός τῶν παθῶν, φλογιζόντων τὴν καρδίαν, καὶ εἰς πρακτικὴν ἐνέργειαν προσδιορίζοντων τὴν θέλησιν. Τὰ ῥητορικὰ πάθη εἶναι λοιπὸν περισπούδαστα, ὡς μέσα πειθοῦς.

γ'. Ἐκ τῶν διαθέσεων ἡμῶν ἡ μὲν εὐάρεστος κατάστασις ὀνομάζεται ἡδονή, ἡ δὲ δυσάρεστος λύπη. Πᾶσα δὲ ἐννοια συνωδευμένη μεθ' ἡδονῆς ἢ λύπης λέγεται πάθημα ἢ, κατὰ τοὺς νεωτέρους, αἶσθημα (sentiment). Ὅταν δὲ τὸ αἶσθημα κατασταθῇ σφοδρότερον, ὥστε μεταβάλλον τὰς κρίσεις τοῦ νοῦς με-

ταχειρίζεται αὐτὸν ὡς ὄργανον μᾶλλον τῶν ἰδίων παθήσεων καὶ προσδιορίζει τὴν θέλησιν εἰς ἐνέργειαν, τότε τὸ αἶσθημα γίνε-
ται καὶ λέγεται πάθος. Πάθος λοιπὸν εἶναι σφοδρὸν αἶσθημα
συνωδευμένον μετὰ σπουδῆς καὶ ὀρμῆς βιαιοτέρας εἰς ἡδέως τι-
νὸς ἀπόλαυσιν, ἢ λύπην ἀποφυγὴν.

δ'. Τὰ πάθη ἄρα, ὅσα καὶ ἂν ᾧσι, διαιροῦνται εἰς δύο γένη,
εἰς πάθη κλίσεως καὶ πάθη ἀποστροφῆς, ἢ εἰς πάθη φιλίας ἢ
ἀγάπης, καὶ εἰς πάθη μίσους· διότι δύο ἐν γένει εἶναι καὶ τὰ
ἀντικείμενα τῶν ἡμετέρων διαθέσεων, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν·
ἐπειδὴ ἀγαπῶμεν τὸ ἀγαθόν, καὶ μισοῦμεν τὸ κακόν. Ἐὰν δὲ
τὸ ἀγαθὸν ᾖ παρὸν, παράγεται ἡδονή· ἐὰν μέλλον, ἐλπίς·
ἐὰν ἔχωμεν μεγάλην περὶ τῆς ἐπιτυχίας αὐτοῦ βεβαιότητα, θάρ-
ρος· ἐὰν, πρὸς ἡμετέραν ζημίαν τὸ ἔχωσιν ἄλλοι, φόβος ἢ νέ-
μεις· ἐὰν, προσπαθῶσιν ἄλλοι ν' ἀφαιρέσωσι παρ' ἡμῶν τὸ ἀ-
γαθόν, προκύπτει ὀργή, κλ. Ὡσαύτως ἐὰν τὸ κακόν ᾖ παρὸν,
προκύπτει λύπη· ἐὰν προσδοκώμενον, μετ' ἐλπίδος ὑπεφυγῆς,
φόβος· ἐὰν ἀφαιρετὸν, ἀπειλίσια· ἐὰν συμβαίνει εἰς ἄλλους, ἐν-
δεχόμενον δὲ καὶ εἰς ἡμᾶς, εἰς ἡμᾶς. Οὕτω δὲ ἅπαντα τὰ πάθη,
ὡς στρεφόμενα περὶ τὸ ἀγαθὸν ἢ κακόν, ἀνάγονται εἰς κλίσιν
καὶ ἀποστροφὴν· καὶ ταῦτα πρέπει νὰ διεγείρωμεν ἐν τῷ
ἀκροατῇ.

ε'. Τὸ δὲ ρητορικὸν πάθος προσγίνεται ἐκ τῆς βαθείας τοῦ
ρήτορος συγκινήσεως κατὰ τὸ προκείμενον, καὶ ἐκ τῆς ζωηρᾶς
μεταδόσεως τῆς ἐμπαθοῦς ταύτης καταστάσεως εἰς τὸν ἀκροα-
τὴν, ἵνα κατὰ σκοπὸν προσδιορισθῇ ἡ θέλησις αὐτοῦ εἰς πράξιν.

Β'. Πὺς καὶ πῶς κινοῦνται τὰ πάθη.

§ 29. Ψυχὴ καὶ ζωὴ τῆς ρητορείας, λέγει ὁ Κυντιλιανὸς
(Inst. Orat. VI, cap. II, σ. 248—4), εἶναι τὰ πάθη. «—*Spi-
ritus . . . atque animus est in affectibus*». ἵνα δὲ κινήσωμεν
ταῦτα, παρατηρητέον τὰ ἑξῆς.

α'. Πὺς κινοῦνται τὰ πάθη;

1. Τὰ πάθη κινοῦνται εἰς ὑποθέσεις δεκτικὰς παθῶν καὶ τό-
τε, ὅταν οἱ ἀκροαταὶ προδιατέθων δούτως νὰ συγκινήθωσιν,
ἢ δὲν εἶναι ἄλλως προκατειλημμένοι. Ὅθεν λέγει (De aratore,
II, LI, § 205) ὁ Κικέρων· ἐξετάζω πρῶτον τὴν ὑπόθεσιν ἐὰν
ἐπιδέχεται τοιαύτας μεγάλας κινήσεις· διότι δὲν πρέπει νὰ
ρίπτωνται οἱ κεραυνοὶ τῆς ρητορείας εἰς ἀσημάντους ὑποθέσεις,
ἢ ὅπταν οὕτω προκατειλημμένοι ᾖναι οἱ ἀκροαταὶ, ὥστε ἀδύ-
νατον νὰ καμφθῶσιν. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν παθητικῶν ὑποθέσεων
ὁ ρήτωρ δὲν πρέπει ἐξαπίνης καὶ ὡς ἐξ ἐφόδου νὰ ζητῇ τὴν

κίνησιν τῶν παθῶν, ἀλλὰ κατ' ὀλίγον νὰ παρασκευάζῃ τὸν ἀκροατὴν καὶ βαθμηδὸν νὰ τὸν ἄγῃ.

2. Καίτοι ἀρμολιώτερος ἐν τῷ ρητορικῷ λόγῳ τόπος εἰς κίνησιν παθῶν εἶναι ὁ ἐπίλογος, τὸ παθητικὸν ὅμως οὔτε ἀπὸ τῆς διηγήσεως, οὔτε ἀπὸ τῶν πίστεων ἀποκλείεται. Ἀπαθῶς ἐν ὅλῳ τῷ λόγῳ πραγματευομένης τῆς ὑποθέσεως, ἤθελεν εἶσθαι βραδὺ περὶ τὸ τέλος νὰ κινήσῃς πάθος· διότι συνειθίσας ὁ ἀκροατὴς τὰ ἐκ πρώτης προσβολῆς εὐκίνητα νὰ ἀκροάζεταιται ψυχρῶς, δυσκόλως μετέπειτα ἤθελε συγκινηθῇ. Ἐὰν λοιπὸν ἐν τῇ διηγέσει διεξέρχῃσθε μέγα τι, σκληρὸν ἢ ἐλεεινόν· ἐὰν αἱ πίστεις ὑμῶν ἦναι ἰσχυραὶ καὶ ἀκαταμάχητοι, καὶ διηγούμενοι καὶ πιστοῦντες, δότε τὰ ἀνήκοντα χρώματα καὶ αἰσθήματα εἰς τὰ γεγονότα· ἀλλὰ μὴ κενούτε ἅπασαν τὴν παθητικὴν φάρετραν, φυλάξατε δὲ διὰ τὸν ἐπίλογον φλογερωτέρους κεραυνούς. Ἐν δὲ τῷ ἐπιλόγῳ εὐρύτατον στάδιον ἔχουσι τὰ πάθη· διότι καὶ ἡ διήγησις, καὶ αἱ πίστεις, καὶ ἀκροβύτης παθολογία προηγηθέντα, ἀποχρώντως τὸν ἀκροατὴν προδιέθεσαν. Ἐπειδὴ ἐξήνητησας ἅπασας τὰς πίστεις αἱ δὲ τελευταῖαι ἐντυπώσεις συνοδεύουσι τὸν δικαστὴν ἢ ἀκροατὴν σου μέχρι τῆς ἐσχάτης διασκέψεως καὶ ἀποφάσεως, διὰ τοῦτο ἐν τῷ ἐπιλόγῳ λείπεται τὸ ἐσχατὸν κρησφύγετον, οἱ φλογεροὶ τῶν παθῶν κεραυνοί, ἵνα κινήσωσιν οὕτως ἢ ἄλλῶς τὴν θέλησιν.

6'. Πῶς κινεῖνται τὰ πάθη;

1. Ἐὰν πρῶτον αὐτὸς ὁ ρήτωρ ἀληθῶς συγκινητῇ. Τὸ μέγα μυστήριον, λέγει ὁ Κυντιλιανὸς (Inst. orat. VI, cap. II, σ. 220—6'), τοῦ κινεῖν ἄλλους εἰς πάθη εἶναι τὸ νὰ συγκινήσῃ τις ἑαυτόν. Ἐπειδὴ ματαίως, ἐνίοτε δὲ καὶ μέχρι κινδύνου τοῦ γελασθῆναι, ὑποκρινόμεθα λύπην, ὀργὴν καὶ ἀγανάκτησιν, ἐξωτερικῶς μὲν μορφοῦντες τὴν ὄψιν καὶ τοὺς λόγους, ἐσωτερικῶς δὲ ἄτεγκτον τὴν καρδίαν διατηροῦντες. Θέλοντες λοιπὸν πιθανῶς τὰ πάθη κινήσαι, ἅς ταυτισθῶμεν τοῖς πάσχουσιν, ἅς εἰσέλθωμεν εἰς τὰ ἔγκατα αὐτῶν, ἅς αἰσθανώμεθα ὡς ἰδίαις τὰς θλίψεις των, οἱ δὲ λόγοι ἡμῶν ἅς ἐξέρχωνται διὰ τοιαύτης διαθέσεως πνεύματος, οἷαν τοῖς δικασταῖς θέλομεν κοινωνῆσαι. Ὁ Κυντιλιανὸς, εἰλικρινῶς ἐξομολογούμενος (αὐτ. σελ. 222—4), λέγει, ὅτι ἐὰν ὡς δικηγόρος ἐφημίσθῃ ὅπως οὖν ἐν τοῖς δικαστηρίοις, οὐχὶ μόνον δάκρυα ἔχυνε δικηγόρων, ἀλλ' ἡλλοιοῦτο τὴν ὄψιν, καὶ πραγματικὴν συνησθάνετο λύπην.

2. Παντὸς πάθους ἅς θίγωμεν τὴν ἀνήκουσαν χορδὴν. Οἷον κινεῖται μὲν ἡ εὐνοία, ἐὰν ὁ ρήτωρ δεικνύῃ ὅτι ἀγορεύει ὑπὲρ

τῶν συμφερόντων τῶν ἀκρωμένων, ὅτι ὑπερασπίζεται χρηστοῦς ἄνδρας ἢ τοῦλάχιστον ἄνδρας ὑπὲρ πατρίδος ἀγωνισθέντας (1). Διεγείρεται δὲ τῶν ἀκροατῶν τὸ μῖσος, ἐὰν ἐπιβαρύνηται πρᾶξις τις ὡς ἀλυσιτελής, ἢ ὡς δυναμένη ἐπενεγκεῖν κακὰς κατ' αὐτῶν συνεπειάς. Ἐμπνέεται δὲ φόβος τοῖς ἀκροαταῖς, παρουσιαζομένου κινδύνου δι' ἑαυτοῦς ἢ διὰ τὴν πολιτείαν. Ἀναλόγως δὲ θέλομεν διεγείρει τὴν ἐλπίδα, τὴν χαρὰν, τὴν λύπην καὶ τὰ ἄλλα πάθη. Ἴνα δὲ τὴν συμπάθειαν τῶν ἄλλων διεγείρωμεν, ἃς φανταζώμεθα ὅτι συνέβησαν εἰς ἡμᾶς τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος, καὶ ἐντελῶς τοῖς πάσχουσιν ἃς ταυτιζώμεθα.

3. Δὲν πρέπει ἐπὶ πολὺ νὰ ἐμμένωμεν εἰς τὰ ῥητορικά πάθη, μήπως εἰς ψυχρότητα περιπέσωμεν. Τὸ *Μηδερ ἄρα* πανταχοῦ ἔχει χώρον· μάλιστα δὲ εἰς τὰ πάθη· διότι οὐδὲν τῶν δακρύων ταχύτερον ζηραίνεται.

4. Ὁ Μακρμοντέλος διαστέλλει δύο εἰδῶν παθητικόν, τὸ μὲν *ἄμεσον*, τὸ δὲ *ἐμμεσον* ἢ *πλάγιον*. Διὰ μὲν τοῦ ἄμεσου παθητικοῦ ὁ ῥήτωρ ἐκφράζει αὐτοπαθῶς ὅτι αἰσθάνεται· διὰ δὲ τοῦ πλαγίου δὲν δεικνύει ἄμέσως τὸ ἴδιον πάθος, ἀλλ' ἐκτίθησι γεγονότα ὧν ἡ εἰκὼν ἀρκεῖ νὰ κινήσῃ ἡμᾶς, ἔπειτα συμπαρακολουθεῖ παθαίνόμενος καὶ ὁ ῥήτωρ. Τὸ πλαγιον παθητικόν, καὶ τοι ἦττον δυνατόν φαινόμενον, ἔχει πολλὰ πλεονεκτήματα. Εἰσδύον κατ' ὀλίγον, καταλαμβάνει ἀνεπαισθήτως τὰ πνεύματα καὶ ἀπροσδοκῆτως κατακυριεύει. Ὁ ῥήτωρ ὁμιλεῖ ὡς ἀπλοῦς μάρτυς, ὑποτυπώνει τὰ γεγονότα, καὶ συγκινεῖ τοσοῦτω μᾶλλον ὅσῳ ἀπλούστερον ἐκφράζεται. Διὰ δὲ τῆς ἐμμέσως γινομένης διηγήσεως, ἐκθέσεως καὶ εἰκονογραφίας δύναται νὰ συγκινήσῃ μᾶλλον ἢ ἦττον τὸν ἀκροατὴν, μὴ διακινδυνεύων αὐτὸς οὐδέποτε οὐδὲ ἑαυτὸν, οὐδὲ τὸν βαθμόν, οὐδὲ τὴν ὑπόθεσιν· διότι ἅπαντα ταῦτα διακινδυνεύονται καὶ γελοῖα καὶ ὀργισμῶν καθίσταται, ἐὰν ἄμέσως παθολογοῦντος αὐτοῦ καὶ δακρυόρουντος, οἱ περὶ αὐτὸν διακινδυνεύουσιν ἄκαμπτοι, ἀκίνητοι, ἀπαθεῖς, καὶ ἴσως γελοῖοι. Διὰ ταῦτα ἃς προηγήται τὸ πλαγιον παθητικόν, καὶ ἃς ἔπεται τὸ ἄμεσον· διότι τότε τελεσφορεῖ. Ἀφοῦ δὲ τὸ ἐμμεσον παθητικόν προδιαθέσῃ καὶ κλονίσῃ τὸ ἀκροατήριον, ἀκουσθῶσι δὲ μορμυρισμοὶ ὀργῆς, ἢ βέωσι δάκρυα ἐλεύσας, τότε ἃς ῥιφθῇ καὶ ὁ ῥήτωρ ἐν μέσῳ τοῦ πλήθους ἐμπνέθῃ φαινόμενος, μᾶλλον κεκνημένος ἐκείνων οὐς εἰς ὀργὴν ἢ ἔλεος ἐκίνησε. Τότε δὲ ἀντηχῶν εἰς τοῦ λαοῦ τὰ πά-

1 Cic. de Oratore, II, LI, § 206.

θη, φαίνεται ὡς φύσει συνρόμενος καὶ συναυξάνων, οὐχὶ δὲ ὡς ἀπατηλῶς μηχανώμενος καὶ ψυχραίνων, καὶ διὰ τοῦτο συχνά-κις καταγέλαστος γινόμενος.

δ. Τέλος παρατηρητέον, ὅτι ὁ ῥήτωρ πρέπει κατὰ βάθος νὰ γνωρίζῃ τὰς διαθέσεις τῶν ἀκροατῶν, ὧν τὰ πάθη πειρᾶται νὰ κινήσῃ· διότι ἄλλως ἢ δὲν παράγει πάθος, ἢ καὶ ψυχρότητα ἐπιφέρει.

Γ'. Ὅποιος ὁ παθητικὸς ῥήτωρ.

§ 30. Τρεῖς ἰδιόζουσαι δεξιότητες ἢ δυνάμεις ἀπαιτοῦνται διὰ τὸν παθητικὸν ῥήτορα· α) εὐαισθησία, ἵνα αὐτὸς οὕτως ζωηρῶς παθαίνεται· β) φαντασία, ἵνα τοῖς ἀκροαταῖς τὸ αἰσθανόμενον παριστάνῃ· γ) κρίσις ἢ διακριτικὸν, ἵνα εὐκαίρως μεταχειρίζεται τὰ παρὰ τῶν δύο ἄλλων δυνάμεων χορηγούμενα.

α. Ἡ μὲν εὐαισθησία εἶναι φυσικὴ διάθεσις δι' ἣν εὐχερῶς ἀντιλαμβάνομεθα τὰς παντοδαπὰς ἐντυπώσεις χαρᾶς, λύπης, ἐλέους, κλ. Ἡ δύναμις ἢ μάλλον ἡ δεκτικότης αὕτη εἶναι ἀναγκαία τῷ ῥήτορι, καὶ παρ' οὐδεμιᾶς ἄλλης ἀναπληροῦται. Ἐχὼν ὁ ῥήτωρ νοῦν, δύναται νὰ ἐπινοήσῃ βάσιμα ἐπιχειρήματα καὶ ὁρθῶς ἅπαντα τὸν λόγον νὰ αἰτιολογήσῃ· ἔχων δὲ κρίσιν, νὰ διατάξῃ συμμέτρως ἅπαντα τὰ μέρη τοῦ ρητορικοῦ λόγου· ἀλλὰ στερούμενος εὐαισθησίας, θέλει εἶσθαι ἀπαθὴς καὶ ψυχρός. Διὸ, μετὰ τὸν Ὀράτιον, εἶπεν ὁ Βοῖλῳ· »Pour metirer des pleurs, il faut que vous pleuriez.» Τοιαύτην δὲ εὐαισθησίαν εἶχον ἐν γένει οἱ ἀρχαῖοι, καὶ μάλιστα ὁ θεὸς Ὅμηρος· ὅστις, πρὶν φέρῃ εἰς θάνατόν τινα, τὸν περιγράφει πρότερον ὑπὸ τὰς συμπαθητικωτέρας ἐπόψεις. Ἡ φυσικὴ εὐαισθησία αὖξεται διὰ τῆς ἀγωγῆς, διὰ τῆς συχνῆς θέας τῆς φύσεως καὶ τῶν ἀριστουργημάτων τῶν καλῶν τεχνῶν, καὶ διὰ τῆς ἠθικότητος. Οἱ ἀνάγωγοι, οἱ αθέατοι τῶν καλῶν καὶ ὑψηλῶν τῆς φύσεως ἢ τῆς τέχνης, καὶ οἱ κακοῦργοι οὔτε αἰσθάνονται, οὔτε ἄλλους νὰ κινήσωσι δύνανται, οὔτε ἐγεύθησάν ποτε τὴν ἡδύτητα τῶν δακρύων. Ἀλλὰ μέγιστα αἰσθήματα εὐαισθησίας παρέχει ἡ οὐράνιος τοῦ χριστιανισμοῦ διδασκαλία, καὶ ἂς ἀντλῶμεν ἐκ τῶν ἀκενώτων αὐτῆς ναμάτων διὰ τῆς ἐνδραχτοῦς τοῦ Εὐαγγελίου ἀναγνώσεως.

β' *Φαντασία*. Ἀχρηστος ἤθελεν εἶθαι ἡ εὐαισθησία, εἰ μὴ ἡ δυνάμεθα καὶ εἰς τοὺς ἡμετέρους ἀκροατὰς παραστήσαι ὅσα αἰσθανόμεθα. Τοῦτο δὲ ἐνεργοῦμεν διὰ τῆς φαντασίας, οὔσης δυνάμεως δι' ἣς τῶν μὲν ἀπόντων ζωηρῶς τὰς εἰκόνας ἀναπολοῦμεν, ἄλλων δὲ ἀνυπάρκτων κατ' ἀναλογία τὰ ἰνδάλματα

πλάττομεν. Ὁ Κυντιλιανός (Inst. Orat. VI, Cap. II, σ. 221-ά) μεγάλην δύναμιν τῇ φαντασίᾳ ἀποδίδει, ἑλληνιστὶ τὴν ὀνομάζει, καὶ ἐκφαντασίωτον καλεῖ τὸν ἔχοντα ζωηράν φαντασίαν ῥήτορα. Παρατηρητέον δὲ τὰ ἐξῆς περὶ φαντασίας.

1. Τρία εἶδη φαντασίας διακρίνομεν τὴν μὲν ἀνατυπωτικὴν ἥτοι παριστῶσαν τὰς ἀντιλήψεις, καὶ χρησιμεύουσαν εἰς διατύπωσιν τῶν εἰκόνων τῶν φαινομένων, ἵνα διατηρῇ ταύτας ἐνώπιον τῆς ψυχῆς· τὴν δὲ ἀναπολητικὴν, ἀνακαλοῦσαν ἀπλῶς τὴν ἀνάμνησιν τῶν ἀντιλήψεων· τὴν δὲ τρίτην δημιουργικὴν ἢ ποιητικὴν, δημιουργοῦσαν ὅντα νέα διὰ τῆς χορηγομένης ὕλης ὑπὸ τῆς ἀναπολητικῆς φαντασίας. Τὰ μὲν πρῶτα δύο εἶδη, ἀναγκαῖα καὶ κοινὰ τοῖς πᾶσιν, ἀφίοντα εἰς τὴν φιλοσοφίαν· τὸ δὲ τρίτον, ἥτοι ἡ δημιουργικὴ φαντασία, ὄφρων ἐλίγων, εἶναι ἰδίᾳ τῇ καλλιτεχνίᾳ, καὶ περὶ ταύτης ἤδη πρόκειται.

2. Ἡ φαντασία δίδει σῶμα καὶ χρώματα εἰς τὰς ἐννοίας ἡμῶν, καὶ δι' εἰκόνων περιβάλλει τὰ αὐτῇ παρουσιαζόμενα. Αἱ καθαρώτεραι τοῦ λόγου συλλήψεις, τὰ μᾶλλον ἀφηρημένα λαμβάνουσι δι' αὐτῆς μορφήν αἰσθητὴν, καὶ γίνονται εὐπροσιτώτερα καὶ προσβλητικώτερα.

3. Ἡ δημιουργικὴ φαντασία εἶναι λοιπὸν ὄφρων συνιστάμενον ἔκ τε τοῦ δέχεσθαι ζωηράς τῶν πραγματικῶν ἀντικειμένων ἐντυπώσεις, καὶ ἔκ τοῦ συνδυάζειν ταύτας οὕτως, ὥστε παράγειν δι' αὐτῶν νέα δημιουργήματα, ὧν τὸ ὄνομα φαντάσματα δεικνύει τὴν φύσιν καὶ τὴν πηγὴν. Εὐφαντασίωτον δὲ ἡ ἔχειν φαντασίαν σημαίνει τὸ μετὰ τῆς δυνάμεως ἰσχυρῶν ἐντυπώσεων ἔχειν τὴν δύναμιν τοῦ ἐμψυχόνειν τὰς ἀνατυπώσεις ταύτας, τοῦ συμπλέκειν, καὶ διὰ τῆς ἐκλογῆς, προσθήκης, ἀφαιρέσεως καὶ μεταποιήσεως παράγειν σύνολόν τι ἄνευ ἄλλης ἀφορμῆς, εἰμὴ τὴν ἐπιθυμίαν, ἵνα διὰ τῶν περὶ ἡμᾶς δημιουργημάτων ἀναπλάσωμεν ἄλλα νέα εἰς τὴν ἡμετέραν δημιουργικὴν δύναμιν ἀνήκοντα. Χρωματίζει λοιπὸν ζωηρῶς τὰ ἀντικείμενα, μεταδίδει αὐτοῖς ἐπὶ τοῦ παρόντος ζῶν πληρὴν χυμοῦ, τὰ συνδυάζει παντοιοτρόπως· εἶναι δὲ ἀκένωτος ὁθησαυρὸς ἐξ οὗ κατ' ἀρέσκειαν ἐξάγει τις χαρακτῆρας, γεγονότα, πλήρη σχέδια φιλολογικῶν συνθέσεων παντὸς εἶδους, διηγημάτων, μυθιστορημάτων, ποιημάτων, ῥητορικῶν λόγων, κλ. Ἡνωμένη δὲ ἡ φαντασία τῇ εὐρέσει καὶ εὐαισθησίᾳ, ἀποκτᾷ ἄμετρον ἀξίαν διότι ἀνυψουμένη καὶ δυναμουμένη ὑπὸ τούτων, ἐξάγει ἀμοιβαίως ταύτας κατὰ τὸ δοκοῦν, μεταδίδει θαμβῶδη λάμψιν, ἐξαισίαν ποικιλίαν, καὶ διὰ τῆς συνεχοῦς κινήσεώς της ἐγείρουσα ἀπαύ-

στως εἰς τὸ παρῆλθαι, παρέχει εἰς ταύτας γονιμότητα, ἣν ἄνευ ταύτης ἐστέρουντο.

Σημ. Διακρίσει τινὲς τὴν φαντασίαν, ἀ) εἰς παθητικὴν, ὅτε θεωροῦσι ταύτην ὡς δύναμιν τοῦ κρατεῖν ἀπλῆν τῶν ἀντικειμένων ἐντύπων. Συγγίεται δὲ τότε τῇ μνήμῃ. Ἀλλὰ πρέπει νὰ διακρίνωμαι διότι ἡ μὲν φαντασία παρουσιάζει τὰ ἀπόντα ὡς παρόντα, ἡ δὲ μνήμη ἀφίνει ἡμῖν τὸν ἐπιλογισμὸν τοῦ ὅτι τὰ μνημονευόμενα εἶναι ἀπόντα. β) Εἰς ἐνεργητικὴν, ὅτε πλάττει καινοφανεῖς εἰκόνας ἐκ τῶν ἐν τῇ μνήμῃ ἡμῶν, γυμνοῦσα τὰ ἀντικείμενα ἀπὸ τῶν πραγματικῶν αὐτῶν ποιότητων καὶ περιβάλλουσα δι' ὧν οὐκ ἔχουσιν. Εἰς ταύτην ἀνακτάται καὶ αἱ ἀπάται ἢ ὀρθαλμοφάνειαι (illusions) τῶν ἐμπιπθῶν ἀνθρώπων, ἀφαιρούντων ἀπὸ τινων καὶ περιβαλόντων ἄλλα ἀντικείμενα ἀγαθῆς ἢ κακῆς ἰδιότητος, κατὰ τὴν ἰδίαν συμπάθειαν ἢ ἀντιπάθειαν. γ) Εἰς εὐρετικὴν, ὅτε ἐπινοεῖ. Τότε δὲ συλλέγουσα ποιότητας διεσπαρμένας ἐν τῇ φύσει, ἢ καὶ ἐκτὸς τῆς φύσεως, ἤρουν ἐν τῷ ἰδανικῷ κόσμῳ, ποιεῖ ἐν τι ὅλον πλῆρες, μὴ ἔχον τύπον ἐκτὸς ἐαυτῆς, ὑπερἰδανικὸν λέγεται. Ἐάν δὲ τὸ πρὸ τῶν ἐαυτῆς συλλήψεων ποιῇ ἐκτακτον καὶ ἰσχυρὰν ἐντύπωσιν, ὡς ἐκπλήσσουν καὶ γοητεύει, καλεῖται τότε μεγαλοφύα. — Ἀνατυπούσα ἡ φαντασία τὰ αἰσθητά, ἀδυνατεῖ ὅμως νὰ φαντασθῇ τὰς γενικὰς ἰδέας καὶ τὰς συλλήψεις τοῦ καθαρῶς λόγου διὰ τοῦτο κυμαίνουσιν αὐταὶ ἐνώπιον τῆς νοήσεως ὡς σκιὰ ἀμυδρά, ἄνευ σχήματος, ἄνευ εἶδους, ἄνευ ὀρισμένου χρώματος. — Ἡ δὲ ἐφαρμογὴ τῆς δημιουργικῆς φαντασίας πρέπει μάλιστα νὰ γένηται ἐπὶ τῶν κλασικῶν καὶ ῥωμαντικῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ὅτε περιγράφουσιν ἥθη, αἰσθήματα, πάθη, περιπετείαι, μαχημένους, τρικυμίας, ναυάγια, ἀνέμους, ἀνατολὰς καὶ δύσεις ἡλίου, ὀρίζοντας, ἕρη, κοιλάδας, γλοιοφόρους πεδιάδας, βράχια, βεῖθρα, καίρου τοῦ ἐνιαυτοῦ, καὶ ἐν γένει τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν φύσιν.

γ'. Ἡ δὲ κρίσις ἢ τὸ διακριτικὸν εἶναι δύναμις τῆς ψυχῆς δι' ἧς διορθῶμεν ἅπαντα τὰ ἀντικείμενα ὑπὸ τὴν ἀληθῆ αὐτῶν ἐποψίαν, εἰδοποιούσα ἡμᾶς περὶ τοῦ πρέποντος ἢ μὴ, ἥτοι, κατὰ τὸν Ἀλ. Διονύσιον (Τόμ. ζ', σ. 164, § 10, καὶ σ. 192—§ 26, 223—§ 42, 234—§ 48, 245 καὶ 248), περὶ τῆς τηρήσεως τοῦ ἀρμοδίου καιροῦ. Τὸ δὲ διακριτικὸν τοῦτο εἶναι καθολικὸν καὶ καθοδηγεῖ εἰς παντοδαπὴν τοῦ πρέποντος τήρησιν ὡς πρὸς τοὺς καιροὺς, τοὺς τόπους, τὰ πρόσωπα, καὶ ἐπιτηδεύεις εἰς τὸ ἀρέσκειν ποιεῖ, ὑπερ ἔθεωρήσαμεν ἥδη. Νῦν δὲ θεωροῦμεν τὴν δύναμιν ταύτην ὡς πρὸς τὰ πάθη ἰδίως. Ἰπὸ τοιαύτην δ' ἐποψίαν, τὸ νὰ διακρίνῃ δηλαδὴ ὁ ῥήτωρ ποῦ, πότε, καὶ πῶς ἀρμοδίως κινεῖσθαι τὰ πάθη, δὲν ἔχομεν ἄλλο τι νὰ παρατηρήσωμεν, εἰμὴ ὅσα ἐν τῷ § 29 διελάβουμεν καὶ μάλιστα παρατηροῦντες τὴν φύσιν τῆς ὑποθέσεως, ἐάν δεκτικὴ πάθους ἦ, τὰς διαθέσεις τῶν ἀκροατῶν, τὸν κατὰ ποσότητα καὶ ποιότητα βαθμὸν τοῦ διεγειρομένου πάθους, τὴν χρῆσιν τοῦ ἀμέσου ἢ ἐμμέσου παθητικοῦ, τὸ μέρος τοῦ ῥητορικοῦ λόγου, ὅπου πρέπει

νά κινηθῇ τὸ πάθος, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, ὅσα δὲν ὑπάγονται μὲν εἰς τέχνην, ἀφίονται δὲ εἰς μόνην τὴν κρίσιν τοῦ ῥήτορος διὰ τὴν εὐκαιρον ἢ ἄκαιρον χρῆσιν. Διότι, κατὰ τὸν Ἀλ. Διονύσιον (1), ἡθοῦς καὶ ἀηδίας κράτιστον μέτρον εἶναι ὁ ἀρμόδιος καιρός· τοῦ δὲ ἀρμόδιου καιροῦ οὐδεὶς οὔτε ῥήτωρ, οὔτε φιλόσοφος μέχρι τοῦδε τέχνην ὥρισεν (2).

Τμήμα Β' ἢ περὶ τάξεως.

§ 31. α. Ἡ Τάξις καλεῖται καὶ Διάθεσις, καὶ Οἰκονομία. Διδασκόμεθα δὲ διὰ τῆς τάξεως τὴν κατάλληλον διάταξιν τῆς ῥητορικῆς ὕλης, ἣν διὰ τῆς εὐρέσεως ἐπενοήσαμεν. Ὅθεν ἡ μὲν εὐρεσις χορηγεῖ ἡμῖν τὴν ὕλην, ἡ δὲ Τάξις, τὸ εἶδος τῆς ὕλης.

β. Διδασκόμεθα δὲ τὴν διάταξιν ταύτην μανθάνοντες, πόσα εἶναι τὰ μέρη τοῦ ῥητορικοῦ λόγου, καὶ τί ἔργον ἔχει ἕκαστον. Ἐν γένει δὲ ἔχει ἕκαστος ῥητορικὸς λόγος μέρη πέντε, α) Προοίμιον, β) Πρότασις καὶ Διαίρεσις τῆς ὑποθέσεως, γ) Διήγησις, δ) Πίστεις, καὶ ε) Ἐπίλογος· διότι ἕκαστος ἀγορεύων προπαρασκευάζει τοὺς ἀκροατὰς τοῦ διὰ τινων εἰσαγωγικῶν λόγων· προτείνει ἔπειτα καὶ διαίρει τὴν ὑπόθεσιν· διηγείται τὰ γεγονότα, ἐὰν ὑπάρχωσιν, ὡς ἐν τοῖς δικανικοῖς μάλιστα λόγοις· ἀποδεικνύει τὰ προταθέντα· καὶ ἐπὶ τέλους ἀνακεφαλαιώνει τὰ οὐσιωδέστερα, κινῶν καὶ τὰ πάθη ὅπου δεῖ.

γ. Ἡ τάξις λέγεται ὁμαλὴ μὲν, ἐὰν κατὰ τὸν ἀνωτέρω τρόπον φυλάττωνται τὰ μέρη τοῦ ῥητορικοῦ λόγου· ἀνώμαλος δὲ, ἐὰν ἢ δὲν φυλάττωνται τὰ μέρη ταῦτα, οἷον, ἐὰν, διὰ τινα αἰτίαν, λείπῃ τὸ προοίμιον, ἢ ἡ διήγησις, ἢ ὁ ἐπίλογος· ἢ ἐὰν δὲν φυλάττωσι τὴν ἀνωτέρω ὁμαλὴν τάξιν, ὡς ὅταν προηγῇται ἡ διήγησις τῆς προτάσεως, ἢ, ἐν ταῖς πίστεσιν, ἡ ἀνασκευὴ τῆς κατασκευῆς.

δ. Διαίρεται δὲ τὸ Τμήμα τοῦτο εἰς πέντε Κεφάλαια, ὅσα καὶ τὰ μέρη τοῦ ῥητορικοῦ λόγου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Περὶ Προοιμίου.

§ 32. Τὰ τοῦ προοιμίου θέλομεν ὑπαγάγει ἐν γένει εἰς τρία τινά· α) εἰς τὴν φύσιν καὶ τὰ ἔργα τοῦ προοιμίου· β) εἰς τὰ

(1) Ἰδ. ἡμετέραν πραγματείαν Περὶ συνθέσεως, σ. 100—101, § 14.

(2) Ἰδ. περὶ ἀκαρίεως καὶ Θεοφρ. χαρικτ. 16'.

διάφορα εἶδη αὐτοῦ καὶ γ') εἰς παρατηρήσεις περὶ τὴν σύνθεσιν αὐτοῦ.

Α'. Φύσις καὶ ἔργα τοῦ προοιμίου.

§ 33. Τὸ προοίμιον εἰσάγει εἰς τὸν λόγον, ἥτοι προπαρασκευάζει τὸν ἀκροατὴν εἰς ἀκρόασιν ἡμῶν.

Ἡ προπαρασκευὴ αὐτῆς τῶν ἀκροατῶν γίνεται, ἐὰν προδιαθέσωμεν αὐτοὺς νὰ ᾔναι, α) εὐνοϊκοί· β) προσεκτικοί· γ) εὐμαθεῖς.

α. *Εὐνοια*. Περιποιούμεθα τὴν τῶν ἀκροατῶν εὐνοίαν διὰ τῆς ἐνδείξεως τῶν ἡθῶν μας, διὰ τρόπου καὶ ὕφους ἀγαθότητος καὶ σεμνότητος, καὶ διὰ τῆς καλῆς ἢ κακῆς ιδέας ἣν διδομεν περὶ τοῦ παρ' ἡμῶν ὑπερασπιζομένου κατηγορουμένου. Θηρεύεται δὲ ἡ εὐνοία μάλιστα ἐκ τῶν ἑξῆς:

1. Ἐξ ἐπαίνου τῶν ἀκροαμένων· οἷον, « Εἰδότες ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καὶ τοῖς ἀδικουμένοις προθύμως βοηθεῖν εἰθισμένους, καὶ τοῖς εὐεργέταις μεγίστην χάριν ἀποδιδόντας, ἤκομεν ἱκετεύσοντες—» (Ἰσοκρ. Πλατ. § α'). Ὁ ἔπαινος τῶν ἀκροατῶν ἢ τῶν δικαστῶν στρεφεται ἢ περὶ τὴν φιλαυτίαν αὐτῶν, ἢ περὶ τὴν δόξαν, ἢ περὶ τὴν τιμὴν, ἀξίαν, ἀρετὴν, κλ. Κατὰ μὲν ἐπιστήμων προσώπων θέλομεν ἀνακαλεῖ τὸ μεγαλεῖον τῆς συνελθούσεως ἢ τῆς ἰσχύος τοῦ νόμου· ὑπὲρ δὲ δυστυχῶν, τὴν συμπάθειάν των· ὑπὲρ δὲ καταπιεζομένων, τὴν αὐστηρότητα των κατὰ τῶν καταδυναστεύοντων· καὶ ὅτι ἐπικεῖται ἡ κοινὴ γνώμη, ἡ προσδοκία τοῦ δημοσίου, εὐφημία ἢ δυσφημία ὡς πρὸς τὰ ἀποφασισθησόμενα, κλ.

2. Ἐκ σιστάσεως τοῦ ἰδίου προσώπου, οἷον, « Πρῶτον μὲν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοῖς θεοῖς εὐχομαι πᾶσι καὶ πάσαις, ὅσῃν εὐνοίαν ἔχων ἐγὼ διατελῶ τῇ τε πόλει καὶ πᾶσιν ὑμῖν,—» (Δημ. Περὶ στεφ. § α'). Ἀλλ' ἐν τῷ οἰκείῳ τοῦ ῥήτορος ἐπαίνῳ ἀπαιτεῖται μεγάλη προφύλαξις καὶ μετριότης, μήπως ἐπαινοῦντες ἡμᾶς αὐτοὺς ὑπὲρ τὸ δέον, διεγείρωμεν τὸν φθόνον τῶν ἄλλων. Λέγοντες δὲ μετριότητα, δὲν ἐννοοῦμεν οὔτε δειλίαν, οὔτε ὑποκριτικὴν ταπείνωσιν· ἀπ' ἐναντίας τῶν δημοσίων ἀγορευόντων ἀξιολογούμενος χαρακτηρ εἶναι οὐ μόνον ἡ μετριότης, ἀλλὰ καὶ ἡ παρρησία, καὶ ἡ εἰλικρινὴς εὐθύτης, δι' ἧς, ἐν καιρῷ τῷ δέοντι, καὶ τὰς ἰδίας πρὸς τὴν πατρίδα ὁμολογεῖ ἐκδουλεύσεις, καὶ τῶν ἀντιδίκων τὰς ἀρετάς. Τοιαύτην ἐπιτυχὴ ἀνάμιξιν μετριότητος καὶ ἐπαίνου συνάμα ἑαυτοῦ παρέχει ὁ θαυμάσιος Δημοσθένης ἐν τῷ Περὶ στεφάνου λόγῳ.

3. Ἐκ διαβολῆς τῶν ἐναντίων, οἷον, « Τὴν μὲν ἀσέλγειαν, ὦ ἄνδρες δικασταί, καὶ τὴν ὕβριν, ἣ πρὸς ἅπαντας αἰεὶ χρῆται

Μειδίας, οὐδένα οὐθ' ὁμῶν, οὔτε τῶν ἄλλων πολιτῶν ἀγνοεῖν οἶμαι (Δημ. κατὰ Μειδ. § α'). Διεγείρεται δὲ συνήθως κατὰ τῶν ἐναντίων μῖσος, φθόρος ἢ περιφρόνησις. Τὸ μὲν μῖσος διεγείρομεν, ἐὰν δεικνύωμεν τὴν αὐθάδειαν, τὴν ὑπερηφάνειαν καὶ τὴν κακίαν αὐτῶν· τὸν δὲ φθόρον, ἐκ τοῦ ὅτι εἶναι παρ' ἀξίαν δυνατοί, πλούσιοι, ὀνομαστοί, ὅτι κακὴν χρῆσιν τούτων ποιοῦντες, μᾶλλον πεποίθασιν εἰς ταῦτα ἢ εἰς τὰ δίκαιά των· τὴν δὲ περιφρόνησιν, ἐὰν ἀποκαλύπτηται ἡ ἀδράνεια αὐτῶν, ἡ χαυνότης, ἡ ἡδυπάθεια, ἡ ἀναλγησία, ὁ φαῦλος καὶ ἐκνηρὸς βίος, καὶ προσέτι ἡ ἀμάθεια καὶ ἀπειρία. Παρατηρητέον ὅμως, ὅτι τὰ νῦν ἦθη καὶ ἡ τοῦ Εὐαγγελίου ἡμερότης περιστέλλουσι ταῦτα ἐντὸς μετριωτάτων ὁρίων, ὥς ἀπαγορευομένων τῶν ὑπερβολῶν καὶ τῶν προσωπικῶν ὕβρεων. Εὐσχημοσύνην ὀφείλομεν καὶ ὅταν πρόκηται ν' ἀναφέρωμεν τοὺς ἀντιδίκους ἡμῶν, ἢ ν' ἀποκαλύψωμεν ἀθεμίτους πράξεις των.

4. Ἐκ τῆς λύσεως τῶν ἀντιπιδόντων. Ἀντιπίπτοντα λέγονται τὰ ὧς ἐκ τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς καὶ τῶν περιστατικῶν ἀντικείμενα ἡμῖν, καὶ κρατοῦντα ἐν ὀρχῇ προκατειλημμένους καθ' ἡμῶν τοὺς ἀκροατὰς ἐὰν δὲν τὰ λύσωμεν, καὶ διὰ τοῦτο δέονται λύσεως διὰ τινος αἰτιολογίας, ἵνα μὴ ἀπολέσωμεν τὴν δημοτικότητα ἡμῶν, ἢ τῶν ἀκροατῶν τὴν εὐνοίαν. Εἶναι δὲ ταῦτα πολυεῖδη ἐκ τῶν σπλάγγων αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως ἐξαγόμενα· οἷον, ὅσον ἐκ τῆς ἡλικίας, ὥς ἐὰν, ἐν συλλόγῳ τινί, νεώτερός τις ἠναγκάζετο ν' ἀγορεύσῃ πρὸ τῶν γεροντιτέρων. Πρέπει τότε νὰ δικαιολογηθῇ λέγων, ἢ ὅτι περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἐξέφρασαν ἤδη γνώμην οἱ γεροντιότεροι, ὥς ποιεῖ ὁ Δημοσθένης (Φιλίπ. Α', § α'), «Εἰ μὲν περὶ καινοῦ τινος πράγματος προὔτίθεται, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, λεγέιν—» ἢ ὅτι εἶναι εἰδικὸς περὶ τοῦ προκειμένου εἰδήμων ὧς στρατιωτικὸς, ἢ νομικὸς, ἢ ἰατρὸς, κλ., ἐὰν περὶ τοιούτων πρόκηται. Ἢ ὅσον ἐκ τοῦ ἐνδόξου τοῦ κατηγορουμένου, ὥς εἰ ἐγένετό τις κατήγορος τοῦ Πausανίου ἢ τοῦ Θεμιστοκλέους ἐπὶ προδοσίᾳ τῆς πατρίδος· ὁμολογεῖ μὲν τὴν προλαβοῦσαν αὐτοῦ δόξαν, λυπεῖται δὲ διότι, ὅσον ἐκ τοῦ νόμου καὶ τοῦ καθήκοντος, ἀναγκάζεται ἤδη νὰ γείνη κατήγορος ἐκείνων, οὓς ἄλλοτε ἐθαύμαζεν. Ἀναλόγως δὲ θέλει γίνεσθαι, προκειμένου καὶ περὶ πατρὸς ἢ περὶ τινος ἄλλου σεβασμίου προσώπου· ἢ ἀντιστρόφως, προκειμένου νὰ ὑπερασπισθῇ διάσημον κακοῦργον, ὅτε θέλει εἰπεῖ, ὅτι ἤδη ὑπερασπίζεται οὐχὶ τὸν ἄλλοτε κακοῦργον, ἀλλὰ δυστυχῇ ἄνθρωπον νῦν ἀδίκως πάσχοντα καὶ ἀθῶον εἰσέτι ἐνώπιον τοῦ νόμου, ἐν ὧν ἕνος δὲν κηρυχθῇ. Ἢ ὅσον

ἐκ τῆς δολιχείας ἢ δυσχερεσθείας τῶν λεγομένων, ὥς ὅτε ἀναγκάζομενός τις πρὸς ἀπολογίαν τοῦ νὰ ἐπαινῇ ἑαυτὸν, ἀνατίθῃσιν, ὥς ὁ Δημοσθένης τῷ Αἰσχίνῃ, εἰς ἄλλον τὴν αἰτίαν. Ἡ ὅσον ἐκ τοῦ μεγέθους ἢ τῆς δυσκολίας τοῦ πράγματος, ὅτε ὁμολογεῖται μὲν ἡ ἡμετέρα ἀσθένεια, ἐπιφέρεται δὲ τὸ ἀπαραίτητον τοῦ ἐνεργῆσαι ἤδη, καὶ ἐπικαλεῖται ἡ ἐπιείκεια. Ἡ ὅσον ἐκ τοῦ τόπου ἢ χρόνου, ἀναρμόστων μὲν ὄντων ἢ φαινομένων διὰ τὸ δεῖνα, δικαιολογουμένων δὲ διὰ τὸ δεῖνα, καὶ οὐχὶ ὅτι ἡμεῖς ἐνεργοῦμεν ἐν αὐτοῖς ἐξ ἀμελείας ἢ ὀλιγωρίας. Καὶ συντόμως εἰπεῖν τὰ ἀντιπίπτοντά εἰσι παντοειδῆ, ὁ δὲ εὐφυὲς βήτωρ ἐπινοεῖ κατάλληλα δικαιολογήματα εἰς ἐξιλέωσίν του ἐὰν ἀναδέχεται τι, ὅπερ ἀποδοκιμάζεται ἢ δυσάρεστον τοῖς ἀκροαταῖς φαίνεται.

β. *Προσοχή.* Ἡ προσοχή τῶν ἀκροατῶν ἀπαιτεῖται ἐν ὅλῳ τῷ λόγῳ, καὶ παντοῦ ὅπου χαλάρωσίς τις παρατηρεῖται, τὴν προσοχὴν τοῦ ἀκροατοῦ πρέπει νὰ ἐπικαλῶμεθα. Πρὸ πάντων ὅμως ἐν τῷ προοιμίῳ πρέπει νὰ προπαρισκευάζωμεν τὴν προσοχὴν τῶν ἀκροατῶν ἰσχυρίζομενοι, ὅτι τὸ προκείμενον εἶναι ἡ μέγα, ἢ θαυμαστὸν, ἢ καινοφανές, ἢ δίκαιον, ἢ, μάλιστα πάντων, φοβερόν ἢ συμφέρον εἰς ἡμᾶς αὐτούς· διότι ταῦτα μᾶλλον τὴν ἡμετέραν προσοχὴν ἐλκύουσιν. Ὀφείλομεν προσέτι, ὅπου ἔνεστιν, ἵνα ὑπὸ γενικὴν ἐποψίν θεωρῶμεν τὸ ζητούμενον, καὶ ἀνάγειν εἰς τινὰς τῶν γενικῶν ἀρχῶν, αἵτινες ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ καρδίᾳ ἐγγεγραμμέναι, ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τόπῳ ἀκούονται, καὶ τὴν προσοχὴν προσηλοῦσιν.

γ. *Εὐμάθεια.* Ἡ δὲ εὐμάθεια κατασκευάζεται διὰ συντόμου ὑποδηλώσεως τῆς τοῦ λόγου ὑποθέσεως, ἀπαραιτήτου οὕσης ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ λόγου, ὅτε οἱ ἀκροαταὶ ἀγνοοῦσι περὶ τίνος πρόκειται. Ἡ δὲ δῆλωσις αὕτη πρέπει νὰ γίνηται γενικῶς καὶ συντόμως, καὶ δὲν πρέπει νὰ συγχέηται οὔτε πρὸς τὴν ἐξῆς γεννητομένην πρότασιν καὶ διαίρεσιν, δι' ὧν ὑπὸ μερικωτέραν ἐποψίν προτείνομεν ὑπὸ τίνᾳ ἐποψίν θέλομεν θεωρῆσαι τὸ ζητούμενον, καὶ πῶς θέλομεν διαίρεσαι τὸν λόγον· οὔτε πρὸς τὴν διήγησιν, ὅπου ὑπάρχει αὕτη, δι' ἧς ἐκτιθέμεθα τὰ καθέκαστα. Ἀρχόμενός τις π. χ. τοῦ λόγου ἢ ἐπὶ δικαστηρίου, ἢ ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ βήματος, ἢ ἀπὸ τοῦ ἀμβωνος, προοιμιάζων θέλει εἰσαγάγει γενικῶς ἀπὸ τοῦ σχετικοῦ γένους ἢ εἵδους, καὶ ὑποδηλώσει περὶ τίνος πρόκειται· ὅτι, ὅτι καταδιωκτέον τὰ ἐγκλήματα, καὶ μάλιστα τὸν φόνον, ὥς νῦν πρόκειται, κλ. ἢ, ὅτι πολλὴν προσπάθειαν πρέπει νὰ καταβάλλωμεν εἰς σύνταξιν τῶν πολιτικῶν νόμων· μάλιστα δὲ τῶν φορολογικῶν, ὡς ἤδη προτίθεται, κλ. Μετὰ δὲ

ταῦτα γίνεται ἡ πρότασις, ἔπειτα καὶ ἡ διήγησις, ὡς ἐν τοῖς δικανικοῖς.

Β'. Διάφορα εἶδη προοίμιων.

§ 34. Κατὰ τὴν διάφορον φύσιν τῆς ὑποθέσεως ἢ τῆς διαθέσεως τῶν ἀκροατῶν, ἢ τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον θέλουσι διαφέρει καὶ τὰ προοίμια. Ἀλλ' ἅπασαι αὗται αἱ διαφοραὶ τοῦ προοίμιου ἀνάγονται εἰς τέσσαρα εἶδη, α) εἰς προοίμιον ἀπλοῦν· β) εἰς προοίμιον συμπεπλεγμένον ἢ εἰσηγηματικόν· γ) εἰς προοίμιον ἐπιδεικτικόν· καὶ δ) εἰς προοίμιον σφοδρὸν ἢ ἐξ ἐφόδου.

α. Προοίμιον ἀπλοῦν. Τὸ ἀπλοῦν προοίμιον ἔχει χώραν, ὅποταν ὁ ρήτωρ εὐδιάθετον εὐρίσκων ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἢ ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεώς του τὸ ἀκροατήριον, δὲν ἦναι ἠναγκασμένος νὰ λύσῃ ἀντιπίπτοντα. Τότε δὲ ἔχων τοῦ ἀκροατηρίου τὴν εὐνοίαν, θέλει περιποιήσῃ μόνον τὴν εὐμάθειαν καὶ προσοχήν. Τὴν μὲν εὐμάθειαν, ἐκτιθέμενος συντόμως, σαφῶς καὶ ἀτέχνως τὴν ὑπόθεσιν· τὴν δὲ προσοχήν, ὅτι τὸ προκείμενον ἔχει σπουδαιότητα, ἐνδιαφέρει, κλ. Τοιαῦτα δὲ εἶναι συνήθως τὰ περισσότερα προοίμια· μάλιστα δὲ τὰ δικανικά, τὰ κοινοβουλευτικά, καὶ ἐν γένει τὰ διδασκτικά. Τοιαῦτα πρέπει νὰ εἶναι καὶ τὰ τῶν Ἱεροκηρύκων· διότι θεωροῦμεν ἀμάτημα ν' ἄρχωνται ἀπωτάτω, ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, καταπονοῦντες τοὺς ἀκρατάς πρὶν ἐγγίσωσι τῆς ὑποθέσεως. Καλλίον νὰ ἐμβάλωσιν ἀμέσως εἰς τὴν ὑπόθεσιν, νὰ γνωστοποιῶσιν ἀπὸ τῆς ἐκφράσεως τοῦ λόγου τὸ δόγμα, τὴν ἐποίτην, ἢ τὸ ἠθικὸν παράγγελμα ὧν ἡ διδασκαλία πρόκειται, καὶ ν' ἄρχωνται τῆς ἀναπτύξεως ἄνευ τῶν ατελευτήτων προηγουμένων.

β. Προοίμιον συμπεπλεγμένον ἢ εἰσηγηματικόν. Τὸ εἰσηγηματικὸν προοίμιον, δι' οὗ διδάσκοντες πρέπει νὰ εἰσαγάγωμεν εἰς τι, ἔχει χώραν ὅταν ἢ ὁ ρήτωρ στερεῖται διὰ τίνα λόγον τῆς τῶν ἀκροατῶν εὐοίας, ἢ οἱ ἀκροαταὶ κατὰ τῆς ὑποθέσεώς του ἦναι προκατειλημμένοι, ἔχοντες ἄλλο φρόνημα, ἢ ἀντίθετον ἐπιθυμίαν· καὶ τότε πρέπει, ὡς ἀνωτέρω παρετηρήσαμεν (§ 33, α, 4), νὰ προσρῦγῃ εἰς τὴν τῶν ἀντιπιδπόντων λύσιν, καὶ μάλιστα τὴν ἐπιδεξίαν τῶν ἡθῶν χρῆσιν (Τμῆμ. Α', Κεφ. Β', § 23—), ἵνα ἐναντίον διαθέσιν διεγείρῃ ἐν τῷ ἀκροατηρίῳ. Ἡ θέσις αὕτη τοῦ ρήτορος εἶναι δυσκοινοτάτη, διότι διὰ τῆς θελήσεως τῶν ἀκροατῶν του προτίθεται νὰ καταπολεμήσῃ προλήψεις ἢ νὰ μεταβάλῃ διαθέσεις αὐτῶν τῶν ἰδίων ἀκροατῶν ἐναντίον τῶν ἰδίων προλήψεων ἢ διαθέσεων. Τοιαύτη ἦτον ἡ θέσις τοῦ Δημοσθένους

ἀπέναντι τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, προκειμένου τὰ θεωρικά νὰ γείνωσι στρατιωτικά· καὶ ἡ τοῦ Κικέρωνος ἀπέναντι τοῦ Ρωμαϊκοῦ δήμου, περὶ τοῦ κληρουχικοῦ ἢ ἀγρονομικοῦ νόμου. Παρατηρητέον δὲ, ὅτι αἱ εἰσληγῆσαι τοῦ ῥήτορος γίνονται οὐ μόνον ἐν προοίμιῳ, ἀλλὰ πανταχοῦ τοῦ λόγου, ὅπου προδιάθεσις ἀπαιτεῖται, ὡς καὶ ἐκ τοῦ Περί στεφάνου καὶ ἐξ ἄλλων λόγων διδασκόμεθα.

γ'. *Προοίμιον ἐπιδεικτικόν.* Ἐπιδεικτικὸν προοίμιον λέγεται τὸ ἀπ' ἀρχῆς τοῦ λόγου ἐπιδεικνύον ἅπασαν τὴν δυνατὴν μεγαλοπρέπειαν, ὑψηγορίαν καὶ καλλιπέειαν. Εὐχρηστέϊ δὲ μάλιστα ἐπὶ τῶν μεγάλων τελετῶν ἢ πανηγύρεων, ὅπου συρρέων ὁ λαὸς διὰ μεγάλας καὶ πανηγυρικὰς ὑποθέσεις, ἀναλόγους λόγους προσδοκᾷ καὶ ἐπιθυμεῖ ν' ἀκούσῃ εἰς ἔκφρασιν τοῦ κοινου αἰσθήματος. Ἀρμόζει λοιπὸν εἰς ἐγκώμια μεγάλων ἀνδρῶν, εἰς ἐπιταφίους ἐνδόξων προσώπων, εἰς ἐθνικὰς τελετὰς καὶ πανηγύρεις, εἰς ἀκαδημαϊκοὺς λόγους. Τοιοῦτον εἶναι τὸ προοίμιον τοῦ Πανηγυρικοῦ τοῦ Ἰσοκράτους· τοιοῦτον τὸ τοῦ Βασσαυέτου εἰς τὸν ἐπιτάφιον τῆς Βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας· τοιαῦτα καὶ παντοῖα ἄλλα εἰς πανηγυρικὰς ὑποθέσεις προοίμια.

δ'. *Προοίμιον σφοδρὸν ἢ ἐξ ἐφόδου.* Διὰ τοῦ σφοδροῦ ἢ ἐξ ἐφόδου (ex abrupto) προοιμίου ἄρχεται ὁ ῥήτωρ, ὅταν κατέχεται ὑπὸ μεγάλης ψυχικῆς ὁρμῆς, ὑπὸ μεγάλου πάθους, ταραχῆς, θυμιασμοῦ, ἀμυχανίας ἢ ἀγανακτήσεως διὰ τι ἔκτακτον, ἀπροσδόκητον καὶ αἰφνίδιον γεγονός, πρόξενον μεγάλης χαρᾶς ἢ λύπης. Δύναται δὲ νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔκρηξις ζωηρᾶς λύπης, μεγάλης χαρᾶς, ὁρμητικῆς ἀγανακτήσεως ἢ ἄλλου τινὸς πάθους, ὅπερ ποιοῦμεν ὅτι καὶ τὸ ἡμέτερον ἀκροατήριον συναισθάνεται. Εἰσερχόμενος δὲ οὕτω βιαίως ὁ ῥήτωρ, μετριάζει κατ' ὀλίγον, ἕως οὗ λάβῃ τὸν εἰς τὴν ὑπόθεσιν καὶ τὸ ἀκροατήριον ἀνάλογον τόνον καὶ γλῶσσαν καὶ ἀδιάπτωτον στασιμότητα. Οὕτω προοιμιάζει ὁ Κικέρων ἐνώπιον τῆς Γερουσίας ἀποκαλύπτων τὴν στάσιν τοῦ Κατιλίνα, παρόντος καὶ αὐτοῦ τοῦ στασιάρχου· «Ἔως πότε, Κατιλίνα, καταχρᾶσαι τῆς ἡμετέρας ὑπομονῆς; Μέχρι τίνος ἡ μανία σου θέλει ἐμπαίζει ἡμᾶς; Πότε θέλεις θέσει τέλος τῆς ἀχαλινώτου αὐθαδεΐας σου; κλ.»

Ἀπόκειται δὲ εἰς τὸν ὕμιν νῦν καὶ τὴν ὁρὴν τοῦ ῥήτορος κρίσιν ν' ἀποφασίσῃ, ὅποιον εἶδος προοιμίου κάλλιον ἀρμόζει, ἵνα ἐν ἐκάστῳ λόγῳ μεταχειρίζηται.

Γ'. *Παρατηρήσεις περὶ τὴν σύνθεσιν τοῦ προοιμίου.*

§ 35. Κατὰ τὸν Βλατιν (Les XXXI, pag. 136 —) τὰ

ἐφεξῆς, πρέπει νὰ παρατηρῶνται περὶ τὴν σύνθεσιν τοῦ προοιμίου.
 α. Νὰ ᾔηται ἀνεπιτήδευτον καὶ φυσικόν, ἐξ αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως ὑπαγορευόμενον· διότι, κατὰ τὸν Κικέρωνα, πρέπει νὰ ἐξέρχεται ἐκ τῆς ὑποθέσεως, ὡς τὸ ἄνθος ἐκ τοῦ μίσχου του. Δυσάρεστον εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ λόγου νὰ μὴ ἔχῃ οὐδεμίαν πρὸς τὸ τέλος σχέσιν, ὡς ἀπὸ τοῦ κορμοῦ ἢ τῶν μελῶν αὐτῆς ἀπασπασμένη κεφαλή. Ἰνα δὲ τὸ προοίμιον ᾖ φυσικόν, πρέπει μετὰ τὴν μελέτην τῆς ὑποθέσεως τὸ σχέδιον τοῦ λόγου νὰ συνθέτῃται.

β. Τὸ λεκτικόν αὐτοῦ πρέπει νὰ ᾔηται λίαν ὑγρόν· διότι ἐν ἀρχῇ μᾶλλον ἢ ἀλλαγῇ τοῦ λόγου ἀτεινίζονται οἱ ἀκροαταὶ ἀδυσωπήτως νὰ ἐπικρίνωσι, διότι δὲν ἀπασχολοῦνται εἰσέτι οὔτε ἀπὸ τῆς ὑποθέσεως τοῦ λόγου, οὔτε ἀπὸ τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ ῥήτορος· καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ λεκτικόν, καὶ οἱ τρόποι αὐτοῦ εὐχερῶς ἐπικρίνονται.

γ. Πρέπει νὰ ᾔηται μέτριον, διότι ἡ μετριοφροσύνη καὶ δελεάζει, καὶ εὐνοίαν περιποιεῖται, ὡς ἀγαθότητος σύμβολον. Ὁ μεγαλοῤῥημόνως, ἀλαζονικῶς καὶ αὐθαδῶς ἀρχόμενος, προσβάλλει τῶν ἀκροατῶν τὴν φιλαυτίαν, διεγείρει τὴν ἀντιπάθειαν, ὑπόπτως ἢ δυσχερῶς ἀκροάζεται, καὶ αὐστηρῶς καὶ ἀδυσωπήτως ἐπικρίνεται. Ἡ δὲ μετριότης αὕτη πρέπει νὰ ἐμφανίζεται εἰς ἅπαντα, καὶ ὡς πρὸς τὰς ἐκφράσεις, καὶ ὡς πρὸς τὸν τόνον τῆς φωνῆς, καὶ τὰ βλέμματα, καὶ τὰ σχήματα. Ἀλλ' ἡ μετριότης αὕτη δὲν εἶναι φοροδοῆς ταπεινώσις· ἀπεναντίας ὁ καλὸς ῥήτωρ καὶ εὐστάθειαν χαρακτηρεῖται, καὶ εὐγένειαν τρόπου, καὶ ὕψος ἰδεῶν καὶ μεγαληγορίαν λόγου ἐν προοίμιῳ δύναται νὰ ἐκφράσῃ, ἐὰν ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἀπαιτῇ, ὡς περὶ ἐπιδεικτικοῦ προοιμίου παρατηρήσαμεν (§. 34, γ'). Κατὰ γενικὸν κανόνα, συμφώνως τῷ τοῦ Ὀρατοῦ παραγγέλματι, πρέπει, «Non fumum ex fulgore, sed ex fumo dare lucem,» ἤτοι, «οὐχὶ καπνὸν ἐκ λάμψεως, ἀλλ' ἐκ καπνοῦ διδόναι λάμψιν», ἤγουν ν' ἀρχώμεθα ἐκ μετρίων, ἔπειτα κατ' ὀλίγον εἰς μεγαλειότερα νὰ προβαίνομεν.

δ. Τὸ προοίμιον ἀπαιτεῖ συνήθως ἡσυχῶς νὰ γίνηται· διότι ὀλίγον χρόνον ἐν αὐτῷ ἔχει τὸ πάθος καὶ ἡ σφοδρότης. Ἡ παθητικὴ κίνησις γεννᾶται θαμνηδὸν κατὰ τὴν τοῦ λόγου πρόοδον, διότι κατ' ὀλίγον πρέπει νὰ προπαρασκευασθῇ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀκροατοῦ, καὶ τότε ὁ ῥήτωρ δύναται ν' ἀποπειραθῇ διέγερσιν σφοδρῶν καὶ παθητικῶν αἰσθημάτων. Αὕτη δὲ ἡ ἡσυχία ἀποβαίνει ἀκολούθως ὑπὲρ τοῦ ῥήτορος, διότι εὐνοϊκῶς ὑπὲρ αὐτοῦ

οὐ ἀκροαταὶ διατίθενται. Ἐντεῦθεν δὲ ἐξαίρουνται τὰ ἐξ ἐφόδου προοίμια (§. 34, δ'), γινόμενα ἢ διὰ τὴν φύσιν τῆς ὑποθέσεως, ἢ διὰ τὴν παρουσίαν ἀνθρώπου τινὸς ἢ ἀντικειμένου, ἅπερ ἐξάπτουσι τὸν ρήτορα τοὺς κεραυνούς τῆς εὐγλωττίας ἐν ἀρχῇ νὰ μεταχειρισθῇ. Καί τοι δὲ ἡ ἀρχὴ δὲν εἶναι ἡ χώρα τῶν παθῶν, ὁ ἐπιδέξιός ὅμως ρήτωρ διασπείρει ἐπιτηδεύς ἐν προοίμιῳ ἅτινα μετὰ ταῦτα διανοεῖται νὰ διεγείρῃ πάθη ἐλέους, ὀργῆς ἢ περιφρονήσεως, καὶ οὕτως ὑπὸ τοῦδε προδιατίθῃ τὸν ἀκροατὴν εἰς τὰ μετέπειτα τῆς καρδίας ἀπηχήματα.

ε'. Ἐν προοίμιῳ δὲν πρέπει νὰ προδηλῶνται οὐσιώδη τινα τῆς ὑποθέσεως, ὅσα ἐν οἰκείῳ τόπῳ ὁ ἐξῆς λόγος δηλώσει· διότι ἐπαναλαμβανόμενα ἐφεξῆς, χάνουσι τοῦ νεοφανοῦς τὴν λάμψιν, καὶ τὴν ἐντύπωσιν ἣν ἡ ἀθρόα αὐτῶν ἀνάπτυξις ἐμποιεῖ.

ς'. Τέλος τὸ προοίμιον πρέπει νὰ εἶναι ἀνάλογον κατὰ τε τὸ μῆκος καὶ τὸ εἶδος ὡς πρὸς τοῦ ἀπαγγελλομένου λόγου τὴν φύσιν. Κατὰ μὲν τὸ μῆκος, διότι ἄτοπον εἶναι νὰ τεθῇ εὐρύχωρος στοὰ ἐν τῇ εἰσόδῳ μικρᾶς οἰκοδομῆς· κατὰ δὲ τὸ εἶδος, διότι εἶναι γελοῖον νὰ πληροῖ τις ἐκ πλουσίων κοσμημάτων τὴν εἴσοδον εὐτελοῦς οἰκίας, ἢ ἀνθρᾶ καὶ γελῶντα, οἷονεὶ παραδείσου, νὰ καταστήσῃ τὰ πέριξ τινὸς τάφου. Ἡ αἴσθησις τοῦ καλοῦ δεικνύει ἡμῖν, ὅτι ἕκαστον μέρος τοῦ λόγου πρέπει νὰ συμφωνῇ πρὸς τὸν χρωματισμὸν καὶ τὸν ρυθμὸν τοῦ ὅλου.

ζ'. Κατὰ δὲ τὸν Ἑρμογένην παρατηρητέον ὡς ἐβδόμον, ὅτι τὸ προοίμιον ἔχει συνήθως τέσσαρα μέρη. *Πρότασιν* καὶ *Κατασκευὴν*, *Απόδοσιν* καὶ *Βάσιν*, ὡς ὁ ἐγκατάσκευος ρητορικός συλλογισμὸς (§. 13, β', 4), ἐξαίρουμένου τοῦ συμπεράσματος. Καὶ *Πρότασις* μὲν εἶναι ἡ ὡς μείζων προταπτομένη γενικὴ ἀρχή, σχέσιν τῇ ὑμετέρᾳ ὑποθέσει ἔχουσα, ἀφ' ἧς ὁ ρήτωρ ἀρχεται. *Κατασκευὴ* δὲ, ἡ αἰτιολογία ταύτης. *Απόδοσις* δὲ, ἡ ὡς ἐλάσσων τῇ γενικῇ ἀρχῇ ὑπαγομένη, σχέσιν δὲ ἔχουσα καὶ τῇ ὑμετέρᾳ ὑποθέσει, ἐφαρμοζομένη καὶ σχετιζομένη. *Βάσις* δὲ, ἡ τῆς *Αποδόσεως* αἰτιολογία, ἐφ' ἧς τρόπον τινὰ τὸ προοίμιον θάινει. Ἐνίοτε δὲ, μὴ δεομένης αἰτιολογίας τῆς προτάσεως καὶ *Αποδόσεως* λείπουσιν ἡ *Κατασκευὴ* καὶ ἡ *Βάσις*, τὸ δὲ *Προοίμιον*, ὡς ὁ ἀκατάσκευος συλλογισμὸς, εἶναι διμερές, ἐκ *Προτάσεως* καὶ *Αποδόσεως*. Ὁ μὲν συμμαχικός τοῦ ἰσοκράτους (§. α. §. ε.) ἔχει τετραμερές προοίμιον· οἷον. α') *Πρότασις*. «*Ἀπαντες μὲν εἰώθασι κλ.*» β') *Κατασκευὴ*. «*Ἰκόμεν γὰρ ἐκκλησιάσοντας περὶ τε πολέμου καὶ εἰρήνης,* κλ.» γ') *Απόδοσις*. «*Ἐγὼ δ'*

οἶδα μὲν, κλ.» δ') Βάσις· «Παρελήλυθα γὰρ κλ.» Ὁ δὲ Α' Ὀλυμπιακός (§. α) τοῦ Δημοσθένους ἔχει διμερές μόνον, α) Πρότασιν· «Ἀντί πολλῶν ἄν, κλ.» β') καὶ Ἀπόδοσιν· «Ὅτε τοίνυν τοῦθ' οὕτως ἔχει, κλ.» Οὕτως, ἐπὶ παραδείγματος, εἰς ἐγκώμιον ἐνδόξου τινὸς ἀνδρὸς δυνάμεθα νὰ προσομιιάσωμεν· α) Πρότασις· «Ἄπαντα τὰ ἔθνη τιμῶσι τοὺς μεγάλους ἀνδρας, κλ.» β') Κατασκευή· «Διότι ἡ τιμὴ αὐτῶν εἶναι τιμὴ εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ μεγαλοφυΐαν, εἶναι ἔκφρασις εὐγνωμοσύνης, κλ.» γ') Ἀπόδοσις· «Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς τιμῶμεν σήμερον τὸν παρόντα, κλ.» δ') Βάσις· «Διότι τιμῶντες τοῦτον, τιμῶμεν ἡμᾶς αὐτοὺς, καὶ ὁμοιάζομεν κατὰ τοῦτο τοῖς ἀοιδίμοις ἡμῶν προγόνοις, κλ.»

§. 36. Παρατηροῦμεν ἐπὶ τέλους, ὅτι τὸ προοίμιον εἶναι περιττόν, ὃ δὲ λόγος ἀπροοιμιάστος, ὅτε οἱ ἀκροαταὶ εὐνοϊκοὶ εἶναι, ἢ ὁ ἀγορεύων ἀδιαφορεῖ περὶ εὐνοίας, παποίθησιν ἔχων εἰς τὴν ἀλήθειαν ἢ τὰ δίκαιά του· καὶ εὐμαθεῖς, ὡς ἐγνωσμένης τῆς ὑποθέσεως· καὶ προσεκτικοί, ὡς οἰκοθεν εἰς ἀκρόασιν διατεθειμένοι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Δημοσθένης ἐν τῷ Β' Ὀλυμπιακῷ, καὶ ὁ Ἰσοκράτης κατὰ Ἀρχίτου, καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ Σωκράτους, καὶ ἄλλοι ἀπροοιμιάστως ἄρχονται. Τοῦτ' αὐτὸ γίνεται καὶ νῦν συνήθως ἐπὶ τῶν πολιτικῶν καὶ δικανικῶν λόγων· καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς δευτέρας ἀγορεύσεως τῶν Εἰσαγγελέων ἢ Δικηγόρων, καὶ τῶν ἐν τοῖς Κοινοβουλίοις ἀγορευόντων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ προτάσεως καὶ διαιρέσεως.

§. 37. α. Πρὸ τῶν ἀποδείξεων ἀνάγκη νὰ δηλωθῇ σαφῶς καὶ συντόμως ἡ τοῦ λόγου ὑπόθεσις, ἵνα γινώσκῃ ὁ ἀκροατὴς περὶ τίνος πρόκειται. Ἐὰν ἡ προδήλωσις αὕτη γίνεταί συντομώτατα, ὡς διὰ μιᾶς ἢ περισσοτέρων Γεωμετρικῶν προτάσεων, ἔνα δηλωθῇ τὰ εἰς ἀπόδειξιν προτιθέμενα, τότε λέγεται κυρίως *Πρότασις*· ἔὰν δὲ γίνηται ἐκτενέστερον, εἰς ἀφήγησιν γεγονότων καὶ τῆς πεπραγμένης πράξεως, τότε λέγεται ἰδίως *Διήγησις*.

β'. Ἡ πρότασις ἐν μὲν τοῖς κοινοβουλίοις δρίζει τὸ ὑπὸ συζήτησιν ζήτημα, καὶ κατὰ τίνα τρόπον θέλει θεωρηθῇ· ἐν δὲ τοῖς Δικαστηρίοις ἐκτίθησι, τίνα εἶναι τὰ ἀμφισβητούμενα· ἐν δὲ τῷ Ἀμβωνί τίθησι τὸ δόγμα, πρᾶγμα, ἢ ἠθικὴν ἀρχὴν περὶ ᾧ πρόκειται.

γ'. Ἡ πρότασις ἀπαιτεῖται νὰ ἐκτεθῇ συντομώτατα, ἀπλού-

στατα καὶ ἀνεπιτηδεύτως, καὶ μάλιστα πάντων σαφέστατα· διότι ἀσφῶς ἢ ἀμφιβόλως τιθεμένη, ἀφίνει τὸν ἀκροατὴν εἰς ἀμφιβολίαν καὶ περὶ τίνος πρόκειται, καὶ περὶ τῆς ἀξίας καὶ τοῦ ὅλου συστήματος τῶν ἀποδεικτικῶν μέσων.

δ'. Ἡ πρότασις εἶναι *Ἀπλή* ἢ *Σύνθετος*. Καὶ ἀπλή μὲν εἶναι ἡ προτιθεμένη ἐν τι μόνον ν' ἀποδείξῃ, οἷον, «Οἱ παῖδες πρέπει νὰ παιδαγωγῶνται.» Σύνθετος δὲ, ἡ προτιθεμένη ἀποδείξαι δύο ἢ καὶ ἡ περισσότερα ἀντικείμενα, ὡς τοῦ Κικέρωνος ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ ποιητοῦ Ἀρχίου λόγῳ· ἐλπίζω νὰ σῶς ἀποδείξω, οὐ μόνον ὅτι ὁ Ἀρχίας εἶναι Ῥωμαῖος πολίτης, ἀλλ' εἰ καὶ δὲν ἦτο, ἔπρεπε νὰ γείνη· καὶ ἡ τοῦ Δημοσθένους ἐν τῷ κατὰ Ἀριστοκράτους· «Δίκαιόν ἐστιν ἴσως ἐμὲ τρία ὑμῖν ὑπεσχημένον εἰπεῖν· ἐν μὲν, ὡς παρὰ τοὺς νόμους τὸ ψήφισμα εἰρηται· δεύτερον δὲ, ὡς ἀσύμφορον τῇ πόλει· τρίτον δὲ ὡς ἀνάξιάς ἐστι τυχεῖν τούτων ὧν γέγραπται.»

ε. Πολλάκις τῆς συνθέτου προτάσεως τὰ μέρη δὲν παρουσιάζονται ἀθρόως ἅπαντα ἐν ἀρχῇ, ἀλλὰ κατ' ὀλίγον διασπείρονται ἐν ὅλῳ τῷ λόγῳ, τὸ δεύτερον μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πρώτου, καὶ οὕτως ἐφεξῆς· τὸ τρίτον κλ. Ἀλλὰ τότε γίνεται μετὰ βλακὶς διὰ συντόμου ἐπιλόγου τοῦ ἡγουμένου, καὶ προσιμίου τοῦ ἐπομένου.

§. 38. α. *Διαιρέσεις*. Διαιρέσεις κατὰ τινὰς εἶναι ἡ ἀπαρίθμησις τῶν μερῶν τῆς συνθέτου προτάσεως. Τί δηλαδὴ τούτων θέλει ἀποδειχθῇ πρῶτον, τί δεύτερον, καὶ ἐξῆς. Ἀλλὰ τότε ἡ διαιρέσις ταυτίζεται τῇ συνθέτῳ προτάσει, ἐν ᾗ ἡ διαιρέσις δύναται νὰ λάβῃ χώραν καὶ ἐπὶ τῆς ἀπλῆς προτάσεως. Διὰ ταῦτα διαιρέσιν δυνάμεθα θεωρῆσαι καὶ ἄλλως πως. Ἐὰν καὶ ἡ ἀπλή πρότασις, καὶ ἕκαστον τῶν μερῶν τῆς συνθέτου δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὑπὸ διαφόρους ἐπόψεις, ἐπομένως δὲ ν' ἀποδειχθῶσι καὶ διὰ δύο ἢ τριῶν κεφαλαιωδῶν λόγων, τότε λαμβάνει χώραν ἡ *Διαιρέσις*. Διαιρέσεις εἶναι λοιπὸν μερισμὸς τοῦ λόγου εἰς διάφορα μέρη, ἢ ὡς ἐκ τῶν προτάσεων, ἢ ὡς ἐκ τῶν διαφορῶν τρόπων τῆς ἀποδείξεως τοῦ αὐτοῦ μέρους, ἅτινα διαδοχικῶς ὑπόσχεται νὰ πραγματοποιῇ ὁ ῥήτωρ. Ταῦτα δὲ πρέπει νὰ ἀναγῶνται εἰς δύο ἢ τρία. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἕκαστον τούτων δύναται ν' ἀποδειχθῇ κατὰ διαφόρους τρόπους, διὰ τοῦτο δύνανται καὶ ταῦτα νὰ διαιρεθῶσι πάλιν· καὶ ἐντεῦθεν ἡ *ὑποδιαιρέσις*.

β'. Παραπέμποντες εἰς τὴν λογικὴν περὶ τῶν κανόνων τῆς Διαιρέσεως, παρατηροῦμεν περὶ αὐτῆς τὰ ἐξῆς·

1. Ἐστὼ ἡ διαιρέσις πλήρης, δηλαδὴ τὰ διάφορα αὐτῆς μέρη πρέπει νὰ περιλαμβάνωσιν ἅπαν τὸ διαιρούμενον.

2. Τὰ μέρη τῆς διαιρέσεως νὰ ἦναι ἀντίθετα, ὥστε τὸ ἓν νὰ μὴ περιέχεται ἐντὸς τοῦ ἄλλου, δι' ἄλλων μόνον ἐκφραζόμενον λέξεων.

3. Τὰ μέρη, εἰ δυνατόν, νὰ προβαίνωσιν αὐξητικῶς καὶ κατ' ἐπίθασιν, ὥστε τὸ πρῶτον νὰ γίνηται βαθμὶς τοῦ δευτέρου, καὶ τοῦτο τοῦ τρίτου.

4. Ἡ διαίρεσις πρέπει νὰ γίνηται φυσικῶς καὶ ἐκπεφρασμένη διὰ σαφῶν καὶ ἀκριβῶν ὄρων.

γ'. Ἡ διαίρεσις δὲν εἶναι πάντοτε ἀναγκαία· διότι ἐνίοτε μὲν ἡ συνάρειρα τῶν ἀποδείξεων ὁδηγεῖ τὸν νοῦν ἄνευ τῆς τοῦ λόγου διαιρέσεως· ἐνίοτε δὲ πάλιν λυσιτελεῖ νὰ κρύπτωμεν τὴν τάξιν καὶ τὴν οἰκονομίαν τοῦ λόγου. Ἐν γένει ὅμως συντελεῖ εἰς σαφήνειαν ἡ διαίρεσις, διακρίνουσα τ' ἀρχικὰ ζητήματα ἐκ τῶν παρεμπιπτόντων, ὅπερ καὶ τὸν λέγοντα καὶ τὸν ἀκούοντα ἀνακουφίζει. Ἡ μὲν ἔλλειψις τῆς διαιρέσεως περικλείει εἰς στενωπὸν κύκλον, καὶ στερεῖ τῆς εἰς τὴν ὑπόθεσιν ἀπαιτουμένης σαφήνειας· ἡ δὲ ὑπερβολὴ αὐτῆς εἰς διαιρέσεις καὶ ὑποδιαίρεσεις κατακερματίζει τὸν λόγον, ἀφαιρεῖ τὴν θαρύτητά του, κατακόπτει δὲ καὶ τὴν τοῦ ἀκροατοῦ προσοχὴν, ἀδυνατοῦντος νὰ ἐνθυμηταὶ τοσαύτας πολυσχίδεις διαιρέσεις. Διὰ ταῦτα εἰς τὴν κρίσιν τοῦ ῥήτορος ἀφίεται μᾶλλον τὸ περὶ διαιρέσεως, τὴν φύσιν τῆς ὑποθέσεως ἔχοντος ὑπ' ὄψιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ Διηγήσεως.

§. 39. α'. Ἡ Διήγησις εἶναι ἀφήγησις συμβεβηκότος ἢ λεπτομερὲς περιγραφή τῶν περιστάσεων γεγονότος τινός. Διαφέρει δὲ καθ' ὃν προτίθεται σκοπὸν, οἷον ἱστορικὴ, ποιητικὴ, ἢ ῥητορικὴ. Ἡ μὲν ἱστορικὴ, προτιθεμένη διδάξαι τὴν ἀλήθειαν τοῖς ἀκροαταῖς, ἐκτίθησι τὰ γεγονότα οἷα συνέβησαν. Ἡ δὲ ποιητικὴ, διώκουσα τὸ ἀρεστὸν, μεταχειρίζεται ἅπαντα τὰ εἰς τέρψιν τῆς φαντασίας ἀρμόδια πλάσματα καὶ κοσμήματα. Ἀλλ' ἡ ῥητορικὴ ὀφείλουσα συνάμει διδάσκειν, ἀρέσκειν καὶ πείθειν, ἔχει ὅλως ἴδιον χαρακτῆρα. Ὁ ῥήτωρ, ὡς ὁ ἱστορικὸς, ὀφείλει σέβας εἰς τὴν ἀλήθειαν, καὶ μὴ σεβόμενος αὐτήν, ἐλάττει τὴν ἰδίαν ὑπόθεσιν, ὅτι διεγείρει τῶν ἀκροατῶν τὴν δυσπιστίαν. Ὡς ὁ ποιητὴς δὲ, ἵνα ἐλκύῃ τὴν προσοχὴν, δύναται καὶ ὁ ῥήτωρ νὰ μεταχειρίζεται τὰς χάριτας τοῦ λεκτικοῦ καὶ τινὰ τῶν ποιητικῶν κοσμημάτων, οὐδὲ ποτε ὅμως τὰ πλάσματα, διότι ἄπιστος γίνεται. Ἀλλ'

ὁ ῥήτωρ δὲν ζητεῖ, ὡς ὁ ἱστορικὸς, τὴν ἀπόλυτον ἀλήθειαν, ἀλλὰ τὴν σχετικὴν, τὴν εἰς τὴν ὑπόθεσιν αὐτοῦ συμφέρουσαν. Δὲν καταστρέφει μὲν τὴν ὑπαρξίν τῶν γεγονότων, τὰ παρουσιάζει ὅμως ὑπὸ εὐνοϊκὰ χρώματα, καὶ ἐρίσται μᾶλλον καταφανεστέρας ν' ἀναδείξῃ τὰς συμφερούσας περιστάσεις· ἀπεναντίας δὲ μετριάξει τὰς μισητάς καὶ προσβαλλούσας, καὶ διηγεῖται ἵνα ὑπὸ νόμιμον ὄψιν παραστήτῃ τὴν ὑπερασπιζομένην ὑπόθεσιν (ἴδε περὶ διηγήσεως καὶ §. 150—§. 153).

Β'. Πέντε χαρακτῆρες ἢ ἀρεταὶ ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν ῥητορικὴν διήγησιν, *Σαφήνεια*, *Πιθανότης*, *Συμποία*, *Ἐνδιαφέρον*, καὶ *Αποδεικτικότης*.

1. *Σαφήνεια*. Πρώτη τοῦ λεκτικοῦ ἀρετὴ εἶναι ἡ *Σαφήνεια*, διότι ὁ ἀσαφὴς λόγος ὁμοιάζει τυφλῷ ζῳῷ, καὶ εἶναι ἀκατάληπτος. Ὅθεν ὁ μὲν Ἀριστοτέλης ἐν μὲν τῇ *Ποιητικῇ* (Κεφ. ΚΒ', Σελ. 32—) λέγει, «λέξεως δὲ ἀρετὴ, *Σαφὴ* καὶ μὴ ταπεινὴ εἶναι» ἐν δὲ τῇ *ῥητορικῇ* (Γ', Ε', §. 1), «Καὶ ὠρίσθω λέξεως ἀρετὴ, *Σαφὴ* εἶναι.» Ὁ δὲ Κικέρων (*De Oratore*, II, § 329), «*Narratio obscura totam obteecat orationem*», ἦτοι, ἡ σκοτεινὴ διήγησις ἅπαντα τὸν λόγον ἀποτυφλοῖ. Ἡ *Σαφήνεια* ἀπαιτεῖται εἰς ἅπαντα τὰ μέρη τοῦ λόγου· πρὸ πάντων ὅμως ἐν τῇ διηγήσει, διότι ἀπὸ ταύτης γίνεταί τὸ φῶς ἐφ' ἅπαντα τὰ ἐξῆς ῥηθησόμενα. Ἐὰν ἀσαφῶς ἐξετέθῃ τὸ γεγονός, ἀσαφῆ μετὰ ταῦτα θέλουσιν εἶσθαι καὶ τὰ περὶ τούτου ἐπιχειρήματα καὶ πίστεις, καὶ ὁ ἀγὼν ἡμῶν ματαιοῦται. Διὰ τὴν σαφήνειαν πρέπει καλῶς νὰ διακρίνωμεν τὰ ὀνόματα, τὰ πρόσωπα, τὰ πράγματα, τοὺς καιροὺς, τοὺς τόπους, τὰ αἷτια, τὰς ἄλλας περιστάσεις τοῦ γεγονότος, τὴν χρονολογικὴν τάξιν κατὰ τὸ πρῶτον καὶ ὕστερον· μάλιστα δὲ νὰ μεταχειρίζομεθα κυριολεξίαν καὶ ὁμαλὴν σύνταξιν, ἀποφεύγοντες τὸ ἐσχηματισμένον λεκτικὸν καὶ πᾶσαν ἔκτακτον φράσιν, δυναμένην σκοτίσαι.

2. *Πιθανότης*. Ἡ *Πιθανότης* πρέπει νὰ τηρῆται καὶ ἐπὶ διηγήσεως ἀληθῶν, διότι, κατὰ τὸν Βοαλῶ, «*Le vrai peut quelques fois n'être pas vraisemblable*». Γίνεται δὲ τὸ πιθανὸν ἐκ τῆς κατὰ φύσιν παραστάσεως τῶν πραγμάτων· ἐκ τῆς τηρήσεως τοῦ πρέποντος ὡς πρὸς τὴν φύσιν, ὡς πρὸς τὰ ἦθη, ὡς πρὸς τοὺς χαρακτῆρας τῶν προσώπων· ἐκ τῆς συμφωνίας τῆς διηγήσεως ὡς πρὸς τὰς περιστάσεις τοῦ τόπου, τοῦ χρόνου καὶ τῶν μέσων, ἅτινα ἐξηγοῦσι τὰς αἰτίας, τ' ἀποτελέσματα, καὶ καθιστῶσι φυσικὸν γεγονὸς τι. Ἐὰν, κατὰ τὸν Κυντιλιανόν, κατηγορεῖται τινα ἐπὶ κλοπῇ, ἢ μοιχείᾳ, ἢ φόνῳ, πα-

Ἡ διήγησις δεῖν νὰ περιέχῃ ὅσον τὸ δυνατό
περισσότερα στοιχεῖα συντομίας

ραστήσατε αὐτὸν κυριεύμενον ὑπὸ φιλαργυρίας, ἢ ὡς δούλον τῶν ἑαυτοῦ παθῶν, ἢ βιαίου χαρακτήρος καὶ τὰ πάντα δυνάμενον πράξει· ἐὰν δὲ τὸν ὑπερασπίζησθε, χαρακτηρίσατε αὐτὸν δι' ἀντιθέτων ἡθῶν.

3. Συντομία. Ὁ Ἀριστοτέλης λέγει (ῥητορ. Γ', ις', §. 4 — §. 5), «δεῖ γὰρ μὴ μακρῶς διηγεῖσθαι Τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ λέγειν ὅσα δηλώσει τὸ πρᾶγμα.» Γίνεται δὲ σύντομος ἡ διήγησις, ἐὰν μὴ ἄρχηται ἐκ τῶν ἀπωτέρω, μηδὲ ἐκτείνηται πλέον ἢ ὅσον ἡ ὑπόθεσις ἀπαιτεῖ, καὶ ἐὰν παρατρέχῃται ἡ λεπτομέρεια, ἀνάγκης οὐσῃ τῆς περιληπτικῆς τοῦ πράγματος ἐκθέσεως, ὡς πολλάκις τοῦτο ἀπαιτεῖται· ἐὰν μὴ ποιῇ παρεκβάσεις· ἐὰν δὴλα γίνωνται καὶ τὰ σιωπώμενα· ἐὰν παραλείπῃ οὐ μόνον τὰ βλάπτοντα τὴν ὑπόθεσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ μὴ χρῆσιμύοντα· ἐὰν ἀπᾶς λέγῃ τὰ ἀναγκαιοῦντα καὶ μηδὲν πλέον. Ἡ συντομία πολλάκις δὲν ἀποτελεῖται ἐκ τῆς βραχυλογίας, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀποφυγῆς τῶν περιττῶν· διότι δισέλιδος διήγησις, μόνον τ' ἀναγκαῖα περιέχουσα, εἶναι βραχεῖα· εἰκοσάστιχος δὲ, διεξοδική, ἐὰν διὰ δέκα στίχων ἡδύνατο ἐκφρασθῆναι. Οὕτως, ὡς παρατηρεῖ ὁ Κικέρων, νομίζεται σύντομος ὁ λέγων, «Προσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ δεῖνος, ἐκάλεσα τὸν δούλον αὐτοῦ, καὶ ἐζήτησα νὰ ἴδω τὸν κύριόν του· οὗτος δέ μοι ἀπήντησεν, ὅτι ἦτον ἀπών.» Ταῦτα βραχυλόγως μὲν ἐξεφράσθησαν, ἀλλὰ περιττεύουσιν αἱ λεπτομέρειαι· ἤρκει μόνον, «Ἀπῆλθον πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ δεῖνος, ἀλλ' εὗρηκα αὐτὸν ἀπόντα·» διότι τᾶλλα εἶναι περιττά.

4. Ἐνδιαφέρον. Ἐνδιαφέρουσιν ἀναδαινόμενον τὴν διήγησιν, ἐὰν γινώσκωμεν, ἐπὶ μὲν τῶν μεγάλων ὑποθέσεων νὰ προσηλωώμεν διὰ τοῦ ὕψους τῶν ἰδεῶν καὶ διὰ τοῦ πάθους τῶν αἰσθημάτων, ἐπὶ δὲ τῶν μικρῶν νὰ ἡδύνωμεν διὰ τοῦ κόσμου καὶ τῆς χάριτος τῶν λεπτομερειῶν. Ἐὰν λοιπόν, κατὰ τὴν πρώτην περίστασιν, πρόκειται περὶ τινος κακουργήματος, περὶ δημοσίου συμφέροντος, ἢ περὶ τινος σοβαροῦ γεγονότος, δύνασθε νὰ κινήσητε τὸν ἔλεον, τὴν λύπην, τὴν ἀγανάκτησιν, τὴν ἐκπλήξιν, ἐνθυμούμενοι πάντοτε, ὅτι δὲν πρέπει ἐνταῦθα νὰ ἐξαντλήσητε ὅλον τὸ πάθος. Ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας ἤτοι ἐπὶ τῶν μικρῶν ὑποθέσεων, ἀπαιτοῦνται ἀνάλογοι καὶ μικραὶ κομψότητες· ὕψος ἀπλοῦν κατὰ τὸ φαινόμενον, πλήρες ὅμως γλαφυρότητας· σχήματα οὐχὶ ποιητικά, οὐδὲ τολμηρὰ· λεκτικὸν καθαρὸν καὶ ποικίλον, ἵνα τὴν προσοχὴν διατηρῇ. Ἀλλ' ἐπὶ πάσῃ ὑποθέσει, ὕψος πομπῶδες καὶ ὑπερβολικὰ κοσμήματα οὐδόλω· ἀνήκουσιν εἰς δικανικὰς διη-

γήσεις. Ἡ διήγησις κατὰ τὸν Κυντιλιανόν, δὲν πρέπει νὰ ᾖ ἀχαρὶς, ἀλλ' ἡδέια· διότι ἄλλως ἤθελεν εἶσθαι ἀκατέργαστος καὶ ὀχληρὰ. Ἐπειδὴ ἡ Ἡδύτης θέλγει καὶ δελεάζει, τὸ δὲ ἡδύνον βραχυτέρον φαίνεται· οἷον ὁδὸς ὁμαλὴ καὶ τερπνὴ, καὶ τοὶ μακροτέρω, ἥττον καταπονεῖ βραχυτέρας μὲν, ἀνωμάλου δὲ καὶ ἀτερποῦς.

5. Αποδεικτική. Ἀποδεικτικὴ δὲ γίνεται ἡ διήγησις ἐὰν ἅπαντα τὰ ἐαυτῆς μέρη εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ἡμετέρου θέματος τείνωσιν. Ἐπὶ τούτῳ δὲ πρέπει νὰ περιέχῃ τὸ σπέρμα ἁπάντων τῶν μέσων, ἅτινα κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ λόγου θέλουσι μεταχειρισθῇ, καὶ ἅπαντα τὰ περιεχόμενα περιστατικὰ νὰ διατάσσονται οὕτως, ὥστε ἄρ' ἐαυτῶν νὰ ὁδηγῶσι τὸ πνεῦμα τοῦ ἀκροατοῦ εἰς ἐκπρεπὴ ἐξαγόμενα ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ὑποθέσεως. Ἡ προκύπτουσα ἐντύπωσις ἐκ διηγήσεως οὕτως ἐπιτηδεύως ὡκονομημένης εἶναι προτιμητέα τῇ· ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων ἐπιχειρημάτων· διότι κατ' ἐκείνον μὲν τὸν τρόπον οἴκοθεν ὁ δικαστὴς ἐξάγει συμπεράσματα καὶ στηρίζεται ὡς ἐπὶ τῆς ἰδίας διανοίας, κατὰ δὲ τοῦτον ἡ ἐμποιουμένη ἐντύπωσις φαίνεται ὡς ἔργον τοῦ δικηγόρου, καὶ δὲν ἔχει τὴν αὐτὴν πειστικὴν δύναμιν.

§. 40. Πολλὰ παραδείγματα καλῶν διηγήσεων ἁπαντῶνται παρὰ τοῖς ἐνδοξότεροις τῶν Ἑλλήνων ῥητόρων, μάλιστα δὲ παρὰ τῷ Δημοσθένει καὶ Κικέρωνι· οἷον, ἐν μὲν τῷ Περὶ στεφάνου ἀπὸ τοῦ §. 1', «Τοῦ γὰρ Φωκικοῦ συστάντος πολέμου, κλ.» ἐν δὲ τῷ κατὰ Μειδίου ἀπὸ τοῦ §. ζ', «Ἐπειδὴ γὰρ οὐ καθεσττηκός χορηγοῦ τῇ Πανδιονίδι φυλῇ τρίτον ἔτος τουτὶ κλ.» καὶ παρ' ἄλλοις ἄλλα.

Σημ. Ἄλλ' ἡ ἀπάσας τῆς ἀνωτέρω ἀρετῆς ἔχουσα διήγησις καὶ παρὰ πάντων θαυμαζομένη εἶναι ἡ τοῦ Κικέρωνος ἐν τῇ ὑπὲρ τοῦ Μίλωνος ἀπολογία κατὰ τοῦ Κλωδίου. Σκοπεῖται δὲ νὰ δείξῃ ὅτι, καὶ τοὶ τοῦ Κλωδίου ὑπὸ τοῦ Μίλωνος ἢ τῶν δούλων αὐτοῦ φονευθέντες, τοῦτο ὅμως ἐγένετο πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἰδίας ζωῆς, ἐξ ἐνέδρας ὑπὸ τοῦ Κλωδίου προσβληθείσης. Διγχεῖται δὲ τὴν ἐκ τῆς πόλεως εἰς τὴν ἐξοχὴν ἐξοδόν, ὅτε, συναντήσεως γενομένης, ἐγένετο ἡ ἐξ ἐνέδρας ἐπίθεσις, καὶ ἔχει οὕτως· «Ἀρ' οὐ ὁ Μίλων τὴν αὐτὴν ἡμέραν παρευρέθη ἐν τῇ γειροσίᾳ μέχρι τέλους τῆς συνεδριάσεως, ἐπανέρχεται οὐαδε· ἤλλαξεν, ὑποδήματα καὶ ἐνδύματα, καὶ περιέριπεν ὀλίγον ὥς οὐ, κατὰ τὸ σύνθεσι, ἐτοιμασθῇ ἡ γυνὴ του. Ἐξῆλθε δ' ἔπειτα κατὰ τοιοῦτον καιρὸν, καθ' ὃν ὁ Κλωδίου, ἂν ἔμειλεν ἐκείνην τὴν ἡμέραν νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ῥώμην, ἡδύνατο νὰ ᾖ ἀφιγμένος. Ὁ Κλωδίου ἔρχεται εἰς συνάντησιν τοῦ Μίλωνος, εὐσταλὲς, ἔριππος, ἄνευ ἀμάξης, ἄνευ σκευῶν, ἄνευ τιμῆς ἀκολουθοῦντος ὑπηρέτου, παρὰ τὸ σύνθεσι, καὶ μάλιστα ἄνευ τῆς συζύγου του, ὑπερ εὐδίοτε σχεδὸν ἐποίησεν· ἐν τῷ ὅ ὁ Μίλων, ἐν διίσχυρίζοντα παρευρέντα ἐπὶ τῇ πράξει τούτου τοῦ φόνου, ἦτον ἄρ' ἀμάξης μετὰ τῆς συζύγου, περιβεβλημένος τὸν μανδύαν, συνωδευμένος ὑπὸ πολλῶν ἀκολουθῶν»

καὶ ντανίδων δούλων, ἀσθενοῦς συνοδίας, ἐμπόδιον ποιοῦσης. Συναντῶνται ἐπὶ τινος ἀγροῦ τοῦ Κλωδίου περὶ τὴν ἐνδεκάτην ὥραν τῆς ἡμέρας. Παραχρῆμα, ἀπὸ ὑψηλοῦ τόπου, μέγας ἀριθμὸς ὀπλισμένων δούλων ἐπιπίπτουσι κατὰ τοῦ Μίλωνος. Οἱ πρὸ τῆς ἀμάξης φονεύουσι τὸν ἀμαξηνλάτην. Ὁ Μίλων ἐκδύεται τὸν μανδύαν του, εἵπεται ἔξω τῆς ἀμάξης, καὶ μετὰ πολλῆς δραστηριότητος ὑπερασπίζεται. Οἱ μετὰ τοῦ Κλωδίου δοῦλοι ξιφῆρεις ἐπιπίπτουσιν οἱ μὲν πρὸς τὴν ἀμαξίν, ἵνα ἀπὸ τῶν ὀπισθεν κτυπήσωσι τὸν Μίλωνα, οἱ δὲ, νομίζοντες αὐτὸν νεκρὸν, ἐφορμῶσι κατὰ τῶν ἀκολουθῶν αὐτοῦ. Οἱ πιστότεροι αὐτῶν καὶ οἱ μᾶλλον τῷ ἴδιῳ δεσπότη ἀφωσιωμένοι, ἀνθίστανται· οἱ μὲν φονεύονται· οἱ δὲ ἄλλοι, βλέποντες τὴν περὶ τὴν ἀμαξίν μάχην καὶ ὅτι ἐκωλύοντο βοηθῆσαι τὸν ἐκυτῶν δεσπότην, ἀκούοντες μάλιστα αὐτὸν τὸν Κλωδίον λέγοντα, ὅτι ἐφρονέθη ὁ Μίλων, καὶ πραγματικῶς πιστεύσαντες, ἔπραξαν ὡς πιστοὶ δοῦλοι (δὲν λέγω τοῦτο πρὸς ὑπερφυγὴν τῆς κατηγορίας, ἀλλ' εἰς περὶ τῶν γεγονότων), ἔπραξαν ἁπλῶς, ἄνευ διαταγῆς τοῦ ἰδίου δεσπότη, ἄνευ γνώσεως αὐτοῦ, οὐδ' ὡς ὀφθέντος, ὅτι ἕκαστος ἡμῶν ἤθελεν ἵνα εἰς ὁμοίαις περιστάσεσι πράξωσιν οἱ ἴδιοι δοῦλοι. Οὕτω, δικασταί, συνέβη τὸ πρᾶγμα. Ὁ ἐνεδρευτὴς ὑπέκυψεν· ἡ βία ὑπεχώρησεν εἰς τὴν βίαν, ἡ μᾶλλον ἡ ἀνδρεία ἐθριάμβευσε κατὰ τῆς αὐθαδείας. Ἡ ἀξιοθαύματος εἶναι ἡ ἐν ταύτῃ τῇ διηγήσει ἐπικρατοῦσα πιθανότης. Μόνον τὸ γεγονός καὶ τὰς κυριωτέρας περιστάσεις ἔχων ὑπ' ὄψιν ὁ βήτωρ, μετὰ μεγάλης τέχνης ἤνωσε ταῦτα καὶ συντόμως διέγραψε. Τὰ πάντα ὑποτυποῦνται, τὰ πάντα διακρίνονται καὶ νομίζει τις ὅτι εἶναι θεατῆς. Τὰ πάντα εἶναι ὑπὲρ τοῦ Μίλωνος, τὰ πάντα κατηγοροῦσι τὸν Κλωδίον.

Παρατηρήσεις περὶ διηγήσεως.

§ 41. α'. Ἡ διήγησις ἀνήκει σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ δικανικόν. Ἐνδέχεται μὲν ἐνίοτε καὶ ἐπὶ τῶν συμβουλευτικῶν ἢ τῶν κοινοβουλευτικῶν λόγων νὰ ἔχῃ χώραν ἡ διήγησις· ἀλλὰ τοῦτο σπανίως γίνεται, διότι οἱ ἀκροαταὶ συνήθως γνωρίζουσι τὰ ἀντικείμενα περὶ ὧν πρόκειται. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ δικανικοῦ δὲν εἶναι πάντοτε ἀναγκαῖα· ὅθεν ὁ Κικέρων συμβουλεύει νὰ παραλείπηται, ὁπόταν ἦναι περιττὴ ἢ βλάπτῃ.

β'. Βλάπτει μὲν, ὁπόταν ἡ ἔκθεσις τοῦ πράγματος διεγείρῃ ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ ἀγορεύοντος ἰσχυρὰν προκατάληψιν, ἢν, διαρκούσης τῆς ἀγορεύσεως, ὀφείλει δι' ἐπιχειρημάτων νὰ καταστρέψῃ. Πρέπει τότε κατὰ τεμάχια ἐν τῷ λόγῳ νὰ διασπείρῃ τὴν διήγησιν, καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ ἐκάστην περίστασιν διὰ παντὸς δυνατοῦ δικαιολογήματος. Εἶναι δὲ περιττὴ, ἐὰν ἡ ὑπὸ τοῦ ἀντιδίκου γενομένη διήγησις δὲν παρέχῃ οὐδὲν ὄφελος νὰ ἐπαναληφθῇ· ἢ ἐὰν τὸ ἀκροατήριον τοσοῦτον καλῶς κατενόησε τὰ γεγονότα, ὥστε ὀλίγον συμφέρει ἵνα ὑπὸ νέαν ἔκψιν παρασταθῶσιν.

γ'. Ἐνίοτε ἡ ὑπόθεσις πληροῦται ὑπὸ πλήθους παρεμπιπτόντων ἢ περιστάσεων, ἅτινα ἀδύνατον διὰ τῆς συνήθους διηγήσεως νὰ παρασταθῶσιν. Ἐνίοτε δὲ ὑπάρχουσιν ὑποθέσεις, αἵτινες πολὺ καὶ διάφορα ἀντικείμενα παρουσιάζουσιν. Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιπτώσει εἰς διαφόρους ἐποχὰς πρέπει νὰ μερίζωμεν τὴν διήγησιν· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ πρέπει νὰ σχηματίζωμεν διαφόρους κατηγορίας, καὶ νὰ τάττωμεν ἐν ἐκάστη τὰ τῆς αὐτῆς φύσεως γεγονότα. Οὕτως ἔπραξεν ὁ Κικέρων ἐν τοῖς κατὰ Βάρρου λόγοις.

δ'. Ἐν δὲ τοῖς ἐπιδεικτικοῖς λόγοις, δηλαδὴ ὁπόταν περὶ ἐπαίνου ἢ ὀύγου πρόκειται, ὅλος ὁ λόγος εἶναι ἡυξημένη διήγησις. Ὅθεν ἡ διήγησις ἐνταῦθα δὲν εἶναι ἡ συνήθης ῥητορικὴ, οὐδὲ πρέπει νὰ γίνηται συνεχῶς καὶ ἀδιακόπως, ἀλλὰ νὰ χωρίζεται εἰς μέρη, μετὰ δὲ τὸ τέλος ἐκάστου μέρους νὰ ἔπωνται σκέψεις ἢ νὰ διεγείρωνται αἰσθήματα κατὰ τὸν προτιθέμενον σκοπόν. Περὶ ταύτης θέλομεν διαλάβει ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τῆς παρούσης πραγματείας, γινομένου λόγου περὶ ἐπιταφίων πανηγυρικῶν καὶ ἀκαδημαϊκῶν λόγων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ πίστεων ἢ Ἀγώνων.

§. 42. Διὰ τῶν πίστεων, ὀνομαζομένων καὶ ἀγώνων, ἀποδεικνύομεν τὰς ἡμετέρας καὶ ἀναιροῦμεν τὰς τοῦ ἐναντίου προτάσεις. Εἶναι διὰ τοῦτο τὸ οὐσιωδέστερον τοῦ λόγου μέρος. Τὰ περὶ τῶν πίστεων θέλομεν διαίρεσαι εἰς τρία μέρη· α) εἰς κατασκευὴν ἢ βεβαίωσιν τῶν ἡμετέρων προτάσεων· β) εἰς ἀντισκευὴν ἢ λύσιν τῶν τοῦ ἐναντίου· γ) καὶ εἰς πλαιυσμὸν ἢ αὔξησιν αὐτῶν.

Α'. Κατασκευὴ ἢ Βεβαίωσις.

§. 43. α. Ἡ κατασκευὴ συνίσταται εἰς τὴν ἀπόδειξιν τῶν ἡμετέρων προτάσεων, καὶ εἶναι τὸ σῶμα καὶ ἡ οὐσία τοῦ λόγου· ἐκ ταύτης δὲ κρίνεται ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐπιδεξιότης τοῦ ῥήτορος, καὶ ἐξαρτᾶται τοῦ ὅλου ἀγώνος ἢ ἐκβάσεως.

β'. Ἐν τῇ εὐρέσει ἐπραγματούθημεν ἤδη περὶ εὐρέσεως τῶν πίστεων καὶ περὶ τῶν κοινῶν ἢ ῥητορικῶν τόπων. Παρατηροῦμεν δὲ ἐνταῦθα, ὅτι μᾶλλον ἐκ τῆς μελέτης τῆς ὑποθέσεως ἢ ἐκ τῶν κοινῶν τόπων ζητητέον τὰς ἀποδείξεις. Ὅποταν καλῶς μελετήσωμεν τὴν ὑπόθεσιν, καὶ ἅπαντα καλῶς ἐξετάσωμεν καὶ προσχεδιάσωμεν, τὰ ἐπιχειρήματα ἀφ' ἑαυτῶν παρουσιάζονται.

γ'. ἔχοντες ἤδη ἐκ τῆς Εὐρέσεως τὴν ὕλην τῶν πίστεων, εἰς ἐναργῆ τῶν προτάσεων ἡμῶν ἀπόδειξιν ἀπαιτοῦμεν προσέτι τὰ ἐξῆς περὶ πίστεων· α) Ἐκλογὴν τῶν πίστεων· β) Τάξις αὐτῶν.

α'. ἐκλογὴ τῶν πίστεων.

§. 44. Ἐκλέγομεν καλῶς τὰς πίστεις ἐξετάζοντες αὐτάς, α) ἀπολύτως, ὡς πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀξίαν· β) σχετικῶς, ὡς πρὸς τὴν νοερὰν τῶν ἀκροατῶν ἡμῶν κατάστασιν· γ) ὡς πρὸς τὰς διαθέσεις τῆς καρδίας.

α. Ἀπόλυτος ἀξία τῶν πίστεων. Αἱ πίστεις, κατὰ τὸν Κικέρωνα, πρέπει νὰ σταθμίζωνται κατὰ τὸ θάρρος αὐτῶν, οὐχὶ δὲ ἀριθμητικῶς νὰ πολλαπλασιάζωνται· διότι τὸ ὑπὲρ τὸ δέον τὰς ἀδυνάτους πολλαπλασιάζειν εἶναι φορτικόν. Ἄς παραλείπωνται λοιπὸν αἱ ἀσήμενοι καὶ αἱ ἥττον ἀποτελεσματικά. Θυσιάζοντες τὰς ἀσθενεῖς, ἀποκρύπτομεν τὴν ἡμετέραν ἀδυναμίαν· διότι πένης φαίνεται ὁ μηδὲν θυσιάζων. Ἰσχυρότερον ἀποτέλεσμα ἐμποιεῖ μία θάσιμος πίστις ἢ πολλὰ ἀσθενεῖς. Κάλλιον λοιπὸν νὰ ἐμμένωμεν ἐπὶ ὀλίγων, ἱκανῶς αἰτιολογουμένων καὶ ἀναπτυσσομένων, ἢ ἐπὶ πολλῶν ἀσθενῶν, στηριζομένων ἐπὶ πιθανοτήτων καὶ εἰκασίων.

β. Σχετικὴ ἀξία τῶν πίστεων. Ὁ φιλόσοφος, ὁ μαθηματικὸς, καὶ ἐν γένει πᾶς ἐπιστήμων ζητῶν ἀπλῶς τὴν ἀλήθειαν, ζητεῖ ἀπόλυτον ἢ ἐσωτερικὴν ἀξίαν εἰς τὰς πίστεις. Ἀλλ' ὁ ῥήτωρ, ὡς μικτὸν ἔχων ἀκροατήριον, διὰ μὲν τοὺς εὐπαιδεύτους ἔχει ἀνάγκην πίστεων ἀπολύτου ἀξίας· διὰ δὲ τοὺς ἀπαιδεύτους, διὰ τὸν κοινὸν ἄνθρωπον, ἔχει ἀνάγκην καὶ πίστεων σχετικῆς ἀξίας καὶ καθ' ὕλην, καὶ καθ' εἶδος. Θέλοντες νὰ πείσωμεν τὸν ἀκροατὴν, ἀναγκαζόμεθα πολλάκις νὰ συμμορφωθῶμεν κατὰ τὰς σκέψεις ἐκείνου, ὡς ὁπότεν, συναναστρεφόμενοι μετὰ παιδίων, παιδικῶς καὶ λαλῶμεν, καὶ ἐνεργῶμεν.

γ'. Ἀξία τῶν πίστεων ὡς πρὸς τὰς διαθέσεις τοῦ ἀκροατηρίου. Ὡς σχετίζονται αἱ πίστεις ὡς πρὸς τὴν νοερὰν, οὕτω καὶ ὡς πρὸς τὴν παθολογικὴν τοῦ ἀκροατοῦ κατάστασιν. Ἐπειδὴ καὶ πειθόμεθα, καὶ κινούμεθα εὐκολώτερον, ὁπότεν τὰ λεγόμενα παρουσιάζωνται ὡς ἀφορῶντα τὰς ἡμετέρας διαθέσεις ἢ τὰ συμφέροντα ἡμῶν, ἢ ἡμᾶς αὐτούς· διὰ τοῦτο τὰ παρ' ἡμῶν ὑπερασπιζόμενα πρόσωπα ἢ πράγματα ὧς προσπαθῶμεν καθ' οἷον δῆποτε τρόπον νὰ σχετίζωμεν μετὰ τοῦ ἡμετέρου ἀκροατοῦ· διότι τότε κάλλιον τὸν συγκινούμεν καὶ πείθωμεν.

β'. Τάξις τῶν πίστεων.

§ 43. Ὑπὸ τὴν τάξιν τῶν πίστεων ὑπάγεται, α') ἡ μέθοδος τοῦ ῥήτορος· β') ἡ διάταξις τῶν ἐπιχειρημάτων· γ') ἡ σύνθεσις ἐπὶ τῶν μεταβάσεων.

α'. Μέθοδος τοῦ ῥήτορος. Δύο διαφόρους μεθόδους κατὰ τὰς περιστάσεις, ὡς παρρηρεῖ ὁ Βλαῖρος (Tom. II. Pag. 163, -Lec. XXII), μεταχειρίζεται ὁ ῥήτωρ, τὴν *συνθετικὴν* ἢ τὴν *ἀναλυτικὴν*. Ἡ μὲν *συνθετικὴ* εἶναι ἡ συνηθεστέρα καὶ ἀρμοδιωτέρα εἰς τὸν κοινὸν λαόν· Κατὰ ταύτην ὁ ῥήτωρ προτείνει φανερώς τὰς προτάσεις του, καὶ ἀδιαλείπτως διὰ διαφορῶν ἐπιχειρημάτων τείνει εἰς τὴν ἀπόδειξιν αὐτῶν, μέχρις οὗ πληρέστατα πείσῃ τὸ ἀκροατήριον. Ἡ δὲ *ἀναλυτικὴ* εἶναι μὲν σπανιωτέρα, οὐχ ἥττον ὅμως εὐχρηστος καὶ ἀπαρκίτητος εἰς τινὰς περιστάσεις, ὅτε ὁ ῥήτωρ κρύπτει κατ' ἀρχὰς τὸν ἀληθὴ σκοπὸν του, διότι τὸ ἀκροατήριον εἶναι προκατειλημμένον κατὰ τοῦ σκοποῦ του, ὡς ἄλλα ἐπιθυμοῦν. Τοιαύτην μέθοδον μεταχειρίσθησαν ὁ μὲν Δημοσθένης ἐν τῷ πρώτῳ Ὀλυμπιακῷ, προκειμένου νὰ πείσῃ τοὺς Ἀθηναίους, ἵνα μεταχειρισθῶσι τὰ θεωρικὰ χρήματα ὡς στρατιωτικά· ὁ δὲ Κικέρων ἐν τῷ Κληρουχικῷ Νόμῳ· ὁ δὲ Σωκράτης κατὰ τῶν σοφιστῶν. Ὁ ῥήτωρ ὑποκρίνεται κατ' ἀρχὰς ὅτι δέχεται τὸ κατ' ἀρέσκειν τοῦ ἀκροατοῦ παρρησιαζόμενον, ὡς ἔχει. Ἀναλύων ὅμως κατ' ὀλίγον, καὶ διαφορῶς ἐξετάζων, εὐρίσκει ἄτοπον διὰ σειρᾶς διαφορῶν προτάσεων, παραδεχομένων κατ' ὀλίγον καὶ ἀπροφυλάκτως ὑπὸ τοῦ ἀκροατοῦ, ὡς τεινόντων δηλοῦν ὑπὲρ ἑαυτοῦ· ἔως οὗ τέλος ὁ ῥήτωρ φθάσῃ εἰς συμπέρασμα, ἐναντίον μὲν τῆς ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ἀκροατοῦ διαθέσεως, σύμφωνον δὲ ἤδη πρὸς τὴν πεποιθήσιν καὶ συναινέσιν αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, κατὰ τὸ ἐξαχθὲν συμπέρασμα.

β'. Διάταξις τῶν ἐπιχειρημάτων. Ὑποθεθέντος ὅτι κατὰ τὰ εἰρημένα, καὶ ὀρθῶς εὐρέθησαν, καὶ καλῶς ἐξελέχθησαν τὰ ἐπιχειρήματα, πρέπει νὰ ταχθῶσιν ὡς ἑξῆς·

1. Δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται τὰ ἑτεροεῖδη. Εἰς τέσσαρα δὲ εἶδη δυνάμεθα ν' ἀνῃζόμεν ἅπαντα τὰ ἐπιχειρήματα· διότι στρέφονται εἰς ἀπόδειξιν ἢ τοῦ ἀληθοῦς, θεωρητικὰ ἐπιχειρήματα· ἢ τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ἐν γένει τοῦ δέοντος καὶ καθήκοντος, πρακτικὰ ἐπιχειρήματα· ἢ τοῦ συμφέροντος, συμβουλευτικὰ ἐπιχειρήματα· ἢ τέλος εἰς κίνησιν πάθους, παθολογικὰ ἐπιχειρήματα. Δὲν πρέπει λοιπὸν ἐν ἐκάστη ὑποθέσει νὰ συγχέωμεν τὰ εἶδη ταῦτα, ἀλλ' ἕκαστον εἶδος ἰδίως νὰ πραγματευώμεθα κατὰ τὴν ἑξῆς τάξιν.

2. Εἰ μὲν ὁ ῥήτωρ ἔχει πεποιθήσιν εἰς τὰς πίστεις αὐτοῦ, ὅτι δύναται νὰ πείσῃ, ἃς προβαίνειν κλιμακῶδῶς καὶ κατ' ἐπίβασιν, ἥτοι ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν ἀσθενεστέρων, καὶ ἃς λήγῃ εἰς τὰ ἰσχυρότατα. Ἄν δὲ τοιαύτην πεποίθησιν δὲν ἔχῃ, ὥς ἀμφιβάλλων περὶ τῆς ἐπιτυχίας, ἔχῃ δὲ ἐν ἰσχυρὸν ἐπιχειρήματα καὶ ἄλλα διάφορα ἀσθενῆ, καλὸν τότε νὰ ἀρχῇται ἐκ τοῦ ἰσχυροτέρου, ἵνα καλῶς ἐν πρώτοις προδιαθέσῃ τὸν ἀκροατὴν, τὰ δὲ ἀσθενῆ, ὥς ὑποστηρίγματα, ἃς ἐπιφέρῃ ἀκολούθως. Ἐάν δὲ ἐκ τούτων τῶν ἀσθενῶν ἐπιχειρημάτων ἦναι τινα λίαν ἀδύνατα, οὐχὶ ὅμως διόλου ἄχρηστα, ἃς τάττονται ταῦτα, κατὰ τὴν Ὀμηρικὴν τάξιν, οὐχὶ εἰς τὴν ἐμφανῆ θέσιν τῆς ἀρχῆς ἢ τοῦ τέλους, ἀλλ' ἐν τῇ ἀφανεί τῆς μέσης, ὥς ἐν μέσῳ τῶν δυνατῶν οἱ ἀδύνατοι στρατιώται.

3. Ἄν δὲ ὁ ῥήτωρ ἔχῃ πολλὰ καὶ ἰσχυρὰ ἐπιχειρήματα, τότε πρέπει νὰ ἀναδεικνύῃ καὶ πραγματεύηται ἀνὰ ἕν ἕκαστον ἰδίως· διότι ἕκαστον ἰδίως πειστικότητά παρέχει. Ἄν ὅμως ἔχῃ πολλὰ ἀσθενῆ καὶ ἀμφίβοла, ἀδύνατα καὶ μὴ πείθοντα καθ' ἑαυτὰ, τότε συμφέρει νὰ τὰ παρουσιάζῃ ἁθρόως συσσωρευμένα, ἵν' ἀμοιβαίως συνοπστηρίζωνται καὶ ἄθραυστον δεσμίδα ἀποτελῶσι. Τοιοῦτον εἶναι τὸ τοῦ Κυντιλιανοῦ ἐπὶ τοῦ κατηγορουμένου, ὅτι ἐφόνευσε τὸν ἱλίον συγγενῆ ἵνα τὸν κληρονομήσῃ· ἔλλειπουσιν ἀμέσως ἀποδείξεις, δύναται νὰ εἴπῃ ὁ κατήγορος· « σὺ περιέμενες νὰ τὸν κληρονομήσῃς, ἢ δὲ κληρονομία αὕτη » ἦτο μεγάλη· ἐπένου, καὶ ὑπὸ τῶν δανειστῶν σου κατεδιώκου· » ἄλλοτε δὲ δυσηρέστησας τοῦτον τὸν συγγενῆ σου, καὶ ἐγίνοντο· ὅτι ἤθελε σὲ ἀποκληρώσει· » τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα καθ' ἑαυτὰ μὲν εἶναι ἀόριστα καὶ ἀσήμαντα· ἁθρόα ὅμως τραυματίζουν, καὶ πίστιν τινὰ δύνανται παρασχεῖν.

4. Δὲν πρέπει ὑπὲρ τὸ δέον ἐκτείνειν ἢ πολλαπλασιάζειν ἀνωφελῆ ἐπιχειρήματα· διότι καταβαρύνοντα τὴν μνήμην καὶ πνίγοντα τῶν ἰσχυρῶν τὸ καλὸν ἀποτέλεσμα, μᾶλλον βλάπτουσι· τὸν δὲ ἀκροατὴν κατακόπτουσιν, ἀδιάφορον ποιοῦσι, καὶ εἰς ἀπροσεξίαν καὶ ἀηδίαν φέρουσιν. Αὐτὸ τοῦτο λέγομεν καὶ ἐπὶ τοῦ πλκτυσμοῦ, ὅτι θέλοντες ὑπὲρ τὸ δέον ν' αὐξήσωμεν ἐπιχειρήματι, καθιστῶμεν αὐτὸ ἀνίσχυρον καὶ ἀμβλύ.

γ. Σύνδεσις ἐπὶ τῶν μεταβάσεων. Μεταβαίνοντες ἐξ ἑνὸς εἰς ἄλλο ἐπιχείρημα, ἑτεροειδὲς ἢ καὶ ὁμοειδὲς (β', 1), ἢ ἐξ ἑνὸς μέρους τοῦ λόγου εἰς ἄλλο, πρέπει νὰ προσέχωμεν ἀκριβῶς νὰ συνδέωνται καὶ ἀλληλοχῶνται, ἵνα ὁ λόγος μὴ ᾖ διακεκομμένος καὶ ἀσυνάρτητος, ἀλλ' ἀποτελῇ ὁργανικὸν τι ὅλον

ὁμοειδὲς καὶ ὁμοιόμορφον. Ἐπὶ τῶν συνθέσεων τούτων ἀπαιτοῦνται *διάμεσοί* τινες· ἰδέαι ἢ λέξεις *μεταβατικάι*, ἵνα χρησιμεύωσιν ὡς αἱ γέφυραι ἐπὶ τῶν ποταμῶν, ἢ ὡς μέσος ὄρος ἐν τῷ συλλογισμῷ. Αἱ τοιαῦται μεταβάσεις γίνονται συνήθως διὰ συντομωτάτης ἀνακεφαλαιώσεως τῶν ἡγουμένων διὰ τοῦ, *μὲν*, ἢ *μὲν οὖν*, ἢ ταῦτα *μὲν οὖν*, ἢ ἄλλης τινὸς διαμέσου κατασκευῆς καὶ σχήματος, καὶ δι' ἐνάρξεως τῶν ἐπομένων διὰ τοῦ δέ, ἢ *πρὸς δέ* τούτοις, ἢ ἄλλης τινὸς καταλλήλου λέξεως. Οὕτως ὁ Δημοσθένης ἐπιτηδεύεται, οἷον, «ὥς *μὲν οὖν* δεῖ τὰ προσήκοντα ποιεῖν ἐθέλοντας ὑπάρχειν . . . παύομαι λέγων. Τὸν δὲ τρόπον τῆς παρασκευῆς καὶ δὴ πειράσομαι λέγειν» (Φιλ. Α', § 7)· καὶ, «Ταῦτα *μὲν* ἐστίν, ἃ πᾶσι δεδόχθαι φημι δεῖν—». *Πρὸς δέ* τούτοις, *δυναμὴν* τινα—» (αὐτ. § 9)· καὶ, «Καὶ περὶ *μὲν* βοηθείας ταῦτα γινώσκω. Περὶ δὲ χρημάτων πόρου, ἐστὶν κλ.» (Ὀλυνθ. Α', § 9—10).

δ'. Ἡ μέθοδος λοιπὸν τοῦ ρήτορος, ἡ ἐκλογή, ἡ τάξις καὶ ἡ σύνδεσις τῶν ἐπιχειρημάτων εἶναι σπουδαιότατα. Ἐπειδὴ δὲ ἀποτελοῦσι τὴν οὐσίαν τοῦ ρητορικοῦ λόγου, πρέπει οἱ νέοι νὰ γυμνάζωσιν ἐν τούτοις καὶ τὴν κρίσιν καὶ τὴν ἰδίαν καλλιαισθησίαν.

Β'. Ἀνασκευὴ ἢ λύσις.

§ 46. Ἡ *ἀνασκευή*, ἥτις καὶ *λύσις* λέγεται, στρέφεται περὶ τὴν ἀναίρεσιν τῶν λόγων ἢ τῶν γεγονότων, ἅτινα φαίνονται ἐναντία εἰς τὴν ἡμετέραν πρότασιν, καὶ ἐνδομύχως συνδέονται μετὰ τῆς κατασκευῆς. Ἀπαιτεῖται δὲ μεγάλη ἐπιδεξιότης καὶ λογικότης διὰ τὴν ἀνασκευὴν· διότι δυσκολώτερον εἶναι τὸ διαίρειν ἢ προτείνειν πίστει, ὥς δυσκολώτερον τὸ θεραπεύειν ἢ τὸ τιτρώσκειν. Τὰ περὶ ἀνασκευῆς θέλομεν διαίρεσαι εἰς τρία, α) *Περὶ θέσεως* τῆς ἀνασκευῆς· β) *Περὶ τρόπων* τῆς ἀνασκευῆς· γ) *παρατηρήσεις* περὶ ἀνασκευῆς.

α'. Θέσις τῆς ἀνασκευῆς.

§ 47. Ἡ ἀνασκευὴ δὲν ἔχει ὠρισμένην θέσιν ἐν τῇ τάξει τοῦ ρητορικοῦ λόγου· διότι ὅτε μὲν προηγεῖται τῆς κατασκευῆς, ὅτε δὲ παραλλήλως θαίνουσα, ἀναμειγνύεται μετ' αὐτῆς, ἄλλοτε δὲ ἔπεται μετὰ ταύτην. Τοῦτο δὲ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς κρίσεως τοῦ ρήτορος, κατὰ τὴν φύσιν τῆς ὑποθέσεως, ἢ τὴν διάθεσιν τοῦ ἀκροατοῦ.

1. Ἐὰν οἱ ἀκροαταὶ ᾔναι προκατειλημμένοι κατὰ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως, τότε, κατὰ γενικὸν κανόνα, ἡ ἀνασκευὴ

προηγείται τῆς κατασκευῆς· διότι διὰ τῆς ἀνασκευῆς προετοιμαζόμενος ὁ ἀκροατής, ὡς διὰ τοῦ καθαρσίου ὁ ἀσθενής, διατίθεται ἵνα ἀπροκαταλήπτως καὶ ἡσυχῶς ἀκροασθῇ τὴν καθ' ἡμᾶς ἐκθεσιν τῶν γεγονότων καὶ λόγων. Ἡ διάταξις αὕτη ἀναγκαστικὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων εἰδῶν τῶν ῥητορικῶν λόγων· μάλιστα δὲ ἐπὶ τῶν δευτερολογιῶν τῶν δικανικῶν, ὅτε ὁ δικηγόρος ἐκ τῆς ἀγορεύσεως τοῦ προλαλοῦντος εὐρίσκει τοὺς δικαστὰς προκατελημμένους καθ' ἑαυτοῦ.

2. Ἐάν δὲ οἱ ἀκροαταὶ δὲν ᾔναι προκατελημμένοι καθ' ἡμῶν, αἰρεσιώτερον τότε ν' ἀναμιγνύηται ἡ ἀνασκευή μετὰ τῆς κατασκευῆς, ἀντιταττομένου μετωπηδὸν ἐπιχειρήματος κατ' ἐπιχειρήματος, ὥστε ἀμφότεραι ν' ἀποτελῶσιν ὅλον τι. Τότε ὁ ῥήτωρ κατ' ἀρέσκειαν καὶ ἐπὶ τὸ πειστικώτερον διατάττει ἐλευθέρως κατ' εἶδος τὰ οἰκεία ἐπιχειρήματα, ἐξάγει τὰ ἐντεῦθεν συμπεράσματα, καὶ προλαμβάνων τὰς ἐνδεχομένας ἐνστάσεις, λύει τότε καὶ ἀνασκευάζει συγχρόνως ἐν ἐκάστῳ ἐπιχειρήματι τὰ ἀντιστοιχοῦντα τοῦ ἐναντίου, ὅσα ἀνασκευῆς κρίνονται.

3. Ἐνίοτε δὲ ἡ ἀναίρεσις ἐπιφυλάττεται μετὰ τὴν κατασκευὴν, ἡ δὲ ἀνασκευή τότε ἐκτείνεται ὅσον καὶ αὕτη ἡ ἀπόδειξις τοῦ ἡμετέρου θέματος. Ἀλλ' ἡ μέθοδος αὕτη εἶναι σχολαστικὴ μᾶλλον ἢ ῥητορικὴ· διότι ἐπὶ φιλοσοφικῶν διατριβῶν δύναται τὸ ὅλον ν' ἀναχθῇ εἰς δύο μέρη ἢ ἰδέας, καὶ πρῶτον μὲν ἐκθέτομεν τὴν ἡμετέραν θέσιν μετὰ τῶν ὑπὲρ αὐτῆς αἰτιολογιῶν, ἔπειτα δὲ ἀπαντῶμεν κατὰ τῶν ἐνστάσεων, ὅσαι κατ' αὐτῆς δύνανται νὰ ὑπενεχθῶσιν. Ἀλλ' ὁ ψυχρὸς καὶ μονότονος οὗτος τρόπος ἀντίκειται τῇ ποικιλίᾳ τῆς ῥητορείας. Τότε μόνον, νομίζομεν, ἐπὶ τοῦ ῥητορικοῦ λόγου ἐπωφελῶς δυνάμεθα τελευταίαν νὰ ταξῶμεν τὴν ἀνασκευὴν, ὅτε τὰ μὲν τοῦ ἐναντίου ἐπιχειρήματα εἶναι ἀσθενῆ, ἡμεῖς δὲ συντόμως δυνάμεθα ἀπαριθμῆσαι, ἵνα διὰ τινων σκέψεων ἢ χλεῦθς δεῖξωμεν τὴν μηδαμινότητά των.

§ 48. Ἐάν δὲ μεθ' ἀπαντα ταῦτα, ὡς ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ἀνωτέρω περιπτώσεων, δὲν συμφέρῃ εἰς τὴν ἡμετέραν ὑπόθεσιν νὰ ὑποταχθῶμεν εἰς τὴν τοῦ ἐναντίου τάξιν, τότε, δυνάμει τοῦ *Δεῖ ὁμοίως ἀμφοῖν ἀκροῦσθαι*, ἀκολουθοῦμεν ἰδίαν ἡμῖν συμφέρουσαν τάξιν, ὡς ὁ Δημοσθένης ἐπετήδευσεν ἐν τῷ *Περὶ στεφάνου*· « μὴ τὸν ἀντίδικον σύμβουλον ποιήσασθαι, περὶ τοῦ πῶς ἀκούειν ὑμᾶς ἐμοῦ δεῖ . . . τοῦτο δ' ἐστὶ . . . καὶ τὸ τῇ τάξει καὶ τῇ ἀπολογίᾳ, ὡς βεβούληται καὶ προήρηται τῶν ἀγωνιζομένων ἕκαστος, οὕτως εἶσαι χρήσασθαι » (*Περὶ στεφ.* § 4).

Τὴν κατ' ἐκλογὴν τυχόντην τάξιν δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν ἰδίως δημοσθερικὴν.

β'. Τρόποι τῆς ἀνασκευῆς.

§ 49. Ἀνασκευάζοντες ἀναιροῦμεν ἢ τὰ γεγονότα, ἢ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ ἐναντίου.

α'. Εἰς ἀναίρεσιν γεγονότος τινὸς πρέπει ν' ἀποδείξωμεν, ἢ ὅτι δὲν στηρίζεται ἐπὶ ἀξιολύτων μαρτυριῶν, ἢ ὅτι δὲν συνέβη ὡς ὑποτίθεται, ἢ ὅτι δὲν δικαιούται ὁ ἐναντίος νὰ ἐξαγάγῃ τοὺς προτεινομένους ἰσχυρισμούς. Ἡ πραγματικὴ αὕτη ἀνασκευὴ ἀπαιτεῖ βαθεῖαν τοῦ συζητουμένου γεγονότος σπουδὴν, καὶ νὰ τὸ θεωρῶμεν οὐχὶ μονήρες, ἀλλὰ καθ' ἀπάσας αὐτοῦ τὰς σχέσεις· διότι τότε γινώσκεται καλῶς γεγονός τι, ὅτε γνωρίζονται τὰ αἷτια αὐτοῦ, τ' ἀποτελέσματα καὶ τᾶλλα περιστατικά. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιστάσει δευτερολογούντες ἡμεῖς, ἀναγκαζόμεθα προσέτι νὰ διηγηθῶμεν ἐκ νέου τὸ πρᾶγμα, ἵνα εὐθύνωμεν τὰ τοῦ ἐναντίου ἡμαρτημένα, ἀναδείξωμεν τὰς ὑπὲρ ἡμῶν εὐνοϊκὰς περιστάσεις, καὶ προδιαθέσωμεν οὕτως ὑπὲρ ἡμῶν τὸν ἀκροατὴν. Τοῦτο πρὸ πάντων ἀπαιτεῖται ἐπὶ τῶν δικανικῶν λόγων, καὶ τοῦτο παρατηροῦμεν καὶ τὸν Δημοσθένην καὶ ἄλλους ῥήτορας ἐπιτηδεύοντας.

β'. Εἰς ἀναίρεσιν δὲ τῶν συλλογισμῶν τοῦ ἐναντίου, πρέπει νὰ ἀνάξωμεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἀπλουστέραν μορφήν, καὶ νὰ θεωρήσωμεν, 1) τὴν ἀλήθειαν ἢ τὸ ψεῦδος τῶν ἀρχῶν, ἐφ' ὧν αἱ καθ' ἡμῶν ἐνστάσεις στηρίζονται· 2) Ἐὰν ὀρθῶς ἢ ἡμαρτημένως ἐξήχθησαν τὰ ἐντεῦθεν συμπεράσματα.

1. Ἐὰν ἡμαρτημέναι ᾖσιν αἱ ἀρχαί, πρέπει ν' ἀποδειχθῇ τοῦτο ἢ δι' ἄλλων ἀρχῶν ὁμολογουμένων ἢ ἀληθῶν δεικνυμένων· ἢ διὰ τῆς καταδείξεως τῶν ἐντεῦθεν δυνάμενων προκύψαι ἀτοπημάτων. Οὗτος ὁ δεύτερος τρόπος μάλιστα εἶναι αἰρετώτερος πολλάκις, διότι καὶ εἰς τοὺς χυδαίους καταληπτὸς γίνεται· ἀλλὰ φευκτέον τὰς ὑπερβολὰς, καὶ τὸ ἐκδέχεσθαι ὡς λογικὰς κατηγορημασμένας συνεπειάς, διότι ἀπατῶμεν ἡμᾶς αὐτούς·— Ἐννοεῖται δὲ ὅτι, ψευδοὺς ἀποδειχθείσης τῆς ἀρχῆς ἢ τῶν προτάσεων τοῦ συλλογισμοῦ, ὡς ψευδῇ καταρρέουσι καὶ τὰ ἐντεῦθεν συμπεράσματα.

2. Πολλάκις ὅμως εἶναι ἀληθεῖς αἱ ἀρχαί, ἀλλὰ κακῶς ἤτοι ἐναντίον τῶν τῆς λογικῆς κανόνων ἐξάγονται τὰ ἐκ τούτων συμπεράσματα. Ἄλλοτε δὲ ὡς ἐκτενέστερα τὰ συμπεράσματα τῆς ἀρχῆς, δὲν περιέχονται ἐν αὐτῇ. Ἐνίοτε μὲν ὕγιής νοῦς καὶ ὀρθή

κρίσις ἀποκοῦσιν εἰς κατάδειξιν τῶν ἡμαρτημένων συλλογισμῶν· ἄλλοτε δὲ αἰσθανόμεθα μὲν τὸ σφαλερὸν τῶν συλλογισμῶν ὡς ἐκ τοῦ συμπεράσματος ἢ ἄλλως, ἀδυνατοῦμεν δὲ λογικῶς νὰ δειξώμεν εἰς τί συνίσταται τὸ ἁμάρτημα αὐτῶν. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται ὁ ῥήτωρ νὰ ἔχῃ λογικὴν οὐ μόνον ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ του, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ κεφαλῇ του, ἥτοι οὐ μόνον βιβλίου καί νοῦ, ἀλλὰ βιβλίου καὶ νοῦ, ἵνα διακρίνῃ τὰ σοφίσματα ἢ τοὺς παραλογισμοὺς· διὰ τοῦτο εἰς τὴν Λογικὴν παραπέμπομεν περὶ τούτων (Ἰδε Λογικ. Κόμμα § σγ'—σγῆ, σελ. 133—139). Καὶ σοφίσματα μὲν εἶναι ἅπαντες οἱ ἐκ προθέσεως γινόμενοι ψευδεῖς συλλογισμοὶ διὰ τὴν ἀθέτησιν τῶν συλλογιστικῶν κανόνων· οἱ δὲ παραλογισμοὶ εἶναι μὲν καὶ οὗτοι ψευδεῖς συλλογισμοί, ἀλλ' ἐξ ἀγνοίας τῶν κανόνων ἢ ἀδυναμίας τοῦ νοὸς γινόμενοι.

γ'. Παρατηρήσεις περὶ ἀνασκευῆς.

§. 50. 4. Ἐνίοτε πρὸς ἀναίρεσιν ἢ ἐξασθένεισιν τῶν τοῦ ἐναντίου ἐπιχειρημάτων ἀποθαίνει ὠρελιμωτέρᾳ ἢ χρῆσις τῆς εἰρωνείας (Ἀριστοτ. ῥητ. Γ', ιθ', § 44), καὶ τῶν ἀστείων μᾶλλον ἢ τῶν σπουδαίων ἐπιχειρημάτων. Σκῶμμα ὁξὺ εὐκαίρως τοξευόμενον, ἐνεργεῖ δραστικώτερον τῶν σπουδαίων λόγων, διότι εἰς σύγχυσιν φέρει τὸν ἀντίδικον. Ἀλλ' ἡ τῆς ἀστειολογίας χρῆσις ἀπαιτεῖ μεγάλην εὐφυΐαν, ἐτοιμότητα, ἀταραξίαν καὶ ἐπιδεξιότητα, καὶ πολλάκις εἶν' ἐπικίνδυνος· διότι ἐξ ἀπάντων τῶν ἀντιστρεφόμενων, τὰ σκώμματα ἀντιστρεφόμενα, εἶναι λίαν πικρά. Κακῶς τις γελᾷ, ἐὰν ὕστατος πάντων δὲν γελᾷ.

2. Ἀνασκευάζων τις ἄλλον, πρέπει ἀκριβῶς καὶ ἀνοθεύτως ν' ἀναφέρῃ καὶ παριστάνῃ τὰς ἐννοίας ἐκείνου· διότι ἄλλως τὸ μὲν φαίνεται ἄδικος, ἀποδίδων τῷ ἀντιπάλῳ φρονήματα καὶ αἰσθήματα, ἅπερ οὐδὲ ἔχει, οὐδὲ ἄξια αὐτοῦ φαίνονται· τὸ δὲ, διότι ἄλλοιων κατ' ἀρέσκειαν τ' ἀνασκευαζόμενα, καὶ πλάττων ἀδύνατον ἐχθρὸν, ἵνα εὐκόλως νικήσῃ, γίνεται καταγέλαστος, καὶ ἀληθῶς Don Quichotte. Καὶ ὀλιγώτερον μὲν τὸ κακὸν ἐπὶ τῶν πολιτικῶν καὶ δικανικῶν λόγων, διότι παρόντες οἱ ἐναντίοι, διορθοῦσιν ὅ,τι κακῶς τοῖς ἀποδίδεται· ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ἁμβωνος, ὅπου ἐπὶ τῶν ἐνστάσεων τοῦ ἱεροκήρυκος σιγᾷ τὸ ἀκροατήριον, ἀπαιτεῖται ἵνα αἱ ἀντιρρήσεις παρουσιάζωνται καθ' ἅπασαν αὐτῶν τὴν ἀκρίβειαν καὶ δύναμιν.

3. Ὑποβάλλων ὁ ῥήτωρ οἰκοθεν τὰς ἐνστάσεις, ἃς παρουσιάζῃ αὐτὰς φυσικῶς καὶ ὡς ἀπὸ τῆς ὑποθέσεως ἀφ' ἑαυτῶν ἀπορρέουσας, ἐκτιθέμενος καθ' ἅπασαν τὴν ἑαυτῶν ἰσχύν. Ἀλλ' ἐὰν

ἀδυνατῇ νὰ τὰς ἀναιρέσῃ, ὁμοιάζει τὸν ζητοῦντα πολέμιον ἵνα ἡττηθῇ παρ' αὐτοῦ. Τέλος πρέπει νὰ τὰς χύμῃ μᾶλλον διὰ τὸ ἀκροατήριον ἢ διὰ τὴν ὑπόθεσιν αὐτοῦ· ἤγουν δὲν πρέπει νὰ παρουσιάξῃ ἀπάσας τὰς δυνάμεις κατὰ τοῦ θέματος· του ἐνστάσεις, ἀλλὰ μόνον τὰς ἀναγκαιούσας καὶ ἀρμοζούσας εἰς τὸ ἀκροατήριόν του.

Γ'. Πλατυσμός ἢ αὐξήσις (§ 42).

§ 51. Ὁ πλατυσμός, ἢ, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην (ῥητ. Γ', ιθ') καὶ τὸν Λογγίνον (Γρμ. ΙΑ', σ. 49), ἡ αὐξήσις διαφέρει τῶν κοινῶν τόπων καὶ τῶν ἐπιχειρημάτων· διότι διὰ μὲν τούτων ζητεῖται κυρίως ἀποδείξεις τοῦ ζητουμένου, διὰ δὲ τοῦ πλατυσμοῦ καὶ αὐξήσις ἢ μείωσις κατὰ τὸ ἡμέτερον συμφέρον· καὶ ἐκεῖ μὲν ὁ ῥήτωρ μεθ' ἡσυχίας συνήθως ἐξετάζει καὶ ἀταράγῃ, ἐνταῦθα δὲ ὀρμητικῶς καὶ ἐμπαθῶς ἀγανακτῶν, ἐλεῶν, ἐδυσρόμενος, ἐλέγχων καὶ τὰ πάντα ποιῶν εἰς μεγαλοποίησιν καὶ συγκίνησιν τοῦ ἀκροατοῦ. Δυνάμεις δὲ, δι' ὧν ὁ πλατυσμός ἐνεργεῖται, εἶναι ὁ πατήρ τῶν ἀποδεικτικῶν μέσων λόγος· ἡ εὐκισθησία (§ 30, α'), διὰ τὸ παθητικὸν αὐτοῦ μέρος· καὶ ἡ φαντασία (§ 30, β') ἢ εἰς παρήκτασιν ἀμφοτέρωιν παρέχουσα μορφήν καὶ σῶμα. Θέλομεν δὲ περὶ πλατυσμοῦ θεωρήσει, α) τὸν σκοπὸν τοῦ πλατυσμοῦ· β) πότεν γίνεται.

α'. Σκοπὸς τοῦ πλατυσμοῦ.

§ 52. 1. Ὁ πλατυσμός γίνεται διὰ τῆς αὐξήσεως ἢ μείωσεως ἢ πολλαπλασιασμοῦ τοῦ προκειμένου, κατὰ τὸν σκοπὸν τῆς ἡμετέρας ὑποθέσεως, καὶ διὰ τῆς κινήσεως ἀναλόγου πάθους εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀκροατῶν. Ὁ πλατυσμός λοιπὸν δὲν συνίσταται, ὡς οἱ σοφισταὶ ἐνόμιζον, εἰς λεξιθηρίαν καὶ ἄκριτον λογοδιαῤῥοίαν, ἀλλ' εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ θαψίλειαν τῶν ιδεῶν, εἰς τὴν τάξιν καὶ συλλογιστικὴν δύναμιν, εἰς τὴν κατὰ πλάτος καὶ βάθος λογικὴν ἐξέτασιν καὶ ἐπεξεργασίαν ἐκάστης ιδέας ἢ ἐπιχειρήματος, ἵνα ἀνώτερα ἢ πολυπληθέστερα τῶν ἤδη ῥηθέντων ἀναφανῶσιν, εἰς κίνησιν τῶν ἀρμοδίων παθῶν, καὶ εἰς καλλιλογίαν ἔχουσαν χάριν καὶ εὐροίαν. Ἐν γένει λοιπὸν ὁ μὲν σκοπὸς τοῦ πλατυσμοῦ εἶναι νὰ διδῇ τὴν καλλιωτέραν μορφήν εἰς τὰ ἐπιχειρήματα ἢ γεγονότα, ν' ἀναδεικνύῃ μικροσκοπικῶς τὸ μέγεθος καὶ τὴν δύναμιν αὐτῶν, καὶ νὰ κινή τ' ἀνάλογα πάθη· μέσα δὲ αὐτοῦ εἶναι τὸ διὰ τῆς σκέψεως ἐμβάθυνειν εἰς πᾶσαν

ἀρχὴν ἢ γεγονὸς, διὰ δὲ τῆς εὐαισθησίας καὶ φαντασίας κινεῖν τὸ ἄρμόδιον πάθος, καὶ καλῶς κατανοεῖν ἀπάσας τὰς δευτερεύουσας ιδέας, τὰς δυναμένους ἐπιφανέστερον ἀναδειξαι τὸ προκειμένον, καὶ συναθροίζειν ἅπαντα τὰ γεγονότα, ὅσα ἡ ἱστορία ἢ ἡ πεῖρα ὑπὲρ τοῦ προκειμένου χορηγοῦσιν. Ἀλλ' ἐπὶ τούτῳ ἀπαιτεῖται νὰ ᾔηται ὁ ῥήτωρ οὐ μόνον πολυμαθὴς, ἀλλὰ καὶ φιλόσοφος ἀνὴρ. Τότε ὁ πλατυσμὸς συντέλει νὰ ἐλκύῃ τὴν εὐνοίαν τῶν ἀκροατῶν ἐν τῷ προσιμῶι νὰ ἐνδιαφέρῃ καὶ προδιαθέτῃ εἰς πειστικότητα ἐν τῇ διηγήσει νὰ ἐνισχύῃ τὰ ἡμέτερα καὶ ἐξασθενῇ τὰ τῶν ἐναντίων ἀποδεικτικὰ μέσα ἐν ταῖς πίστεσι νὰ κινή τὰ πάθη ἐν τῷ ἐπιλόγῳ καὶ ἐν γένει νὰ ἐκπληροῖ τὴν ἴδιον αὐτοῦ σκοπόν.

2. Ὁ Πλατυσμὸς ἐν γένει πρέπει νὰ προχωρῇ κατ' ἐπίτασιν, ἤτοι κατ' ἐπίθασιν κατὰ τὸν Λογγίνον (Τμ. ΙΑ', σελ. 49), δηλαδὴ ἀπὸ τῶν μικροτέρων εἰς τὰ μεγαλειότερα, διότι ἄλλως ἐκπίπτει οἷον, «Τὸ συνειδέναι πεπρακόσιν ἑαυτοῖς τὰ πράγματα, τοῦτο παραιρεῖται τὴν θρασύτητα τὴν τούτων· τοῦτο ἀποστρέφει τὴν γλῶτταν, ἐμψράττει τὸ στόμα, ἄγχει, σιωπᾶν ποιεῖ » (Δημ. περὶ παραπροσβ.).

3. Ἐπειδὴ ὁ πλατυσμὸς, κατὰ τὰς ἀνάγκας τῆς ἡμετέρας ὑποθέσεως, προτίθεται νὰ μεγαλοποιῇ ἢ νὰ σμικρύνῃ τὰ ἐκφραζόμενα πράγματα ἢ ιδέας, ἡδύνατο ἴσως νὰ ὑποτεθῇ ὡς μέσον ψεύδους. Ἀλλὰ δὲν ἔχει οὕτω· διότι ἡμεῖς ὑποθέτομεν ὅτι ὁ μὲν ῥήτωρ ὡς τίμιος καὶ ὑπερασπιστὴς τῆς ἀληθείας, δὲν θέλει καταχρασθῇ τοῦ πλατυσμοῦ, ὡς ὁ ἱατρὸς δὲν καταχράται τῶν φαρμάκων, καὶ ὁ στρατιώτης τοῦ ξίφους· ὁ δὲ πλατυσμὸς θέλει ἔχει βάσιν ἀληθῆ ἰδέαν ἢ γεγονός· διότι πλατυσμὸς ἀναχωρῶν ἀπὸ ψεύδους ἵνα ἀπατήσῃ, εἶναι ἔγκλημα καὶ μωρὰ φωνασκία, ἀναξία χρηστοῦ ἀνδρός.

4. Ἴνα δὲ ὁ πλατυσμὸς μὴ ᾖ φορτικὸς, καὶ βοηθῇ τὰ συλλογιστικὰ ἡμῶν μέσα, ἀπαιτεῖται νὰ ἔχῃ δύναμιν καὶ χάριν· δύναμιν μὲν, διὰ τὸ σύντομον· χάριν δὲ, διὰ τὴν καλλιέπειαν καὶ διὰ τὰ ἁρμόδια καλλιολογικὰ σχήματα καὶ τρόπους.

§. 53. Περὶ Πλατυσμοῦ παρατηροῦμεν προσέτι καὶ ταῦτα·

1. Εἰς γύμνασιν αὐξομεριώσεως καὶ ἀναπτύξεως ἰδεῶν ἢ γεγονότων διὰ καλοῦ καὶ θεσίμους πλατυσμούς, ὡς λαμβάνωμεν ὡς θέματα γενικὰ, ἀλλὰ συντόμους καὶ γονίμους προτάσεις, καὶ ταύτας ὡς πλατύνωμεν ἔπειτα δὲ ὡς συγκρίνωμεν ταῦτα εἰς ἀναλόγους πλατυσμούς ἐνδόξων ῥητόρων, καὶ ὡς διορθώνωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς κατὰ τὸ παράδειγμα ἐκείνων.

2. Ἄς ἀποφύγωμεν τὰ ἐξῆς μάλιστα περὶ τοὺς πλατυσμοὺς σφάλματα.

Πρῶτον τὴν ματαιοσπονδείαν, συνισταμένην εἰς πλῆθος μη-
δαμινῶν καὶ ἀνωφελῶν λεπτομερειῶν. Διακρίνων τὰ οὐσιώδη ἐκ
τῶν ἐπουσιωδῶν, ἀποσιώπα ταῦτα, καὶ εἰς ἐκεῖνα περιορίζου.
Ὁ μὴ δυνάμενος περιορίζεσθαι, λέγει ὁ Βοαλῶς, ἀδυνατεῖ νὰ
γράφῃ. «Qui ne sait se borner, ne su jamais écrire».

Δεύτερον, ἀλλ' ἀντίθετον τοῦ πρώτου ἀτόπημα εἶναι τὸ *ξηρόν*
καὶ *ἄγονον*. Ἄν τὸ ἀτόπημα τοῦτο προέρχεται ἐκ φυσικῆς τοῦ
νοῦς ἀφυΐας, εἶναι δυσθεράπευτον. Ἄν ὅμως προέρχεται ἐξ ἑλ-
λείψεως καλλιεργείας, τότε θεράπευεται διὰ τῆς παιδείας, διὰ
τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἀρμοδίων συγγραφέων, καὶ διὰ τῆς ἐξέως
εἰς τὸ σκέπτεσθαι· διότι πολλάκις ἡ στεῖρωσις προέρχεται οὐχὶ
ἐξ ἀφυΐας, ἀλλ' ἐξ ἀπαιδευσίας καὶ ἀσκεψίας.

Τρίτον ἀμάρτημα εἶναι ἡ πολυλογία (§ 52, 4)· διότι ἐκ
ταύτης ἐξασθενοῦσι τὰ ἐπιχειρήματα, καὶ πνίγονται τὰ οὐσιώ-
δη περιστατικὰ καὶ γεγονότα.

β'. Πηγαὶ τοῦ Πλατυσμοῦ.

§ 54. Πηγαὶ τοῦ πλατυσμοῦ εἶναι ἅπαντες οἱ κοινοὶ τόποι,
διότι ἐξ ἁπάντων τούτων δυνάμεθα νὰ πλατύνωμεν. Ἀλλὰ διὰ
τὸ σύντομον περιοριζόμεθα εἰς τὰ ἐξῆς. Γίνεται λοιπὸν ὁ πλα-
τυσμός, α) ἐκ συναθροίσεως β') ἐξ ἀπαριθμήσεως τῶν μερῶν·
γ') ἐκ τῶν ἀντικειμένων· δ') ἐκ παραθέσεως· ε) ἐκ τῶν περι-
στατικῶν.

α.) *Συνάθροισις* λέγεται ἄλλεπαλλήλως ἐπιφορὰ πολλῶν ὁ-
μοίων εἰς αὐξησιν ἢ μείωσιν τεινόντων. Γίνεται δὲ τοῦτο,

1. Ἐξ ὀνομάτων, ὅταν τὸ πρᾶγμα δὲν ὀνομάζεται διὰ τοῦ
κυρίου, ἀλλὰ δι' ἄλλων συνωνύμων ἢ συγγενῶν, ἵνα πολλαπλα-
σιαζῇται ἢ μεγεθύνηται, οἷον τὸ τοῦ Κικέρωνος ἐν τῷ κατὰ
Βέρρου (III, 9)· «Προσάγω εἰς τὴν ἡμετέραν κρίσιν οὐχὶ κλέ-
πτῃ, ἀλλ' ἄρπαγ'· οὐχὶ μοιχόν, ἀλλ' ἐκπολιορκητὴν τῆς αἰδοῦς·
οὐχὶ ἱερόσυλον, ἀλλὰ πολέμιον ἱερῶν καὶ θρησκευτικῶν πραγ-
μάτων· οὐχὶ φονέα, ἀλλὰ σκληρότατον δῆμιον πολιτῶν καὶ
συμμάχων.»

2. Ἐξ ἐπιφορᾶς ἄλλεπαλλήλων λόγων, κατ' ἐρώτησιν μάλι-
ιστα, ὡς τὸ τοῦ αὐτοῦ Κικέρωνος εἰς τὸν ὑπὲρ τοῦ Λιγαρίου
λόγον· «Τί ἐνήργει, ὦ Τουθέρων, εἰς τὴν φαρσαλικὴν μάχην
τοῦτο τὸ γυμνὸν ξίφος σου, τίνας πλευρὰν ἢ ἀκωκὴ αὐτοῦ ἐξήτει;
τίς ἦν ὁ σκοπὸς τῶν ὅπλων σου; τί ὁ νοῦς, οἱ ὀφθαλμοί, αἱ χεῖ-
ρες, ἡ θερμότης τῆς ψυχῆς σου ἐπεθύμουν; τίνας προαίρεσιν εἶχες;»

3. Ἐξ Ὀρισμοῦ, οὐχὶ τοῦ οὐσιώδους, ὅς τις παντὸς ἀντικειμένου εἶναι εἰς κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν, ἀλλὰ τῶν ἐπουσιωδῶν χαρακτηρῶν καὶ ποιότητων, ὅτε γεννῶνται οἱ ὑπογραφικοὶ λεγόμενοι ὅρισμοι, καὶ τῶν τρόπων καθ' οὓς τι γίνεται, ὅτε προκύπτουσιν οἱ γενετικοὶ ὅρισμοί. Οὕτως ἐξ ὀρισμῶν δύναται τις νὰ πλατύνῃ τὸν ἔπαινον τῆς παιδείας· «Τί πολυτιμότερον τῆς παιδείας; Διὰ τῆς παιδείας φωτίζεται ὁ νοῦς, ἡθοιοποιεῖται ἡ καρδιά, ἐξευγενίζεται ὁ ἄνθρωπος, γίνεται δίκαιος πρὸς τὸν συμπολίτην, ἀγαθὸς πρὸς πάντας, εὐσεβὴς πρὸς τὸν Θεὸν κλ.»

β.) Ἀπαρίθμησης τῶν μερῶν. Ἐκ τούτου γίνεται ὁ πλατυσμός, ὁπότεν ἀπαριθμῶμεν τὰ μέρη ὅλου τινός, ἀντὶ νὰ ὀνομάσωμεν αὐτὸ τὸ ὅλον διὰ τοῦ κυρίου ὀνόματός του· οἶον, ἀντὶ κληρικῶν νὰ εἰπώμεν, οἱ διάκονοι, οἱ ἱερεῖς, οἱ ἐπίσκοποι· ἀντὶ δικαστηρίων, τὰ Εἰρηνοδικεῖα, τὰ Πρωτοδικεῖα, τὰ Ἐφετεῖα, ὁ Ἄρειος Πάγος· ἀντὶ ἐνεδύθη τὴν πανοπλίαν, ἐφόρεσε τὰς κνημίδας, τὸν θώρακα, τὸ ξίφος, τὴν ἀσπίδα, τὴν περικεφαλαίαν, κλ. Ὁ τόπος οὗτος δὲ οἰκοθεν εἶν' αὐξητικός.

γ.) Ἀντικείμενα. Ὁ ἐκ τῶν ἀντικειμένων πλατυσμός εἶναι ἀποδεικτικός καὶ ἐλεγκτικός· διότι ἐκ δύο ἀντικειμένων, ἀποδειχθέντος τοῦ ἐνὸς οὕτως ἔχοντος, ἔπεται τὸ ἐναντίον διὰ τὸ ἀντίθετον αὐτοῦ· οἶον, ὁ ἐλεύθερος δὲν δουλαγωγεῖται, ὁ φιλαλήθης δὲν ψεύδεται, ὁ γενναῖος δὲν ἀποφεύγει τὸν ὑπὲρ πατρίδος θάνατον, κλ. Ταῦτα αὐξανόμενα, ἀποτελοῦσι πλατυσμόν.

δ.) Παράθεσις. Γενικώτατος πλατυσμοῦ τόπος· διότι ἅπαντα τὰ ἐν τοῖς κοιναῖς τόποις θεωρούμενα, καὶ μάλιστα τὰ ἐν τοῖς περιστατικοῖς, οἶον πρόσωπον, πρᾶγμα, τόπος, τρόπος, αἰτία, χρόνος, δύναται συγκριτικῶς πρὸς τὸ προκείμενον νὰ ἐξετασθῶσιν· ἔπειτα, ἱκανῶς τούτων μεγαλυνθέντων ἢ μικρυνθέντων, κατὰ τὸ συμφέρον τῆς ὑποθέσεως, συμπεραίνομεν τὸ προκείμενον ἢ ὡς μείζον, ἢ ὡς ἑλασσον τοῦ πρὸς ὃ παρατίθεται· οἶον τοσοῦτον ἀνδρείος ἦτον ὁ Ἐκτωρ· ὁ νικήσας ἄρα τοῦτον Ἀχιλλεὺς ἐγένετο ἀνδρείότερος· καὶ, Οἱ τὰ σμήνη τῶν μετὰ τοῦ Εὐρύτου βαρβάρων νικήσαντες ὀλίγοι Ἕλληνες ἀνεδείχθησαν ἄρα ἀσυγκρίτως ὑπέρτεροι.

ε. Περιστατικά. Ἀλλ' ὁ ἐκ τῶν περιστατικῶν πλατυσμός, δεικνύων καὶ ἀναλύων πανταχόθεν τὴν φύσιν τοῦ ἐξεταζομένου πράγματος, ἐξάγει τὸν λόγον δι' ἀφθόνου δαψιλείας, κινεῖ πρὸ πάντων τὴν περιέργειαν περὶ τοῦ προκειμένου, καὶ μεγάλως εἰς πλοχρότητα καὶ κίνησιν πάθους συντελεῖ, ὡς ἀνωτέρω (§ 16, 10) περὶ τούτων ἐρρέθη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ἐπίλογος.

§ 55. Ὁ ἐπίλογος εἶναι ἡ ἀνακεφαλαίωσις καὶ τὸ συμπέρασμα ὅλου τοῦ λόγου. Ἐκ τεσσάρων δὲ, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην (ῥητ. Γ', ιθ'), σύγκειται ὁ ἐπίλογος, μεταταττομένων οὕτως· α') ἐξ ἀναμνήσεως ἢ ἀνακεφαλαιώσεως· β') ἐκ τοῦ διατιθέναι εὖ τὸν ἀκροατὴν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ κακῶς κατὰ τοῦ ἐναντίου· γ') ἐκ τοῦ εἰς πάθη τὸν ἀκροατὴν κινῆσαι· καὶ δ') ἐκ τοῦ αὐξῆσαι ἢ ταπεινῶσαι, ἥτοι ἐκ τοῦ πλατυσμοῦ.

§ 56. α'. Ἀνακεφαλαίωσις. Ἡ ἀνακεφαλαίωσις εἶναι ἀναγκαία ἐπὶ μεγάλων ζητημάτων, ἅτινα, διὰ τὸ μέγεθος, τὸ πολυμερές αὐτῶν καὶ τὴν παντοδαπότητα τῶν ἀποδεικτικῶν μέσων ἢ τῶν συμπερασμάτων, ἠδύναντο ν' ἀρήσωσιν ἀμφιβολίαν καὶ σύγχυσιν εἰς τὸν ἀκροατὴν. Ἀνακεφαλαιοῦμεν δὲ ἢ τὰ ἀποδεικτικά μέσα, ἢ τὰς συνεπειὰς αὐτῶν.

1. Τῶν μὲν ἀποδεικτικῶν μέσων ἢ ἀνακεφαλαίωσις ἀναγκαῖοι ἐπὶ πάντων μὲν, ἰδίως δὲ ἐπὶ τῶν δικανικῶν λόγων· διὰ τοῦτο διαφέρει κατὰ τὰ διάφορα εἶδη τῶν λόγων. Περιλαμβάνει δὲ ἡ ἀνακεφαλαίωσις ἀπάσας τὰς ἐν τῷ λόγῳ διεσπαρμένας καὶ ἀνεπτυγμένας ἀποδείξεις, ἵνα τὰς ὑπομνήσῃ ἐν τῷ ἀποφασίζειν. Συνίσταται δὲ αὕτη, ἢ εἰς τὸ διεξέρχεσθαι κεφαλαιώδως τὰ πράγματα καὶ ἀνακαλεῖν κατ' ἄρθρα, ἢ εἰς ἐπανάληψιν τῆς διαιρέσεως καὶ ἐκθεσιν τῶν οὐσιωδεστέρων λόγων περὶ τῶν κυριωτέρων προτάσεων. Ἀνακεφαλαιοῦμεν δὲ πολλάκις καὶ τὰ τοῦ ἐναντίου μετὰ τῆς παρ' ἡμῶν ἀναιρέσεως. Τῶν δὲ ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος λόγων ἢ ἀνακεφαλαίωσις ἀπαιτεῖ μείζονα λαμπρότητα καὶ παθῶν κίνησιν ἢ τῶν δικανικῶν, ἀπαιτούντων σήμερον μᾶλλον πίστει εἰς φωτισμὸν τοῦ νοός, ἢ πάθη εἰς κίνησιν τῆς καρδίας. Ἀλλὰ καὶ τὰ πάθη, εἰμὴ τοσοῦτον ἐπὶ τῶν τακτικῶν δικαστῶν, ἰσχύουσιν ὅμως πολὺ ἐπὶ τῶν ἐνόρκων.

2. Ἐξάγομεν δὲ τὰς συνεπειὰς ἐκ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν γεγονότων τῶν ἐν τῇ κατασκευῇ βεβαιωθέντων. Ἀλλ' ἡ ἐξαγωγή αὕτη πρέπει νὰ γίνηται ἀκριβῶς ἐκ τῶν εἰρημένων, οὐδὲν καινὸν ἐν τῷ λόγῳ εἰσάγουσα· διότι ἄλλως πρὸς τῇ ἀνακριθείᾳ ἢ τῇ καινῇ πίστει, περισπᾷ καὶ τὴν τῶν ἀκροατῶν προσοχήν. Οἱ τοιοῦτοι ἐπίλογοι εὐχρηστοῦσι μάλιστα ἐπὶ τῶν τοῦ ἁμβωνος λόγων, ὅπου, ἐν εἰδει προτροπῆς, ἐξάγονται τοιαῦτα πρακτικά

συμπεράσματα, ὡς δηλοῦται ἐκ τῶν ἐνδόξων τῆς Γαλλίας ἐκκλησιαστικῶν ῥητόρων, οἷον Βοσσουέτου, Μασσιλλωνος, κλ.

β'. Ἡ δὲ ἡμετέρα πρὸς τοὺς ἀκροατὰς σύστασις καὶ διαβολὴ τῶν ἐναντίων γίνεται μὲν καὶ ἐνταῦθα, ὡς περὶ ἡθῶν (§ 23—24) καὶ προσιμίου (§ 32—33) εἵπομεν, ἀλλὰ διαφόρως· διότι ἐνταῦθα γίνεται τοῦτο ὡς ἐξαγόμενον ἐκ τοῦ ἡμετέρου λόγου καὶ τοῦ ἐναντίου· ὅτι ἡμεῖς μὲν ἐφάνημεν ἀληθεύοντες καὶ ἀγαθοὶ, ὡς ὁ ἐναντίος ψευδόμενος καὶ φαῦλος, ἢ ἀπλῶς καὶ ἀπαλῶς ἢ σχετικῶς πρὸς τὸ ἀκροατήριον.

γ'. 'Οπόταν ἡ ὑπόθεσις δίδῃ χώραν εἰς αἰσθήματα καὶ εἰς σφοδρὰς συγκινήσεις, τότε ἔχουσι χώραν τὰ πάθη, οἷον, ἔλεος, δεινώσεις, ὀργή, μῖσος, φθόνος, ζήλος ἔρις (Αριστ. ῥητ. 1', 16', § 5). Ἐπὶ δὲ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν λόγων, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν συμβουλευτικῶν, τὸ παθητικὸν ἔχει ἰδιαίτην τι· διότι ὁ ῥήτωρ δύναται νὰ κινήσῃ τὸ πάθος τοῦ ἀκροατοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, τὴν φρίκην διὰ τὰ ἀμαρτήματά του καὶ τὸν φόβον διὰ τοὺς ἐντεῦθεν κινδύνους. Ἐνίοτε δὲ ὁ ῥήτωρ ἀποστρέφων εἰς ἑαυτὸν τὸν λόγον, κινεῖ τὸ πάθος ἐκ τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ καταστάσεως ἢ σχέσεως· οἷον ὁ Κικέρων, ἐν τῇ ὑπὲρ τοῦ Μίλωνος ἀπολογία, ὄντος εὐεργέτου ἑαυτοῦ· «ὦ ἄθλιος, ὦ δυστυχὴς ἐγώ! Σὺ, ὦ Μίλων, ἠδυνήθης διὰ τούτων νὰ μὲ φέρῃς πάλιν εἰς τὴν πατρίδα· ἐγὼ δὲ δι' αὐτῶν τούτων εἰς τὴν πατρίδα δὲν θέλω δυνηθῆ νὰ σὲ διατηρήσω; καὶ τί ν' ἀποκριθῶ εἰς τὰ τέκνα μου; κλ.» καὶ ὁ Βοσσουέτος, ἐν τῇ ἐπιταφίῳ τοῦ μεγάλου Κονδέου, ὅτε ἀνακαλῶ τὰς ἰδέας αὐτοῦ σχέσεις, τὰς λευκάς του τρίχας τὸ τέλος τῶν λόγων του, τὸ προσεγγίζον τοῦ ἰδίου βίου τέρμα, ἀναπολούμενον ἤδη ἐξ αὐτοῦ τοῦ τεθνεώτος, κλ. Ἐπειδὴ δὲ τὰ πάθη δίδουσι τὴν τελευταίαν εἰς τὸν ἀκροατὴν ὥθησιν, ὁρεῖται ὁ ῥήτωρ διὰ τῶν τρόπων, διὰ τῶν ἐνεργητικωτέρων σχημάτων, διὰ τῶν ζωηροτέρων εἰκόνων, διὰ τῆς παθητικωτέρας ὑποκρίσεως φωνῆς καὶ σώματος καὶ δι' ὅλου τοῦ πλοῦτου τῆς εὐγλωττίας, ἵνα ἐμπαθῶς τὸν ἀκροατὴν διαθέσῃ. Πῶς δὲ τὰ πάθη κινεῖνται, εἵπομεν ἤδη (§ 28 § 29).

δ'. 'Ο πλατυσμὸς ἐκλαμβάνεται ἐνταῦθα οὐχὶ ὡς ἰδιαίτερον ἔργον τοῦ ἐπιλόγου, ἀλλ' ὡς μέσον ἵνα δι' αὐτοῦ αὐξηθῶσι τὰ εἰρημένα τρία αὐτοῦ ἔργα, καὶ μάλιστα ἡ ἀνακεφαλαίωσις, καὶ ἡ παθοποιΐα. Ἀλλως τε ὁ πλατυσμὸς, ὡς καὶ ἡ παθοποιΐα, ἔχει χώραν ὡς παρετηρήσαμεν ἀλλαχοῦ, καὶ εἰς ἄλλα μέρη τοῦ ῥητορικοῦ λόγου. Ἐνταῦθα ὅμως εἶναι ἡ κυριωτέρα αὐτῶν θέσις. Εἵπομεν δὲ πῶς γίνεται ὁ πλατυσμὸς (§ 54—§ 54).

§ 57. α. Παρατηροῦμεν προσέτι περὶ ἐπιλόγου· α) ὅτι λόγοι σύντομοι, καὶ ἀπλοὶ δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην ἐπιλόγου, ἢ ὅλως διόλου, ἢ σχετικῶς, ἤγουν, ἢ ὡς πρὸς τὴν ἀνακεφαλαίωσιν, ὡς εὐμνημόνευτοι· ἢ ὡς πρὸς τὴν παθοποιῶν, ὡς ἀπαθείς· ἢ ὡς πρὸς τὴν σύστασιν τοῦ ἰδίου προσώπου, ὡς μὴ οὔσης ἀνάγκης, ἢ ὡς εὐνοϊκοῦ ὄντος τοῦ ἀκροατοῦ. β) Ὅτι ἀπ' ἐναντίας πολυμερεῖς λόγοι ἔχουσιν ἀνάγκην ὡς πολλῶν προσιμίων ἀνὰ ἓν δι' ἕκαστον μέρος, διὰ τὴν προσοχὴν, τὴν εὐμάθειαν ἢ καὶ τὴν εὐνοίαν, οὕτω καὶ πολλῶν ἐπιλόγων, ἀνὰ ἓνα δι' ἕκαστον, ὅταν ἐκ τοῦ ἡγουμένου μεταβαίνωμεν εἰς τὸ ἐπόμενον μέρος. γ.) Λέξις δὲ τοῦ ἐπιλόγου ἀρμόττουσα, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, εἶναι ἡ ἀσύνδετος· «Τελευτὴ δὲ τῆς λέξεως ἀρμόττει ἡ ἀσύνδετος, ὅπως ἐπίλογος, ἀλλὰ μὴ λόγος ἢ εἴρηκα, ἀκηκόατε, ἔχετε, κρίνατε» (ῥητ. Γ', ιθ', § 14). Τοῦτο δὲ τὸ παρ' αὐτοῦ ἀναφερόμενον παράδειγμα εἶναι τὸ τέλος τοῦ κατὰ Ἐρατοσθένη λόγου τοῦ Λυσίου· «παύσσομαι κατηγορῶν· ἀκηκόατε, ἐωράκατε, πεπόνθατε, ἔχετε, δικάζετε.»

Σημειώσεις.

Τελειόνομεν τὸ παρὸν Τμήμα δι' ὀλίγων παρατηρήσεων ὡς πρὸς τὴν τάξιν καὶ τὸ σχέδιον ῥητορικοῦ λόγου.

α. Ἡ περὶ τῶν μερῶν τοῦ ῥητορικοῦ λόγου ὀρισθεῖσα τάξις δὲν εἶναι ἀμετάβλητος. Πολλάκις ἡ διήγησις ἔπεται ἀμέσως μετὰ τὸ προσίμιον, ἐκ δὲ ταύτης ἀπορρέει ἡ πρότασις καὶ ἡ διαίρεσις. Ἄλλοτε δὲ ἀναγκαζόμεθα νὰ τάξωμεν πρὸ τῆς διηγήσεως μέρος τῆς κατασκευῆς, ἵνα διασκεδάσαντες τὰς προλήψεις τῶν ἀκροατῶν ἢ δικαστῶν ἡμῶν, προδ' αἰσώμεν αὐτοὺς εὐνοϊκῶς παραδεχθῆναι τὴν παρ' ἡμῶν ὑποβληθεῖσαν ἐκθεσιν τοῦ γεγονότος. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ὁμοίως εἰς τροποποιήσεις ὑπόκεινται ἢ τε εὗρεσις καὶ τὸ λεκτικόν. Ὅθεν, παρὰ τοὺς κανόνας τῆς ῥητορικῆς καὶ τὴν βαθεῖαν τῆς ὑποθέσεως μελέτην, πρέπει νὰ ἔχωμεν περὶ τὰ τοιαῦτα ὁδηγὸν τὸν ἐρθρόν νοῦν.

β. 4. Σχέδιον λόγου. Μέχρι τοῦδε ἐθεωρήσαμεν ἰδίως ἕκαστον τῶν μερῶν τοῦ ῥητορικοῦ λόγου· ἤδη δὲ πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ταῦτα σχετικῶς πρὸς ἄλληλα, καὶ ἐν συνόλῳ εἰς ἀπαρτισμὸν ῥητορικοῦ λόγου.

2. Πρὸ τῆς συνθέσεως οἷον δήποτε ῥητορικοῦ λόγου πρέπει ὁ ῥήτωρ νὰ ἐξετάζη, εἰς τί εἶδος ὑπάγεται ὁ λόγος, τὸ δὲ προκαίμενον ζήτημα εἰς τίνα στάσιν ἀνάγεται. Μετὰ ταῦτα δὲ διὰ προσδιορίσιν ἀκριβῶς τὸ εἶδος καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ προσιμίου.

εἶτα δὲ ἅς θέσῃ καλῶς τὴν ἀποδειχθεῖσαν πρότασιν, καὶ ἅς ἐξετάσῃ εἰ, καὶ πῶς δύναται νὰ διαιρεθῇ συντομώτερον καὶ εὐκρινέστερον· ἔπειτα δὲ, ἂν ἔχῃ χώραν, ἅς ἐπιφέρῃ τὴν διήγησιν τοῦ γεγονότος· μετέπειτα δὲ ἅς ζητήσῃ τ' ἀρμοδιώτερα τῶν ἀποδεικτικῶν μέσων, καὶ ἅς ἀλληλουχίῃ ἀπάσας τὰς ἀρχικὰς ἢ διαιολογητικὰς ιδέας τοῦ τέλους πάντων ἅς συγκεφαλαιώσῃ τὰ οὐσιωδέστερα καὶ ἅς κινήσῃ τὰ εὐαισθητότερα πάθη, ἵνα συμπληρώσῃ τὸν λόγον δι' ἐπιλόγου πειστικοῦ καὶ παθητικοῦ. Ταῦτα δὲ ὅμοῦ ἀποτελοῦσι τὸ τοῦ λόγου σχέδιον.

3. Πᾶς ῥήτωρ, γράφων ἢ αὐτοσχεδιάζων τὸν λόγον του, ὀφείλει πρὸ παντός ἄλλου νὰ συλλάβῃ καὶ καλῶς ὠριμάσῃ, οὕτως εἰπεῖν, τὸ σχέδιόν του· διότι ἄλλως εἰκαίως ἀγορεύων, θέλει ἀποπλανᾶσθαι τοῦ σκοποῦ. Τὸ δὲ καλὸν σχέδιον εἶναι ἀκριβές, εὐκρινές, ἀπλοῦν καὶ ῥόδιμον, τὰ δὲ μέρη αὐτοῦ ἔχουσιν ἐνότητητα καὶ ἀναλογίαν. Καὶ εἶναι μὲν ἀκριβές, ἐὰν περιλαμβάνῃ ἅπασαν τὴν ὑπόθεσιν· εὐκρινές δὲ, ἐὰν ἅπαντα τὰ μέρη του καλῶς διακρίνονται, καὶ δὲν περιέχωσιν οὐδεμίαν σύγχυσιν· ἀπλοῦν δὲ, ἐὰν τὸ ὅλον ἀνάγῃται εἰς τινὰς γενικὰς προτάσεις, ὧν εὐκόλως κατανοεῖται· ἡ σχέσις ῥόδιμον δὲ, ἐὰν ἐκάστη τῶν γενικῶν τούτων προτάσεων θαθέως καὶ ἀποτελεσματικῶς ἐπεξεργάζεταιται.

4. Ἀλλὰ πρέπει, ὥς εἶπομεν, ἵνα καὶ τὰ μέρη του ἔχωσιν ἀναλογίαν καὶ ἐνότητα. Καὶ διὰ μὲν τὴν ἀναλογίαν ἀπαιτεῖται, ἵνα ἅπαντα τὰ μέρη τοῦ λόγου ᾧσιν εἰς ἐντελὴ ἀρμονίαν, καὶ νὰ λαμβάνωσι τὴν αὐτὴν περίπου ἀνάπτυξιν. Οἷον, βραχέος ἔντος τοῦ λόγου, ἀμαρτάνει μακρὸν προοίμιον καὶ ἐπίλογος, ὥς ἀμαρτήμα εἶναι ἐπὶ μακροῦ λόγου βραχὺ προοίμιον ἢ ἐκθεσις, καὶ νὰ περαίνεται διὰ συντομωτάτου ἐπιλόγου. Ἄτοπον ὡσαύτως εἶναι, ἵνα ἐπὶ τινος διακρίσεως ἢ ὑποδιακρίσεως τοῦ λόγου ἀμέτρως τις ἐκτείνηται, ν' ἀμελῇ δ' ἔπειτα τὰς ἄλλας. Ὅσάκις ὁ ῥήτωρ δύναται, ἅς ἐκλέγῃ τὴν ὑπόθεσιν ἀνάλογον πρὸς τὴν τοῦ λόγου διάρκειαν, ἅς περιορίζῃ ἔπειτα τὴν ὕλην του ἐν συμμέτρῳ ἐκτάσει, καὶ ἅς διανέμῃ τὰ λεχθησόμενα οὕτως, ὥστε νὰ παράγῃται ὅλον τι ἔχον πλήρη τὰ μέρη μετ' εὐρυθμίας.

Διὰ δὲ τὴν ἐνότητα ἀπαιτεῖται, ἵνα ἅπαντα τείνωσι πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, καὶ ἀποκλειστικῶς πρὸς τὴν πρότασιν ἀναφέρονται. Τότε δὲ παρέκβασις τις ἐπιτρέπεται, ὅταν πρὸς ἀποφυγὴν μονοτονίας ἢ ξηρότητος γίνηται μετὰ τέρψεως εἰς διάχυσιν τοῦ ἀκροατοῦ. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη παρέκβασις πρέπει φυσικῶς νὰ γεννᾶται ἐκ τῆς ὑποθέσεως, νὰ ᾔναι σύντομος, καὶ νὰ ἡδύνῃ τοῦλάχιστον τὸν ἀκροατὴν.

5. Ἄπχσαι ὅμως αἱ ὑποθέσεις δὲν εἶναι τακτικοῦ σχεδίου δεκτικά. Αἱ δευτερολογίαι ἐπὶ τῶν βουλευτικῶν λόγων καὶ ἐπὶ τῶν δικανικῶν, ὅπου ὁ ἀγορεύων εἶναι ἠναγκασμένος νὰ παραδεχθῇ τὴν ὑπόθεσιν ὡς τῷ παρούσῃ ζεταί, τὸ σχέδιον προσδιορίζεται ἐκ τῶν περιστάσεων. Τότε δὴ καλλιώτερος κανὼν εἶναι, ἵνα κατὰ τὰς περιστάσεις ἐπωφεληται, οὐδόλως ζαλιζόμενος περὶ τῆς κανονικῆς συμμετρίας τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ λόγου. Ἐὰν ὅμως ὁ ῥήτωρ οἴκοθεν ἐκλέγῃ τὴν ὑπόθεσιν, κατ' ἀρέσκειαν δὲ τὴν διασκευάζῃ καὶ καθ' ὁλοκληρίαν ἦναι κύριος αὐτῆς, ἀπαιτοῦμεν παρ' αὐτοῦ ἵνα μάλλον πρὸς τοὺς κανόνες τῆς τέχνης συμμορφώνηται.

Τ Μ Η Μ Α Γ'.

Λεκτικόν.

Περὶ λεκτικοῦ ἐν γένει.

§ 58. α. Ἡ διὰ τῶν λέξεων τῆς γλώσσης κατάλληλος τῶν ἡμετέρων νοημάτων καὶ αἰσθημάτων, ἥ, κατὰ τὰ προεκτεθέντα, τῶν ἡμετέρων ἐπιχειρημάτων, ἡθῶν καὶ παθῶν ἑκφράσις ὀνομάζεται *λεκτικόν*.

Σημ. Οἱ ἡμέτεροι ἐκάλουν τὴν διὰ τῶν λέξεων παράστασιν λέξιν (Ἀριστοτ. ῥητ. Γ', β', § 1), λεκτικὸν (Διον. Ἀλικ. Συνθ. ἔνομ. Τόμ. Ε', § 1, Σελ. 6, καὶ Τόμ. ζ', § 22, σ. 90, καὶ § 31, σ. 238), φράσιν ἢ φραστικόν (Λεγ. περὶ ὕψ. Τμ. Α', σ. 41), ἑρμηνείαν (Διον. Ἀλικ. Συνθ. ἔνομ. Τόμ. Ε', § 1, σ. 6, καὶ Δημ. περὶ Ἑρμην. § 1, κλ.), καὶ ὕφος (Λεγ. περὶ ὕψ. Τμ. Α', σ. 4). Ὑψος δὲ (style) καλεῖται καὶ ὑπὸ τῶν νεωτέρων τροπικῶς, ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ στυλός (τοῦ γραφικοῦ ἐργαλείου). ὕθεν καὶ τὸ Λατινικὸν stylus καὶ τὸ τῶν νεωτέρων γλωσσῶν. Διὰ καὶ ὁ Ὁράτιος λέγει, Saepē, stylum veritas, συχνάκις τὸν στυλὸν στρέφε, ἥτοι διόρθωνε· διότι στρέφοις τὸ ὀπισθεν τοῦ ἐργαλείου τούτου, ἐξήλειπον τὰ ὑμικυκλικά.

β. Ἡ *Κατάλληλία* τοῦ λεκτικοῦ στρέφεται ἢ περὶ τὰς γενικὰς αὐτοῦ ποιότητας ἥτοι ἀρετὰς, ἢ περὶ τὰς ἐιδικὰς. Καὶ αἱ μὲν γενικαὶ αὐτοῦ ἀρεταὶ εἶναι, 1) καθαρότης, 2) σαφήνεια, 3) γλαφυρότης, 4) ἀρμονία· αἱ δὲ ἐιδικαὶ ἀποτελοῦσι τὸ *Πρέπον*· ἀπαρτίζουσι δὲ τοὺς μερικωτέρους λεκτικούς χαρακτῆρας, οὔτινες δὲν ἀνήκουσιν εἰς πᾶν εἶδος συνθέσεως. Καὶ αἱ μὲν γενικαὶ ἀρεταὶ τοῦ λεκτικοῦ ἀνήκουσιν ἐν γένει εἰς πᾶν εἶδος συνθέσεως· αἱ δὲ ἐιδικαὶ ἥτοι τὸ *Πρέπον* εἰς τινα μόνον κατὰ τὴν διαφορὰν ἥτοι τοῦ ἀκροατηρίου, ἢ τὴν κοινωνικὴν θέσιν ἢ φύσιν τοῦ γράφοντος ἢ ἀγορεύοντος, ἢ τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς· οἷον, ὅσον ἀπὸ τῆς ὑποθέσεως, ἄλλο τὸ ἱστορικὸν ὕψος, ἄλλο τὸ φιλοσοφικόν

καὶ ἄλλο τὸ ῥητορικόν· ἐπομένως δὲ, ἄλλος, ὁ Ἀπλοῦς χαρακτήρ, ἄλλος, ὁ Σομνός, ἄλλος, ὁ Μέσος ἢ Εὐκρατος κλ. Προσέτι δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ῥητορικοῦ λόγου διάφορον λεκτικὸν ἀπαιτεῖται κατὰ τὰ διάφορα αὐτοῦ μέρη· διότι ἄλλο τὸ λεκτικὸν τῆς διηγήσεως, ἄλλο τὸ τῶν πίστεων καὶ ἄλλο τὸ τοῦ ἐπιλόγου. Ἐν ᾧ λοιπὸν κατ' εἶδος, ὡς ἀλλαχοῦ θέλομεν ἐκθέσει, διαφέρουσιν αἱ μερικαὶ ἀρεταὶ κατὰ τὰ διάφορα εἶδη τοῦ λόγου, αἱ γενικαὶ ὅμως ἀρεταὶ πανταχοῦ ἀναγκαιοῦσι· διότι καθαρότης, σαφὴνεια, γλαφυρότης καὶ ἁρμονία κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εἰς πᾶν εἶδος συνθέσεως ἀπαιτοῦνται.

γ'. Τὰ περὶ λεκτικοῦ λοιπὸν ἀνάγομεν ἐν γένει εἰς τὰ ἐξῆς Κεφάλαια, α') περὶ καθαρότητος· β') περὶ σαφηνείας· γ') περὶ γλαφυρότητος· δ') περὶ ἁρμονίας· καὶ ε') περὶ τοῦ Πρέποντος, ἥτοι περὶ εἰδικῶν ἀρετῶν ἢ χαρακτήρων λόγου.

Σημ. Τὸ λεκτικὸν ἦτοι τὸ ὅρος, ὡς παρατηρεῖ ὁ Βλαῖρος (Lec. X, Tom. I. p. 206—), διαφέρει τῶν λέξεων καὶ τῆς γλώσσης. Αἱ μὲν ὑπὸ τοῦ γράφοντος μεταχειρίζονται λέξεις δύνανται νὰ ᾔναι ὀρθαί, τὸ δὲ ὅρος τοῦ διαφόρου ἡμαρτημένον, εἶον, ξιρὸν, ὀγκῶδες, ἀσθενές ἢ ἐπιτεταδευμένον. Τὸ ὅρος τοῦ συγγραφέως προσδιρίζεται καὶ ὡς ἐκ τοῦ διαφόρου τρόπου τοῦ αἰσθάνεσθαι, φαντάζεσθαι καὶ διανοεῖσθαι. Ὁ βιβλίος· ἔχει ὅραχ καὶ σύντομον λεκτικόν· ὁ εὐφάνταστος, ζωηρὸν, γραφικὸν καὶ ἐσχηματισμένον· ὁ εὐαίσθητος, παθηματικόν· ὁ στερεούμενος τῆς συλλογιστικῆς δυνάμεως, ἀσυνάρτητον οὐ μόνον κατὰ τὰ διάφορα μέρη τῶν συγγραμμάτων του, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς περιόδους καὶ τὰ κῶλα. — Περὶ λεκτικοῦ καὶ τινων τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ, εἶον σαφηνείας, ἁρμονίας, μέλους, ῥυθμοῦ, μεταβολῆς, πρέποντος, διελέθομεν ἐν τῇ Β' Μέλει τῆς περὶ Συνθέσεως ἡμετέρας πραγματείας (ἐν Ἀθήναις, 1832). Τὸ καινοφανές τοῦτο πόνημα ὑπὸ σοφῶν ἀνδρῶν ἐγχειρὼν, παρέσχε τῇ δημοσιογραφίᾳ εὐφώνων λόγων ὕλην (Ἰδε Ἀθηνᾶς ἀριθ. 1911, 23 Σεπτεμβρίου 1852· Σφαίρας ἀριθ. 60, 23 Ἰουλίου 1852· Βελτιώσεως ἀριθ. 31, 16 Ἰουνίου 1852· Νέας Ἑλλάδος ἀριθ. 199, 2 Αὐγ. ὅπου 1852· Νέας Πανδώρας ἀριθ. φυλ. 66, Τόμ. Γ', 15 Δεκεμβρίου 1852· ἑφημερίδος τῶν Μαθητῶν ἀριθ. 23, 11 Ἀπριλίου 1853· ἑφημερίδος τῶν εἰδησέων ἀριθ. 64, ἐν Κερκύρᾳ, 17 Μαρτίου 1856· Αἰῶνος ἀριθ. 1274, 12 Ἰουλίου 1852 Ἠλίου ἀριθ. 26, 9 Μαρτίου 1836. Ἀπαρτι μὲν αἱ ἐφημερίδες ἐπύνησαν τὸ ἔργον· ἀλλ' ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Αἰὼν ἀναλυτικώτερον περὶ τούτου ἰδίως διέλαβον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Περὶ καθαρότητος.

§ 59. α. Ἡ καθαρότης τοῦ λεκτικοῦ συνίσταται εἰς τὸ ὀρθῶς ἐκφράζεσθαι ἥτοι ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν λέξεων τῶν κα-

θερωμένων ὑπὸ τῆς συνηθείας τῶν περισσοτέρων καὶ λογιωτέ-
ρων ἀνδρῶν τοῦ ἔθνους, ἢ ὡς πρὸς τὸ δίδειν αὐταῖς τὴν παραδε-
δεγμένην σημασίαν, καὶ τηρεῖν τοὺς γραμματικοὺς κανόνας.

β'. Βαρβαρισμός λέγεται ἀμάρτημα περὶ λέξιν ἐναντίον τῆς
Γραμματικῆς· ἢ χρῆσις ἐξ ἀγνοίας καὶ ἄνευ ἀνάγκης ξένης
λέξεως· ἢ χρῆσις εἰς ἐναντίαν παρὰ τὴν καθιερωμένην ἔννοι-
αν. Σολοικισμός δὲ, ἀμάρτημα περὶ λόγον ἐναντίον τῶν συν-
τακτικῶν κανόνων.

γ'. Καίτοι σεβόμενοι τὴν χρῆσιν καὶ τὰς παραδεδεγμένας τῆς
γλώσσης παραδόσεις, ἀναγκάζομεθα ὅμως ἐνίοτε νὰ καινοτομώ-
μεν πλάττοντες νέους τεχνικοὺς ὅρους διὰ τὰς ἐπιστήμας, τὰς
τέχνας, τὴν βιομηχανίαν καὶ ἐν γένει τὴν ἔκφρασιν τῆς διανοίας.
Αἱ ζῶσαι γλώσσαι, ὡς καὶ ὁ δι' αὐτῶν ἐκφραζόμενος ἐνδιάθε-
τος λόγος μετὰ τῶν ἑαυτοῦ προϊόντων, δὲν καταδικάζονται εἰς
τὸν θάνατον τῆς ἀκινήσιας καὶ τῆς στασιμότητος. Τοῦτο καὶ ὁ
Ὁράτιος διαβεβαίει (De arte poet. V. 70—72), καὶ ἡμεῖς ἄλ-
λοτε παρετηρήσαμεν (1). Ὅθεν ἀναγκάζομενοι ἐνίοτε νὰ παρα-
δεχθῶμεν νέον ὅρον, θέλομεν ἔχει πάντοτε ὑπ' ὄψιν· 1) ὅτι
τότε, μάλιστα ἡμεῖς οἱ νεώτεροι Ἕλληνες, δικαιούμεθα νὰ πλάτ-
τωμεν νέον ὅρον, ὅταν οὔτε ἐν τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν, οὔτε ἐν
τοῖς Βυζαντινοῖς μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως, οὔτε ἐν τῷ στόματι
τοῦ ζῶντος ἔθνους, δὲν ἀπαντᾷται. 2) ὅτι οἱ νέοι οὗτοι ὅροι
πρέπει νὰ σχηματίζονται κατὰ τὰς γενικὰς ἀρχὰς τῶν τῆς
Γραμματικῆς κανόνων. 3) Ἀλλὰ, πάλιν ἐπαναλαμβάνομεν, τότε
δικαιούμεθα νὰ δημιουργήσωμεν νέας λέξεις, ὅποταν ἀπόλυτος
ἀνάγκη ᾖ εἰς ἔκφρασιν νέας ἰδέας ἢ νέου τινὸς πράγματος,
μὴ ἔχοντος εἰσέτι ὄνομα ἐν ἡμῖν.

δ'. Νεωτερίζοντες δὲ ἄνευ ἀνάγκης, δὲν πλουτίζομεν, ἀλλ'
ἀσχημίζομεν τὴν γλῶσσαν, καὶ περιπίπτομεν εἰς τὸ ἀμάρτημα,
ὑπὲρ μεμπτικῶς ὑπὸ τῶν νεωτέρων ὀνομάζεται νεολογία ἢ νε-
ολογισμός.

ε'. Ἀντίθετον δὲ τῆς νεολογίας ἀμάρτημα εἶναι ὁ ὑπερ-
καθαρισμός (purisme). Καλεῖται δὲ οὕτως ἡ σχολαστικὴ ἐ-
πιτήδευσις τῶν ἐπαγγελλομένων προληπτικὴν λατρείαν δι' ἅ-
παντας τοὺς γραμματικοὺς κανόνας, καὶ μὴ ἐπιτροπόντων
οὐδεμιᾶς λέξεως τὴν μεταχείρισιν μὴ καθιερωθείσης ὑπο τῆς
χρῆσεως. Ἀλλ' ἡ λεπτολόγος αὕτη μισαλλοδοξία ἐπολεμή-
θη ὑπὸ τῶν μεγάλων συγγραφέων· διότι ἀναγκάζομενοι οὗτοι

(1) Περὶ Συνηθείας, σελ. 52—.

εἰς ἔκφρασιν νέων ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων, ἐξ ἀνάγκης ἐκαινοτόμουν· καινοτομοῦντες δὲ, ἐπλούτιζον τὴν γλῶσσαν, καὶ θησαυροὺς νέους ἐν τοῖς ἑαυτῶν συγγράμμασιν ἐταμίευον. Ἡ Κυρία Gourmay ἔλεγε περὶ τῶν ὑπερκαθαριστῶν, ὅτι τὰ γραφόμενά των ἦσαν φυσικῆς καθαρῶς ὕδατος, ἤτοι ἄνευ ἀκαθαρσίας, ἀλλὰ καὶ ἄνευ οὐσίας.

ς'. Ὁ μὲν νεολογισμὸς ἀποκαθίστησι διὰ τῆς συγχύσεως βάρβαρον τὴν γλῶσσαν· ὁ δὲ ὑπερκαθαρισμὸς διὰ τῆς ὑπερβολικῆς αὐτοῦ αὐτηρότητος ἐμποδίζει πᾶσαν πρόοδον, καὶ δεσμεύει τῆς μεγαλοφυΐας τὴν ἀνάπτυξιν. Τὸ καθαρεύειν ἄρα, τὸν μέσον ὅρον ἐπέχον, ὡς μὴ παραβιάζον τὰ καθιερωμένα καὶ κατ' ὀλίγον τἀπολύτως ἀναγκαῖα παραδεχόμενον, εἶναι ἀρετὴ ἀσπαστέα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ σαφήνειας.

§ 60. Σαφήνεια εἶναι λεκτικὴ ἀρετὴ δι' ἣν παρὰ τοῦ συγγραφέως ἐννοία· εἶναι δὲ ἄμεσος τῆς καθαρότητος συνέπεια. Εἶναι δὲ, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην (ῥητορ. Γ', β', § 1), ἡ σαφήνεια θεμελιωδεστάτη ἀρετὴ· «Καὶ ὠρίσθω λέξεως ἀρετὴ, σαφὴ εἶναι· σημεῖον γάρ, ὅτι ὁ λόγος ἐὰν μὴ δηλοῖ, οὐ ποιήσει τὸ ἑαυτοῦ ἔργον.» Προκύπτει δὲ ἡ σαφήνεια, α) ἀπὸ τῶν ἐννοιῶν· β) ἀπὸ τῆς κυριολεξίας· γ) ἀπὸ τῆς φράσεως ἥτοι τοῦ γραμματικοῦ λόγου· δ) ἀπὸ τῆς ἀκριβείας.

α. Ἡ ἀπὸ τῶν ἐννοιῶν σαφήνεια καλεῖται ὑπὸ μὲν τοῦ συγγραφέως τῆς πρὸς Ἀλέξανδρον ῥητορικῆς (Κεφαλ. Α'. § 4) σαφήνεια ἀπὸ πῶν πραγμάτων, ὑπὸ δὲ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασέως (Λυσ. τομ. ε', § 4, σ. 241), πραγματικὴ σαφήνεια. Πρῶτος ὅρος δὲ τοῦ σαφῶς γράφειν εἶναι τὸ ἐντελῶς καὶ ἀκριβῶς νοεῖν τὸ προκείμενον. Ἐπειτα δὲ ἀπαιτεῖται ἵνα παρουσιάζωμεν τὰς ἡμετέρας ἰδέας κατὰ λογικὴν, φυσικὴν ἢ χρονολογικὴν τάξιν, ὥστε ν' ἀλληλουχῶνται, προηγουμένης τῆς αἰτίας τοῦ αποτελέσματος, τῆς ἀρχῆς τῆς συνεπείας, πρώτων λεγομένων τῶν πρώτων κατὰ χρόνον, τῶν δὲ λοιπῶν ἐφεξῆς ταττομένων, μὴ προαπολειπομένης τῆς ἀπαξ παραδεχθείσης τάξεως. Ἀλλ' εἰς ἐνέργειαν τοῦτου τοῦ παραγγέλματος ἀπαιτεῖται πρῶτον νὰ σχηματίζωμεν σχέδιόν τι καθ' ὃ ὁ ἄλλος γενήσεται, ποῖον θέλομεν τάξει πρῶτον, ποῖον μέσον, καὶ ποῖον τελευταῖον· διότι ἄλλως εἰκαίως θέλομεν περιπλανᾶσθαι· Ἀλλ' εἶναι καὶ περιστάσεις, ὅτε ἅπασι αἱ ἐννοιαί den ἀπαιτοῦσιν

ἔσονται σαφηνεῖας θαυμάσιον, οἷον χάριν κοσμιότητος, ἢ ἀερόφροσύνης, ἢ καὶ σεβασμοῦ πρὸς ἀνωτέρους· τότε μάλιστα γίνεται ἀναγκαῖον, ἵνα δι' ὑπαινιγμῶν κεκαλυμμένως καὶ σιωδῶς ἐκφραζόμεθα. Ὅθεν καὶ τὸ παράγγελλμα· «φιλάττου δὲ καὶ τὰς αἰσχράς πράξεις μὴ αἰσχροῖς ὀνόμασι λέγειν, ἵνα μὴ διαβάλλῃς τὸ ἔθνος, ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα αἰνιγματωδῶς ἐρμηνεύειν, καὶ ἐτέρων πραγμάτων ὀνόμασι χρώμενος, δηλοῦν τὸ πρᾶγμα » (ῥητ. πρὸς Ἀλέξ. λέ. § 8, σ. 114).

Β') Περὶ δὲ κυριολεξίας ὁ Ἀριστοτέλης λέγει (ῥητ. Γ', Ε', § 3)· «Τῶν δ' ὀνομάτων καὶ ῥημάτων σαφὴ μὲν ποιεῖ τὰ κύρια.» Εἶναι δὲ λέξεις κυρίαι ἢ ἀκριβῶς τὴν ἔννοιαν ἐκφράζουσιν, μεταχειριζομένη κατὰ τὴν ἀληθῆ αὐτῆς ἐκδοχὴν· διότι μεταχειριζόμενοι τὰς λέξεις εἰς ἄλλοτριαν σημασίαν, ἀσχερεῖς γινόμεθα, καὶ κατὰ τοῦτο εἰς εἰδὸς τι θαρβαρισμοῦ περιπίπτομεν. Δυσκολὴν εἰς εὐρεσιν τῆς κυριολεξίας παρουσιάζουσι τὰ συνώνυμα, ἥτοι αἱ λέξεις αἵτινες συνήθως φαίνονται ταυτόσημοι. Ἀλλ' αὗται, καὶ τοι φαίνόμεναι ἰσοδύναμοι, διαφέρουσιν ὅμως πρὸς ἀλλήλας κατὰ τινες κεκρυμμένους χαρακτῆρας, ἀνακαλυπτομένους διὰ βαθείας μελέτης καὶ ἐτυμολογίας. Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ τῆς ἀκυριολεξίας καὶ τῆς μὴ καθαρότητος ἀπαιτεῖται, α.) βαθεῖα μελέτη τῆς Γραμματικῆς, τοῦ Ἐτυμολογικοῦ, τῆς Κριτικῆς καὶ τῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων· β.) εἰς συμπλήρωσιν τούτων, συχνὴ συναστροφὴ μετὰ τῶν πεπαιδευμένων τῶν ἀκριβῶς τὴν γλῶσσαν λαλούντων.

γ'. Ὅσον δὲ ἀπὸ τῆς φράσεως, ἥτοι τοῦ γραμματικοῦ λόγου, βλάπτεται ἡ σαφήνεια·

1.) Ἐκ τῆς χρήσεως ἀμφιβάλλων ὀνομάτων. Εἶναι δὲ ἀμφιβολία πρῶτον τὰ γενικά καὶ ἀόριστα· δεύτερον τὰ ἐναντία τῶν συνωνύμων ὁμώνυμα· τρίτον τὰ κατὰ παρῆχασιν, (1) ἢ καὶ τὰ παραπεποιημένα καὶ παρὰ γράμμα σκώμματα, ὁμοίως μὲν ἡχοῦντα, διάφορα δὲ σημαίνοντα, οἷον «δεῖται πινακιδίου καὶ νοῦ» = «πινακιδίου καινοῦ»· τέταρτον τὰ ἐπὶ τῆς αὐτῆς φράσεως διφορούμενα, οἷον, «Ἀερόβατῶ καὶ περιφρονῶ τὸν ἥλιον (Ἀριστοφ. Νεφ. 225), ὅπου διὰ τοῦ περιφρονῶ ὁ μὲν Σωκράτης ἐννοεῖ τὸ, «παρατηρῶ», ὁ δὲ ἀναλφάβητος Στρεψιάδης, «καταφρονῶ», καὶ διὰ τοῦτο ἐπιφέρει, «ἔπειτ' ἀπὸ ταύρου τοῦ Θεοῦ· ὑπερφρονεῖς—.» Ἐπὶ τῶν τοιούτων, εἰς ἀποφυγὴν τῆς ἀμφιβολίας, πρέπει νὰ συμπεριλαμβανῇται καὶ τὸ ἰδιόζον (ῥητ.

(α) Ἴδε ἡμετέραν πραγματείαν περὶ Συνθέσεως, σελ. 91—.

πρὸς Ἀλέξ. Κέ, § 5, σ. 93)· οἷον λόγος ὁ προφορικὸς καὶ λόγος ὁ ἐνδιάθετος· καὶ, ὁδὸς τῶν θυρῶν=οὐδὸς, καὶ ὁδὸς ἦν βαδίζομεν.

2.) Ἐκ τῆς καταχρήσεως τῶν περιφράσεων, ὅτε θέλοντες τινες ν' ἀποφύγῃσιν ὡς τετριμμένα τὰ κύρια ὀνόματα, ἐκφράζονται διηνεκῶς διὰ περιγραφῆς ἢ τοι ὑπογραφικοῦ ὀρισμοῦ, ἐν ᾧ κύριον ὄνομα ἀπαιτεῖται. Ἀλλ' ἐκ τούτου προκύπτει ὕψος ἐπιτετηδευμένον, διακεχυμένον καὶ συγνάκις ἀκαταληπτον. Συμβαίνει δὲ τὸ ἀμάρτημα τοῦτο ἢ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ἢ ἐπὶ τῆς πτώσεως τῶν γραμμάτων.

3.) Ἐκ τῆς ἀμφιβολίου συντάξεως, ὅτε προκύπτει ἀσάφεια ἢ διὰ τὴν σύγχυσιν ἢ τοι σύμπτωσιν τῶν γραμματικῶν παρεπομένων, ἢ διὰ τὸ ὑπερβατὸν ἢ τοι διὰ τὴν διακοπὴν δύο ἐφεξῆς κατ' ἔννοιαν τακτέων λέξεων ἐπενθέσει ἄλλων· «Δεῖ δὲ καὶ τὴν σύνθεσιν τῶν ὀνομάτων μῆτε συγκεχυμένην μῆτε ὑπερβατὴν εἶναι» (ῥητ. πρὸς Ἀλέξ. Κέ, § 3, σ. 93)· οἷον «φασὶ τὸν Θεμιστοκλέα πατάξαι τὸν Εὐρυβιάδην.» ὅπου γίνεται σύγχυσις τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου· καὶ, «ἀπερύκει καὶ Ζεὺς κακὰν καὶ Φοῖβος Ἀργείων φάτιν» (Σοφ. Αἴ. 185—186), ὅπου γίνεται ὑπερβατὸν τοῦ κακὰν πρὸς τὸ φάτιν· καὶ, «τὴν ἱερὰν ἀπὸ τῆς χώρας ὄχετ' ἔχων τριήρη» (Δημ. Φιλ. Α', § 16). Ἀσάφεια προσέτι προκύπτει καὶ ἐκ τῆς μὴ προσηκούσης προσθήκης τῶν ἁρθρῶν καὶ ἀντωνυμιῶν (ῥητ. πρὸς Ἀλέξ. Κέ, § 4, σ. 93), καὶ ἐκ τῆς μὴ καταλλήλου τῶν συνδέσμων ἀποδόσεως (Ἀριστοτ. ῥητ. Γ', Ε', σ. 147).

4.) Καὶ τὸ μῆκος τοῦ γραμματικοῦ λόγου φέρει ἀσάφειαν· διότι καὶ ὁ νοῦς καταπονεῖται, καὶ ἡ μνήμη χαλκοῦται, καὶ ἡ προσοχὴ ἀμβλύνεται ἐκ τοῦ μετεωρισμοῦ, καὶ τοῦ πλεονασμοῦ τῶν παρεπιπτούσων προτάσεων καὶ τῆς μὴ τακτικῆς τῶν συνδεσμικῶν μορίων ἀποδόσεως (ἴδε καὶ Ἀριστοτ. ῥητ. Γ', Ε', σ. 147).

δ'. Ἀκριβεία δὲ εἶναι ἡ συμμετρία τῶν λέξεων πρὸς τὰ σημεινόμενα οὕτως, ὥστε οὔτε πλεόν, οὔτε ἑλαττον νὰ ἐκφράζηται. Τὰ ἀντικείμενα παρίστανται διὰ τῶν ἰδεῶν αὐτῶν, αἱ δὲ ἰδέαι ἀπαρτίζονται ἐκ τοῦ πλήρους ἀριθμοῦ τῶν χαρακτήρων των. Ἐάν τις λοιπὸν δὲν ἐκφράξῃ ἅπαντας τοὺς χαρακτῆρας, ἢ ἐκφράξῃ περισσώτερους, δὲν εἶναι ἀκριβὴς κατ' ἑλλειψιν ἢ πλεονασμόν, ἐλλείψει ἀκριβοῦς νοός. Μὴ ἀκριβὴς δὲ εἶναι καὶ ὁ παρατῆρων μὲν ἅπαντας τοὺς χαρακτῆρας, ἀλλὰ δι' ἑλλειψιν παραστατικῆς δυνάμεως, ἀδυνατεῖ ἐκφράσαι αὐτούς. Νοῶν δὲ ἢ ἐκφράζων τις ὀλιγωτέρους τοῦ δέοντος χαρακτῆρας, γίνεται ἑλ-

λιπής ἢ ξηρός· περισσοτέρους δὲ, πλεονάζων ἢ μακρολόγος καὶ ἀνειμένου χαρακτῆρος. Ἡ ἀκρίβεια ἵσταται ἄρα, ὡς μέσος ὅρος, ἀνά μέσον τοῦ ἡττον ἢ μᾶλλον. Ἐπὶ τῇ ἀκρίβειᾳ δὲ καὶ ὁ Πλάτων ἐσεμνύνετο· «Μέγα φρονεῖν ἔοικεν ἐπὶ τ' ἀκριβείᾳ καὶ σεμνότητι ὀνομάτων» (Διον. Ἀλικ. Λεκ. Δημ. δεινότη. § 24, τομ. 5', σ. 188· ἴδ. καὶ Blair Lec, X. τόμ. I, P. 242.). Ἡ μὴ ἀκρίβεια καταδεικνύει ἀτέλειαν ἢ τῶν νοητικῶν, ἢ τῶν ἐκφραστικῶν τοῦ συγγραφέως δυνάμεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Γλαφυρότης ἥτοι ἐγκατάσκευος λόγος (§ 58, γ').

§ 61. α'. Ἡ μὲν καθαρότης καὶ ἡ σαφήνεια τοῦ λεκτικοῦ, ὡς καὶ ὁ Δριοῦς παρατηρεῖ, εἶναι ἀρεταὶ κοινῶς ἀναγκαῖαι, ἵνα ἀκατασκευάστως ἐξηγηθῶμεν καὶ ἀπλῶς καταληπτοὶ γένωμεν· εἶναι δὲ ἐπίσης ἀπαραίτητοι καὶ εἰς τὸν κοινῶς διαλεγόμενον, καὶ εἰς τὸν φιλόσοφον καὶ Μαθηματικόν, τὸν εἰς τὸν καθαρὸν λόγον, ὡς εἰς αὐτὸν οὐσίαν, ἀποτεινόμενον, ὡς καὶ εἰς τὸν εὖ λέγοντα. Ἀλλ' ὁ εὖ λέγων δὲν θέλει μόνον ἀπλῶς καταληπτὸς γενέσθαι, ἀλλ' ἐπιδίδωκει καὶ σπουδάζει μάλιστα ὕψος πλούσιον καὶ τερπνόν, ὅπως τὸ λεγόμενον ζωηρότερον καὶ πειστικώτερον καταστή. Πρὸς τῇ καθαρότητι λοιπὸν καὶ σαφηνεῖται ἀπαιτεῖται καὶ ἡ γλαφυρότης ἥτοι ὁ ἐγκατάσκευος λόγος. Συνίσταται δὲ ἡ ἀρετὴ αὕτη εἰς τὴν χρῆσιν τροπῶν τινῶν καὶ σχηματισμῶν τοῦ λόγου ἐξῆλλαττόντων τοῦ τετριμμένου καὶ συνήθους, ἵνα περισσότερον πάθος, ἔμφασιν ἢ χάριν παρέχωσι τῷ λόγῳ. Σχηματισμοὶ μεγαλοπρεπέστεροι καὶ ἡδύτεροι, φράσεις λαμπραὶ καὶ διαπεπονημέναι ἀποτελοῦσι τοῦ λεκτικοῦ τὰ κοσμήματα.

β'. Ἡ γλαφυρότης ἥτοι τὰ κοσμήματα τοῦ λεκτικοῦ, διαιροῦνται εἰς δύο, εἰς Τρόπους καὶ εἰς Σχήματα.

Σημ. Ἰδοὺ πῶς περὶ τούτων ἐξηγεῖται ὁ Πλούταρχος. «Ὁ ἐγκατάσκευος λόγος φιλεῖ τὴν τοῦ συνήθους ἐξῆλλαξιν, ὅτ' ἢς ἐναργέστερος, ἢ σεμνότερος, ἢ πάντα τερπνότερος γίνεται· καὶ ἡ μὲν τῶν λέξεων ἐκ τροπῆς καλεῖται Τρόπος, ἡ δὲ τῆς Συνθέσεως, Σχῆμα —.» (Περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς ποιήσεως Ὁμήρου, Τομ. 5', σ. 479, § 15).

Α'. Περὶ Τρόπων.

§ 62. Τρόπος εἶναι τροπὴ ἥτοι μεταβολὴ ἀπὸ τῆς κυρίως σημασίας τῆς λέξεως εἰς ἄλλην σημασίαν σχέσιν ἔχουσαν πρὸς τὴν πρώτην. Γίνεται δὲ ἡ τροπὴ ἢ περὶ μίαν μόνην λέξιν, ὅθεν

ἡ περὶ λέξιν τροπή· ἢ περὶ πολλὰς, λόγον ἀποτελούσας, ὅθεν ἡ περὶ λόγον τροπή.

α'. Τρόποι περὶ λέξιν.

§. 63. Ἡ περὶ λέξιν τροπή περιλαμβάνει τὴν *Μεταφοράν*, τὴν *Εἰρωνείαν*, τὴν *Συνεκδοχήν*, τὴν *Μετωνυμίαν*· προσέτι δὲ τὴν *Ἀντονομασίαν*, τὴν *Ὀνομαζοποιάν*, τὴν *Κατάχρησιν*, καὶ τὴν *Μετάληψιν*.

1. Μεταφορά.

§. 64. α'. *Μεταφορά* λέγεται, ὅταν ἡ λέξις ἀπὸ τῆς κυρίας σημασίας μεταφέρηται εἰς ἄλλην ὁμοίαν καὶ ἀνάλογον τῆς πρώτης· οἷον ἀλώπηξ, τὸ γνωστὸν ζῶον, καὶ ὁ πανούργος, διὰ τὸ πονηρὸν ἦθος· καὶ κορυφή ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου μεταφέρεται καὶ εἰς τὰς ἀκρωρείας τῶν ὄρεων· ὁμοίως καὶ πόδες εἰς τὴν τράπεζαν, κλ.

Σημ. Βάσις τῆς μεταφορᾶς εἶναι σύγκρισίς τις ἐν τῇ νῦν ὑπάρχουσα, παραλειπομένων τῶν παραβολικῶν λέξεων, οὕτως—ὡς, τοιοῦτος—οἷος, κλ. Ἐὰν δὲ ἐν τῇ συγκρίσει ταύτῃ προσληφῶσι καὶ αἱ παραβολικαὶ λέξεις, τότε γίνεται παραβολή, μᾶλλον τῆς μεταφορᾶς ἀνεπτυγμένη, καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει ἡ παραβολὴ τῆς μεταφορᾶς.—Ἡ τὴν ιδιότητα τοῦ ὑποκειμένου ἐκφράζουσα λέξις κυρία μὲν εὔσα, λέγεται ἐπίθετον ἢ ἐπιθετικὸς προσδιορισμὸς, οἷον, ὁ Ἀχιλλεύς· εἶναι ἀνδρείος, ἢ ὁ ἀνδρείος Ἀχιλλεύς· μεταφορικῇ δέ, μετὰφορά, εἶον, ὁ λέων Ἀχιλλεύς, ἢ ὁ Ἀχιλλεύς εἶναι λέων· προσλαμβάνουσα δὲ καὶ τὰς παραβολικὰς λέξεις οὕτως—ὡς κλ., οἷον, ὁ Ἀχιλλεύς ὡς λέων ἄρμικος, λέγεται εἰκὼν ἢ παραβολή· ἥτις ἐπὶ τὰ καθέκαστα ἐκτετακμένη, γίνεται σύγκρισις. Ὅθεν καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (ῥητ. Γ', δ', § 1) λέγει· «ἔστι δὲ καὶ ἡ εἰκὼν μετὰφορά· διαφέρει γὰρ μικρόν· ὅταν μὲν γὰρ εἴπῃ τὸν Ἀχιλλέα, ὡς δὲ λέων ἐπύρουσεν, εἰκὼν ἐστίν· ὅταν δὲ, λέων ἐπύρουσε, μετὰφορά—».

β'. Γίνεται δὲ ἡ μετὰφορά, α) ἀπὸ ἐμφύχων εἰς ἔμφυχα, οἷον, ποιμὴν λαῶν, ἀντὶ βασιλεύς· β') ἀπὸ ἐμφύχων εἰς ἄψυχα, οἷον κορυφή ἢ πόδες ἐπὶ ὄρους· γ') ἀπὸ ἀψύχων εἰς ἔμφυχα, οἷον, σιδήρειον ἥτορ, ἀντὶ ἀνδρείον· δ') ἀπὸ ἀψύχων εἰς ἄψυχα, οἷον, ἀνθοῦντα πράγματα, λαμπρὸς λόγος, κλ.· ε) οὐ μόνον ἐπὶ χαρακτηρῶν ἢ ιδιοτήτων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πράξεων εἰς πράξεις ἄλλων, οἷον, προτίθειν τὰ πράγματα ἀντὶ προδιδόναι, καὶ ράπτειν δόλους, καὶ βουλὴν ἐξυφαίνειν, κλ.

γ'. Ἐπὶ τριῶν μάλιστα περιστάσεων μετὰχειριζόμεθα τὴν μετὰφοράν· α) εἰς ἀναπλήρωσιν ἐλλειπούσης λέξεως, οἷον, οὐδ' ἔτι νουός, τραγῶσα ἄμπελος, αὐστηρὰ ἢ γλαφυρὰ ἀρμονία λόγου, κλ. β) χάριν ἐμφράσεως ἢ σημασίας μείζονος δυνάμεως, οἷον, τὸ ἔαρ τοῦ εἴου ἀντὶ ἡ νεότης· ἀστράγαλος· κλ.

ἔξον αἷμα, θράζουσα καρδία· γ') χάριν κόσμου εὐρημίας ἢ εὐπρεπείας λόγου, οἷον, τὸ *ἀνθος* τοῦ στρατοῦ, αἱ *Εὐμερίδες* ἢ αἱ *σεμναὶ θεαὶ* ἀντὶ αἱ Ἑρινύες, *ἀνεπαύθη* ἢ *ἀπῆλθεν* εἰς οὐρανούς· ἀντὶ ἀπεβίωσεν.

δ'. Εἰς ὁρθὴν δὲ τῶν μεταφορῶν χρῆσιν παρατηρητέον·

α.) ἵνα σώζῃ ἀναλογίαν καὶ ὁμοιότητα τὸ μεταφερόμενον πρὸς τὸ εἰς ὃ μεταφέρεται, διότι ἄλλως ψυχρὰ καθίσταται, οἷον, εἰπεῖν τοὺς γῦπας *ἐμφύχοντες* τάφους, καὶ *παρήγυρον* ὀφθαλμῶν κλ.

β.) ἵνα μὴ ᾖται ὑπερβολικῇ· οἷον, στενάζει ἡ θάλασσα ὑπὸ τὸ πλοῖον, καὶ ἡ δεινὰ πόλις· ὀφθαλμὸς οἰκομένης, κλ. Ἄς μετριά-ζῃται δὲ ἡ ὑπερβολὴ διὰ τῶν κολαστικῶν λέξεων *σχεδόν*, *οὕτως* εἰπεῖν, *μονονυχί*, κλ.

γ'.) Ἐπὶ μὲν ἐπαίνου ἄς λαμβάνηται ἀπὸ τῶν κρειττόνων, ἐπὶ δὲ ψόγου ἀπὸ τῶν χειρόνων· οἷον, καλὸν μὲν τὸ εἰπεῖν ἀγαθὸν ποιητὴν, καλλίφωνον Μοῦσαν· ἄτοπον δὲ, τὸν ὑπομονητικὸν ὡς ἔχοντα *καρτερίαν* ὄρου, τὸν δὲ πειρατὴν, *ἄτακτα* κώπης.

δ'.) Ἄς φυλάττῃ ἐνότηता ἡ μεταφορὰ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, περατουμένη ἐξ οὗ ἤρξατο εἶδους, οἷον, ὁρθὸν μὲν τὸ, ἡ τύχη *ὕελιν* οὖσα, *θραύεται* ἐν ᾧ *λάμπει*· ἡμαρτημένον δὲ οὕτως, ἡ *ὕελιν* τύχη *μεταβάλλεται* ἐν ᾧ *ρεῖ*. Ἐπὶ δὲ τῶν μικτῶν, μεταβαίνουσα ἐκ μιᾶς εἰς ἄλλην εἰκόνα, ἄς προσλαμβάνῃ ἀνάλογον σύνδεσιν. Ἀλλ' ἡ μικτὴ, ἀναμιγνύουσα τὰ φύσει ἄμικτα, οἷον ἀρχομένη ἀπὸ τρικυμίας καὶ λήγουσα εἰς πυρκαϊάν ἢ κρημνισμόν, τερνάζει τὴν φαντασίαν καὶ εἶναι δυσειδῆς ἀνακολουθία.

ε.) Ἐστω σαφής, λαμβανομένη ἀπὸ τῶν ἐγγύς· καὶ οὐχὶ ἀπὸ τῶν μακρὰν, ἢ ἀπὸ ὑποκειμένων ἀγνώστων τοῖς ἀκούουσιν· ἔθεν ἔαρ τοῦ βίου ἀντὶ νεότητος· ἔχει καλῶς, οὐχὶ δὲ καὶ τὸ, ἀπόγρειον εὐδαιμονίας ἀντὶ ἄκρα, κλ.

ς'.) Τέλος ἔστω μετρία, διότι ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἀμετρία φέρει κόρον, καὶ αἰνιγματώδη καθιστᾷ τὸν λόγον.

Σημ. Περί μεταφορᾶς ἴδε καὶ Ἀριστ. ῥητορ. Γ', ε', σ. 144, καὶ ια', σ. 163, καὶ Πλουτ. ἠθικ., Τομ. ε', σ. 481.

2 Εἰρωνεία.

§ 65. Ἡ *εἰρωνεία* ἔχει χώραν ὅταν τὰ λεγόμενα προφανῶς ὦσιν ἐναντία τοῖς νοουμένοις, ἀλλὰ μετὰ συνεμφάσεως μομφῆς τινος ἢ χλεύης, οἷον, ὥς εἰπομεν τὸν ἀγρόματον σοφόν, τὸν θεοστίτην ὠραῖοι, τὸν αἰθίοπα λευκὸν μαργαρίτην, κλ. Ἀλλ' ἡ χρῆσις ταύτης πρέπει νὰ γίνηται εὐφυνῶς, ἐπιτηδεύως καὶ πεφεισμένως, ἵνα μὴ δυσάρεστοι γινώμεθα.

3. Συνεκδοχή.

§ 66. Ἡ συνεκδοχή γίνεται ὁπότεν τὸ ὅλον καὶ τὸ μέρος, τὰ πολλὰ καὶ τὸ ἓν, τὸ γένος καὶ τὸ εἶδος, ἡ ὕλη καὶ τὸ εἶδος, τὸ ἡγούμενον καὶ τὸ ἐπόμενον ἀντιμεταλαμβάνονται, ἡγουν ἐκδέχεται τὸ ἓν ἀντὶ τοῦ ἑτέρου (1). Ἐκδεχόμεθα δέ· α) τὸ ὅλον ἀντὶ τοῦ μέρους, οἷον βόας αὔρας ἀντὶ τῶν ἐκ βοείων βυρσῶν ἀσπίδων· καὶ, ζαθέαις πηγαῖσι τρέφων (δ Κραθίς) (2) ἀντὶ ὕδασι. β') Τὸ μέρος ἀντὶ τοῦ ὅλου, οἷον λευκώλενος Ἡρῆ, ἀντὶ καλῆ· εὐκνήμιδες Ἀχαιοί, ἀντὶ εὖσποιοι. γ') Ἐν ἀντὶ πολλῶν, οἷον, ὁ Ἕλλην, ὁ Γάλλος, ἀντὶ οἱ Ἕλληνες, οἱ Γάλλοι· διότι παριστάνουν τὸ ἓν τὰ πολλὰ, λαμβάνει ἐπίτασιν κατὰ βάρους· δ') Τὰ πολλὰ ἀντὶ ἑνός, οἷον, σῆθεά θ' ἡμερόεντα, ἀντὶ σῆθος· ὁμοίως καὶ οἱ Πλάτωνες, οἱ Ὀμηροί, ἀντὶ ὁ Πλάτων, ὁ Ὀμηρος, ὅτε τὸ ἓν πολλαπλασιάζεται, ἢ ἡ τοῦ ἀτόμου ιδιότης ὡς ἐπισήμου ἀποδίδεται εἰς πολλούς. ε) Τὸ γένος ἀντὶ τοῦ εἵδους, οἷον, Ὁριθας γινῶναι, ἀντὶ τοὺς μαντικούς ὄρνιθας. ς') Τὸ εἶδος ἀντὶ τοῦ γένους, οἷον, Μαρμάρω ὀκρυόεντι βαλὼν, ἀντὶ λίθω, ὄντος τοῦ μαρμάρου εἵδους τοῦ λίθου. ζ) Τὴν ὕλην ἀντὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς κατασκευασμένου ὀργάνου ἢ εἵδους, οἷον, χαλκὸν ταμεσίγροα (ἰλ. Δ, 511), ἀντὶ τοῦ ἐκ χαλκοῦ ἐγγχους ἢ ξίφους. ἡ) Ὑπὸ τὴν συνεκδοχὴν ὑπάγει προσέτι ὁ Πλούταρχος (ἠθικ. Τόμ. ς', σ. 482—483, § 22) καὶ τὸ ἐκδέχεσθαι πρῶτον τὸ ἐπόμενον ἀντὶ τοῦ ἡγούμενου, οἷον, ἐξόμενοι λέουκαινον ὕδωρ ἀντὶ ἐκωπλάτουν· καὶ δεύτερον τὸ ἡγούμενον ἀντὶ τοῦ ἐπομένου, οἷον, λύσε δὲ παρθενικὴν ζώνην, ἀντὶ τοῦ διεκόρευσεν.

4. Μετωνυμία.

§ 67. Ἡ μετωνυμία, μετονομασία ἢ ὑπαλλαγή οὖσα ὀνόματος, κατὰ τὴν σχέσιν τῆς αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος, τοῦ συγκριμένου καὶ ἀφηρημένου, τοῦ σημείου καὶ σημαινομένου, τοῦ περιέχοντος καὶ περιεχομένου, ὁρίζεται ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου (ἠθικ. Τόμ. ς', σ. 483, 523)· «ἔστι δὲ καὶ ἄλλος τρόπος ἡ μετωνυμία, λέξις ἐπ' ἄλλου κυρίως κειμένη, ἄλλο δὲ κατὰ ἀναφορὰν σημαίνουσα.» Ἐκλαμβάνεται δὲ ἐν τῇ μετωνυμίᾳ· α) ἡ αἰτία ἀντὶ τοῦ ἀποτελέσματος, οἷον, ὑπαίρεχον Ἰφραίστοιο ἀντὶ ἔθεσαν ἐπὶ τοῦ πυρός, εὐρεθέντος ὑπὸ τοῦ Ἡφαιστού. Ὁμοίως καὶ Βάκχος ἀντὶ οἶνος, καὶ Δῆμητρα ἀντὶ σίτος, Ὀμηρος δὲ καὶ Πλάτων ἀντὶ τῶν πονημάτων αὐτῶν. β') Τὸ ἀποτέλεσμα ἀντὶ

(1) Ἰβὲ καὶ Πλουτ. αὐτ. τόμ. ς', σ. 482.

(2) Εὐριπ. Τροάδ. 230.

τῆς αἰτίας, οἷον τιμωρεῖσθω δρόνος, ἀντὶ ὃ φυνεύς. γ') Τὸ περιέχον ἀντὶ τοῦ περιεχομένου, οἷον ἐξῆλθεν ἡ πόλις, ἀντὶ οἷ πολλῖται· καὶ χρίνικος ἄπτηται ἀντὶ τῶν περιεχομένων ἐν τῇ χρίνικι. δ') Τὸ περιεχόμενον ἀντὶ τοῦ περιέχοντος, οἷον, Αἰ πυρκαϊαὶ κατέστρεψαν τοὺς πολίτας ἀντὶ τὴν πόλιν. ε') Τὸ ἀφηρεζόμενον ἀντὶ τοῦ συγκεκριμένου, οἷον, ἡ σοφία ἀντὶ ὁ σοφὸς ἄνθρωπος. ς') Τὸ συγκεκριμένον ἀντὶ τοῦ ἀφηρεζόμενου, οἷον, Τὸ δίκαιον ὡς εἰλεῖ, ἀντὶ ἡ δικαιοσύνη. ζ') Τὸ σημείον ἀντὶ τοῦ σημαινομένου, οἷον, ἐλαία ἀντὶ εἰρήνην, φέρει δάφνην, ἀντὶ νίκην. η') Τὸ φυσικὸν ἀντὶ τοῦ ἡθικοῦ, οἷον, Μέλαινα χολή, ἀντὶ ἄνθρωπος μελαγχολικοῦ χαρακτήρος.

5. Ἀντονομασία.

§ 68. α. Ἡ δὲ ἀντονομασία, κατὰ τὸν Πλούταρχον (ἠθικ. Τόμ. ς', σ. 483, § 24), «ἔστι λέξις δι' ἐπιθέτων, ἢ συσσήμων, ὄνομα ἴδιον σημαίνουσα» ἢ ἄλλως, Ἀντονομασία εἶναι χρήσις προσηγορικῆς ἢ ἐπιθέτου ἀντὶ κυρίου ὀνόματος, ἢ κυρίου ἀντὶ προσηγορικῆς· οἷον, ὁ δίκαιος ἀντὶ ὁ Ἀριστείδης, ὁ ποιητὴς ἀντὶ ὁ Ὀμηρος, Νέρων ἀντὶ αἰμοχαρὲς τύραννος, κλ.

β'. Διὰ τὴν ἐπισσημότητα δὲ ἢ τὴν εἰς τι ἔζοχον ὑπεροχὴν τῶν ὑποκειμένων ἀντονομαζόντες μεταχειρίζομεθα, α) Τὰ προσηγορικὰ ἢ ἐπιθέτα ἀντὶ τῶν κυρίων ὀνομάτων τῶν ἀντονομαζομένων, οἷον, ὁ ποιητὴς—ὁ φιλόσοφος—ὁ γεωγράφος, ἀντὶ ὁ Ὀμηρος—ὁ Ἀριστοτέλης—ὁ Στράβων. β') Τὰ τῶν ἐπισήμων κύρια ἀντὶ προσηγορικῶν ἢ ἐπιθέτων εἰς δῆλωσιν τῆς ἐν τῷ κυρίῳ ὑπαρχούσης ποιότητος ἢ ιδιότητος καὶ εἰς ἄλλους, οἷον, Οὗτος εἶναι Ἀριστείδης, ἢ Ἀλέξανδρος, ἢ Ζωῆλος, ἀντὶ δίκαιος ἢ μέγας δορυκτῆτωρ, ἢ βάσκανος κριτικός. γ') Καὶ περιφραστικῶς ἀπὸ ἐπισήμων συγγενῶν ἢ πράξεων ἐμφαίνοντες τοὺς ἀντονομαζομένους, οἷον, ὁ υἱὸς τοῦ Πηλέως ἀντὶ ὁ Ἀχιλλεύς, οἱ Ἀτρεΐδαι, ἀντὶ ὁ Ἀγαμέμνων καὶ Μενέλαος, ὁ πορθητὴς τῆς Καρχηδόνας, ἀντὶ ὁ Σικηπίων, σμινθεὺς ἀντὶ Ἀπόλλων, κλ.

γ'. Περὶ δὲ τῆς τῶν ἐπιθέτων χρήσεως, μάλιστα ἐν τῇ πεζογραφίᾳ, παρατηρητέον, α) Νὰ ᾖναι μετρία ἡ χρῆσις των, διότι ἡ μὲν ἔλλειψις καθιστᾷ ξηρὸν τὸν λόγον, ἡ δὲ ὑπερβολὴ, ψυχρὸν, καὶ μάλιστα ἡ τῶν συνθέτων ἢ πολυσυνθέτων ἐν μόνῃ τῇ κομωδίᾳ ἀνεκτῶν. Ἄς ἔχωμεν δὲ πάντοτε ὑπ' ὄψιν τὸ τοῦ Ἀριστοτέλους χρυσοῦν παράγγελμα, «ὥς ἡδύσμασι χρῆσθαι, οὐχὶ ὥς ἐλέσμασι» (ῥητ. Γ', γ', § 5, καὶ Πλουτ. ἐνθα ἀνωτ. σ. 480, § 47). β') Νὰ ᾖναι κατὰλληλα· ὅθεν ἄτοπον εἰπεῖν με-

γαλόφρων γῆ, βαθύκολπος δρᾶξ, ἀπυνδάκωτον ἢ ἀπύθμενον ἢ κατορρωρυγμένον ποτήριον. γ') Τῶν ἐπιθέτων τὰ μὲν κοσμητικὰ, εἰ καὶ πλεονάζοντα, ἀνέχονται ἐξ ἀνάγκης ἐν τῇ ποιήσει, οἶον, λευκὸν γάλα, ὑγρὸς ἰδρῶς, οὐχὶ ὅμως καὶ ἐν τῇ πεζογραφίᾳ· τὰ δὲ διασταλτικὰ εὐχρηστοῦσι καὶ ἐν τῇ πεζογραφίᾳ διὰ τὴν σαφήνειαν, ἢ καὶ διὰ μεγαληγορίαν συνάμα, μετρωτέρας οὔσης ἀνάγκης διὰ τὴν σαφήνειαν, οἶον, δικαία ἢ ἄδικος πράξις, οἶνος μέλας, ἀνθοσμίας κλ., ὡς σημαίνοντα διάκρισιν εἰδούς, οὐχὶ ὅμως καὶ τὸ λευκὸν γάλα ἢ ὁ ὑγρὸς ἰδρῶς, διότι δὲν ὑπάρχει καὶ μέλαν γάλα, οὐδὲ ξηρὸς ἰδρῶς.

6 Ὀνοματοποιΐα.

§ 69. Ὀνοματοποιΐα (1) λέγεται ἡ κατὰλληλος δημιουργία λέξεων, ἵνα διὰ τοῦ ἑαυτῶν ἤχου μιμῶμεθα τὸν ἤχον ἢ τὴν κίνησιν, ἢ καὶ τὰ αἰσθήματα τῶν ὑποκειμένων, ἐὰν λογικὰ ὦσιν· οἶον, θρόνος πύρς (ἰλ. Ε, 396), καὶ βρέμεται κύμα (ἰλ. Β', 209), δοῦπος ἀκόντων (ἰλ. Π, 361), βραϊζὸς εἰστών (ἰλ. Π, 361), φλοῖθεος θαλάσσης (ἰλ. Α, 34, καὶ Β, 209), θρεσκεῖς κοᾶς, κοᾶς, ἐπὶ βατράχων (Ἀριστοφ. Βατρ. 209—270), θρεττανελο (Ἀριστοφ. Πλουτ. 296), ἐπὶ τοῦ ἤχου τῆς κιθάρας, ἐκλαγγᾶν εἰστοί (ἰλ. Α, 46), λάκε χαλκὸς (ἰλ. Ε, 25), μορμύρων ἀφρῶ (ἰλ. Σ, 403), ῥοιχθεῖ τὸ κύμα πρὸς τὴν ξηράν (Ὀδυσ. Ε, 402), σμαραγεῖ πόντος (ἰλ. Β, 210), καὶ πλείστα ἄλλα τῆς ἀμιμήτου ἡμῶν γλώττης παρὰ τῷ θεσπεσίῳ Ὁμήρῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ποιηταῖς.

7. Κατέχρησις.

§ 70. Κατέχρησις λέγεται τὸ ὀνομάζειν τι, μὴ ἔχον κύριον ὄνομα, δι' ἄλλοτρίου ὀνόματος κατ' ἀναλογίαν· κατὰ δὲ τοῦτο διαφέρει τῆς μεταφορᾶς, λαμβανομένης καὶ ἐπὶ τῶν ἰδίων ὀνομα ἐχόντων. «Κατέχρησις μὲν δὴ, λέγει ὁ Πλούταρχος (ἐνθα ἀνωτ. σ. 480, § 18), ἥπερ ἀπὸ τοῦ κυρίως δηλουμένου μεταφέρει τὴν χρῆσιν καὶ ἐφ' ἑτερον οὐκ ἔχον ὄνομα κύριον»· οἶον, αἰγείη κυρέη, ἀντὶ περικεφαλαία, ὡς ἐκ δέρματος κυνὸς συνήθως κατασκευαζομένη. Οὕτω καὶ ἡμεῖς λέγομεν φύλλον βιβλίου, χρυσίου, ἀπὸ τοῦ τῶν δένδρων· καὶ γλωῖσσα, ἀντὶ διάλεκτος· καὶ βροχὴ πετρῶν, κλ. ὥστε ἡ Κατέχρησις εἶναι ἀκυρολεξία ἐξ ἀνάγκης γινομένη. Φυλακτέον ὅμως μετριότητα καὶ ἀναλογίαν, μὴ εἰς ἀληθὴ κατέχρησιν περιπέσωμεν.

(1) Ἴδε ἡμετέραν πραγματείαν περὶ Συνθέσεως, σ. 81—, ἐπεὶ περισσότεραι τούτων πεποιημένων λέξεων ἀναφέρονται.

8. Μετάληψις.

§ 71. Ἡ δὲ μετάληψις γίνεται, ὅταν λαμβάνωμεν λέξιν τινα ἀντὶ ἄλλης συνωνύμου, κατὰ διάφορον ὅμως σημασίαν· οἷον, γλῆνη=κόρη τοῦ ὀφθαλμοῦ· ἀλλὰ κόρη=καὶ κόρη τοῦ ὀφθαλμοῦ =καὶ παρθένω· ὅθεν λέγοντες, ἔρρε κακὴ γλῆνη, λέγομεν εὐφώνως πως, ἔρρε κακὸν κοράσιον, καὶ ποιοῦμεν κομψὴν μετάληψιν.

β'. Τρόπος περὶ λόγον (§ 62).

§ 72. Ἐὰν ἡ τροπὴ γίνηται οὐχὶ περὶ μίαν λέξιν, ἀλλὰ περὶ πολλὰς ὁμοῦ, λόγον ἀποτελοῦσας, τότε γίνονται οἱ τρόποι περὶ λόγον, ὅντες μάλιστα Ἀλληγορία, Περιφρασις, Ἀντίφρασις, Ὑπερβολή, καὶ Εἰρωνεία.

1. Ἀλληγορία.

§. 73. α'. Ἡ Ἀλληγορία εἶναι συνεχὴς μεταφορά, ὑποδηλοῦσα διάφορον ἔννοιαν παρὰ τὴν ἐκ τῶν λέξεων ἐμφαινομένην. Παριστάνει δέ τι δι' ἄλλου ὁμοίου· ὅθεν τὰ λεγόμενα πρέπει νὰ ἀναλογῶσι τοῖς νοουμένοις· οἷον, Ζυγὸν μὴ ὑπερβαίνειν, ἀντὶ ἔσο δίκαιος· καὶ Μὴ ἐσθίειν καρδίαν, ἀντὶ Μὴ λυποῦ. Ἀλληγορίας παράδειγμα κάλλιστον παρουσιάζει ὁ Θυ' ψαλμὸς, ἐν ᾧ ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ παρίσταται ὑπὸ τὴν εἰκόνα τῆς ἀμπέλου, εἰς ἧς τὴν ἀνάγνωσιν παραπέμπομεν.

β'. Ἐν τῇ Ἀλληγορίᾳ πρέπει νὰ φυλάττηται μὲν ἀναλογία πρὸς τὸ νοούμενον, ἀλλὰ νὰ μὴ ἀναμειγνύηται ἡ εἰκονικὴ πρὸς τὴν κατὰ γράμμα ἔννοιαν. Ἐν τῇ τοῦ ἀνωτέρω ψαλμοῦ ἀντὶ τοῦ, «ἐλυμήνατο αὐτῆς ὅς ἐκ τοῦ δρυμοῦ, καὶ μονιὸς ἄγριος κατενεμήσατο αὐτήν,» εἰ ἐλέγετο, «ἔθνη διέφθειραν αὐτήν,» ὅπερ εἶναι τὸ νοούμενον, ἡ ἀλληγορία κατεστρέφετο.

γ'. Γίνεται δὲ καὶ μικτὴ ἀλληγορία, ὅτε ὀνομάζεται τὸ ὑποκείμενον εἰς ὃ τὰλληγορούμενα ἀναφέρονται· ἀλλὰ τότε εἰς μεταφορὰν περιπίπτει.

δ'. Ὑπὸ τὴν Ἀλληγορίαν ὑπάγονται τῶν ἀρχαίων α) τὸ αἰνιγμα, λόγος ἀλληγορικὸς, ἴδιον ἔχον τὸ συνάπτειν τὰ ὑπάρχοντα ἀδύνατα, οἷον, «Ἄνδρ' εἶδον πυρὶ χαλκὸν ἐπ' ἀνέρι κολήσαντα—Οὕτω συγκόλλως, ὥστε σὺναιμα ποιεῖν.» ὅπερ σημαίνει τὴν τῶν ἱατρῶν σικάν. Τὸ δὲ αἶνιγμα, εἰς λύσιν προβαλλόμενον, λέγεται Γρίφος, ἀλλοκότους ἐννοίας συνάπτων, οἷον τὸ τῆς Σφιγγὸς· «ἔστι δίπουν ἐπὶ γῆς καὶ τέτραπον, οὗ μία φωνή,—Καὶ τρίπον.» ὅπερ σημαίνει τὸν ἄνθρωπον. β) Αἱ αἰνιγματώδεις Γνώμαι ἢ Παραοιμίαι, νοουθεσίαι· ἢ κηρικὰ παραγγέλματα κρύπτουσαι, ὡς αἱ ἀνωτέρω (α). Καὶ οἱ Μῦθοι, ὡς καὶ

αί τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου διδασκτικώταται Παραβολαί, ὑπὸ τὴν ἀλληγορίαν ὑπάρχονται.

ε'. Αἱ ἀλληγορίαι ἔστωσαν σκιῶδεις μὲν, ἀλλ' οὐχὶ σκοτειναί· ἅς φυλάττωσι δὲ ἀκριβῆ συναρμογὴν τῶν εἰκονικῶν παραστάσεων πρὸς τὴν κατὰ γράμμα ἔννοιαν, ὥστε καταληπταί γίνεσθαι· διότι ἄλλως ἀμαρτάνουσι, καὶ ἀντὶ εὐαρεστίσεως δυσαρεστοῦσι.

2. Περιφρασίς.

§ 74. Ἡ διὰ περισσοτέρων λέξεων ἑκφρασίς τοῦ διὰ μιᾶς ἢ ἐλιγωτέρων δυνάμενου δηλωθῆναι καλεῖται *Περιφρασίς*, οἷον, Δίκην δοῦναι, Γραφῇ παραδιδόναι. Ἐνίοτε δὲ καθίσταται καὶ ἀναγκαία, ὅταν, χάριν εὐκοσμίας, εὐπρεπείας, ἢ ἄλλης αἰτίας, ἀποφεύγωμεν τὴν τῶν κυρίων ὀνομάτων χρῆσιν, οἷον, «—ἡ προδοῦσα λέκτρ' ἐμοῦ πατρός (Εὐριπ. Ὀρέστ. 926)», ἀντὶ ἡ μοιχαλίσ· Ἡ περιφρασίς καὶ δύνανται καὶ κάλλος παρέχει, διότι καινοπρεπῶς πως παρίστησι τὰ κοινὰ καὶ τετριμμένα. Δὲν πρέπει ὅμως οὔτε τοῦ προκειμένου ν' ἀπομακρύνηται, διότι ἀσφαλὲς γίνεσθαι· οὔτε διὰ συσσωρεύσεως πολλῶν ταυτοσήμων νὰ ἐκφράζηται, διότι μακρολόγος καὶ ἀσθενὴς καταντᾷ.

3. Ἀντίφρασις.

§ 75. Ἡ δὲ ἀντίφρασις, κατὰ τὸν Πλούταρχον (ἐνθα ἀνωτ. Τομ. Γ', σ. 483, §. 25), «ἔστι λέξις τὸ ἐναντίον ἢ τὸ παρακείμενον σημαίνουσα,» οἷον, «Οὐδ' ἄρα τῷ γε ἰδὼν γήθησεν Ἀχιλλεύς» (Ἰλ Α, 330), ἀντὶ ἐλυπήθη. Γίνεται λοιπὸν ἀντίφρασις, ὅταν μεταχειρίζομεθα φράσιν τινὰ εἰς ἐναντίαν τῆς συνήθους αὐτῆς σημασίας, ἄνευ ὅμως συνεμφάσεως μομφῆς ἢ χλεύης, ἀλλ' ἀπλῶς δι' ἐμφαντικωτέραν τοῦ σηματομένου δήλωσιν, οἷον, *Εὐξείνος* πόντος, ἀντὶ *ἄξεινος*· *εὐμερίδες*, ἀντὶ *Ἐρινύες* ἢ *θεαί* ἐκδικήσεως.

Σημ. Ἡ Ἀντίφρασις διαφέρει καὶ τῆς εἰρωνείας (§ 66), ἣν ἰδιόχρησεν ἡδὴ, καὶ τοῦ Εὐφημισμού. Εἶναι δὲ ὁ Εὐφημισμὸς τρόπος καθ' ὃν δυσάρεστά τινα, ἀπευκατὰ, ἢ σκληρὰ διὰ μετρωτέρων καὶ παραμυθικωτέρων φράσεων ἐκφράζομεν, οἷον, «Ὁ δαίμων δὲν εἶναι πλέον νέος», ἀντὶ ἐγήρασεν· «ὁ Θεὸς ἅς σὲ κυβερνήσῃ», λέγομεν εἰς τὸν ἀποπειμώμενον ἐπαίτην· καὶ, ἐτελεύτησεν ἢ ἀνέπαυθη, ἀντὶ ἀπεβίωσεν ὁ ἀποθανών, κλ. Ἐπὶ τὸν εὐφημισμὸν δυνάμεθα νὰ τάξωμεν καὶ τὴν διπλωματικὴν γλῶσσαν, ἥτις, καίτοι ἀρνούμενη τὰ δίκαια τοῖς πάσχουσι, καὶ καταστρέφουσα πολλὰς, ὁμιλεῖ ὅμως γλυκύτατα, εὐγενέστατα, φιλανθρωπότατα!

4. Ὑπερβολή.

§. 76. Ἡ ὑπερβολὴ συνίσταται εἰς τὴν ὑπέρμετρον αὐξήσιν ἢ

μείωσιν τῶν πραγμάτων, οἷον, *Μελάντερον* ἤντε πίσσα, λευκό-
τερος χιόνος, ταχὺς ὡς ὁ ἄνεμος, ὡς οἱ ἵπποι τοῦ Ἑρῆου (Ἰλ.
Κ. 437), αἱ τινες, « *Λεικότεροι χιόνος, θείηρ δ' ἀνέ-
μοισιν ὁμοιοί.* » Εὐαισθησία, ζωηρά φαντασία, περιπα-
θῆς κατάστασις, οἷον, θυμὸς, λύπη, θαυμασμός, καὶ ἐν
γένει ὑπερβάλλουσα συμπάθεια ἢ ἀντιπάθεια, μεγαλύνου-
σα τ' ἀντικείμενα, εἰς ὑπερβολὴν περιπίπτουσιν. Ἀλλὰ καὶ
ἡ ὑπερβολὴ πρέπει νὰ ἔχῃ τὰ ὅρια τῆς. Ὅθεν ἐπιτρέπεται,
α) εἰς ἐμπαθῆ καὶ ἐκτακτὸν τινα κατάστασιν, οὐχὶ δὲ εἰς νήφου-
σαν καὶ γαλήνιον διὸ μάλλον εἰς τοὺς ποιητάς, ὡς φοιβολή-
πτους, ἢ εἰς τοὺς ῥήτορας τοὺς μάλλον ὑπὸ τοῦ λόγου ὀδηγου-
μένους. β) Νὰ μὴ ἐκτείνηται ὑπὲρ τὸ δέον, διότι προφανῶς ἀν-
τιφάσκουσα, γελοία καθίσταται· οἷον, ἡ τῶν δύο, λεγοποιῶν ἢ
παραμυθιολόγων (*Conteurs*), ὅτε, εἰπόντος τοῦ ἑνός, « εἶδον λά-
χανον μεγαλειότερον οἰκίας, » ἀπεκρίθη ὁ ἕτερος, « Καὶ ἐγὼ χύ-
τραν ἴσην ἐκκλησίᾳ » ὅθεν, κατὰ τὸν μυθογράφον, συνεξέβασθη-
σαν, ἵνα ἡ χύτρα τοῦ ἑνός, χρησιμεύσῃ νὰ μαγειρευθῇ τὸ λά-
χανον τοῦ ἑτέρου! Τοιαύτη καὶ ἡ τοῦ Ἀρίστου, ὅτι εἰς τῶν ἡ-
ρώων του μὴ αἰσθανθεῖς ἐν τῇ ἐξάψει τῆς μάχης ὅτι ἐφονεύθη,
ἐξηκολούθει μαχόμενος καὶ νεκρός! Εἰς μετρίᾳσιν τῶν κατ' ἀνάγκη
ὑπερβολῶν εὐχρηστοῦσιν αἱ κολαστικαὶ λέξεις, σκεδὸν, πε-
ρίπου, οὕτως εἰπεῖν, κλ.

3. Εἰρωνεία.

§. 77 α. Διὰ τῆς εἰρωνείας δηλοῦται, μετὰ τινος ἠθικῆς ὑπο-
κρίσεως, τὸ ἐναντίον, ἢ ὑπερ αἰσθανόμεθα ἢ βουλόμεθα νοεῖσθαι.
Ὁ τόνος τῆς φωνῆς πολλάκις καὶ ἡ γινῶσις τοῦ αἰσθήματος τοῦ
λαλοῦντος ὡς πρὸς τὸ προκείμενον ὑπερφαίνουσι τὴν εἰρωνείαν·
οἷον τὸ τοῦ Τηλεμάχου πρὸς τὸν ἔχθιστον αὐτοῦ ἐχθρόν· « Ἀν-
τίνο', ἡ μευ καλὰ πατήρ ὡς κήδεαι υἱός » (Ὀδυσ. Ρ, 397). Ἡ
εἰρωνεία ἀποβαίνει εὐγενὴς ἢ τραγικὴ, ὁπόταν ᾖναι ἑκφρασις
ἀγανακτικῆς ἢ μανιώδους ὀργῆς· ὡς εἴ τις, πάσχων τὰ πάν-
δεινα, ἔλεγεν, « Εὐχαριστῶ σε, θεέ μου, ἔστω δεδοξασμένον τὸ
ὄνομά σου, εὐχαριστοῦμαι ἤδη, τὰ πάντα καλῶς ἔχουσιν! », ἐν
ᾧ πανωλεθρία κατεστράφη. Ἐνίοτε δὲ ὑπάρχει τὸ ἐσχατον κα-
ταφύγιον τῆς ἀγανακτικῆς καὶ τῆς ἀπελπισίας, ὅτε ἡ σπου-
δαία καὶ συνήθης ἑκφρασις φαίνεται λίαν ἀσθενής· ὡς ὅταν,
ἀναλόγως, μεγάλαί θλίψεις ἀποπλανῶσι στιγμιαίως τὸ λογικόν,
τότε ἀντὶ δακρύων, μὴ δυναμένων καταρρεῦσαι, φρικώδης γέ-
λως καταλαμβάνει ἡμᾶς. Συχνάκις εἰρωνεία τοιαύτη παρὰ τοῖς
τραγικοῖς ποιηταῖς ἀπαντᾷται.

Β'. Περί Σχημάτων (§ 61, β').

§ 78. Σχῆμα λέγεται λόγος ἐξηλλαγμένος τοῦ συνήθους, κατὰ τινα πλάσιν, χάριν κόσμου ἢ χρείας. Διαφέρουσι δὲ τὰ Σχήματα τῶν Τρόπων διότι οἱ μὲν Τρόποι γίνονται ἐκ τῆς ἀλλαγῆς τῆς κυρίας σημασίας τῶν λέξεων, μὴ παρατηρουμένης τῆς θέσεως αὐτῶν· τὰ δὲ Σχήματα ἐκ τῆς διαφορῆς θέσεως τῶν λέξεων καὶ τῆς συνθέσεως ἢ ἐκθέσεως τῶν ἐννοιῶν, εἴτε κυριολεκτικῶς, εἴτε τροπικῶς ἐκληφθῶσιν αἱ λέξεις. Μεταβάλλονται δὲ οἱ μὲν Τρόποι ἐκ τῆς μεταβολῆς τῆς σημασίας, τὰ δὲ Σχήματα ἐκ τῆς μεταβολῆς τῆς θέσεως καὶ τῆς συνθέσεως. Καθ' ὅσον δὲ ἡ διὰ τὰ Σχήματα θέσις καὶ σύνθεσις θεωροῦνται εἴτε περὶ τὰς λέξεις, εἴτε περὶ τὴν διάνοιαν, διὰ τοῦτο τὰ Σχήματα διαιροῦνται εἰς δύο εἶδη, α) εἰς Σχήματα λέξεων, καὶ β) εἰς Σχήματα διανοίας.

Σημ. Ὁ Πλούταρχος ἐρίζει τὰ Σχήματα οὕτω· «Τὸ δὲ Σχῆμά ἐστι λόγος ἐξηλλαγμένος τοῦ ἐν ᾧ, κατὰ τινα πλάσια, κόσμου ἢ χρείας χάριν. Κάλλος μὲν γὰρ τοῖς λόγοις περιτίθῃ διὰ τῆς ποικιλίας, καὶ μεταβολῆς τοῦ λόγου, καὶ σεμνοτέραν ἀπεργάζεται τὴν φράσιν· χρεῖαν δὲ, εἰς τὸ ἐξῆρται καὶ ἐπιτείνει τὰς ποιότητας καὶ δυνάμεις τῶν πραγμάτων (ἐνθα. ἀνωτ. Τόμ. σ', σ. 484, § 27).

α', Σχήματα λέξεως.

§ 79. Τῶν λεκτικῶν σχημάτων ἡ κατάλληλος καὶ ἀνεπιτήδευτος χρῆσις συμβάλλει καὶ εἰς δύναμιν, καὶ εἰς κάλλος λόγου. Τριχῶς δὲ γίνονται, α) κατὰ πρόσθεσιν λέξεως· β) κατ' ἀφαίρεσιν λέξεως· καὶ γ) καθ' ὁμοίωσιν, ὅταν αἱ λέξεις ἔχωσιν ὁμοιότητά τινα κανὰ τὴν προφοράν.

Σχήματα κατὰ πρόσθεσιν.

§ 80. Ἐκ τῶν κατὰ πρόσθεσιν σχημάτων τὰ μετὰ τοῦ κάλλους καὶ πάθους ἐμποιοῦντα εἶναι τέσσαρα· Ἐπαναφορὰ, Κύκλος ἢ Ἐπανάληψις, Ἀναδίπλωσις καὶ Συνωνυμία· τὰ δὲ εἰς κάλλος μάλλον συντείνοντα εἶναι ἑπτὰ, Ἀντιστροφὴ, Συμπλοκὴ, Ἐπάνοδος, Κλίμαξ, Πολύπτωτον, Πολυσύνδετον καὶ Ὑπερβατόν. Σχηματίζονται δὲ οὕτως.

α. Ἡ μὲν Ἐπαναφορὰ, ὅταν τὰ κῶλα ἢ οἱ ἀλλεπάλληλοι πρότασις ἀρχῶνται ἀπὸ τῆς αὐτῆς λέξεως· οἷον τὸ τοῦ Δημοσθένους (Περὶ στεφ.)· «Μέχρι τούτου Λασθένης φίλος ὠνομάζετο Φιλίππου, ἔως προῦδωκεν Ὀλυμπιον. Μέχρι τούτου Τιμόλαος, ἔως ἀπώλεσε

Θήβας. Μέχρι τούτου Εὐδικας καὶ Σίμος ὁ Λαρισαῖος, ἕως Θεσσαλίαν ὑπὸ Φιλίππῳ ἐποίησαν.»

Ε'. Ἡ δὲ Ἀντιστροφή, ἥτις Ἐπιφορά, Ἀναστροφή, ἢ Ἐπιστροφή ὀνομάζεται παρ' ἄλλων, γίνεται, ὅταν τὰ κῶλα ἢ κόμματα τελευτῶσιν εἰς τὴν αὐτὴν λέξιν, καὶ κάλλους εἶναι ποιητική· οἷον (Δημοσθ. Περὶ στεφ.), « Πράττεται τι τῶν ἡμῶν συμφερόντων; Ἄφρωνος Αἰσχίνης. Ἀντέκρουσέ τι καὶ γέγονεν οἷον οὐκ ἔδει; Πάρεστιν Αἰσχίνης.»

γ'. Ἡ δὲ Συμπλοκή εἶναι σχῆμα μικτὸν ἐκ τῆς Ἐπαναφορᾶς καὶ Ἀντιστροφῆς, καὶ ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει τὴν αὐτὴν λέξιν ἔχον· οἷον (Αἰσχ. Παραπρεσβ.), « ἐπὶ σαυτὸν καλεῖς, » ἐπὶ τοὺς νόμους καλεῖς, ἐπὶ τὴν δημοκρατίαν καλεῖς.»

δ'. Κύκλος δὲ ἡ Ἐπανάληψις λέγεται, ὅταν λήγωμεν εἰς τὴν λέξιν ἐξ ἧς ἤρξάμεθα, οἷον, Ἀγωνιζόμεθα, ὦ Ἕλληνες, ὑπὲρ πατρίδος, ἀγωνιζόμεθα· καὶ τὸ τοῦ Δημοσθένους· « Σοὶ μὲν γὰρ ἦν κλέπτῃς ὁ πατήρ, εἴπερ ἦν ὅμοιος σοί.»

Σημ. Ἐπανάληψις ἐν γένει λέγεται, ὅταν ἡ αὐτὴ λέξις ἐν τῇ αὐτῇ περιόδῳ ἐπαναλαμβάνεται εἰς εἴαν δὴποτε θέσιν, ἀλλὰ μὴ ταυτιζομένη τοῖς εἰρημένους ἢ ῥηθησομένοις σχήμασι, τοῖς ὀρισμένῃν τάξιν τῶν λέξεων ἔχουσι. Ἐπανάληψις δὲ, κατὰ τὸν Ἑρμογένην, λέγεται προσέτι, ὅταν ἡ διακοπεῖσα σειρὰ τοῦ λόγου διὰ παρέμπτωσιν ἄλλων ἐπαναλαμβάνεται ἢ ὡς ἤρξάμεθα, ἢ δι' ἰσοδυνάμου φράσεως, οἷον, « Τὸ μὲν οὖν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὴν Φιλίππου ῥώμην διεξίναί... Ταῦτα μὲν οὖν παραλείψω » (Ὀλυθ. β').

ε'. Ἡ δὲ Ἀναδίπλωσις, ἥτις Ἐπαναστροφή κατὰ τὸν Ἑρμογένην, Παλιλλογία δὲ κατ' ἄλλους, κατὰ δὲ ἄλλους Ἐπανάληψις καλεῖται, γίνεται ὅταν τὸ ἐπόμενον κόμμα ἢ κῶλον ἀρχῇται ἀπὸ τῆς αὐτῆς λέξεως εἰς ἣν τὸ ἡγούμενον λήγει, ἢ καὶ ἡ αὐτὴ λέξις ἢ τὸ αὐτὸ κόμμα ἄλλεπαλήλως ἐπαναλαμβάνωνται· οἷον, « Οὐ γὰρ δὴπου Κτησιφῶντα μὲν δύναται διώκειν δι' ἐμέ, ἐμέ δὲ, εἴπερ ἐξελέγγειν ἐνόμιζεν αὐτὸν, οὐκ ἂν ἐγράψατο » (Δημοσθ. Περὶ στεφ.)· καὶ, « Ἄρες, Ἄρες βροτολοιγέ, μαιφόνε, τειχεσιπλήτα » (Ἰλ. Ε, 31)· καὶ, « εἰ πυρὶ χεῖρας ἔοικεν— εἰ πυρὶ χεῖρας ἔοικε, μένος δ' αἰθῶνι σιδήρῳ » (Ἰλ. Γ, 374).

ς'. Ἡ δὲ Ἐπάνοδος, ὅταν ἐν τῷ ἐπομένῳ κόμματι ἢ κῶλῳ ἐπαναλαμβάνωμεν τὰς αὐτὰς λέξεις τοῦ ἡγουμένου κατὰ τάξιν ἀντιστροφον, οἷον, « Οὐ γὰρ Αἰσχίνης ὑπὲρ τῆς εἰρήνης κρίνεται, οὐ, ἀλλ' ἡ εἰρήνη δι' Αἰσχίνην διαβέβληται » (Δημοσθ. Παραπρεσβ. § μβ'). καὶ τοῦ Ἰσοκράτους· « Οἷς μὲν ἐγὼ δεινός, οὐχ ὁ νῦν καιρός· οἷς δ' ὁ νῦν καιρός, οὐκ ἐγὼ δεινός. » Ἰπὸ τὴν ἐπάνοδον τάττουσί τινες καὶ τὸ σχῆμα, καθ' ὃ εἰς ἐκκρεμοὺς λόγου

δύο υποκείμενα, αντικείμενα, ἢ προσδιορισμοὺς ἐπανερχόμεθα κατὰ τάξιν ἔν' ἀναπτύξωμεν· οἷον, «Ἦρχε δ' ἄρα σφιν Ἄρης καὶ πότνι· Ἐνώ·—Ἡ μὲν ἔχουσα κυδοιμὸν ἀναιδέα δῆϊοτῆτος·—Ἄρης δ' ἐν παλάμῃσι πελώριον ἔγχος ἐνώμα» (Ιλ. Ε, 594—593).

ζ'. Ἡ δὲ *Κλίμαξ* ἢ τὸ *Κλιμακωτὸν* σχηματίζεται ὅταν τὰ κόμματα χωρῶσιν οὕτως, ὥστε ἡ τελευταία λέξις τοῦ ἡγουμένου γίνεται ἀρχὴ τοῦ ἐπομένου, καὶ οὕτω πως ἀποτελεῖται συνεχῆς τις ἀναδιπλώσις ἢ κλίμαξ· οἷον, «Οὐκ εἶπω μὲν ταῦτα, οὐκ ἔγραψα δὲ· οὐδ' ἔγραψα μὲν, οὐκ ἐπρέσβευσα δὲ, οὐδ' ἐπρέσβευσα μὲν, οὐκ ἔπεισα δὲ Θηβαίους» (Δημοσθ. περὶ Στεφ. § 96').

η'. Τὸ δὲ *Πολύπτωτον* γίνεται, ὅταν ἡ αὐτὴ λέξις πολλάκις ἐπαναλαμβάνηται κατὰ διαφόρους πτώσεις, ἢ γένη, ἢ ἐγκλίσεις, ἢ χρόνους· οἷον, «Τίτι γὰρ φίλοι πλείους, ἢ τῶν Περσῶν βασιλεῖ; Τίς δὲ κοσμῶν τοῦ; περὶ αὐτὸν κάλλιον φαίνεται ἢ βασιλεύς; Τίτος δὲ δῶρα γινώσκειται μᾶλλον ἢ τὰ βασιλέως;» (Ἰσοκράτ. Πανηγ.).

θ'. Τὸ δὲ *Πολυσύνδετον*, ὅταν τὰ κῶλα ἢ κόμματα διὰ τοῦ καὶ ἢ δὲ συνδέωνται· οἷον, «Ἀλλ' ὁ τὴν Εὐβοίαν ἐκείνος σφετεριζόμενος, καὶ κατασκευάζων ἐπιτείχισμα ἐπὶ τὴν Ἀττικὴν, καὶ Μεγάροις ἐπιχειρῶν, καὶ καταλαμβάνων Ὀρεὸν, καὶ κατασκάπτων πορθμὸν καὶ καθιστάς·—» κτλ. (Δημοσθ. περὶ Στεφ. λδ', 5.).

Σημ. Κατὰ τὸν Ἀργγίνον (Περὶ ὕψους, Τμ. ΚΑ', σελ. 32), οἱ σύνδεσμοι ἄκρον καὶ ἥττον ἐμπροσθὶ ποιοῦσι τὸν λόγον. «Ἐὰν τοῖς σ υ ν δ έ σ μ ο ις ἐξομαλίσῃς εἰς λιωτήτα, ἄκιντρὸν τε προσπίπτει (τὸ πάθος) καὶ εὐθὺς ἐσθεται. Ὡς περ γὰρ εἴτις συνδῆσαι τῶν θεόντων τὰ σώματα τὴν φερὰν αὐτῶν ἀφ' ἡρπεται, οὕτως καὶ τὸ π ά θ ο ς ὑπὸ τῶν ά σ υ ν δ έ σ μ ω ν καὶ τῶν ἄλλων προσθηκῶν ἐμποδίζεμενον ἀγανακτεῖ τὴν γὰρ ἐλευθερίαν ἀπολλύει τοῦ δρόμου, καὶ τὸ ὡς ἀπ' ὀργάνου τινος ἀρίσθαι.»

ι'. Ἡ δὲ *Συνωνυμία*, ὅταν ἄλλεπαλήλως ἐπιφέρωνται πολλαὶ λέξεις συνώνυμοι, ἡγουν λέξεις αἵτινες διαφέρουσι μὲν κατὰ τινὰς δυσδιακρίτους χαρακτῆρας ἢ παριστάσεις, ἀλλὰ σημαίνουνσι τὸ αὐτὸ σχεδόν· οἷον, «ὥς δ' ἐπληρώθη τὸ θέατρον, καὶ τὸν ὄχλον συνειλεγμένον εἶδον ἐπὶ τὸν ἀγῶνα, ὥκησαν, εἶασαν, οὐδεὶς ἤψατο» (Δημοσθ. κατὰ Μειδ. κή, 5)· καὶ, «Ἄγετε, Ἀάθετε, φέρετε, πέμπετε, ἀείρατέ μου δέμας» (Εὐριπ. Ἐκάβ. 60—63).

ια'. Τὸ δὲ *ὑπερβατὸν* γίνεται, ὅταν διακοπῇ ἡ τοῦ λόγου ἀκολουθία, παρεντιθεμένης λέξεως, ἢ καὶ ὅλου λόγου, χάριν σαφηνείας ἢ ἄλλης αἰτίας, οἷον, «Ὁ γὰρ, οἷς ἂν ἐγὼ ληφθῇην, ταῦτα πράττων καὶ κατασκευαζόμενος, οὗτος ἐμοὶ πολεμεῖ·—» (Δημοσθ. Φιλιπ. Γ', § 4, 6).

Σχήματα κατ' ἀφαίρεσιν (§ 79).

§ 81. Ταῦτα εἶναι τὰ ἐξῆς τρία.

α. Τὸ Ἀσύνδετον, γινόμενον ὅταν πολλὰ κῶλα, ἢ κόμματα, ἢ λέξεις ἐπιφέρωνται ἄνευ συμπλεκτικῶν συνδέσμων οἷον, « Ὑμεῖς ἐπιστεύσατε, οἱ Φωκεῖς ἐπείθοντο, ἐνέδωκαν ἑαυτοὺς, ἀπώλοντο » (Δημοσθ. περὶ Παραπρεσβ.).

Σημ. Τὸ ἀσυνδέτως λέγειν καὶ πρόχυσιν τῶν λεγομένων σημαίνει καὶ ταχύτητα, καὶ ἀγωνίας ἔμφρασιν, ὡς τοῦ πρῶτοντος λύοντος τὰ ἀντιπίπτοντα. « Τὰ γὰρ ἀλλήλων διακεκομμένα, καὶ οὐδὲν ἦσαν κατεσπυσμένα, φέροι τῆς ἀγωνίας ἔμφρασιν, ἅμα καὶ ἐμποδιζούσης τι, καὶ συνδιωκούσης » (Λογγ. περὶ ὕψους, Τμ, ΙΘ', σελ. 31).

β. Ἡ Ἑλληψις, ἥτις γίνεται ὅταν λέξεις τις παραλείπηται, εὐκόλως ἐξωθεν νοουμένη, ἢ κατὰ ἰδιωτισμὸν τῆς γλώσσης, ἢ ἀπὸ τῆς φυσικῆς ἀκολουθίας τοῦ νοήματος οἷον, « Τύραννος ἅπας ἐχθρὸς ἐλευθερίας καὶ νόμοις ἐναντίος » (Δημοσθ. Φιλ. β'), ὅπου ἐννοεῖται τὸ ἐστί.

γ. Τὸ Συνεξενυγμένον ἢ κατ' ἄλλους Ζευγμα γίνεται, ὅταν ἕκ τινος λέξεως, ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου, ἢ ἐν μέσῳ, ἢ ἐν τέλει κειμένης, ἐξαρτῶνται πολλὰ κῶλα ἢ κόμματα οἷον, Ἄξιον δὲ καὶ τοὺς ξένους τοὺς ἐνθάδε κειμένους ἐπαινέσαι, οἱ τῷ πλήθει βοηθήσαντες, καὶ περὶ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας μαχόμενοι, πατρίδα τὴν ἀρετὴν ἠγησάμενοι, τοιαύτην τοῦ εἴου τελευτήν ἐποιήσαντο » (Λυσ. Ἐπιτ. ιά, 1). Τοιοῦτον Ζευγμα ἀποτελεῖ καὶ ὁ Α' ψαλμὸς ἀπὸ τοῦ « Μακάριος ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη — » (§ 1) μέχρι τοῦ « —κατενοδοθήσεται » (§ 4).

Σχήματα καθ' ὁμοίωσιν.

§ 82. Τὰ δὲ καθ' ὁμοίωσιν σχήματα εἶναι ταῦτα.

α. Ἡ Παρανομασία, ἥτις γίνεται ὅταν, μεταβάλλοντες κατὰ τι λέξιν τινά, ἔχωμεν ἀλλοίαν τινά ἔννοιαν σχετικὴν ἢ ἀσχετὸν τῇ πρώτῃ. Γίνεται δὲ τετραχῶς α) κατὰ πρόσθεσιν γραμμάτος ἢ γραμμάτων, οἷον, τυγχάνω — ἀποτυγχάνω, νόμῳ — ἄνομος, παρθένο — ἀπαρθένο. β) Κατ' ἀφαίρεσιν γραμμάτων, οἷον, συλλυποῦμαι — λυποῦμαι, καὶ, « Σύλλογοι παντοδαποὶ, καὶ λόγιοι κατὰ τὴν ἀγορὰν ἐγίνοντο » (Δημοσθ. περὶ Παραπρεσβ.). γ) Κατὰ μετάθεσιν, οἷον, Τεῖχος περὶ τὴν πόλιν περιβαλεῖν, καὶ τοὺς πολίτας περιλαβεῖν. δ) Κατ' ἐναλλαγὴν, οἷον, « Καὶ πεζομαχοῦντες καὶ ναυμαχοῦντες ἔστησαν τρόπαια » (Λυσ. Ἐπιταφ.).

Σημ. Κατ' άλλους δὲ Παρωνομασία γίνεται, ὅταν ἡ αὐτὴ λέξις, ληφθεῖσα κατὰ τὴν κυρίαν αὐτῆς σημασίαν, ἐπιφέρειται ἔπειτα τροπικῶς κατ' ἄλλην ἔχουσαν ὁμοιοτήτά τινα τῇ πρώτῃ· οἷον, « Ἐγὼ δὲ οὐ τοῦτο δέδοικα, εἰ Φίλιππος ζῇ, ἢ τέθνηκεν, ἀλλ' εἰ τῆς πόλεως τ έ θ ν η κ ε τὸ τοῦ ἀδικούντος μισεῖν καὶ τιμωρεῖσθαι » (Δημοσθ. Παρ. περ.).

β'. Ἡ *Παρήχησις* ἢ *Ἀντανάκλασις* γίνεται, ὅταν δύο ἢ περισσότεραι λέξεις ἀλλεπαλλήλως ἀκολουθοῦνται, ὁμοίως μὲν ἡχῶσι, διάφορα δὲ σημαίνουσιν· οἷον, Οὐκ ἐπὶ τῆς σκηρῆς, ἀλλ' ἐν τοῖς κοινοῖς· καὶ, Οὐ μόνον βιβλίου καιροῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ δαΐται· καὶ Σαμία μία ναῦς· καὶ, Βοήθεια θεία κλ.

γ'. *Ὁμοιοτέλευτον* δὲ ἡ ὁμοιοκατάληκτον λέγεται, ὅταν τὰ κῶλα ἢ κόμματα εἰς τὴν αὐτὴν λήγῃσι συλλαβὴν· οἷον, « Ἐκατὸν δὲ τρήρεις ἐναυπηγησάμεθα, τριακοσίου· δὲ ἱππέας παρεσκευασάμεθα, καὶ τριακοσίου τοξότας Σαύθας ἐπριάμεθα » (Αἰσχ. περὶ Παρ. περ. β'). Ἐὰν δὲ εἰς ὁμοίας πτώσεις λήγῃσι, γίνεται τὸ *Ὁμοιοπτῶτον* οἷον, « Ἡὔτε ἐθνακ εἰσι μελισσῶν ἀδινάων, — Πέτρης ἐκ γλαφυρῆς αἰεὶ νέον ἐρχομενάων » Ἴλ. (Β', 87—88).

δ'. *Ἰσόκωλον* καὶ *Πάρισον*. *Ἰσόκωλον* μὲν λέγεται, ἐὰν ἔχῃ τὰ κῶλα τῆς περιόδου ἴσα ἢ κατὰ τῆς συλλαβῆς, ἢ καὶ μόνον κατὰ τὸν ἐαυτῶν ἀριθμὸν, ἐνὸς πρὸς ἐν ἀντιστοιχοῦντος, ἢ δύο πρὸς δύο· οἷον, « Τοὺς μὲν θεοὺς φοβοῦ· τοὺς δὲ γονεῖς τίμα » Ἰσοκρ. Δημον. δ'). *Πάρισον* δὲ, ἐὰν ᾖναι καὶ ὁμοιοτέλευτον, οἷον, « Ἀ μὲν ἐπίστασαι, διαρύλαττε ταῖς μελέταις· ἃ δὲ μὴ μεμάθηκας, προσλάμβανε ταῖς ἐπιστήμας »· καὶ, « ἐὰν ᾖς φιλομαθής, ἔσῃ καὶ πολυμαθής. » (Ἰσοκρ. Δημον. δ').

Σημ. Ἄλλ' ὁ Ἀριστοτέλης ἀντὶ τοῦ ὁμοιοτελεύτου παραδέχεται τὴν Προμοίωσιν, ἀντὶ δὲ τοῦ Ἰσοκώλου τὴν Παρίωσιν, λέγων οὕτω· « Παρίωσις δὲ, ἐὰν ἴσα τὰ κῶλα. Προμοίωσις δὲ, ἂν ὅμοια τὰ ἔσχατα ἔχῃ ἐκάτερον τῶν κώλων » (ῥητ. Γ', θ', σ. 156).

§ 83. Ταῦτα εἶναι λοιπὸν τὰ κυριώτερα περὶ λέξιν σχήματα. Ἀπαιτεῖται ὅμως μεγάλη κρίσις περὶ τὴν χρῆσιν αὐτῶν, ἵνα μὴ ἀναρμότως, ἐπιτετηδευμένως ἢ ὑπερβολικῶς, μεταχειρίζωμεθα· διότι ἀντὶ ἡδονῆς ἀπὸ τῆς, καὶ ἀντὶ κόσμου ἀκοσμίαν τῷ λόγῳ φέρουσιν. Ἀς μεταβῶμεν δὲ ἤδη καὶ εἰς τὰ τῆς διανοίας σχήματα.

Περὶ Σχημάτων Διανοίας (§ 78).

§ 84. α'. Τὰ σχήματα τῆς διανοίας εἶναι διάφοροι τρόποι τοῦ διανοεῖσθαι καὶ ἐκφράζεσθαι, ὑπηγορευμένοι ὑπὸ τοῦ λόγου, τοῦ πάθους καὶ τῆς τέχνης. Τασούτων δὲ συνδέονται πρὸς τὰ ἐκφραζόμενα αἰσθήματα καὶ ἰδέας, ὥστε οὐδῶλος μεταβάλλον-

ται, ὅπως, δήποτε καὶ ἂν μεταβληθῶσιν αἱ λέξεις· καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρουσι τὰ σχήματα τῆς διανοίας ἐκ τῶν σχημάτων τῶν λέξεων.

Ε'. Ἐπειδὴ ὁ ἀγορεύων σκοπεῖ ἐν γένει ἢ διδάξαι, ἢ ἀρέσαι, ἢ συγκινησαι, ἐνεργεῖ δὲ διὰ μὲν τοῦ λόγου τὸ διδάσκειν, διὰ δὲ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς φαντασίας τὸ ἀρέσκειν, διὰ δὲ τῶν παθῶν ἥτοι τῆς καρδίας τὸ συγκινεῖν· διὰ τοῦτο τὰ σχήματα τῆς διανοίας δύνανται νὰ ἀναχθῶσιν ὑπὸ τὰς ἀνωτέρω κατηγορίας, καθ' ὅσον ἢ βοηθοῦσι τὸν λόγον, ἢ ἡδύνουσι τὸ πνεῦμα καὶ τὴν φαντασίαν, ἢ διεγείρουσι τὰ πάθη.

Υ'. Ὁ ἀριθμὸς τῶν τῆς διανοίας σχημάτων εἶναι μέγας· τινὲς δὲ καὶ μέχρι πεντήκοντα ἀνήγαγον. Ἀλλ' ἡμεῖς θέλομεν περιορισθῇ ἐν τοῖς ἐπομένοις, ἅτινα εἶναι τὰ οὐσιωδέστερα.

1. Ἡ Προσωποποιία, ζωνηρῶς τὴν φαντασίαν κινῶσα, γίνεται, ὅταν παριστῶμεν ἢ ἄψυχα πράγματα αἰσθανόμενα καὶ λαλοῦντα, ἢ ἀνθρώπους ἀπόντας ὡς εἰ ἦσαν παρόντες, ἢ νεκροὺς ὡς εἰ ἔζων. Εἶναι δὲ τὸ τολμηρότερον τῶν σχημάτων, καὶ διὰ τοῦτο ἐπὶ μεγάλων παθῶν εὐχρηστεῖ. Οὕτως ἐν μὲν τῷ Κρίτῳ τοῦ Πλάτωνος (Κριτ. § 40) ὁ Σωκράτης προσωποποιεῖ τοὺς Νόμους καὶ τὸ Κοινόν τῆς πόλεως ἐπιστάντας, ἐρωτᾷ αὐτὸν, εἰ ἀληθῶς, κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ Κρίτωνος, ἀποδράσει. Ὁ δὲ Δημοσθένης (Ὀλυμπ. Α', § Ε') προσωποποιεῖ τὸν καιρὸν· «Ὁ μὲν οὖν παρὼν καιρὸς... μονονουχὶ λέγει φωνὴν ἀφίεις.—» Ὁ δὲ Νέστωρ τοῖς Ἕλλησι τὸν ἀπόντα Πηλεΐ· «Ἦκε μέγ' οἰμῶξεις γέρων, ἱππηλάτα Πηλεΐς»—(Ἰλ. η, 425). Ἡ δὲ ψυχὴ τοῦ νεκροῦ Πατρόκλου ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν στᾶσα, λέγει τῷ κοιμωμένῳ Ἀχιλλεΐ· «Εὐδεις, αὐτὰρ ἐμεῖο λελασμένος ἔπλευ, Ἀχιλλεΐ;» (Ἰλ. ψ, 69).

2. Ἡ δὲ Ἀποστροφή, ἀρμολίξ εἰς τὸ διεγείρειν αἰσθήματα καὶ πάθη, στρέφουσα τὸν λόγον ἀπὸ τῶν ἀκρατῶν ἢ ἀπὸ ἄλλου προσώπου, ἀποτείνεται πρὸς τινα παρόντα ἢ ἀπόντα, ζῶντα ἢ νεκρόν· ἐπὶ δὲ μεγάλων παθῶν, καὶ πρὸς ἄψυχα ὄντα. Οὕτως ὁ Δημοσθένης (περὶ Στεφ.), «Εἴτα μ' ἐρωτᾷς ἀντὶ ποίας ἀρετῆς ἀξιῶ τιμᾶσθαι;» Καὶ ὁ ἱππόλυτος, ἀποχωρίζομενος τῶν φιλτάτων ἀντικειμένων, δι' ἀποστροφῆς ἀποχαιρετίζει·

«—Ἀλλὰ χαιρέτω πόλις,

Καὶ γαί' Ἑρεχθίδος. Ὡ πέδον Τροϊζήνιον

ὧς ἐγκαθησθῶν πόλλ' ἔχεις εὐδαίμονα!

χαῖρ' ὕστατον γὰρ σ' εἰσόδων προσφθέγγομαι»

(Εὐριπ. ἱππολ. 1093—.)

3. Ἡ δὲ Σύγκρισις ἢ τὸ "Ὁμοιον, τῇ φαντασίᾳ ἀναφερομένη, παραλληλίζει δύο ἀντικείμενα ἔχοντά τινα ὁμοιότητα. Διὰ δὲ τούτου κοσμεῖ μὲν τὴν διάνοιαν, διὰ λαμπρότητος δὲ καὶ φωτὸς τὸ λεκτικὸν περιβάλλει. Εἶναι δὲ σχῆμα κοινὸν τοῖς τε ποιηταῖς καὶ πεζογράφοις· μᾶλλον πεφεισμένως ὅμως ὑπὸ τούτων μεταχειριζόμενον. Ἡ σύγκρισις, ὡς παρατηρήσαμεν ἤδη (§ 63, 1), εἶναι μεταφορὰ ἀνεπτυγμένη· ἡ δὲ μεταφορὰ, σύγκρισις συνεπτυγμένη· διότι διὰ τῆς συγκρίσεως ἡ παραλληλιζομένη ὁμοιότης ἐξηγεῖται ῥητῶς δι' ἰδίου διατυπωμένου λόγου, καὶ ἐν γένει παρατείνεται πληρέστερον ἢ ὅσον ἐν τῇ μεταφορᾷ γίνεται. Ἐν ταῖς συγκρίσεσι μάλιστα ἀμίμητος εἶναι ὁ θεὸς Ὀμηρος· οἷον,

« Ἦύτε πῦρ αἰδῆλον ἐπιφλέγει ἄσπετον ὕλην
 Οὐρεος ἐν κορυφῇ, ἔκαθεν δέ τε φαίνεται αὐγὴ·
 Ὡ· τῶν ἐρχομένων ἀπὸ χαλκοῦ θεσπεσίῳ
 αἴγλη παμφανώσα δι' αἰθέρος οὐρανὸν ἔκιν.»
 (Ἰλ. Β., 455 —).

Οἱ Ποιηταὶ συσσωρεύουσι μάλιστα πολλὰς ἄλλεπαλλήλους συγκρίσεις. Ἀλλ' ἐν τῇ πεζογραφίᾳ, ὡς εἵπομεν, πρέπει νὰ ᾔηται μετριωτέρα τῶν συγκρίσεων ἢ χρῆσις. — Αἱ παρατηρήσεις περὶ ὁρθῆς χρήσεως τῆς μεταφορᾶς (§ 63, 1, δ'), ἀληθεύουσι καὶ ἐνταῦθα. Ἐστω δὲ ἡ σύγκρισις ἀκριβοῦς, εὐγενής, καινοπρεπής, καὶ πρέπουσα. Καὶ ἀκριβοῦς μὲν γίνεται, ἐὰν ἐξηγῇ πραγματικὴν καὶ ἀκατανάγκαστον μεταξὺ δύο ἀντικειμένων σχέσιν· εὐγενής δὲ, ἐὰν δὲν λαμβάνηται ἀπὸ ταπεινῶν καὶ εὐτελῶν πραγμάτων, δυσχερεστούντων διὰ τὸ τετριμμένον αὐτῶν· καινοπρεπής δὲ, ἐὰν αἱ μεταχειριζόμεναι εἰκόνες δὲν ᾔηται τετριμμέναι, ἢ ἐὰν διὰ τῶν σχημάτων καὶ τῶν φράσεων καινοφανῶς πῶς παρουσιάζωνται· πρέπουσα δὲ τέλος ἐὰν ἀρμοδίως ἐπὶ τοῦ προκειμένου μεταχειρίζωνται αἱ εἰκόνες, ἢ ἐὰν μὴ πέραν τοῦ θέοντος πολλαπλασιαζόνται.

4. Ἡ δὲ ἀντίθεσις, ἢ ἀντίθετον, ἢ, κατὰ τὸν Δημήτριον (περὶ Ἑρμηνείας § 22), ἐξ ἀντικειμένων, τὸν νοῦν ἠδύνουσα, ἀντίκειται τῇ ὁμοιότητι, διότι βᾶσιν ἔχει τὴν ἐναντιότητα δύο ἀντικειμένων, καὶ ἔτι μείζονα καὶ ἐπαισθητότερα ἀναδεικνύει τ' ἀντικείμενα. Γίνεται δὲ δι' ἀμοιβαίας ἀντιθέσεως τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν λέξεων δὲ, εἰ δυνατόν. Τοιοῦτον δὲ τὸ τοῦ Δημοσθένους πρὸς τὸν Αἰσχίνην· «Ἐδίδασκες γράμματα, ἐγὼ δ' ἐφοίτων· ἐτέλεις, ἐγὼ δ' ἐτελοῦμην· ἐχόρευες, ἐγὼ δ' ἐχορήγουν· ἐγράμματαυες, ἐγὼ δ' ἐκκλησίᾳζον· ἐτριταγωνίστηκες, ἐγὼ δ' ἐθεώ-

ρουν· ἐξέπιπτες, ἐγὼ δ' ἐτύριττον ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν πεπολίτευσαι πάντα, ἐγὼ δὲ ὑπὲρ τῆς πατρίδος· ἐὼ τᾶλλα (Περὶ στεφ. ρκζ', 8).

Ἡ καλὴ ἀντίθεσις πρέπει νὰ γενῇται οὐχὶ ἐκ τῆς ἐπιτετηδευμένης ἐναντιότητος τῶν λέξεων, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀνομοιότητος τῶν ἰδεῶν. Τὸ σχῆμα τοῦτο εἶναι ἐκ τῶν λαμπροτέρων τῆς ῥητορικῆς, παρέχει πολὺ φῶς εἰς τὸν νοῦν, καὶ ἄμετρον ἡδύτητα εἰς τὸ πνεῦμα. Ἀσώτως ὁμῶς μεταχειριζόμενον, φέρει ἀμαύρωσιν ἀντὶ λάμψεως, καὶ ἐπιτετηδευμένον καθίσταται. Ἄς ἀποφύγωμεν δὲ τὴν χοῆσίν του ἐπὶ λυπηρᾷ καταστάσεως τῆς ψυχῆς· διότι ἡ μὲν ἀντίθεσις ἀπαιτεῖ σκέψιν, ὁ δὲ τεθλιμμένος μᾶλλον αἰσθάνεται πάθος ἢ σκέψεις ἐπινοεῖ.

Σημ. Ὁ Πισκάλης ἔλεγεν εὐφρῶς ὅτι οἱ καταναγκάζοντες τὰς λέξεις εἰς σχηματισμὸν ἀντιθέσεων, ὁμοιάζουσι τοὺς οἰκοδομοῦντας πλάστὰ παράθυρα, ἅτινα δίδουσι μὲν συμμετρίαν, οὐχὶ δὲ καὶ φῶς.

Τὸ σχῆμα τοῦτο καὶ τ' ἀνωτέρω (§ 82), δηλαδὴ ἡ παρονομασία, ἡ παρομοίωσις καὶ ἡ παρίστωσις, καταχρασθέντα μέχρι κέρου μάλιστα ὑπὸ τοῦ Γοργίου, τοῦ Πώλου τοῦ Λυκιμνίου καὶ τοῦ Ἰσοκράτους, καλοῦνται παρὰ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεύς μειρακιώδη καὶ Θεατρικὰ σχήματα (Τόμ. ἐ. σ. 291, § 3, καὶ Τόμ. ς', σ. 59—§ 17, καὶ σ. 94, 180, 184, 191, 218.)

5. Ὑπαινιγμὸς ἢ, κατὰ τὸν Πλάτωνα (Πολιτ. Β', Τόμ. ἐ. σ. 74), ὑπόνοια (allusion). Ὁ Ὑπαινιγμὸς ἀρέσκει τῷ νῷ. Ταπτόμενος δὲ ὑπὸ τὰ σχήματα τῆς διανοίας, δὲν πρέπει νὰ συγχέηται τῇ Ἀλληγορίᾳ (§ 73). Ὁ Ὑπαινιγμὸς γίνεται ὅποτε διεγείρηται ἡ ὑπονοῆται ἀνάμνησίς τις, εὐάρεστος ἢ δυσάρεστος, παρὰ τῇ ἐκφραζομένῃ λέξει ἢ ἰδέᾳ. Τὰ ἐξῆς καλοὶ ὑπαινιγμοί. — Στρατιώτης τις Ἰσπανιστὶ ἐχαιρέτησε τὸν στρατάρχην τῆς Γαλλίας Βέρβιχον, « Συστρατιῶτα, τῷ εἶπεν ὁ στρατάρχης, ποῦ ἔμαθες τὰ Ἰσπανικά; Ἐν Ἀλμάνζα, στρατηγέ μου » ἐν δὲ τῇ πόλει ταύτῃ ἐνίκησεν ὁ Βέρβιχος τοὺς Ἀγγλοπλητογάλλους. — Διῶκων δὲ ἐκ τοῦ θεάτρου ταραξίαν τινὰ ὁ Πρίγκηψ Κονδέος, θορυβοποιοῦντα, εἶπε, *Λάβετέ τον· ἀλλ' ὁ ταραχοποιὸς κρυφθεὶς ἐν τῷ πλήθει, ἀνεφώνησε, « Δὲν λαμβάνομαι, ὀνομάζομαι Λερίδα »* ἐπειδὴ ματαίως ὁ Κονδέος ἐπολιόρκησεν ἄλλοτε τὴν πόλιν ταύτην. Ὑπαινιγμὸς δὲ καὶ μῦθον, καὶ ἱστορίαν, καὶ ἔθιμα, καὶ ἅπαντα τὰ παρεληλυθότα γεγονότα, ἅτινα εὐάρεστον τινὰ ἢ δυσάρεστον σέβειν πρὸς τὰ παρόντα ἔχουσιν. Ἀρέσκει δὲ, διότι ἡ ἡμετέρα ὀξύνοια συμβιβάζεται μετὰ τῆς ἀγχινοίας τοῦ λέγοντος, καὶ εὐχαριστεῖ καὶ τὴν φιλαυτίαν καὶ τὸ πνεῦμα ἡμῶν. Πρέπει ὁμῶς ν' ἀποφύγωμεν τὰς τῆς κακονοίας Ὑπονοίας, δυναμένας, ὅπως δὴ ποτε νὰ πειράξωσι τὴν ὑπόληψιν, ἢ τὴν ἡσυχίαν, καὶ πρὸ πάντων τὴν αἰδῶ.

6. Ἡ Ἐρώτησις, ἐν τῶν διεγερτικωτέρων σχημάτων τῶν καθῶν,

γίνεται όπόταν, ύπό προσποίησην έρωτήσεως, άποτεινόμεν πρός τινα λόγον ούχι ἵνα πληροφορηθώμεν τι, ἀλλ' ἵνα στενοχωρίαν καί ἀμηχανίαν αὐτῷ ἐπιφέρωμεν. Παράγει δέ αἰσθημα ἐκπλήξεως, ὀργῆς, ἀγανακτήσεως καί ἐν γένει τὰς ὀρμητικὰς ἀπάντων τῶν μεγάλων παθῶν κινήσεις. Τό σχῆμα τοῦτο διεγείρει συνάμα καί εὐαρεστεῖ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀκροατοῦ. Ἐπειδὴ δέ ἅπανα ἡ δύναμις αὐτοῦ συνίσταται εἰς τὸ ἀναπολόγητον, ἡ καί διὰ τῆς ἀποκρίσεως ἔνοχον τὸν ἐρωτώμενον ἀναδείξει, διὰ τοῦτο τὰ ἐρωτώμενα ὀφείλουσιν εἶναι προαποδεδεγμένα καί ὁμολογούμενα· διότι ἄλλως οὐδὲν ἀποτελεσμα ποιεῖ. Τοιοῦτον εἶναι τὸ ἑξῆς: «Τίς γάρ συμμαχία, σοῦ πράξαντος, γέγονε τῇ πόλει; τίς δέ βοήθεια ἡ κτήσις εὐνοίας ἡ δόξης; τίς δέ πρεσβεία; τίς διακονία, δι' ἣν ἡ πόλις ἐντιμωτέρα γέγονε» (Δημοσθ, περὶ Στεφ.);

7. *Ἀναφώνησις* δὲ ἡ *Ἐκφώνησις*, πάθος σφοδρὸν καί τοῦτο ἐμφαίνον, γίνεται, όπόταν ὑπὸ σφοδροτέρων παθῶν κατεχόμενος, ἐκπλήξεως, θαυμασμοῦ, ὀργῆς, χαρᾶς, λύπης κλ. ἐκφραζώμεθα δι' ἀναλόγων παθηματικῶν λέξεων. Οὕτως ὁ Δημοσθένης ἀγανακτῶν διότι ἐσυκοφαντεῖτο ὑπὸ τοῦ Ἀίσχινου ὡς φιλιππίζων, ἐκφωνεῖ, «Ὅς γὰρ ἐμοῦ φιλιππισμὸν, ὦ γῆ καὶ θεοί! κατηγορεῖ, τί οὗτος οὐκ ἂν εἶποι;» (περὶ Στεφ.); Καί ἡ ἀτυχὴς Ἑκάβη, στερουμένη συζύγου, τέκνων βασιλείας, ἐλευθερίας, ἐκφωνεῖ:

«ὦ σχήματ' οἴκων, ὦ ποτ' εὐτυχεῖς δόμοι,
ὦ πλεῖς' ἔχων κάλλιστα τ', εὐτεκνώτατε
Πρίαμε, γεραιά θ' ἡδ' ἐγὼ μήτηρ τέκνων,
ὥς ἐς τὸ μηδὲν ἤκομεν!— (Εὐριπ, Ἑκάβ. 644.)

8. *Ἐπιφώνημα* δὲ ἡ *Ἐπιφώνησις* γίνεται, ὅταν, μετὰ τινα διήγησιν, ἐπιφωνόμεν, οἷονεῖ γνωμολογοῦντες, λόγον τινὰ σύντομον μὲν, ἐμφαντικὸν δὲ θαυμασμοῦ, ἐκπλήξεως ἢ σκέψεως βαθείας ὡς πρὸς τὰ ἐντεῦθεν προκύπτοντα καλὰ ἢ κακὰ ἀποτελέσματα· οἷον, «οὕτως ἐκεῖνος ἀπληστος ἦν» (Δημοσθ. Φιλιπ. Γ'). Καί, μετὰ καταστροφικὰς καὶ καθημαγμένας ἐμφυλίων παθῶν διηγήσεις, ἐκφωνῆσαι, «Τοιαῦτα τῶν ἐμφυλίων πολέμων τ' ἀποτελέσματα!»

9. *Ἑποτύπωσις* ἡ *Διατύπωσις*, ζωηρᾶς φαντασίας σχῆμα, γίνεται, όπόταν ὑπ' ὅψιν τοῦ ἀναγνώστου βάλλωμεν, δι' ἐνεστώτος μάλιστα χρόνου, τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος, πράξιν, συμβάν, πάθος, ἢ φυσικὰ φαινόμενα ἢ γεγονότα. Ἄπαιται αἱ εἰκόνες καὶ αἱ περιγραφαὶ ὑποτυπώσεις εἶναι. Οἱ ποιηταὶ καὶ οἱ ῥήτορες συχνάκις μεταχειρίζονται ταύτην. Ἐμφυχοῦσα τὸν λόγον, βαθεῖαν τῇ φαντασίᾳ ποιεῖ ἐντύπωσιν, καὶ διακρίνει τὸν μεγαλοφυῆ ἐκ τοῦ μετρίου συγγραφέως. Οὕτως ὁ Δημοσθένης ὑποτυ-

ποῖ τὴν τῶν Φωκέων καταστροφὴν (περὶ Παραπρεσβ.)· «Ὅτε γὰρ νῦν ἐπορευόμεθα εἰς Δελφοὺς, ἐξ ἀνάγκης ἦν ὁρᾶν ἡμῖν πάντα ταῦτα· οἰκίας κατεσκαμμένας, τείχη περιηρημένα, χώρων ἔρημον τῶν ἐν ἡλικίᾳ, γυναῖα δὲ καὶ παιδάρια ὀλίγα, καὶ πρεσβύτας ἀνθρώπους οἰκτρούς.» Ἐναργῶς δὲ δι' εἰκονικῶν περιγραφῶν παριστάμενα, ἀποτελοῦσι τὴν ἐνάργειαν· Οὕτω πῶς ὁ Θεσπέσιος Ὅμηρος διαγράφει (Ὀδυσ. Ε, 291-) τὴν ὑπὸ τοῦ Ποσειδῶνος κατὰ τοῦ Ὀδυσσεύς φοβεράν τρικυμίαν.

«ὥς εἰπὼν, σύναγε νεφέλας, ἐτάραξε δὲ πόντον, χερσὶ τρίαιναν ἑλών· πάσας δ' ὀρόθουνεν ἅ' ἑλλάς»—κλ.

10. Ἡ δὲ Ἀνακοίνωσις, πεποίθησιν τοῖς ἡμετέροις λόγοις ἐμφαίνουσα, γίνεται, ὁπόταν πεποίθησιν καὶ θάρρος εἰς τὰ παρ' ἡμῖν λεγόμενα ἔχοντες, ζητῶμεν τρόπον τινὰ τὴν γνώμην τῶν ἀκροατῶν, τῶν δικαστῶν ἢ τῶν ἀντιδίκων, τί πρέπει ἢ ἔπρεπε νὰ πράξωμεν, οὐχὶ συμβουλευόμενοι αὐτοὺς, ἀλλ' ἵνα δείξωμεν, ὅτι ὁρθῶς ἐπράξαμεν. Ἀπαιτεῖ ὅμως εὐφύιαν καὶ ἐτοιμότητα τὸ σχῆμα τοῦτο, ὥστε τὰ καθ' ὑπόθεσιν τυχὸν ἀντιπαχθησόμενα, ἀξιοπρεπῶς καὶ πιθανῶς ν' ἀναιρῶνται. Τοιοῦτον τὸ τοῦ Δημοσθένους (Περὶ Στεφ.). «Τί τὴν πόλιν, Αἰσχίνη, προσῆκε ποιεῖν, ἀρχὴν καὶ τυραννίδα τῶν Ἑλλήνων ὁρῶσαν ἐαυτῷ κατασκευαζόμενον Φίλιππον; ἢ τί τὸν σύμβουλον ἔδει λέγειν ἢ γράφειν τὸν Ἀθηναῖον ἐμέ; κλ.

11. Συγχώρησις ἢ Συνδρομή, βοηθοῦσα τῶν ἡμετέρων λόγων τὸ ἀποτέλεσμα, γίνεται, ὁπόταν, ἐξ ἀσφαλείας τοῦ ἡμετέρου λόγου παραχωρῶμεν τῷ ἐναντίῳ μικρὸν τι καὶ φιλονεικούμενον ἢ ἀμφίβολον, ἵνα ἐξαγάγῃμεν κατ' αὐτοῦ μείζον τι καὶ ὁμολογούμενον, ἵνα μᾶλλον ἐξελέγξωμεν αὐτόν. Τὸ σχῆμα τοῦτο ἐμφαίνει ὑπεροχὴν τοῦ ἀγορεύοντος καὶ καταβάλλει τὸν ἀντίπαλον ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ χώρᾳ. Συγχωρῶν ὁ Δημοσθένης (Περὶ Παραπρεσβ.) τῷ Αἰσκίνη τὸ πρὸ τοῦ πολέμου συμπράττειν τῷ Φιλίππῳ, καίτοι οὐδὲ τοῦτο συγγνωστόν, ἐξελέγχει ὅμως ὥς λίαν προδοτικὴν τὴν μετὰ τοῦτο διαγωγὴν του, ὅτε ὁ μὲν πόλεμος φανερός ἦτο, ὁ δὲ Φίλιππος κεκρυμμένος τῶν Ἀθηναίων ἐχθρός.

12. Ἡ δὲ Ἐπανόρθωσις ἢ Διόρθωσις, σχέσιν ἔχουσα πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐπιχειρημάτων ἡμῶν, γίνεται, ὁπόταν ὁ ῥήτωρ διορθώῃ λέξιν τινὰ ἡ έννοιαν, οὐχὶ ὥς ἐσφαλμένην, ἀλλ' ἵνα εἰπὼν τὸ δοκοῦν, ἐπιφέρῃ ἄλλο τι μείζον καὶ προσφυέστερον. Εἰ μὲν ἡ ἐπανόρθωσις γίνεται πρὸ τῶν ῥηθησομένων, λέγεται Προδιόρθωσις· εἰ δὲ μετὰ τὰ λεχθέντα, Ἐπιδιόρθωσις, οἷον, «ὥς ἔστι τῶν αἰσχυρῶν, μᾶλλον δὲ τῶν αἰσχίστων» (Δημοσθ. Ὀλυνθ. Β', α, § 3).

13. *Διαπόρῃσις*, σχῆμα πάθους κινητικόν, ὅταν περί τινος ἀληθῶς ἢ κατὰ προσποίησιν ἀπορῶμεν. Εὐχρηστῆι δὲ ἐπὶ μεγάλων περιστάσεων, ἐπὶ ψυχικῶν ταρχῶν, καὶ ἀπλῶς ἐπὶ παντὸς δεκτικοῦ θαυμασμοῦ καὶ ἀπορίας διὰ τὸ μέγεθος ἢ διὰ τὸ πλήθος τῶν πραγμάτων. Καὶ καθ' ὑπόκρισιν δὲ γινομένη, ὁφείλει πιθανὴ εἶναι. Ὡμοι ἐγὼ, — Πᾶ ἔω, πᾶ στῶ, πᾶ κέλω; (Εὐριπ. Ἑκάβ. 1032).

14. *Ἐπεξεργασία ἢ Ἐπιμονή*, τὴν αὐξησιν τινὸς τῶν ἡμετέρων λόγων σκοποῦσα, γίνεται διὰ τῆς ἀναπτύξεως ἐννοίας τινὸς, ὅταν ἐπιμένωμεν εἰς τὸ αὐτὸ νόημα, αὐξάνοντες τὸν λόγον διὰ συνωνύμων λέξεων ἢ φράσεων. Συνίσταται δὲ εἰς τὸ παριστάνειν τὴν αὐτὴν ἰδέαν ὑπὸ διαφόρους ὄψεις, ἵνα αἰσθητὴ καὶ καταληπτὴ εἰς πάντα κατασταθῇ οἶον, « Ἄλλ' οὐκ ἦν ταῦτα, ὡς ἔοικε, τοῖς Ἀθηναίοις πάτρια, οὐδ' ἀνεκτά, οὐδ' ἔμφυτα· οὐδ' ἡδυνήθη πρόποτε τὴν πόλιν οὐδεῖς — κλ. » (Δημοσθ. περὶ Στεφ.).

15. *Ἐμφρασις*, ἐπιτακτικὴ τῆς ἐννοίας οὖσα, γίνεται, ὅπoταν μεταχειρίζομεθα λέξιν τινὰ εἰς περίστασιν καὶ θέσιν τοιαύτην, ὥστε πρὸς τῷ ἐκφραζομένῳ καὶ ἄλλο τι ὑπονοεῖσθαι, καὶ ἐντεῦθεν μερίζωνς τὴν ἐννοίαν ἀναδείκνυσθαι οἶον, « ἡ τί τὸν σύμβουλον ἔδει λέγειν ἢ γράφειν τὸν Ἀθήνησιν ἐμέ » (Δημοσθ. περὶ Στεφ.); ὅπου τὸ, τὸν Ἀθήνησι σύμβουλον ἐμέ, ἔχει ἔμφρασιν ἀντιδιαστολῆς, καὶ σημαίνει τὸν τὰ πάντα ὑπὲρ τῆς πόλεως θυσιάζοντα (1).

16. *Ὑπέρθεσις ἢ Ἀναβολή ἢ Παράδοξον*, συντελεῖ καὶ τοῦτο τὸ σχῆμα εἰς προσήλωσιν ἐπὶ τοῦ λεγομένου, καὶ γίνεται ὅπoταν κρατῶμεν μετέωρον τὸν ἀκρατὴν, ἵνα προδιαθέσωμεν τὴν ἐκπλήξιν αὐτοῦ, παρουσιάζοντες αἴφνης ἄλλο τι παρὰ τὸ προσδοκώμενον, καὶ οὕτως ἀσφαλῶς δεῖξωμεν αὐτῷ κάλλιον τὸ σκοπούμενον, ἐπισημνότερον ποιῶντες. Τοιοῦτον τὸ τοῦ Βοσσομένου ἐν τῷ ἐπιταφίῳ εἰς τὴν βασιλίσσαν τῆς Ἀγγλίας· « Ποσάκις αὕτη εὐχαρίστησε τὸν θεὸν διὰ δύο χάριτας· τὴν μὲν ὅτι ἐποίησεν αὐτὴν χριστιανὴν· τὴν δὲ . . . Τί προσδοκᾶτε, Κύριοι; ἴσως ὅτι ἀποκατέστησε τὰ πράγματα τοῦ βασιλέως υἱοῦ αὐτῆς; Οὐχί· ἀλλ' ὅτι ἐποίησεν αὐτὴν δυστυχῇ βασιλίσσαν. » Ἡ ὑπέρθεσις ἐπὶ τῶν σπουδαίων δὲν πρέπει πολὺ νὰ παρατείνηται. Εὐχρηστῆι δὲ μάλλον εἰς τὰ ἀστεῖα καὶ εἰς τὰ οἰκισκᾶς συνδιαλέξεις, ὅπου καὶ μεῖζονα παράτας δέχεται. Τοιοῦτον καὶ τὸ τοῦ Ἀριστοφάνους (Πλουτ. 1103—1109) ἀπὸ τοῦ, « Ἄλλ'

(1) Ἴδε καὶ Πλουτ. ἠθικ. Τομ. ε', σ. 484, § 26.

ἐκκάλει τὸν δεσπότην», μέχρι τοῦ «εἰς τὸ βάραθρον ἐμβαλεῖν»-.

17. Ἀποσιώπησις δέ, ὅταν, διακόπτοντες τὸν λόγον, ἀποσιωπώμεντι, α) ἢ ὡς αἰσχροῦ, οἷον, «ὦ μήτηρ μὲν ὑπῆρχε πολίτις· πατήρ δέ... οὐκ ἐρῶ πόθεν.» β') ἢ ὡς ἀπευκταῖον οἷον, «Ἄλλ' ἐμοὶ μὲν... οὐ βούλομαι δὲ δυσχερὲς εἰπεῖν οὐδὲν, ἀρχόμενος τοῦ λόγου» (Δημοσθ. περὶ Στεφ. β'). γ') ἢ ἵνα διὰ τῆς σιωπῆς δώσωμεν μείζονα ὑπόνοιαν, οἷον, «Παρήκου-σας τὰς συμβουλὰς μου, παρέβης τὸ καθήκον, ἀθέμιτα ἐπραξας, ἐπραξας τέλος... Ἄς τὸ σιωπήσω!» Τοῦτο δὲ τὸ ἀποσιω-πώμενον ἐνίοτε εἶναι μηδέν· ἀλλὰ προσποιούμενοι οὕτως ὅτι εἶναι τι, μεγάλην διεγείρομεν ὑπόνοιαν.

18. Παράλειψις, αὐξητική τῆς ἐννοίας, ἔχει δὲ χώραν ὁπό-ταν λέγοντες, ὅτι παραλείπομεν εἰπεῖν τι, οὐχ ἥττον ὅμως συντόμως ἀναφέρομεν. Γίνεται δὲ τριχῶς· α) ὅταν μικρά τινα, φανερά, ἢ ἀνίσχυρα ὡς πρὸς τὰ βηθέντα ἢ βηθησόμενα, οὐχὶ ὅμως καὶ πάντα περιττὰ ὥστε ἀποσιωπηθῆναι, παρατρέχωμεν, καὶ μόνον κατ' ὄνομα ἢ συντόμως πῶς μνημονεύωμεν· οἷον, «μυρία τοίνυν ἕτερα εἰπεῖν ἔχων, παραλείπω, ναυμαχίας, ἐξό-δους, πεζὰς στρατείας, καὶ πάσαις γεγонуίαις, καὶ νῦν ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν, ἃς ἀπάσας ἡ πόλις τῆς τῶν ἄλλων ἔνεχ' Ἑλλήνων ἐλευ-θερίας καὶ σωτηρίας, πεποιήται» (Δημοσθ. περὶ Στεφ.). β') ὁ-πόταν ὅσι γνώριμα τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος, ἢ θέλωμεν νὰ κινήσω-μεν τοὺς ἀκροατὰς εἰς ὑπόψιν, ἀλλὰ δὲν θέλωμεν νὰ εἰσέλθω-μεν εἰς ἀποδείξεις δυσκόλους ἢ ἀδυνάτους. γ') Τέλος, ὁπότεν θέλωμεν νὰ μετριάσωμεν ἀλήθειάν τινα, ἥτις διαβρόχην ἐκφε-ρομένη, ἡδύνατο νὰ δυσαρεστήσῃ τὸν ἀκροατὴν· οἷον, «ἐν δὲ τοῖς ἰδίοις, εἰ μὴ πάντες ἴστε, ὅτι κοινὸς καὶ φιλόανθρωπος, καὶ πᾶσι τοῖς δεομένοις ἐπαρκῶν, σιωπῶ» (Δημοσθ. περὶ Στεφ. ρηγ').

19. Ἠρόληψις ἢ Προκατάληψις, προδιαθετική κατὰ μελ-λόντων ἐνστάσεων, γίνεται, ὁπότεν προβλέποντες, τί πιθανῶς οἱ ἀκροαταὶ ἢ οἱ ἐναντίοι δύνανται ἀντιτάξαι, προλαμβάνωμεν ἀναιρέσαι ἢ ὅπως δῆποτε ἐξασθενίσαι· οἷον, «Οἶομαι τοίνυν καὶ τοῦτον τὸν λόγον Λεπτίνην ἐρεῖν, ὡς τὰς εἰκόνας καὶ τὴν σίτησιν οὐκ ἀφαιρεῖται τῶν εἰληφότων ὁ νόμος... ἐγὼ δ' ὑπὲρ ὧν μὲν τῇ πόλει καταλιπεῖν φήσει, τοσοῦτον λέγω, ὅτι ἂν ὧν ἐδώκατέ τῳ πρότερόν τι, τοῦτ' ἀφέλησθε, καὶ τὰς ὑπολοί-πους ἀπίστους ποιήσετε πάσας δωρεάς» (Δημοσθ. πρὸς Λε-πτίνην. § νβ'). Διὰ τοῦ σχήματος τούτου πολλάκις ὁ λέγων ἐκφράζει ἐντόνως συμβουλὰς ἢ ἐπιπληξείας, ἢ περιαιτολογίας, ἅτινα ἄλλως πῶς λεγόμενα, δυσάρεστα ἤθελον φανῆ.

20. *Ανθυποφορά* λέγεται, ὁπότεν ὁ ρήτωρ ἢ ἄλλον, ἢ αὐτὸς ἑαυτὸν ἐρωτᾷ, οἷον· ἐνιστάμενος, καὶ ἀμέσως ἔπειτα ἀφ' ἑαυτοῦ ἀποκρίνηται, τὴν λύσιν ἐπιφέρων. Ἡ τὴν ἐρώτησιν περιέχουσα πρότασις λέγεται *ὑποφορά*· ἡ δὲ τὴν ἀπάντησιν, *ἀνθυποφορά*· οἷον, « τί γὰρ καὶ βουλόμενοι μετεπέμπεσθ', ἂν αὐτοὺς ἐν τούτῳ τῷ καιρῷ; Ἐπὶ τὴν εἰρήνην; ἀλλ' ὑπῆρχεν ἅπαν· ἀλλ' ἐπὶ τὸν πόλεμον; ἀλλ' αὐτοὶ περὶ εἰρήνης ἐβουλεύεσθε » (Δημοσθ. περὶ Στεφ. ιγ').

21. *Εὐχὴ*, ἀρὰ, καὶ ὅρκος. Ταῦτα εἰς σφοδρότητα τοῦ λόγου χρησιμεύουσι, καὶ εἰς ἥθους βεβαίωσιν, οἷον, « Μηδεὶς, ᾧ θεοὶ τῶν Ἑλλήνων, εἰς τοιούτων ἔλθαι πείραν κακῶν » καὶ, « Κακῶς ἀπόλοιτο, ᾧ κακίστε σύ » καὶ, « Ἀλλ' οὐκ ἔστιν, οὐκ ἔστιν ὅπως ἡμάρτατε, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, . . . Οὐ μὰ τοὺς ἐν Μαραθῶνι προκινδυνεύσαντας κλ. » (Δημοσθ. περὶ στεφ.).

22. *Διάλογος*, σχῆμα διάφορον τῆς ἀνθυποφορᾶς, γινόμενον ὅταν ὑποτιθῶμεν τινα, ἐν ἐρεθισμῷ καὶ ἐξάψει τῆς φαντασίας, διαλεγόμενον κατ' ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν ἢ πρὸς ἑαυτὸν, ἢ πρὸς ἄλλον τινά· οἷον, « ἀπήγαγες Πολέμαρχον ἢ οὐ; — Τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχόντων προσταχθέντα δεδιῶς ἐποίησιν. — Ἦσθα δ' ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, ὅτε οἱ λόγοι ἐγίνοντο περὶ ἡμῶν; — Ἦν. — Πότερον συνηγόρουες τοῖς κελεύουσιν ἀποκτείνειν, ἢ ἀντέλεγες; — Ἀντέλεγον. — Ἰνα ἀποθάνωμεν; — Ἰνα μὴ ἀποθάνητε. — Ἠγούμενος ἡμᾶς ἄδικα πάσχειν ἢ δίκαια; — Ἀδικα. — Εἰτ', ᾧ σχετλιώτατε πάντων, ἀντέλεγες μὲν, ἵνα σώσειας, συνελάμβανες δὲ, ἵνα ἀποκτείνεις » (Λυσ. κατὰ Ἐρατοσθ. δ').

23. *Ἡθοποιία* δὲ εἶναι ἡ διαγράφουσα τὰ ἥθη ἢ τοὺς λόγους τῶν ἀνθρώπων, ἢ ἱστορικῶς πρὸς διδασκαλίαν, ὡς ἐν τοῖς ἱστορικοῖς καὶ ἠθικοῖς συγγράμμασιν, οἷον ἐν τοῖς τοῦ Θεοφράστου χαρακτῆρσιν, ἢ ἀγωνιστικῶς πρὸς κίνησιν πάθους. Οὕτως ὁ Δημοσθένης (Περὶ Παραπρεσβ. μδ') διαγράφει τὸν προδοτικὸν τοῦ Αἰσχίνου χαρακτῆρα, ὡς μὴ κατηγοροῦντος τὸν Φίλιππον, ἐν ᾧ ἅπαντες οἱ Ἀθηναῖοι κατηγοροῦν αὐτόν. Ὡσαύτως καὶ ὁ Ὀμηρος πλάττει, τίνες οἱ περιεσῶτες Τρῶες ἠδύναντο εἰπεῖν λόγους· « Καὶ τίς ᾧδ' ἐρέει Τρώων ὑπερηννερόντων, — Αἰθ' οὕτως ἐπὶ πᾶσι χόλον τελέσει Ἀγαμέμνων. » (Ιλ. Δ, 176).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ Ἀριονίας (§ 58, γ').

§ 85. α. Ἡ μὲν καθαρότης στρέφεται περὶ τὴν κανονικό-

τητα τῆς ἐν χρήσει γλώσσης· ἡ δὲ σαφήνεια, περὶ τὴν εὐκρινῆ τῶν σημαινόμενων ἔκφρασιν· ἡ δὲ γλαφυρότης, εἰς τὸ μετὰ κόσμου διὰ τῶν σχημάτων καὶ τρόπων ταῦτα γίνεσθαι πρὸς μείζονα ἔκφρασιν καὶ τέρψιν τοῦ πνεύματος· ἡ δὲ ἁρμονία, εἰς τὸ διὰ τῶν ἤχων τῶν λέξεων εὖ διατιθέσθαι τὸ οὖς, ἵνα μὴ κατακοπτόμεθα, ἀλλ' εὐχρέστως τῇ ψυχῇ τὰ ἐκφραζόμενα διαπορθεύονται.

Σημ. Τὸ περὶ ἁρμονίας εἰδικὴν κατὰ μονογραφίαν ἀπατεῖ πραγματείαν, ἵνα ἀκριθέστερον ἐπωσθὺν πραγματευθῇ. Καὶ οἱ νεώτεροι, μάλιστα δὲ οἱ Ἀρχαῖοι, πλείστον περὶ ταύτης λόγον ἐποιήσαντο. Ὀλιγοφρεΐται ὅμως ὑπὸ τινων τῶν ἡμετέρων. Τινὲς δὲ καὶ χλευάζουσι τοὺς περὶ ταύτην ἀσχολουμένους, ὡς περὶ ἀνοπάρχτων ἢ ἀκαταλήπτων ματαιοπονοῦντας· «Περὶ μὲν Ἀρμονίας λέγειν, ὥστε καὶ πείθειν διδάσκοντα, καὶ πείθεσθαι συνιέντα, τοῦτ' οὐκ οἶδα εἰ ἀνυστόν τῳ ἐγένετο... οἱ πολλὰ μὲν περὶ τούτου εἰπόντες, ὀλίγα δὲ, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, οὐδ' ὀλίγα γνωστά, καὶ καταληπτὰ θυνηθέντες ποιῆται» (Ἰδε Νεσφ. Δούκα Τετρακτ. σ. 48—49). Θέλομεν δὲ ἀκροθιγάναι τὸ περὶ ἁρμονίας, ὅσον ἡ συντομία ἐπιτρέπει (Ἰδε καὶ ἡμετέραν πραγματείαν περὶ Συνθέσεως σελ. 96—120).

Β'. Ἀρμονίαν καλοῦμεν ἐνταῦθα τὸ εὐάρεστον αἰσθημα ὅπερ προσγίνεται ἡμῖν ἐκ τῆς ποιότητος, ἢ ποσότητος, ἢ ποικιλίας, ἢ εὐαρμοστίας τοῦ ἤχου τῶν λέξεων. Καὶ ἐὰν μὲν ἡ ἁρμονία τῶν λέξεων θεωρῆται καθ' ἑαυτὴν ἥτοι ἀσχέτως τοῦ σημαινόμενου τῶν λέξεων, λέγεται ἀπόλυτος ἢ μηχανικὴ· ἐὰν δὲ σχετικῶς, ἥτοι συμφώνως πρὸς τὸ τῶν λέξεων σημαινόμενον, μιμούμενον διὰ τοῦ ἤχου αὐτῶν, λέγεται ἁρμονία μιμητική.

Γ'. Τὸ μὲν ἐκ τῆς ποιότητος τῶν ἤχων εὐάρεστον τῆς ἁρμονίας αἰσθημα καλοῦμεν μέλος· τὸ δὲ ἐκ τῆς ποσότητος, ῥυθμός· τὸ δὲ ἐκ τῆς ποικιλίας τούτων πρὸς ἀποφυγὴν τῆς μονοτονίας, μεταβολήν· τὴν δὲ συμφωνίαν τῶν ἤχων πρὸς τὰ σημαινόμενα, μιμητικὴν ἁρμονίαν ἢ πρόπον. Ὅθεν ἡ τῆς ἁρμονίας θεωρία ἀπαρτίζεται, α) ἐκ τοῦ μέλους· β) ἐκ τοῦ ῥυθμοῦ· γ) ἐκ τῆς μεταβολῆς· καὶ δ) ἐκ τῆς μιμητικῆς ἁρμονίας (1).

Α' Μέλος.

§ 86. Τὸ μέλος ἀποτελεῖται α) ἀπὸ τῆς ποιότητος ἥτοι ἀπὸ τῆς εὐφωνίας τῶν γραμμάτων ἢ τῶν λέξεων· καὶ β) ἀπὸ τοῦ τονισμοῦ.

α. Μέλος ὡς ἀπὸ τῆς εὐφωνίας.

§ 87. Ἐκ φύσεως οὔτε ἅπαντα τὰ γράμματα, οὔτε ἅπασαι αἱ λέξεις ἀρέσκουσιν ὁμοίως τῇ ἀκοῇ, διότι δὲν ἔχρουσι τὸν αὐτὸν ἤχον. Ὅθεν διὰ τὴν εὐφωνίαν πρέπει, νὰ γνωρίζωμεν τὰ

(1) Ἰδε καὶ Διον. Ἀλ. περὶ Συνθ. ἐν ι'—ις', Τομ. Ε', σ. 30—47, καὶ Τομ. ζ', σ. 231—, § 47—καὶ ἡμετέραν πραγματείαν περὶ Συνθέσεως, σελ. 96—

εὐφωνότερα ἢ κακοφωνότερα γράμματα, ἅπερ στοιχεῖα εἶναι τῶν λεκτικῶν ἤχων, καὶ πῶς ἐν ταῖς λέξεσιν ἐπιτηδεύεται ἡ εὐφωνία ἢ κακοφωνία.

α.) Εὐφωνία ὡς ἀπὸ τῶν γραμμάτων. Ἐκ τῶν γραμμάτων τὰ μὲν φωνήεντα ἔχουσιν οὕτω. Κράτιστα μὲν εἶναι καὶ φωνὴν ἡδίστην ἀποτελοῦσι τὰ μακρά, καὶ τὰ κατὰ τὴν ἐκφορὰν μηχανούμενα δίχρονα· χεῖρονα δὲ τὰ βραχέα ἢ τὰ βραχέως προσφερόμενα, διότι καὶ μικρόφωνα εἶναι, καὶ τὸν ἦχον σπαδονίζουσιν. Ἐκ δὲ τῶν μακρῶν εὐφωνότατα μὲν τὸ μακρὸν α· δεύτερον δὲ τὸ υ· τρίτον δὲ τὸ ω· ἥττον δὲ τούτου τὸ υ· ἔσχατον δὲ τὸ ι. Ἐκ δὲ τῶν βραχέων ε. καὶ ο εὐδέτερον μὲν εὐήχον, ἥττον δὲ δυσηχὲς τὸ ο. — Τὰ δὲ ἡμίσφωνα δὲν δύνανται ὁμοίως νὰ κινῶσι τὴν ἀκοήν· διότι ἡδύνει μὲν τὸ λ αὐτὴν, καὶ εἶναι τὸ γλυκύτατον τῶν ἡμισφώνων· τραχύνει δὲ τὸ ρ, καὶ εἶναι γενναιότατον τῶν ὁμογενῶν· μέσως δὲ πῶς διαθέτουσι τὰ διὰ τῶν ῥωθίωνων συνηχούμενα, δηλαδὴ τὸ μ καὶ ν, κερατοειδεῖς ἀποτελοῦντα τοὺς ἤχους. Ἄχρη δὲ καὶ ἀηδὲς τὸ ε, καὶ πλεονάζον σφόδρα λυπεῖ, διότι μᾶλλον φαίνεται συρυγμὸς θηριώδους καὶ ἀλόγου φωνῆς ἢ λογικῆς· δι' οὗ οἱ παλαιοὶ σπανίως καὶ πεφυλαγμένως μετεχειρίζοντο αὐτό. Ἐκ δὲ τῶν διπλῶν τὸ μὲν ξ μᾶλλον τῶν δύο ἄλλων ἡδύνει τὴν ἀκοήν· διότι τὸ μὲν ξ διὰ τοῦ κ, τὸ δὲ ψ διὰ τοῦ π, ψιλῶν ὄντων ἀμφοτέρων, τὸν συρυγμὸν ἀποδίδουσι· τὸ δὲ ξ ἡσύχως διὰ τοῦ πνεύματος δασύνεται, καὶ εἶναι τῶν ὁμογενῶν γενναιότατον. — Ἐκ δὲ τῶν ἀφώγων κράτιστα εἶναι τὰ διὰ πολλοῦ πνεύματος ἐκφωνούμενα δασέα χ, ρ, θ· δεύτερα δὲ τὰ διὰ μετρίου μέσα γ, β, δ· χεῖρονα δὲ τὰ διὰ ψιλοῦ ψιλὰ, κ, π, τ· διότι ταῦτα μόνην τὴν ἐκυτῶν δύναμιν ἔχουσι· τὰ δὲ δασέα, καὶ τὴν τοῦ πνεύματος προσθήκην, ὥστε ἐγγίζουσι τελειότατα εἶναι. Ὅθεν, ὅσον ἐπιτρέπεται, ὅς μεταχειρίζονται τὰ εὐφωνότερα κατ' ἐκλογὴν, τροπὴν, κλ.

β.) εὐφωνία ὡς ἀπὸ τῶν λέξεων. Ἀπασαί αἱ λέξεις ἐκ φύσεως δὲν εἶναι ὁμοίως εὐφωνοί. Ἐπιτηδεύομεν λοιπὸν, ὅσον ἔνεστι τὴν εὐφωνίαν, 1) διὰ τῆς ἐκλογῆς τῶν λέξεων· 2) διὰ τῆς διατάξεως αὐτῶν· 3) διὰ τῶν παθῶν ἥτοι τῶν σχημάτων τῶν λέξεων.

1. Ἡ εὐφωνία ὡς ἀπὸ τῆς ἐκλογῆς τῶν λέξεων κατορθοῦται· α) ὁπότεν ἐπὶ ἀντικειμένου ὀνομαζομένου διὰ πολλῶν ὀνομάτων, ὡς διὰ τῶν συνωνύμων, ἡμεῖς ἐκλέγωμεν τὸ εὐφωνότερον ὀνομα. β) ὁπότεν προσρεύωμεν εἰς περίφρασιν, μεταφορὰν ἢ ἄλλον τινὰ τῶν εἰρημένων τρόπον. γ) ὁπότεν ἡμεῖς δυ-

νάμεθα νὰ δημιουργήσωμεν νέα ὀνόματα ὡς ἐπὶ τῶν πεποιημένων λέξεων, ἢ ἐν πεπλασμένοις ποιήμασιν ἢ μυθιστορήμασιν, ὅτε καὶ πράγματα καὶ πολλὰ ὀνόματα κατὰ τὸ δοκοῦν πλάττονται. Ἐξαιρεῖται δὲ ἐκ τῶν εἰρημένων ἡ περίστασις, ὅτε, διὰ τὴν μιμητικὴν ἁρμονίαν, ἐπὶ τούτῳ ἐπιτηδεύομεν τὴν κακοφωνίαν. Ἀλλ' αἱ εἰρημέναι τρεῖς περιστάσεις δὲν ἀρκοῦσι συνήθως εἰς ἀποφυγὴν τῆς κακοφωνίας· διότι τὰ περισσότερα ἀντικείμενα ὀνομάζονται δι' ἐνὸς καθιερωμένου ὀνόματος, ὅπερ ἀδύνατον μεταποιῆσαι ἢ ἄλλως ἀναπληρῶσαι. Ὅθεν καταφεύγομεν καὶ εἰς τὴν διάταξιν τῶν λέξεων.

2. Διὰ τῆς διατάξεως τῶν λέξεων ἐννοοῦμεν ἐνταῦθα τὴν τοιαύτην αὐτῶν θέσιν, διὰ τῆς μεταθέσεως καὶ ἀντιστροφῆς, ὥστε ν' ἀποτελεῖται τὸ ἁρμονικώτερον ἀποτέλεσμα. Τριχῶς δὲ δυνάμεθα θεωρῆσαι τὴν τῶν λέξεων διάταξιν· α) γραμματικῶς, ὅτε, κατὰ τοὺς συντακτικούς κανόνας, τίθεται πρῶτον τὸ ὑποκείμενον, δεύτερον τὸ ῥῆμα, τρίτον τ' ἀντικείμενα, κλ.. β) Ἐμφαντικῶς, ὅτε τάττονται αἱ λέξεις οὐχὶ κατὰ τὴν συντακτικὴν τάξιν, ἀλλὰ σημαντικῶς κατὰ τὴν σπουδαιότητα τῆς σημασίας αὐτῶν ἐν τοιαύτῃ θέσει, ὅπου ἐκάστης μᾶλλον τὸ σημαίνονμενον ἀναδεικνύται, οἷον, «*Κεῖται Πάτροκλος*» (Ἰλ. Σ, 20), εἶπε τῷ Ἀχιλλεῖ ὁ Ἀντίλοχος, διότι περὶ τοῦ φόνου τοῦ Πηλεΐδου προῖκετο, καὶ πρῶτον ἐτέθη τὸ «*κεῖται*». γ) Εὐφωνικῶς, ὅτε οὕτω τάττονται αἱ λέξεις, ὥς μᾶλλον ἡ εὐφωνία ἀπαιτεῖται οἷον, ἀντὶ κακοφωνίας νὰ εἰπωμεν, «*Κατὰ τοὺς τῆς πατρίδος προδότας*», γινόμεθα διὰ μεταθέσεως εὐφωνότεροι, ἀποφεύγοντες τὴν ἀλλεπαλληλίαν τῶν τ καὶ τῶν σ, λέγοντες, «*Κατὰ τοὺς προδότας τῆς πατρίδος*». Τὸ αὐτὸ δὲ ἐννοεῖται καὶ διὰ τὴν διάταξιν τῶν κομμάτων, κώλων καὶ περιόδων. Διὰ δὲ τῆς εὐφωνικῆς τῶν λέξεων διατάξεως ἀποφεύγομεν, ὅσον ἐνεστί· α) τὴν χασμωδίαν, ἥτοι τὴν ἀλλεπαλληλίαν τῶν φωνηέντων, διότι ἐκλελυμένος γίνεται ὁ λόγος. β) Τὴν τῶν συμφώνων ἀηδῆ σύγκρουσιν, διότι τραχύτης γεννᾶται. γ) Τὴν ἐπανάληψιν τῶν αὐτῶν συλλαβῶν. δ) Τὸ πολλὰ ἐλιγοσύλλαβα κατὰ συνέχειαν λαμβάνειν.

3. Ὅποτεν δὲ οὔτε διὰ τῆς ἐκλογῆς, οὔτε διὰ τῆς διατάξεως τῶν λέξεων δὲν ἐπιτυγχάνηται ἡ εὐφωνία, τότε καταφεύγομεν εἰς τὰ πάθη ἥτοι τὰ σχήματα τῶν λέξεων. Πάθος δὲ ἢ σχῆμα λέξεων, κατὰ τοὺς ἀρχαίους, εἶναι ἐκτροπὴ τοῦ κατὰ τὴν Ἀττικὴν διάλεκτον συνήθους ἰδιώματος τῆς λέξεως, χρή-

σιμον γινόμενον κατὰ τινὰ τῶν ἄλλων Διαλέκτων (1). Ἡ ἀρχαία γλῶσσα μετεχειρίζετο ἅπαντα τῶν σχημάτων τὰ εἶδη, *Πλεονασμὸν*, *Ἑνδεϊαν*, *Μετάθεσιν*, *Μετάληψιν*, *Μεταπλάσμον*, *Τμησιν*· ἐλευθερώτερον μὲν ἢ ποιητικῇ, πεφεισμένως δὲ ἢ πεζῇ. Παρ' ἡμῶν δὲ μᾶλλον εὐχρηστεῖ, ἰδίως ἐν τῇ ποιήσει, ὁ Πλεονασμὸς καὶ ἡ Ἑνδεΐα, ὧν ἕκαστον ἔχει ἐννέα ὑπάλληλα εἶδη. Ἐν δὲ τῇ πεζογραφίᾳ εὐχρηστεῖ τῆς Ἑνδεΐας ἡ *Συναλυσή*, περιλαμβάνουσα τὴν συναίρεσιν, τὴν κράσιν καὶ τὴν ἐκθλιψιν διὰ τῆς ἀποστρόφου, οἷον, βοῶ, ταῦτά, καθ' ἡμῶν, ἀντὶ βοῶ, τὰ αὐτά, κατὰ ἡμῶν.

β'. Μέλος ὡς ἀπὸ τοῦ τονισμοῦ τῶν λέξεων.

§ 88. α'. Ῥητῶς παρὰ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασέως (2) μανθάνομεν, ὅτι τὸ μέλος τῆς γλώσσης ἐκ τῆς τονώσεως ἀποτελεῖται.

β'. Τὸ δὲ τονικὸν τοῦ λόγου μέλος διττῶς δυνάμεθα θεωρεῖσαι, 1) κατ' ἐπίτασιν· 2) κατὰ διύστασιν.

1.) Τὸ μὲν κατ' ἐπίτασιν ἦτοι τὸ ἐπιτεταμένον τονικὸν μέλος θεωρεῖται ἐπὶ μιᾷ λέξεως, ὅτε μία μὲν τῶν συλλαβῶν τῆς λέξεως, ὀξύνομένη ἢ περισπωμένη, ἐκφωνεῖται ἀνατεταμένως ἦτοι δι' εὐσθενεστεροῦ τόνου ὡς πρὸς τὰς ἀτόνους συλλαβὰς, αἵτινες ἐκφωνοῦνται ταπεινότερον διὰ τοῦ λεγομένου συλλαβικοῦ τόνου (3)· οἷον τῆς ἀνθρώπος, ἡ μὲν ἀν—προφέρεται ἀνατεταμένως, ὡς ὀξύνομένη, αἱ δὲ—θρῶς,—πος, ἀσθενέστερον ὡς εἰ εἶχον βαρεῖαν. Ἐκ ταύτης λοιπὸν τῆς ἀναβάσεως καὶ καταβάσεως τῆς φωνῆς κατὰ τὰς διαφορὰς συλλαβὰς τῶν λέξεων ἀποτελεῖται τὸ ἐπιτεταμένον τονικὸν μέλος. Διὰ τοῦτο καὶ παῖδες καὶ προβεβηκότες πρέπει νὰ γυμναζώμεθα εἰς τὴν τονικὴν ἀπαγγελίαν· διότι ἄλλως καὶ τὸ τονικὸν μέλος διὰ τῆς μονοτονίας ἢ παρατονίας καταστρέφεται, καὶ ἡ ἔννοια ἀκριβῶς δὲν ἀποδίδεται.

2.) Ἐάν δὲ θεωρήσωμεν τοὺς τόνους ἐπὶ διαφορῶν συνεχῶν λέξεων, ὅλον τι ἄθροισμα ἢ σύστημα ἀποτελουσῶν, κατὰ διαφόρους τοῦ λόγου ὀρίζοντιους διαστάσεις, ὡς ἐν τοῖς τῶν ποιημάτων στίχοις καὶ ταῖς τῶν περιόδων κώλοις, καταπαύοντας καὶ πάλιν ἐμμελῶς ἐπανερχομένους, τότε τὸ μὲν οὖς μουσικῶς εὐαρεστεῖται, ἐν δὲ τῇ ψυχῇ ἀνάλογοι ἐντυπώσεις ἐμπνέονται.

(1) Ἴδε ἡμετέρας Γραμματικῆς σελ. 301—303.

(2) Περὶ Συνθ. ὀνομ. Τομ. Ε', § 12., σ. 34—.

(3) Ἴδε ἡμετ. Γραμμ. σ. 24—, § 38.

Τὸ ἐντεῦθεν μέλος, ὀνομάζομεν *τορικὸν* κατὰ διάστασιν ἢ διαστηματικὸν μέλος. Καθ' ὅσον δ' ὁ ἀναβιβασμὸς τῶν τόνων μετακινεῖται ἐκ τῆς λήγουσας πρὸς τὴν ἀρχουσαν πολυσυλλάβων λέξεων, τοσούτον μᾶλλον ἐμφαίνεται βραδύτης κινήσεως, θλίψις, πένθος, σκέψις καὶ ἀνάλογος βραδυπορία· καθ' ὅσον δὲ ἡ τόνωσις ἐκ τῆς ἀρχούσας ἢ τῆς προπαραληγουσας μεταβιβάζεται εἰς τὴν λήγουσαν, τοσούτω μᾶλλον σημαίνεται γοργότης κινήσεως, ὁρμή πάθους εἰς ὀργὴν, χαρὰν καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἀληθεύει δὲ καὶ περὶ τῆς ἀναβεβλημένης τόνώσεως ὅ,τι ὁ κριτικώτατος Διονύσιος, ἔλεγε περὶ τῶν ἀναβεβλημένων χρόνων· «Οὐκ ἐπιτροχάλους καὶ ταχεῖς, ἀλλ' ἀναβεβλημένους καὶ βραδεῖς τοῖς οἰκτιζομένοις προσῆκεν ἀποδίδεσθαι τοὺς χρόνους» (Συνθ. ὄνομ. III', Τομ. Β', σελ. 59). Τοσούτω μᾶλλον δὲ ἐν ἡμῖν ἀληθεύει ἡ παρατήρησις αὕτη, ὅσον διὰ τῶν τόνων νῦν ἀναπληροῦμεν καὶ τοὺς τόνους τῶν ἀρχαίων, καὶ, κατὰ τοὺς νεωτέρους, τὴν ποδικὴν ἄρσιν καὶ θέσιν τῶν μικρῶν καὶ βραχέων, μὴ διακρινομένων δυστοχῶς ἄλλως (1).

Σημ. Τὸ τονικὸν μέλος, καὶ μάλιστα τὸ διαστηματικόν, ἀποτελεῖ τὴν εὐσιωδιστέραν βᾶσιν τῆς ἀρμονίας καὶ τῆς νεωτέρας ἡμῶν ποιήσεως, καὶ τῆς πεζογραφίας, ἐν τε κόμῳ καὶ κώλοισι καὶ περιόδοις. Τσαούτην δὲ δύναμιν ἔχει, ὥστε, φυλαττομένου μὲν τοῦ ρυθμοῦ ἡ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συλλαβῶν, τακτομένων δὲ ἄλλως τῶν λέξεων, ὥς καὶ τὸ εὐφωνικὸν καὶ τὸ τονικὸν μέλος συμμεταβάλλονται, καταστρέφεται ἅπαντα ἡ ἀρχικὴ ἀρμονία, ἐν τε τῷ πεζῷ καὶ τῷ ἐμμέτρῳ λόγῳ. Οἶον ἡ περικοπὴ αὕτη (Ἰσοκρ. Πανηγ. § 4), «Πολύλακίς ἐθαύμασα τῶν τὰς πανηγύρεις συναγαγόντων, καὶ τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας καταστησάντων», καὶ ὁ δημῳδὸς στίχος (Ἀθ. Χριστοπούλου λυρικ. σελ. 19), «Ἡ χάρες μὲ τὴν ἔρωτα ἐπῆγαν νὰ διαλέξουν—μετακινεῖσθαι αὐτῶν, «Τῶν συναγαγόντων τὰς πανηγύρεις, καὶ καταστησάντων ἀγῶνας τοὺς γυμνικοὺς πολύλακίς ἐθαύμασα», καὶ «Μὲ τὴν ἔρωτα ἡ χάρες νὰ διαλέξουν ἐπῆγαν»—, ἀμφοτέροι μὲν οἱ λόγοι χάνουσι τὴν εὐφωνικὴν καὶ τονικὴν αὐτῶν ἀρμονίαν, ὁ δὲ στίχος καὶ τὴν ἑμμετρον αὐτοῦ φύσιν.—Παρατηρητέον προσέτι μετὰ τοῦ 'Ἀλ. Διονυσίου (Συνθ. ὄνομ. ΙΔ', Τομ. Β', σελ. 36), ὅτι τὸ μέλος τῆς ᾠδῆς (τῆς ψαλλομένης) φωνῆς, φύσει εἶναι μείζον τοῦ τῆς ψαλῆς (ἀπαγγελιομένης) φωνῆς. Καὶ τὸ μὲν ᾠδικὸν μέλος λέγεται ἐμμελές· τὸ δὲ λογικὸν (τὸ τοῦ λόγου), καὶ ἂν ἡδῶς διατιθεῖ τὴν ἀκοήν, λέγεται οὐχὶ ἐμμελές, ἀλλ' εὐμελές.

Β'. Ῥυθμός

§ 89 α. Ὡς ἐκ τῆς ἐξότητος καὶ βαρύτητος τῶν τόνων γεννᾶται τὸ μέλος, οὕτως ἐκ τοῦ μήκους καὶ τῆς βραχύτητος τῶν συλλαβῶν ὁ χρόνος· ἐξ οὗ κατ' ἄρσιν καὶ θέσιν ὁ ρυθμός.

(1) Ἰδὲ ἡμετ. πραγμ. περὶ συνθ. σελ. 110.

«Τοῖς πρώτοις μορίοις τῶν λέξεων . . . δύο ταῦτα ἀκολουθεῖ, μέλος καὶ χρόνος ἴσα. Κατὰ μὲν δὴ τὰς ὁξύτητάς τε καὶ βαρύτητας αὐτῶν, τάττεται τὸ μέλος· κατὰ δὲ τὰ μήκη καὶ τὰς βραχύτητας, ὁ χρόνος· οὗτος δὲ γίνεσθαι ῥυθμός, εἴτ' ἀπὸ δυεῖν ἀρξάμενος συνίστασθαι βραχειῶν, ὥς περ οἰονταί τινες, καὶ καλοῦσι τὸν οὕτω κατασκευασθέντα ῥυθμὸν ἡγεμόνα (πυρρίχιον), πρῶτον ἔχοντα λόγον τῶν ἴσων ἄρσει τε καὶ θέσει χρόνων—» (Διον. Ἀλικ. Δημ. δειν. §. 48, Τομ. 5', σελ. 232). Ὁ δὲ ῥυθμός, ὡς ἀριθμός ἐν χρόνῳ διὰ συλλαβῶν μετρούμενος, καλεῖται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἀριθμός, ὡς καὶ ὑπὸ τῶν Λατίνων numerus. «Ὁ δὲ τοῦ σχήματος τῆς λέξεως ἀριθμός, ῥυθμός ἐστίν, οὗ καὶ τὰ μέτρα τμητά» (ῥητ. Γ', ἡ, §. 2.). Προσέτι καὶ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην καὶ κατὰ τὸν Ἀλ. Διονύσιον, ὁ ῥυθμός ἐκλαμβάνεται ἀντὶ τοῦ μετρικοῦ ποδός «Τῶν δὲ ῥυθμῶν, ὁ μὲν, ἡρῶς, σεμνός καὶ οὐ λεκτικός, . . . ὁ δ' ἱαμβός, αὕτη ἐστὶν ἡ λέξις ἡ τῶν πολλῶν· διὸ μάλιστα πάντων τῶν μέτρων ἱαμβεῖα φθέγγονται λέγοντες. κλ.» (Ἀριστ. ῥητ. Γ', ἡ, §. 4—§. 5.). Ὁ δὲ Ἀλ. Διονύσιος λέγει. «Πᾶν ὄνομα καὶ ῥῆμα καὶ ἄλλο μόριον λέξεως, ὅτε μὴ μονοσύλλαβόν ἐστιν, ἐν ῥυθμῷ τινι λέγεται· τὸ δ' αὐτὸ καλῶ πόδα καὶ ῥυθμόνα» (Συνθ. ὁν. 12', Τομ. Ε', Σελ. 53)· καὶ ἄλλαχού πάλιν (Συνθ. ὁν. 12', Τόμ. Ε', Σ. 57, καὶ Τόμ. 5', Σ. 232.), «Ἀπλοῦς ῥυθμός, ἢ ποῦς, οὗτ' ἐλάττων ἐστὶ δυεῖν συλλαβῶν, οὔτε μείζων τριῶν.» Ὅθεν δυνάμεθα εἰπεῖν, ὅτι ῥυθμός λόγος ἐστὶν ὁ κατ' ἄρσιν ἢ θέσιν συνδυασμός τῶν μακρῶν καὶ τῶν βραχέων χρόνων, κατὰ τινὰ τάξιν ἐν συλλαβαῖς μετρούμενος· ἢ, γενικώτερον, ῥυθμός εἶναι ἡ καθ' ὠρισμένα χρονικὰ διαστήματα σύμμετρος κίνησις καὶ παῦσις τῶν ἐν χρόνῳ κινουμένων, οἷον, φθόγγων μὲν ἐν μουσικῇ καὶ ᾠδῇ· φωνῶν δὲ, ἐν λέξεσιν ἢ λόγῳ, ἥτοι ἐν κόμμασι καὶ κώλοις καὶ περιόδοις· κινήσεων δὲ, ἐν βαδίσματι καὶ χορῷ.

Ε'. Τὸ ἐκ τοῦ ῥυθμοῦ ἡγουν τὸ ἐκ τῆς κατ' ἄρσιν καὶ θέσιν διαρκείας τῆς φωνῆς· εὐχρεστον αἰσθημα δύναται νὰ θεωρηθῇ πρῶτον ἐπὶ τῶν συλλαβῶν τῶν λέξεων· δεύτερον ἐπὶ τοῦ λόγου, ἐκ μιᾶς ἢ περισσοτέρων προτάσεων συγκειμένου. Ὅθεν ὁ ῥυθμός διαιρεῖται, α.) εἰς συλλαβικόν, καὶ β.) εἰς λογικόν.

α'. Συλλαβικὸς ῥυθμός.

§. 90. α'. Συλλαβικὸν ῥυθμὸν μακρῶν καὶ βραχέων κατὰ τοὺς ἀρχαίους, ἐντὸς δηλαδὴ τῶν φωνηέντων, ἐκφωνουμένων τῶν μὲν μακρῶς, τῶν δὲ βραχέως, ἡμεῖς δυστυχῶς δὲν αἰσθανόμεθα σήμερον·

διότι ἅπαντα ἰσοχρόνως προφέρομεν, οἷον $ο = \omega$, $\alpha = \bar{\alpha}$, $\iota = \eta$, $\epsilon = \bar{\alpha}\iota$, κλπ. Διακρίνομεν ὅμως μακράς καὶ βραχείας συλλαβάς, ὡς καὶ ἄλλοτε παρατηρήσαμεν (1), 1) ὡς πρὸς τὰς συμφωνικὰς συλλαβάς· 2) ὡς πρὸς τὰς τονουμένας.

Σημ. Ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρινῆς περιόδου (300 π. Χρ.), καὶ ἔτι μᾶλλον ἀπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς (30 π. Χ.) ἡ μὲν γραφομένη διέφερε τῆς λαλομένης γλώσσης, ἡ δὲ προφορὰ αὐτῆς, ἐκ ῥυθμικῆς, ἐγένετο τονικῇ.

1. Συμφωνικὰς συλλαβάς καλοῦμεν τὰ μετὰ συμφώνων, ἥτοι τὰ πρὸ δύο ἢ περισσοτέρων συμφώνων θέσει μακρὰ γινόμενα φωνήεντα ἢ, καθ' ἡμᾶς, καὶ τὰς διφθόγγους· διότι κατὰ τὸν Ἀλ. Διονύσιον (Συνθ. ὀν. ιε, Τόμ. ε, σ 46), ὁ ἥχος τῶν συμφώνων προστιθέμενος εἰς τὸν τῶν βραχέων φωνηέντων, μακρὰ αὐτὰ ποιεῖ, τὰ δὲ μακρὰ, μακρότερα. Οὕτω τὸ ὅ ἐν τοῖς ὁ-δός, ῥό-δος, τρό-πος, στρόφος, κατ' ἀναλογίαν μηκύνεται, ἕως οὗ ἐν τῷ στρό-φος μακρότερον ἑαυτοῦ γένηται. Ὁμοίως καὶ τὸ η ἐν τοῖς ἡ-μέρα, σπλήν, μακρότερον ἑαυτοῦ ἐν τῷ σπλήν εἶναι ἢ ἐν τῷ ἡ-μέρα. Τοῦτο τὸ θέσει μῆκος αἰσθανόμεθα καὶ ἡμεῖς ὡς οἱ πρόγονοι ἡμῶν, διὰ τὴν συνεκφώνησιν τῶν συμφώνων.

2. Αἱ Τονούμεναι συλλαβαὶ διὰ τὴν ἀνύψωσιν καὶ ταπείνωσιν τῆς φωνῆς ἀποτελοῦσιν, ὡς ἐμάθομεν ἤδη (§ 88), τὸ τονοτικὸν μέλος. Ἀλλ' αὐταί, διὰ τὴν τόνωσιν, ἀποτελοῦσι καὶ τονικὸν ῥυθμόν, ἥτοι χρονικὸν μῆκος, διότι, γινομένης ἀνατάσεως καὶ ἐπομένως στάσεως τινος τῆς φωνῆς ἐπὶ τῶν τονουμένων, αἱ τονούμεναι συλλαβαὶ γίνονται μακρότεραι ὡς πρὸς τὰς μὴ τονουμένας, ἢ ὡς πρὸς τὰς ἥττον τονουμένας. Ὅθεν ἡ τόνωσις διὰ μὲν τῆς ἀνατάσεως καὶ ἀνέσεως τῆς φωνῆς ἀποτελεῖ τὸ τονικὸν μέλος· διὰ δὲ τῆς μακρότητος ἐπὶ τῶν τονουμένων καὶ βραχύτητος ἐπὶ τῶν ἀτόνων συλλαβῶν ἀποτελεῖ τὸν τονικὸν ῥυθμόν· ἀμφότερα δὲ τό, τε τονικὸν μέλος καὶ ὁ τονικὸς ῥυθμὸς, εὐαρέστως συνδυαζόμενα, ἐν τε τῇ ἀπαγγελίᾳ τῶν στίχων καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου, ἀπεργάζονται ἐναρμονικόν τι, κατ' ἄρσιν μάλιστα, ἐπὶ τῶν τονουμένων, κατὰ θέσιν δὲ ἐπὶ τῶν ἀτόνων συλλαβῶν. Ὅθεν, καθ' ἡμᾶς, τὸ μὲν κακός = (ἰαμβικῷ ῥυθμῷ)· τὸ δὲ μόνος καὶ μενός = -υ (τροχαϊκῷ)· τὸ δὲ μενέται = (δακτυλικῷ)· τὸ δὲ ἀγάθος = (ἀναπαιστικῷ)· τὸ δὲ φιλέτατε αἶε = (παιωνικῷ α'), πλεοναζούσης τῆς ε' τὸ δὲ ἀρπᾶκτός = (παιωνικῷ δ'), κλπ. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι, μὴ διακρίνοντες πλέον τὸ μῆκος

(1) Περί συνθέσεως, σ. 109.

καὶ τὴν βραχύτητα τῶν φωνηέντων, θέλοντες δὲ κατ' ἔμφασιν διαστέλλειν τὴν ἄρσειν καὶ θέσειν τῶν ἀρχαίων μετρικῶν ποδῶν, ἤτοι τὴν καταβατικὴν καὶ ἀναβατικὴν κίνησιν τῶν στίχων, τονίζουσι μὲν τὰς ἐν τῇ ἄρσει τοῦ ποδὸς συλλαβάς, ἀτονώτερον δὲ ἐκφωνοῦσι τὰς ἐν τῇ θέσει, καὶ οὕτως ἔμφασιν ποδικῶν ἄρσεων καὶ θέσεων ἀποτελοῦσιν.

β'. Ὅθεν ἔχομεν καὶ ἡμεῖς συλλαβικὸν ῥυθμὸν, α) ὡς ἐκ τῶν συμφωνικῶν συλλαβῶν, καὶ β') ὡς ἐκ τῶν μάλλοι καὶ ἥττον τονουμένων συλλαβῶν, ὅτε τὰ βραχέα θέσει μακρὰ γίνονται.

Σημ. Παρτηρεῖται καὶ ἐνταῦθα, ὡς ἀνωτέρω περὶ ἐμμελείας καὶ εὐμελείας (§ 88, 2, Σημ.), ὅτι ἡ ἐκ τοῦ χρόνου γινομένη ἀρμονία ἢ μὲν ᾠδική (ἢ τῆς μουσικῆς καὶ λυρικῆς ποιήσεως) καλεῖται ἔνρυθμος καὶ οὐχὶ εὐρυθμος, ἡ δὲ λογικὴ (ἢ τῆς φωνῆς τοῦ λόγου) καλεῖται εὐρυθμος καὶ οὐχὶ ἔνρυθμος (Διον. 'Αλ. Συνθ. ἐν. ΙΑ', Τόμ. ε', σ. 36).

β'. Λογικὸς ῥυθμός.

§. 91. α. Λογικὸν ῥυθμὸν καλοῦμεν ἐνταῦθα τὸ ἐν τῷ ἐμμέτρῳ ἢ ἁμέτρῳ λόγῳ εὐάρεστον αἶσθημα, ἡ ὡς ἀπὸ τῆς συμμετρίας ἤτοι τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συλλαβῶν, ἢ ἀπὸ τῆς εὐμελοῦς θέσεως τῶν τονουμένων κατὰ συμμετρικὰ διαστήματα. Ἐπὶ τοῦ διπλοῦ τούτου ῥυθμοῦ, τῆς συμμετρίας τῶν συλλαβῶν καὶ τῆς εὐμελείας τῶν τόνων, μὴ θεωρουμένης ἤδη τῆς δημοκραταληξίας, θαίνουσι, α.) ἡ στιχογραφία τῶν νεωτέρων χρόνων· καὶ β.) ἐν μέρει μὲν τὰ πάρισα καὶ ἰσόωλα ῥητορικὰ σχήματα (§. 82, δ'), ἐν γένει δὲ ἡ εὐρυθμία τοῦ πεζοῦ λόγου. Διὰ τοῦτο ἐπὶ τῶν κατὰ τινα ῥυθμὸν συντεταγμένων στίχων ἢ πεζοῦ λόγου, προστιθέντες ἢ ἀφαιροῦντες συλλαβάς, ἢ μετατιθέμενοι τὰς ὑπαρχούσας, ὡς ἀνωτέρω παρετηρήσαμεν (§ 88, β', 2, Σημ.), καταστρέφονται μετὰ τῆς εὐμελείας καὶ τὴν εὐρυθμίαν.

β'. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῆς εὐρυθμίας ταύτης γεννᾶται καὶ τὸ εἶδος ἤτοι τὸ σχῆμα τοῦ πεζοῦ λόγου, διὰ τοῦτο ὀμιλοῦμεν περὶ τούτου ἐν ταῖς ἐξῆς.

Σχῆμα τοῦ πεζοῦ λόγου.

§. 92. Σχῆμα ἢ εἶδος τοῦ λεκτικοῦ καλεῖται ὁ τρόπος καθ' ὃν μικρότεραι προτάσεις ἢ λόγοι συνδέονται εἰς ἀπαρασπαστὸν συνθετιώτερον. Οὕτω δὲ θεωρούμενον τὸ λεκτικόν, διαίρεται κατὰ μὲν τὸν Ἀλικ. Διόνυσιον εἰς ἀπερίοδον καὶ ἐμπερίοδον (Συνθ. ἐν.

ΚΓ', Τ. έ, σ. 86, καὶ λεκτ. Δημ. δειν. Τ. ς', σ. 245)· κατὰ δὲ τὸν Ἀριστοτέλην (ῥητ. Γ', θ', § 1—), ἡ εἰς εἰρόμενον, θ') εἰς κατεστραμμένον. Τὴν δὲ λέξιν ἀνάγκη εἶναι ἡ εἰρομένην καὶ τῷ συνδέσμῳ μίαν, ὥσπερ αἱ ἐν τοῖς διθυράμβοις ἀναβολαί· ἡ κατεστραμμένην καὶ ὁμοίαν ταῖς τῶν ἀρχαίων ποιητῶν ἀντιστροφῶς. »

α'. Ἀπερίοδον ἢ εἰρόμενον Λεκτικόν.

§ 93. Τὸ ἀπερίοδον ἢ εἰρόμενον λεκτικὸν εἶναι τὸ τῶν ἀρχαίων ὅλως ἄτεχνον, καὶ ἀντίκειται τῷ περιοδικῷ. Λέγεται δὲ τὸ ἀπερίοδον καὶ εἰρόμενον, διότι αἱ προτάσεις του δὲν συνδέονται ἀναγκαιῶς δι' ἀνταποδιδόμενων συγχετικῶν λέξεων κατὰ πρότασιν καὶ ἀπόδοσιν, ὡς ἐν τῇ περιοδῷ, ἀλλ' ἀκολουθοῦσιν ἀορίστως, ὡς κατ' εὐθείαν ἀπέραντον γραμμὴν, ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην, ἄνευ προδηλουμένου πέρατος· καὶ ἀπλῶς συρράπτονται ὡς μονόρραφος χιτῶν διὰ τινος ἀνταποδότου συνδετικοῦ συνδέσμου, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην (ῥητ. Γ', θ', § 1—), « Τὴν δὲ λέξιν ἀνάγκη εἶναι ἡ εἰρομένην καὶ τῷ συνδέσμῳ μίαν, ὥσπερ αἱ ἐν τοῖς διθυράμβοις ἀναβολαί. » Τὸ ἀπερίοδον λέγεται καὶ διηρημένον, διότι ἄλλοτε, οἷον εἰς ἄρραφοι, ἀσυνδέτως ἐπ' ἀλλήλας ῥίπτονται αἱ προτάσεις, καὶ διὰ τοῦτο ὑπὸ τοῦ Δημητρίου καλεῖται (Περὶ ἑρμην. § 12) ἑρμηνεῖα διηρημένη· « Ἡ δὲ τις διηρημένη ἑρμηνεῖα καλεῖται ἡ εἰς κῶλα λελυμένη οὐ μάλᾳ ἀλλήλοις συνηρημένα, ὡς ἡ Ἑκταταίου, καὶ τὰ πλεῖστα τῶν Ἡροδότου, καὶ ὅλως ἡ ἀρχαία πᾶσα. »

Σημ. Τοιοῦτον εἰρόμενον καὶ ἄτεχνον λεκτικόν, ἐπὶ διηγήσεων μάλιστα, μεταχειρίζοντο οἱ ἀρχαῖοι (Ἄριστ. ῥητ. Γ', θ', § 2), ἢ οἱ κοινοὶ ἄνθρωποι, ἢ οἱ ἀφελῶς καὶ ἀπαραιοῦτως ἐκφραζόμενοι· ἢ ἡ πολλὴ συνδέσις διὰ τοῦ καὶ ἢ δὲ, ἢ διὰ τοῦ πρῶτον—εἴτα—ἔπειτα—, ἢ δι' ἀναλόγου ἀνταποδότου συνδετικῆς λέξεως, οἷον, « Ἀνεχωρήσαμεν ἐκ Ναυπλίου, καὶ διενυκτερεύσαμεν ἐν Ἀργεῖ, καὶ ἀναχωρήσαντες ἐκεῖθεν μετέβημεν εἰς Κόρινθον, καὶ ἐκ Κορίνθου ἐφθίσσαμεν εἰς Ἀθήνας· κλ. ν, καὶ αὕτη εἶναι ἡ τῷ συνδέσμῳ μίᾳ εἰρομένην λέξιν τοῦ Ἀριστοτέλους. Τοιαύτην δὲ διὰ τοῦ καὶ εἰρομένην λέξιν ἐν τοῖς χαρακτηριστικῶν αὐτοῦ μεταχειρίζεται ἐν γένει ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους Θεόφραστος. θ') ἢ χυδῆν καὶ ἀσυνδέτως, οἷον, « Ἀνεχωρήσαμεν ἐκ Ναυπλίου, διενυκτερεύσαμεν ἐν Ἀργεῖ, ἀναχωρήσαντες ἔπειτα ἐκεῖθεν μετέβημεν εἰς Κόρινθον, ἐκ Κορίνθου ἐφθίσσαμεν εἰς Ἀθήνας, κλ. η, καὶ αὕτη εἶναι ἡ τοῦ Δημητρίου ἑρμηνεῖα, ἔχουσα σεσωρευμένα καὶ ἐπερρώμενα ἐπ' ἀλλήλα τὰ κῶλα, καὶ οὐκ ἔχοντα συνδέσιν. »

β'. Ἐμπερίοδον ἢ Κατεστραμμένον

Λεκτικόν.

§ 94. α. Ἀντίθετον τοῦ ἀπεριόδου ἢ εἰρομένου εἶναι τὸ ἐμπερίοδον, ἢ, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην (ῥητ. Γ', θ', § 4), κατεστραμμένον λεκτικόν· «κατεστραμμένη δὲ (λέξις), ἢ ἐν περιόδοις.»

β'. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐμπερίοδον λεκτικὸν συντελεῖ μᾶλλον εἰς εὐρυθμίαν λόγου· διὰ τοῦτο θέλομεν θεωρῆσαι ἐνταῦθα, α.) τὴν περίοδον μετὰ τῶν συγγενῶν αὐτῆς εἰδῶν· β.) τὴν εὐρυθμίαν αὐτῆς.

α. Περίοδος καὶ τὰ συγγενῇ αὐτῆς

σχήματα λόγου.

§ 95. α. Περίοδος εἶναι, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην (ῥητ. Γ', θ', § 4—), «λέξις ἔχουσα ἀρχὴν καὶ τελευτὴν αὐτὴ καθ' αὐτήν, καὶ μέγεθος εὐσύνναπτον. Ἦδεῖα δ' ἡ τοιαύτη, καὶ εὐμαθής· ἡδεῖα μὲν, διὰ τὸ ἐναντίως ἔχειν τῷ ἀπεράντῳ· καὶ ὅτι αἰεὶ τι οἶσται ἔχειν ὁ ἀκροατής, τῷ αἰεὶ πεπεράνθαι τι αὐτῷ· τὸ δὲ μηδὲν προνοεῖν εἶναι, μηδὲ ἀνύειν, ἀηδές. Εὐμαθὴς δὲ, ὅτι εὐμνημόνευτος. . . . Δεῖ δὲ τὴν περίοδον καὶ τῇ δικνοίᾳ τετελειῶσθαι, καὶ μὴ διακόπτεσθαι.»

β'. Σύγκειται δὲ ἡ περίοδος ἐκ κώλων καὶ κομμάτων. Καὶ κώλων μὲν εἶναι ὁ κατὰ τοὺς γραμματικούς· ἀπλοῦς καὶ αὐτοτελὴς κύριος λόγος, ἔχων ὑποκείμενον καὶ ῥῆμα, ἀνεπτυγμένον ἢ μετὰ τοῦ κατηγορουμένου συνεπτυγμένον· οἷον, ὁ Σωκράτης διδάσκει ἢ εἶναι διδάσκαλος. Κόμμα δὲ, ἢ κατὰ τοὺς γραμματικούς· παρεμπίπτουσα πρότασις, ἢ προσδιορίζουσα δηλαδή ἢ μέρος τι κύριον τῆς κυρίας προτάσεως, ἢ προσδιορισμὸν τινα αὐτῆς, ἐπομένως δὲ παρὰ τῆς κυρίας προτάσεως ἐξερτωμένη καὶ μετ' αὐτῆς συνυπάρχουσα· οἷον, ὁ Σωκράτης, ὃς ἦν υἱὸς τοῦ Σωφρονίσκου, ἐδίδασκε τοὺς Ἀθηναίους, ἀγνωμόνως αὐτῷ προσερχθέντας. Τοῦ λόγου τούτου ἡ μὲν ἀνεπτυγμένη παρεμπίπτουσα, — «ὃς ἦν υἱὸς τοῦ Σωφρονίσκου», — καὶ ἡ συνεπτυγμένη, — «ἀγνωμόνως αὐτῷ προσερχθέντας», — εἶναι κόμματα τοῦ κυρίου λόγου, «ὁ Σωκράτης ἐδίδασκε τοὺς Ἀθηναίους.»

γ'. Ἡ περίοδος εἶναι ἢ ἀσύνθετος ἢ σύνθετος, ἢ, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, ἀφελὴς ἢ ἐν κώλοις (ῥητορ. Γ', θ', § 8—). Ἡ δὲ

ἀσύνθετος ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ Δημητρίου (Περὶ Ἑρμην. §. 17) ἀπλῆ. Εἶναι δὲ ἀσύνθετος ἢ ἀπλῆ ἢ ἐξ ἑνὸς ἀπαρτιζομένη κώλου, καὶ διὰ τοῦτο μονόκωλος καλουμένη, καὶ λέγεται καταχρηστικῶς περίοδος, οἷον, « Ἡροδότου Ἀλικαρνησσοῦ ἱστορίης ἀπόδεξις ἦδε. »

δ'. Ἀλλὰ κυρίως περίοδος εἶναι ἡ σύνθετος, ἥτοι ἡ ἐν κώλοις. Αὕτη δὲ οὔτε ἦττον τῶν δύο κώλων, οὔτε πλέον τῶν τεσσάρων ἔχει, διότι ἐξέρχεται τῆς περιοδικῆς συμμετρίας (Δημ. περὶ Ἑρμην. §. 16). Ὅθεν ἡ σύνθετος περίοδος εἶναι δίκωλος, ἢ τρίκωλος, ἢ τετράκωλος, καὶ ὅσον δύο, ἢ τρία, ἢ τέσσαρα κῶλα διὰ τῶν συσχετικῶν λέξεων συνάπτει. Εἶναι δὲ τοιαῦται συσχετικαὶ λέξεις, μὲν, δέ, εἰ, ἐάν, ἀν, ἢν, ἐπεὶ, ἐπειδὴ, τότε, ὅτε, ἐπειδὴν, ὅταν, ὥς, ὥσπερ, οὗτος, ὁς, τόσος, ὅσος, τοιοῦτος, τηλικαῦτος, κλ. Ἐάν λοιπὸν λόγος τις ἀπλοῦς αὐτοτελὴς προσλάβῃ συσχετικὴν τινα λέξιν, γίνεται ἀτελής καὶ μετέωρος, καὶ ζητεῖ ἀπόδοσιν εἰς ἄλλον λόγον. Ὅθεν ὁ αὐτοτελὴς μονόκωλος λόγος, « ὁ Σωκράτης διδάσκει τὸν Πλάτωνα, » προσλαβὼν συσχετικὴν τινα, κατὰ τὴν ἔννοιαν, λέξιν, μὲν, ἐάν κλ. καὶ ἐπομένως καὶ ἄλλον λόγον πρὸς ἀπόδοσιν, οἷον, « Ὁ μὲν Σωκράτης διδάσκει τὸν Πλάτωνα, ὁ δὲ Πλάτων ἀπενῶς αὐτοῦ ἀκούει, » γίνεται δίκωλος περίοδος· ὅπου ὁ μὲν φύσει ἡγούμενος λόγος λέγεται πρότασις ἢ ἡγούμενον· ὁ δὲ ἐπόμενος, ἀποδειχίς ἢ ἐπόμενον. Ἐάν δὲ διὰ προσλήψεως τῶν ἀνηκόντων συσχετικῶν εἰχάσῃ μόνον τὸ ἡγούμενον ἢ μόνον τὸ ἐπόμενον τῆς δικώλου περιόδου, τότε γίνεται τρίκωλος· οἷον, « Ἐάν μὲν ὁ Σωκράτης διδάσκῃ, ὁ δὲ Πλάτων ἀκούῃ (διμερὲς ἡγούμενον), ἀμφοτέρω εἶναι ἐπαινετοί » (μονομερὲς ἐπόμενον). Ἐάν δὲ καὶ τὸ ἡγούμενον καὶ τὸ ἐπόμενον τῆς δικώλου διχάσῃ, προκύπτει τότε ἡ τετράκωλος περίοδος· οἷον, « Ἐάν μὲν ἐστρανωμένον πατάξῃ τις, ἄτιμος ἐσται· ἐάν δὲ ἰδιώτην, ἰδίᾳ ὑπόδικος. » Ἐάν δὲ ἐκ τῆς τετρακώλου ἀφαιρεθῶσιν ἀλλεπαλλήλως τὰ ἀρμόδια συσχετικά, πρῶτον μὲν λύεται εἰς δύο ἀσχέτους δικώλους, ἔπειτα δὲ ὁλοτελῶς εἰς τέσσαρα ἄτχιστα κῶλα, ἥτοι διαλύεται εἰς τὰς ἀπλᾶς προτάσεις ἢ λόγους.

Σημ. Περὶ μὲν τῆς στίξεως παρατηροῦμεν, ὅτι αἱ στιγμαὶ εἶναι σημεῖα τῶν ἀτελεστέρων ἢ τελειωτέρων διανοιῶν, καὶ τῆς μᾶλλον ἢ ἥττον διαναπαύσεως τῆς φωνῆς κατὰ τὸ μέγεθος τῶν ἀπαγγελλομένων προτάσεων ἢ λόγων. Ὅθεν, κατὰ γενικὸν κανόνα, μετὰ μὲν τὸ κόμ.μ.α, τὸ ἀτελεστέραν διάνοιαν συντόμως ἐκφράζον, τίθεται ὅπο στιγμὴ ἢ κόμ.μ.α (,)· μετὰ δὲ τὸ τέλος τῆς περιόδου, τῆς τελείας διάνοιαν ἐκτενῶς ἐκφραζούσης, τίθεται τελεία στιγμὴ ἢ (.)· με-

ταῦν δὲ τῶν κώλων τῆς περιόδου, ἅτινα τελείαν διάνοιαν διὰ τὴν πρόσληψιν τῶν συσχετικῶν λέξεων ὡς ἡμιτελῆ παριστώσι, τίθεται μὲν κόμμα, ἐὰν βραχείως ἢ ἄνευ μεταβολῆσεως κομματικῶν προσδιορισμῶν ἐκφράζωνται, οἷον, « Ἐὰν ᾗ φιλομαθὴς, ἔση καὶ πολυμαθὴς »· τίθεται δὲ κῶλον ἥτοι μέση στιγμὴ, ἐὰν τὰ κῶλα διὰ προσδιορισμῶν ὅπως οὐδὲν ἐκτενέστερον ἐρμηνεύωνται, οἷον, « Ὁ μὲν ἐλθὼν, ταῦτα εἶπεν· ὁ δὲ ἀκούσας, μετέστη ἐκείθεν. » Ἀλλὰ περὶ τούτων δὲν σκέπτονται ἅπαντες ὁμοίως· διὰ τοῦτο διαφωνοῦσιν ἐνίοτε περὶ στίξεως. — Περὶ δὲ τῶν κομματικῶν προτάσεων παρατηρητέον, ὅτι καὶ τὰ κόμματα συσχετικῶς διὰ τῶν ἀναφορικῶν ἀναποδοτικῶν λέξεων, ὡς τὰ κῶλα, συνδεόμενα, τύπον καὶ ῥυθμὸν κώλων ἐν ταῖς περιόδοις λαμβάνουσιν· οἷον, τοῦ, « Μιμοῦ τὰς πράξεις, ὧν τὰς δόξας ζηλοῖς », ἢ, « ὧν τὰς δόξας ζηλοῖς », φέρεται παρεμπιπτόντως ὡς κόμμα τῆς, « Μιμοῦ τὰς πράξεις. » Ἀλλὰ προσλαβούσῃ τὸ ἀρμόδιον συσχετικὸν « τούτων » συνδέεται μετὰ τῆς προσδιορίζουσας αὐτὴν ὡς ἡγούμενῃ πρὸς ἐπομένην, « τούτων μιμοῦ τὰς πράξεις, ὧν τὰς δόξας ζηλοῖς », καὶ ἐκ μονοκώλου γίνεται δίκομος. Ὁμοίως τῶν μονοκώλων λόγων, « φιλομαθὴς ὢ, ἔση πολυμαθὴς, » καὶ, « ἐπιμελούμενος, ἐπιδίδεις, » ἀναπτύσσοντες τὰς συνεπτυγμένας προσδιοριστικὰς προτάσεις, ἢ κόμματα, ἔχοντες ταύτας τὰς δικῶλους περιόδους, « ἐὰν ᾗ φιλομαθὴς, ἔση καὶ πολυμαθὴς, » καὶ, « ἐπειδὴ ἐπιμελῇ, ἐπιδίδεις. Ἀλλ' ἢ ἐξακριβώσας τοῦτο ἀνήκει εἰς τοῦ συντακτικοῦ τὴν περὶ στίξεως θεωρίαν.

§. 96. Συγγενῇ λόγου σχήματα τῇ περιόδῳ. Ὅταν δὲ τὰ κῶλα, ὑπὲρ τὰ τέσσαρα ὄντα, ᾗναι ἄλλως πῶς συντεθειμένα, τότε γίνονται οἱ λεγόμενοι *περιοδικοί λόγοι*, τὰ *πνεύματα* καὶ αἱ *τάσεις*. Καὶ περιοδικὸς μὲν λόγος εἶναι ὁ κατὰ τὴν περίοδον συσχετικῶς συντεταγμένος, ἀλλὰ πλέον τῶν τεσσάρων κώλων περιέχων, οἷον τὸ ἐξῆς· ἐξάκωλον· « Ὅσα τοῖνυν ἐμὲ μὲν διδάσκειν χρή, ὑμῖν δὲ χρησίμου ἐστὶν ἀκούειν [δύο κῶλα ὑπὸ τὸ ὅσα]· τούτων εἰ ἐγὼ ἀμελῶς ἐρῶ τι, ἢ ὑμεῖς ἀηδῶς ἀκούσατε, ἐγὼ τε ὑμᾶς ἀδικήσω, καὶ ὑμεῖς μεταμεληθήσεσθε [τέσσαρα κῶλα ὑπὸ τὸ τούτων]. — Πνεῦμα δὲ εἶναι σύνθεσις λόγου διανοίας περιοριστικῆς, ἐκ κώλων καὶ κομμάτων συγκειμένη, μετρούμενη δὲ ἀπὸ τῆς διαρκείας τοῦ πνεύματος ἥτοι τῆς φωνῆς τοῦ λέγοντος, ὅθεν καὶ πνεῦμα λέγεται· οἷον, « ἀλλ' ὁ τὴν Εὐβοικὴν ἐκεῖνος σφετεριζόμενος, καὶ κατασκευάζων ἐπιτείχισμα ἐπὶ τὴν Ἀττικὴν, καὶ Μεγάροις ἐπιχειρῶν, καὶ καταλαμβάνων ἱερῶν, καὶ κατασκάπτων πορθμῶν, καὶ καθιστὰς ἐν μὲν ἱερῷ Φιλιστίδην τύραννον, » κλ. (Δημ. περὶ Στεφ. λδ'). — *Τάσις* δὲ λέγεται ὁ ἐκ τοσούτων πολλῶν κώλων καὶ κομμάτων λόγος, ὥστε ἀδύνατον ἄνευ διακοπῆς, δι' ἐνὸς πνεύματος, ἥτοι μιᾶς ἀναπνοῆς ἀπαγγελθῆναι. Ὅθεν τὸ ἀνωτέρω πνεῦμα διακοπτόμενον κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν ὑπὸ μικροπνεύμονος ἀναγνώστου, γίνεται *Τάσις*.

Σημ. Ἀντίθετος τοῦ περιοδικοῦ εἶναι ὁ κομματικὸς λόγος (Διον. Ἀλικαρ. Τερμ. σ', σ. 215 § 39), δηλαδή ὁ ἀσύνδετος καὶ λεγόμενος ἀπ' ἀλλήλων ἔχων τὰ κόμματα

καὶ κῶλα, οἷον, « πλούσιος, θρασύς, μέγα φρονῶν, μέγα φεγγόμενος, βίσιος, ἀναιδής » (Δημ. κατὰ Μειδ.).—Παρατηρητέον προσέτι, ὅτι οὔτε ὁ ἀπερίοδος καὶ κομματικὸς λόγος, οὔτε ὁ ἐμπερίοδος, ἰδίᾳ ἕκαστος καὶ ἀποκλειστικῶς, δύνανται νὰ μεταχειρισθῶσιν εἰς ἀπορισμὸν ὕλων καλλιλογικῶν λόγων· διότι ἀηδής, ἀπίθανος, καὶ ψυχρὰ ἡ τοιαύτη σύνθεσις. Τὴν τοιαύτην ἀνάμειξιν παραδέχεται καὶ ὁ Δημήτριος (περὶ Ἑρμην. § 15). « Δοκιμάζω γὰρ δὴ ἔγωγε μήτε περιόδους ὕλον τὸν λόγον συνείρεσθαι, ὡς ὁ Γοργίας, μήτε διακλεῖσθαι ὕλον, ὡς τὰ ἀρχαῖα, ἀλλὰ μεμίσχθαι μᾶλλον δι' ἀμφοτέρων· οὕτω γὰρ καὶ ἐγκατάσκευος ἔσται καὶ ἀπλοῦς ἅμα, καὶ εἰς ἀμφοῖν ἡδύς· καὶ οὔτε μᾶλα ἰδιωτικὸς, οὔτε μᾶλα σοφιστικὸς· κλ. » Ὁ μὲν κομματικὸς λόγος ἀρμόζει εἰς ἀπαριθμῆσιν, εἰς αὐξήσιν κατ'ἐπίθεσιν, εἰς ζωηρὰς περιγραφάς, εἰς ἐπιχειρηματολογίαν κατὰ συνάφροισιν, εἰς ἐξαίφνης ἢ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ συμβεβηκότα, εἰς ἐμπαθεῖς κινήσεις, εἰς ἀνακεφαλαίωσεις, διηγήσεις, διαλόγους καὶ ἐπιστολάς. Ὁ δὲ περιδικὸς, α) Εἰς ἐκείνους τῶν δημηγορικῶν λόγων, ὧν τὸ εἶδος εἶναι ἥσυχον καὶ οὐχὶ σφοδρὲν, καὶ ὅπου δὲν ὑπάρχει ἀπορισθῆναι καὶ πάθος. β) Ἐν τῷ δικανικῷ δὲν ἐπικρατεῖ μὲν, ἀλλ' οὐδὲ νὰ ἀποκλείηται πρέπει. Ἡ δὲ τετράκωλος περίοδος εὐχρηστεῖ ἐν τοῖς προοιμίῳ καὶ ἐν θυμῶσιν. γ) Ἐν δὲ τῷ ἐγκωμιαστικῷ ἔχει χώραν ἐπὶ ἐπιδεικτικῶν διηγήσεων καὶ πλατυσμών, ὅπου πάθος καὶ πῦρ δὲν ὑπάρχει. Πάντοτε ὅμως ἀμφοτέρω ταῦτα τὰ λευκὰ σχήματα πρέπει, κατὰ τὰς περιστάσεις, νὰ συγκιριῶνται.

β'. Ῥυθμὸς τῆς Περιόδου.

§ 97. α. Ἡ περίοδος καὶ ἐν γένει τὸ σχῆμα τοῦ λόγου πρέπει νὰ ᾔνοι, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην (ῥητ. Γ', Η, § 1. —), μήτε ὅλως ἀρρυθμον, διότι, ὡς ἄμετρον, φαίνεται ἄπειρον, καὶ ἐπομένως ἀηδές· μήτε πάλιν ἑμμετρον ὡς ποίημα, διότι φαίνεται πεπλασμένον καὶ ἀπίθανον. Ἀς κατέχη λοιπὸν μέσον τινὰ ὅρον.

β'. Ὁ δὲ ρυθμὸς θεωρεῖται, α) ὡς πρὸς τὴν τάξιν τῶν κώλων καὶ τὸ μέγεθος αὐτῶν τε καὶ τῶν περιόδων· καὶ περὶ τούτων παραπέμπομεν εἰς ὅσα εἵπομεν ἄλλοτε (1), καὶ εἰς τὸν Βλαῖρον (Cours de Rhétor. etc., Tom, I, Pag. 288—). β') ὡς πρὸς τὸν ἐν ἀρχῇ ἢ ἐν τέλει τῶν κώλων μετρικὸν χρόνον, κατὰ τοὺς ἀρχαίους. Ἡμεῖς δὲ, οἱ μὴ αἰσθανόμενοι νῦν τὸν ποδικὸν χρόνον κατ' ἔρσιν καὶ θέσιν τῆς μακρᾶς καὶ βραχείας, ἀντὶ μὲν τοῦ ἐν ἄρσει χρόνου θέλομεν ἔχει τὰς τοιοτέρας συλλαβάς· ἀντὶ δὲ τοῦ ἐν τῇ θέσει τὰς ἀτόρους, ὡς ἤδη παρατηρήσαμεν (§ 90, α, 2).

γ'. Ἐκ τῶν μετρικῶν ποδῶν λοιπὸν, κατὰ τε τὸν Ἀριστοτέλην καὶ Δημήτριον, ὁ μὲν ἡρώϊος ρυθμὸς (—) εἶναι μὲν σεμνός,

(1) Περὶ συνθέσεως, σ, 112—.

ἀλλ' οὐ λεκτικός. Ὁ δὲ ἱαμβικός (˘-) εὐτελής, διότι « αὐτὴ ἔστιν ἡ λέξις ἢ τῶν πολλῶν· διὸ μάλιστα πάντων τῶν μέτρων ἱαμβεῖα φθέγγονται λέγοντες » (Ἀριστ. ῥητ. Γ', Η, § 5). Ὁ δὲ τροχαϊκός (˘˘) κορδακικώτερος, ἥτοι χορευτικός· « δηλοῖ δὲ τὰ τετράμετρα· ἔστι γὰρ τροχερός ῥυθμός τὰ τετράμετρα » (αὐτ. § 6). Λείπεται λοιπὸν ὁ παίων ἥτοι ὁ παιωνικός ῥυθμός. Ἐκ δὲ τῶν τεσσάρων παιώνων ὁ μὲν α' (˘˘˘), διὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ μακράν, ἀρμόζει ἐν ἀρχῇ τῶν κώλων· ὁ δὲ δ' (˘˘˘˘), διὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ μακράν, κατάλληλος εἶναι ἐν τέλει τῶν κώλων (Ἀριστ. ῥητ. Γ', Η, § 7 — §. 10, καὶ Δημ. περὶ ἑρμην. §. 39). Ἀπὸ μακρᾶς λοιπὸν, διὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν αὐτῆς, πρέπει ν' ἀρχώμεθα, καὶ εἰς μακράν νὰ λήγωμεν· τὰ δὲ μεταξὺ τῶν κώλων ἦττον ἐπαισθητὰ, ὥς ἐγκρυπτόμενα καὶ ἐναφανιζόμενα.

Σημ. Ἀντικαθιστῶντες λοιπὸν ἡμεῖς, ἐκ μιᾶς ἢ περισσοτέρων λέξεων, ἐν ἀρχῇ μὲν τοῦ κώλου τέσσαρας συλλαβάς, τονουμένης τῆς πρώτης, ἀντὶ τοῦ α' Παίωνος (˘˘˘), ἐν τέλει δὲ ἰσαριθμούς, ἀλλὰ τονουμένης τῆς τετάρτης, ἀντὶ τοῦ δ' παίωνος (˘˘˘˘), ἀναλαμβάνομεν, ὅσον ἐπὶ τοῦ παρόντος ἔνεστι, τὸν ἐν τοῖς κώλοις ῥυθμὸν τῶν ἀρχαίων· οἷον, « Ἀπ᾽ πάντες ἔπράξαμεν αὐθόρμητοῖσι ὄρθως. » Δυνάμεθα δὲ, ἐλλείψει τοῦ τονικοῦ ῥυθμοῦ τῶν παιώνων, ν' ἀντικαταστήσωμεν, ἐν ἀρχῇ καὶ τέλει τῶν κώλων, τοὺς ὁμοιοσχήμονας αὐτοῖς τονικοὺς ῥυθμούς· οἷον ἐν ἀρχῇ μὲν, τὸν δακτυλικὸν (˘˘) ἢ τὸν τροχαϊκὸν ῥυθμὸν (˘˘) ἀντὶ τοῦ α' Παίωνος (˘˘˘), ἐν τέλει δὲ τὸν ἀναπαιστικὸν (˘˘˘˘) ἢ ἱαμβικὸν (˘-) ἀντὶ τοῦ δ' παίωνος (˘˘˘˘). Ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ παρ' ἡμῖν ἀδύνατον, ἵνα καὶ ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει διατηρῶνται πάντοτε οὕτως οἱ ῥυθμοί. Ζητοῦμεν δὲ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ κανόνος τούτου κατὰ τὸ δυνατόν, καὶ μάλιστα ἐν ἀρχῇ.

Γ'. Μεταβολὴ (§ 85, γ').

§. 98. α'. Πρὸς ἀποφυγὴν τῆς μονοτονίας ἢ τοῦ κόρου, τοῦ ἐκ τῆς ταυτότητος τοῦ μέλους καὶ τοῦ ῥυθμοῦ, χρησιμεύει ἡ μεταβολή, ἥτοι ἡ τοῦ λεκτικοῦ ποικιλία. Λέγομεν δὲ περὶ ταύτης ὅσα καὶ ἄλλοτε, κατὰ τὸν Ἀλ. Διονύσιον, ἐν τῷ περὶ συνθέσεως διατάξομεν. (1)

(1) Περὶ συνθέσεως σελ. 114—.

β'. Κράτιστον λεκτικὸν εἶναι τὸ ἔχον πλείστας ἀναπαύλας καὶ μεταβολὰς ἁρμονίας. Γίνεται δὲ τοιοῦτον, ὅταν τὸ μὲν ἐν περιόδῳ λέγηται, τὸ δὲ ἐξω περιόδου· καὶ ὅταν μὲν αὕτη ἡ περίοδος ἐκ πλείονων πλέκεται κώλων, αὕτη δὲ ἐξ ἐλασσόνων· καὶ ὅταν ἐξ αὐτῶν μὲν τῶν κώλων τὸ μὲν εἶναι βραχύτερον, τὸ δὲ μακρότερον· καὶ τὸ μὲν αὐτῶν γοργότερον, τὸ δὲ βραδύτερον, τὸ δὲ ἀκριβέστερον. Ἄλλοιοι δὲ ῥυθμοί, καὶ σχήματα παντοῖα, καὶ τάσεις φωνῆς αἱ καλούμεναι προσφθιαί, κλέπτουσι διὰ τῆς ποικιλίας τὸν κόρον. ἔχει δὲ τινα χάριν ἐν ταῖς τοιούτοις καὶ τὸ οὕτω συγκείμενον, ὥστε φαίνεσθαι, ὅτι οὐκ ἐκ τύχης, ἀλλ' ἐκ φύσεως τοιοῦτον εἶναι. Ὁ δὲ Δημοσθένης, κατὰ τὸν Λογγίνον (Περὶ ὕψους, Τμ. Κ', σ. 32), τοσοῦτον διὰ τῆς μεταβολῆς ἔκρυπτε τὴν τέχνην, ὥστε παρ' αὐτῷ ἡ μὲν τάξις φαίνεται ἀταξία, ἡ δὲ ἀταξία ποιά τις τάξις.

Σμ. Ὅτι δὲ ἡ μεταβολὴ ἡδίστη καὶ κάλλιστη ἐν ταῖς λέξεσι, παράδειγμα αὐτῆς, κατὰ τὸν Ἀλ. Διονύσιον, ἔστω ἅπαν τὸ λεκτικὸν τοῦ Προδότη, καὶ τὸ τοῦ Πλάτωνος, καὶ τὸ τοῦ Δημοσθένους· διότι δύσκολον νὰ εὐρεθῶσιν ἄλλοι τούτων καὶ ἐπεισῶντα πλείονερα, καὶ ποικιλίας εὐρωτέρας, καὶ σχήματα πολυειδέστερα μεταχειρισθέντες, ὁ μὲν, κατὰ τὸν σχηματισμὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ· ὁ δὲ, κατὰ τὴν χάριν τῶν διαλόγων· ὁ δὲ Δημοσθένης, κατὰ χάριν τῶν ἐναγωνίων λόγων. Ἀλλ' οὐχ οὕτως ἔχει καὶ τὸ τοῦ Ἰσοκράτους λεκτικὸν, καὶ τῶν κατ' αὐτὸν γραφάντων. Καί τοι ἡδέως καὶ μεγαλοπρεπῶς πολλὰ συνέθεντο οἱ ἄνδρες οὗτοι, περὶ τὰς μεταβολὰς ἡμῶς καὶ τὴν ποικιλίαν πολὺ δὲν εὐτοχοῦσι· διότι ἐπικρατεῖ παρ' αὐτοῖς εἰς περιόδου κύκλος, ὁμοειδὴς σχημάτων τάξις, συμπλοκὴ φωνέντων ἢ αὐτῇ, καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα ἐνοχλοῦντα τὴν ἀκοήν. Κατὰ τοῦτο ἀποδοκιμαζεται ὁ Ἰσοκράτης. Καὶ αὐτοῦ μὲν τοῦ Ἰσοκράτους αἱ πολλαὶ ἐπαυθεῖσαι χάριτες ἐπικρύπτουσι τὴν ἀμερρίαν ταύτην· ἀλλ' εἰς τοὺς ἐπαδούς του, διότι τὰ λεκτικὰ κατορθώματα εἶναι ὀλιγώτερα, τὸ ἀμάρτημα τοῦτο περιφανέστερον καθίσταται.

Δ'. Μιμητικὴ ἁρμονία (§ 85, γ').

§. 99. α'. Ἡ Μιμητικὴ ἁρμονία λέγεται καὶ σχετικὴ· ἀντίκειται δὲ τῇ ἀπολύτῳ, τῇ μὴ λαμβανούσῃ ὑπ' ὅψιν τὴν σχέσιν τῶν ἤχων πρὸς τὰ ἀκουτῶν σημαίνόμενα. Γίνεται δὲ ἡ μιμητικὴ ἁρμονία ἐκ τῆς σχέσεως τῶν ἤχων τῶν λέξεων πρὸς τὰ σημαίνόμενα αὐτῶν.

β'. Καὶ οἱ πεζογράφοι, μάλιστα δὲ οἱ ποιηταί, μεταχειρίζονται τὴν μιμητικὴν ἁρμονίαν· διότι παρίστανται τὰ ἀντικείμενα οὐ μόνον διὰ τῶν ἰδίων χαρακτήρων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἤχων τῶν λέξεων.

γ'. Διαιρεῖται δὲ ἡ μιμητικὴ ἁρμονία εἰς εἰδικὴν καὶ εἰς γενικὴν.

4. Καὶ ἡ μὲν εἰδικὴ προτίθεται διὰ τοῦ ἤχου τῶν λέξεων νὰ μιμηθῇ τρία τινά·

Πρῶτον τοὺς φυσικοὺς ἤχους τῶν ἀφύχων, ἢ τὰς φωνὰς τῶν ἐμφύχων, οἷον, « πυρὸς βρόμος » (ἰλ. Ξ, 396), καὶ, « ροῖζος δίστων, καὶ δοῦπος ἀκόντων » (ἰλ. Η, 361)· καὶ, « βρεκεκεξ, κοῤῥ, κοῤῥ, » (Ἀριστ. Βατρ. 209 — 270), ἐπὶ φωνῆς βατράχων· καὶ, « ἰόφ, ὅπ » (Αἰσχ., Ἰκετ. 824), ὡς τὸ τῆς συνηθείας ἰόφ ἢ οὔφ, κλ. (1) Ἡ μίμησις ἐνταῦθα φυλάττει φυσικὴν ἀναλογίαν· διότι δι' ἤχων τῶν λέξεων μιμούμεθα τοὺς ἤχους τῶν σημαζομένων.

Δεύτερον· τὰς κινήσεις τῶν σωμάτων ἢ πραγμάτων διὰ τῶν ἤχων καὶ ῥυθμῶν τῶν λέξεων· οἷον, « ὦπ ὅπ, ὦπ ὅπ » (Ἀριστ. Βατρ. 208), τὸ τοῦ Χάρωνος παρακάλεισμα, ὡς καὶ τῶν νῦν ναυτικῶν ἢ ἐργατῶν. Οὕτω θαυμασίως διαγράφουσι διὰ μιμητικῶν ἤχων ὁ μὲν θεσπέσιος Ὀμηρὸς (Ὀδυσ. Α, 593 — 600) τὸν ἀγωνιζόμενον Σίσυφον εἰς ἀνακύλισιν τοῦ λίθου· ὁ δὲ Πίνδαρος (Πυθ. Α', στρ. 6') τὴν φλόγας ἐρευγομένην Αἴτην· ἥ ἢ ἀμίμητος περιγραφή ἀπελπίσασα τὸν Βιργίλιον, ἠνάγκασε θνήσκοντα νὰ διατάξῃ τὴν πυρπόλησιν τῆς Αἰνιάντιδος τοῦ (2). Ἡ σχέσις αὕτη, καὶ τοι ἀσθενεστέρα τῆς πρώτης, εἶναι ὁμῶς καὶ αὕτη φυσικὴ· διότι καὶ ἡ κίνησις τῶν σωμάτων, καὶ ἡ ἐκφώνησις τῶν λέξεων γίνονται ἐν χρόνῳ· ὑπάρχουντι ἄρα εἰς ἀναλόγους ῥυθμούς, διὰ τὰς φυλαττομένας χρονικὰς συμμετρίας. Ἡ γλῶσσα τότε ὁμοιάζει τὴν μουσικὴν, οἷονεῖ ἄκοντας διὰ τῶν τόνων τῆς κινουμένης ἡμᾶς εἰς τὸ βυθίζειν ἢ χορεύειν.

Τρίτον· Τὰ αἰσθημάτων καὶ ἰδέας ἡμῶν. Καὶ τοι ἑτερογενῆ ἐνταῦθα τὰ σημεῖα πρὸς τὰ σημαζόμενα, καὶ φυσιολογικῶς δυσσώπιδεικτος· ἡ σχέσις αὕτη, ψυχολογικῶς ὅμως διὰ τῆς πείρας γνωρίζομεν, ὅτι σειρὰ τις αἰσθημάτων ἢ ἰδεῶν διεγείρεται εἰς τοιαύτην ἢ τοιαύτην λεκτικὴν ἀρμονίαν ἢ μουσικὸν μέλος. Ἡ γλῶσσα ἐνταῦθα ὁμοιάζει τὴν μουσικὴν. Ὅθεν δεξιῶς διαχειριζομένη, διεγείρει ἐν ἡμῖν δι' ἀρμονικῆς σειρᾶς εὐφρόνων λέξεων ἀνάλογόν τινα σειρὰν αἰσθημάτων ἢ ἰδεῶν.

2. Γενικὴ δὲ λέγεται ἡ μιμητικὴ ἀρμονία, ὅπῃ ἐν γένει ἅπαντα ἢ τοῦ λόγου ὑφ' ἐνός τινος εἵδους συνθέσεως ἀρμύζῃ εἰς τὸ ὑποκαείμενον τοῦ λόγου, εἰς τὴν ὅλην σειρὰν τοῦ εἵδους τούτου.

(1) Ἰδε περὶ συνθέσεως· σελ. 84 — πολλάς τοιαύτας πεποιημένας λέξεις.

(2) *Id: Leodi di Pindaro da Ant. Mezzan. Tom. II. p. 22—25.

Οὕτως ἄλλος κατ' εἶδος εἶναι ὁ ἐξάλλος τόνος τοῦ περιπαθοῦς λεκτικοῦ τῆς τραγωδίας, καὶ ἄλλος ὁ κοινὸς καὶ γελαστικὸς τῆς κωμωδίας· ἄλλος ὁ σεμνὸς καὶ ὑψηλὸς τῆς ἐποποιίας καὶ ἄλλος ὁ ταπεινὸς καὶ κωμικὸς τῆς Βατραχομουσικίας ἢ ὁ τῶν Αἰσωπεῖων μύθων· ἄλλος ὁ στροφικὸς καὶ στρυφνὸς τῆς Πινδαρικῆς φόρμιγγος, καὶ ἄλλος ὁ ἱλαρὸς καὶ ἄνετος τῆς Ἀνακρεοντείου βαρβίτου. Αὐτὸ τοῦτο δὲ λέγομεν καὶ ἐν τῇ πεζογραφίᾳ περὶ τῆς πρὸς ἄλληλα διαφοράς τοῦ ἱστορικοῦ ὅρου, ὡς πρὸς τὸ ἐνχώνιον τῆς Ῥητορικῆς, ἢ ὡς πρὸς τὸ διαλογικόν, κλ.

Σημ. Παρὰ τὰς μέχρι τοῦδε ἀρετὰς τοῦ λεκτικοῦ ἐν γένει, καὶ ἰδίως τῆς περιόδου, καθ' αῤότιντα, σαφένειαν, γλαφυρότητα καὶ ἁρμογίαν, ἀπαιτεῖ ὁ Βλαῖρος (1) προσίτι, δ) Ἐνότητα, καὶ ε') Δύναμιν.

α) Καὶ διὰ μὲν τὴν ἐνότητα ἀπαιτεῖται, 1) Νὰ ἐπικρατῇ συνήθως ἐν πάσῃ περιόδῳ ἀρχικὴ τις ἰδέα ἢ ὑπόθεσις, πρόσωπον ἢ πρᾶγμα, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, ὅσον ἐνεστὶ, καθ' ἅπαντα τὰ κῶλα, ὡς κέντρον ἐνώσεως, ἄνευ βιαίας ἐναλλαγῆς ἢ μεταβάσεως ἀφ' ἑνὸς εἰς ἄλλο ὑποκείμενον. 2) Νὰ μὴ συσσωρεύωνται ἐν τῇ αὐτῇ περιόδῳ ἢ φράσει πράγματα ὀλίγην πρὸς ἄλληλα ἔχοντα σχέσιν. 3) Ἄς μὴ παρεμβάλλωνται παρενθετικοὶ λόγοι, ὡς τροχαὶ ἐν τροχαῖς. Τοιοῦτοι δὲ παρενθετικοὶ λόγοι ἰδίως δύνανται ἐν ἰδιαιτέρῳ λόγῳ νὰ ταχθῶσι, καὶ οὐχὶ ἐν μέσῳ τιθέμενοι, νὰ διασπῶσι τὰς περιόδους ἢ τὰ κῶλα. 4) Ἡ περίοδος εἰς πλήρη καὶ τετελεσμένην ἐννοίαν πρέπει νὰ λήγῃ· διότι ὅ,τι εἶναι ἐν πρέπει νὰ ἔχῃ ἀρχὴν, μέσῃν καὶ τέλος.

β) Διὰ δὲ τὴν δύναμιν ἀπαιτεῖ ὁ Βλαῖρος· 1) Νὰ ἀφαιρώμεν τὰς περιττὰς λέξεις· διότι οὐ μόνον αἱ περιτταί, ἀλλὰ καὶ αἱ μὴ προσθέτουσαι τι τῇ ἐννοίᾳ ἐκασθενοῦσι τὸν λόγον. 2) Ἰδιάζουσιν προσοχὴν νὰ καταβάλλωμεν εἰς τὴν χρῆσιν τῶν συνθετικῶν, τῶν ἀναφορικῶν καὶ ἀπάντων τῶν μορίων, ἅτινα εἰς σύνδεσιν καὶ μετάβασιν τῶν ἐννοιῶν χρησιμεύουσιν. 3) Νὰ τάττωμεν τὰς πρωτεύουσας τοῦ λόγου λέξεις, ὅπου μείζονα ἐντύπωσιν ἐμποιοῦσιν. 4) Νὰ προβαίνοσι τὰ κῶλα κατ' αὐξήσιν, ἢ, κατὰ τὸν Λογγίνον (Περὶ ὕφους 1Α', σελ. 19), κατ' ἐπίβασιν, ταπτόμενα τὰ σπουδαιότερα μετὰ τὰ ἥττον σπουδαῖα, καὶ τὰ μείζονα μετὰ τὰ ἐλάσσονα· διότι φύσει ἀρεσκόμεθα βαίνοντες ἐκ τῶν ἡττόνων εἰς τὰ κρείσσονα, καὶ ἐκ τῶν ἐλασσόνων εἰς τὰ μείζονα, οὐχὶ δὲ ἀντιστρόφως. 5) Ἐπὶ παραθέσεως ἢ ἀντιθέσεως

(1) Cours de Rhétor. etc., Tom. I, p. 232 — 276.

δύο ἀντικειμένων, τὰ ἐπὶ τούτῳ τῆς περιόδου κῶλα πρέπει νὰ ἔχῃσι πρὸς ἀλλήλα ὁμοιότητά τινα κατὰ τὰς λέξεις καὶ τὸν σχηματισμόν· διότι ἡ ἀντιστοιχία τῶν πραγμάτων ἀπαιτεῖ ἀντιστοιχίαν καὶ εἰς τὰς ἐκφραζούσας αὐτὰ λέξεις· ἐπειδὴ ἄλλοις ἀπατᾶται ἡ ἡμετέρα προσδοκία, ἡ δὲ παράθεσις ἢ ἀντίθεσις φαίνονται ἀτελεῖς. 6) Ὁ δὲ πάντων θεμελιωδέστερος κανὼν, εἰς ὃν ἅπαντες οἱ ἄλλοι ἀνάγονται, εἶναι, ἵνα ἐκφράζωμεν τὰς ιδέας ἡμῶν διὰ τῆς σαφεστεράς καὶ φυσικωτέρας τάξεως· διότι ἡ τάξις καὶ ἡ σαφήνεια ἀρέσκουσι, φωτίζουν καὶ ἐκπληττουσιν ὡς καλόν τι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'. (§ 58, β—γ).

*Περὶ τοῦ Πρέποντος ἥτοι περὶ εἰδικῶν ἀρετῶν ἡ
χαρακτῆρων λόγον.*

§ 400. α. Τὸ λεκτικὸν θεωρούμενον μὲν ἀπολύτως, ἀποτελεῖ τὰς γενικάς ἀρετάς, καθαρότητα, σαφήνειαν, γλαφυρότητα, ἁρμονίαν, κλ., ἀμεταβλήτους οὕσας αὐτὰς καθ' ἑαυτάς, θεωρούμενον δὲ σχετικῶς, ἀναλόγως τοῖς ὑποκειμένοις προσώποις ἢ πράγμασιν, ἥτοι ὡς πρὸς τὸν λέγοντα, ἢ ὡς πρὸς τὸν ἀκούοντα, ἢ ὡς πρὸς τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ, ἀποτελεῖ τὸ πρέπον ἥτοι τὰς εἰδικὰς ἀρετάς ἢ λεκτικοῦς χαρακτῆρας.

Σημ. Ὁ μὲν Ἀριστοτέλης λέγει (Ῥητ. Γ', ζ', § 1), περὶ τοῦ πρέποντος, «Τὸ δὲ πρέπον ἔξει ἡ λέξις, ἐάν ᾗ παθητική τε καὶ ἡθική, καὶ τοῖς ὑποκειμένοις πράγμασιν ἀναλόγως»· «Ὁ δὲ Ἀλικ. Διονύσιος (Συνθ. ὄν. Κ' Τόμ. ε', σ. 68), «Πρέπον ἐστὶ τὸ τοῖς ὑποκειμένοις ἀρμόζον προσώποις τε καὶ πράγμασι» —, καὶ — «ἔστιν ὥσπερ σώμασι πρέπουσά τις ἐσθής, οὕτως καὶ νοήμασιν ἀρμόττουσά τις ὀνομασία» (Λεκτ. Δημ. δαιν. Τομ. σ', § 48, σελ. 476).

β'. Οὐκοῦθεν λοιπὸν ἐγνωεῖται, ὅτι ὑπὸ τὴν ιδέαν τοῦ πρέποντος, θεωρούμενον τὸ λεκτικόν, τροποποιεῖται καὶ θέλει διαφέρει·

1) Ὡς πρὸς τὸν λέγοντα. Οἱ ἄνθρωποι διαφέρουσιν ἢ ἐκ φύσεως, καὶ διὰ τοῦτο ἕκαστος ἔχει ἰδίον τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι καὶ αἰσθάνεσθαι, ἐπομένως δὲ καὶ ἐκφράζεσθαι· ἢ ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας ἢ τῆς κοινωνικῆς αὐτῶν θέσεως, καὶ διὰ τοῦτο περὶ τῶν

αὐτῶν διαφόρως καθ' ἑξίν ἐκφράζονται. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ ὕψος ἢ ὁ λεκτικὸς χαρακτήρ ἐκλαμβάνεται ὡς ἰδίου τρόπος δι' οὗ ἑκαστος κοινοποιεῖ τὰς ἰδέας του. Ὅθεν εὐλόγως λέγεται, ὅτι εἶναι σχεδὸν τοσοῦτοι λεκτικοὶ χαρακτῆρες, ὅσοι καὶ συγγραφεῖς.

2) Ὡς πρὸς τὸν ἀκούοντα. Οἱ ἀκροαταί, ὡς ἀλλαχοῦ εἵπομεν (§ 25), διαφέρουσι κατὰ τὴν ἡλικίαν, κατὰ τὴν τύχην, κατὰ τὸ ἔθνος, κατὰ τὴν πολιτείαν, κατὰ τὰ ἔθνη καὶ τὸν προσωπικὸν χαρακτῆρα. Ἐπόμενον ἄρα, ὅτι κατὰ τὸ διάφορον ἡμῶν ἀκροατήριον θέλομεν διαφόρως ἐκφράζεσθαι, καὶ εἰ περὶ τῶν αὐτῶν πρόκειται νὰ ἐκφρασθῶμεν.

3) Ὡς πρὸς τὰ πράγματα ἥτοι τὰ ἐκφραζόμενα ἀντικείμενα. Κατὰ τὰς διαφόρους ὑποθέσεις ἀπαιτεῖται διάφορον λεκτικόν· διότι ἄλλο τὸ ὕψος φιλοσοφικῆς τινος ὑποθέσεως, ἄλλο τὸ τῆς μαθηματικῆς, καὶ ἄλλο τὸ τοῦ ῥητορικοῦ λόγου. Προσέτι τὰ διάφορα μέρη τοῦ αὐτοῦ πονήματος ἢ τοῦ αὐτοῦ ῥητορικοῦ λόγου, ὡς ἤδη γνωρίζομεν, διάφορον λεκτικὸν ἀπαιτοῦσιν. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς παντοδαπότητος ταύτης ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἔχει ὅμως ὅμοιον λεκτικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἐκφράζεσθαι, ὡς καὶ ἰδίαν φυσιογνωμίαν. Ἀλλὰ τὴν ἄπειρον ταύτην παντοδαπότητα δυνάμεθα ν' ἀνάξωμεν εἰς τοὺς ἐξῆς ὀλίγους χαρακτῆρας.

Τὰ ἀντικείμενα παρίστανόμενα διὰ τῶν ἑαυτῶν χαρακτήρων, δύνανται νὰ ἐκφρασθῶσιν· α) ἀπλῶς, μόνον ἵνα νοηθῶσιν, ἄνευ σκοποῦ ἐπιδείξεως αἰσθηματικοῦ κάλλους ἢ ὕψους· καὶ τότε τὸ λεκτικὸν ὕψος ὀνομάζεται ἀπλοῦν ἢ ἰσχνόν. β') ἵνα νοηθῶσι μὲν, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἐποψιν, ἵνα καὶ ὡς καλὰ ἀναδειχθῶσι· καὶ τότε τὸ λεκτικὸν αὐτῶν ὀνομάζεται Γ λ α φ υ ρ ὸ ν ἢ Ἀ ν θ η ρ ὸ ν. γ') ἵνα νοηθῶσι μὲν, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἰδέαν τοῦ ὕψους, ἵνα καὶ ὡς ὑψηλὰ παρασταθῶσι· καὶ τότε τὸ ἐκφράζον αὐτὰ λεκτικὸν ὀνομάζεται Ὑ ψ η λ ὸ ν. δ') Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἐκφραζόμενα οὔτε μόνον ὑψηλὰ εἶναι, οὔτε μόνον καλὰ, οὔτε μόνον ἀπλῶς διὰ τῶν χαρακτήρων τῆς νοήσεως θέλομεν νὰ παριστάνωμεν, διὰ τοῦτο τὸ ἐκ τῆς ἀναμίξεως τῶν τριῶν τούτων λεκτικὸν ὀνομάζεται Μ ι κ τ ὸ ν.

γ'. Ὑπὸ τὸ πρέπον ἄρα ὑπάγομεν λεκτικούς· χαρακτῆρας, α) τὸν ἀπλοῦν ἢ ἰσχνόν· β) τὸν γ λ α φ υ ρ ὸ ν ἢ ἀ ν θ η ρ ὸ ν· γ) τὸν Ὑ ψ η λ ὸ ν· καὶ δ) τὸν μ ι κ τ ὸ ν.

Σημ. Ὁ μὲν ἡμέτερος Ἀλικαρνασσεὺς Διονύσιος διαιρεῖ τοὺς λεκτικούς· χαρακτῆρας εἰς τρεῖς ἁρμονίας, αὐστηράν, γ λ α φ υ ρ ὸ ν καὶ μ ι κ τ ῆ ν ἥτοι μέσην ἢ κοινήν (Τόμ. ε', σ. 73—85, 94—92, καὶ Τόμ. ζ', σ. 207—212—215—216—220—224, 227)· οἱ δὲ Λατῖνοι εἰς τρεῖς χαρακτῆρας, ἀπλοῦν

(Simplex), *Σεμνὸν* (gravis) καὶ *Μέσον* (Medius). Ἀμφότεροι δὲ διαγράφουσιν αὐτοὺς, καὶ τάττουσι τοὺς ἐν ἐκάστῳ γράψαντας ποιητὰς ἢ συγγραφεῖς. Τάττει δὲ ὁ Διονύσιος ὑπὸ μὲν τὴν αὐστηρὰν σύνθεσιν Ἐμπεδοκλέα τὸν φυσικόν, τὸν Πίνδαρον, τὸν Αἰσχύλον, τὸν Θουκυδίδην, καὶ τὸν Ἀντιφῶντα (Συνθ. ὄν. ΚΒ', σ. 75—76)· ὑπὸ δὲ τὴν γλαφυρὰν καὶ ἀνθηρὰν, τὸν Ἡσίοδον, τὴν Σαπφώ, τὸν Ἀνακρέοντα, τὸν Σιμωνίδην, τὸν Εὐριπίδην, τὸν Ἐφορον, τὸν Θεόπομπον καὶ τὸν Ἰσοκράτην (αὐτόθι, ΚΓ', σ. 86.)· ὑπὸ δὲ τὴν μέσην, τὸν Ὀμηρον, τὸν Σπησίχορον, τὸν Ἀλκαῖον, τὸν Σοφοκλέα, τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Δημοσθένην, τὸν Δημόκριτον, τὸν Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλην (αὐτόθι, ΚΔ', σ. 92). Ἐπειδὴ δὲ ἡ διαίρεσις αὕτη μᾶς ἐφάνη ἀτελής καὶ αὐθαίρετος, ὑπαβάλλομεν τὴν ἀνωτέρω, διότι νομίζομεν ὅτι μᾶλλον συστηματικὴ εἶναι καὶ εἰς τὴν Αἰσθητικὴν πλησιάζει. Κατὰ δὲ τὴν Αἰσθητικὴν (ἴδε περὶ Συνθ. σελ. 23, Σημ.) δύο εἶναι ἀπασῶν τῶν καλῶν τεχνῶν αἱ θεμελιωδέστεραι ἰδέαι, ἡ τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ. Καὶ καλὸν μὲν εἶναι πᾶν ὅ,τι ἀρέσκει διὰ μόνον τὸ εἶδος του, ἥτοι διὰ τὴν μορφὴν του, καὶ διαιρεῖται εἰς ἐσωτερικόν καὶ ἐξωτερικόν, ἥτοι ψυχικόν καὶ σωματικόν. Ἀρέσκει δὲ τὸ καλόν, διότι διὰ τὴν κατ' εἶδος τελειότητα αὐτοῦ εἰκονίζει διὰ τοῦ ὑπ' ὅψιν πεπερασμένου ἀντικειμένου, τὸ ἀπόλυτον ἰθανικὸν κάλλος καὶ τὴν ἄπειρον τοῦ Θεοῦ τελειότητα, συνεμψύχουσιν τὴν ἄπειρον αὐτοῦ ἀγαθότητα. Ὅθεν τὸ καλὸν διὰ τῆς μορφῆς του διεγείρει τὸν θεατὴν νὰ υποθεωρῇ ἀμυδρῶς ἐν τῷ πεπερασμένῳ τὸ ἄπειρον, καὶ ἐκ τούτου διεγείρει εὐάρεστον αἴσθημα. Ὑψηλὸν δὲ εἶναι τὸ ἀρέσκον διὰ τὸ ἀσύγκριτον αὐτοῦ μέγεθος. Γίνεται δὲ ἀντιληπτὸν ἢ ἐξωτερικῶς μόνον, ὀνομαζόμενον σωματικόν ὑψηλόν· ἢ ἐσωτερικῶς, ὀνομαζόμενον νοερόν. Διαιρεῖται δὲ εἰς κατ' ἑκτασιν ὕψος· ἢ μαθηματικόν, καὶ εἰς κατ' ἐπίτασιν ἢ δυναμικόν. Ἀρέσκει δὲ τὸ ὑψηλόν, διότι διὰ τοῦ ἀσυγκρίτου αὐτοῦ μεγέθους ἀναβιβάζει τὸν θεατὴν νὰ ἐποπτεύῃ τὸ ἄπειρον διὰ τοῦ ὑπ' ὅψιν πεπερασμένου ὑψηλοῦ. Τὸ καλὸν καὶ τὸ ὑψηλὸν θεωροῦμεν ἢ ἐν τοῖς πράγμασι, διὰ τῆς αἰσθητικῆς τῶν χαρακτηρῶν αὐτῶν ἀντιλήψεως· ἢ ἐν τοῖς λόγοις, ὅποτεν διὰ τοῦ λεκτικοῦ ἀναδεικνύομεν τ' ἀντικείμενα ὡς καλὰ ἢ ὑψηλά. Θεωροῦντες λοιπὸν καὶ διαγράφοντες λεκτικῶς τ' ἀντικείμενα διὰ τῶν ἐκυτῶν χαρακτηρῶν, ἢ μόνον πρὸς ἀπλὴν ἀντίληψιν ἅνευ ἐπιδείξεως κάλλους ἢ ὕψους, ἢ ὑπὸ τὴν ἐποψιν τοῦ κάλλους, ἢ ὑπὸ τὴν ἰδέαν τοῦ ὕψους, ἢ ἀναμῖξ καὶ κατὰ τρία, ἔχομεν τὴν παρ' ἡμῶν ἀνωτέρω τεθείσκαν συστηματικωτέραν θεωρίαν τοῦ ἀπλοῦ ἢ ἰσχυροῦ, τοῦ

γλαφυροῦ ἢ ἀνθηροῦ, τοῦ ὑψηλοῦ καὶ τοῦ μικτοῦ χαρακτήρος.

Α'. Περὶ ἀπλοῦ ἢ ἰσχυροῦ.

§ 101. α. Τὸ ἀπλοῦν ὕψος, ὥσθ' ἀπλούστερον καὶ ἐγγύτερον τῆς φύσεως, τοσούτω δυσκολώτερον κατανοεῖται μετὰ τῶν θεληγῆτων αὐτοῦ. Μεταχειρίζεται δὲ ἐν γένει ἐπὶ διηγήσεων, ἐπὶ οἰκικῶν συνδιαλέξεων, ἐπὶ διαλόγων, ἐπὶ ἀκαδημαϊκῶν διατριβῶν, ἐπὶ ἐκθέσεων ἢ ἀναφορῶν, ἐπὶ μύθων, ἐν τῇ ἐπιστολογραφίᾳ, ἐν ταῖς προτάσεσι καὶ ὑπομνήμασι τῶν δικηγόρων, ἐπὶ τῶν μερῶν τῶν ἀγορεύσεων, ὅπου πρόκειται νὰ διδάξωσι καὶ νὰ προδιαθέσωσι τὰ πνεύματα, ἐπὶ τῶν ἥττον σημαντικῶν ὑποθέσεων. Κυριωτέρα δ' αὐτοῦ χρῆσις εἶναι ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων, ἅτινα συζητήσιν καὶ σαφεῖς ἐκθέσιν ἀπαιτοῦσιν. Ἐκφράζονται δι' αὐτοῦ ἐν γένει τὰ μικρὰ πράγματα, καὶ μεταχειρίζεται λέξεις κυρίας καὶ συνειθισμένας· οἷον, «Οἰκίδιον ἔστι μοι διπλοῦν, ἴσα ἔχον τὰ ἄνω τοῖς κάτω» (Λυσ. ὑπὲρ τοῦ Ἑράτοσθ.).

β. Τὸ ἀπλοῦν ὕψος εἶναι ἡ φυσικὴ τῶν παιδίων γλῶσσα, καὶ εἶναι τότε αὐτόχρημα χάρις καὶ ἀφέλεια.

γ. Τὸ ἀπλοῦν ὕψος μεταχειρίζεται ὡσαύτως καὶ εἰς ἔκφρασιν ὑψηλοτέρων ἰδεῶν· διότι, κατὰ τὸν Μαρμοντέλον, εὐχάριστον εἶναι νὰ ᾔναι τις ἀπλοῦς ἐκφράζων μεγάλα πράγματα ἢ εὐγενῆ αἰσθημὰ καὶ καθ' ἑαυτὰ ἐνδιαφέροντα. Ἐπὶ τοιαύτῃ ἀπλότητι διακρίνεται ὁ Ξενοφῶν, ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Θεόκριτος, ὁ Ἀνacreων, ὁ Πισίδοτος καὶ ὁ Οὐγκρος.

δ. Ἀρετὴ τοῦ ἀπλοῦ ὕψους εἶναι τάξις, εὐκρίνεια, συντομία καὶ ἀπλότης. Ἀποφεύγον δὲ τὴν εὐρυθμίαν τῶν κώλων καὶ τὴν συμμετρίαν τῶν περιόδων, δὲν πρέπει νὰ ᾔναι μῆτε ταπεινὸν, μῆτε τετριμμένον, μῆτε νὰ φεύγῃ τὰ φυσικὰ κοσμήματα· διότι τότε περιπίπτει εἰς τὴν λεκτικὴν κακίαν, ὀνομαζομένην ξηρότητα. Γίνεται δὲ ξηρὸς ὁ τοῦ λόγου χαρακτήρ ἢ δι' ἑλλειψιν νοσημάτων, ἢ ἐὰν διὰ μικρῶν καὶ ταπεινῶν λέξεων ἐκφράζωμεν τὰ μεγάλα, καὶ τὰ σμικρύνωμεν.

Β'. Περὶ γλαφυροῦ.

§ 102. α. Τὸ γλαφυρόν δὲν περιορίζεται μόνον ἐντὸς τοῦ κυρίως καλοῦ λεκτικοῦ· ἀλλὰ πᾶν εἶδος λεκτικοῦ, ἐν ᾧ πρὸς ἡδονὴν μεταχειρίζονται ἅπαντα τὰ δυνατὰ κοσμήματα καὶ ἅπαντα ἢ ἐφικτὰ ἐπεξεργασία ὀνομάζεται γλαφυρόν. Εὐμελὲς τῶν ὀνομάτων

των ἐκλογῇ, συμμετρία καὶ εὐρυθμία συνθέσεως, ζωηρότης τρόπων καὶ σχημάτων χάρις, ἐκφραζόντων νοήματα ἢ αἰσθήματα καλὰ, ἴλαρά καὶ τερπνὰ, ἀποτελοῦσι γλαφυρὸν χαρακτήρα.

6'. Ἀρεταὶ τοῦ γλαφυροῦ εἶναι μάλιστα λεκτικὴ γλαφυρότης, πλοῦτος, λεπτότης, ἀβρότης, ἀφέλεια, χάρις.

1) Ἡ ἰδίως λεκτικὴ γλαφυρότης ἀποτελεῖται ἐξ ἁπασῶν τῶν τοῦ λεκτικοῦ χαρίτων· καὶ μάλιστα ἐκ τῆς σαφηνείας, ἐκ τῆς καθαρότητος καὶ ἐκ τῆς ποικιλίας τοῦ ὅρους, ἐκ τῆς καλῆς χρήσεως τῶν σχημάτων καὶ τρόπων, ἐκ τῆς ἐκλογῆς τῶν λέξεων καὶ ἐκ τῆς εὐρυθμίας τῶν περιόδων.

2) Ὁ δὲ πλοῦτος ἐκ τοῦ πλούτου καὶ τῶν ἰδεῶν, καὶ τῶν λαμπρῶν ἐκφράσεων. Ἀμφότερα ταῦτα πρέπει νὰ συμβαδίζωσι· διότι λαμπραὶ φράσεις κεναὶ ἰδεῶν ἐνοχλοῦσι· δαψιλεῖς δὲ ἐννοιαὶ μὴ ἐκφραζόμεναι διὰ λαμπρῶν καὶ ἐκπληκτουσῶν εἰκόνων, ἀποτελοῦσι ψυχρὸν καὶ μαραντικὸν λεκτικόν. Ὁ πλοῦτος τοῦ λεκτικοῦ ἐξαρτᾶται μάλιστα ἀπὸ τῆς γονιμότητος καὶ φωτεινότητος τῆς τοῦ συγγραφέως φαντασίας. ἔχει δὲ σκοπὸν οὐσιώδη ἢ ἀρετὴ αὐτὴ νὰ ποιῇ αἰσθητὰς ἁπάσας τὰς μᾶλλον ἀφηρημένας ἰδέας, δίδουσα, οὕτως εἰπεῖν, σῶμα, ὄψιν, καὶ μεταμορφόουσα δι' ἀρμοδίων μεταφορῶν εἰς σχεδὸν ὕλικά καὶ ψηλαφητὰ ἀντικείμενα.

3) Ἡ δὲ λεπτότης συνίσταται ἐκ τῆς τέχνης τοῦ μὴ ἐκφράζειν κατ' εὐθείαν τὸ νοούμενον, ἀλλ' ἀφίνειν αὐτὸ εὐκόλως ὑπονοεῖσθαι· ὁμοιάζει δὲ αἶνιγμα, οὗ τινος τὸ γράμμα παραχρῆμα ὑπὸ τῶν εὐφρων μαντεύεται.

4) Ὡς ἡ λεπτότης εἶναι ἀβρότης τοῦ νοός, οὕτω καὶ ἡ ἀβρότης εἶναι λεπτότης τοῦ αἰσθήματος.

5) Ἡ δὲ ἀφέλεια συνίσταται ἐκ τῆς χρήσεως ἀπλοϊκῶν τινων καὶ φυσικῶν ἐκφράσεων μὴ φαινομένων ἐσκεμμένων· ἐκ τινων συντάξεων εἰκαίως πῶς γινομένων, καὶ ἐκ τινων στροφῶν καινοπρεπῶν μὲν, φυλακτουσῶν ὅμως πεπαλαιωμένων χαρακτήρα. Ἀλλὰ διὰ τὴν πιθανότητα, ἡ ἀφέλεια τῶν φράσεων πρέπει νὰ σχετίζεται πρὸς τὴν ἡλικίαν καὶ τὰ ἔθνη τῶν προσώπων.

6) Ἡ δὲ χάρις περιλαμβάνουσα ἐν γένει πᾶν τὸ ἀρέσκον, ἀποτελεῖται ἐκ τῆς εὐστροφίας καὶ τῆς εὐαρέστου ποικιλίας τῶν κινήσεων, ἐκ τῆς κομψότητος τῶν ἐκφράσεων, καὶ ἐν γένει ἐκ τῆς ἐπιτυχοῦς ἀναμίξεως ἁπάντων τῶν κοσμημάτων ἅτινα εἰς τὴν λαμπρότητα καὶ γλυκύτητα τοῦ λεκτικοῦ συντελοῦσιν. Εἶναι δὲ αὕτη ἡ τελειότης τῆς τέχνης. Ὅθεν εἶπε καὶ ὁ Λαφονταίνος, ὅτι ἡ χάρις εἶναι ὡραιότερα τῆς ὡραιότητος.

Σημ. ὁ Βλαῖρος (Lec. XVIII, Tom. I, p. 444) λέγει, ὅτι τὸ γλαφυρὸν λεκτικόν, διὰ τε τὴν εὐρυθμίαν καὶ τὴν φύσιν τῶν μεταχειριζομένων κοσμημάτων, κατέχει τὴν ὑψηλότεραν θέσιν τοῦ ἐπεξεργασμένου ὕφους. Δίδεται μάλιστα τ' ὄνομα τοῦτο εἰς τὸ ὕψος, ὁπόταν ἔχη τὴν ἀξίαν ἣν τὰ κοσμήματα δύνανται νὰ δώσωσιν, ἄνευ ἐλλείψεως ἢ ὑπερβολῆς. Εἰς αὐτὴν δὲ ὅτι ἡ τελεία γλαφυρότης ὑποτίθῃσι μεγάλην σαφήνειαν, καθαρότητα καὶ καταλληλίαν εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν λέξεων, καὶ ἐπιμέλειαν καὶ ἐπιδεξιότητα εἰς ἀρμονικὴν σύνθεσιν. Ὑποτίθῃσι προσέτι, ὅτι ἡ φαντασία ἐπιχύνει ἐπὶ τοῦ ὕφους τοσαύτην χάριν καὶ καλλονὴν ὅσην ἡ ὑπόθεσις ἐπιδέχεται, ἡνωμένας μετ' ἐκείνης τῆς λάμψεως ἣν ἡ ἀρμοδία τῶν τρόπων καὶ τῶν σχημάτων χρῆσις παράγει. Συντόμως εἰπεῖν, γλαφυρὸς συγγραφεὺς εἶναι ὁ τῇ φαντασίᾳ καὶ τῇ ἀκοῇ ἀρέσκων, ὁ φωτίζων τὸν νοῦν· καὶ μετὰ τῆς ἀξίας τῶν ἐννοιῶν περιλαμβάνει πᾶν ὅ,τι τῷ λεκτικῷ παρέχει κόσμον ἄνευ ὑπερβολῆς καλλωπισμοῦ. Τοιαύτην δὲ θέσιν κατέχουσι μόνον οἱ συγγραφεῖς τῆς πρώτης τάξεως. Τοιοῦτοι δὲ εἶναι Ὀμηρος, Εὐριπίδης, Ἀριστοφάνης, Ἡρόδοτος, Πλάτων, Ξενοφῶν.

γ'. Ὄταν δὲ ἀμελῶμεν τὸ πραγματικόν, καταβάλλωμεν δὲ ἅπασαν τὴν ἡμετέραν σπουδὴν εἰς ὑπερβολικὴν ἐπιτήδευσιν τῶν λεκτικῶν κοσμημάτων, καὶ μάλιστα μέχρι λεξιθηρίας εἰς ἐξονόχισιν τῶν παρισώσεων, τῶν ὁμοιοτελεύτων, τῶν ἀντιθέσεων καὶ τῶν τοιούτων σχημάτων, κατὰ τοὺς σοφιστὰς, περιπίπτομεν εἰς τὸ ἀμάρτημα, ὑπερκαλλωπισμὸς καλεῖται.

IV. Περὶ ὕφους ἢ ὑψηλοῦ.

§ 103. Ὑψηλὸν λέγεται πᾶν τὸ ἔχον ὕψος· ὕψος δὲ εἶναι ἡ ιδιότης αὕτη, δι' ἣν τὸ ἔχον ταύτην λέγεται ὑψηλόν. Διὰ δὲ τὴν πλήρη τοῦ ὑψηλοῦ θεωρίαν διαιροῦμεν τὸ ὕψος, α) εἰς πραγματικὸν ὕψος, καὶ β) εἰς λεκτικόν.

α. Πραγματικὸν ὕψος.

§ 104. α. Πραγματικὸν ὕψος· λέγομεν τὸ ἐν τοῖς πράγμασι ἥτοι ἐν τοῖς ἀντικειμένοις θεωρούμενον. Εἶναι δὲ ὑψηλὸν πᾶν ὅ,τι διὰ τὸ ἑαυτοῦ ὑπέρμετρον μέγεθος ἀναδιβάλλει τὴν ψυχὴν εἰς τὸν νοητὸν κόσμον, καὶ φέρει εἰς θαυμασμὸν καὶ ἔκστασιν· ἢ, ὑψηλὸν εἶναι τὸ διὰ τοῦ ἀσυγκρίτου αὐτοῦ μεγέθους ποιοῦν ἡμῶς

ἐποπτεύειν τὸ ἄπειρον διὰ τοῦ πεπερασμένου, καὶ διὰ τοῦτο ἡδύνον.

Ε'. Ἄπαντα τὰ ὑψηλὰ εἶναι ἢ ὑπὲρ αἰσθῆσιν ἢ αἰσθητά. Περιλαμβάνονται δὲ ὑπὸ μὲν τὰ ὑπὲρ αἰσθῆσιν, 1) πρῶτον καὶ κατὰ πρῶτον λόγον τὸ κατὰ τόπον καὶ χρόνον ἄπειρον, τὸ ἰδανικώτατον ὕψος, τὸ παντοδύναμον καὶ ἀπειροτέλειον Ὄν, ὁ ὕψιστος Θεός. 2) Τὰ λεγόμενα ἠθικά, ἤτοι τὰ γενναῖα φρονήματα καὶ τὰ μεγάλα αἰσθητάματα τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν, ἐν δεινοῖς καιροῖς ἐνεργούντων δι' ἐκπληττούσης ἀταραξίας καὶ αὐταπαρνήσεως. — Ἰπὸ δὲ τὰ αἰσθητικά ὑψηλὰ περιλαμβάνονται, 1) τὰ φυσικά· οἷον ὁ ἄπειρος τὴν ἑκτασιν καὶ ἑναστρος οὐρανός, ὁ χειμαζόμενος ὠκεανός, ὑψηλὰ ὄρη, εὐρύταται πεδιάδες, κεραυνοί, βρονταί, σεισμοί, κλ. 2) Τὰ τεχνητά, δι' ὧν ἡ ἀνθρώπινος εὐφυΐα μιμνῆται τὰ τε ὑπὲρ αἰσθῆσιν καὶ φυσικά ὕψη, οἷον αἱ πυραμίδες τῆς Αἰγύπτου, τὸ ὑπὸ τοῦ Φειδίου ἄγαλμα τοῦ Ὀλυμπίου Διός, ὁ ναὸς τῆς ἁγίας Σοφίας, οἱ τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου ἐν Ῥώμῃ καὶ Λονδίῳ, αἱ διὰ ποιημάτων ἢ εἰκόνων παραστάσεις μεγάλων πολέμων, κατακλυσμῶν, πυρκαϊῶν, ναυαγίων, κλ. Ταῦτα πάντα διὰ τὰ ὑπέρμετρα αὐτῶν μεγέθη καὶ δυνάμεις ἀνυψοῦσιν, ἐκπληττοῦσι καὶ εἰς θαυμασμόν φέρουσιν.

Υ'. Τὸ ὑψηλὸν γίνεται ἀντιληπτὸν ἢ ἐξωτερικῶς διὰ τῆς ὁράσεως ἢ ἀκοῆς, ἐν ᾧ περιέχεται πᾶν σωματικὸν μέγεθος καὶ ὀνομάζεται σωματικὸν ὑψηλόν· ἢ μόνον ἐσωτερικῶς δι' ἐνεργείας καὶ ἐπιλογισμοῦ τοῦ νοός, ἐν ᾧ περιλαμβάνεται πᾶν πνευματικὸν καὶ νοερὸν, καὶ ὀνομάζεται νοερὸν ὑψηλόν.

Δ'. Τὸ μέγεθος τοῦ ὕψους θεωρεῖται ἢ κατ' ἑκτασιν, κατὰ τὰς μαθηματικάς αὐτοῦ διαστάσεις, πλάτος, μήκος καὶ ὕψος ἢ βάθος, οἷον ὄρος ὑψηλόν, ὁ ἐκτεταμένος οὐρανός ἢ ὠκεανός, καὶ τότε λέγεται ἐκτεταμένον ἢ μαθηματικόν· ἢ κατὰ βάθος καὶ τὴν ἐπίτασιν τῶν ἑαυτοῦ δυνάμεων, ὅτε, ἀνευ μεγάλης διαρκείας ἢ ἐκτάσεως, ἔχει μεγάλης ἐνεργείας ἢ φοβερὰ ἀποτελέσματα, οἷον σεισμός, κεραυνός, κανονοβολή, χειμαζομένη θάλασσα, ἀναφλεγόμενος κρατὴρ, καὶ ὀνομάζεται ἐπιτεταμένον ἢ δυναμικὸν ὕψος.

Ε. Ἀντιλαμβανόμεθα δὲ τὸ ὕψος,

1) Τῶν μὲν αἰσθητῶν διὰ τῆς ὁράσεως καὶ ἀκοῆς ἐκ τῶν ἐντυπώσεων τῆς ἀμέσου αὐτῶν ἐνεργείας ἐπὶ τὰ αἰσθητήρια ταῦτα· οἷον ὁρῶντες τὸ ὄρος καὶ ἀκούοντες τὸν κεραυνόν, ἀντιλαμβανόμεθα τοῦ μεγέθους αὐτῶν δι' ἀμέσου αἰσθητικῆς

ἐποπτείας, ὀλίγον πρὸς τοῦτο ἐνεργοῦντες δι' ἐπολογισμοῦ τοῦ νοός.

2) Τῶν δὲ ὑπὲρ αἴσθησιν, διὰ τοῦ νοός· ἐνταῦθα δὲ ἀληθεύει, νοὺς ὁ ρῆξ, καὶ νοὺς ἀκούει. ἵνα δὲ οὗτοι κατανοήσῃ ταῦτα, πρέπει νὰ λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν καὶ ἐπιλογιστικῶς θεωρῶνται,

α) Ἡ φύσις ἢ οἱ χαρακτῆρες τοῦ θεωρουμένου ὑψηλοῦ, δι' ἐξαικονίσεως ἢ παραθέσεως αἰσθητοῦ γινομένου, καὶ ἀμέτρου ἢ ὡς ἀμέτρου εἰς τὴν ψυχὴν παριστανομένου. Οὕτως, εἰς κατ' ἑκτασιν τῆς αἰωνιότητος παράστασιν ὁ μὲν προσήτης Δαβὶδ λέγει, ὅτι *χίλια ἔτη ὡς πρὸς αὐτὴν εἶναι ὡς ἡμέρα* ἢ ἐχθὲς ἥτις διήλθεν. Ὁ δὲ ποιητὴς Ἀλλερος, ὅτι ὁ ταχύτερος νοὺς, εἰς τάχος ὑπερέχων καὶ ἄνεμον, καὶ ἥχον, καὶ χρόνον, καὶ αὐτὸ τὸ φῶς, ὡς πρὸς τὴν αἰωνιότητα ἐλέγχεται βραδύς, καὶ πέρας δὲν εὐρίσκει.

β) Ἡ ἐνέργεια ἢ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐνεργείας τῶν ὑψηλῶν. Τοιοῦτον εἶναι, τὸ τῆς ἱερᾶς γραφῆς· «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· γεννηθῶ φῶς· καὶ ἐγένετο φῶς» (Γεν. Α', 3)· καὶ τὸ τοῦ Ὁμήρου (Ἰλ. Α', 528),

«ἦ, καὶ κυανέησιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων·

Ἀμβροσίαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρόσαντο ἄνακτος

Κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο· μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὀλυμπον.»

καὶ τὸ, «— Τρέμε δ' οὔρεα μακρὰ καὶ ὕλην

Ποσσὶν ὑπ' ἀθανάτοισι Ποσειδάωνος ἰόντος» (Ἰλ. Ν, 18)

καὶ μυρία ἄλλα τῶν προφητῶν καὶ ποιητῶν, διὰ συντομίαν παραλειπούμενα. Ἐνταῦθα ὑπάρχονταί καὶ τὰ ὑπὲρ φύσιν μέσα, ἐν οἷς διαμένει, ἢ δι' ὧν φέρεται, ἢ ἃ ὁ Θεὸς περιβάλλεται, οἷον φῶς, σκότος, χειρὸς βεῖμ, ἄνεμος, καπνός, γνῶφος, ὡς ἐν τῷ 12' ψαλμῷ παρίσταται ἡ ἐπιρράνεια τοῦ Παντοκράτορος· «Καὶ ἐπέβη ἐπὶ Χερουβεὶμ, καὶ ἐπετάσθη· ἐπετάσθη ἐπὶ πτερόγων ἀνέμων. Καὶ ἔθετο σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ.»

γ) Τὰ μεγάλα φρονήματα ἢ τὰ ὑψηλὰ αἰσθήματα ἐπὶ τῶν ἠθικῶν· ἅτινα διὰ μεγαλοφροσύνης ἢ, ἐν μέσῳ δεινῶν, δι' ἀταραξίαν, αὐταπάρνησιν ἢ φιλοπατρίαν ἐλκύουσι τὸν θαυμασμόν. Ὁ αἰχμάλωτος Πῶρος ἐρωτώμενος ὑπὸ τοῦ νικητοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου, πῶς θέλει νὰ τὸν μεταχειρισθῇ, ἀποκρίνεται, βασιλικῶς! Ὁ Ἀλέξανδρος προτρεπόμενος ὑπὸ τοῦ Παρμενίωνος νὰ δεχθῇ τὰ παρὰ τοῦ Δαρείου ἄπειρα δῶρα, ἀποκρίνεται, ἐλάμβανον ταῦτα, εἰ ἤμην Παρμενίων. Ἀνακαλύψας ὁ Αὐγουστος τὴν κατὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ζωῆς συνωμοσίαν ὑπὸ τοῦ Κίννα, ἀντί τι-

μωρία· τῷ προσφέρει τὴν ἑαυτοῦ φιλίαν· «*Soyons amis, Cinna, c'est moi qui t'en convie.*» Ὁ γέρον Ὀράτιος, μαθὼν, ὅτι ἐκ τῶν τριῶν υἱῶν του, ἐπὶ τῆς κατὰ τῶν τριῶν Κουριατίων μονομαχίας, οἱ μὲν δύο ἐφονεύθησαν, ὁ δὲ τρίτος, ὡς εἰς κατὰ τριῶν, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ, διότι, (εἶπε πρὸς δικαιολογίαν του ὁ ἄγγελος), «*Τί ἐπρεπε νὰ πράξῃ;*» — «*Ν' ἀποθάνῃ,*» μετ' ἀγανακτήσεως ἀπεκρίθη ὁ γέρον. Βλέπων ὁ ἄγνωστος Καῖσαρ τὸν Κυβερνήτην του δειλιῶντα διὰ τὸ μέγεθος τῆς θαλασσίας τρικυμίας, καὶ θέλοντα νὰ ἐπιστρέψῃ, λέγει πρὸς αὐτὸν ἐκπληκτον· «*Μὴ δέδιδι, Καῖσαρα φέρεαι.*» Τὰ τοιαῦτα εἶναι ὑψηλά, διότι μεγαλοφροσύνης καὶ γενναίων ἀποφάσεων πληροῦσιν ἡμᾶς· «*φύσει γάρ πως ὑπὸ τ' ἀληθοῦς ὕψους ἐπαίρεται τε ἡμῶν ἡ ψυχὴ, καὶ γαῦρόν τι παράστημα λαμβάνουσα πληροῦται χαρᾶς καὶ μεγαλουχίας, ὡς αὐτὴ γεννήσασα, ὅπερ ἤκουσεν,*» λέγει ὁ Λογγίνος (Ζ', σελ. 10). Πολλάκις δὲ καὶ παράτολμοι κακοῦργοι θαυμάζονται, οὐχὶ διὰ τὸ κακούργημα, ἀλλὰ διὰ τὸ μέγεθος τῆς τόλμης ἢ τῆς ἀταραξίας δι' ὧν ἐνεργοῦσιν· οἷον ἡ Μήδεια, ἵνα ἐκδικηθῇ τὸν ἄνδρα, ἀποφασίζει τῶν τέκνων τῆς τὸν φόνον (Εὐριπ. Μῆδ. 1070)· «*Καὶ μανθάνω μὲν οἷα δρᾶν μέλλω κακὰ· θυμὸς δὲ κρίσσω τῶν ἐμῶν βουλευμάτων.*»

Σημ. Τὸ ὕψος, ὡς σχετιζόμενον μετὰ τοῦ ἀπολύτου καὶ τοῦ ἀπείρου, εἶναι δυσκατάληπτον. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ὕψος καὶ κάλλος εἶναι ἀπασῶν τῶν καλῶν τεχνῶν αἱ θεμελειωδέστεραι ἰδέαι (§ 100, Σημ.), συγκεχυμένως ἐξεληφθησαν ἐνίοτε παρὰ τε τῶν ἡμετέρων Ἀλ. Διονυσίου καὶ Λογγίνου (ἰδ. περὶ Συνθ. σ. 23, καὶ σελ. 97, Σημ.), καὶ παρὰ τινων νεωτέρων. Φιλοσοφικαὶ ἰδέαι οὐχ ἦττον ἢ τοῦ ὕψους καὶ κάλλους ἢ φιλολογικαὶ, ἐξετέθησαν ἐκ παραλλήλου εἰς διάκρισιν παρὰ διαστήμων φιλοσόφων. Καὶ ὁ μὲν Κάντιος λέγει περὶ ὕψους καὶ κάλλους. Τὸ μὲν ὕψος πρέπει νὰ ᾔῃαι πάντοτε μέγα, τὸ δὲ κάλλος δύναται καὶ εἰς τὰ πλεόν ἐλάχιστα ἐκταθῆναι. Τὸ ὑψηλὸν ὀφείλει ἀπλοῦν εἶναι, τὸ δὲ καλὸν δέχεται καὶ κοσμήματα. Τὸ καλὸν ἀπαραιτήτως θέλει ὄρια, τὸ δὲ ὑψηλὸν δύναται ἄνευ ὀρίων εἶναι, καὶ μάλιστα αὐξάνει ἢ ἐξ αὐτοῦ ἡδύτης, διὰ τὴν ἑλλειψιν περάτων. Ὁ δὲ Βούρκης (Burke) λέγει, Τὰ μὲν ὑψηλά εἶναι μεγάλα ἐν ταῖς διαστάσεσιν αὐτῶν· τὰ δὲ καλὰ, συγκριτικῶς μικρά. Τὸ μὲν καλὸν εἶναι ὁμαλὸν καὶ ἐπεξεργασμένον· τὸ δὲ ὑψηλὸν, τραχὺ καὶ ἡμελημένον. Τὸ μὲν καλὸν ἀποφεύγει τὴν εὐθείαν γραμμὴν, καὶ δι' ἀνεπαισθήτων παρεγκλίσεων ἀπομακρύνεται ταύτης· τὸ δὲ ὑψηλὸν, ἐν πολλαῖς περιστάσεσι, προσάγεται τῇ εὐθείᾳ, ἢ βιαίως καὶ ἀποτόμως ἐκκλίνει ταύτης. Τὸ

σκότος εἶναι πολέμιον τοῦ καλοῦ· τὸ δὲ ὑψηλὸν καλύπτεται ἐν τῷ σκότει καὶ γνόφῳ. Τέλος ἡ εὐστροφία καὶ λεπτότης συνδυάζονται τῷ κάλλει, ἐν ᾧ τὸ ὑψηλὸν ζητεῖ τὴν στερεότητα καὶ τὸν ὄγκον. Ὁ δὲ Ζουφρουᾶς (Jouffroy) ταῦτα· Μοι φαίνεται, λέγει, ὅτι τὸ μὲν αἶσθημα τοῦ ὑψηλοῦ διεγείρει ἐν ἡμῖν πᾶν ὅ,τι μέγα, εὐγενές, καὶ σεμνὸν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ φύσει, ὑψοῖ ἡμᾶς ὑπεράνω ἡμῶν αὐτῶν, καὶ διατίθησιν εἰς περιφρόνησιν τοῦ ταπεινοῦ, εἰς γενναίας θυσίας, καὶ εἰς σπουδαίας ἀρετάς· τὸ δὲ αἶσθημα τοῦ καλοῦ διεγείρει ἀπεναντίας ἀπάσας τὰς εὐμενεῖς τῆς καρδίας διαθέσεις, διατίθησιν εἰς ἀγάπην, εἰς φιλίαν, εἰς εὐνοϊκὰ αἰσθήματα, εἰς ἡδέα πάθη. Τὸ μὲν πρῶτον φέρει μετ' ἑαυτοῦ τὰς σεμνὰς ἰδέας, τὰς θλιβεράς, τὰς θρησκευτικάς· τὸ δὲ δεύτερον, τὰς εὐαρέστους, τὰς ζωηράς, τὰς φαεινὰς. Τὸ μὲν αἶσθημα τοῦ ὕψους ποιεῖ ἡμᾶς ἐπιστρέφειν εἰς ἑαυτοὺς, βυθίζει εἰς μελέτην καὶ βεβασμὸν· τὸ δὲ αἶσθημα τοῦ κάλλους περισπᾷ ἡμᾶς ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν, καὶ φέρει εἰς ἐνέργειαν καὶ εἰς τὸν ἐξωτερικὸν βίον· τείνει νὰ ἐκτείνηται πρὸς τὰ ἔξω, εἶναι ἀρθρον ἐν λόγοις, ἐν ᾧ τὸ αἶσθημα τοῦ ὕψους εἶναι συγκεντρωμένον, σιγηλὸν, ἄρῳρον. Ὡς τε μετὰ τινος ἀληθείας δύναται τις εἰπεῖν, ὅτι τὸ μὲν ὑψηλὸν εἶναι ἐρημικὸν, τὸ δὲ καλὸν κοινωνικόν. Εὐχαρίστως δὲ ἤθελον προσθέσει, εἰ ἐπατρέπετο ἡ ἔκφρασις, ὅτι ἡ μὲν τοῦ καλοῦ ἡδονὴ εἶναι μᾶλλον ἡδυπαθής· ἡ δὲ ἡδονὴ τοῦ ὑψηλοῦ, μᾶλλον καθαρὰ. Ἀγνοῶ μάλιστα εἰ ὅλως ἡ λέξις ἡδονὴ ἀνήκει εἰς ἐκεῖνο τὸ σεμνὸν αἶσθημα ὕπερ ἐν τῇ θέᾳ τοῦ ὑψηλοῦ ἐμπνεσμέθ'· αἶσθημα ὕπερ ἀληθῶς προσηλοῖ ἡμᾶς ἰσχυρῶς, καὶ ἰσχυρότερον μάλιστα τοῦ κάλλους, ἀλλ' οὐδὲν κοινὸν μετ' αὐτοῦ ἔχον. — Παρατηρητέον προσέτι, ὅτι, ἐντὸς τινῶν ὁρίων, τὸ ὕψος δύναται νὰ συνδυασθῇ μετὰ τοῦ κάλλους· οἷον τὸ ὑπὸ τοῦ Φειδίου ἄγαλμα τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, ἡ Ἀθηνᾶ τῆς τῶν Ἀθηνῶν ἀκροπόλεως, ὁ ναὸς τῆς ἁγίας Σοφίας, ὁ τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου ἐν Ῥώμῃ, ὁ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἐν Λονδίνῳ κλ., ἕτινα μετὰ τοῦ κάλλους ἔχουσι καὶ ἱκανὸν μέγεθος.

β'. Ὑψος ἐν λόγοις ἢ ὑψηγορία, ὑψηλοφανὲς λεκτικόν,
καὶ ἀντίθετοι τῆς ὑψηγορίας κακία.

105. α'. Τὸ ὕψος τοῦ λόγου ὀνομάζομεν μετὰ τοῦ Λογγίνου καὶ ὑψηγορίαν· «ἐπεὶ δὲ πάντες, ὡς ἂν εἴποι τις, πᾶσι τινες εἰσὶν αἱ τῆς ὑψηγορίας γονιμώταται» — (α', σ. 11). Εἶναι δὲ ὅ-

ύψηγορία, ἥτοι ὕψος λόγου, ἡ διὰ λόγου τῶν ὑψηλῶν πραγμάτων ὑψηλὴ παράστασις, ἢ, τὸ περιγράφειν τὰ οἰκοθεν ὑψηλὰ οὕτως, ὥστε ἡ ἐντύπωσις νὰ γίνηται ἰσχυρά.

Β'. Ἀρεταὶ τῆς ὑψηγορίας εἶναι τρεῖς μάλιστα, ἀπλότης, συντομία, καὶ δύναμις.

1) Ἡ μὲν ἀπλότης ἀντίκειται εἰς τὸ ἐπιτετηδευμένον καὶ λίαν ἐπεξεργασμένον ὕψος, ἀρμόδιον εἰς τὴν γλαφυρότητα μᾶλλον ἢ εἰς τὸ ἀληθές ὕψος τοῦ λόγου. Ὁ μὲν ὑπὸ τοῦ ὕψους παθαίνόμενος, βιαίως φέρεται, εἰκαίως καὶ ὥς ἔτυχεν, ἐπομένως δὲ ἀπλῶς ἐκφράζεται· ἡ δὲ γλαφυρότης καὶ ὁ κόσμος ὑποθέτουσιν ἥτυχον νοῦν, καὶ ἀτάραχον καρδίαν, ἅπερ τῷ ὕψει ἀντίκεινται. Ἀλλ' ἡ ἀπλότης ἀποφεύγουσα τὸν καλλωπισμὸν καὶ τὸν ὄγκον, ἀποδρίπτει ἐπίσης τὰς ταπεινάς καὶ τετριμμένας ἐκφράσεις· διότι αἱ ὑψηλαὶ ἐννοιαί οἰκοθεν συνήθως περιβάλλονται ἀξιοματικὸν λεκτικόν.

2) Ἡ δὲ συντομία προκύπτει, ἐὰν ἀμέτως ὀνομάζωμεν τοὺς οὐσιώδεις τοῦ ἀντικειμένου ὑψηλοὺς χαρακτήρας, τοὺς τὸ αἰσθημα τοῦ ὕψους διεγείροντας, καὶ παραλείπωμεν τοὺς δευτερεύοντας, τὰς αἰτιολογίας, καὶ τὰς ἰδιαιτέρας ἡμῶν παρατηρήσεις ἢ σκέψεις· διότι ὁ ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τοῦ ὕψους ταραττόμενος, καὶ τὴν τοῦ ἀπείρου κλίμακα ἀγωνιζόμενος νὰ διατρέξῃ, οὔτε νὰ σκεφθῇ καιρὸν ἔχει, διότι κατακρημνίζεται εἰς σκέψεις περισπώμενος, οὔτε εἰς λεπτολογίας νὰ εἰσέλθῃ. Ἀλλ' ὅταῦτα ἀποφεύγων, φρίσει εἶναι σύντομος. Ὅθεν, ὡς εἶδμεν (§ 104, ε'), ἡ ὑψηγορία καὶ ἀπλότης καὶ συντομίαν ἔχει· «Γενηθήτω φῶς· καὶ ἐγένετο φῶς.»

3) Ἡ δύναμις τῆς ὑψηγορίας, καὶ ἐν γένει τοῦ λόγου, προκύπτει οὐ μόνον ἐκ τῆς συντομίας καὶ ἀπλότητος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐκλογῆς χαρακτήρων καὶ τῶν περιστατικῶν τοῦ περιγραφόμενου ἀντικειμένου, ὡς ἄριστα παρατηρεῖ καὶ ὁ Βλαῖρος (Lec. IV, Tom. I, σ. 73-78), ἵνα ὑπὸ τὴν πλήρη καὶ τὴν μᾶλλον ἐκπληττουσάν ἐποψίν παρασταθῇ. Τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον ὑπὸ διαφόρους ὄψεις δύναται νὰ θεωρηθῇ· ἀναδείκνυται δὲ μᾶλλον ἢ ἥττον ὑψηλὸν κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν χαρακτήρων αὐτοῦ καὶ τῶν περιστατικῶν. Εἰς τοῦτο συνίσταται ἡ μεγάλη τέχνη τοῦ συγγραφέως, καὶ ἡ δυσκολία ὑψηλῆς περιγραφῆς. Ἐὰν ἡ περιγραφή ᾖ καὶ γενικὴ καὶ γυμνὴ περιστατικῶν, ἀμαυροῦται τὸ ἀντικείμενον, καὶ ἡ μικρὰν ἢ οὐδεμίαν ἐντύπωσιν ἐμποιεῖ· ἐὰν δὲ παρεμβάλλωνται τετριμμένα ἢ ἄκαίροι περιστάσεις, τὸ ἀντικεί-

μενον ἐκπίπτει. Ἴδου ἐκ τοῦ Ὀμήρου (Ὀδύσ. ε', 291-) ἐν τοιοῦτον παράδειγμα, τρικυμίαν περιγράφοντος·

Ὡς εἰπὼν, σὺναγεν ναφέλας, ἐτάραξε δὲ πόντον
 Χερσὶ τρίαιναν ἐλών· πάσας δ' ὀρέθουνεν ἀέλλας
 Παντοίων ἀνέμων· σὺν δὲ νεφέεσι κάλυψεν
 Γαῖαν ὁμοῦ καὶ πόντον· ὀρώρει δὲ οὐρανόθεν νύξ.
 Σὺν δ' Εὐρὸς τε Νότος τ' ἔπεσε Ζέφυρός τε δυσαχὴς
 Καὶ Βορέης αἰθρηγενέτης, μέγα κύμα κυλίνδων.

§ 106. Τῆς ὑψηγορίας, ἥτοι τοῦ ἀληθῶς ὕψους λόγου πρέπει νὰ διακρίνωμεν τὸ ὑψηλοφανὲς λεκτικόν, τῇ ὑψηγορίᾳ συγχεόμενον, καὶ διαιρούμενον εἰς *ὑψηλὸν ὕψος* καὶ εἰς *ἀδιάπτωτον*.

α) *Ἵψηλὸν ὕψος*. Νομίζουσι τινες, ὅτι λέξεις πομπώδεις, σεσωρευμένα ἐπίθετα, καὶ ὀγκώδεις φράσεις ὑπὲρ τὴν κοινὴν γλῶσσαν ὑψούμενα, συντελοῦσιν εἰς ὑψηγορίαν, ἢ μᾶλλον τὸ ὕψος ἀποτελοῦσιν· ἀμαρτάνουσιν ὁμῶς. Οὔτε οἱ τρόποι, οὔτε σχήματα, οὔτε ἅπαντα τὰ τῶν ῥητόρων περιτεχνήματα δύνανται τὴν ἑλλειψιν τοῦ ἀληθοῦς ὕψους ν' ἀναπληρώσωσι. Βάσις τῆς ὑψηγορίας εἶναι αὐτὴ ἡ φύσις τοῦ περιγραφομένου. Ἐὰν ἡ θεὰ τοῦ ἀντικειμένου ἢ ἡ μόνη αὐτοῦ παρουσία δὲν διεγείρῃ μεγάλας ἰδέας, σπουδαίας, ἐξ ἐκείνων ἃς ὑψηλὰς καλοῦμεν, ἢ περιγραφὴ τούτου τοῦ ἀντικειμένου, καὶ τοι καλὴ ἄλλως, οὐδέποτε ὑψηλὴ ἔσται. Τῇς ὑψηγορίας λοιπὸν πρέπει ν' ἀποκλείωμεν τὰς καλὰς, λαμπράς ἢ γλαφυράς περιγραφάς, ὑψηλοφανεῖς φαινομένας.

β) *Ἀδιάπτωτον*. Ὀνομάζομεν δὲ *ἀδιάπτωτον* τὸ λεκτικὸν ἐκείνων, οἵτινες διὰ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐκυτῶν συλλήψεων, δι' ἀδιαλείπτου σειρᾶς εὐγενῶν ἰδεῶν πληρουσῶν τὰς ἰδίας συγγραφάς, καὶ διὰ λαμπρᾶς καὶ λυρικῆς οὕτως εἰπεῖν συνθέσεως ἀναδιδάσκουσι καὶ μετέωρον κρατοῦσι τοῦ ἀγανώστου τὸν νοῦν διηνεκῶς εἰς λίαν ὑψηλὸν τόνον. Τούτους δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν *ἀδιαπτώτους*, καὶ, οὕτως εἰπεῖν, κατὰ συνέχειαν ὑψηλοῦς. Τοιοῦτοι δὲ εἶναι Πλάτων καὶ Δημοσθένης.

Σημ. Ὁ Λογγίνος λέγων (ΚΒ'. σ. 34) «—ὡς ἐπὶ παντελεῖ τοῦ λόγου διαπτώσει» —, καὶ Ας', σ. 49—50), «—ἐπειδὴ τὸ μὲν ἀδιάπτωτον, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τέχνης ἐστὶ κατάρθωμα» —, θεωρεῖ τὴν διάπτωσιν καὶ τὸ ἀδιάπτωτον τοῦ λόγου μᾶλλον τέχνης ἢ φύσεως ἔργον.

§ 107. Ἀντίθετοι τοῦ ὕψους κακίαι, κατὰ τὸν Λογγίνον (Τμ. Γ'—Δ', σ. 5—8), καὶ τὸν Βλαῖρον (Lec. IV, Tom. I, σ. 87—88) εἶναι μάλιστα δύο, τὸ *ψυχρὸν* καὶ τὸ *οἰδαῖνον*, ἢ ὁ κακὸς ὀγκος.

1). Καὶ τὸ μὲν ψυχρὸν συνίσταται εἰς τὸ ταπεινόνειν ἀντικείμενόν τι ἢ αἴσθημα ὑψηλὸν καθ' ἑαυτὸ, εἴτε διότι ἀσθενῶς συλλαμβάνεται, εἴτε διότι περιγράφεται ἀδυνάτως, ταπεινῶς ἢ παιδαριωδῶς. Τοῦτο δεικνύει παντελῆ ἔλλειψιν μεγαλοφυΐας, ἢ τοῦλάχιστον μεγάλην αὐτῆς πτωχείαν.

2) Τὸ δὲ οἰδαῖνον ἢ ὀγκῶδες συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἐκβάλλῃ τις κοινόν τι ἢ τειριμμένον ἀντικείμενον τῆς ἥν κατέχει τάξεως, ἵνα ὡς ὑψηλὸν ἀναδείξῃ, ἢ ν' ἀγωνίζηται, ἵνα ὑψηλόν τι ἀνυψώσῃ ὑπεράνω τῶν ὑπὸ τῆς φύσεως καὶ τοῦ λόγου διαγραφόμενων ὁρίων. Εὐλόγως δὲ περὶ τοῦτου παρατηρεῖ ὁ κριτικώτατος Λογγίνος (Γ', σ. 6): «Κακοὶ δὲ ὄγκοι καὶ ἐπὶ σώμάτων καὶ λόγων, οἱ χαυνοὶ καὶ ἀναλήθεις, καὶ δὴποτε περιϊστάντες ἢ μᾶς εἰς τὸναντίον.» Οὐδὲν γὰρ (φασί) ξηρότερον ὕδρωπικοῦ. Τὸ ἀμάρτημα τοῦτο εἶναι κοινόν, καὶ μεγαλοφυεῖς ἄνδρες εἰς αὐτὸ περιπίπτουσιν, ὅποταν δυστυχῶς δὲν ἔχωσιν ὑπ' ὅψιν τὸν ἀληθῆ τοῦ ὑψηλοῦ χαρακτῆρα.

Σημ. Ὁ Λογγίνος ἀναφέρει (Γ', σ. 7) καὶ τρίτον εἶδος κακίας, τὸ Παρένθυρον· ἀνάγεται δὲ οὐχὶ τοῖς ὑψηλοῖς, ἀλλὰ τοῖς παθητικοῖς. Εἶναι δὲ τὸ Παρένθυρον «—πάθος ἄκαιρον καὶ κενόν, ἔνθα μὴ δεῖ πάθος· ἢ ἄμετρον, ἔνθα μετρίον δεῖ.»

Δ'. περὶ Μικτοῦ (§ 100, γ').

§ 108. α. Ἐπειδὴ τὰ μέρη πραγματουμένης τινὸς ὑποθέσεως ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους οὔτε ταῦτά εἶναι, οὔτε κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον πρέπει νὰ ἐκφράζωνται, διὰ τοῦτο, κατὰ τὰς περιστάσεις, μεταβάλλεται καὶ τὸ λεκτικὸν γινόμενον ἰσχυρὸν, γλαφυρὸν, ἢ ὑψηλόν· καὶ ἐκ τούτων τὸ μικτόν.

β. Πρέπει λοιπὸν νὰ ποικίλλωμεν τὸ ὅρος μεταχειριζόμενοι νοήματα, ἐκφράσεις, καὶ σχῆμα λόγου κατάλληλον πρὸς τὴν ὑπόθεσιν, πρὸς τὸν τόπον, πρὸς τὰς περιστάσεις καὶ πρὸς τὰ πρόσωπα. Θέλωμεν δὲ εἶσθαι ἰσχυροὶ, ἥτοι ἀκριβεῖς καὶ σαφεῖς, ὅταν πρόκηται νὰ διδάξωμεν καὶ πιστώσωμεν· γλαφυροὶ δὲ, ἥτοι ἀνθηροὶ καὶ λαμπροὶ, ὅποταν θέλωμεν ἀρέσκειν· σφοδροὶ δὲ καὶ ὑψηλοὶ, ὅποταν θέλωμεν νὰ ὑψώσωμεν, νὰ συγκινήσωμεν, ἢ ἰσχυρὰς προλήψεις νὰ καταπολεμήσωμεν.

γ'. Οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ ῥητορίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων γραμματολογικῶν συνθέσεων ἡ αὐτὴ παντοδαπότης ἐπικρατεῖ· οἷον, ἐν τῇ ἱστορίᾳ, τὰς μὲν μεγάλας μεταβολὰς καὶ τὰ ἐκτακτὰ γεγονότα ὑψηλῶς διαγράφωμεν· ἐν δὲ ταῖς Περιγραφαῖς

μεταχειρίζομεθα κόσμον καὶ λαμπρότητα καθ' ἅπαντα δὲ τᾶλλα χρώμεθα φράσει φλογερᾷ, ἐνεργητικῇ καὶ ταχείᾳ. Ἡ δὲ φιλοσοφία ἀπηλλαγμένη τῆς συμμετρικῆς εὐρυθμίας, θέλει εἶσθαι σαφὴς καὶ ἀκριβὴς συζητοῦσα, σεμνὴ δὲ ἄλλως. Ἀναλαμβάνει δὲ ὑψηλότερον τόνον πραγματευομένη περὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ Θεοῦ, περὶ χρόνου καὶ τόπου, περὶ τῶν νόμων τῆς φύσεως, τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ ὄντος ἐν γένει.

δ'. Αἱ δὲ ἀρεταὶ καὶ κακίαι τοῦ μικτοῦ λεκτικοῦ ἐξάγονται ἐκ τῶν ἀνωτέρω (§ 101 — 107), καθόσον συντίθεται ἐκ τοῦ ἰσχυροῦ, ἢ τοῦ γλαφυροῦ, ἢ τοῦ ὑψηλοῦ.

Σημ. Εἰς ταῦτα τὰ τέσσαρα εἶδη, ἰσχυρὸν, γλαφυρὸν, ὑψηλὸν καὶ μικτὸν, ἀνηγάγομεν ἅπασαν τὴν κατ' εἶδος τῶν λεκτικῶν παντοδαπότητα ὑπὸ τὴν ἐποψιν τοῦ πρέποντος. Ἀλλ' ὑπὸ ταῦτα, κατὰ διαφόρους ἐπόψεις, πολλὰ ἄλλα ὑπάλληλα εἶδη ὑπάρχονται. Ὁ μὲν Βλαῖρος, θεωρῶν τὸ λεκτικόν, α) κατὰ ποσότητα, ἦτοι κατὰ βραχυλογίαν ἢ μακρολογίαν, β) κατὰ ποιότητα, ἤγουν κατὰ τὸν διάφορον βαθμὸν τοῦ κόσμου, καὶ γ) κατὰ ἀπλοῦν ἢ φυσικὸν ἀντιθέτως πρὸς τὸ ἐπιτετηδευμένον, ἐξάγει μερικώτερα εἶδη, οἷον, Σύντομον καὶ Ἀναιμένον, Νευρῶδες καὶ Ἀσθενές, Ἰσχυρὸν, Ξηρὸν, Ὀμαλὸν, Κομφὸν, Γλαφυρὸν, Ἐπιτετηδευμένον καὶ Ἀπλοῦν. Ἄλλοι δὲ θεωροῦντες τὸ λεκτικόν ὡς ἐκ τοῦ τόπου ἢ τοῦ ἀντικειμένου, ὅπου μεταχειρίζεται, παραδέχονται ὑπάλληλα εἶδη τὸ Κοινόν, τὸ Οἰκειακόν, τὸ Διδακτικόν, τὸ Ἀστεῖον, τὸ Σπουδαῖον, καὶ τὸ Παθητικόν. Περὶ τούτων καθ' ὅσον ἐκ τῶν εἰρημένων δὲν ἐξάγονται, παραπέμπομεν εἰς τοὺς ἀρμοδίους τεχνολόγους. Περὶ δὲ τοῦ παθητικοῦ ὅρους παρατηροῦμεν, ὅτι κυριώτερος αὐτοῦ κανὼν εἶναι τὴν νὰ αἰσθάνομεθα ἡμεῖς κατὰ βᾶθος ὅ,τι θέλομεν νὰ ποιήσωμεν νὰ αἰσθάνωσιν οἱ ἄλλοι, διότι ὁ ὀργιζόμενος, διεγείρει ὀργήν, ὁ συγκινούμενος συμπάθειαν, ὁ ἀγαπῶν φιλικώτατα ἐκφράζεται. Ταῦτα δὲ πάντα γινέσθωσαν κατὰ φύσιν ἦτοι κατὰ τὰ αἰσθήματα τῆς ἰδίας ἡμῶν καρδίας, καὶ τότε ὑπηρετοῦσα ἡμᾶς ἡ γλῶσσον, ἐρμηνεύει ταῦτα εὐπειθῶς, καὶ ἐκφράζει ἀπάσας τὰς συγκινήσεις ἡμῶν. Ἡ γλῶσσα δὲ τῶν παθῶν αὕτη οὔτε πολὺ μεταφυσικὴ καὶ λίαν ἀφηρημένη εἶναι, οὔτε πολὺ κεκοσμημένη, οὔτε ὑπὲρ τὸ δέον γνωμολογικὴ, οὔδε πομπώδης καὶ ἐπιδεικτικὴ ἦτοι δὲν πρέπει νὰ δεικνύηται γλῶσσα ἀταράχου ἢ σκεπτομένου· διότι ὁ παλαινόμενος δὲν σκέπτεται, ἀλλ' αἰσθάνεται ἤγουν συγκινεῖται.

ΤΜΗΜΑ Δ'.

Περὶ ὑποκρίσεως.

§ 109. α. Ὑπόκρισις εἶναι ὁ τῆς φωνῆς καὶ τοῦ σώματος εἰς τὰ λεγόμενα ἀρμόζων σχηματισμός. ἔχει δὲ μεγίστην ἐν τῇ ῥητορείᾳ δύναμιν· διότι μέτριος λόγος καλῶς ἀπαγγελλόμενος, ἐμποιεῖ ἰσχυρότερον ἀποτέλεσμα καλλίστου λόγου κακῶς ἀπαγγελλομένου.

Σημ. Ἄπαντες οἱ τεχνογράφοι καὶ ῥήτορες μεγίστην ἀξίαν εἰς τὴν ὑπόκρισιν ἀποδίδουσιν. Ὁ μὲν Ἀριστοτέλης λέγει (ῥητορ. Γ', α, § 4), Τὰ περὶ τὴν ὑπόκρισιν δύναμιν ἔχει μεγίστην. Ὁ δὲ Κικέρων (Orat, § 54), ὅτι ἡ ὑπόκρισις ἐκ τῆς φωνῆς καὶ τῶν σχημάτων συνισταμένη, εἶναι οἷον αἰ ῥητορεία τοῦ σώματος, «*est enim actio quasi corporis quaedam eloquentia.*» Ὁ δὲ Ἀλ. Διονύσιος (περὶ τῆς λεκτικ. Δημοσθ. δειν. § 53, τομ. ς', σ. 241· ἔδε καὶ αὐτ. § 22, σ. 185 —, καὶ σ. 243), «*Εἴ, ἔτι μοι καταλείπεται λόγος, ὁ περὶ τῆς ὑποκρίσεως, ... ἀναγκαίᾳς ἀρετῆς οὐσης περὶ λόγους, καὶ μάλιστα τοῦ πολιτικοῦ· ἥς παρούσης μὲν, καὶ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς γίνεται χώρα καὶ τότε· ἀπούσης δὲ, οὐδοσιῶν ἕρπλος, οὐδ' ἐκείνων οὐδαμῶς.*» Τὰ αὐτὰ κατὰ διαφόρους ἐπόψεις διαβέβηκοι καὶ ὁ Κυντιλιανός (Inst. orat. XI, 3). Ὁ δὲ Δημοσθένης ἐρωτηθεὶς ἄλλεπαλλήλως, τί εἶναι τὸ κυριώτερον ἐν τῇ ῥητορικῇ, τρεῖς ἀπεκρίθη, ἡ ὑπόκρισις.

β'. Ἡ ὑπόκρισις περιλαμβάνει δύο τινα, α) τὴν διὰ τῆς φωνῆς ἀπαγγελίαν, καὶ β) τὰ διὰ τοῦ σώματος σχήματα.

α'. Ἀπαγγελία.

§ 110. Ἀπαγγελία εἶναι ἡ κατάλληλος χρῆσις τῆς φωνῆς εἰς ἐμφαντικὴν τῶν λέξεων ἐκφώνησιν διὰ τοῦ ἤχου τῶν γραμμάτων. Εἶναι δὲ οὐσιωδেষτάτη ἀρετὴ εἰς πάντα δημοσίως λαλοῦντα. Ἀποτελεῖται δὲ ἡ καλὴ ἀπαγγελία, α) Ἐκ τῆς καθαρᾶς καὶ εὐκρινοῦς τῶν λέξεων ἐκφωνήσεως· β) Ἐκ τοῦ ἀναλόγου μεγέθους τῆς φωνῆς· καὶ γ) Ἐκ τοῦ πρέποντος τόνου τῆς φωνῆς κατὰ τὰ διάφορα σημαίνόμενα.

α. Καθαρὰ καὶ εὐκρινὴς εἶναι ἡ ἀπαγγελία, ἔαν ἡ φωνὴ

δὲν ἐκφέρηται συγκεχυμένως, ἀλλὰ διακεκριμένως ἀκούονται αἱ λέξεις, αἱ συλλαβαὶ καὶ τὰ γράμματα αὐτῶν· ἐὰν δεόντως τυνίζωνται· ἐὰν προσφέρονται κατὰ τὸ μήκος τῶν χρόνων· ἐὰν οὔτε ταχέως, οὔτε βραδέως ἀπαγγέλλωμεν, ἀλλὰ διὰ ῥεούσης καὶ ἀκαταναγκάστου εὐροίας· διότι ἡ μὲν ταχύτης δὲν ἐπιτρέπει οὔτε νὰ κατανοήσωμεν τὰ λεγόμενα, οὔτε νὰ συγκινηθῶμεν ὅπου δεῖ· ἡ δὲ βραδύτης δεικνύουσα κατηναγκασμένην ἀγωνίαν εἰς εὖρεσιν τῆς ζητουμένης λέξεως ἢ φράσεως, καὶ ἐνοχλεῖ, καὶ εἰς χάσμην καὶ χασμῶδιαν τὸν ἀκροατὴν φέρει. Πρέπει δὲ νὰ διαναπαύωμεν καὶ τὸν ἀκροατὴν καὶ τὴν ἡμετέραν φωνὴν κατὰ τὰς στιγμὰς καὶ τὰς ἀναπαύλας.

Β'. Ἀνάλογον τῆς φωνῆς μέγεθος. Ἡ καθαρωτάτη καὶ εὐκρινεστάτη ἐκφώνησις ἀποβαίνει περιττή, ἐὰν ἡ φωνὴ δὲν ἔχῃ τὸ ἀνάλογον μέγεθος, ἵνα ἀκουστῇ τῷ ἀκροατῇ γίνηται. Κατὰ τὸ μέγεθος ἡ φωνὴ οὔτε ὑψηλὴ πρέπει νὰ ᾔηται, οὔτε ταπεινὴ, ἀλλὰ μέση· διότι ἡ μὲν ὑψηλὴ σπαράσσει τὰς ἀκοάς, καὶ εἰς βραγχίαισιν κατανατᾷ· ἡ δὲ ταπεινὴ καταπονεῖ τὸν ἀκροατὴν ὅστις δὲν διακρίνει, εἰμὴ σκοτεινὰ καὶ ἀόριστα ἀπηχῆματα. Ὑψηλὴ φωνὴ εἶναι ἡ εἰς κλῆσιν τῶν μακρῶν μεταχειριζομένη· ταπεινὴ δὲ εἶναι ἡ σιγαλὴ, ἣν ἰδιολογοῦντες μεταχειρίζομεθα· μέση δὲ εἶναι ὁ τόνος τῶν συνήθων συναναστροφῶν. Ἄς ἀναχωρῶμεν ἀπὸ τῆς μέσης, ἵνα, κατὰ τὴν χρειάν, ἀναθῶμεν βαθμῆδόν καὶ εἰς τὸν ὑψηλότερον τόνον· οὕτως ἐκ μετριοτέρας φωνῆς ἀρχόμεθα προσομιᾷζοντες, καὶ βαθμῆδόν ἀνυψούμεθα καὶ ἐν ἀρχῇ ἐκάστης περιόδου ἐκ ταπεινοτέρας ἀρχόμεθα καὶ βαθμῆδόν μέχρι τέλους αὐτῆς ἀνυψούμεθα, μέχρις οὗ φθάσωμεν ὅπου πρότερον ἐλήξαμεν, καὶ οὕτω πάλιν ἀλληλοδιαδόχως. Πρέπει λοιπὸν νὰ κανονίζωμεν τὸν μέσον τόνον κατὰ τὸν ἀριθμὸν τοῦ ἀκροατηρίου, κατὰ τὴν τοποθεσίαν, καὶ κατὰ τὴν δύναμιν τῶν ἡμετέρων ὀργάνων. Πρὸς τοῦτο δὲ ἀπαιτεῖται, ἵνα προσηλωμέθα πρὸς τὸν ἀπώτερον τῶν ἀκροατῶν μας, καὶ νὰ ὁμιλῶμεν ὡς εἰ κατ' εὐθείαν πρὸς αὐτὸν ἀπετεινόμεθα· διότι ἡ ἑξίς σχεδὸν ἀπταιστος ὁδηγεῖ τὴν φωνήν, ἵνα τὸ ἀνάλογον μέγεθος λάβῃ.

Σημ. Διὰ μὲν τοῦ ὑψηλοτέρου τόνου ἀπαγγέλλονται τὰ ποιήματα, οἱ πανηγυρικοὶ λόγοι, καὶ ἐν γένει οἱ ἐπιδεικτικοί· διὰ δὲ τοῦ μέσου, αἱ μνηστευαὶ, καὶ τὰλλα πεζογραφικὰ ἀναγνώσματα. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν διαφόρων τόνων τῆς φωνῆς εἶναι δυσδιάκριτοι ἀκριβὲς ὁροθεσίαι· ἐπικρατεῖ δὲ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον κατὰ τὰς περιστάσεις, καὶ κατὰ τὴν διάφορον τῶν ἀπαγγελλομένων σπουδαιότητα. Ἐπὶ τούτων δὲ ὁδηγὸς ἡ πύρα, καὶ ἡ μετὰ εὐπαιδεύτων συναναστροφή.

Γ'. Τὸ μὲν εὐκρινὲς τῆς φωνῆς ἐπὶ τῶν ἀπαγγελλομένων σκο-

παί τὴν διάκρισιν τῶν λέξεων· τὸ δὲ μέγεθος τὴν ἀκουστικότητα τῶν ἀκροατῶν, κατὰ τὴν ἀπόστασιν ἢ ἄλλας περιστάσεις· ὁ δὲ πρῆπου τῆς φωνῆς τόπος ἀποτελεῖται ἐκ τῆς ἁρμονίας, ἥτοι τῆς συμφωνίας, ἣν οἱ φωνητικοὶ τόνοι πρέπει πάντοτε νὰ φυλάττωσιν ὡς πρὸς τὰ ἐκφραζόμενα πάθη, αἰσθήματα ἢ ιδέας. Ἐνταῦθεν δὲ γεννᾶται ποικιλοτομία τις, ἀντίθετος τῇ μοιροτομίᾳ, εὐάρεστος διὰ τὴν φυλαττομένην ἁρμονίαν μεταξὺ τῆς φωνῆς τοῦ παθαινομένου ἢ τοῦ μιμουμένου αὐτόν, καὶ τῶν παθημάτων αὐτοῦ. Πρέπει δὲ νὰ διακρίνωμεν τοὺς τόνους τῶν λέξεων ἐκ τοῦ τόπου τῆς φωνῆς τῶν παθαινομένων ἢ τῶν καλῶς αὐτὰς νοούντων, πολλάκις συγχεσμένων. Αἱ μὲν λέξεις καὶ ἀπαθῶς ἥτοι καὶ παρὰ μὴ πάσχοντος ἢ μὴ καλῶς νοούντος ἐκφωνοῦμεναι, φυλάττουσι πάντοτε τὸν οἰκτεῖον συλλαβικὸν τόνον διὰ τὸ λεκτικὸν μέρος· ἀλλ' αἱ αὐταὶ λέξεις παρὰ πάσχοντος ἐκφωνοῦμεναι, ἢ παρὰ καλῶς αὐτὰς ἐννοούντος, ἥτοι ὑποκρινομένου πρὸς τῷ λεκτικῷ ἀναλαμβάνουσι καὶ ἕτερον τόνον ὃν δυνάμεθα ὀνομάσαι πραγματικὸν ἢ ἐμφαντικόν, διάφορον ὅντα κατὰ τὰ διάφορα πάθη καὶ σημαζόμενα, καὶ ὄντα ἴδιον τῶν παθαινομένων καὶ τῶν καλῶς νοούντων. Ὅθεν διὰ τὸν τοιοῦτον ἐμφαντικὸν τόνον πρέπει ἀκριβῶς νὰ ἐννοῶμεν καὶ καλῶς νὰ αἰσθανώμεθα· διότι ὁπότεν ζωηρῶς διατεθῇ ἡ ψυχὴ, ἡ προφορά θέλει ποικίλλεσθαι κατὰ τὸν εἰς ἕκαστον πάθος οἰκτεῖον τόνον. Διὰ τοῦτο λοιπὸν ἡ φωνὴ ἐπὶ μὲν χαρᾶς θέλει εἶσθαι πλήρης, ζωηρὰ καὶ ὀβρά· ἐπὶ δὲ ὀργῆς, τραχεῖα, ὀρμητικὴ καὶ διακεκομμένη· ἐπὶ δὲ ἐπιτιμῆσεων καὶ ἐλέγχων, σφοδρὰ, καὶ ἀνεξαρτησίας χαρακτηῖρα φέρουσα· ἐπὶ δὲ δεήσεων, προσκηνῆς, ταπεινὴ καὶ δειλὴ· ἐπὶ δὲ παραινέσεων καὶ παραμυθίας σεμνὴ καὶ ἀδιάπτωτος· ἐπὶ δὲ γόθου, ἀσθενῆς καὶ συνεσταλμένη· ἐπὶ δὲ τῶν συμπασχόντων, τρυφερὰ, καὶ πραεῖα· ἐπὶ δὲ τῶν ἀλοφροσύμων καὶ οἰκτειρόντων, θρηνώδης καὶ ἀνακεκλασμένη· ἐπὶ δὲ τῶν παροτρυνόντων καὶ κελευόντων, ἰσχυρὰ καὶ ἔντονος· ἐπὶ δὲ τῶν διηγέσεων, ἐλευθέρα καὶ ῥέουσα· ἐπὶ δὲ τῶν παρεκβάσεων, λαμπρὰ καὶ κεχυμένη· ἐπὶ δὲ ἀγῶτος, ἐπλημένη· ἐπὶ δὲ διεγέρσεως παθῶν, ὑφουμένη, καὶ ταπεινουμένη, ἐπὶ κατενύσεως. Ἀλλ' ὁ ἁρμοδιώτερος τρόπος διὰ ταύτην τὴν ποικιλοφωνίαν ἥτοι τὴν πρὸς τὰ πράγματα ἁρμονίαν εἶναι, ὅτι πρέπει τις νὰ ἐννοῇ καὶ νὰ αἰσθάνηται καλῶς τὰ λεγόμενα, διότι ἄλλως ψυχρὸς καὶ μονότονος ἀπεβαίνει. Ἡ φωνὴ θεωρουμένη κατ' ἐμφασιν, εἶναι τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ὁ πιστὸς ἐρμηνευτὴς, καὶ φύσει λαμβάνει ἅπαντας τοὺς τόνους καὶ τὰς ἐγκλίσεις, ὅσαι δύ-

νανται νὰ εἰκονίσωσι τ' ἀντικείμενα ἐξ ὧν ἡ ἡμετέρα καρδία πληροῦται. Νοεῖν καὶ αἰσθάνεσθαι τὰ λεγόμενα εἶναι ἡ μεγάλη ἀρχὴ τῆς ῥητορικῆς ἀπαγγελίας. Παρατηρητέον προσέτι, ὅτι τὴν ἀπαγγελίαν ταύτην διδασκόμεθα ἐκ φύσεως μὲν, ἐὰν ἡμεῖς πύσχωμεν· οἷον, ὀργιζώμεθα, χαίρωμεν, θρηνηώμεν, διότι ἐπὶ τοῖς τοιούτοις ἐκ φύσεως εἰμεθα αὐτοδίδακτοι· ἐκ μιμήσεως δὲ καὶ τέχνης, ἐὰν παρ' εἰδημόνων ἐξ ἀκοῆς διδασκώμεθα καὶ τῶν ἄλλων τὰ παθήματα ὑποκρινώμεθα.

β'. Σχήματα.

§. 111. α'. Πιὰ διὰ τῶν κινήσεων τοῦ σώματος καὶ τῶν ἀρμοδιῶν αὐτοῦ μελῶν παράστασις τῶν διανοημάτων καὶ αἰσθημάτων ἡμῶν, ἵνα ζωηρότερον ἀναδειχθῶσιν, ὀνομάζονται σχήματα. Τὰ σχήματα λοιπὸν εἶναι ἑτέρα διὰ τῶν ὁμμάτων ἐνεργουσα ἀπαγγελία, ὡς αἱ διὰ τῆς γλώσσης ἐναρθροὶ φωναὶ εἶναι διὰ τῆς ἀκοῆς ἀπαγγελία.

β'. Τὰ σχήματα εἶναι ἡ φυσικωτέρα καὶ παγκόσμιος τῶν ἀνθρώπων γλώσσα· διότι διὰ μὲν τῶν ἐνάρθρων φωνῶν τῆς γλώσσης ἐννοοῦνται μόνον οἱ ὁμόγλωσσοι· διὰ δὲ τῶν σχημάτων, ἅπαντα ἡ ἀνθρωπότης, ὡς παριστάντων ἀμέσως διὰ τῶν ὁμμάτων τὰς τῆς ψυχῆς διαθέσεις, κοινὰς καὶ ὁμοιοσχήμως παρ' ἅπανιν ἐκφραζομένας.

γ'. Αἱ τῆς ψυχῆς διαθέσεις, αἱ λέξεις, ἡ ἀπαγγέλλουσα φωνὴ καὶ τὰ σχήματα εἶναι οἷον τέσσαρα συντεταγμένα ὄργανα, ἅτινα ὡς ἐν μουσικῇ ἀρμονίᾳ ὀρεῖλουσι νὰ συμφωνῶσιν ἀλλήλοις. Ἄν αἱ μὲν λέξεις δὲν σημαίνωσι τὰς διαθέσεις τῆς ψυχῆς, ἡ δὲ διὰ τῆς φωνῆς ἀπαγγελία δὲν ἐμφαίνῃ ὅτι αἱ λέξεις, τὰ δὲ σχήματα δὲν συμφωνῶσι πρὸς τὴν ἐμφασιν τῆς ἀπαγγελίας, καὶ ἡ ἀρμονία καταστρέφεται, καὶ αἱ τῆς ψυχῆς διαθέσεις ψευδῶς ἐρμηνεύονται. Τὰ σχήματα λοιπὸν εἶναι ἄλλη τις γλώσσα. Εἶναι δὲ γνωστὸν, ὅτι ὁ περίφημος ὑποκριτὴς Ῥόσκιος παρίστα παρὰλλήλως διὰ τῶν σχημάτων σπειρὰν ἐννοιῶν, ἣν ὁ Κικέρων διὰ τῶν λέξεων ἐξέφραζεν. Ἀλλ' ὁ ῥήτωρ δὲν πρέπει ἐκαστὴν λέξιν διὰ σχημάτων νὰ ἐκφράζῃ, διότι τοῦτο εἶναι ἴδιον σκηνικῶν ἢ παντομίμων· ἀρκεῖ τῷ ῥήτορι ἵνα διὰ σχημάτων ἐμφαίνῃ μόνον τὴν γενικὴν τοῦ λόγου ἰδέαν, καὶ οὐχὶ τὰ καθ' ἕκαστα.

δ'. Καθ' ὅσον δὲ τὰ σχήματα γίνονται ἢ δι' ὅλου τοῦ σώματος, ἢ διὰ τινος τῶν μερῶν αὐτοῦ, οἷον κεφαλῆς, προσώπου,

ὀφθαλμῶν, μετώπου, ὀφρῶν, ὤμων, βραχιόνων, χειρῶν, παρατηρούμεν τὰ ἐξῆς.

1) Ἡ τοῦ σώματος στάσις, ἔστω ὀρθία καὶ ἀνδρική. Δύναται δὲ ὅπως οὖν ἐπὶ τὴν πλευράν σεμνῶς νὰ κλίνη, καὶ μετ' αὐτοῦ ἀναλόγως οἱ ὤμοι καὶ ἡ κεφαλὴ.

2) Ἡ δὲ κεφαλὴ πρέπει νὰ ᾔηται μετρίως ὀρθή, καὶ φυσικὴν νὰ κατέχῃ θέσιν. Διότι πάντῃ ἄκαμptos, εἶναι ἀγροῖκον· κεκλιμένη δὲ, ταπεινωτικόν· ἀνατεταμένη δὲ εἰς ὕψος, ἡ ἀνακεκλασμένη εἰς τὰ ὀπισθεν, ἀλαζονικόν· ἔχειν δὲ αὐτὴν ἐξορμωμένην, ἐμφαίνει ἀναληγισίαν. Πρέπει δὲ νὰ συμμορφώνηται καὶ νὰ στρέφηται κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῶν ἄλλων σχημάτων. Κατὰ τοῦτο ἐξαιρεῖται μόνον, ὁπότεν θέλωμεν νὰ δεῖξωμεν ἀποστροφὴν πρὸς τι· ὅτε ἀπωθοῦντες αὐτὸ διὰ τῆς χειρὸς, ἀποστρεφόμεθα διὰ τοῦ προσώπου κλίνοντες τὴν κεφαλὴν ἀντιθέτως.

3) Τὸ πρόσωπον κατέχει τὸ κυριώτερον μέρος τῆς κεφαλῆς. Διὰ τοῦτου ἀπάσας τὰς κινήσεις καὶ τὰ πάθη ἐκφράζομεν, ἀπειλοῦντες, θωπεύοντες, ἱκετεύοντες, ὀλιβόδομοι, χαίροντες, ἐπαιρόμενοι, ταπεινούμενοι· ὑπὲρ τῶν μὲν δεικνύει ἀγάπην, κατὰ τῶν δὲ, ἀπέχθειαν. Ἐμφαίνει ἀπείρους διαθέσεις, καὶ πολλάκις εἶναι ἐκφραστικώτερον παρὰ τὸν εὐγλωττότερον λόγον. Καὶ συντόμως, καὶ πρὶν λαλήσῃ ὁ ῥήτωρ, καὶ ἐν ᾧ λαλεῖ, εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ οἱ ἀκροαταὶ προσηλθούνται.

4) Ἐπικρατέστερον δὲ τοῦ προσώπου εἶναι οἱ ὀφθαλμοί. Διὰ τούτων ἐμφανίζεται ἡ ψυχὴ ἡμῶν. Πυρῶδεις καὶ φλογεροὶ ἐν τῇ ὀργῇ, φοβεροὶ ἐν τῇ ἀπειλῇ, αὐστηροὶ ἐν ταῖς ἐπιτιμήσεσιν, ὀρμητικοὶ ἐν τῇ ἀγχανακτῇ, πεπλανημένοι ἐν τῷ φόβῳ, ὑψωμένοι ἐν τῷ θυμωσμῷ, τεταπεινωμένοι καὶ οἰονεὶ ἡμαυρωμένοι ἐν τῇ κατασχύνῃ, θυμωσίως εἰκονίζουσιν ἀπάσας τὰς κινήσεις καὶ τὰ τῆς ψυχῆς πάθη.

5) Ἀλλὰ διὰ τοῦ μετώπου καὶ τῶν περσιῶν φαίνεται ὅτι καὶ τὸ αἶμα εἰς ψυχικὰ πάθη ὑπηρετεῖ. Ὅθεν θερμικομένη ἡ ψυχὴ ὑπὸ τινος αἰσθήματος· αἰδοῦς, καλύπτει τὸ μέτωπον διὰ τινος αἰσθήματος· ἀπ' ἐναντίας δὲ ἐν τῷ φόβῳ ἀποσύρεται τὸ αἶμα, καὶ ὠχρότης καλύπτει τὸ μέτωπον· ἐν δὲ τινι εὐκράτῳ τῆς ψυχῆς καταστάσει, παράγεται ἡ τόσον ἐρασμία καὶ ποθητὴ γαλήνη.

6) Αἱ δὲ ὀφρὺς συστέλλονται καὶ προσεγγίζουσι φυσικῶς ἐν τῇ ὀργῇ· ἐν δὲ τῇ λύπῃ ταπεινούνται· ἐν δὲ τῇ χαρᾷ ἀνοίγουσι καὶ ἀπομακρύνονται.

7) Σπκνίως ἀρμόζει ἡ ἀνύψωσις καὶ συστολὴ τῶν ὤμων· διό-

τι τότε βραχυνομένου τοῦ τραχήλου, πρὶςτάται ταπεινή τις καὶ δουλική θέσις.

8) Τὰ ἐκ τῆς κινήσεως τῶν *βραχιόνων* καὶ *χειρῶν* σχήματα εἶναι ἐκφραστικὰ καὶ πολυειδῶς ποικίλλονται. Διὰ τούτων αἰτοῦμεν, καλοῦμεν, ἀφίνομεν, ἱκετεύομεν, φοβούμεθα, ἀποστρεφόμεθα, ἐρωτῶμεν, ἀρνούμεθα, δεικνύομεν, ἐμφαίνομεν ἀμφιβολίαν, πλῆθος, τόπον, χρόνον, κλ. Ἀλλ' ἡ ἀριστερὰ οὐδέποτε ἐπὶ τῶν χειρονομιῶν τούτων μεταχειρίζεται· συγκινοῦμεν δὲ καὶ αὐτὴν ἐνίοτε μετὰ τῆς δεξιᾶς εἰς ἐκφρασιν πλῆθους, μεγέθους, ὑπερμέτρου κινήσεως. Ἐν γένει δὲ αἱ χεῖρες πρέπει νὰ ᾖναι σύμφωνοι τῷ τόνῳ τῆς φωνῆς, ταῖς κινήσεσι τοῦ προσώπου καὶ τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ πρὸ πάντων ταῖς ψυχικαῖς διαθέσεσιν.

é. Ἡ φιλοκαλία καὶ ἡ εὐπρέπεια ἀδιαλείπτως πρέπει νὰ ὀδηγῶσι τὸν ῥήτορα εἰς τὴν χρῆσιν τῶν διαφόρων σχημάτων, καὶ νὰ προφυλάττωσιν ἐκ τῶν παρεκτροπῶν τῆς τῶν σχημάτων καταχρήσεως. Ἄς ἔχη δὲ ὑπ' ὄψιν, 1) Ὅτι ἔρθιος ἰστάμενος, τὴν χεῖρα οὔτε ὑπεράνω τῶν ὀφθαλμῶν πρέπει νὰ ὑψόνῃ, οὔτε κάτω τοῦ ὀμφαλοῦ ἢ τῆς ζώνης νὰ καταβιβάζῃ· ἡ δὲ κίνησις αὐτῆς μετὰ τοῦ λόγου πρέπει ν' ὀρχηται καὶ νὰ λήγῃ. 2) Ὅτι ἀπαγορεύεται κρούειν τὰς χεῖρας πρὸς ἀλλήλας, ἢ ἐπὶ τοῦ βήματος, ἢ ἐπὶ τῶν μηρῶν, ἢ λογαριάζειν ἐπὶ τῶν δακτύλων, ἢ πολὺ συσφίγειν, κρατεῖν ἐσταυρωμένας ἢ λίαν μεμακρυσμένας. 3) Ὅτι ἀθλητοῦ μᾶλλον ἢ ῥήτορος εἶναι τὸ κλείειν τοὺς δακτύλους καὶ τοῖς ἀκροαταῖς προτείνειν εἶναι δὲ γελοῖον τὸ διὰ τοῦ δακτύλου δεικνύειν πρόσωπόν τι ἢ πρᾶγμα. 4) Ἄτοπον δὲ εἶναι τὸ ἔχειν ἐπιτετηθευμένα σχήματα, ἀρμύζοντα μᾶλλον εἰς ὀρχηστοῦ ἐλαφρότητα, ἢ εἰς ῥήτορος ἐμβριθείαν. 5) Ὅτι τὰ σχήματα, οἷα δῆποτε καὶ ἂν ᾖσι, πάντοτε πρέπει νὰ συνοδεύωσι τὴν φωνὴν καὶ τὴν ἐννοιαν, ἀρχόμενα, διαρκούντα καὶ λήγοντα μετὰ τούτων. 6) Διὰ τῶν δακτύλων οὔτε σχήματα ποιοῦμεν, οὔτε τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν λήξιν τῶν φράσεων σημαίνομεν.

Σημ. Δι' ὅν λόγον (§ 3, Σημ.) ἐθεωρήσαμεν ἄτοπον τὸ ὥς μέρος τῆς ῥητορικῆς πραγματεῦσθαι τὴν *μνήμην*, διὰ τὸν αὐτὸν ἀποδοκιμαζόμεν καὶ τὸ ὥς μέρος τῆς ὑποκρίσεως πραγματεῦσθαι ταύτην, ὥς τινες τῶν νεωτέρων ποιοῦσιν, ἐν ᾧ ἡ θεωρία καὶ οἱ περὶ τῆς μνήμης κανόνες ἀνήκουσι νῦν εἰς τὴν Ψυχολογίαν. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν ἐν τῇ ῥητορικῇ θεωρούντων τὴν *μνήμην*, καὶ μετὰ τοῦ Κικέρωνος (De Orat. II, § 79, σ. 291), καὶ μετὰ τοῦ Κυντιλιανοῦ (Inst. Orat. III, Cap. III), καὶ μετὰ τοῦ

Βλαίρου (Lec. XXVI, Tom. I, P. 620, καὶ Lec. XXIX, Tom 2, p. 85 —), καὶ μετὰ πάντων τῶν τεχνογράφων καὶ ῥητόρων συμφωνοῦμεν, ὡς καὶ ἐκ τῆς ὑποκρίσεως ἐξάγεται, ὅτι ἀπὸ στήθους πρέπει ν' ἀπαγγέλλωνται καὶ οὐχὶ διὰ τετραδίου ν' ἀναγινώσκονται ἅπαντες οἱ λόγοι, ὅσοι ὑπόκρισιν ἀπαιτοῦσιν, ὅσοι δηλαδὴ υποθέτουσιν ἔμφασιν αἰσθήματος, πάθους ἢ ἐπιδειξίως, καὶ ὡς ἐξ ἐνθουσιασμοῦ καὶ οἰονεὶ ἐμπνεύσεως θεωρούμενοι. Ἐξαιροῦνται τοῦ κανόνος τούτου οἱ ἀκαδημαϊκοὶ λόγοι, οἱ περὶ ἐπιστημονικὰς ἢ φιλολογικὰς διατριβὰς στρεφόμενοι, καὶ οἱ ὡς ἐκθέσεις θεωρούμενοι. Ἄλλως τε αἱ τοιαῦται συνθέσεις ἀπαιτοῦσι τοσαύτην ἀκριβολογίαν καὶ λεκτικὸν ἐπεξεργασίαν καὶ ἐντέλειαν, ὥστε οὐδεμίαν ἔμφασιν ποιοῦσιν ἀπὸ μνήμην ἀπαγγελλόμενοι. Ὅσον δὲ περὶ ἀπομνημονεύσεως, παρατηροῦμεν ὅτι εἶναι δύο εἰδῶν, ἡ μὲν τῶν λέξεων καὶ τῶν φράσεων, ἡ δὲ τῶν ἰδεῶν καὶ τῆς ἀλληλουχίας αὐτῶν. Ἡ μὲν πρώτη εἶναι τῶν παιδῶν, ἡ δὲ δευτέρα, ἡ τῶν ἰδεῶν, εἶναι ἡ τῶν ῥητόρων. Ἀνάγων ὁ ῥήτωρ τὸν λόγον του εἰς ὀλίγα κεφαλαῖωδη μέρη, διατάττων τὰς πύσεις του εἰς ὁμοειδεῖς καὶ ἔχων ὑπ' ὅψιν τὰς συνθέσεις τῶν ἑτεροειδῶν ἐπὶ τῶν μεταβάσεων, ὡς ἀλλαχοῦ εἵπομεν (§ 45, β', γ'), καὶ ταῦτα δι' ἐπανειλημμένης ἐποπτείας ἐν τῇ μνήμῃ ταμιεύων, ἔχει τὴν ῥητορικὴν τοῦ λόγου ἀπομνημόνευσιν. Αἱ λέξεις καὶ φράσεις παρουσιάζονται ἔπειτα κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν. Τινὲς ὅμως, καὶ τοὶ φύσει εὐγλωττοί, στεροῦνται τῆς φυσικῆς καὶ αὐτομάτου τοῦ λόγου εὐρείας, καὶ διὰ τοῦτο, πρὶν εἰς τὸ Δημόσιον ἐμφανισθῶσιν, υποβάλλονται εἰς τὸν ὀκληρότατον ἀγῶνα τῆς κατὰ λέξιν ἀποστηθίσεως· καὶ ἐπὶ τοῦ βήματος μάλιστα χάνοντες τὴν σειρὰν, ταπεινοῦνται διὰ τῆς εἰς τὸ τετράδιον προσφυγῆς. Ὁ Βουρδαλοῦς καὶ ὁ Μασσιλλὼν εἰς τὴν μέθοδον ταύτην καὶ τῆς λεκτικῆς ἀποστηθίσεως περιερίζοντο. Οἱ ἀπὸ στήθους ὅμως λόγοι, διὰ τῆς παντοδυναμίας τῆς ὑποκρίσεως ὑποστηρίζόμενοι, ἐμποιοῦσιν ἄφατον ἀποτέλεσμα, ὃ δὲ ῥήτωρ φαίνεται μετέωρόν τι ὄν ἐπὶ τοῦ πηγάσου περιεπτάμενον. Διὸ καὶ ὁ Μασσιλλὼν ἐμφαντικώτατα ἔλεγεν, ὅτι καλλιώτερος τῶν λόγων του ἦτον, ὅν μᾶλλον ἀπὸ στήθους ἐγίνωσκεν. (ἰδ. καὶ § 138, α—β').

ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΚΑΛΛΙΟΓΙΑΣ

ΜΕΡΟΣ Β' (§ 2—3).

Περὶ ῥητορείας

Εἰσαγωγή.

§. 112. α. Μέχρι τοῦδε ἐσπουδάσαμεν τοὺς τῆς ῥητορικῆς κανόνας γενικῶς, ὡς συνήθως, ὑπὸ τῶν τεχνογράφων μέχρι τοῦδε ἐγένετο· παρατηρήσαμεν δηλαδὴ τὴν τέχνην τοῦ λέγειν καθ' ἐαυτὴν ἄνευ ἐφαρμογῆς τῶν παραγγελλμάτων εἰς μερικόν τι ῥητορείας εἶδος. Ἡ προεισαγωγικὴ αὕτη σπουδὴ ἦτον ἀναγκαία, διότι, πρὶν εἰς τὴν πράξιν εἰσελθώμεν, πρέπει νὰ γνωρίζωμεν τὰς θεμελιώδεις τῆς ῥητορικῆς ἀρχάς. Ἀλλ' ἠθέλωμεν ματαιοπονήσαι εἰς ταύτην μόνην τὴν σπουδὴν περιοριζόμενοι, διότι κενὴν περιέργειαν ἄνευ πράξεως ἠθελε πληρώσει. Πρέπει λοιπὸν νὰ προσθέσωμεν τῆς πρακτικῆς ῥητορείας τὴν σπουδὴν καὶ νὰ ἐφαρμόσωμεν εἰς ἅπαντα τὰ ῥητορικὰ εἶδη τοὺς γενικοὺς κανόνας, οὓς περὶ εὐρέσεως, τάξεως καὶ ἐρμηνείας ἀπεδώκαμεν.

β'. Διὰ τὸ πληρέστερον δὲ διαιροῦμεν τὸ Μέρος τοῦτο εἰς δύο τμήματα· εἰς ἀπαγγελτικὴν ἢ τοι προφορικὴν ῥητορείαν, καὶ εἰς γραπτὴν. Ἐκαστος δὲ κατανοεῖ, ὅτι καὶ ὁ ῥήτωρ καὶ ὁ συγγραφεὺς πρέπει νὰ ἦναι εὐγλωττοι· ἀλλ' ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ μετὰξὺ τοῦ διὰ ζώσης φωνῆς ἀπαγγέλλοντος λόγον τινὰ καὶ τοῦ συγγράφοντος βιβλίον τι. Δὲν δύνανται ἀμφοτέροι εἰς τοὺς αὐτοὺς κανόνας νὰ ὑποβληθῶσι· διὰ τοῦτο ἀνάγκη, ἵνα ἰδίως πραγματευθώμεν περὶ τοῦ χαρακτηρὸς ὃν ἕκαστος πρέπει νὰ ἔχῃ.

ΤΜΗΜΑ Α'.

Ἀπαγγελτικὴ ἢ τοι προφορικὴ ῥητορεία.

§ 113. α. Ἡ ἀπαγγελτικὴ ῥητορεία, ἢ τοι ἡ προφορικῶς ἐκτερουμένη, διαίρεται εἰς πέντε ἀρχικά γένη ἢ κεφάλαια· α) εἰς ῥητορείαν τοῦ πολιτικοῦ βήματος, ἢ τοι εἰς κοινο-

βουλευτικήν· ε') εἰς ῥητορείαν δικανικήν· γ') εἰς ῥητορείαν ἐκκλησιαστικήν· ἥτοι τὴν τοῦ ἄμβωνος· δ') εἰς ῥητορείαν Ἀκαδημαϊκήν· ε') εἰς ῥητορείαν στρατιωτικήν. Παρατηρεῖται δὲ, ὅτι ἡ διαίρεσις αὕτη χαρακτηρίζεται ἀποκλειστικῶς ἐκ τοῦ τόπου, ὅπου ὁ ῥήτωρ ἀγορεύει. Ἡ μὲν ῥητορεία τοῦ βήματος ἥτοι ἡ κοινοβουλευτικὴ ὀνομάζεται οὕτως, διότι ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ βήματος ἐκφέρεται εἰς συζήτησιν τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων· ἡ δὲ δικανικὴ εἶναι ἡ τοῦ δικηγόρου, ἐπιτετραμμένου τὴν ὑπεράσπισιν τῶν δικαιωμάτων καὶ νομίμων συμφερόντων ἐκάστου πολίτου· ἡ δὲ τοῦ ἄμβωνος εἶναι ἡ τοῦ λειτουργοῦ τῆς θρησκείας, ἔχοντος ἀποστολὴν τὸν φωτισμὸν τῆς συνειδήσεως· ἡ δὲ ἀκαδημαϊκὴ εἶναι ἡ τοῦ φιλολόγου καὶ ἐπιστήμονος, διατρίβοντος περὶ τὰς ἐπιστήμας, περὶ τὴν ἱστορίαν καὶ περὶ τὴν καλλιλογίαν· ἡ δὲ στρατιωτικὴ εἶναι ἡ τοῦ στρατηγοῦ πρὸ τῆς μάχης. Καίτοι ἐπὶ ἑξωτερικῶν περιστάσεων στηριζομένη ἡ διαίρεσις αὕτη, εἶναι ὅμως ἀκριβὴς καὶ ἀρμόζουσα, διότι ὁ ῥήτωρ συμβουλεύεται ἐνταῦθα πρὸ πάντων τὰς διαθέσεις τοῦ ἀκροατηρίου του, καὶ τὸν προτιθέμενον σκοπὸν καλῶς κατανοεῖ, ἐπομένως δὲ καταλλήλως διατάττει τὰ εἰς πειθῶ μέσα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ῥητορεία τοῦ πολιτικοῦ βήματος ἥτοι κοινοβουλευτική.

§ 114. Τὰ περὶ τὴν ῥητορείαν τοῦ πολιτικοῦ βήματος θέλομεν διατρέσαι εἰς τρία μέρη· α') εἰς ῥητορείαν τοῦ πολιτικοῦ βήματος ἐν γένει· β') εἰς ῥητορείαν τοῦ πολιτικοῦ βήματος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις· γ') εἰς ῥητορείαν τοῦ πολιτικοῦ βήματος παρὰ τοῖς νεωτέροις.

Α'. Περὶ ῥητορείας τοῦ πολιτικοῦ βήματος ἐν γένει.

§ 115. α'. Ῥητορεία τοῦ πολιτικοῦ βήματος, λέγει ὁ Κ. Λαυρέντιος, εἶν' ἐκείνη, ἥς οἱ θείαμβοι παρυσιαζονται πάντα εἰς

τὸν νοῦν διὰ τῶν μεγαλειτέρων θελγμάτων καὶ γοητευμάτων. Αὐτὴ ἐξασκεῖ ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους τὸ μεγαλιέτερον καὶ ἐνδοξότερον κράτος· κατεξουσιάζει τὰς μεγάλας συναλεύσεις, προεδρεύει ἐπὶ τῶν διασκέψεων τοῦ λαοῦ, ρωτίζει τὰ συμβούλια τῶν Βουλευτηρίων, ποιεῖ εἰρήνην ἢ πόλεμον, ἀποφασίζει τὴν τύχην τῶν ἐθνῶν, δικάζει τὰ κράτη, νομοθετεῖ καὶ κηρύττει τὰς ἀθανάτους ἀρχάς· ἐφ' ὧν αἱ ἀνθρώπιναι κοινωνίαι στηρίζονται· κεραυνοβολεῖ κατὰ τῶν ἀγενῶν τῶν ἐμπροσθεν τῶν αἵμα καὶ τὰς δυστυχίας τῶν ἀνθρώπων, ὑπερασπίζεται τὴν πατρίδα, διεκδικεῖται τὴν ἀνθρωπότητα· αὕτη δὲ εἶναι ἡ μεγαλιέτερα καὶ σεβασμιωτέρα ἀποστολὴ αὐτῆς.

Β'. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ λόγος μεταχειρίζεται ὡς ὄργανον οὐ μόνον ἀγαθῶν ἀλλὰ καὶ κακῶν, συμβαίνει συχνάκις, ὅτι ἀπὸ ἐκείνου τοῦ βήματος, ὅθεν πρέπει ὁ ρήτωρ νὰ κεραυνοβολῇ κατὰ τῆς τυραννίας καὶ τῆς πλάνης, μεταχειρίζεται τὸ κράτος τῆς εὐγλωττίας τοῦ εἰς προστασίαν τῆς κηκίας καὶ καθιέρωσιν τῆς ἀνομίας. Ὅθεν εἰς πρόληψιν τῶν δυστυχημάτων τῶν ἀπὸ τῆς ῥητορείας τοῦ βήματος δυναμένων προκύψαι, ἀπαιτοῦμεν παρὰ τοῦ ρήτορος, τοῦ θέλοντος δημοσίως ἀγορεύειν περὶ τῶν συμφερόντων τοῦ ἔθνους, τρία τινά· α) ἀρετὴν· β) παιδείαν· γ) *λεκτικὸν πρέπον* καὶ εὖρον.

α. Ἀρετή.

§ 116. α. Ὁ πολιτικὸς ρήτωρ οὐδέποτε πρέπει ν' ἀναβαίνει τὸ βῆμα, εἰμὴ ἀφ' οὗ πληρώσῃ τὴν καρδίαν τοῦ ἀπὸ τοῦ ἔρωτος ὑπὲρ τῆς δικαιοσύνης καὶ ἀπὸ διαπύρου ζήλου ὑπὲρ τῆς εὐμερίας τῆς πατρίδος του. Πρέπει νὰ συνέλθῃ εἰς ἑαυτὸν, πρέπει νὰ ἐρωτήσῃ τὴν συνειδησίην του δι' ὃ μέρος πρέπει νὰ λάβῃ, καὶ ἀφ' οὗ οὕτω σχηματίσῃ τὴν πεποίθησίν του, ἔστω ἀκλόνητος. Τὰ κακὰ πάθη δὲν θέλουσι λείψαι εἰς τὸ νὰ ἐγερωθῶσι κατ' αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ ὁ λόγος του ᾔῃαι ζωηρὸς καὶ ἰσχυρὸς, θέλουσι συνδεθῇ νὰ παχυδεύσῃ τὴν ἀμεροληψίαν του, νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῆς καλῆς αὐτοῦ πίστεως, ν' ἀποπειραθῶσι τῆς φιλοδοξίας του, καὶ μετὰ τῆς ἀρετῆς νὰ τοῦ ἀφαιρέσωσι καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν του. Οὐδαμοῦ ὁ ἐνάρτετος ἄνθρωπος· δὲν εἶν' ἐκτεθειμένος εἰς μεγαλιέτους κινδύνους, καὶ πρέπει νὰ ἔχῃ ἡρωϊκὴν ὑπὲρ τοῦ δικαίου ἀταραξίαν, ἵνα ἀντιστῇ εἰς τοιαύτην φοβερὰν σύστασιν, ἣτις ἐκαστοτε κατὰ τῆς εὐθύτητος καὶ τῆς τιμιότητος αὐτοῦ συνίσταται.

Β'. Ἐὰν ὅμως θριαμβεύσῃ καθ' ἀπάντων τούτων τῶν κωλυμάτων, ἔαν ἀναγνωρισθῇ ὡς χρηστὸς ἄνθρωπος καὶ πατριώτης θερμὸς καὶ ζηλω-

τῆς, ἡ φωνὴ τοῦ ἀποκτᾶ ἄμετρον κράτος. Ὁμιλῶν δὲν θέλει νομίζεσθαι ὡς ὑπὸ προσωπικοῦ συμφέροντος κινούμενος· εἶναι βέβαιοι οἱ ἀκροαταὶ τοῦ, ὅτι πρὸ πάντων ἔχει ὑπ' ὄψιν τὴν δόξαν καὶ τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος, καὶ αὕτη μόνη ἡ σκέψις δίδει μεγίστην εἰς τὰ αἰσθήματά τοῦ βαρύτητα. Ὑπὸ τοιαύτην δ' ἐννοίαν δύναται τις εἰπεῖν, κατὰ τὸν Κάτωνα (1), ὅτι καλλιώτερος κοινοβουλευτικὸς ῥήτωρ εἶναι ἀνὴρ ἀγαθὸς δεινὸς τὸ λέγειν· *Vir bonus dicendi peritus*.

γ'. Δυστυχῶς ὅμως τὸ πλεῖστον τῶν πολιτικῶν ῥητόρων εἶναι συνήθως δοῦλοι φατρίας τινός, καὶ τὰ ἴδια συμφέροντα ἐπιδιώκουσι. Δὲν ἔχουσιν ὑπ' ὄψιν τὴν πατρίδα, οὐδὲ τὴν εὐμερίαν καὶ δόξαν αὐτῆς, ἀλλὰ τὸν θρίαμβον μιᾶς φατρίας καὶ τὴν ἀποκτησὶν τῆς ἐξουσίας διὰ τὰ ἴδια συμφέροντα. Αἱ σκευωραὶ τῶν ὅμως, καὶ τοὶ καλυπτόμενοι ὑπὸ τῆς ἐπιδεξίας καὶ ἀπίστου ὑπακρισίας τῶν ῥαδιουργιῶν τῶν, δὲν βραδύνουσι ν' ἀνακαλυφθῶσιν, εἰ δὲ λόγοι τῶν θεωροῦνται ὡς ὄργανα τῆς ἰδίας φιλοδοξίας. Οὐδεὶς πλέον πιστεύει, οἱ δ' ἀκροώμενοι λέγουσι καθ' ἑαυτοὺς, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ὁ τοσοῦτον ἐμπαθῶς ἐπὶ τοῦ παρόντος κατὰ τῶν ἐναντίων τοῦ δεικνύμενος, ἤθελε συμφωνήσῃ μετ' αὐτῶν καὶ ἤθελεν ὑποστηρίξῃ διὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου τὴν ἀντίθετον πρότασιν τῇ ἑαυτοῦ, ἐὰν τὰ ἴδια συμφέροντα οὕτως ἀπήτουν. Ἐκαστος γνωρίζει ὅτι περὶ ἑαυτοῦ λαλεῖ, οἱ δὲ ἀκέραιοι καὶ εὐσυνείδητοι, μεθ' ἀπάσης τῆς ῥητορικῆς κινήσεως τοῦ, θεωροῦσι τὸν λόγον τοῦ ὡς μηδέν.

δ'. Οὐδεὶς ὅμως εὐσυνείδητος ἀνὴρ καὶ τῆς ἀληθοῦς δόξης καὶ τῆς μεγαλόφρονος ἐλευθερίας εὐκλεῆς φίλος θέλει δεχθῇ ποτε νὰ καταταχθῇ μεταξὺ τῆς σπείρας τῶν ἰδιοτελῶν, δουλοπρεπῶν καὶ θνητοδόξων τούτων ῥητόρων. Ἄλλως τε οἱ τοιοῦτοι δοῦλοι τῶν ἰδίων παθῶν, ὑπηρετᾷ εὐτελῶν συμφερόντων, ἐφήμερα ψευδοφημίας ὄντα, ἢ ταπεινὰ καὶ εὐώδη τοῦ δεσποτισμοῦ ὄργανα, οὐδὲ ῥήτορες ἀληθεῖς δύνανται νὰ κληθῶσι. Περιορισμένοι ἐντὸς τοῦ στενωπῶτος τῆς περιφιλαυτίας κύκλου, ἀδυνατοῦσι νὰ συλλάβωσιν ὑψηλὰ αἰσθήματα ὑπὸ μόνῃς τῆς φιλοπατρίας ἐμπνεόμενα. Ἡ εὐγλωττία αὐτῶν δὲν ἔχει πλέον ἐκείνην τὴν ἀξίαν, ἐκεῖνο τὸ μεγαλεῖον καὶ εὐγένειαν, ἅτινα χαρακτηρίζουσι τοὺς λόγους τοῦ γενναίου καὶ ἀφωσιωμένου ἀνδρός. Ἐπὶ τῶν τοιούτων

(1) Quindil. inst. Orat. XII, Cap. I, p. 446.

ἀληθεύει ὅ,τι ὁ κριτικώτατος Λογγίνος ἔλεγεν (Τμ. θ', σ. 12)· « Οὐδὲ γὰρ οἶόν τε μικρὰ καὶ δουλοπρεπῆ φρονούντας καὶ ἐπιτηδεύοντας παρ' ὅλον τὸν βίον, θαυμαστόν τι καὶ τοῦ παντός αἰῶνος ἐξενεγασθῆναι ἄξιον· μεγάλοι δὲ οἱ λόγοι τούτων, κατὰ τὸ εἶκος, ὧν ἂν ἐμβριθεῖς ὦσιν αἱ ἐννοιαί· » καὶ, « —Τὰς μὲν ἄλλας ἔξεις καὶ εἰς οἰκέτην πίπτειν, . . . δοῦλον δὲ μηδένα γίνεσθαι ῥήτορα » (Τμ. ΜΔ', σ. 58). Προτιμητέοι δὲ οἱ ὑπὲρ πατρίδος ἐνδοξοὶ καταδιωγμοὶ καὶ θάνατοι τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Κικέρωνος, ἢ τῶν τοιούτων ἰδιοτελῶν ῥητόρων τὰ ἄδοξα εὐτυχήματα καὶ ἡ θνητόδοξος ῥητορεία.

β'. Παιδεία.

§ 117. α. Ὁ κοινοβουλευτικὸς ῥήτωρ μετὰ τῆς ἐναρέτου καρδίας πρέπει νὰ ἔχη βαθείας γνώσεις πεφωτισμένου νοός. Ἐπειδὴ δὲ ὀφείλει νὰ νομοθετῇ, πρέπει νὰ ἔχη βαθεῖαν σπουδὴν τῆς καθεστῶσης νομοθεσίας τῆς πατρίδος του, καὶ νὰ ἔχη γνώσιν τῶν ἄλλοθινῶν νομοθεσιῶν, ἵνα ἐξ αὐτῶν εὐκαίρως δανείζηται ὅ,τι καλὸν καὶ ἀρμόζον εἰς τὰς παρούσας ἀνάγκας. Ἐπειδὴ δὲ ὀφείλει νὰ ἀποφαίνηται περὶ τῶν σχέσεων τῆς πατρίδος του μετὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν, πρέπει νὰ ἦναι ἐντελὴς κάτοχος τῆς συγχρόνου ἱστορίας, πρέπει νὰ γνωρίζῃ τὰ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ γινόμενα, καὶ οὕτω νὰ προεικάζῃ τὰ σχεδιαζόμενα ὑπὸ τῶν διαφόρων Κυβερνήσεων. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ ἐσωτερικὴ τοῦ τόπου διαχείρισις καὶ ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ φύσει ἐξαρτῶνται ἐκ τῶν πόρων αὐτοῦ, πρέπει νὰ σπουδάζῃ ἀπάσας τὰς στατιστικὰς εἰς γνώσιν τῆς καταστάσεως τοῦ πληθυσμοῦ, τῶν τῆς γῆς προϊόντων, τὴν ἑκτασιν τῶν προσόδων, τὴν φύσιν τῶν δαπανῶν, καὶ οὕτω νὰ διδῇ λόγον εἰς ἑκυτὸν τῶν κατασταλτέων καταχρήσεων, καὶ τῶν εἰσакτῶν βελτιώσεων. Μόνον οὕτως δύναται τις νὰ λαμβάνῃ μέρος εἰς τὰς διεγειρομένας συζητήσεις, νὰ προτείνῃ ἐπωφελεῖς γνώμας, καὶ νὰ συλλαμβάνῃ νέα σχέδια.

β'. Ἐπειδὴ δὲ αἱ κοινοβουλευτικαὶ σύνοδοι ὀφείλουσι ν' ἀποφαίνωνται περὶ τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεων, περὶ τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου, περὶ τῆς γεωργίας καὶ περὶ παντός δυναμένου συντελέσαι διὰ τὴν πραγματικὴν εὐημερίαν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ἔθνους, καὶ ταῦτα πάντα στενῶς πρὸς ἄλληλα συνδέονται, πρέπει ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ νὰ μὴ ἦναι ἀλλότριος οὐδενὸς τούτων. Δὲν εἶναι μὲν ἀναγκαῖον ἵνα ἅπαντα ἐπίσης κατὰ βάθος γνωρίζῃ· πρέπει ὅμως, καὶ τοι προσηλωμένος ἰδίως εἰς ἓν

τι τούτων εἰς ὃ μᾶλλον κλίνει, νὰ γνωρίζῃ τοῦλάχιστον ἅπασας τὰς σχέσεις τὰς ἐνυπαρχούσας μεταξὺ τούτου καὶ τῶν ἄλλων, καὶ νὰ ἐκτιμᾷ πρὸ πάντων κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ συνόλου ἐπιβροήν αὐτοῦ. Προκειμένου περὶ τοῦ γενικοῦ συμφέροντος τοῦ τόπου, οἱ εἰδικοί ἄνδρες κατὰ τοσοῦτον εἶναι ὠφέλιμοι, καθ' ὅσον κέκτληται εὐρείας θεωρίας διὰ τὴν ἐκτίμησιν τῶν διὰ τὴν πράξιν ἀπαιτουμένων στοιχείων, ἅτινα ἐκτὸς τῆς εἰδικότητός των εἶναι· ἄλλως δὲ αἱ σκέψεις των εἶναι στεναί, μονομερεῖς καὶ περιφλαυτοί, καὶ τείνουσιν εἰς ἀνάπτυξιν ἑνὸς μέρους διὰ τῆς βλάβης ἀπάντων τῶν ἄλλων.

γ'. Καὶ τοι ἡ γνώσις τῆς συγχρόνου ἱστορίας εἶναι ἐκ τῶν οὐσιωδεστάτων διὰ τὸν κοινοβουλευτικὸν ῥήτορα, ὀφείλει ὅμως οὗτος νὰ μὴ ἀγνοῇ καὶ τὴν γενικὴν ἱστορίαν ἀπάντων τῶν λαῶν. Ἀρκεῖ μὲν δι' αὐτὸν ἐπιτροχάδην νὰ μελετήσῃ τὰ χρονικά τῶν ξένων ἐθνῶν· ἀπεραίτητον ὅμως ἵνα κατὰ βάθος τῆς ἰδίας πατρίδος τὴν ἱστορίαν γινώσκῃ. Ἐντεῦθεν κατὰ πρῶτον θέλει σχηματίσει ἀκριβῆ ἰδέαν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἔθνους του. Ἐπειτα δὲ παριστάμενος εἰς τὴν κανονικὴν τῶν θεσμῶν τοῦ ἔθνους ἀνάπτυξιν, καὶ ἐκτιμῶν ὅς ἡ θεία Πρόνοια τῷ ὠκονόμησε δοκιμασίας, κάλλιον θέλει κατανοήσῃ τὸν εἰς τὸν προορισμὸν τοῦ ἰδίου ἔθνους προϋστάμενον γενικὸν νόμον, ἐπομένως δὲ θέλει εἶσθαι ἀρμοδιώτερος νὰ κατανοήσῃ τὸ παρὸν ὑπὸ τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ ἐποψίν. Ἡ βλαβὴ τοῦ παρελθόντος μελέτη ἐμποδίζει τοὺς ἀνθρώπους ν' ἀκινήτῳσι· τὸ δὲ ὠφελιμώτερον διὰ τὸν πολιτικὸν ἄνδρα εἶναι, ὅτι διὰ τῆς διανοίας αὐτοῦ θέλει διορᾷ τὸ μέλλον, καὶ θέλει προπαρασκευάζει καὶ βοηθεῖ, μετὰ πεποιθήσεως καὶ σταθερότητος, τὴν ἠθικὴν νοεράν καὶ κοινωνικὴν πρόδον τῆς ἀκρωμένης αὐτὸν γενεᾶς.

δ'. Τοιαῦτα εἶναι αἱ προεισαγωγικαὶ γνώσεις, ἃς τεταμιευμέναις πρέπει νὰ ἔχῃ ὁ ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ βήματος θέλων νὰ ἐμφανισθῇ. Ἐχὼν δὲ πεπλουτισμένον τὸν νοῦν τοῦ ἐκ τοιούτου κεφαλαίου ιδεῶν, θέλει εἶσθαι ἱκανὸς, καθ' ὅσον θέλουσι παρουσιάζεσθαι τὰ ζητήματα νὰ τὰ σπουδάζῃ εἰδικῶς, νὰ σχηματίσῃ τὴν πεποιθήσιν του ἐπὶ ἕκαστον τούτων ἐν τῇ σιγῇ τῆς σκέψεως, καὶ εἰλικρινῶς νὰ ἐξετάσῃ τὴν ἀξίαν τῶν ὑπὸ τῶν διαφόρων ῥητόρων ἐκπεφρασμένων γνωμῶν. Ἐὰν δὲ παρατηρήσῃ, ὅτι τὸ ζήτημα ἔμεινε σκοτεινόν, ὅτι ἡ συζήτησις δὲν τὸ διεσαφήσεν ὑπὸ τὰς κυριωτέρας ἐπόψεις, δύνανται τότε νὰ προσέλθῃ εἰς τὸ βῆμα, καὶ μετὰ πεποιθήσεως νὰ ἐκθέσῃ ὅς ἔχει νέας ἰδέας· τὸ φῶς θέλει αὐγάσει, τὸ σκοτεινόν θέλει κατασταθῇ σαφές.

πρὸς ἅπαντας· ὅσον δ' ἐλάχιστον καὶ ἂν θερμανθῇ ἡ ψυχὴ ἐκ τῆς ἐμφανίσεως τῆς ἀντύπωσης ἐμποιοῦσας ἀληθείας, αἱ ἀνευφημίαι θέλουσι συνοδεύσει τὴν φωνὴν του, αἱ δάφναι τῶν ἐπαίνων θέλουσι τὸν στέψει, καὶ λαμπρὰν ἐκβάσιν ἡ ῥητορεία του θέλει ἐπιφέρει.

γ'. Λεκτικὸν πρέπον καὶ εἴροια λόγου.

§ 148. Καί τοι ἐν τῷ πολιτικῷ βήματι πρέπει νὰ καταβάλληται μεῖζων σπουδὴ διὰ τὰ πράγματα ἢ διὰ τὰς λέξεις, τὸ λεκτικὸν ὅμως εἶναι μέγα βοήθημα διὰ τῆς ἀληθείας τὸν θρίαμβον. Διὰ τοῦ λεκτικοῦ ὁ ῥήτωρ ὑποδουλώνει καὶ δεσμεύει, οὕτως εἰπεῖν, τοὺς ἀκροατὰς εἰς τὴν ἐννοίαν του. Ἦνα λοιπὸν ὁ ἀγορεύων εὐδοκιμῇ, τέσσαρά τινα πρέπει νὰ θεωρήσῃ· α) τὸν χαρακτήρα τοῦ ἔθνους· β) τὸ πνεῦμα τῆς γλώσσης· γ) τὰς πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς τῆς ἐποχῆς ἀνάγκας· δ) τὴν φυσιογνωμίαν τοῦ ἀκροατηρίου.

Σημ. Ὁ Δριῦς ἐρανίζεται τὰ ἐνταῦθα λεγόμενα ἐκ τοῦ ἀξιολόγου πονήματος, Το βιβλίον τῶν ῥητόρων τοῦ διασώμου Κορμενίνου· διασώμου ὡς συγγραφέως, ὡς ῥήτορος καὶ ὡς ἀντιπροσώπου τῆς Γαλλίας· ἀπὸ τῆς 1 Μαΐου 1828 καὶ ἔξῃ. Καί τοι δὲ οἱ Ἕλληνες ἔχουσι μεγάλην πρὸς τοὺς Γάλλους ἀναλογίαν καὶ ὁμοιότητα, τὰ λεγόμενα ὅμως μεταβιβάζονται ἐνταῦθα κατὰ τι παρ' ἡμῶν, ὅσον ἐνεστί, ἵνα εὐαρμωστότερα καὶ παρ' ἡμῖν γείνωσι.

α. Δὲν πρέπει νὰ ὁμιλῇ τις πρὸς Ἕλληνας, ὡς ἤθελεν ὁμιλήσει πρὸς Ἀγγλους ἢ Ἀμερικανούς. Ἀληθεύει καὶ περὶ Ἑλλήνων ὁ τι λέγεται καὶ περὶ τῶν Γάλλων· ὅτι τὸ εὐερέθιστον καὶ εὐκίνητον πνεῦμα τῶν ἡμετέρων συνελεύσεων, προσέτι δὲ τὸ ἀνυπόμονον, φιλόνεικον, ταχυμαθὲς καὶ ταχυλόγον τῶν Ἑλλήνων ἀπαιτεῖ μεγάλην ἐν τῷ λόγῳ ταχύτητα· ἀπαιτεῖ προσέτι ἵνα καλῶς ὁ ῥήτωρ μετρᾷ τὰς λέξεις καὶ μακρόθεν ῥίπτῃ τὰ βέλη, ἀφινόμενα ὡς οἰοεὶ οἰκοθεν νὰ φέρονται κατὰ τῆς καρδίας τῶν ἀντιπάλων.

β'. Προσεκτέον δὲ ὡς πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς γλώσσης. Ἡ λαλουμένη ἔχουσα τὴν εὐφράδειαν τῆς ἀρχαίας, καὶ τὴν σαφήνειαν τῶν νεωτέρων γλωσσῶν διὰ τὸ ὑπτίον καὶ ἀνεπτυγμένον αὐτῆς, εἶναι δεκτικὴ ἅπασων τῶν λεκτικῶν ἀρετῶν, ὅσας ἐν τῷ τρίτῳ τμήματι τῆς ῥητορικῆς ἐθεωρήσαμεν (§ 58. — § 108). Δύναται νὰ ᾔναι καθαρὰ ἀνευ τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ ὑπερκαθαρισμοῦ ἢ τῆς νεολογίας (§ 59)· νὰ ᾔναι σαφὲς οὐ μόνον κατὰ τὴν πραγματικὴν σαφήνειαν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς κυριολεξίας, καὶ ἀπὸ τῆς συντά-

ξεως καὶ ἀπὸ τῆς ἀκριβείας (§ 60). Νὰ ἔχῃ γλαφυρότητα καὶ ἐκ τῶν τρόπων καὶ ἐκ τῶν σχημάτων (§ 61 — § 84). Νὰ ᾖ ἀρμονικὴ ἐν γένει κατὰ μὲν τὸ μέλος διὰ τῆς ποικιλίας τῶν τόνων (§ 85 — § 88), οὕς οὐδεμία τῶν νεωτέρων γλωσσῶν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἔχει. Νὰ ᾖ εὐρυθμὸς κατὰ τε τὸν συλλαβικὸν καὶ λογικὸν ῥυθμὸν ὡς εἵπομεν (§ 89 — 97). Νὰ ἔχῃ παντοίαν ποικιλίαν διὰ τῶν παντοειδῶν μεταβολῶν, κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχαίας (§ 98), καὶ εἰς ἄκρον τὴν λεγομένην μιμητικὴν ἀρμονίαν (§ 99). Τὸ δὲ πρέπον πρὸ πάντων θέλει ἐπιτηδεύεσθαι καθ' ἃ ἀνωτέρῳ (§ 100 — § 108) παρατηρήθη. Πρὸ πάντων δὲ ὁ Ἕλλην ῥήτωρ αὐτοδιδάκτως πρέπει νὰ ἀσκηθῇ ὅπως οὖν εἰς τὰ περὶ ἀπαγγελίας (§ 109 — 110) καὶ εἰς τὴν εὐπρέπειαν μετρίας τινὸς ὑποκρίσεως περὶ τὰ σχήματα (§ 111). Ὁ Δημοσθένης ὡς κυριώτερον τῆς ῥητορικῆς ἐθεώρει τὴν ὑπόκρισιν. Οἱ μὲν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης παιδιόθεν διδάσκονται τὴν ὑπόκρισιν καὶ ὑπὸ ἐπὶ τούτῳ ταύτην ἰδίως διδασκόντων, καὶ πρακτικῶς μάλιστα ἐν τοῖς θεάτροις· ἀλλ' ἡμεῖς ἀδιδάκτοι ἐκ παίδων, προβεβηκότες οἰκοθεν πρέπει νὰ διδασκώμεθα. Ὅθεν ἵνα δημοσίως λαλῶμεν τὴν γλῶσσαν, καὶ μάθησις ἀπαιτεῖται, καὶ παρασκευαστικαὶ προγυμνάσεις, καὶ μακρὰ ἔξις. Βραδὺ ἢ ἡμελημένον λεκτικὸν φέρει μονοτονίαν καὶ νυσταγμὸν· κατεσπευσμένον δέ, φέρει ταχυλογίαν καὶ ψελλισμὸν. Ἄς ἀποφεύγωμεν δὲ τὰ παρέλκοντα καὶ τὰ ἀργὰ ἢ πολυσύνθετα ἐπίθετα ὡς ἀκατάλληλα, ἀναχαιτίζοντα τὴν ἔκχυσιν τῆς διανοίας καὶ περιπλέκοντα τὴν τοῦ λόγου πορείαν. Ὁ Ἕλλην διὰ φυσικὴν ὀξύνοϊαν εἰσδύων εἰς τοῦ ἀγορεύοντος τὸν νοῦν πρὶν ἢ ἐκφρασθῇ, ἀπαιτεῖ βραχυλογίαν· ἀπαιτεῖ δὲ λαμπρὸν καὶ εἰκονικὸν λόγον διὰ φυσικὴν εὐφυΐαν καὶ ζωηρότητα φαντασίας καὶ εὐαισθησίας.

γ'. 4. Τρίτον δὲ προσεκτικῶς ἄς λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν λαλεῖ. Ὅπόταν πρόκηται περὶ κατεδαφίσεως γεγενηκυίας καὶ ἤδη κλονιζομένης τάξεως πραγμάτων, ὅποταν ἡ κοινὴ γνώμη ψιθυρίζῃ καὶ ἀπειλῇ περί τῆς ἐθνοσυνελεύσεως, ὅποταν ἡ πατρίς, ἡ ἐλευθερία, ἡ βασιλεία, τὸ σύνταγμα κινδυνεύωσι, τότε ὁ λόγος ὑψοῦται, ἡ ἐκφρασις μεγεθύνεται, ἐμψυχούται, ὀργίζεται, καὶ ἡ ἐμπάθης ἀταξία τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν ἰδεῶν εἶναι ἡ πειστικωτέρα καὶ κραταιότερα εὐγλωττία. Τὸ ἀκροατήριον τότε ἐνοῦται μετὰ τοῦ ῥήτορος, ὀργίζεται καὶ ἐλεεῖ, διεγείρεται καὶ καταπραΰνεται μετ' αὐτοῦ, ἵνα πάλιν ὀργισθῇ καὶ πραυνθῇ. Τὸ βίαιον τῶν ὄρων, ὁ ἔγχος τῆς προσωποποιίας, ὁ θυμὸς καὶ ἡ παραφορά τῶν ῥητορικῶν κινήσεων συγχωροῦνται καὶ ἀφανίζονται

ἀπέναντι τοῦ ἐπικινδύνου καὶ ἐλευθρίου μεγέθους τῆς θέσεως. Τότε αἱ φατρίαι εἰς συμπλοκὴν πρὸς ἀλλήλας, ἤττον ἀκρούουσιν ἢ ἐνεργοῦσιν, ἤττον συζητοῦσιν ἢ μάχονται. Τότε ἀγαπᾷ ἕκαστος νὰ κτυπᾷ μᾶλλον ἰσχυρῶς ἢ δικαίως. Ὅποταν δὲ κεφαλὴ τις ἦναι ὁ σκοπὸς τῶν τοῦ λόγου βελῶν, τότε δὲν ἡδύνει τις φράσιν τινα τορνεύων ἢ, ὡς μονομάχος, σπουδάζων μετὰ χάριτος νὰ πίπτῃ ὑπὸ τὸ ἐχθρικὸν πῦρ.

2. Τοιαύτη περίπου ἦν, ἐπὶ τῶν πρώτων μάλιστα ἐτῶν τῆς ἡμετέρας ἐπαναστάσεως, ἡ ἄτεχνος μὲν καὶ κομματικὴ καὶ ἀπερίοδος καὶ εἰρομένη, ἀλλὰ πατριωτικὴ καὶ ἐνθουσιώδης ἐπαναστατικὴ εὐγλωττία τοῦ ἀγίου ἡμῶν κλήρου, τῶν ἐναρέτων προκρίτων καὶ τῶν ἀνδρείων στρατιωτικῶν μας· ὅτε ἐν μὲν τοῖς στρατοπέδοις καὶ τοῖς στόλοις κατὰ ζῆρὰν καὶ θάλασσαν ἐκίνουν διὰ τοῦ πυρὸς τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τῶν κεραυνῶν τῆς ῥητορείας τὸ ἐν ἐπαναστάσει ἔθνος εἰς νέα τρόπαια· ἐν δὲ ταῖς ἐθνοσυνελεύσεσι τῆς Ἐπιδαύρου, τοῦ Ἀστρους, τῆς Τροιζῆνος καὶ ἀλλαχοῦ, διὰ μεγίστης συνέσεως καὶ εὐρυτάτου Ἑλληνισμοῦ, κατέβαλλον τῶν συνταγμάτων τὰ θεμέλια, καὶ τῆς μεγάλης Ἑλληνικῆς φυλῆς τὰ εὐρύτατα ὅρια ἕως ἐκεῖ ὅπου λαλεῖται ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ εἰς Χριστὸν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν πιστεύουσιν! Ἦττον ὅμως πατριωτικὴ, ἀλλὰ μᾶλλον παράφορος καὶ μαινομένη ἐξερρήγνυτο ἡ τῶν φατρῶν φιλόδοξος ῥητορεία, ὅτε, διὰ τὴν κατοχὴν τῆς κεκτημένης ἐξουσίας συνεκρούοντο τὰ κόμματα διὰ τῶν λόγων πρὶν ἢ κατ' ἀλλήλων στρέψωσι τὰ ἐμφύλια ὅπλα. Τοιαύτη δὲ πρὸ πάντων ἦν καὶ ἡ ἐπαναστατικὴ εὐγλωττία ἐπὶ τῆς πρώτης τῶν Γάλλων ἀναπολιτεύσεως. Ἀλλὰ τὰς παρεκτροπὰς τῆς ῥητορείας ἐκείνης δὲν πρέπει νὰ κρίνῃ τις μακρόθεν διὰ μόνων τῶν κανόνων τῆς καλλιαισθησίας καὶ διὰ τῆς στάθμης τοῦ ψυχροῦ λόγου· πρέπει νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ τότε παιδεία, καὶ ἡ ταραχὴ τῶν χρόνων, καὶ αἱ μεταβολαὶ τῶν γνωμῶν, καὶ αἱ θανάσιμοι τῶν κομμάτων ἀντιπάθειαι, καὶ αἱ ἐσωτερικαὶ καὶ ἐξωτερικαὶ ἀντενέργειαι, καὶ αἱ ἐξάψεις τῶν πνευμάτων, καὶ τὸ καινοφανὲς τοῦ ἀγῶνος, καὶ τὸ μέγεθος τῶν συμβεβηκότων, καὶ οἱ ὑπερμεγέθεις τῆς πατρίδος κίνδυνοι.

3. Ἐν δὲ καιρῷ γαλήνης, ὅτε ἐχθροὶ μὲν δὲν στρατοπεδεύουσιν ἐντὸς τῆς πατρίδος, αἱ δὲ πόλεις πλήθουσαι ἐν εὐθυμῳ διάγουσιν, ὅτε τὰ κόμματα δὲν ἀποδεκατεύονται δι' ἐμφυλίων πολέμων ἢ ἀφαρπάζωσι τὸ κράτος καὶ τὴν νίκην, ἢ δὲ ἀντιπροσωπεῖα δὲν σπουδαρχεῖται· ὡς κινδυνώδης τις θέσις, ἡ δὲ πάλιν μετα-

φέρεται ἐπὶ τὸ στερεὸν τῶν ἀρχῶν καὶ τοῦ δικαίου ἔδαφος, τότε ἡ θεατρικὴ χρῆσις τούτων τῶν θορυβωδῶν μέσων καὶ τῶν φωνασικῶν σχημάτων ἀποβαίνει γελοία, διότι οὔτε ἀναγκαία οὔτε φυσικὴ εἶναι· θέλει εὐρεῖ κατὰψυχρα τὰ ἄλλοτε θερμαινόμενα στήθη, καὶ θέλousi γελᾶ οἱ ἄλλοτε δακρυῖζοῦντες. Ἐκάστη ἐποχὴ ἀπαιτεῖ ἰδίαν ῥητορείαν.

δ. 1. Τέταρτον πρέπει νὰ θεωρῇ ὁ ῥήτωρ ἐνώπιον τίνων ἀγορεύει. Δὲν πρέπει ν' ἀγορεύῃ ἐνώπιον τῶν βουλευτικῶν σωμάτων, ὡς ἤθελεν ἀγορεύει ἐνώπιον τοῦ λαοῦ. Εὕρισκόμενος δὲ ἐνώπιον συνελεύσεως, πρέπει νὰ ποικίλλῃ τὸν λόγον κατὰ τὴν εὐκίνησιαν τῶν ἐντυπώσεων καὶ αἰσθημάτων. Διὰ τοῦτο παρασκευάζων ὁ κοινοβουλευτικὸς ῥήτωρ τὸν λόγον του, ὀφείλει νὰ σπουδάζῃ οὐ μόνον τὸ ζήτημα καθ' ἑαυτὸ, ἀλλὰ πρέπει νὰ θεωρῇ καὶ τὰς διαθέσεις τοῦ ἀκροατηρίου του, καὶ νὰ προβλέπῃ, ὅσον δύναται, τὰς ἐνστάσεις καὶ τὰς ἐπερωτήσεις ἃς μέλλουσι νὰ τῷ ἀποτείνωσι. Καί τοι ὀφείλων προηγουμένως νὰ διαγράψῃ τὸ ἑαυτοῦ σχέδιον, δὲν δύναται ὅμως νὰ διατηρῇ τοιαύτην αὐστηρὰν πορείαν, ὥστε νὰ μὴ μεταβάλλῃ καὶ νὰ μὴ ἀντιστρέφῃ τὰ τοῦ λόγου μέρη. Ἐπὶ συνελεύσεως ὑπὸ τὰς ἐντυπώσεις τῶν ἀλληλοδιαδόχων λόγων, τὰ πνεύματα μεταβάλλονται συχνάκις ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην στιγμὴν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀληθὴς ῥήτωρ πρέπει νὰ καταλαμβάνῃ τὰ πνεύματα καθ' ἣν εὕρισκονται θέσιν, πρέπει νὰ ἦναι ἀσφαλέστατος ὡς πρὸς τὴν εὐροίαν τοῦ λεκτικοῦ του, ἵνα ῥιφθῇ εἰς τὸν ἐνώπιόν του ἀνοιγόμενον νέον ὀρίζοντα, καὶ παραχρῆμα νὰ ἐκφράσῃ τὰς ἐξαίφνης εἰς τὸ πνεῦμά του παρυσιαζομένας νέας ἰδέας καὶ τὰ ἐκπλήσσοντα αὐτὸν αἰσθητά.

2. Τοῦτο δὲ φέρει ἡμᾶς νὰ εἰπώμεν, ὅτι, ἵνα ἦναι τις ἀληθῶς τοῦ βήματος ῥήτωρ, πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ πλεονέκτημα τοῦ αὐτοσχεδίου ἀγορεύειν (§ 138, ἀ—β'). Ἀλλ' ὁ αὐτοσχεδὸς λόγος οὐδέποτε ὀρθῶς δύναται ἐξ ἀναγνώσεως νὰ κριθῇ. ἵνα κατανοήσῃ καὶ κρίνῃ τις αὐτόν, πρέπει νὰ τεθῇ ἐπὶ τῶν θρανίων τοῦ ἀκροατοῦ. Ὁ αὐτοσχεδιαστὴς, λέγει ὁ Κορμενίνος, δὲν ἀναβαίνει ἐπὶ τοῦ βήματος δι' ἑαυτόν, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἀκροατάς του, καὶ πρέπει νὰ νομίζεται ὅτι ἐκείνων τὰς ἰδέας ἐκφράζει, ἐκείνων τὰ πάθη πνέει, ἐκείνων τὰς θελήσεις διαδηλώνει. Ὑπάρχει ζωὴ ἐν τῷ λόγῳ του, διότι ὑπάρχει πραγματικότης· ὑπάρχει ἰσχυρόν, διότι τὴν περιβάλλεται ἐκ πάντων τῶν περὶ αὐτόν· στρέφεται ἐπὶ τὸ προκείμενον, διότι ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἀνθρώπων τῆς στιγμῆς ἐκείνης καὶ ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων τῆς στιγμῆς ἐκείνης. Δὲν πρέπει νὰ ἦναι ψυχρὸς, ἐὰν ἡ συνάθροισις ἦναι ἐξημμένη· σφοδρὸς, ἐὰν

αὕτη γαλῆνιζ. Δὲν πρέπει, ἀναπεταννύων τὰς ἑαυτοῦ πτέρυγας, ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν ὀρέων νὰ πετῇ, ἐν ᾧ ἡσύχως ἡ συνέλευσις βαδίζει ἐν τῷ πεδίῳ. Συμφωνεῖ πρὸς τὸν ῥυθμόν της, πρὸς τὸ βᾶδισμά της, καὶ φαίνεται ὅτι τὴν ἀκολουθεῖ μέχρις οὗ κύριος γενόμενος, τὴν δαμάσῃ, τὴν ὑποτάξῃ, τὴν δεσμεύσῃ, καὶ τότε, ἐκ τῶν ὀπισθεν εἰς τὰ ἔμπροσθεν ταττόμενος, προπορευόμενος ἀντὶ ν' ἀκολουθῇ, τὴν ὁδηγεῖ καὶ εἰς ἰδίας πορείας τὴν καταφέρει.

3. Ἡ τοῦ αὐτοσχεδιαστοῦ ψυχὴ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν τοῦ ἀκροατοῦ. Συγκρατοῦνται αἱ ψυχαὶ αὐτῶν, κοινωνοῦσιν, ἀναμίγνυνται, συγχωνεύονται. Ὁ αὐτοσχεδιαστὴς ἀναβαίνει, ἢ καταβαίνει, καὶ τείνει πρὸς τὸν ἀκροατὴν τὴν χεῖρα ἵνα εἰς ἑαυτὸν ἐλκύσῃ· ὁ δὲ ἀκροατὴς ἀμοιβαίως προτείνει τὴν ἑαυτοῦ, τὸν ἀνακουφίζει, μηχανικῶς τὸν βοηθεῖ, ζητεῖ τρόπον τινὰ μετ' αὐτοῦ τὰς μὴ παρουσιαζομένας αὐτῷ λέξεις, τὸν κεντρίζει διὰ τοῦ πλήκτρού του, τὸν συνωθεῖ, καὶ τὸν ἐμψυχώνει διὰ τῆς πνοῆς του, ὡς κεκλιμένος ἀναβάτης ἐπὶ τῶν μυκτῆρων τοῦ ἀσθμαίνοντος ἵππου του. Ὁμοῦ συμβαδίζουσι, καὶ ὁμοῦ εἰς τὸ τέρμα φθάνουσιν. Ἐν ἐκάστῳ σταθμῷ, ἐν ἐκάστῳ βήματι ἀναφαίνονται καινοφνῆτινα, ἀπροσδόκητον ἀποτέλεσμα, κίνησις, σχίρημα, χάρις.

4. Τοῦτο δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τὸ θαυμαστὸν τῆς ῥητορείας. Ἄς ἴδωμεν δὲ μέχρι τίνος βαθμοῦ ἔφθασεν εἰς τὴν ἰδανικὴν ταύτην ἐντέλειαν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ νεωτέροις.

β'. Ῥητορεία τοῦ πολιτικοῦ βήματος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις.

§ 119. Τὴν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ῥητορείαν τοῦ πολιτικοῦ βήματος, συντομώτατα ἐποπτεύοντες, θέλομεν διαιρέσει εἰς δύο μέρη, α) Εἰς τὴν παρὰ τοῖς ἑλλήσι ῥητορείαν τοῦ πολιτικοῦ βήματος, καὶ β) εἰς τὴν παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις.

α'. Ῥητορεία τοῦ πολιτικοῦ βήματος παρὰ τοῖς ἑλλήσιν.

§ 120. Ἄ. Αἱ πολιτεῖαι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἦσαν εὐνοϊκώ-
νται εἰς ἀνάπτυξιν τῆς τοῦ βήματος ῥητορείας, ἣν οἱ ἀρχαῖοι
ἐκάλουν συμβουλευτικὸν εἶδος ῥητορείας. Πρὸ πάντων αἱ Ἀθῆ-
ναι ὑπῆρξε διάσημος διὰ τοὺς ῥητοράς της, διότι οἱ κάτοικοι
αὐτῆς ἦσαν ζωηροὶ, εὐφυεῖς, λίαν γεγυμνασμένοι εἰς τὴν δια-

χείρισιν τῶν πολιτικῶν. Εἶχον δὲ τοσοῦτον καθαρὰν καὶ λεπτὴν αἴσθησιν, ὥστε ὁ ἄττικισμὸς σήμερον εἶναι ἐπωνύμιον χαρακτηρίζον πᾶν ὅ,τι τέλειον ὡς πρὸς τὴν καλλιλογίαν.

β'. Διήρουν δὲ οἱ Ἕλληνες τὴν ῥητορείαν εἰς τρία εἶδη ἢ γένη, εἰς Συμβουλευτικὸν, Ἐπιδεικτικὸν, καὶ Δικανικόν. Τὸ δὲ Συμβουλευτικὸν δὲν ἀπῆται κατ' αὐτοὺς τὴν αὐτὴν ἐπιμέλειαν ἣν τὸ ἐπιδεικτικὸν καὶ δικανικόν. Λόγος τούτου εἶναι, ὅτι τὸ μὲν ἐπιδεικτικὸν ἰδίως δι' ἐπιδείξιν γίνεται, τὸ δὲ δικανικὸν δεῖται ἀπάσης τῆς δυνατῆς τέχνης, δι' ἣν ταύτης ἔχει ἀνάγκην εἰς ἐπιτυχίαν ἐν ᾧ ἐν τῷ συμβουλευτικῷ ἀπαιτεῖται σύνεσις καὶ χρηστότης. Ἡ διαφορὰ αὕτη ὅμως δὲν εἶναι τοσοῦτον ἐπαισθητὴ πρὸς τὸν ἀναγινώσκοντα τοὺς ἀρχαίους ῥήτορας Ἕλληνας· διότι, κατὰ τὸν Κυντιλιανόν, οἱ Φιλιππικοὶ τοῦ Δημοσθένους δὲν εἶναι ἥττον εὐγλωττοι παρὰ τοὺς δικανικοὺς αὐτοῦ.

γ'. Ὁρθότερον εἶναι νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες μικρὸν ἢ οὐδόλως σχεδὸν ἐποίουν προσίμιον λαλοῦντες ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ βήματος. Ὑπέθετον ὅτι ὁ λαὸς, προκατελημμένος ἄλλως περὶ τῆς σπουδαιότητος τῆς ὑπὸ σκέψιν ὑποθέσεως, ἦτον ὅλως εὐδιάθετος ν' ἀκροαθῇ τὸν παριστάμενον ῥήτορα, καὶ ὅτι οὐδεμία προσπάθεια ἀπαιτεῖτο ἵνα προσηλωσῶσι τὴν προσοχὴν του. Διὰ τοῦτο ἅπαντες οἱ πολιτικοὶ τοῦ Δημοσθένους λόγοι ἀρχοῦνται ἀπὸ προοιμίου οὐδὲν ἄλλο ἔχοντος ὑπόθεσιν ἢ νὰ προσδιορίσῃ τὴν στάσιν τοῦ ζητήματος. Ἐπὶ τούτῳ παραπέμπεται ὁ ἀναγνώστης εἰς τὴν ἀνάλυσιν ἐνός τινος τῶν πολιτικῶν λόγων τοῦ Δημοσθένους, ἐξ ἧς θέλει πληροφορηθῇ τὰ λεγόμενα.

β'. Ῥητορεία τοῦ πολιτικοῦ βήματος παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις.

§ 121. α'. Καὶ παρὰ Ῥωμαίοις ἐκκαλλιεργήθη ἐπίσης ἡ ἀπὸ τοῦ βήματος ῥητορεία. Ἀμέτῳ μετὰ τὴν ἐξῶσιν τῶν Ταρκινίων ἐκκηρύχθη ἡ δημοκρατία, ἅπασαι δὲ αἱ τοῦ ἔθνους ὑποθέσεις ὑπεβάλλοντο εἰς τὰς διασκέψεις τῆς γερουσίας καὶ τοῦ δήμου. Καί τοι μὴ ἔχοντες οὐδὲν μνημεῖον δυνάμενον νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ εἰς ἐκτίμησιν τῆς ῥητορείας ἐκείνων τῶν ἀφωσιωμένων ἀνδρῶν, οἵτινες οὐδὲν ἄλλο ἔπνεον παρὰ τὸν ἔρωτα τοῦ κοινοῦ καλοῦ καὶ τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος, πιστεύομεν ὅμως ὅτι ἡ ἀγνότης τοῦ πατριωτισμοῦ των τοῖς ἐνέπνεε συχνάκις λόγους, ἐν οἷς δὲν εὗρίσκετο μὲν ἡ λεπτότης τῆς τέχνης, ἐνεφαίνετο ὅμως τὸ ἄριστον, τὰ γενναῖα τῆς καρδίας ὁρμήματα. Ὁ δὲ Κικέρων ἐν τῷ πο-

νήματι, περὶ ἐνδόξων ῥητόρων, ἀποδίδει τιμὴν εἰς τὴν μνήμην τοῦ Βρούτου καὶ ἀπάντων τῶν διαδεξαμένων αὐτὸν ἐν τῇ γερούσια καὶ ἐπαινεῖ τὴν εὐγλωττίαν των ὡς πρὸς τὰ εὐτυχῆ αὐτῆς ἀποτελέσματα.

β'. Συγκρίνοντας τὴν τοῦ βήματος ῥητορείαν παρὰ τε Ῥωμαίοις καὶ Ἑλλήσι, θέλομεν εὖρεϊ παρ' ἀμφοτέροις εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πολὺς ὁμοιότητας.

Παρ' ἀμφοτέροις τοῖς λαοῖς εἶχεν ἐπιρροὴν εἰς ἀπάσας τὰς μεγάλας τοῦ ἔθνους ὑποθέσεις, καὶ ἡδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ τὴν εὐημερίαν ἢ δυσημερίαν τῆς πατρίδος. Ἄπαντες οἱ εὐφυεῖς ἄνδρες μετὰ ζήλου εἰς αὐτὴν ἐξησκοῦντο, διότι διὰ ταύτης ἤρπαζον τὰς ψυχὰς τοῦ λαοῦ καὶ ἐπεκράτουν ἐν τῇ γερούσια. Ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῆς Ῥωμαϊκῆς δημοκρατίας, ὅτε ἡ φιλοκαλία πρὸς τὰς τέχνας, πρὸς τὰς ἐπιστήμας καὶ πρὸς τὰ γράμματα ἐκ τῆς Ἑλλάδος εἰσέδυσεν εἰς τὴν Ῥώμην, ἡ ῥητορεία, ὡς καὶ πρότερον ἐν Ἀθήναις, κατέστη τέχνης ἔργον. Ἀλλὰ τότε ἡ διαφορὰ τοῦ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων ὑπάρχοντος χαρακτῆρος μετηνέχθη φυσικώτατα καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν ῥητόρων των. Ὁ μὲν Δημοσθένης, ἀποτεινόμενος πρὸς λαὸν ζωηρὸν, εὐκίνητον, καὶ ἄστατον, ἀνησυχοῦντα διὰ πᾶσαν βραδύτητα, χωρεῖ κατ' εὐθείαν πρὸς τὸν σκοπὸν του καὶ φροντίζει μόνον νὰ προσηλόνῃ τὸ ἀπρόσεκτον πλῆθος διὰ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ζωηρότητος τῶν συλλογισμῶν του. Μόνην τὴν πατρίδα ἔχει ὑπ' ὄψιν, καὶ γνωρίζων ὅτι ἡ πατὴρ θέλει εἶσθαι πάντοτε τὸ σημεῖον τῆς ἐνώσεως ἀπάντων τῶν ἀκρατῶν του, δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ καταβῇ εἰς τὰ μικρὰ μέσα πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἐπιτυχίας του. Εὐχαριστεῖται, ἐὰν αἰσθανθῶσιν ὅτι ἔχει δίκαιον. Ὁ δὲ Κικέρων δὲν ἔχει τὴν αὐτὴν ἀπλότητα εἰς τὴν σύλληψιν τῶν σχεδίων του καὶ τὴν χρῆσιν τῶν ῥητορικῶν του μέσων· τὸ ὕψος του εἶναι λίαν κεκοσμημένον, καὶ σπουδάζει νὰ εὐρυθμίξῃ ἐκάστην περίοδον· παρατηρεῖ μυριάς μικρὰς ῥητορικὰς προφυλάξεις, καὶ πάντοτε εἰσηγηματικῶς ἐνεργῶν, προσηλόνει τὴν συνέλευσιν διὰ τῶν θεληγῆτων τοῦ λόγου του. Οἱ Ῥωμαῖοι οὐκ ἔχοντες τὴν ζωηρότητα τῶν Ἀθηναίων, δὲν ἀπέκαμνον ἐκ τοσούτων περιστροφῶν. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἦσαν λίαν διηρημένοι, καὶ ἀντὶ τοῦ μεγάλου ὀνόματος τῆς πατρίδος ἀντικατεστάθη τὸ τοῦ Καίσαρος, τὸ τοῦ Πομπηίου, τὸ τοῦ Ἀντωνίου, καὶ τὸ τοῦ Ὀκταβίου, ἐδέετο πρὸς εὐδοκίμησιν μεγάλης προσοχῆς· τοῦτο δὲ καταληπτὸν γίνεται ἐκ τῶν τοσούτων ἐπεξεργασμένων λόγων τοῦ Κικέρωνος. Καὶ ἐνταῦθα, πρὸς ἐντελῆ κατάληψιν ταύτης τῆς διαφορᾶς τοῦ πνεύ-

ματος τῆς ῥωμαϊκῆς καὶ ἑλληνικῆς ῥητορείας, παραπέμπομεν εἰς τοὺς λόγους τοῦ Κικέρωνος.

γ'. Ῥητορεία τοῦ πολιτικοῦ βήματος παρὰ τοῖς νεωτέροις.

§ 122. α'. Μετὰ τῆς ἐλευθερίας ἐγεννήθη καὶ ἡ τοῦ βήματος ῥητορεία παρὰ τοῖς νεωτέροις ἔθνεσιν. Ἐν ὧσιν οἱ λαοὶ ἦσαν μακρὰν τῶν πραγμάτων, οὐδεμία σπουδαία συζήτησις ἡδύνατο νὰ ἐγερθῇ καὶ νὰ προκαλέσῃ ἐκεῖνα τὰ πατριωτικὰ αἰσθήματα, ἅτινα εἶναι ψυχὴ τῆς κοινοβουλευτικῆς ῥητορείας. Ἐν Γαλλίᾳ, μετὰ τὸν 14^{ον} αἰῶνα, συνήλθον εἰς γενικὴν συνέλευσιν αἱ τρεῖς λεγόμεναι τάξεις τοῦ ἔθνους, ἡ τῶν εὐγενῶν, ἡ τοῦ κλήρου καὶ ἡ τῶν κοινολαϊτῶν. Ἐκαστον σῶμα, τὸ τῶν εὐγενῶν, τὸ τοῦ κλήρου καὶ τὸ τῶν κοινολαϊτῶν, εἶχε τοὺς ῥητοράς του. Καίτοι δὲ ἡ γλῶσσα δὲν ἦτο εἰσέτι μεμορφωμένη, ἀπαντῶνται ὁμως συχνάκις ἐν ταῖς θωελλῶδεσι συζητήσεσι, ταῖς ἀναλαμπούσαις ἐν μέσῳ τούτων τῶν συνελεύσεων, μεγαλοπρεπεῖς κινήσεις προοιωνίζουσαι, ὅτι ποτὲ ἔμελλε νὰ ᾔῃαι ἡ Γαλλία. Ἐπὶ τοῦ 14^{ου} Λοδοβίκου ὁμως, ὅτε ἀληθῶς ἡ βασιλεία ἡδυνήθη εἰπεῖν, ἐγὼ εἰμι τὸ Κράτος, πᾶσα δὲ ἀτομικὴ ἐλευθερία περιεστάλη, εἰς οὐδένᾳ ἐπετρέπετο πλέον νὰ συζητῇ τὴν διαγωγὴν τοῦ μονάρχου καὶ νὰ προτείνῃ γνώμην περὶ τῆς γενικῆς τῶν πραγμάτων διευθύνσεως. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ ὑπακούῃ τις καὶ νὰ θαυμάζῃ, ἐὰν δυστυχὴς δὲν ἤθελε νὰ κατασταθῇ.

β'. Ἡ πολιτικὴ ῥητορεία ἀνεγεννήθη ἐν Γαλλίᾳ ὅτε ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1789 ἀπέδωκεν εἰς τὸν λαὸν καὶ εἰς ὅλον τὸ ἔθνος τὴν ἐξάσκησιν τῶν δικαιωμάτων του. Ἀνεφάνησαν δὲ τότε εὐφρεῖς ἄνδρες. Ὁ μὲν Ἀββᾶς Μωρὺς πνευματωδῶς καὶ δραστηρίως ὑπεστήριξε τὰ δίκαια τοῦ κλήρου· ἐὰν δὲ ὑπῆρξεν ἀδύνατος ἡ φωνὴ του ἐνώπιον τῶν δυσχερειῶν ἃς ἔμελλε νὰ ὑπερβῇ, πάντοτε ὁμως προσήλανε τὴν συνέλευσιν, καὶ εἴλκυε τὸν θαυμασμόν της. Οἱ δὲ εὐγενεῖς ἐπαξίως ἀντεπροσωπεύθησαν ὑπὸ τοῦ Καζάλη· ὅστις, καίτοι φυλάττων διὰ τὴν παλαιὰν κοινωνικὴν τάξιν τὸν πόθον εὐγενοῦς, ὑπερασπιζόμενος ὁμως τὸ παρελθόν, ἐδείκνυε τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἐνέργειαν καινοποιοῦ πνεύματος. Ἀλλ' ὑπεράνω πάντων ὑψούτο διὰ τῆς μεγαλοφυΐας ὁ Μιραβώ, οὗ ὁ βίαιος καὶ ἐμπαθὴς λόγος συνεχίνει ἅπαν τὸ ἀκροτήριον.

γ'. Εἰς διάγνωσιν τῆς διαφορᾶς μεταξὺ τῆς ἐπαναστατικῆς καὶ τῆς μεταγενεστέρης ῥητορείας, παραπέμπομεν εἰς τὴν ἀνάλυ-

σιν αὐτῶν τῶν ἀπὸ τοῦ βήματος ἀπαγγελθέντων λόγων, ἥτις εἶναι ἡ λυσιτελεστέρα ἀσκησις. Ἡμεῖς δὲ τελειόνοντες, συγκεφαλαιοῦμεν ἅπαντα τὰ καθήκοντα τοῦ πολιτικοῦ ῥήτορος διὰ τῶν ἐξῆς τοῦ Κορμενίνου.

» Εἰσέρχου εἰς τὴν ὑπόθεσιν μεθ' ἀπλότητος, καὶ ἔξαγε φυσικῶς τὸ προοίμιον ἐκ τῆς ὑποθέσεως. Μήτε ψευδῇ μετριότητι ἐπιτηδεύου, μήτε αὐθάδη προπέτειαν. Ἔσο μήτε ταπεινός, μήτε ὑπερήφανος· ἔσο ἀληθής. Μὴ πνίγῃς πρὸ πάντων εἰς τὴν φορτικὴν πολυλογίαν τῶν ῥητορικῶν προφυλάξεων.

» Ἡ ἐκθεσίς σου ἔστω καθαρὰ, ποικίλη, ἐνδιαφέρουσα, καὶ ἐκ τῆς εὐφυοῦς τάξεως τῶν γεγονότων σου ὡς ἀνατέλλῃ ἡ τάξις τῶν ἀποδείξεών σου.

» Μὴ πολυπλασίαζε πολὺ τὰ τοῦ σώματος σχήματα, ἵνα μὴ ἀντὶ τοῦ νοός προσηλόνης τὴν ὄρασιν. Ἐστω δὲ ἡ φωνή σου μήτε παρέλκουσα, μήτε πολυστροφος, μήτε ὑπόκωφος, μήτε κραυγώδης, μήπως ὁ ἥχος συγκαλύπτῃ τὰς ἰδέας.

» Ἐκλεξον διὰ ταχέος καὶ ἀσφαλούς ἐνστίγματος, μεταξὺ τῶν παρουσιαζομένων σοι μέσων τὸ μέσον τῆς ἡμέρας, ὅπερ ἴσως δὲν εἶναι τὸ ἀσφαλέστερον, ἀλλὰ, κατὰ τὰς μερικὰς τῶν πνευμάτων διαθέσεις, κατὰ τὴν φύσιν τῆς ὑποθέσεως καὶ τὴν μοναδικότητα τῆς περιστάσεως, εἶναι τὸ ἀρροδιώτερον ἵνα ἐντύπωσιν εἰς τὴν συνέλευσιν ἐμποιήσῃ.

» Κατακυρίευσον ἰσχυρῶς τοῦ ἀκροατηρίου σου τὴν προσοχήν· διέγειρον τὴν χαρὰν του, ἢ τὴν ὀργήν του, ἢ τὴν συμπάθειάν του, ἢ τὴν ἀντιπάθειαν, ἢ τὴν ὑπερηφάνειάν του. Φαίνου ἐμψυχούμενος ἐκ τῆς πνοῆς του καὶ δεχόμενος τὰς ἐμπνεύσεις του, ἐν ᾧ σὺ τῷ κοινοποιεῖς τὰς ἰδίας σου. Ὅποταν δὲ ἀποσπάσῃς, οὕτως εἰπεῖν, ἀπάσας ταύτας τὰς ψυχὰς ἐκ τῶν σωμάτων τῶν, καὶ ἔρχονται νὰ συμπυκνωθῶσιν ὑπὸ τὸ βῆμα, σὺ δὲ τὰς κρατῆς ὑπὸ τὸ κράτος τῶν βλεμμάτων σου, μὴ ἀνάβαλλε πλέον, ἵνα κατὰ τὸν σκοπὸν χρῇσιν ποιήσῃς, διότι ἅπασαι ἀπὸ σοῦ ἐξακρῶνται, καὶ δύναται τις ἀληθῶς εἰπεῖν, ὅτι ἅπασαι αἱ ψυχαὶ αὐταὶ ἐχύθησαν εἰς τὴν ἰδικήν σου.

» Ἔσο ἐπὶ τῶν ἀναφερομένων σαφής, ἀκριβής, σύντομος, ἀμερόληπτος.

» Μὴ ζῆτει ἅπαντα λέγειν, ἀλλὰ καλῶς λέγειν.

» Προσκολληθήτι εἰς τὸ καινοφανές μέρος τοῦ ζητήματος, ὅπερ ἀντιπερισπασμὸν εὐάρεστον προχέει τοῖς πνεύμασι, καὶ ὡς πνευματώδης θέλεις ἀναφανῇ.

» Ἐὰν ἡ προσοχή τοῦ βουλευτηρίου ἐξηντλήθῃ, μὴ ἀναβῇς ἐπὶ

τοῦ βήματος, διότι δὲν θέλεις ἀκροάζεσθαι, καὶ εἶναι θανάσιμον ἂν μὴ ἀκροάζεταιαι ὁ ῥήτωρ.

» Ἐὰν ἀστεία ἠθέλησαν νὰ μεταχειρισθῶσι κατὰ σοῦ, ἔσο σεμνός, ἂν δὲ σεμνά, ἔσο ἀστείος. Σκέπτου ὅτι τὸ οὐδὲν ἀγαπᾷ πάντοτε τοὺς αὐτοὺς ἥχους καὶ ὅτι ὁμιλεῖς ἐνώπιον συνελεύσεως εὐμεταβόλου, ἰδιοτρόπου καὶ λίαν γλίσχρου.

» Ἄμα παρατηρήσης, ὅτι τὰ ἡβλυμμένα βέλη σου δὲν τιτρώσκουσι πλέον, ὅτι αἱ ἀναβεβλημένα ἰδιολογίαι ἐπαναλαμβάνονται, ὅτι στρέφουσι τὴν κεφαλὴν, καὶ πρὸ πάντων ὅτι ἐπὶ τῶν θρανίων γίνονται ψιθυρισμοί, ἀπροσεξία καὶ κάματος, κατανόησον ἐντεῦθεν τὸ τέρμα. Ἐπίτεμε τὸν λόγον, καὶ διὰ τίνος στροφῆς ἐξαπιναιῶς ἀλλ' ἐπίδεξιως, βάδισον πρὸς τὸ συμπέρασμα.

» Πρόσεξον μήπως ὑπὸ τοῦ λόγου παρασυρόμενος, κάμης δολολογίας ἢ παραχωρήσεις δι' ἧς βραδύτερον θέλεις μεταμεληθῇ, καὶ μὴ δέχου μάχην ἐπὶ ἐδάφους, ὅπερ δὲν ἐσπούδασας· διότι πλαστή τῶν ἐχθρῶν σου γενναϊότης εὐχερῶς δύναται εἰς ἐνεδραν νὰ σὲ παρασύρῃ.

» Ἐσο προσεκτικὸς μᾶλλον εἰς ὅσα πράττουσιν ἢ εἰς ὅσα σοὶ λέγουσιν, εἰς ὅσα σοῦ κρύπτουσιν ἢ εἰς ὅσα σοὶ ἀνακαλύπτουσιν.

» Μὴ ὁμιλεῖ, εἰμὴ ἵνα εἴπῃς τι, καὶ οὐχὶ ἵνα εἴπωσιν ὅτι ἡγόρευσας.

» Ἐὰν ἔχῃς ἔγγραφόν τι νέον ἢ ἀποφασιστικόν, φύλαττέ το καλῶς, καὶ μὴ τὸ παρουσιάσῃς ἐν τῇ συζητήσει, εἰμὴ ὅταν καλῶς παρασκευάσῃς τὰ πνεύματα εἰς ὑποδοχὴν τοῦ, καὶ ὅταν δὲν περιμένωσιν ἄλλο, εἰμὴ τὸ ἔγγραφον τοῦτο τρόπον τινὰ ἵνα ὀριστικὸν μέτρον λάβωσι.

» Μὴ σκῶπτε διὰ μόνην εὐχαρίστησιν τοῦ σκώπτειν ἢ εἰς ἐπίδειξιν λαμπρότητος πνεύματος, ἀλλ' εἰς ἀπόδειξιν τοῦ γελοίου ἢ τοῦ ψεύδους ἐπιχειρήματός τινος. Ἐὰν δὲ ὁ ἀντίπαλός σου ἐκτοξεύσῃ κατὰ σοῦ προσωπικότητά τινα, τότε πρηνῇ κατὰβαλέ τον, καὶ εἰ δυνατόν διὰ μιᾶς βολῆς.

» Ἐσο κύριος τῶν παθῶν σου ἵνα διευθύνῃς τὰ τῶν ἄλλων. ἔχε δὲ μόνον ὀργὴν κατὰ τῆς αὐθαιρεσίας, ἀγάπην ὑπὲρ πατρίδος καὶ ἐλευθερίας, καὶ θαυμασμόν διὰ τὴν ἀφιλοκέρδειαν καὶ τὴν ἀρετὴν.

» Ἐν μὲν τῇ θεωρίᾳ ἄγε τὰ συμπεράσματα τῶν ἀρχῶν σου μέχρι οὗ δύνανται νὰ φθάσωσιν. Ἀλλ' ἐν τῇ πράξει ζήτει ὅ,τι δύνασαι νὰ ἐπιτύχῃς.

» Τέλος μέμνησο ὅτι οἱ νόμοι σου θέλουσιν ἀποτελέσει τὴν εὐημερίαν, ἢ δυσημερίαν τοῦ λαοῦ, τὴν προστασίαν ἢ τὴν κατά-

θλιψιν αὐτοῦ, τὴν ἡθοποίησιν ἢ τὴν διαφθοράν του. Ὅμιλει λοιπόν ὡς εἴ σε ἤκουεν ὁ λαός· ὁμιλεῖ ὡς εἴ σε ἔβλεπεν! ἔχε δὲ πάντοτε ὑπ' ὄψιν τὴν μεγάλην καὶ σεβαστὴν αὐτοῦ εἰκόνα! »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ δικανικῆς ῥητορείας.

§. 123. Ὡς πρὸς τὴν δικανικὴν ῥητορείαν θέλομεν ἀκολουθήσει τὸ αὐτὸ σχέδιον, ὅπερ καὶ ὡς πρὸς τὴν τοῦ πολιτικοῦ βήματος. Πρῶτον μὲν θέλομεν δώσει τὰ γενικὰ περὶ τοῦ γένους τούτου παραγγέλματα, ἔπειτα θέλομεν παρατηρήσει τοὺς διαφοροὺς χαρακτῆρας, οὗς περ περιεβλήθη κατὰ τε τοὺς ἀρχαίους καὶ τοὺς νεωτέρους χρόνους.

Α'. Περὶ δικανικῆς ῥητορείας ἐν γένει.

§. 124. Ἡ δικανικὴ ῥητορεία περιλαμβάνει ἅπαντας τοὺς λόγους, οἵτινες ἀπαγγέλλονται ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων ἐπὶ ὑποθέσεων ἀμφισβητουμένων ἢ ἐγκληματικῶν ἀπαιτουσῶν τὴν τοῦ δικαστοῦ ἀπόφασιν. Σκοπὸς αὐτῆς εἶναι νὰ διασαφηνίζῃ τὰ παρουσιαζόμενα διαφιλονεικούμενα ζητήματα, καὶ νὰ βοηθῇ οὕτω τὴν ἀνθρωπίνην δικαιοσύνην ἵνα ᾖ εὐθεΐα καὶ δικαία ἐν ταῖς ἀποφάσεσιν αὐτῆς. Ἵνα δὲ ᾖ πιστὴ πρὸς ταύτην τὴν σεβασμίαν ἀποστολήν, πρέπει τὸ γένος τοῦτο τῆς ῥητορείας νὰ ἔχῃ ἐρμηνεῖς ἄνδρας πεπροικισμένους διὰ τῶν λαμπροτέρων τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας προτερημάτων. Ἀπαιτεῖται νὰ ἔχῃ ὁ δικηγόρος δεδοκιμασμένην ἀγαθότητα, ἀποχρῶσαν ἐπιστήμην, καὶ ἀρμόδιον τρόπον τοῦ ἐκτιθέναι τὴν ὑπόθεσιν.

α. Δικηγόρου δεδοκιμασμένη ἀγαθότης.

§ 125. α. Ἐὰν ἡ ἀνθρωπίνη δικαιοσύνη ᾖ λειτουργία σεβασμία, ἱερὰ καὶ ἰσχυρά, τὸ δικανικὸν βῆμα πρέπει νὰ ᾖ τὸ ἱερὸν τῆς ἀληθείας καὶ τῆς εὐθύτητος. Πᾶν πάθος φαῦλον, ἐχθρὸν τῆς δικαιοσύνης, καὶ πᾶσα ματαιοσπουδία αὐστηρῶς πρέπει νὰ ᾖ ἐξωρισμένα. Οὐδέποτε ἡ κακία πρέπει νὰ εὕρῃ ὑπερασπιστήν, οὐδὲ ἡ ἀθωότης διώκτης. Διὰ τοῦτο δὲ, ἐὰν οἱ

μὲν δικασταὶ καὶ ἑνορκοὶ ὀφείλωσι νὰ σταθμίζωσιν ἐν τῇ σιγῇ τῆς συνειδήσεώς των καὶ διὰ τῆς αὐστηροτάτης ἀμεροληψίας ἅπαντας τοὺς λόγους, οἱ δὲ μάρτυρες ὑποχρεῶνται διὰ τὴν ἀκρίθειαν τῆς ὁρκοδοσίας νὰ ὁμολογῶσι μόνον τὰ γινωσκόμενα καὶ μηδὲν νὰ ὑποκρίνονται ἐξ ὧσιν εἶδον ἢ ἤκουσαν, ὡσαύτως καὶ ὁ δικηγόρος, ἔχων ἐντολὴν νὰ φωτίξῃ τοὺς δικαστάς, ὀφείλει τὸ καθ' ἑαυτὸν νὰ διατηρῇ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς γνώμης του, καὶ μηδέποτε νὰ τὴν θυσιάζῃ μήτε εἰς πάθος, μήτε εἰς προλήψεις.

β'. Ἦττον ἢ ἡμεῖς πεφωτισμένοι οἱ ἀρχαῖοι ὡς πρὸς τὴν ἀληθῆ γνῶσιν τοῦ δικαίου καὶ ἀδίκου, δὲν ἐνόμιζον ἐλεγχον συνειδήσεως νὰ ὑπερασπίζωσι πᾶν εἶδος δίκης, καὶ συχνάκις ὁ ῥήτωρ ἐσεμνύνετο διὰ τὴν εὐφυΐαν ἢ ἐπιδεξιότητα ἣν κατέβαλλε νὰ ἐξαπατήσῃ τὴν καλὴν τῶν δικαστῶν του πίστιν. Μεταξὺ τῶν νῦν δικηγόρων δὲν εἶναι σπάνιον νὰ εὐρεθῶσιν οἱ τινες ταύτην τὴν πλάγην πρὸςθεύοντες, καὶ ἔχοντες ἀξίωσιν τοῦ ὑποστηρίξαι τοιαύτην παράλογον ἠθικὴν. Τὸ στρεψόδικον καὶ σοφιστικὸν πνεῦμα ἐπιχέει νέφη ἐπὶ τῶν σαφεστέρων δικῶν, καὶ διὰ τοῦ σκοτους τούτου κατορθοῖ ν' ἀποπλανήσῃ τὸ πνεῦμα τῶν δικαστῶν, ἀνυψοῦν τὴν ἀδικίαν διὰ τῆς θυσίας τῆς δικαιοσύνης.

β'. Δικηγόρου ἀποχρῶσα ἐπιστήμη.

§ 126. α'. Εἰς καλὴν ἐξακρίβωσιν τῶν τοῦ δικηγόρου γνώσεων, πρέπει νὰ λάβωμεν ὀρθὴν ἰδέαν τῆς φύσεως τῶν ὑποθέσεων αἱ ἐκλήθη νὰ πραγματεύηται, καὶ τοῦ τρόπου δι' οὗ ὀφείλει νὰ τὰς πραγματεύηται.

β'. Αἰ μὲν παρ' αὐτοῦ πραγματευθῶμεναι ὑποθέσεις· εἰσὶ δύο εἰδῶν, περιλαμβάνουσι δηλαδὴ πραγματικὰ ζητήματα, καὶ νομικὰ ἥτοι τοῦ δικαίου ζητήματα. Τὰ μὲν πραγματικὰ ζητήματα στρέφονται περὶ τὸ μερικὸν γεγονός ὑπὲρ ἑστίν ἢ ὑπὸθεσις τῆς δίκης· οὕτως, ἐπράχθη κλοπὴ τις; ἄρα ὁ ἐπὶ ταύτῃ κατηγορούμενος ἰδιώτης ἐπράξε ταύτην; Ἰδοὺ πραγματικὸν ζήτημα. Τὸ δὲ ζήτημα τοῦ δικαίου στρέφεται περὶ τὴν ὑπαρξίν ἢ περὶ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ νόμου, ὡς εἰ ἐζητεῖτο ἂν τοιαύτη ἢ τοιαύτη πράξις ἐπιτρέπηται. Συχνάκις συμβαίνει ἐν τῇ αὐτῇ ὑπόθεσιν συζητεῖν συνάμα καὶ τὸ πραγματικὸν καὶ τὸ τοῦ δικαίου ζήτημα, διότι ἀμφοτέρω στενῶς εἰσὶ συνδεδεμένα. Ἡμεῖς ὅμως θέλομεν τὰ θεωρήσει κατ' ἰδίαν, ἵνα προσδιορίσωμεν τὰς εἰς ἕκαστον τούτων ἀπαιτουμένας γνώσεις καὶ ἐρεῦνας.

1) *Πραγματικὸν ζήτημα.* Ἐν μὲν τῷ πραγματικῷ ζητήματι τρία τινὰ δυνάμεθα ἐξετάσαι· τὸ πραγματικόν, ἥτοι τὸ βέβαιον τοῦ γεγονότος, τὴν φύσιν του, καὶ τὸν χαρακτηρισμόν του. Οὕτω δυνάμεθα νὰ ἐξετάσωμεν ἐὰν ἡ πράξις ἀληθῶς ἐξετελέσθη, ἐὰν ἦναι κλοπὴ, ἢ φόνος, ἢ δυσφημία, ἢ καὶ τὰ τρία ταῦτα συνάμα, καὶ ἐὰν ὁ ἐκτελέσας ταύτην τὴν πράξιν ἦναι ἀθῶος ἢ ἐνοχος, καὶ εἰς ποῖον βαθμόν. Ἰνα πεισθῶμεν διὰ τὴν ὑπαρξίν τοῦ γεγονότος, πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ἐὰν ὑπῆρχον λόγοι διὰ τὴν ἐπιχειρήσιν τῆς πράξεως, καὶ ἐὰν, ἐν τοιαύτῃ περιστάσει, ὑπῆρχον τὰ πρὸς ἐκτέλεσιν μέσα. Εἰς προσδιορισμὸν δὲ τοῦ ὅρου ἥτοι τοῦ εἰς τὴν πράξιν ἀνήκοντος ὀνόματος, ἀρκεῖ νὰ τὴν ὀρίσωμεν κατὰ τοὺς νόμους καὶ τὰς νομολογικὰς ἀρχάς. Κατὰ δὲ τὰς περιστάσεις τοῦ γεγονότος θέλομεν δυνηθῆ νὰ διαγνώσωμεν τὴν ἀθωότητα ἢ τὴν ἐνοχὴν τοῦ αὐτουργοῦ, καὶ νὰ γνωρίζωμεν μέχρι τίνος βαθμοῦ δικαιούμεθα νὰ τὸν κατηγορήσωμεν ἢ νὰ τὸν δικαιώσωμεν.

Αὗται αἱ γενικαὶ ἀρχαί, αἱ δὲ δυνάμεθα θεωρῆσαι ὡς ἐσωτερικοὺς κοινοὺς τόπους τούτου τοῦ εἶδους τῆς ῥητορείας, εἰσὶν ἀνεπαρκεῖς ὡς ἀόριστοι. Ὁ δικηγόρος πρέπει νὰ τὰς ἐφαρμόζῃ ἰδίως εἰς ἐκάστην δίκην, καὶ λεπτομερῶς νὰ ἐρωτᾷ τὸν πελάτην του, ὥστε μὴδὲν οὐκῶδες περιστατικὸν νὰ διαφεύγῃ. Τοιαύτην μέθοδον μετεχειρίζετο ὁ Κικέρων, καὶ, κατὰ τὸ παράδειγμα αὐτοῦ, ὁ Κοχίνος, ὁ ἐνδοξότερος δικανικὸς ῥήτωρ τῶν νεωτέρων χρόνων. «Φροντίζω, λέγει ὁ Κικέρων, ἵνα αὐτὸς ὁ πελάτης μου περὶ τῆς δίκης του μὲ πληροφορήσῃ τὸν ὁμιλῶ κατ' ἰδίαν, ἵνα ἐλευθερώτερόν μοι ἐξηγητῇ· ὑπερασπίζομαι τὴν δίκην τοῦ ἀντιδίκου του, ἵνα τὸν ἀναγκάσω νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν ἰδικήν του, καὶ νὰ μοι κοινολογήσῃ ἀπάσας τὰς ἰδέας του. Ἀφ' οὗ ἀποσυρθῇ, ἀναλαμβάνω τρία διάφορα πρόσωπα, καὶ δι' αὐστηρὰς ἀμεροληψίας τίθεμαι ἀλληλοδιαδόχως εἰς τὴν θέσιν τοῦ ὑπερασπιστοῦ, τοῦ ἀντιδίκου, καὶ τοῦ δικαστοῦ. Ἐὰν παρουσιασθῶσιν εὐνοϊκά τινὰ μέσα ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τοῦ πελάτου μου, ἵσταμαι καὶ καλῶς τ' ἀντιλαμβάνομαι· ἀπομακρύνω δὲ ἀπεναντίας καὶ ἀπορρίπτω τὰ δυνάμενα νὰ βλάψωσι μᾶλλον ἢ νὰ ὠφελήσωσιν. Οὕτω δὲ ὑπὲρ οὐδεμιᾶς ποτε ὑποθέσεως δικηγορῶ ἢν προηγουμένως δὲν ἐμελέτησα. Δικηγόροι τινὲς, στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς εὐφυΐας των, πράττουσι συνάμα καὶ τὰ δύο· βεβαίως ὁμῶς καλλιώτερον ὅπως οὖν ἤθελον ἀγορεύει, ἐὰν πρῶτον ἐμελέτων τὴν δίκην των, ἔπειτα δὲ συνηγόρουν περὶ αὐτῆς.»

2. *Νομικὸν ἢ δικαιολογικὸν Ζήτημα.* Τὸ τοῦ

δικαίου ζήτημα περιλαμβάνει τὴν γνώσιν τῶν νόμων καὶ τῶν ἀποφάσεων τῶν ἀνωτέρων δικαστηρίων.

Οἱ νόμοι, λέγει ὁ Κρεβιέρος, κυριαρχικῶς ἀποφασίζουν περὶ τῆς τύχης τῶν ὑποθέσεων. Ἐὰν ὁ νόμος ᾖ σαφής, πολίτης δὲ τις προφανῶς ἐνήργησε κατὰ τὸν νόμον, οὐδεμία ἀμφισβήτησις· διότι ὁ νόμος προηγουμένως ἀπερήνατο περὶ τοῦ δικαίου. Ἐν Ῥώμῃ οἱ δικηγόροι προσέβαλλον καὶ αὐτοὺς τοὺς νόμους· ἀλλὰ παρ' ἡμῖν εἰς οὐδένα ἢ ἀκολασία αὕτη ἐπιτρέπεται. Ὑπάρχει ὁμῶς ἐνίοτε ἀσάφεια ἐν τοῖς νόμοις, ἡ δὲ εἰς ἐκάστην μερικὴν περίπτωσιν γενησομένη ἐφαρμογή, ὑπόκειται συχνάκις εἰς δυσκολίας καὶ περιπλοκάς· ἐντεῦθεν λοιπὸν αἱ διαδικασίαι καὶ τὸ δίδον χώρον εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ Δικηγόρου.

Οὐδέποτε κατὰ μέτωπον πρέπει ὁ δικηγόρος νὰ προσβάλλῃ τὸν νόμον, διότι οὐδεὶς τὸν ἀκούει. Ἄπαντα δὲ ἡ δεξιότης αὐτοῦ συνίσταται εἰς τὸ προσάγειν ὑπὲρ ἐαυτοῦ τὸν νόμον διὰ τινος εὐνοϊκῆς ἐρμηνείας μὴ παραβιάζουσας τὸ κείμενον, στηριζομένης δὲ ἐπὶ τοῦ κύρους τῶν ἱκανωτέρων νομολόγων. Ἐὰν ὅμως ἀντίκειται αὐτῷ τὸ γράμμα τοῦ νόμου ἡ ζήτησις τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, καὶ ἡ εὐρὴ ἐν τῇ τοῦ νομοθέτου δικνοίᾳ βοήθημά τι μαχόμενον εἰς τὴν κατὰ γράμμα ἐρμηνείαν. Ἐὰν δὲ μηδὲν τοιοῦτον ᾖ δυνατόν, μόνον καταφύγιον λείπεται νὰ παρατηρήσῃ ἐν τῇ πράξει περιστατικά τινα, ἅτινα τὸν ἀπαλλάττουσι τοῦ ἀντικειμένου νόμου.

Παρὰ τοὺς νόμους πρέπει προσέτι νὰ γνωρίζῃ ὁ δικηγόρος τὰς τῶν ἀνωτέρων δικαστηρίων ἀποφάσεις, ἐκδεδομένας εἰς ἀναλόγους τῇ προκειμένη ὑπόθεσι. Αἱ αὐθενταὶ αὗται ἔχουσι τὴν ἀξίαν των, διότι φυσικώτατον εἶναι, ὅτι οἱ δικασταὶ πρέπει νὰ συμμορφώνωνται πρὸς ἀπόφασιν ἐκδεδομένην ὑπὸ τῶν ἀνωτέρων δικαστηρίων.

Ἡ προηγουμένη αὕτη σπουδὴ τῶν νόμων καὶ τῶν ἀποφάσεων, ἀποτελούντων τὴν βάσιν τῆς τοῦ δικηγόρου ἐπιστήμης, οὐδόλως τὸν ἀπαλλάττουσι τοῦ σπουδάζειν βαθέως ἐκάστην δίκην ἰδίως. Αὗται εἶναι μόνον γενικαὶ γνώσεις, ἀναγκαιοῦσαι εἰς ὀρθὴν ἐκτίμησιν ἀπασῶν τῶν διενέξεων, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν ὕλην τῶν διαδικασιῶν. Θέλων δὲ νὰ ἐφαρμόσῃ ταύτας τὰς θεωρητικὰς ἰδέας ὁ δικηγόρος, πρέπει νὰ διεξέρχεται καὶ μελετᾷ ἐν ἐκάστῃ ὑπόθεσι ἅπαντα τὰ δικόγραφα, καὶ νὰ ἐξετάζῃ τὰς καταθέσεις τῶν μαρτύρων.

Τὰ δικόγραφα ἐκάστης διαδικασίας εἶναι οἱ τίτλοι, οὓς ἕκαστος τῶν διαδίκων προσάγει εἰς βεβαιώσιν τῶν ἰσχυρισμῶν του·

οἷον διαθῆκαι, συμβόλαια, προικοσύμφωνα κλ. Ὁ δικηγόρος δὲν εὐρίσκει μὲν συνήθως ἐν τῇ συζητήσει τούτων τῶν δικογράφων τῆς εὐγλωττίας του ἐξάσκησιν, δύναται ὅμως ν' ἀνταχμῇ ἢ εὐφυΐα του ἐκ τῆς χρήσεως ἣν θέλει κάμει ἐκ τῶν ἐπιδεξίων συμπερασμάτων τῶν ἐκ τῆς ἐρμηνείας καὶ τοῦ παραλληλισμοῦ τῶν ἐξαγομένων· ὁ δὲ θρίαμβος τῆς δίκης του ἀποκλειστικῶς σχεδὸν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς γενησομένης χρήσεως τῶν μέσων τῆς ὑπερασπίσεως.

Τὸ αὐτὸ ἀλλθεύει καὶ ἐπὶ τῶν μαρτύρων. Αἱ καταθέσεις των ἔχουσι μεγάλην βαρύτητα, καὶ θέλουσι φέρει πάντοτε ῥοπὴν πρὸς τὴν τοῦ δικαστοῦ γνώμην, κατὰ τὴν ἀξίαν τῆς συμφωνίας των. Ἰνα δὲ καταστήσωμεν ἀξιόπιστόν τινα μαρτυρίαν, θέλομεν τὴν στηρίξει ἐπὶ τῆς προσωπικῆς τοῦ μάρτυρος ἀξίας, ἐπὶ τῶν ἠθικῶν καὶ νοερῶν ποιότητων, ἐπὶ τῆς παρατηρουμένης σχέσεως μεταξὺ τῆς καταθέσεως καὶ τῆς δικαζομένης πράξεως, ἐπὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς καθαρότητος ἀπάντων τῶν ἀναφερθέντων περιστατικῶν, ἐπὶ τῆς ἐντελοῦς ἀρμονίας τῆς ἐπικρατούσης καθ' ἅπαντα τὰ μέρη τῆς διηγήσεώς του. Ἰνα δὲ προσβάλωμεν μαρτυρίαν τινα, πρέπει νὰ ἐνισχύσωμεν τὰς ἐναντίας σκέψεις. Δύνανται ἐπομένως οἱ μάρτυρες ν' ἀντιπαρασταθῶσι πρὸς ἀλλήλους, ἵνα εὐρεθῶσιν ἀντιφάσεις εἰς τοὺς λόγους των. Ἐπιτρέπεται δὲ νὰ παρατηρηθῇ ἡ ἡλικία των, ὁ χαρακτήρ των, ἡ θέσις των. Οὕτω δὲ ἐκτείνεται ὁ ὀρίζων, καὶ ἡ κατὰ πρῶτον φαινομένη δίκη ξηρὰ καὶ ἄγονος, παρουσιάζει αἰφνης εὐτυχεῖς ἀναπτύξεις.

γ'. Ἀρμόδιος τρόπος τοῦ ἐκτιθέναι

τὴν ὑπόθεσιν.

§ 127. Οἱ παρ' ἡμῶν ἐν τῇ ῥητορικῇ ἀποδοθέντες κανόνες περὶ τῆς τέχνης τοῦ λέγειν ἐν γένει, ἀποχρώντως μᾶς διδάσκουσι τὴν πορείαν ἣν ὁ δικανικὸς ῥήτωρ, ὡς ἅπαντες οἱ ῥήτορες, ὀφείλει ν' ἀκολουθῇ. Ἐνταῦθα δὲ δύο μόνον παρατηρήσεις, σπουδαιότητας καθ' ἡμᾶς, θέλομεν ὑποβάλλει.

α) Ἐν πάσῃ δίκῃ ὀφείλομεν ἐν πρώτοις, ἵνα κελῶς θέσωμεν τὴν στάσιν τοῦ ζητήματος· νὰ παρατηρῶμεν δὲ μέχρι τίνος συμφωνοῦμεν μετὰ τοῦ ἀντιδίκου, καὶ πόθεν ἀρχεται ἡ διαφωνία μας· τί ἀρνεῖται καὶ τί ἀντιτάττομεν κατ' αὐτοῦ. Διὰ ταύτης τῆς ἀναλύσεως τιθέμεθα φωτεινὴν ἀρχήν, ἔχουσαν ἐφ' ἅπασαν τὴν ὑπόθεσιν ἐπιρροήν. Ἀκριβῶς δὲ τούτου γενομένου, ἐξ ἀνάγκης

ἔπεται μεγάλη σφρήνεια, καὶ ἴσως, μεταξύ μάλιστα συνετῶν καὶ διαλλακτικῶν ἀνδρῶν, τοῦτο εἶναι τὸ μέσον τοῦ πραϋνεῖν τὴν κατὰ τὴν συζήτησιν ἐρεθιστικότητα, καὶ διατηρεῖν γαλήνην ψυχῆς, πάντοτε ὑπὸ τοῦ δικηγόρου φυλακτέαν, καὶ ἐπὶ τῶν θερμοτέρων μάλιστα καὶ παραβολωτέρων κινήσεων.

β') Ἡ δευτέρα δὲ παρατήρησις ἔχει σχέσιν πρὸς αὐτὸ τοῦ δικηγόρου τὸ πρόσωπον, καὶ ὑπάγεται πρὸς τὰ παρ' ἡμῶν ἐν τῇ ῥητορικῇ ὀνομασθέντα ἤθη τοῦ ῥήτορος (§ 23—). Ἐπειδὴ δὲ ἐν παντὶ εἶδει ῥητορείας, καὶ μάλιστα ἐν τῇ δικηγορίᾳ, ἔχουσι μεγάλην ἐπιρροὴν τὰ ἤθη, διὰ τοῦτο παραπέμπομεν εἰς ὅσα περὶ τούτων ἀνωτέρω διελάβομεν (§ 23—28). Ἐπρεπε νὰ διαλάβωμεν ἐνταῦθα καὶ περὶ τοῦ δικανικοῦ λεκτικοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως κατὰ τοῦτο ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ μεταξύ τοῦ δικανικοῦ ὅρους τῶν ἀρχαίων καὶ τοῦ τῶν νεωτέρων, διὰ τοῦτο παραπέμπομεν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῶν τῶν μεγάλων ῥητόρων, καὶ ἕκαστος ἃς κρίνῃ καὶ ἃς μορφωθῇ ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἀριστουργημάτων αὐτῶν.

Β'. Περὶ δικανικῆς ῥητορείας

παρὰ τοῖς ἀρχαίοις.

§ 428. α. Ὁ οὐπιώδης τῆς δικαιοσύνης χαρακτήρ ἐν ταῖς ἐλευθέραις τῶν ἡμετέρων χρόνων ἐπικρατείαις εἶναι τὸ ἐξασφαλίσαι ὑπὲρ τοῦ κατηγορουμένου ἅπασαν τὴν προστασίαν διὰ τε τὴν υπεράσπισιν καὶ διὰ τὴν δημοσιότητα, καὶ τὸ μεταχειρίζεσθαι πρὸς αὐτὸν γλῶσσαν ἡπίαν καὶ μετρίαν. Τὸ δὲ τῆς ῥητορείας καθήκον εἶναι τὸ ὑπολαμβάνειν ἀμερόληπτον τὸν δικαστὴν, τὸ ἀποτείνεσθαι πρὸς τὸ λογικόν του, πρὸς τὴν συνείδησίν του, καὶ οὐδὲν ἐν αὐτῷ διεγείρειν παρὰ τὴν ἀλήθειαν, ἢ τοῦλάχιστον πάθη γενναῖα καὶ φιλόφθονα. Οὐχ οὕτως ὅμως εἶχε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Τὰ ὑπὸ τῆς ἐλευθερίας ἀνεπτυγμένα πάθη ἦσαν τοσοῦτον ἰσχυρά καὶ ἄτακτα παρ' ἐκείναις ταῖς ταραχώδεσι πολιτείαις, ὥστε μὲν ἐφικτὴ ἦτον ἡ δικαιοσύνη. Ὁ ἐξοστρακισμὸς τοῦ δικαιοτάτου Ἀριστείδου, ἡ καταδίκη τοῦ ἐνκρετωτάτου Σωκράτους, ὁ θάνατος τοῦ χρηστοτάτου Φωκίωνος, ἀνδρῶν κεκηρυγμένων ἀθῶων ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου συμπάσης τῆς ἀνθρωπότητος, δεικνύουσιν, ὅτι ἡ δικαιοσύνη, κατὰ τε τὴν οὐσίαν καὶ τοὺς τύπους, οὐδόπως ἴσχυεν ἐνώπιον τῆς παραφορᾶς μαινομένου καὶ ἀκολάστου πλήθους. Ἐκ τῶν παρὰ τῶν ἀρχαίων ῥητόρων δεδομένων παραγγελημάτων σχεδὸν πάντοτε ὑποτίθεται ὁ δι-

καστὴς βίαιος, προσωπολήπτης, ἄδικος, διεσθαρμένος. Μυρίαὶ θορυβώδεις σκηναὶ ἀδιαλείπτως ἀνεμειγνόντο κατὰ τὴν δημοσίαν τῆς δικαιοσύνης ἐνέργειαν. Αἱ διατυπώσεις ἐκείνης τῆς δικαιοσύνης, ὁ τόπος ὅπου ἀπενέμετο, ὁ χαρακτὴρ τῶν κατηγοριῶν, συχνάκις πολιτικῶν, ἡ παρουσία τῶν ἀντιδίκων, τὸ πλῆθος τοῦ δήμου, τὰ πάντα διήγειρον καὶ ἀνύψουν τὸν ῥήτορα. Ἀλλὰ τὰ ἡμέτερα δικαστήρια, τὰ ἡμέτερα δικαστικὰ ἀκροατήρια κατ' οὐδὲν ὁμοιάζουσι πρὸς τὰς εὐρυτάτας ἀγοράς, πρὸς τὰς δημοσίας πλατείας ὅπου ἀπηγγέλλοντο τὰ ψηφίσματα ἅτινα κατήγγυον τὰς βασιλείας τῆς Ἀσίας, ἢ ὅθεν ἐδίδοντο αἱ ῥωμαϊκαὶ ἀρχαί, ἢ προστείνοντο, ἢ ἠκυροῦντο οἱ νόμοι, καὶ αἵτινες ἐπίσης ἐγίνοντο θέατρον τῶν μεγάλων δικαστικῶν ἀμφισβητήσεων.

Β'. Τὰς παρατηρήσεις ταύτας πρέπει πάντοτε νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν, ἵνα κατὰ τὴν ἀληθεῖ αὐτῶν ἐποψίῃ κρίνωμεν τοὺς ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Κικέρωνος ἀπαγγελλθέντας λόγους, καὶ οὕτω νὰ δώσωμεν λόγον τῆς φύσει ἐνυπαρχούσης διαφορᾶς μεταξὺ τῶν ῥητόρων τούτων καὶ τῶν νεωτέρων δικηγόρων.

Γ'. Ἐπειδὴ δὲ ἅπαντα ἡ νομολογία καὶ τὸ δικονομικόν, οὕτως εἰπεῖν, σύστημα τῆς δικανικῆς ῥητορείας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων ἀντιπροσωπεύονται ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Κικέρωνος, διὰ τοῦτο παραπέμπομεν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν δικανικῶν αὐτῶν λόγων, καὶ εἰς τὰς ὑπὸ τῶν φιλολόγων ἀναλύσεις αὐτῶν. Παρατηροῦμεν δὲ μόνον, ὅτι καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις τὸ δικανικόν εἶχε τὴν αὐτὴν σπουδαιότητα, ἣν περ καὶ παρ' Ἑλλήσιν. Ἰσως ὅμως παρὰ Ῥωμαίοις σοφωτέρως ζητήματα ἐκινούντο κατὰ λόγον τῆς ὑπερτέρας τῆς Ῥώμης δυνάμεως ὡς πρὸς τὴν τῶν Ἀθηνῶν. Διεξερχόμενοι δὲ τοῦ Δημοσθένους καὶ τῶν ἄλλων Ἀττικῶν ῥητόρων τοὺς δικανικοὺς λόγους, δὲν εὐρίσκομεν τὴν ἐπιστημότητα ἣν παρὰ τῷ Κικέρωνι ἀπαντῶμεν.

Ι'. Περὶ τῆς δικανικῆς ῥητορείας

παρὰ τοῖς νεωτέροις.

§ 129. α. Ἡ δικανικὴ ῥητορεία δὲν ἔχει πλέον σήμερον τὸν πομπώδη καὶ παθητικὸν τόνον ὃν ἐπὶ Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων εἶχεν· ἐν οἷς παρατηρήσαμεν ὅτι ἀνεπτύσσετο διὰ μεζονος λαμπρότητος· παρὰ τὴν τοῦ πολιτικοῦ βήματος. Οὐδὲν πλέον ἔχει ἐκείνης τῆς ἐπιτετηδευμένης φωνασκίας καὶ ἀπάσης ἐκείνης τῆς ἐπιστημονικῆς παρασκευῆς, ἣν περιεβάλλετο ἄλλοτε ἐξερχομένη

τοῦ μεσαιῶνος. Ἦτον ἀνάγκη ἄλλοτε, λέγει ὁ Κορμενίνος, ὑψηλῶν βιβλιοθηκῶν, δεκαπηχυσίων τὸ ὕψος, ἵνα ἀρμόδιως τεθῶσιν οἱ πανδέκται καὶ αἱ νεαραὶ, τὰ βασιλικά διατάγματα καὶ τὰ ἐθιμολόγια μετὰ τῶν σχολίων καὶ τῶν παρεπομένων τῶν. Χάρις τῷ θεῷ, νῦν ἅπαντα ὑπνώττουςιν, οὐδεὶς δὲ τὰ ἐγγίξει ἐν τῇ σεπτῇ κόνει τῶν.

Β'. Εἰς τόμος ἄλλοτε ἐκ χιλίων σελίδων, μεγέθους δὲ τυπογραφικοῦ φύλλου, δεδεμένος διὰ διπλῶν χαλκίνων θηλυκωτηρίων, δὲν περιεῖχεν, εἰμὴ μίαν μόνην πραγματείαν περὶ ὑποκαταστάσεως, ἣ περὶ τῶν λεγομένων εὐγενικῶν τελῶν (*garde noble*). Σήμερον ὅμως εἰς τόμος παχὺς μὲν ἀλλὰ μικρὸς, μεγέθους δεκάτου ἔκτου, περιλαμβάνει ἅπαντας τοὺς κώδικας τοῦ γαλλικοῦ κράτους, δηλαδή τὸν πολιτικὸν καὶ ποινικόν, τὸν ἐμπορικόν καὶ στρατιωτικόν, τὸν πταισματοικόν καὶ τὸν ἀγρονομικόν καὶ τὸν δασονομικόν· προσέτι καὶ μετὰ σημειώσεων καὶ ἐρμηνειῶν.

Γ'. Τοσαύτην δὲ ἀπλοποίησιν καὶ ἐλάττωσιν ἔλαβον αἱ ὑποθέσεις, ὥστε δικογράφοι (α) ἔχοντες λόγον ἀπλοῦν, καθαρὸν καὶ σύντομον, περιοριζόμενοι μόνον εἰς ἔκθεσιν τοῦ πραγματικοῦ, εἰς ἀνάγνωσιν τῶν συμβολαίων καὶ τῶν ἀποδεικτικῶν, τῶν οὐσιωδῶν καὶ ὀριστικῶν δικογράφων, σημειοῦντες δὲ τὸ ἀρμόδιον τοῦ κώδικος ἄρθρον καὶ ἀναφέροντες τὰς ἀναλόγους εἰς τὸ προκείμενον ἀποφάσεις, ἀρκοῦσι νὰ φέρωσιν εἰς πέρας τὰ τρία τέταρτα τῶν πολιτικῶν δικῶν. Συχνάκις δὲ ὁ θέλων νὰ ἐπιδειχθῇ ἐπ' εὐγλωττίᾳ, κινεῖ ἄσβεστον γέλωτα. Οὔτε οἱ πελάται, οὔτε οἱ δικασταὶ δύνανται νὰ καταλάβωσι διὰ τί ματαιοπονεῖ νὰ ἐπιμαρτυρηθῇ διεξοδικὰς μαρτυρίας παρὰ Δατίνων νομολόγων, κομψῶν καὶ πολυμαθῶν, οἷος ὁ Οὐλπιανός. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ τὰ ρητορικά ταῦτα σχήματα ὁμοιάζουσιν οἰδαίνόντι καὶ παρένθυρον, ἕπερ ἑλλειψιν κρίσεως τοῦ λα-

(α) Σημ. Ὁ δικογράφος (*avoué*) καὶ δικηγόρος (*avocat*), συγγεόμενοι παρ' ἡμῶν, διαφέρουσι παρὰ τοῖς Γάλλοις. Ὁ μὲν δικογράφος περιορίζεται εἰς τὴν προπαρασκευὴν καὶ σύνταξιν τῶν ἀναγκασιούτων δικονομικῶν δικογράφων· ὁ δὲ δικηγόρος εἰς τὸ ἀντιπρῶσσειν τὸ νομικὸν μέρος, ὅπου τοῦτο ἀπαιτεῖται. Ἀμφότεροι δὲ ἀντιπροσωπεύουσι τοὺς διχδίκους ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων. Οἱ δὲ παρ' ἡμῶν ἀντίκλητοι ἀντιπροσωπεύουσι τοὺς διχδίκους εἰς λῆξιν καὶ κοινοποιεῖν τῶν σχετικῶν δικογράφων, ἐπὶ τῶν οἱ διχδίκαι ἐκτὸς τῆς ἑξέως τῶν δικαστηρίων διαμένωσιν.

λοῦντος δεικνύουσι. Συντόμως εἰπεῖν, ἀπαιτεῖται σήμερον ἵνα ὁ ἀγορεύων δικηγόρος ᾖναι σαφής, ἀκριβής, ἀληθής, καὶ ἵνα ἐκφράζεται διὰ τοῦ φυσικωτέρου τρόπου, δηλαδή ὡς ὁμιλεῖ ὁλος ὁ κόσμος.

δ'. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ ἐξαιρέσεις. Ἐάν ᾖναι ἀτοπον νὰ κάμη τις ἐπίδειξιν λόγων καὶ σχημάτων ὑποκρίσεως περὶ κοινοτάτων πραγμάτων, δὲν ἐπεταὶ ἐντεῦθεν ὅτι καὶ σήμερον ἐνίοτε ἡ δικανικὴ ρητορεία δὲν εὐρίσκεται εἰς περιστάσεις ἵνα εἰς τὸν ἀνώτατον βαθμὸν ὑψωθῇ. Ὑποχρεουμένη ἵνα ᾖναι ἀπλὴ ἐπὶ τῶν ἀπλῶν, θέλει ἀποφεύγει μόνον τὰς ἀφιλοκάλους παρεκτροπὰς· διότι ποτὲ δὲν λέγομεν νὰ κόψωμεν τὰς πτέρυγας τῆς. Ἐν Γαλλίᾳ, μετὰ τὸν αἰῶνα τοῦ 14' Λουδοβίκου, φαίνεται, καθ' ὅσον ἀπηλευθερώτο τῶν σχολαστικῶν ἐπιτηδεύσεων, ἀνυφουμένη καὶ καθιστώσα ἀθάνατα τὰ ὀνόματα τοῦ Πατροῦ, τοῦ Λεμαίτρου τοῦ Πελισσῶνος καὶ τοῦ Κορίνου. Ἐπὶ δὲ τοῦ 17' αἰῶνος, ὁ Ἀγνεσσῶς, ἐπὶ μᾶλλον τὴν προήγαγε, συμμέτρως συνδυάσας τὴν σπουδὴν τῶν νόμων πρὸς τὰ μαθήματα τῆς φιλοσοφίας καὶ πρὸς τὰ παραγγέλματα τῆς ρητορείας. Περὶ τὸ τέλος ταύτης τῆς ἐποχῆς ἀνέλαμψαν δύο ἄνδρες, οἵτινες ἐλαμπρύνθησαν εἰς πάντη διάφορα εἶδη ρητορείας, καὶ ἀφῆκαν ἀμφότεροι ἀληθῆ ἀριστουργήματα. Ἦσαν δὲ οὗτοι ὁ Αἰλλυ-Τολένδαλος καὶ ὁ Βωμαρχαΐσιος.

ε'. Μετὰ δὲ τὸν Βωμαρχαΐσιον ἐλαμπρύνθη τὸ δικανικὸν βῆμα τῶν Γάλλων ὑπὸ πολλῶν μεγελοφυῶν ἀνδρῶν. Τὰ πολιτικὰ συμβάντα ἐγέννησαν τὰς σοβαρωτέρας καὶ σπουδαιοτέρας ὑποθέσεις· ὅ,τι δὲ μᾶλλον καλὸν εἰς δόξαν τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους δυνάμεθα εἰπεῖν εἶναι, ὅτι ἐν οὐδεμιᾷ περιστάσει ἡ ρητορεία καὶ ἡ παιδεία ἐλείψεν ἀπὸ τοῦ δικηγόρου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ ἱερῶς ἤτοι τῆς ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος
δητορείας.

§ 430. Ἡ χριστιανικὴ ρητορεία εἶναι ἡ θεία τέχνη τοῦ ἀνυψῶναι τοὺς ἀνθρώπους πρὸς τὸν θεὸν διὰ τοῦ λόγου τῆς πίστεως, τοῦ φωτίζοντος τὰ πνεύματα, καὶ διὰ τῆς διαπύρου γλώσσης

ὕπερ τῆς φιланθρωπίας, ἤτοι τῆς ἀγάπης τοῦ πλησίον, τῆς φλεγούσης τῆς καρδίας καὶ ὁδηγούσης εἰς τὴν πράξιν τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων καθηκόντων. Ἐντεῦθεν δὲ κατανοοῦμεν, ὅτι ἡ ῥητορεία αὕτη πολὺ διαφέρει τῆς κοσμικῆς, καὶ ἀπολύτως δὲν δυνάμεθα νὰ τὴν ὑποβάλλωμεν εἰς τοὺς αὐτοὺς κανόνας. Ὅθεν πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ τινα ἴδια παραγγέλματα. Καὶ τοι δὲ προτιθεμένη, ὥς ἡ κοσμικὴ ῥητορεία, νὰ διδάξῃ καὶ νὰ πείσῃ, δὲν φθάνει ὁμως εἰς τὸν σκοπὸν διὰ τῶν αὐτῶν μέσων. Ὁ ἱερὸς χαρακτήρ, ὃν ὁ ῥήτωρ περιβάλλεται, τὰ ἐμπνέοντα αὐτὸν ὑπερφυσικά αἵτια, ἡ ἀγιότης τοῦ ἀφ' οὗ λαλεῖ τόπου, αἱ ἐσωτερικαὶ τῶν ἀκροατῶν του διαθέσεις, τέλος ἡ φύσις τῶν πραγματευομένων ὑποθέσεων, πάντα συντελοῦσι νὰ δώσωσιν εἰς τὸν λόγον του σπουδα ὀντήτα καὶ βαρύτητα ἣν τὰ πολυειδῆ καθήκοντα τῷ ἐπιβάλλουσιν. Εἰς ἐξέτασιν δὲ τοῦ νέου τούτου εἶδους κῆς ῥητορείας ὑφ' ἀπάσας τὰς ὕψεις του, θέλομεν διαλάβει, α) περὶ τοῦ ἰδιαιτέρου σκοποῦ ὃν ὁ ἱερὸς ῥήτωρ προτίθεται· β) περὶ τῶν χρηστῶν μέσων εἰς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του· γ) καὶ πέλος περὶ τῶν διαφορῶν εἰδῶν τῶν λόγων του.

Α'. Περὶ τοῦ παρὰ τοῦ ἱεροκλήρουκος

προτιθεμένου σκοποῦ.

§ 131. α. Ἐν παντὶ πράγματι, εἰς πᾶσαν ἡμετέραν πράξιν, ὡς ἱερὸς τις ἀνὴρ λέγει, ὑπάρχει τελικὴ τις αἰτία προσδιορίζουσα ἡμᾶς εἰς ἐνέργειαν, δι' ἣν καὶ καθ' ἣν ἐνεργοῦμεν. Ποῖος εἶναι λοιπὸν καὶ ὁ τελικὸς τοῦ ἱεροκλήρουκος σκοπὸς ἐν τῷ διδάσκειν; — Τέλος καὶ σκοπὸς αὐτοῦ πρέπει νὰ ᾖ τὸ ποιεῖν ὅ,τι εἰς τὸν κόσμον τούτον ἤλθε νὰ ποιήσῃ ὁ Ἰησοῦς Χριστός· ἰδοὺ δὲ τί αὐτὸς εἶπεν· «ἐγὼ ἦλθον ἵνα ζωῇ ἡ ἐχῶσι, καὶ περισσὴν ἔχωσιν» (Ἰωάν. Ι', 10). Σκοπὸς λοιπὸν τοῦ ἱεροκλήρουκος εἶναι, ἵνα οἱ μὲν τῇ ἀμαρτίᾳ θανόντες ἀμαρτωλοὶ, μετανοήσαντες ζήσωσιν ἐν δικαιοσύνῃ· οἱ δὲ δίκαιοι, οἱ κατὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ζῶντες, ἵνα περισσῶς δίκαιοι ᾖσι, μᾶλλον τέλειοι γινόμενοι.

β'. Ὁ λειτουργὸς τοῦ Εὐαγγελίου δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ διώκῃ ἰδίαν δόξαν, μήτε πρόσκαιρα συμφέροντα, μήτε τὰς ματαίας τοῦ κόσμου τούτου ἐπιθυμίας. Μόνον δὲ ὅς ἐμπνέται ὑπὸ τοῦ πόνου τοῦ ἐκτείνειν ἐπὶ τῶν ψυχῶν τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, καὶ φωτίζει τοὺς παπληνημένους. Ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ πλησίον ἔστωσαν σκοπὸς τῆς ῥητορείας του, κατὰ τὸ παράδειγμα

τῶν Ἀποστόλων, ὑπὸ ταύτης ἀδιαλείπτως ἅς θερμαίνονται, αὕτη φλογεράν ἅς ἀναδεικνύη τὴν ῥητορείαν τοῦ Εὐαγγελίου, διὰ ταύτης εἰς ζῆλον καὶ εἰς ἔνθεον πάθος ἅς κινῶνται αἱ καρδίαι.

Β'. Χρηστέα ὑπὸ τοῦ ἱεροκέρυκος μέσα.

§ 132. Ὁ ἱερός Λύγουστίνος, κατὰ τὸ περὶ καθηκόντων τοῦ ῥήτορος σχέδιον τοῦ Κικέρωνος, λέγει ὅτι καὶ τὰ τοῦ ἱεροκέρυκος καθήκοντα συνίστανται εἰς τρία, διδάσκειν, ἀρέσκειν, συγκινεῖν. Επαναλαμβάνων δὲ δι' ἄλλων λέξεων τὰ αὐτά, λέγει, ὅτι ὁ χριστιανὸς ῥήτωρ πρέπει οὕτω νὰ ὁμιλῇ, ὥστε καλῶς νὰ τὸν νοώσιν, εὐαρέστως νὰ τὸν ἀκροάζωνται, καὶ κατανυσόμενοι οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νὰ πείθωνται εἰς τὰ λεγόμενα· διότι τὸ κήρυγμα τριπλοῦν ἔχει σκοπὸν, ἵνα γίνηται γνωστὴ ἡ ἀλήθεια, ἵνα εὐαρέστως ἀκροάζεται, καὶ ἵνα μᾶς συγκινή εἰς παραδοχὴν αὐτῆς. Ἀναχωροῦντες δὲ ἐκ τῶν θεμελιωδῶν τούτων ἀρχῶν, κοινῶν εἰς ἅπαντα τῆς ῥητορείας τὰ εἶδη, θέλομεν προσδιορίσει τὰ μέσα ὅσα ὁ χριστιανὸς ῥήτωρ ὀφείλει νὰ μεταχειρίζεται εἰς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ, ὅς τις εἶναι ἡ μετάνοια καὶ ἡ οἰκοδομὴ τῶν ψυχῶν. Θέλομεν δὲ διακρίνει τρία ἀρχικά, δηλαδὴ α) ἐπιστήμην, ἵνα διδάσκῃ· β') εὐαγγελικὴν σύνεσιν, ἵνα ἐμποιῇ εὐαρέστως νὰ ὑποδέχωνται τὴν ἀλήθειαν· καὶ γ') ἔνθεον πάθος ἥτοι ἀποστολικὸν ζῆλον εἰς κατάνυξιν τῶν καρδιῶν.

α'. Ἐπιστήμη τοῦ ἱεροκέρυκος.

§ 133. α'. Πρῶτον καθήκον τοῦ χριστιανοῦ ῥήτορος εἶναι ἡ μετρίότης· οὐδέποτε δηλαδὴ πρέπει νὰπραγματευθῇ ὑποθέσεις ὑπεράνω τῶν δυνάμεων του. Δὲν δύναται καλῶς νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς ἁγίας Τριάδος, περὶ τοῦ, «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος» (Ἰωάν. Α', 1); ἅς ἀφήσῃ τὰ ὑψηλά ταῦτα, δογματικὰ ἀντικείμενα, καὶ ἅς περιορισθῇ εἰς καταληπτότερα καὶ λυσιτελέστερα, τὴν ἠθικὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἀφορῶντα· δὲν ζητοῦμεν ὁ ἀπλούς καὶ φιλάνθρωπος λόγος τοῦ δύναται νὰ φέρῃ θαυμασίους καρπούς, καὶ μάλιστα ἐν μέσῳ ἀπλοῦν λαῶν μὴ ἐχόντων πολλὴν ἐκπαίδευσιν. Ὅθεν ὁ ἱεροκέρυξ τοῦ κοινῶν λαοῦ ἔχει ἀνάγκην εὐαγγελικῆς ἀγάπης μᾶλλον ἢ ἐπιστήμης. β'. Λέγοντες δὲ ὅτι διὰ τὸν κοινὸν λαὸν ἔχει ἀνάγκην μᾶλλον

εὐαγγελικῆς ἀγάπης, δὲν ἐννοοῦμεν ὅτι πρέπει νὰ ἀμελῇ τὴν σπουδὴν. Πρέπει μάλιστα, ὅσον αὐτῷ ἐνεστίν, ἀδιαλείπτως νὰ ἐμπνέται ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἱερῶν Γραφῶν, τῶν ἁγίων Πατέρων, τῶν θεολόγων· πρέπει προσέτι νὰ μεταχειρίζεται τὰς ἀνθρωπίνους ἐπιστήμας ὡς ὠφέλιμα βοηθήματα, ἵνα διδῇ εἰς τοὺς λόγους τοῦ τῆν δύναμιν, τὴν ἀξίαν καὶ τὸ ὕψος τὰ ὑπὸ τοῦ ἐπαγγέλματός τοῦ ἀπαιτούμενα. Ταῦτα δὲ θέλομεν διεξέλθει ἐξετάζοντες ἰδίως ἐκάστην τούτων τῶν πηγῶν τῆς ἱερᾶς ἐπιστήμης.

1. Ἱεραὶ Γραφαί. Πρώτη πηγὴ τῆς ἱερᾶς ἐπιστήμης εἶναι τὰ ἱερὰ βιβλία, δηλαδὴ ὁ λόγος αὐτοῦ τοῦ θεοῦ χομισθεὶς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν. ἢ παρ' αὐτοῦ τοῦ θεοῦ λόγου, ἢ παρὰ τῶν προφητῶν τῶν ἐλθόντων πρὸ αὐτοῦ, ἢ παρὰ τῶν Ἀποστόλων τῶν διχδεξαμένων αὐτόν.

Οἱ ἱεροκῆρυκες, λέγει ἱερός τις ἀνὴρ, εἶναι τοσοῦτω μᾶλλον αὐτογνώστοι ἀμελοῦντες τὰς Γραφάς, ὅσῳ δὲν ὑπάρχει δι' αὐτοὺς ἄλλη πηγὴ ἀφθονιωτέρα καὶ ἀκένωτος. Ἄπαντα τὰ τὴν ῥητορείαν ὑποστηρίζοντα, ἐκπλήττουσαι πράξεις, λαμπραὶ λέξεις, παραδείγματα, συγκρίσεις, παραβολαὶ ἐν αὐταῖς ἀπαντῶνται. Οὐ μόνον ἐξ αὐτῶν τὴν ἀληθεῖ διδασκαλίαν ἀρνούμεθα, ἀλλ' εὐρίσκομεν προσέτι καὶ ἅπαντα τὰ δύναμιν εἰς τὸν λόγον δίδοντα κοσμήματα. Ποῦ τρόπος τοῦ διδάσκειν ἀπλούστερος καὶ συντομώτερος παρὰ τὸν τοῦ Εὐαγγελίου; Τίς ῥήτωρ δύναται κατὰ τὸ ὕψος καὶ τὴν σφοδρότητα ὁμοιωθῆναι τοῖς προφήταις; Τίς κάλλιον γινώσκει ἐπιστρέφειν τὸν νοῦν καὶ καταλύσειν τὴν καρδίαν παρὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον; Τί ἀρμοδιώτερον δοῦναι τῷ λόγῳ τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς ποιήσεως παρὰ τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαυὶδ; Τέλος ὅποια θαυμάσιων γυνωμῶν καὶ ἀρχῶν ἐν τοῖς βιβλίοις τοῦ Σολομῶντος! Ἄπαντες δὲ οἱ ἄγιοι Πατέρες ἐθαύμασαν τοὺς ἀκενώτους τῶν Γραφῶν θησαυροὺς· δι' αὐτῶν ἐγένοντο εὐφραδεῖς καὶ παθητικοί, αἱ δὲ δαιλίσια τῶν ὑπομνήματα τῶν ἱερῶν κειμένων εἰσίν.

Ὁ Θεὸς λόγος, ἀνεξάντλητος ὡς αὐτὸς ὁ Θεός, εἶναι ὡσαύτως καὶ σήμερον τὸ ἀπαραίτητον τοῦ ἀληθοῦς ἱεροκῆρυκος στοιχεῖον. Αἰδασκῶν ὅμως ὁ ἱεροκῆρυξ, δὲν πρέπει νὰ περιορίζεται ζητῶν κείμενόν τι ἵνα ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου θέσῃ καὶ νὰ ἐπιμαρτύρηται ἐκ διαλειμμάτων χωρία τινὰ, ἅτινα κατὰ τὸ δοκοῦν ἢ βεβιασμένως πῶς ἐπαναλαμβάνει ἐν τῷ μέσῳ τῶν φράσεών του. Πρέπει δι' ἐνδελεχοῦς καὶ βαθείας μελέτης οὕτω νὰ προποικειωθῇ μετὰ τῶν ἀρχῶν καὶ ἀληθειῶν τῶν ἱερῶν βιβλίων, ὥστε ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ νὰ συγχωνευθῇ φυσικῶς ἐν τῷ ἑαυτοῦ, ἐν δὲ τοῖς λεγο-

μένοις νὰ εὐρίσκηται μᾶλλον ἢ γλῶσσα τοῦ Θεοῦ λόγου ἢ ἡ γλῶσσα τοῦ ἀνθρώπου. Τοιοῦτοι πάντοτε ὑπῆρξαν οἱ θαυμαζόμενοι κήρυκες τοῦ Θεοῦ λόγου.

Ἐκαστος ὁμῶς κατανοεῖ ὅτι, ἵνα ἀντλήσῃ τις ἐκ τῶν ἱερῶν γραφῶν τηλικούτους θαυμασίους θησαυροὺς πρέπει νὰ ριμνηθῇ τὸ παράδειγμα ἐκείνων τῶν ἁγίων ἀνδρῶν, οἵτινες ἀδιάλειπτον μελέτης ἀντικείμενον εἶχον τὰς ἱεράς γραφάς. Δὲν ἀρκεῖ νὰ τὰς ἀναγινώσκῃ τις ἐπιπολαίως ἢ διὰ μάταιόν τινα σκοπὸν ὡς κοσμικόν τι βιβλίον. Ὀφείλει νὰ τὰς σπουδαίῃ δι' ἀπάσης τῆς συνόχῃς καὶ τοῦ σεβασμοῦ ἀξίων τοῦ Θεοῦ λόγου· καὶ, ἀντὶ τοῦ πολυπραγμονεῖν εἰς ἀνακάλυψιν τολμηρῶν τινῶν ἐννοιῶν ἢ ἐπικινδύνων καινοτομιῶν, ἃς τὰς μελετᾷ ἐν πνεύματι ἐνότητος μετὰ τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν ἐκκλησίας εἰσδύων εἰς τὰς ἐν αὐταῖς μεγάλας ἀληθείας, καὶ θερμαίνων τὴν καρδίαν του ἐκ τῶν πνεομένων αἰσθημάτων τῆς ἀγάπης. Τότε δὴ θέλουσι μᾶς παρουσιασθῇ ἡ ἀληθὴς τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐπιστήμη, βαθεῖαι θεωρεῖται περὶ τῶν μυστηρίων τῆς θρησκείας καὶ τῶν θαυμασίων ἐνεργειῶν τῆς χάριτος, πλήθος φωτεινῶν καὶ ἰσχυρῶν ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀποδείξεων, τέλος ζωοποιὸς πηγὴ αἰσθημάτων, δυναμένων μᾶλλον ἐπὶ τὴν καρδίαν νὰ ἐνεργήσωσιν ἀπασῶν τῶν εὐφρῶν μέσῳ τῆς θύραθεν ῥητορείας.

2. Οἱ Ἅγιοι Πατέρες. Δευτέρα πηγὴ τῆς χριστιανικῆς ῥητορείας εἶναι ἡ σπουδὴ τῶν Πατέρων. Ἡ διδασκαλίᾳ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας εἶναι τὸ Εὐαγγέλιον ἡρμηνευμένον, καὶ ἡ ἁγία γραφὴ ἐκτεθειμένη. Ὀρεῖσθμεν λοιπὸν νὰ τοὺς σπουδαζώμεν, διότι εἶναι τὰ ὄργανα δι' ὧν ὁ Θεὸς μᾶς ἐκοινοποίησε τὴν ἀληθὴ τοῦ λόγου τοῦ ἔννοιαν.

Προσέτι μᾶλλον ὠφελοῦμεθα ἐκ τῆς μελέτης τῶν Πατέρων ἢ ἐκ τῆς τῶν νεωτέρων, ὁμολογούντων ὅτι οὗτοι παρ' ἐκείνων ἐδανείσθησαν πᾶν ὅτι ἀξίον λόγου. Ἀπάντες οἱ Πατέρες εἰν' ἐπίσης σεβαστοὶ καὶ σπουδαστοί· συνεχέστερον ὅμως ἃς ἐπισκέπτηται ὁ ἱεροκέρυξ τὸν Χρυσόστομον, ὅστις εἶναι ὁ ἡγεμὼν τῶν ῥητόρων τῆς ἐλληνικῆς Ἐκκλησίας, καὶ τὸν Αὐγουστίνον, τὸν εὐφρύτερον τῆς Δύσεως.

3. Οἱ Θεολόγοι. Τρίτη πηγὴ τῆς ἱερᾶς ῥητορείας εἶναι ἡ τῆς Θεολογίας σπουδὴ. Οἱ θεολόγοι συνεκτραχίωσαν τὴν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων καὶ τῆς Γραφῆς, τὰ δὲ σοφά των συγγράμματα περιλαμβάνουσιν ὅτι ἡ ἐκκλησία διδάσκει περὶ δογμάτων καὶ περὶ ἠθικῆς. Ὁ ἱεροκέρυξ ἔχει ἀνάγκη κατὰ βάθος νὰ μελετήσῃ τοὺς πλέον διακεκριμένους θεολόγους, ἵνα ἐντελῶς γι-

νόσκη τί είναι κατὰ τὴν πίστιν καὶ τί οὐχί, ἵνα γνωρίζῃ τοὺς λόγους ἐφ' ὧν στηρίζονται ἅπαντα τὰ δόγματα τῆς Ὁρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἵνα ᾖ ἐνήμερος πρὸς τὰς κατ' αὐτῶν ἀντιτεταγμένας ἀντιρροήσεις, καὶ ἵνα δύνηται ἀπαντᾶν εἰς ἅπαντα τὰ σοφίσματα. Οὗτος δὲ εἶναι ὁ μόνος τρόπος, ἵνα δίδῃ εἰς τὸν λόγον τοῦ δύναμιν καὶ βασιμότητα, εἴτε περὶ δογμάτων πρόκειται, εἴτε διδάσκει ἠθικὴν τινα ἀλήθειαν.

Θέλων δὲ ν' ἀποδείξῃ ζήτημά τι περὶ πίστεως, καθήκον ἔχει πρὸ πάντων, ἵνα κατὰ βάθος μελετήσῃ τὰ περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης συγγράμματα τῶν ἐπιφανεστέρων θεολόγων. Ἀνάγκη ἔχει προσέτι, ἵνα καλῶς γνωρίζῃ καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐναντίων τῶν προσεχλλόντων τὸ ὑπερασπιζόμενον δόγμα ἢ ζήτημα· πρέπει δὲ μετὰ πρῆρησις νὰ εἰσέρχεται εἰς τὸ σύστημα τῶν ἐναντίων, καὶ ἀνυποκρίτως νὰ ὁμολογῇ τὴν δύναμιν τῶν ἐνστάσεων τῶν, καὶ μετὰ μεγάλης εἰλικρινείας νὰ τὰς συζητῇ. Παράδειγμα κατὰ τοῦτο ἔστωσαν ἡμῖν οἱ λόγοι Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, τοῦ κατ' ἐξοχὴν θεολόγου.

Πραγματευόμενος δὲ ἠθικόν τι ἀντικείμενον, δεῖται πάντοτε μεγάλης ἀκριβείας διδασκαλίας, καὶ πρέπει νὰ γνωρίζῃ τὰς γνώμας τῶν ἐγκριτωτέρων θεολόγων, ἵνα μὴ ἀπομακρυνῇ τοῦ πνεύματος τῆς ἐκκλησίας ἕνεκα πολλῆς αὐστηρότητος ἢ ἐπιεικειᾶς. Ὡς πρὸς τοῦτο δὲ δὲν ἔχει ἀνάγκη τόσης βαθείας μελέτης ὡς ἐν τῷ περὶ δογμάτων, διότι ἐν γένει συμφωνοῦσιν ὡς πρὸς τὰ κυριώτερα τῆς Εὐαγγελικῆς ἠθικῆς. Πρέπει λοιπὸν μᾶλλον ν' ἀσχολῇται τις διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων ἢ διὰ τὴν ἀποδείξιν τῆς ὑπάρξεώς των. Ὅθεν ὁ ἀκροατὴ δεῖται μᾶλλον συγκινήσεως ἢ ἀποδείξεως, καὶ πρέπει νὰ προτρέπηται μᾶλλον, ἵνα ζῇ συμφώνως τῇ πίστει, ἢ νὰ πιστεύῃ ἢν παραδέχεται πίστιν. Μεταξὺ τῶν Πατέρων ὁ Χρυσόστομος, νομίζομεν, ἐξέχει κατὰ τοῦτο· μεταξὺ δὲ τῶν Γάλλων ἱεροκηρύκων διακρίνεται κατὰ τοῦτο ὁ Φενελὼν καὶ ὁ Μασσιλλὼν. Ὁ δὲ Βουρδαλοῦς εἶναι σημειώδης διὰ τὴν δύναμιν τῶν ἐπιχειρημάτων του· εἶναι ὁμῶς ὑποδεέστερος ὡς πρὸς τὸ αἶσθημα.

4. Κοσμικαὶ ἐπιστῆμαι. Τὰ μέχρι τοῦδε λεχθέντα ὑποθέτουσιν, ὅτι ὁ ἱερὸς ῥήτωρ ποιεῖται χρῆσιν τοῦ λογικοῦ του, διότι ἄνευ τούτου δὲν δύναται νὰ κάμῃ χρῆσιν τῶν κειμένων τῆς Γραφῆς, τῶν μαρτυριῶν τῆς παραδόσεως καὶ τῶν ἐπιχειρημάτων τῶν θεολόγων. Ἡ δύναμις αὕτη προέσταται μάλιστα ἐφ' ἅπανσαν τὴν τοῦ λόγου τοῦ οἰκονομίαν· διαγράφει τὸ σχέδιον, κανονίζει τὴν πορείαν καὶ διανέμει τακτικῶς ἅπαντα τὰ μέρη. Ἀλλ' ἡ

περὶ πάντων τούτων πραγματευομένη εἶναι ἡ ῥητορικὴ, ἡ πρώτη τῶν ἀνθρωπίνων ἐπιστημῶν, ἣν ἡ ἀπὸ τοῦ ἀμύδωνος ῥητορεία εἰς βοήθειαν πρέπει νὰ μεταχειρίζεται.

Πρὸ πάντων δὲ ἀναγκαῖοι ἡ διαλεκτικὴ διὰ τὰς συνδιαλέξεις, ἢ τοὺς δογματικούς λόγους. Ἐπειδὴ ἐνταῦθα πρόκειται κυρίως νὰ βεβαιώσωμεν ἀλήθειάν τινα καὶ ν' ἀνασχευάσωμεν πάντα τὰ ἀντιμαχόμενα, πρέπει νὰ ἔχωμεν ἀδιάρρηκτα ἐπιχειρήματα, νὰ στερεώνωμεν βεβαίως ἀρχάς, καὶ νὰ βαδίζωμεν ἐπομένως ἐκ συνεπείας εἰς συνέπειαν μέχρις οὗ εἰς τὸν σκοπὸν φθάσωμεν. Δὲν ὑπάρχει λόγος ἀπαιτῶν πίστεις ἰσχυροτέρας καὶ μᾶλλον ἐν τάξει ἐκτεθειμένας παρὰ τὸν προκείμενον, διότι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ σοβαρωτάτων καὶ σπουδαιωτάτων, περὶ ἥτις ἡ θριάμβου τοῦ Εὐαγγελίου. Ὁ ῥήτωρ, ἵνα μὴ ἀπατᾷ ἑαυτὸν, πρέπει ἐπὶ τῶν τοιούτων πολλὸν χρόνον νὰ μελετᾷ τὴν ὑπόθεσίν του, νὰ ὑποβάλλῃ εἰς αὐστηρὴν ἐξέτασιν τὰς ἰδέας του, καὶ ν' ἀναλύῃ ἅπαντα τὰ μέρη τοῦ λόγου του ἐξετάζων τὴν συνέπειαν καὶ τὴν βραχυμότητα τῶν ἐπιχειρημάτων του. Ἄπας λόγος κενὸς καὶ φωναστικός οὐδὲν ὡς ὕψιστά τι τοιαύτην δοκιμασίαν. Γυμνωθεὶς τῶν σχημάτων καὶ ἀναχθεὶς διὰ τῆς ἀνελύσεως εἰς ἀπλᾶς καὶ σαφεῖς προτάσεις, εὐρίσκειται ὅτι συνέκειτο ἐξ ἡχῶδους λεξιθρηρίας. Διαχειριζόμενοι τῆς διαλεκτικῆς τὸ ὄπλον, δὲν πρέπει μὲν νὰ γινώμεθα ξηροὶ καὶ ἄγονοι· ἀλλὰ καίτοι λαμπρῶς ἐκφράζοντες τὰ ἐπιχειρήματά μας, ἅς διατηρῶμεν ὅμως τὸ νευρώδες καὶ τὴν δυνάμιν των.

Μετὰ τὴν διαλεκτικὴν, ἀναγκαίαν πρὸ πάντων ἐν τοῖς δογματικοῖς λόγοις, πρέπει νὰ γνωρίζωμεν τὴν ἐπιστήμην τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, τὴν ἠθικὴν, ἥτις οὐσιωδῶς ἀναγκαία εἶναι ἐπὶ τῶν ἠθικῶν ὑποθέσεων. Ὁ ἱεροκῆρυξ ὀρεῖται γινώσκειν τὰς ἀσθενείας τῆς τοῦ ἀνθρώπου καρδίας ἵνα τὰς θεραπεύῃ, καὶ τὰς εὐαισθητοτέρας ἵνας, ἵνα τὰς ἡλεκτρίξῃ εἰς περὶ αὐτῶν μείζονος ἀποτελέσματος. Ἀλλὰ τὴν σπουδαιωτάτην ταύτην ἐπιστήμην ἥττον εὐρίσκομεν ἐν τοῖς βιβλίοις ἢ ἐν τῇ ἰδίᾳ καρδίᾳ. Καταβῆθι λοιπὸν, λέγει ὁ Μιχαῆλ, εἰς τὸ βάθος τῆς καρδίας σου, διέλθε ἀπ᾽ ἅσας τὰς πτυχάς· ἐνταῦθα δὲ θέλεις ἀνακαλύψει καὶ τὰς προφάσεις τῶν πολεμητῶν παθῶν, καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν ἀδυναμιῶν καὶ τῶν ἀντιφάσεων, ἅς, ἵνα θεραπεύσης, πρέπει ν' ἀναπτύξῃς ἡμῖν. Γνωρίσας δὲ καλῶς ὁ ἱεροκῆρυξ αὐτὸς ἑαυτὸν, θέλει ὁμοίως ἐντελῶς γνωρίσει τὸν κόσμον, διότι πανταχοῦ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις εἶναι ἡ αὐτή. Ἐν ἐκάστῳ ἀνθρώπῳ ἀπαντῶνται ἐσωτερικῶς, τὰ αὐτὰ ἐλαττώματα, τὰ αὐτὰ πάθη· διαφέρει δὲ μόνον ὁ χρηστὸς τοῦ φαύλου, διότι ὁ μὲν χρηστὸς

Οἱ ἐροῦντες ἐξετάσει ἀνάγκας:

ἡθικῶν, ἐπὶ τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ ἀνθρώπου, ἐπὶ τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ κόσμου.

ἀνθίσταται εἰς τὰς κακίας του κλίσεις, ὁ δὲ φαῦλος ἐνδίδει. Ἡ πείρα μᾶς διδάσκει τὰ ἰσχυρότερα φάρμακα ἵνα καταστρέψωμεν, ἢ τοῦλάχιστον ἵνα ἐξκτενήσωμεν τὰς κακίας· περὶ τούτων δὲ θέλομεν κάμει παρατηρήσεις τινὰς προσεχῶς, πραγματευόμενοι περὶ τοῦ πνεύματος, τῆς συνέσεως καὶ φρονήσεως τοῦ ῥήτορος διὰ τὴν καλὴν ὑποδοχὴν τῶν διδασκομένων ἀναγκαιούσης.

β'. Φρόνησις καὶ σύνεσις τοῦ Ἱεροκλήρου.

§ 134. Καὶ τοι κάτοχος ὁ ἱεροκέρυξ τῆς ἱερᾶς ἐπιστήμης, καὶ τοι δύναται καλῶς νὰ γνωρίζῃ τὰς ἱερὰς Γραφάς, τοὺς Πατέρας καὶ τοὺς Θεολόγους, τὴν ῥητορικὴν, τὴν διαλεκτικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν, ὅμως ἐνδέχεται μετρίως νὰ εὐδοκιμῇ ἐν τῷ κηρύγματι, ἐὰν στερῇται πνεύματος φρονήσεως καὶ συνέσεως, ἐκ τῆς πείρας διδάσκοντος τὸν ἱεροκέρυκα τί νὰ λέγῃ καὶ τί νὰ σιωπῇ. Ἐπειδὴ δὲ ἅπας λόγος ἐκ τριῶν μάλιστα σύγκειται, ἐξ ἐννοιῶν, ἐκ λεκτικοῦ, καὶ ὑποκρίσεως, θέλομεν ἐξετάσει τί ἡ εὐπρέπεια ἐπιβάλλει τῷ ῥήτορι ὡς πρὸς ταῦτα τὰ τρία.

1. *Περὶ ἐννοιῶν.* Πρὸ παντὸς πρέπει νὰ ἐκλέξῃ ὑπόθεσιν ἁξίαν, ἵνα ἐνδιαφερόντως προσηλώσῃ τὸ ἀκροατήριον. Κατὰ γενικὸν ὅρον, ἐκλεγε κατὰ προτίμησιν θρησκευτικὰς καὶ εὐρείας ὑποθέσεις, αἵτινες σὲ θέτουσιν ἐν τῷ μέσῳ τῆς συνειδήσεως τῶν ἀκροατῶν σου, καὶ περικυκλοῦσαι αὐτοὺς πανταχόθεν ὑπὸ τοῦ ὀρίζοντος τῆς αἰωνιότητος, περιλαμβάνουσιν ἅπαντα τὰ μεγάλα συμφέροντα τοῦ χριστιανοῦ. Ἀπόφυγε τὰ θέματα ἐκείνων τῶν ὑποδεστέρων ὑποθέσεων, αἵτινες περιορίζουσι τὴν ῥήτορα εἰς στενώτατα ὅρια, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχοντα μετὰ τῶν παραγελμάτων τοῦ Εὐαγγελίου· ἐκείνων τῶν μηδαμινῶν ὧν ἡ ἐπιφάνεια φαίνεται μὲν λαμπρά, ἀλλὰ βαθέως ἐξεταζομένη δὲν εἶναι εἰ μὴ σημειόν τι ἄνευ βάσεως, γωνία στενὴ, λεπτομέρειαι ἀσυνάρτητοι ἐκείνων τῶν αλλοκότων ὑποθέσεων, αἵτινες καὶ διὰ τὴν λαὸν καὶ δι' αὐτὸν τὸν ῥήτορα εἶναι παίγνια λεπτολόγου πνεύματος, μεταχειριζόμενα τὴν ἠθικὴν εἰς πομπώδεις φωνασκίας, ὧν μακρὰν ἀπέχει ἡ καρδιά. Τέλος ἐκείνων τῶν φιλοσοφικῶν ὑποθέσεων ἀλλοτρίων τῆς τε θρησκείας καὶ τῆς ῥητορείας, μᾶλλον ἀρμοδιῶν διὰ τὴν στοὰν καὶ τὸ Λύκειον, ἢ διὰ τὸ Εὐαγγελικὸν βῆμα.

Ἀποφυγὰν ὁ ἱεροκέρυξ τὰ σφάλματα ταῦτα, καὶ εὖρων ὑπόθεσιν ἐντελῶς κατάλληλον πρὸς τὸν χαρακτῆρα καὶ πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ ἀκροατηρίου, ἐὰν ἦναι δογματικὴ, ἥ φροντίση νὰ κρίνῃ τὰς

πίστεις πλέον κατὰ τὴν σχετικὴν ἢ τὴν ἀπόλυτον αὐτῶν ἀξίαν, δηλαδή κατὰ τὸ εἰς τοὺς ἀκροατὰς παραχρησόμενον ἀποτέλεσμα. Οἷον ὁ λαλῶν ἐνώπιον συναθροίσεως ἀπλῶν ἀνθρώπων πρέπει νὰ προτιμᾷ τὰς πίστεις τῶν αἰσθημάτων ἢ τῶν τοῦ λόγου. Ἡ μεταφυσικὴ γλῶσσα εἶναι ἄκαιρος ἐνταῦθα, διότι οἱ ἀκροαταὶ δὲν δύνανται νὰ παρακολουθῶσιν ἀφρημέναις ἐννοίαις. Καλλίον λοιπὸν νὰ διευθυνθῇ εἰς τὴν καρδίαν, καὶ νὰ παραστήσῃ τὴν ζητούμενὴν ἀλήθειαν ὑπὸ κοινὴν μὲν ἀλλ' ἐκπλήττουσαν μορφήν. Ἐνώπιον δὲ περωτισμένου ἀκροατηρίου δύνανται μὲν νὰ ἐκφέρῃ τὰς μᾶλλον ἀφρημέναις πίστεις, ἀλλὰ καὶ τότε πρέπει νὰ διδῇ αὐταῖς, οὕτως εἰπεῖν, σῶμά τι, καὶ νὰ τὴν περιβάλλῃ δι' αἰσθητῶν εἰκόνων, διότι ὀλίγοι δύνανται νὰ παρακολουθῶσιν ἀφρημένας θεωρίας.

Ὡς πρὸς τὰς ἠθικὰς ὑποθέσεις δὲ φευκτέον ἕτερόν τι ἀτόπημα· δηλαδή νὰ ἦναι τις λίαν σατυρικός καὶ λίαν δηκτικός. Ἡ γλῶσσα τοῦ ἁμβωνος πάντοτε πρέπει νὰ ἦναι γλῶσσα φιλανθρωπίας. Συνιπτῶν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς νὰ ἦναι πραεῖς καὶ ταπεινοὶ τῇ καρδίᾳ, κατεδίδασκε τὸν πικρὸν καὶ αὐστηρὸν ζῆλον τὸν ἐκτοξεύοντα σαρκασμοῦ καὶ ὕβρεις. Ὁ ἀληθὴς τοῦ Εὐαγγελίου λειτουργός, καὶ πολεμῶν τὰς κακίας καὶ τὰς πλάνας, πάντοτε γινώσκει νὰ τιμᾷ καὶ νὰ σέβηται τὰ πρόσωπα· ἀποκαλύπτει μὲν καὶ ἐξερευνᾷ τὴν πληγὴν, ἀλλὰ μετὰ τοσαύτης διακρίσεως καὶ ἡπιότητος, ὥστε ὁμολογεῖται, ὅτι πρὸς θεραπείαν καὶ οὐχὶ πρὸς βλάβην ἐνεργεῖ. Ἡ εὐθύτης καὶ ἡ εἰλικρίνεια τῶν σκοπῶν του καθιστῶσι συγχωρητέαν τὴν δικαίαν του αὐστηρότητα. Ἀνεκτίμητον εἶναι τὸ εἰρηνικὸν καὶ μέτριον πνεῦμα, διότι οὐδὲν ἐπιβλαβέστερον τῇ θρησκείᾳ παρὰ τὰ τραχέα σκώμματα καὶ τὰ κατασπαράσσοντα βέλη, ἅτινα καθιστῶσι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ φιλιππικόν τινα ἢ εἰδεχθῇ λοιδορήματα.

2. Ἰφους ἢ λεκτικόν. Ὡς πρὸς τὸ ὕψος, ὀφείλει, κατὰ τὸν Αὐγουστίνον, ὁ ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ νὰ ἦναι πρὸ πάντων σαφής· δὲν ἀπαγορεύεται ὅμως διὰ τοῦτο νὰ περιβάλλῃ τὸν λόγον του καὶ διὰ τῶν λεκτικῶν κοσμημάτων. Κατὰ τοῦτο σύμφωνοι εἰσιν ἅπαντες οἱ Πατέρες τῆς ἐκκλησίας· διότι ἅπαντες ἐνόησαν, ὅτι, ἵνα κατασταθῇ ἀγαπητὴ ἡ ἀλήθεια τοῖς ἀνθρώποις, πρέπει νὰ παραστηθῇ αὐτοῖς ὑπὸ εὐάρεστον ὄψιν, καὶ ὅτι ὀλίγοι δύνανται νὰ τὴν γευθῶσιν ὑπὸ λίαν ἀπλῆν καὶ γυμνὴν μορφήν.

Ὡς πρὸς τὰ τοῦ λεκτικοῦ δὲ φευκτέον δύο ἀντίθετα ἁμαρτήματα. Τὸ μὲν νὰ μὴ ἐπιζητῶμεν ὑπερβαλόντως τὰ κοσμήματα καὶ τὰς λεκτικὰς χάριτας, τὸ δὲ ὀλοτελῶς νὰ τ' ἀποφεύγωμεν.

Τὸ πρῶτον τῶν ἀμαρτημάτων τούτων πράττουσι τινες μάταιοι ἱεροκήρυκες, οἵτινες μᾶλλον φροντίζουσι διὰ τὰς λέξεις ἢ διὰ τὰ πράγματα, καὶ ἅπασιν τὴν σπουδὴν τῶν καταβάλλουσιν ἵνα ψιμυθιώσι φράσιν τινὰ καὶ νὰ στρογγυλεύωσι τὴν περίοδον. Τὸ δὲ δεύτερον ἀμάρτημα εἶναι μᾶλλον κοινὸν καὶ ἔχει ἐπιβλαβεστέρας συνεπείας. Ἐπὶ προσημαίνει δὴθεν τοῦ ἀποφυγεῖν τὸ ἀνάθεμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ἐξανισταμένου κατὰ τῶν λεπτολογίων τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας, πολλοὶ τῶν ἱεροκηρύκων ἀμελοῦσι τὸ πλεονέκτημα τοῦ λεκτικοῦ, καὶ ὀλίγον σεβόμενοι τὸ ἀκροατήριόν των, παρουσιάζονται ἐνώπιόν του ἀπαρσκαέυαστοι, ἄνευ τάξεως καὶ ἀκριβολογίας, λέγοντες ὅτι *κεν ἐπ' ἀκαιρίμων γιγώσταιν ἔλθῃ*. Ἡ ἀξιοκατάκριτος αὕτη ἀμέλεια πληροῦ τὸ ἀκροατήριον ἀλδίας καὶ περιφρονήσεως πρὸς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ συμβαίνει ὥστε ἡ ἐξοχωτέρα τῶν ἐαυτῶν ψυχῶν τροφή νὰ γίνηται θανατηφόρον δηλητήριον.

Ἐνίοτε μάλιστα ἱεροκήρυκες τινες ἐκπίπτουσιν εἰς λίαν εἰδεχθεῖς χυδασιολογίας, καὶ ἰσχυρίζονται ὅτι ὀφείλουν τὴν θυσίαν ταύτην τῆς προσωπικῆς τῶν ἀξίας εἰς τὴν ἀγροικίαν τοῦ ἀκροατηρίου των. Ἡμεῖς ὅμως πιστεύομεν ὅτι ὁ ἀπλοῦς καὶ σαφὴς εἶναι πάντοτε καταληπτὸς τοῖς πᾶσιν, ἡ δὲ ἀπλότης δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστος τῇ εὐγενείᾳ.

3. Ἰ. Πόκρισις. Πρὸς ταῖς παρ' ἡμῶν περὶ ὑποκρίσεως ἐκτεθείσαις (§ 109—§ 112) γενικαῖς ἀρχαῖς προσθέτομεν μόνον ὅτι, καὶ ὑπὸ ταύτην τὴν σχέσιν καὶ ὑπὸ πάσας τὰς ἄλλας, ὁ ἱερός ρήτωρ ὀφείλει νὰ ἐμφανίζηται ἐν τῷ ὕψει τῆς ἀποστολῆς του. Ἡ σεμνοπρέπεια τῆς στάσεώς του, ἡ σταθερότης τῆς φωνῆς του, τὸ ἐπιδηλητικὸν ἀξίωμα τῶν σχημάτων του, ἅπαντα ἃς τὸν ἀναδεικνύωσι λειτουργὸν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἡ ἱερὰ Γραφή μᾶς δεικνύει τοῦτο ὡς πρὸς τοὺς ἀποστόλους Παῦλον καὶ Βαρνάβαν, οἵτινες διδάσκοντες ἐν Λυκκονίᾳ, ἐξελέθησαν ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν ὡς Ζεὺς καὶ Ἑρμῆς, διὰ τὴν μεγάλην γλυκύτητα, δύναμιν καὶ ὕψος τῆς διδασκαλίας των.

γ'. Κατάνυξις καὶ παθητικόν.

§ 135. Ὁ ἱερός ρήτωρ δὲν ὀφείλει μόνον διδάσκειν διὰ τῆς ἐπιστήμης του καὶ καθιστάναι ἐρασιμὴν τὴν ἀλήθειαν διὰ τῆς διακρίσεως καὶ συνέσεώς του, ἀλλ' ὀφείλει προσέτι, ἵνα, διὰ τῆς κατανύξεως καὶ τοῦ παθητικοῦ, συγχινῇ τοὺς ἀκροατάς του. Τοῦτο μάλιστα εἶναι λίαν σπουδαῖον, διότι σκοπὸς του εἶναι νὰ

φέρη εἰς μετάνοιαν τὰς ψυχὰς καὶ νὰ τὰς σώσῃ τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ. Τὰ προηγούμενα εἶναι προπαρασκευὴ διὰ τὴν μεγαλοπρεπῆ ταύτην λύσιν. Τὸ μὲν διδάσκειν γίνεται, ἵνα κινήσωμεν τὰς καρδίας διὰ τοῦ φωτισμοῦ τοῦ νοός· τὸ δὲ λαμβάνειν ἀπάσας τὰς προσφυλάξεις τὰς παρὰ τῆς χριστιανικῆς συνέσεως, ὀριζομένας, ἵν' ἀποφύγωμεν τὰ εἰς τὸν θρίαμβον τοῦτον ἀντικείμενα. Ἐπ' ἀναγκὰς λοιπὸν, ἵνα μεταχειρισθῇ ὁ ἱεροκῆρυξ ἅπαντα τὰ δυνατὰ μέσα νὰ ἐπαναγάγῃ τὸ ἀκροατήριόν του, νὰ τρέψῃ τὰς καρδίας του διαθέσει, καὶ νὰ τὰς μεταβάλλῃ πρὸς ὠφέλειαν τοῦ γενικοῦ καλοῦ.

Πρώτιστον εἰς τοῦτο μέσον εἶναι, ἵνα αὐτὸς ὁ ἱεροκῆρυξ ἔχῃ παραδειγματικὴν διαγωγὴν, καὶ πράττῃ ὅ,τι συμβουλεύει τοὺς ἄλλους. Αἱ ἡθολογίαι, λέγει ὁ Φενελὼν, οὐδεμίαν ἔχουσι δύναμιν νὰ μεταβάλλωσιν, ὁπόταν δὲν ὑποστηρίζωνται ὑπὸ ἀρχῶν ἢ ἀγαθῶν παραδειγμάτων. Οἱ λέγοντες μάλιστα καὶ μὴ πράττοντες γίνονται σκανδαλώδεις ὑποκρίσεως παρδείγμα, καὶ δὲν νομίζονται καλῆς πίστεως ἄνθρωποι· τοῦτο δὲ δυσφημεῖ τὸ ἐπάγγελμα των· καὶ ἐὰν ἄλλοι μετ' αὐτοὺς δι' εἰλικρινοῦς ζήλου διδάσκωσι, δὲν πιστεύονται ὡς ἀληθεῖς.

Δεύτερον μέσον εἶναι, ἵνα μετὰ τῆς θεοφιλοῦς διαγωγῆς ἔχῃ μεγάλην εὐαισθησίαν ψυχῆς, καὶ ἐνθερμον ἀγάπην. Ὁ ἱερὸς Αὐγουστίνος εἶχε τληικαύτην πεποιθήσιν τῷ ἀγαπᾶντι τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀνθρώπων, ὥστε εἶπεν, *Ama et fac quod vis*. Ἐὰν ὁ ῥήτωρ φλέγεται ὑπὸ ἐνθέου ἀγάπης, οἱ λόγοι του θερμαίνουσι, καὶ ἅπαντες ὑπείκουσιν. Ἀκούουσι τὰς συμβουλὰς του, δέχονται τὰς ἐπιπλήξεις του· καὶ ὁπόταν ἡ ψυχὴ του ἐκχύνεται εἰς κατανυκτικούς λόγους, ἡ καρδία τοῦ ἀκροατοῦ ἀνοίγει εἰς μετάνοιαν, οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ του χύνουσι πικρὰ μετανόιας δάκρυα. Τοῦτο εἶναι· τὸ μέγα μυστήριον ἀπάντων τῶν χριστιανῶν ῥητόρων, οἵτινες εὐδοκίμησαν νὰ ἐκτείνωσι τὴν βασιλείαν τοῦ Εὐαγγελίου. Ἡρῶντο, ὡς ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἐκ τοῦ βήθους τῆς καρδίας των τὰ θερμότερα αἰσθήματα, καὶ ἀνύφουν οὕτω τοὺς ἀκροατὰς των εἰς τὸν Θεόν. Μεταξὺ τῶν ἡμετέρων Πατέρων ἐξάρχει κατὰ τοῦτο μάλιστα ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος· ἐνθουσιαζόμενος ὑπὸ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης, ὡς τοσοῦτον ὁ Παῦλος συνιστᾷ πρὸς Φιλήμονα (§ 5), « ἀκούων σου τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πίστιν ἣν ἔχεις, » ἐφθάνεν εἰς παθητικὰ συγκινήσεις· ἠλεκτριζούσας ἅπαντας τοὺς πιστοὺς τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τοιαῦτα εἶναι τὰ οὐσιώδη μέσα, ἅτινα ὁ χριστιανὸς ῥήτωρ

δρεῖλει νὰ μεταχειρίζεται πρὸς καταστροφὴν τῆς κακίας καὶ τιμὴν τῆς ἀρετῆς. Ἀνακεφαλαιοῦντες δὲ λέγομεν, ὅτι πρέπει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν μόνον τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων· ὅτι πρέπει νὰ ἐμπνέται ἐκ τῆς ἱερᾶς ἐπιστήμης, ἀρυσμένης ἐκ τῶν καθαρωτέρων πηγῶν· ὅτι μετὰ σεβασμοῦ καὶ ἀξιοπρεπείας ἅς διδάσκη τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· ἅς μὴ τὴν ἀλλοιόνη δὲ οὔτε διὰ τῆς χρήσεως κενοσπούδων κοσμημάτων τῆς κοσμητικῆς ῥητορείας, οὔτε ἀτιμάζων αὐτὴν διὰ ταπεινοῦ καὶ τετριμμένου λεκτικοῦ ὅρου· ἅς διατηρῇ ἐν τῇ ὑποκρίσει τῆς ἀπαγγελίας ἅπασαν τὴν εἰς λειτουργὸν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀρμόζουσαν βαρύτητα, καὶ ἅς παρίστανῃ διὰ θερμοῦ καὶ κατανυκτικοῦ πάθους τὴν ἡμερότητα καὶ ἀγάπην, αἵτινες ἐνέπνεον τὸν θεῖον αὐτῆς διδάσκαλον, ὁσάκις ἀπέτεινε τὸν λόγον πρὸς τὰ πλήθη.

Γ'. Διάφορα εἶδη τῶν ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος βωνος λόγων.

§ 136. Τὰ διάφορα εἶδη τῶν λόγων τῶν ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος ἐκφωνουμένων εἶναι ἡ *ὁμιλία*, ἡ *διδαχή*, ὁ *παρηγορικός* καὶ οἱ *ἐπιτάφιοι* λόγοι.

α. *Ὁμιλία*.

§ 137. Ἡ *Ὁμιλία* εἶναι λόγος οἰκειακὸς δι' οὗ ἐρμηνεύεται ἡ ἐπιστολὴ ἢ τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἡμέρας, ὡς παρ' ἡμῶν εἶναι τὰ ὑπομνήματα τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὰς ἐπιστολάς τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ἢ τὰ Κυριακοδρόμια τοῦ Θεοτόκου. Ταῖς, ἀπλότης καὶ σαφάνειας πρέπει νὰ ἦναι αἱ πρῶται ἀρεταὶ τῆς ὁμιλίας. Ἀλλ' αἱ ἀρεταὶ αὗται οὔτε τὸ πάθος οὔτε τὴν καλλιέπειαν ἀποκλείουσιν. Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ τὸ ἱερὸν κήρυγμα τοιαύτην δημώδη μορφήν περιεβλήθη. Ἀνεγινώσκετο κατὰ πρῶτον εἰς τὴν συναξιν τοῦ λαοῦ περικοπὴ τις τῶν ἁγίων Γραφῶν· ὁ δὲ ῥήτωρ γινόμενος κάτοχος τοῦ ἀναγνωσθέντος, τὸ ἡρμάνευε σαφῶς, ἀναπτύσσων τὰς μυστικὰς καὶ ἀλληγορικὰς ἐννοίας τὰς λαμβανούσας χώραν ἐκ τῆς κατὰ γράμμα ἐννοίας. Πρὸ τοῦ ὀριγένους οἱ Χριστιανοὶ ῥήτορες ἀποκλειστικῶς ἐφαινοντο προσηλούμενοι εἰς τὴν κατὰ γράμμα ἐννοιαν, διότι πρὸ παντὸς ἄλλου ἔπρεπε νὰ δίδωνται εἰς τὸν λαὸν γνώσεις ἀκριβεῖς καὶ θετικαί. Πρῶτος ὁ ὀριγένης ἀπεμακρόνθη τοῦ γράμματος.

Ἀλλ' οἱ περισσότεροι τῶν μετ' αὐτὸν, κατὰ τὴν κλίσιν τῶν λαῶν τοῦ καιροῦ ἐκείνου, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν, ἐποίησαντο μεγάλην χεῖρσιν ἐκείνων τῶν κατὰ πνεῦμα καὶ ἀλληγορικῶν ἐρμηνειῶν· ἀνέτρεχον ὅμως πάντοτε πιστῶς εἰς τὴν κατὰ γράμμα καὶ εἰς τὴν προφητικὴν ἔννοιαν, οὕσαν κατὰ γράμμα κατὰ τὸν ἴδιον αὐτῆς τρόπον, εἰς ἅπαντα ἐκεῖνα ἐν οἷς προσέκειτο νὰ δειξῶσι τὰς βάσεις τῆς διδασκαλίας. Ἀφ' οὗ δὲ οἱ λαοὶ ἐντελῶς ἦσαν δεδιδυγμένοι τὴν κατὰ γράμμα ἔννοιαν, τότε μόνον τοῖς ἔδιδον ἐκεῖνας τὰς μυστικὰς ἐννοίας πρὸς οἰκοδομὴν καὶ διδασκαλίαν.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲ αἱ ἐρμηνεῖαι τῶν, ὅσον λεπτολόγοι καὶ ἂν ἦσαν, εἶχον πάντοτε πρακτικόν τινα σκοπόν. Ἐφήρμοζον ἅπασας τὰς σκέψεις τῶν κατὰ τὰς χρεῖας τοῦ ἀκροατηρίου τῶν· εἰσῆρχοντο εἰς τὴν λεπτομέρειαν τῶν πολεμητέων κακίῶν ἢ τῶν πρακτέων ἀρετῶν, καὶ τότε, λαμβανούσης τῆς εὐγλωττίας τῶν ἐλευθέρων διέξοδον, ἐκερκυνοβόλουν κατὰ τῶν ἀταξιῶν τοῦ καιροῦ τῶν, ἢ προέτρεπον ζωηρῶς τὰς ψυχὰς νὰ ἐγερθῶσιν ἐκ τοῦ ὕπνου τῶν, ἵνα δραστηρίως ὑπὲρ τῆς ἰδίας σωτηρίας ἐργασθῶσιν. Οὕτω δὲ ἀφ' οὗ ἤρχοντο δι' ἀπλοῦ καὶ εἰρηνικοῦ τόνου οἰκειακῆς συνκναστροφῆς, ἀνεπαισθήτως ἀνέβαιναν ἢ φαντασίαι τῶν, ἢ καρδία τῶν ἐθερμαίνεται, οἱ δὲ ἐνεργητικοὶ καὶ πειστικοὶ λόγοι τῶν ἀνυψοῦντο μέχρι τῆς ὑψηλοτάτης ῥητορείας.

ἰσραῖον

Σήμερον ὅμως, φυλαττομένου τοῦ ἀνήκοντος σεβασμοῦ πρὸς τοὺς Πατέρας διὰ τὰς ἀλληγορικὰς καὶ μυστικὰς ἐρμηνείας, οἱ χριστιανοὶ ἔχουσι μᾶλλον ἀνάγκην τῆς κατὰ γράμμα ἐννοίας διὰ τὰ οὐσιωδέστερα. Ἄλλως τε ἐπιθυμητόν νὰ ἐπανεέλθωμεν εἰς τὴν μέθοδον τῶν Πατέρων, ὥστε, ἀντὶ νὰ ὁμιλῶμεν ἐπὶ γενικῆς τινος προτάσεως περὶ δόγματος ἢ ἠθικῆς, ν' ἀσχολώμεθα πρὸ πάντων εἰς ἐξαιρέτους πρακτικὰς διδασκαλίας κατὰ τι χωρίον τῶν ἱερῶν γραφῶν, τοῦ Εὐαγγελίου ἢ τῶν ἐπιστολῶν, ὅν τὴν ἀνάγνωσιν ἤκουσεν ὁ λαός.

Ἐὰν δ' ἐπανεέλθωμεν εἰς τὴν ἀρχαίαν τῶν ὁμιλιῶν μέθοδον, θέλωμεν ἔχει κατωτέρους καὶ ὑψηλοτέρους ἱεροκήρυκας. Οἱ μὲν πρῶτοι, στεροῦμενοι ζωηρότητος καὶ ποιητικῆς εὐφυΐας, ἀπλῶς θέλουσιν ἐρμηνεῦει τὴν γραφὴν, βασίμως μὲν καὶ παραδειγματικῶς, ἄνευ ὅμως ὑψηλοῦ καὶ ζωηροῦ τόνου. Οἱ δὲ δεῦτεροι ἔχοντες ποιητικὴν εὐφυΐαν, θέλουσιν ἐρμηνεῦει τὴν Γραφὴν δι' ὕψους καὶ σχημάτων αὐτῆς τῆς Γραφῆς, ἥτοι ὑψηλῶν, καὶ θέλουσιν εἰσθαι ἱεροκήρυκες τελειότεροι.

β'. Διδαχή.

§. 138. Ἡ Διδαχή ἔχει τὸν αὐτὸν σκοπὸν καὶ τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον ὡς καὶ ἡ ὁμιλία· ἀλλὰ τὸ εἶδός της ἔχει ὑψηλότερόν τι. Ἀντὶ ἀπλῶς νὰ ἦναι ὑπόμνημα χωρίου τινὸς τῶν ἱερῶν Γραφῶν, εἶναι πλῆρες ἴεμα δι' οὗ ἀποδεικνύεται πρότασις τις δογματικὴ ἢ ἠθικὴ. Ὁ λόγος οὗτος προτάττει κείμενόν τι, ὅπερ εἶναι τὸ ῥητὸν τῆς πραγματευθησομένης ὑποθέσεως· ὁ δὲ ῥήτωρ κάμνει συνήθως διαιρέσεις καὶ υποδιαιρέσεις, ὅπερ οὐδέποτε ἐν τῇ ὁμιλίᾳ γίνεται, καὶ λαμβάνει οὕτως ἀφορμὴν νὰ ἐφαρμόσῃ ἐπὶ εὐρέων προτάσεων ἀπᾶσας τὰς γενικὰς ἀρχὰς τῆς ῥητορικῆς, ἃς ἐξεθέσαμεν περὶ τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ ῥητορικοῦ λόγου. Παράπεμποντες περὶ τῶν γενικῶν τούτων κανόνων εἰς τὴν ῥητορικὴν, θέλομεν διαλάβει ἐνταῦθα μόνον περὶ τῆς ἀκολουθητέας μεθόδου εἰς σύνταξιν διδαχῆς.

Οἱ ἐπισημότεροι ἱεροκέρυκες τῆς Γαλλίας παραδέχονται δύο συστήματα. Κατὰ μὲν τὸ πρῶτον, ὅπερ παρεδέχθη ὁ Μασσιλλὼν καὶ ὁ Βουρδαλοῦς, αἱ διδαχαὶ πάντοτε πρέπει καθ' ὁλοκληρίαν νὰ γράφωνται, πιστῶς ν' ἀποστηθίζωνται, ἔπειτα ν' ἀπαγγέλλωνται. Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον, ὅπερ ἡσπᾶσθη ὁ Φενελὼν καὶ ὁ Βοσσουέτος, ὁ ῥήτωρ πρέπει μὲν καλῶς νὰ προπαρασκευάσῃ τὴν ὕλην τοῦ λόγου του ὡς πρὸς τὸ πραγματικόν, δὲν πρέπει ὅμως νὰ καταναγκάζεται εἰς ἀποστήθισιν τοῦ λεκτικοῦ, ἀλλὰ ν' ἀφίνηται εἰς ἐνθουσιᾶδι αὐτοσχεδιασμόν.

Αἱ μέθοδοι αὗται ἔχουσι τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατὰ. Κατεκρίθη ἡ πρώτη ὡς λίαν ψυχρὰ καὶ περιορισμένη, διότι θεωρεῖ τὸν ῥήτορα ὡς μαθητὴν λέγοντα ἀπὸ μνήμης τὸ διδαχθὲν μάθημα, καὶ διότι τὸν στερεῖ πάσης εὐτυχούς ἐμπνεύσεως, γεννωμένης ἐπὶ τῆς ἀγορεύσεως ἐκ τῆς θέας τοῦ ἀκροατηρίου ἢ ἐκ τινος ῥητορικοῦ κινήματος, ἐλευθέρου καὶ αὐτομάτου. Εὐφύχθη τὸ δεύτερον, ὅτι ἐπαφίνεται πολὺ εἰς τὰς ὁρμὰς τῆς φαντασίας, ὅτι διακινδυνεύει νὰ ἐκθέσῃ τὸν ἱεροκέρυκα εἰς παρεκτροπὰς, νὰ μὴ ἦναι συγνάκις ἀκριβής, καὶ νὰ ὁμιλῇ πολλάκις ἀνευ γνώσεως τοῦ λεγομένου. Ἐκάστη ὅμως τῶν μεθόδων τούτων ἔχει τὴν σχετικὴν αὐτῆς ἀξίαν, κατὰ τὴν φύσιν τοῦ ἀγορεύοντος. Ἐάν τις, καὶ τοι λίαν ἱκανὸς καὶ πεπαιδευμένος, ἀδυνατῇ νὰ μεταχειρισθῇ τὴν δευτέραν μέθοδον ὡς πρὸς τὸ αὐτοσχεδιάζειν, εἴτε διότι δὲν ἔχει ἐτοιμότητα καὶ ζωηρότητα πνεύματος καὶ μνήμης, εἴτε διότι στερεῖται τῆς διὰ τὸ λεκτικὸν ἀπαιτουμένης εὐροίας λόγου, ἢ μεταχειρισθῇ τὴν τοῦ ἀποστηθίζειν μέθοδον, ὡς καὶ ἐπίσημοι ἱεροκέρυκες τὴν μετεχειρίσθησαν, οἷον ὁ Βουρδαλοῦς καὶ Μασ-

2

σιλλών. Ἐάν δέ τις ἔχῃ ζωορὰν φαντασίαν καὶ μνήμην, καὶ φυσικὴν λόγου εὐρείαν, διὰ τί νὰ δεσμευθῇ εἰς τὸ γράμμα τοῦ τετραδίου του, καὶ νὰ μὴ παραδῷ εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῶν κινήσεων τῶν ἐνθουσιαζουσῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐκ τῆς θέας πολυπληθεστάτου ἀκροατηρίου; Ἀφίνοντες λοιπὸν ἕκαστον νὰ μεταχειρίζεται ἐκ τῶν δύο τούτων μεθόδων τὴν ἀρμοδιωτέραν εἰς τὴν φύσιν του, ἀποδίδομεν ἐνταῦθα παρατηρήσεις τινάς, α) Περὶ τῆς κυριολεκτουμένης συνθέσεως τῆς Διδαχῆς· καὶ β) περὶ τοῦ αὐτοσχεδιασμοῦ.

α. Τρόπος τοῦ συντιθέσθαι Διδαχὴν. Πρῶτον ἔργον τοῦ ἱεροκλήρυκος, θέλοντος νὰ συνθέσῃ διδαχὴν, εἶναι ἵνα καθαρῶς καὶ ἀκριβῶς προσδιορίσῃ τὴν ἐκλογὴν τῆς ὑποθέσεώς του. Ἀφοῦ δὲ σαφῶς κατανοήσῃ τὸν προτιθέμενον σκοπὸν, καὶ κατὰδηλος γείνη, κατὰ τὰς διαθέσεις τοῦ ἀκροατηρίου του, ἡ ὠφέλεια τῆς σκοπουμένης διδασκαλίας, πρέπει ἐν πρώτοις νὰ μελετήσῃ καὶ ἑαυτὴν τὴν διδαχθησομένην ἀλήθειαν. Ἄς ἀναμνησθῇ δὲ τότε πᾶν ὅτι περὶ τοῦ προκειμένου ἐν ταῖς ἱεραῖς Γραφαῖς ἀνέγνω, ἐν τοῖς ἁγίοις Πατράσιν, ἐν τοῖς θεολόγοις καὶ ἐν αὐτοῖς προσέτι τοῖς κοσμικοῖς συγγραφεῦσιν· εἶτα διὰ τῆς σκέψεως ἃς γονεύσῃ πάντα ταῦτα, παρουσιάζοντα ἐνώπιόν του εὐρύτατον οὐκ ὄντα. Ἄπασι· αἱ οὕτω σεσωρευμέναι ἰδέαι δὲν θέλουσι βραδύνει νὰ συνδυασθῶσι πρὸς ἀλλήλας κατὰ φυσικὴν τινα συνάφειαν, μετ' ὀλίγον δὲ οἰκοθεν θέλουσι παρουσιασθῇ αἱ διαιρέσεις καὶ ὑποδιαιρέσεις, τὸ δὲ σχέδιον τοῦ λόγου ἐσχημάτισται ἤδη.

Ἱεροκλήρυκες τινες θέλοντες νὰ σχεδιάζωσι τὸν λόγον καὶ νὰ τὸν διεικρῶσι πρὶν ἢ κατὰ βῆθος μελετήσωσι τὸ σύνολον τῆς ὑποθέσεως καὶ τὴν κεντρικὴν ἀλήθειαν ἀφ' ἧς ἐκκρῶνται ἅπαντα τὰ μέρη, ἀποτυγχάνουσι· διότι ὁ λόγος τῶν ἢ δὲν περιλαμβάνει ἅπαντα τὰ μέρη, εἰς ὀλίγα τινὰ περιοριζόμενος, ἢ, ἄνευ κέντρου, σπρεῖται συναφείας καὶ ἐνόητος.

Ἐάν δὲ αἱ διαιρέσεις καὶ ὑποδιαιρέσεις ἀποβρέωσιν ἀμέσως ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ἰδεῶν δι' ἀπλῆς σκέψεως γενομένου, εὐκόλως τότε καὶ ἐγγράφως ἐκτίθενται. Τὰ πάντα τότε ἀκαταναγκάστως ἀλληλουχιοῦνται, αἱ μεταβάσεις οἰκοθεν παρουσιάζονται, τὸ δὲ πνεῦμα, φωταγωγούμενον ἐκ τοῦ ἐνώπιόν του αὐγάζοντος φωτός, ἀταράχως πρὸς τὸν σκοπὸν χωρεῖ. Τότε λοιπὸν δρασζόμενος τοῦ καλάμου, προσήλωσον εἰς τὸν χάρτην ἅπασας τὰς τολμηρὰς εἰκόνας, ἅπαντα τὰ γόνιμα διανοήματα, ἅπαντα τὰ εὐτυχῆ ἐξάρματα τὰ σωρηδὸν παρουσιάζόμενα, ἅτινα λαμπρὸν καὶ ἐνεργὸν θέλουσιν ἀναδείξει τὸ λεκτι-

κόν. Τότε πρὸς τὰ ἐμπρὸς, πρὸς τὸ τέρμα χώρει, οὐδαμῶς διὰ τὴν ἐξονύχισιν τῶν κατέκαστα χρονοτριβῶν. Ἀπασαι δὲ αἱ διὰ τὸ λεκτικὸν λεπτομέρειαι μετὰ ταῦτα ἄς σὲ ἀσχολήσωσιν, ὅπου-
 ταν ἐπανελθῇς εἰς τὴν ἐσχάτην ἐπιδιόρθωσιν, αὐθόλως μεριμνῶν νὰ διακοσμήσῃς τὴν οἰκοδομὴν ἐν τῷ καταβάλλειν τὰ θεμέλια καὶ ἐν τῷ κανονίζειν τὰς διαστάσεις. Πρώωρος διόρθωσις χα-
 λαροὶ τὰ πτερώματα τῆς εὐφυίας. Δὲν πρέπει δὲ, κατὰ τὸν Κυν-
 τιλιανόν, νὰ ἐπιθεωρῇ τις τὸ ἔργον του, εἰ μὴ καθ' ἣν στιγμὴν ὁλοτελῶς ἐψυχράνθῃ τὸ πρῶτον τῆς φαντασίας πῦρ.

Ἐν δὲ τῇ ἐπιθεωρήσει ἔσο αὐστηρότατος σεαυτοῦ κριτής. Διόρθωνε οὐ μόνον λέξεις ἢ φράσεις, κατὰ τοὺς γραμματικούς κανόνας, ἀλλὰ τὸ ὅλον. Συμπλήρωνε τὰ ἐλλείποντα, ἀφαίρει τὰ πλεονάζοντα, σαφηνίξῃς τὰ σκοτεινὰ, μετασκευάζῃς τὰ κακῶς τεταγμένα. Διορθῶνων δὲ τὸ λεκτικόν, ἔσο μὲν ὀρθός, οὐχὶ ὁμῶς μέχρις ἐξονυχίσεως καλλιλογῶν. Ἡ διδαχὴ δὲν ἐπιζητεῖ τῆς ἀκαδημαϊκῆς ῥητορείας τὴν τελειότητα, ἀγαπᾷ δὲ μεγάλην σα-
 φηνίαν, πολλὴν συντομίαν καὶ ἀκριβείαν, καὶ γραφομένη πρέ-
 πει νὰ ὁμοιάζῃ μᾶλλον φυσικὸν αὐτοσχεδιασμὸν ἀπὸνως ἐκ τῆς καρδίας ἐξελητόντα.

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν φυσικὸς καὶ ἀκατανάγκαστος πρέπει νὰ φαίνεται ὁ ἱεροκλῆρους· πρὸς τοῦτο δὲ ἀπαιτεῖται ἀ-
 κριδῆς ἀποστήθισις. Ἐὰν καλῶς καὶ ἀδιαπτῶτως δὲν ἐνθυμῇται τ' ἀποστηθισθέντα, ἢ ἐκάστοτε θέλει διστάζει, εἰς πᾶσαν δὲ φράσιν θέλει ταράττεσθαι καὶ προσκόπτει, ἢ, ἵνα μὴ ἀπολέσῃ τὴν σειρὰν τῶν προσυντεταγμένων λέξεων, ταχύτατα, οἷονεὶ ἀ-
 ναγνίσκων, θέλει διατρέχει τ' ἀπομνημονεύμενα. Τὸ μὲν πρῶ-
 τον ἐξομοιοῖ τὸν ῥήτορα πρὸς μαθητὴν, κακῶς τὸ μάθημά του ἀποστηθισάντα, καὶ ἀντὶ νὰ οἰκοδομῇ τοὺς ἀκροατάς του γίνεται ἀντικειμένον γέλωτος· τὸ δὲ δεύτερον ἐμφανίζει δύσνοιαν ἀνθρώ-
 που οὐδεμίαν σημασίαν ταῖς λέξεσι δίδοντος, οὗ ὁ λόγος οὐδε-
 μίαν ἔχει βαρύτητα. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν ὁ Μασσιλλὼν, ὅτι κρείσ-
 σονα ἐκ τῶν λόγων του ἐθεώρει ὅν κάλλιον ἀπεστήθιζεν.

Β'. Αὐτοσχεδιασμός. Παρὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ ἀπάσας τὰς ἄλλας γνώσεις τὰς ἀναγκαίας τῷ ἱεροκλῆρῳ, χρήζει προσέτι ὁ βουλόμενος αὐτοσχεδίῳ λαλεῖν τῆς δυνάμεως τοῦ παραχρῆμα σχηματίζειν κανονικὸν καὶ εὐφραδὲς λεκτικόν, καὶ τοῦ ἀπὸνως καὶ ἀρμολύγιως ἐπέρχεσθαι αὐτῷ τὰς λέξεις, ἵνα ἀμελλητὶ ἐκφράξῃ τὰς ἐκάστοτε παρουσιαζομένας ἐννοίας. Τὸ προτέρημα τοῦτο ὁμῶς δὲν τὸν ἀπαλλάττει τῆς μελέτης τῆς ὑποθέσεώς του· διότι ἡ δύναμις τοῦ λόγου προκύπτει ἐκ τοῦ πραγματικοῦ, τὸ δὲ πραγ-

ματικὸν εἶναι βαθείας σκέψεως προϊόν. Ἄλλως δὲ θέλει βατταρῖζει κενὰς τινὰς ἐννοιῶν λέξεις.

Σημ. Νεώτερός τις φιλόσοφος, ὁ Βωταῖνος, οὕτως ὑποτυπώνει τὸ αὐτοσχεδιάζειν. Τὸν τὸ ζήτημα, λέγει, ἀφ' οὗ συμπληρώσῃς ἀπάσας τὰς μετ' αὐτοῦ σχετιζομένας ἐρεῦνας, θεωρήσων αὐτὸ προσεκτικῶς καὶ ἐπὶ πολὺ κατὰ τὸ σύνολον αὐτοῦ, ἐν τῇ ἐνότητι τῆς ἰδέας του ἢ τῆς πρωτεύουσας ἐννοίας του περιχομένης ἐν τῇ ῥήσει ἥτοι τῇ προτάσει. Θεωρήσων ἰδίως τὰς λέξεις ταύτης τῆς ῥήσεως, καὶ ἀφ' οὗ ἐξετάσῃς ἐκάστην χωρὶς, προσέγγισέ τας διὰ συγκρίσεως, σύντριψον οὕτως εἰπεῖν πρὸς ἀλλήλους δι' ἐνδιλεχούς ἀναθεωρήσεως, ἵν' ἀναφανῶσιν αἱ σχέσεις, διακριθῶσι δὲ αἱ διαφοραὶ ἢ διαίρεσεις τοῦ ζητήματος ἀμέσως ἀφ' ἐαυτῆς θέλει διεχθῆ. Τὰ προτερόντα μέρη θέλουσιν ἀναφανῆ κατὰ πρῶτον ἐσκιαγραφημένα, ἄνευ ὁρατῆς συνδέσεως, ὡς ἐν τῇ ἀριστῇ κυμαινόμενα· ἔπειτα δὲ, ἐμμενούσης τῆς τοῦ νοῦς ἐνεργείας, ἐπὶ τὸ μᾶλλον θέλουσι προσδιορισθῆ, θέλουσι συναφθῇ πρὸς ἄλληλα καὶ θέλουσι διοργανισθῇ εἰς ἓν ὅλον πλήρες καὶ ζῶν. Λάβε τότε τὸν κάλαμον, δίδοι εἶναι καρὸς· διάγραφον ἐπὶ τοῦ χάρτου τὸ σχέδιον τῆς ἀνεπτυγμένης διανοίας σου· προήλωσον τὸν σκελετὸν τοῦ λόγου σου· ἀλλὰ μόνον τὸν σκελετὸν μετ' ἀπασῶν τῶν ἀρθρώσεων καὶ τῶν συνδέσμων, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐλλείψεως, ὅπως δύνῃται κινεῖσθαι καὶ βαδίζειν δι' ἀπάντων τῶν μελῶν του, ὅπῃ καὶ ἡ πνεὴ τοῦ λόγου δώσῃ πνεῦμα ζωῆς τοῖς ἐξηριμμένοις ὀστέϊς του διὰ σαφὸς περιθάλουσα. Ἄλλα μὴδὲν ἐν τούτοις περιττὸν, πᾶσα λέξις ἐστὶ σημεῖον ἐννοίας τινος, ἀκριβῶς ἐν τῷ ἐγγράφῳ διαγράμματι τεθειμένη, ὡς ἡ ἐν τῇ διανοίᾳ σου παρ' αὐτῆς σηματοδομημένη ἐννοία· ὥστε διὰ μιᾶς ἐποπτείας νὰ συμπεριλαβῇς ἀπάσας τὰς σχέσεις, καὶ ἀνεμποδίστως νὰ τὰς παρακολουθῇς ἄνευ διακοπῆς εἰρμού. Μιτάγραφον πολλὰς τὸ σχέδιον, ἵνα ἡ συνάρειά του κάλλιον ἐν τῷ πνεύματι ἐντυπωθῇ, οἱ δὲ κρίκει τοῦ μᾶλλον στερεωθῶσιν. Ἐπειτα δὲ, πρὶν ἢ λάβῃς τὸν λόγον, διελθε αὐτὸ διὰ τῆς μνήμης μετὰ συντομιωτάτης προσοχῆς, καὶ οὐδὲως μὴ ἀποκάμῃς ἕως οὗ ἀντιληθῇς τὸ σύνολον καὶ τὴν συστάσιν του διὰ μιᾶς μόνης ἐποπτείας. Τότε δὴ θαρραλέως ἀπὸλθε ἐκ· δι' ἡ συνειδητῆς σου δὲν ἔγκει κακῇ, καὶ ἔρχῃ προσέτι ἐλικρινεστάτην ἐπιθυμίαν γνωστῇ καταστήσῃ τὴν ἀλήθειαν, ἡ ἀλήθεια οὐδέως ἐγκαταλείψει σε· θέλει ἀναλάβεει σὲ, ζῶν καὶ χάριν ἐν τῷ λόγῳ σου.

Ὁ Φανελὼν συνίστα μᾶλλον εἰς τοὺς νέους ἱεροκλήρυκας, τοὺς θέλοντας ἱκανοὺς εἰς τὸ αὐτοσχεδιάζειν γενέσθαι, ἵνα πρῶτοι ἐν τῇ κατηχήσει ἀσκῶνται, καὶ ἔπειτα νὰ ποιῶσι μικρὰς οἰκιακὰς διδασκαλίαις. Ἡ συμβουλὴ αὕτη εἶναι ἀρίστη, διότι ὁ γνωρίζων ἤδη καλῶς ἀναπτύσσειν τὰς ἰδέας του διὰ τοῦ οἰκιακοῦ ὅφρου, δὲν θέλει ἔχει δυσκολίαν ἀκολούθως μετὰ τῆς ὑποθέσεώς του ν' ἀνυψωθῇ, ἵνα τὴν ἀναπτύξῃ ἐνώπιον πολυκριθμοτέρου καὶ μᾶλλον διακεκριμένου ἀκροατηρίου (ἰδ. καὶ § 111, ε, Σημ.).

γ'. Πανηγυρικός*

§. 139. Ἐν τῷ πανηγυρικῷ θέλομεν διαλάβει, α.) περὶ πανηγυρικοῦ ἐν γένει, καὶ β.) περὶ χριστιανικοῦ πανηγυρικοῦ.

α. Περὶ πανηγυρικοῦ ἐν γένει.

§. 140. α. Ὁ πανηγυρικός εἶναι ἐν γένει ἐγκώμιον εἰς πρόσωπόν τι, οὗ αἱ πράξεις καὶ αἱ ἀρεταὶ προτίθενται ὡς ἀκολουθητέον παράδειγμα.

β. Γνωρίζοντες οἱ ἀρχαῖοι τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ῥητορείας, ἐταττον ὑπὸ τὸ ἐπιδεικτικόν. Ὁ μὲν Πλάτων ἔκαμε τὸν πανηγυρικὸν τοῦ Σωκράτους ἐν τρισὶ διαλόγοις, ἐν τῇ Ἀπολογία, τῷ Κρίτῳ καὶ τῷ Φαίδρῳ· ἀλλ' οἱ διάλογοι οὗτοι δύνανται νὰ θεωρηθῶσι μᾶλλον ὡς συνηγορίαι ὑπὲρ τῆς ἀθωότητος τοῦ Σωκράτους ἢ κυρίως ἐγκώμια. Ὁ δὲ Ἰσοκράτης ἔγραψεν Εὐαγόρου ἐγκώμιον, Ἑλένης καὶ Βουσίριδος, καὶ πανηγυρικὸν τοῖς Ἀθηναίοις. Ὁ δὲ Ξενοφῶν ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασι συνέταξεν ἀπολογίαν Σωκράτους. Παρὰ δὲ Ῥωμαίοις εὗρισκόμεν τὸν ὑπὲρ τοῦ Μαρκελλίου λόγον τοῦ Κικέρωνος καὶ τὸν Πανηγυρικὸν εἰς Τραϊανὸν ὑπὸ Πλινίου τοῦ νεωτέρου. Παρὰ δὲ τοῖς νεωτέροις δυνάμεθα ν' ἀναφέρωμεν τὸν πανηγυρικὸν εἰς Λουδοβίκον τὸν ΙΔ' ὑπὸ Πελισσῶνος, εἰς Λουδοβίκον ΙΕ' ὑπὸ Βολταίρου, καὶ τὰ ἀκαδημαϊκὰ ἐγκώμια ὑπὸ Θωρᾶ.

γ'. Ὁ κοσμικὸς πανηγυρικός πρέπει νὰ ἐμψυχόνηται διὰ ζωηρότητος εἰκόνων, διὰ ποικιλίας λεκτικοῦ, διὰ λαμπρότητος κόσμων καὶ διὰ τερπνῶν ἐννοιῶν. Ἀναδεχόμενος πολλάκις ἐγκώμια εἰς πρόσωπα μὴ καθ' ὅλα ἐνάρετα, ἢ ὡς τοιαῦτα κατὰ πρῶτον νομισθέντα, ἀναγκάζεται ὑπὲρ τὸ δέον νὰ ἐξαιρή τὴν ἀξίαν τῶν ἐγκωμιαζομένων, καὶ οὕτω νὰ κολακεύῃ. Ἀλλ' οἱ ἀναγνώσκοντες ἢ οἱ ἀκούοντες περιάγουσιν εἰς τὴν ἀληθείαν τῶν αἰτίων ταύτας τὰς υπερβολὰς· εἶναι ὅμως βέβαιον ὅτι ἅπασαι αἱ τοιαῦται συνθέσεις εἶναι ἐν γένει ἀνούσιαι, καὶ ἀηδιζοῦσι διὰ τὴν κολακειάν τὴν διασφθέρουσαν τὴν ἀλήθειαν. Τίς ποτε δύναται ἀκόπως ν' ἀναγνώσῃ τὸν πανηγυρικὸν τοῦ Τραϊανοῦ, ἐν ᾧ μάλιστα μόνον ἐπαίνους ἀπαντᾷ, καὶ τίς δὲν ἤθελεν αἰσθανθῇ ἀηδίαν ἐκ μόνης τῆς ἰδέας πανηγυρικοῦ εἰς Λουδοβίκον τὸν ΙΕ'; Διὰ τοῦτο παρατηροῦμεν, ὅτι καὶ ὁ κοσμικὸς πανηγυρικός, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἀνθρώπινον, πρέπει νὰ φυλάττῃ τοὺς ὅρους, οὓς ἀμέσως περὶ τοῦ Χριστιανικοῦ πανηγυρικοῦ θέλομεν ἐκθέσει.

β'. Περὶ Χριστιανικοῦ πανηγυρικοῦ.

§. 441. α. 'Ο χριστιανικὸς πανηγυρικὸς ἔχει πάντῃ ἄλλοιον χαρακτῆρα, διότι εἶναι λόγος ὅλως ἀφιερωμένος εἰς ἐγκώμια τῶν ἁγίων, δηλαδὴ ἀνθρώπων, ὧν αἱ ἀρεταὶ ἐξαισίως ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἀνέλαμψαν. Τὸ εἶδος τούτων τῶν λόγων προέρχεται ἐκ παλαιᾶς τῆς ἐκκλησίας συνήθειας, ἥτις, ἅμα ἀποθνήσκοντος δούλου τινὸς τοῦ Θεοῦ, ἤρχετο εἰς τὸν τάφον του, ἵνα τὰ εὐσεβῆ αὐτοῦ ἔργα ἀπομνημονεύσῃ. Οὕτω δὲ ὁ θάνατος τοῦ δικαίου ἐγένετο οἰκοδομὴ τῶν ψυχῶν ὡς καὶ ὁ βίος του, ἡ δὲ χρησιμεύουσα ρητορεία εἰς καθιέρωσιν τῆς μνήμης τῶν ἐναρέτων χριστιανῶν φύσει ἐπεκαλεῖτο ἐπὶ τὸν ἀρχικὸν τῆς σκοπῶν, τὸ διὰ τοῦ κύρους τῆς ἀναδείξει θριαμβεύον πᾶν ὅ,τι δύναται βελτίονα καταστήσαι τὸν ἄνθρωπον.

β'. 'Ο ἀναλαμβάνων τὸν πανηγυρικὸν ἁγίου τινὸς δύο οὐσιώδη καθήκοντα προκρίθεται. Πρῶτον μὲν νὰ περιορισθῇ ἀκριβῶς ἐντὸς τῆς ἀληθείας, νὰ μὴ γίνηται υπερβολικὸς ὡς πρὸς τὰς ἀρετὰς τοῦ ἐγκωμιαζομένου ἁγίου, καὶ νὰ ἐπιδεικνύῃ ἐν τῷ βίῳ του μόνον πράξεις ἀληθῶς ἀξίας εἰς δόξαν Θεοῦ. Οὐδόλως δὲ ἂς μὴ μιμῆται ἱεροκήρυκὰς τινὰς, οἵτινες ὑπερψοῦντες τὰ περὶ ὧν λαλοῦσι πρόσωπα ὑπὲρ ἅπαντα τὰ πρὸ αὐτῶν καὶ μετ' αὐτὰ, ἀπόνως τοῖς ἀποδίδουσι τὴν πρώτην ἑδραν ἐν τῷ οὐρανῷ. Ἀντὶ τούτων τῶν παρεκτροπῶν, ὀφείλει ἀπ' ἐναντίας μετὰ πᾶρρησίας ν' ἀνακαλύπτῃ τὰς ἀδυναμίας καὶ τὰς δοκιμασίας ἃς ὁ τιμώμενος ἅγιος ὑπέστη, ἵνα καθορᾶται ἐν αὐτῷ ἡ ἀνθρωπότης μετὰ τῶν δυστυχιῶν τῆς, τὸ δὲ παράδειγμα τῶν θριάμβων του ἐμψυχόνῃ ἅπαντας, ὅσοι εἰς σκληρὰς δοκιμασίας ὑπόκεινται. Ὀφείλει τέλος πρὸ πάντων ἀκριβῶς νὰ ζωγραφῇ τὸν χαρακτῆρα τοῦ προσώπου καὶ ν' ἀναδεικνύηται πᾶν τὸ προσιδιάζον. Τοῦτο εἶναι τὸ καταλληλότερον μέσον πρὸς ἀποφυγὴν τῶν κοινῶν καὶ τετριμμένων ἰδεῶν εἰς οὐδένα ἀρμοζουσῶν, διότι κυρίως εἰς ἅπαντας ἀρμοζοῦσι, καὶ δι' ὃ ἅπαντες οἱ πανηγυρικοὶ εἶναι πανομοιότυποι. Ἄς ζωγραφῶνται οἱ ἅγιοι οἷοι εἶναι, ἡ δὲ ἐντεῦθεν χάρις καὶ ποικίλη καὶ γόνιμος θέλει εἶσθαι ὡς ἡ τῆς φύσεως.

γ'. Δεύτερον δὲ καθήκον τοῦ πανηγυρικοῦ εἶναι τὸ οἰκοδομεῖν τοὺς ἀκροατὰς ἄγων εἰς μίμησιν τῶν ἀρετῶν τοῦ ἐγκωμιαζομένου ἁγίου. Ἐν τοῖς κοσμικοῖς ἐγκωμίοις οὐδεμίαν τροπὴν ἡ καρδία εὕρισκει, πολλάκις δὲ γίνεται υπερῆφανος καὶ ματαία· ἀλλ' ἐν τῷ χριστιανικῷ πανηγυρικῷ ἡ παραίνεσις ἐπιτηδεύει ἃς ἀναμιγνύηται, ὥστε ὁ λόγος νὰ ἔχῃ πάντοτε πρακτικὸν τινα σκοπὸν. Ἐνταῦθα ὑπάρχει ὁ συνήθης τῶν ἱεροκήρυκων σκόπελος. Ἐνίστα-

μὲν γίνονται λίαν ἀποκλειστικῶς διηγηματικοί· ὁ δὲ πανηγυρικός των καθίσταται ἱστορίας μᾶθημα, δυνάμενος μὲν τῷ πνεύματι ἀρέσκειν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἀμβωνος λαμβάνει λίαν θεωρητικὸν χαρακτήρα. Ἄλλοτε δὲ, συγχρότερον, ἐκτείνονται ὑπὲρ τὸ δέον ἐπὶ τὸ διδακτικὸν καὶ ἠθικὸν μέρος, ὁ δὲ λόγος των φαίνεται μᾶλλον διδαχὴ ἢ πανηγυρικός. Σπανιώτατον δὲ εἶναι εὐρεῖν τὸν μέσον ὅρον, ὃν πρέπει νὰ παρατηρᾶμεν καὶ νὰ φυλάττωμεν.

δ'. Ὡς πρὸς τὸ σχέδιον δὲ τοῦ πανηγυρικοῦ, τὴν μορφήν καὶ τὸ λεκτικὸν παραγγέλλονται οἱ ἑξῆς κανόνες.

1) Τὸ μὲν σχέδιον ἂν συλλαμβάνηται οὕτω πως, ὥστε ν' ἀναδεικνύηται ἡ σημαντικωτέρα ἀρετὴ, ἣτις ἀποτελεῖ οἷον τὴν βᾶσιν τοῦ χαρακτήρος τοῦ ἐγκωμιαζομένου ἀγίου.

2) Ὡς πρὸς τὴν μορφήν δὲ, πρέπει αἱ ἀναπτύξεις καὶ αἱ πύσεις ν' ἀρῶνται ἐκ τῶν μᾶλλον ἐκπληκτόντων ἔργων τοῦ βίου τοῦ ἀγίου· αἱ δὲ διηγήσεις ἔστωσαν πάντοτε ἐμφυχοὶ καὶ ρητορικαί· αἱ δὲ παθητικαὶ κινήσεις πρέπει φύσει νὰ γεννῶνται ἐκ τοῦ ὕψους τῆς θαυμαζομένης ἀρετῆς· ἅπαντα δὲ τὰ διηγητέα γεγονότα οὕτω νὰ διατάσσονται, ὥστε νὰ συνδέωσιν ἅπαντα τὰ μέρη τοῦ λόγου, ὁ δὲ ῥήτωρ νὰ δύνηται ἐπιδίδεσθαι εἰς ἠθικάς σκέψεις ἄνευ διακοπῆς τοῦ ἱστορικοῦ νήματος.

3) Τὸ λεκτικὸν πρέπει νὰ ᾔηται κεκοσμημένον, σεμνὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς ἄνευ ἐπιτηδεύσεως ἢ ὀγκοῦ. Γοικυῖα εἶναι τοῦλάχιστον τὰ τοῦ εἵδους τούτου πρωτότυπα ἐγκαλειθέντα ἡμῖν ὑπὸ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τῶν ἐκφωνησάντων τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς πανηγυρικοὺς ἐπὶ τῶν τάφων τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ὁμολογητῶν τῆς πίστεως. Σημειωδέστεροι δὲ εἶναι οἱ τοῦ ἀγίου Βασιλίου, τοῦ θεοῦ Ἀμβροσίου καὶ τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου. Ἡ μέθοδος αὐτῶν εἶναι ἀπλὴ καὶ φυσικὴ. Ἀλλ' οἱ νεώτεροι ἱεροκλήρικες Γάλλοι δὲν ἔχουσι ταύτην τὴν ἀπλότητα καὶ εὐγένειαν. Ἀπαντες σχεδὸν οἱ πανηγυρικοὶ των ὅζουσι τέχνης μᾶλλον ἢ φύσεως. Ὁ Βοσσουέτος ὅμως καὶ ὁ Βιρδαλοῦς ἀφῆκον καλὰ τοῦ εἵδους τούτου πρωτότυπα.

δ'. Ἐπιτάφιος λόγος.

§ 142. Ὁ ἐπιτάφιος, ὅστις ἐκ πρώτης ὀψεως φαίνεται ὁμοιωζὼν τῷ πανηγυρικῷ, διαφέρει τούτου κατὰ τρεῖς οὐσιώδεις σχέσεις· α) ἐν γένει μὲν πρέπει νὰ φέρῃ τὸν τύπον τῆς ἐπικηδείου θλίψεως καὶ συνάμα τῶν παραμυθιῶν τῆς χριστιανικῆς ἐλπίδος, ἐν ᾧ ὁ πανηγυρικός εἶναι πάντοτε ὡδὴ τις θριαμβοῦ καὶ

χαράς· β) δὲν προτίθεται μόνον ἐγκωμιάζειν τὸν νεκρὸν, ἀλλ' ἀποδίδει ἀκριβῆ λόγον τοῦ βίου του καὶ σταθμίζει ἀπᾶσας τὰς πράξεις του δι' αὐστηρὰς δικαιοσύνης· γ) κύριος αὐτοῦ σκοπὸς εἶναι νὰ ἐμπνεύσῃ τοῖς ἀκροαταῖς καταφρόνησιν διὰ τὰ ἐπίγεια μεγαλεῖα καὶ ζῆλον ἑνθερμον διὰ τὰ ἐπουράνια ἀγαθὰ. Αἱ τρεῖς αὗται θεμελιώδεις ἰδέαι χαρακτηρίζουσι τοῦτο τὸ εἶδος τοῦ θερησκευτικοῦ λόγου.

α. Ὅθεν, ἐπειδὴ ὁ ῥήτωρ ἔχει πάντοτε ἐνώπιόν του τὸ μὲν τὴν εἰκόνα τοῦ θανάτου τοῦ ἀνατρέποντος καὶ καταστρέφοντος πᾶν ὅ,τι μέγα, τὸ δὲ τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ τοῦ κρίνοντος τοὺς ἥρωας καὶ βρασιλεῖς, καὶ ἀνταμείβοντος, ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ, τὰς ἀρετὰς των καὶ καλῶντων τὰς κακίας των, ἐκπεπληγμένη ἡ φαντασία του ἐκ τοῦ μεγέθους τοῦτου τοῦ θεάματος, ὀφείλει φυσικώτατα περιβάλλεσθαι διὰ τῶν ἐπιβλητικῶν καὶ σκοτεινῶν χρωμάτων, ἅτινα παρέχουσιν εἰς τὸ ὕψος τοῦ φυσιογνωμίου τινὰ σκυθρωπὴν καὶ σοβαρὰν, καὶ ἐντυπῶσιν εἰς ἅπαντα τὸν λόγον τοῦ πένθιμον θλίψιν, μετριαζομένην ὅμως πάντοτε ἐκ τῆς ἰδέας τῆς αἰωνίου μακαριότητος. Ἀλλαχοῦ, λέγει ὁ Λαάριος, ὁ πανηγυρικὸς τῶν ἡρώων ἀναγκάζει τὴν φιλοδοξίαν καὶ τὰς προσπαθείας τῆς νὰ μὴ ᾔναι ὑποδεστέρα τῆς ὑποθέσεώς της, νὰ ἐξίσωσιν τὰς λέξεις πρὸς τὰ πράγματα· ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ἐπιταφίου ὁ ἱερὸς ῥήτωρ, μετρωρὶζόμενος ὑπεράνω ἁπάντων τῶν μεγαλειῶν, τὰ καθορᾷ ἀπὸ τοῦ ὕψους, καὶ διὰ μὲν τῆς μιᾶς χειρὸς κρατεῖ τὸν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς των τιθέμενον στέφανον, διὰ δὲ τῆς ἄλλης τὸ Εὐαγγέλιον τὸ ἀνατρέπον ἅπαντας τοὺς στεφάνους ἐνώπιον τοῦ τῆς αἰωνιότητος. Δὲν καταφρονεῖ μὲν ὅλως διόλου τὴν δύναμιν καὶ τὴν δόξαν ὧν διδάσκει τὴν ματαιότητα, τὰς τιμὰς μάλιστα δι' ἣν ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων ἔχουσιν ἀξίαν, καὶ προσέτι τὰς θυμιάζει, καὶ ἀνεπιφυλάκτως ταῖς ἀπονέμει τοὺς ὀφειλομένους ἐπαίνους· ἀλλὰ καὶ περιβάλλων ταύτας διὰ τῶν λαμπροτέρων καὶ γοητευτικωτέρων διακρίσεων, πάντοτε ὅμως φέρεται ὑπὸ τῆς ἰδέας τοῦ θανάτου ἵνα ὑπομνησῇ τὸ ἐλεεινὸν των τέλος. Ἡ ἀντίθεσις αὕτη τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς ἀσθενείας, τοῦ ὕψους καὶ τῆς ἀθλιότητος παράγει τὴν καταπληκτικωτέραν διαμάχην, καὶ δίδει οὕτω χώραν εἰς ζωηρὰς καὶ ἐκπληκτούσας εἰκόνας.

β'. Δεύτερος τοῦ ἐπιταφίου χαρακτήρ εἶναι αὐστηρὰ ἀκρίβεια καὶ ἀλήθεια. Τὸ αὐτὸ μὲν ἀπαιτεῖται καὶ ἀπὸ τοῦ πανηγυρικοῦ καὶ ἐν γένει ἀπὸ πάσης συνθέσεως, διότι ἱερὰ εἶναι τὰ δικαιώματα τῆς ἀληθείας· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ χριστιανικοῦ ἁμβωνος ἐκφωνοῦνται ἐγκώμια ἁγίων, ὁ βίος των δὲν προυνεμάζει κηλί-

δας δυναμένας νὰ περιστείλωσι τὴν παρρησίαν τοῦ ἐγκωμιάζοντος αὐτοῦ· ἐὰν δὲ ποτε περιέπεσαν εἰς τινὰς ἀδυναμίας, ἐξηγόρασαν ταύτας διὰ πικρᾶς μετανοίας. Ἀλλ' ὁ ἐπιτάφιός βασιλέως τινός, ἢ ἡρώος, ἢ μεγάλου, κατὰ τὰ κοσμικὰ μεγαλεῖα, δὲν ἔχει τὸ πλεονέκτημα τοῦ ἀναμαρτήτου καὶ ἀνεπιτιμητοῦ. Συχνάκις ἔπρεπεν ἤτοι νὰ παραβιάσῃ τις τὰ γεγονότα, ἢ ἀπὸ φόβου τοῦ προφυλάξῃ ἢ γλῶσσαν κόλακος ν' ἀναλάβῃ, ἢ αὖ ἀπάσαις ταῖς πράξεσι τοῦ δοξάσῃ.

Οὐδὲν ὅμως ἀναγκάζει τὸν ῥήτορα ἢ ἅπαντα ἐγκρίνῃ. Συμφέρει μάλιστα ἵνα ἐν τῷ ἥρωι δεικνύῃ τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἵνα κατηγῇ τὸν ἀκροατὴν εἰς τὰ δυστυχήματα τοῦ ἐνός ἐν ᾧ ἐξυψοῖ τὸ μέγεθος τοῦ ἑτέρου. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου δὲ γίνεται μᾶλλον ἐνδιαφέρων καὶ παθητικὸς, διότι εἶναι ἀληθέστερος. Οὐδεὶς δύναται νὰ παραστήσῃ εἰκόνα ἀναμαρτήτου τινός, διότι οὐδὲς τοιοῦτον ὅμοιον ἐκυτοῦ ἀναγνωρίζει, ἐν ᾧ τοσούτῳ μᾶλλον εὐχαριστεῖται βλέπων τὰ κατορθώματα ἡρώος τινος, ὅσῳ παρατηρεῖ ἐν αὐτῷ καὶ ἀσθενείας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Τοῦτο δὲν ἐνόησάν τινες καλῶς τῶν νεωτέρων ῥητόρων· μεγάλυνοντες καὶ ἀνυψῶντες τοὺς ἐπαινουμένους, προσεποιήθησαν ἄγνοίαν ἢ ὑπέκρυψαν τὰ σφάλματά των.

Ὁμολογητέον ὅμως ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀπαιτῶμεν παρὰ τοῦ ῥήτορος τὴν αὐτὴν ἀμεροληψίαν ἣν καὶ παρὰ τοῦ ἱστορικοῦ· διότι ὁ ἐκφωνῶν πνευματικὴν ἢ ἐπιτάφιον δὲν εἶναι βιογράφος τοῦ προκειμένου. Μόνον δέ, λέγει ὁ Λαέρτιος, ζητεῖται παρ' αὐτοῦ, ἵνα ἐπαινῇ τὰ ἐπαινετέα, ἢ δὲ τέχνη του, ἣτις πρέπει νὰ κάμνῃ ἀγαπητὴν τὴν ἀρετὴν, οὐδέποτε νὰ μὴ δικαιολογῇ τὴν κακίαν. Ὑπάρχουσι προσέτι πολυεῖδῃ αἵτια ἐπιβάλλοντα αὐτῷ μεγάλην προφύλαξιν καὶ αὐστηρὰν διάκρισιν. Τὸ σύγχρονον, τὸ πρὸς τοὺς συγγενεῖς καὶ πρὸς τὴν μνήμην τοῦ τεθνεώτος, ὀφειλόμενον σέβας, ἡ παρουσία τῶν φίλων του, κοινωνῶν ἴσως τῶν σφαλμάτων καὶ παρεκτροπῶν του, ταῦτα πάντα δεσμεύουσι τὸν ῥήτορα, καὶ δὲν ἐπιτρέπουσιν αὐστηρὰν πρὸς τὸν προκείμενον δικαιοσύνην. Ἄλλως τε, ἐὰν ἐνίοτε καὶ ὁ ἱστορικὸς, μόνην τὴν ἀλήθειαν ὀφείλων τοῖς ἀναγνώσταις του, ἔχῃ ἀνάγκην ἵνα εἰς ἀπόστασιν τινα ἀπὸ τῶν γεγονότων εὐρίσκηται, καὶ νὰ τὰ θεωρῇ οὕτως ἄπωθεν διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ἐλευθερίας τῶν ἐκυτοῦ σκέψεων, καλῶς ἐννοεῖται, ὅτι ἡ κριτικὴ ὀφείλει ἐπιείκειαν πρὸς τοὺς νεωτέρους ῥήτορας, ἀναγκασμένους νὰ ὁμιλῶσι περὶ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τοῦ αἰῶνός των εἰς ἐποχὴν, ὅτε ὁ περιβάλλων αὐτοῦ κοινὸς θυμωσμός ἐκίλυπτεν ἀπὸ

τῶν ὀρθολογικῶν πάντων μορφῶν τινὰ διὰ τινὰ λόγον ἢ πράξιν τῶν.
 γ'. Τρίτος τοῦ ἐπιταρίου χαρακτήρ εἶναι νὰ ἐμπνέῃ καταπρό-
 νησιν διὰ τὰ ἐπίγεια μεγαλεῖα, ζῆλον δὲ διὰ τὰ ἐπουράνια ἀ-
 γαθὰ. Δυνατὸν νὰ φεθῇ τις μὴπως τὸ ὁμοῖομορφον τοῦτου τοῦ
 πορίσματος καταδικάσῃ τοὺς λόγους τοῦτους διὰ τινὰ ὀχληρὰν
 μονοτονίαν. Ἀλλ' ὁ εὐφυὴς ῥήτωρ εὐρίσκει ἐν ἑαυτῷ παντοδαπὰς
 πηγὰς, ἵνα γόνιμον τὴν ἰδέαν ταύτην ποιήσῃ, καὶ ποικίλῃ τ' ἀπο-
 τελέσματα· διότι, καὶ τοι πάντα εἰς τοῦτο φέρουσι τὸν ἀκροατὴν,
 αὐτὴ ὅμως ἡ ὑπόθεσις δύναται παρουσιάζειν νέας ὀφείας κατὰ λό-
 γον τῆς διαφορᾶς τῶν χαρακτήρων καὶ τῆς θέσεως τῶν προσώ-
 πων. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ὀφείλει ὁ ῥήτωρ ζητεῖν τὴν ἠθικὴν ἰδέαν τὴν
 ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἥρωος μᾶλλον ἐξερχομένην, καὶ τὴν εἰς τοὺς ἀ-
 κροατὰς παρουσιάζουσιν σοβαρώτατος διδασκαλίας. Ἡ κεντρικὴ
 αὕτη ἰδέα θέλει ἀποτελέσει τὴν βάσιν, καὶ τὴν ἐνότητα τοῦ λό-
 γου. Οὕτως ὁ Βοσσανέτος δεικνύει, ἐν μὲν τῷ μεγαλοπρεπεῖ ἐ-
 πιταρίῳ τῆς βασιλείας τῆς Ἀγγλίας τὴν καλὴν χρῆσιν, ἣν ὁ
 χριστιανὸς ὀφείλει ποιεῖν τῆς τε εὐημερίας καὶ δυστυχίας, κατὰ
 μίμησιν ταύτης τῆς βασιλίδος· ἐν δὲ τῷ τῆς δουλείας τῆς Αὐ-
 ρηλίας τὸ μηδὲν ἀπάντων τῶν ἀνθρωπίνων μεγαλείων ὡς πρὸς
 τὰ μεγαλεῖα τῆς αἰωνιότητος· ἐν δὲ τῷ τοῦ Κονδέου, τὰς ἀρετὰς
 τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἥρωος.

Αἱ ἰδέαι αὗται, ἀπλὰί ἐπίσης καὶ μεγάλαί, προσαρτῶνται φυ-
 σικώτατα εἰς εὐρύ τι σύνολον ἀποτελούμενον ἐξ ἀπάσης τῆς ἱστο-
 ρίας τοῦ καιροῦ μετὰ τῶν συμβάντων καὶ τῶν προσώπων του.
 Εἶναι ὡς ποικίλον τι δῶμα, ἐν ᾧ αἱ μᾶλλον ἐνδιαφέρουσαι πε-
 ριστάσεις, καὶ αἱ ζωηρότεραι εἰκόνες παρουσιάζονται εἰς τὴν
 φαντασίαν τοῦ ῥήτορος. Ἐὰν ἐν τῇ θέᾳ ταύτῃ θερμαίνεται τὸ
 πνεῦμά του, ἢ δὲ λέξις του ἀνταποκρίνηται εἰς τὸ πῦρ τῶν αἰ-
 σθημάτων του καὶ εἰς τὸ κάλλος τῶν ἐμπνευσέων του, ἢ διήγη-
 σίς του θέλει εἶναι ποιητικὴ.

Ἐν μέσῳ δὲ τῶν συμβάντων, ἅτινα χαρακτηρίζουσι τὸν ἥρωα
 τοῦ αἰῶνος του, ἃς προσθέτῃ ὁ χριστιανὸς ῥήτωρ τὰς θρησκευ-
 τικὰς του σκέψεις διὰ τὴν ματαιότητα τῶν μεγαλείων, καὶ ἃς
 ἐξάγῃ ἐντεθεν τὸ παθητικὸν τοῦ λόγου του. Οὕτω δὲ τὸ νομίζο-
 μενον ὅτι ἤθελεν ἐπιφέρει μονοτονίαν ἐν τῷ λόγῳ του, καθίσταται
 ἀπ' ἐναντίας πηγὴ σκέψεων καὶ ἀντιφάσεων δυναμένων νὰ τῷ
 χορηγήσωσιν ἰσχυρὰς συγκινήσεις καὶ ὑψηλοῖαν.

Ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων ἐξάγεται, ὅτι ὁ ἐπιτάριος λόγος δὲν
 ἠδύνατο εἶναι ἔργον οὔτε τῆς ἀνθρωπίνης φιλοσοφίας, οὔτε τῶν
 ἐθνικῶν. Οἱ μὲν ἀρχαῖοι διὰ τὸν μετὰ θάνατον προορισμὸν τοῦ

ἀνθρώπου δὲν εἶχον ἀκριβεῖς ἰδέας, ἵνα συλλάβωσι τὰς τοσοῦτον στερεᾶς καὶ μεγάλας τοῦ χριστιανισμοῦ ἐλπίδας· ἀφ' ἑτέρου δὲ ἢ εἰς ἣν εὗρίσκοντο ἀβεβαιότητα διὰ τὸ μετὰ θάνατον μέλλον τοῦ ἀνθρώπου ἰσχυρῶς προσήλου αὐτοῦς εἰς τὰ τοῦ κόσμου τούτου, καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσι διὰ τὰ μεγαλεῖα, διὰ τὴν ἐξουσίαν καὶ διὰ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπαγγελλομένην περιφρόνησιν, ἀφωσιωμένου εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὴν αἰωνιότητα, καὶ οὐχὶ εἰς τὰ φθαρτὰ καὶ πρόσκαιρα. Ὅθεν τὰ τῶν ἀρχαίων ἐγκώμια οὐδὲν κοινὸν πρὸς τοὺς ἡμετέρους ἐπιταφίους ἔχουσιν.

Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις πολλάκις ἐκαλοῦντο ῥήτορες, ἵνα τὰς τελευταίας τιμὰς εἰς ἐνδόξους τεθνεῶτας ἀποδώσωσιν. Ἀλλ' ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν οὐδὲν κάλλιον εὗρισκον εἰπεῖν ἢ τὴν ἐαυτῶν λύπην διὰ τὴν ἀποθανόντα ἐκφράσαι, ἀπομνημονεύσαι δὲ πράξεις τῶν τινος συνιστώσας τοῖς μεταγενεστέροις τὴν μνήμην του, καὶ προτρέψαι τοὺς ζῶντας, κατὰ τὸ ἐγκώμιον τοῦ βίου του, νὰ βαδίσωσι πρὸς τὰ ἔχνη του. Ἡ Ἑλλὰς, ἵνα διδῇ μείζονα πρὸς ἁμιλλαν ἐπισημότητα, ἠθροίζετο ἅπασα· ἐν μέσῳ δὲ τούτων τῶν μεγάλων συναθροίσεων ὠρισμένος τις ῥήτωρ ἐνεκωμιάζεν ἅπαντας τοὺς ὑπὲρ πατρίδος πεσόντας. Οὕτω δὲ ὁ μέγας Περικλῆς ἤρέθη λέγειν ἐπὶ τῶν κατ' ἀρχὰς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀποθανόντων Ἀθηναίων (Θουκυδ. Β', 34), καὶ ὁ κεραυνὸς τοῦ λόγου του ἅπαντας συνεκίνησε. Παρὰ δὲ ῥωμαίοις οὐ μόνον τὰς στρατιωτικὰς ἀρετὰς ἐνεκωμιάζον, ἀλλὰ καὶ ἀπάσας τὰς πολιτικὰς, καὶ ἐξεφώνουν τὸ ἐγκώμιον τοῦ ἀποθανόντος ἐπὶ τοῦ τάφου του ἐνώπιον τῶν συμπολιτῶν του. Ἐν μέσῳ δὲ ἡμῶν ἡ συνήθεια αὕτη ἐξετάθη ἤδη ἐφ' ἅπαντας τοὺς ἐνδόξους ἄνδρας. Οἱ φίλοι τῶν δὲν ἐπιτρέπουνσι νὰ κλείσῃ ὁ τάφος τῶν πρὶν ἢ τελέσωσι τὰς πενήμους τιμὰς, καὶ ἄνευ τοῦ δικαίως τὴν θλίψιν τῶν δι' ἀπαριθμήσεως τῶν προτερημάτων τῶν.

Ἀλλ' ἅπαντες οἱ λόγοι οὗτοι ἐντὸς στενῶν ὁρίων ἤθελον περικυβηθῆναι. Μόνον ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ Ἀμβωνος, ἐνώπιον τοῦ ὕψιστου, ἐξάρμα λαμβάνουσι. Μετὰ τοὺς πρώτους τῆς ἐκκλησίας αἰῶνας ἡ ῥητορεία αὕτη ἀνέλαμψε διὰ τῶν ἁγίων Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, τοῦ Ἀμβροσίου, τοῦ ἱερογνώμου καὶ τοῦ Βερνάρδου. Δὲν ἔχει ὅμως παρ' ἅπασιν τούτοις τοῖς Πατράσι τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα ὥς καὶ παρὰ τοῖς νεωτέροις ῥητορσιν. Εἶναι δὲ φωνὴ τις θλιβερὰ ἐκ βάθους καρδίας ἐξερχομένη, ἀκολουθουμένη ὑπὸ τῶν περιπαθεστέρων διαθέσεων· εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ αἰσθήματος διὰ τοῦ πειστικωτέρου πάθους ἐκπύρασμα, καὶ ὑποστηριζομένου δι' ἁπασῶν τῶν ἐλπίδων τῶν

ὕπὸ τῆς ἐνεργείας τῆς πίστεως διδομένων. Οἱ νεώτεροι ῥήτορες ἀνέπτυξαν ἐν γένει μείζονα πομπὴν καὶ δραστηριότητα, ἀλλὰ δύναται τις νὰ τοὺς ἐπιτιμήσῃ ὅτι δεικνύουσι πολλὴν τέχνην καὶ δὲν ἀφίονται εἰς τὰ φυσικὰ αἰσθήματα. Ἐπὶ τοῦ εἵδους τούτου τὰ νικητήρια ἔμειναν εἰς τὸν Βορρσούετον, τὰ δὲ ἀριστουργήματα αὐτοῦ εἶναι ὁ ἐπιτάφιος εἰς τὴν βασίλισσαν τῆς Ἀγγλίας, καὶ εἰς τὸν Κονδέον.

Εὐρυεῖς τινες ἄνδρες ἀγωνίζονται σήμερον νὰ δώσωσιν εἰς τὸ ἱερὸν κήρυγμα νεκρὰν ὥσιν, δυναμένην διεγείρει τὴν περιέργειαν τῶν πνευμάτων καὶ νὰ τὰ ἐξαγάγῃ ἐκ τῆς βαθείας αὐτῶν πρὸς τὴν θρησκείαν ἀδιαφορίας. Ἐπαινοῦμεν ταύτας τὰς προσπάθειάς των· ἀλλὰ τότε δύνανται τὴν πορείαν ταύτην ν' ἀκολουθήσωσιν, ὅτε πεποίθωσιν ἐν ἑαυτοῖς διὰ τὴν ἀποφυγὴν ἐνδεχομένων παρεκτροπῶν. Διότι μόνος κανὼν τοῦ ἱεροῦ κήρυγματος, ὁ πάντας τοὺς ἄλλους περιλαμβάνων, εἶναι ὅτι ἐκεῖνοι τῶν λόγων τοῦ ἁμβωνος εἶναι καλοὶ, οἵτινες κάμνουσι τοῦς πιστοὺς νὰ συνέλθωσι καὶ νὰ μετανοήσωσι. Κάλλιστος ἔπαινος διὰ τὸ εἶδος τοῦτο εἶναι ὁ τοῦ Ἰα' Λουδοβίκου ἀποδοθεὶς πρὸς τὸν Μασσίλλων. Μετὰ τὴν ἐνώπιόν του ἐν Βερσαλλίαις διδασχὴν, τῷ εἶπεν ὁ βασιλεὺς· « Πάτερ μου, ὁσάκις ἤκουσα τοὺς ἄλλους ἱεροκλήρυκας, λίαν δὲ αὐτοὺς ἠὲ χαριστήθην. Ὅσάκις ὅμως ἀκούω ὑμᾶς, λίαν δυσχεροῦμαι διὰ τὸν ἑαυτὸν μου. » Ποιῶν ὁ ἱεροκλήρυξ ὁμοίαν ἐντύπωσιν εἰς ἕκαστον τῶν ἀκροατῶν του, ἐπέτυχε πληρέστατα τὸν τῆς χριστιανικῆς ῥητορείας σκοπὸν, καὶ κατὰ τοῦτο τοὺς κανόνας ἅπαντας ἀποχρῶντως ἐπλήρωσεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ ἀκαδημαϊκῆς ῥητορείας.

§. 143. Ἡ ἀκαδημαϊκὴ ῥητορεία ὀνομάζεται οὕτως, διότι ὡς ἕνατρον τόπου ἐνεργείας ἔχει τὰς ἀκαδημίας ἢ τὰ πανεπιστήμια. Δὲν ἀσχολεῖται δὲ εἰς τὴ μεταβύθμιζιν τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων καὶ διὰ τῆς πειθοῦς ἄγειν αὐτάς εἰς πράξιν τῆς ἀρετῆς, ὡς ἡ ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος ῥητορεία· οὐδὲ ἔχει ἀποστολὴν τοῦ ὑπερασπίζειν ἐνώπιον δικαστηρίων τὴν καταδυναστευομένην ἀθωότητα καὶ καταδιώκειν τοὺς καταθλίβοντας αὐτήν, διότι ἡ εὐγενὴς αὕτη ἐντολὴ δέδοται τῇ δικανικῇ ῥητορείᾳ· οὐδὲ προτίθεται

τοῦ συζητεῖν τὰ σπουδαῖα τῶν ἐθνῶν συμφέροντα, διότι ἅπαντα τὰ πολιτικά καὶ κοινωνικά συμφέροντα ἀποκλειστικῶς ὑπάρχον-
ται ὑπὸ τὴν ῥητορείαν τοῦ πολιτικοῦ βήματος· ἀλλ' ἔχει ὑπόθε-
σιν τοῦ ὑπερασπίζεσθαι τὰς ὑγιεῖς τῆς φιλολογίας παραδόσεις καὶ
τὰς ἀρχὰς τῆς τοῦ καλοῦ αἰσθήσεως κατὰ τῶν τολμηρῶν καινο-
τομιῶν, αἵτινες τείνουσιν εἰς ἀπώλειαν τῆς λαμπρότητος καὶ τῆς
καθαρότητος τῆς γλώσσης. Ἡ ἀπυστολή αὕτη καίτοι φαινομένη
ἦτον ὑψηλὴ τῶν ἄλλων τῆς ῥητορείας εἰδῶν, εἶναι ὁμῶς λίαν
σπουδαία καὶ καλὴ. Διότι ἐὰν ἀληθεύῃ ὅτι τὸ λεκτικὸν ὕψος
εἶναι ἅπας ὁ ἄνθρωπος, ἡ δὲ φιλολογία ἡ ἔκφρασις τῆς κοινω-
νίας, ὑπάρχει ἐνδόμυχος σχέσις μεταξὺ τῆς καλλιαισθησίας καὶ
τῶν χρηστῶν ἡθῶν, ὁ δὲ προστατεύων ἐκείνην ὑπὲρ τῆς διαδό-
σεως τούτων ἐργάζεται.

Μὴ προκαταλαμβάνοντες περὶ τοῦ ὑπάρχοντος, θέλομεν εἰ-
πεῖ τί πρέπει νὰ ᾔηται, καὶ οὕτω θέλομεν ἐκθέσει τοὺς γενικοὺς
κανόνας καὶ τὰς ἀρχὰς αἱ ὁρεῖλομεν ἀκολουθεῖν. Πρὸς μείζονα
δὲ ἀκρίβειαν καὶ σαφήνειαν θέλομεν διαστείλει ἐνταῦθα εἶδη λό-
γων, α) τοὺς εἰσιτηρίους λόγους (*discours de réception*)· β) τὰ φιλοσοφικά, ἱστορικά, ἢ φιλολογικὰ ζητήματα εἰς α) βραβεῖα ἀπονέμονται· γ) τὰς δημηγορίας καὶ προσφωνήσεις· δ) τὰ ὑπο-
μνήματα περὶ ἐπιστημῶν, τεχνῶν ἢ ἄλλων ὑποθέσεων πολυμα-
θείας. Καὶ μετὰ τὸν προσδιορισμὸν τοῦ χαρακτῆρος ἐκάστου τῶν
εἰρημένων, θέλομεν προσθεῖσαι ε) μικρὰ ῥητορικά γυμνάσματα
καὶ συνθέσεις διδόμενα εἰς ἄσκησιν τῶν μαθητῶν.

Α. Εἰσιτήριοι λόγοι.

§. 144. Εἰσιτήριοι λόγοι, ὅν καὶ ὑποδεκτήριον καὶ ἐγκα-
ταστατικὸν δυνάμεθα ὀνομάσαι, καλεῖται ὁ ἀπαγγελλόμενος ὑπό-
τινος λογίου ἀνδρός, Ἀκαδημαϊκοῦ ἢ Πανεπιστημιακοῦ Καθηγη-
τοῦ, καθ' ἣν ἡμέραν ὡς μέλος εἰσέρχεται, καὶ ὑποδεχόμενος ὑπὸ
τοῦ Συλλόγου ἐγκαθίσταται ἐν τινὶ ἀκαδημίᾳ, ἢ πανεπιστημίᾳ,
ἢ συλλόγῳ λογίων ἀνδρῶν.

Ὁ Πατροῦς, διορισθεὶς τῷ 1640 μέλος τῆς γαλλικῆς Ἀκα-
δημίας, καθίδρυσε τὸ νέον τοῦτο εἶδος τῆς ῥητορείας, ἀπαγγεί-
λας τῇ ἡμέρᾳ τῆς ὑποδοχῆς τοῦ λόγον εὐχαριστήριον, ἀποτενόν-
μενον πρὸς τὸν ἐνδοξόν τοῦτον σύλλογον. Τὸ παραδειγμὰ τοῦ
ἐκολούθησαν ἅπαντες οἱ διάδοχοί του, καὶ καθιερώθη μάλιστα
ὡς γενικὸς κανὼν, ἵνα διὰ τοῦ λόγου τούτου ὁ ἀπόδεκτος (*réci-
piendaire*) ποιῇ πάντοτε τοῦ προκατόχου τοῦ ἐγκώμιον, καὶ

προσέτι τὸ τοῦ Ρίχελιεύου, καθιδρυτοῦ τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας, καὶ τὸ τοῦ βασιλέως, σεμνυνομένου διὰ τὴν προστασίαν τῆς Ἀκαδημίας. Ἀμειβομένη δὲ πρὸς ταῦτα ἡ Ἀκαδημία, ἀπήντα διὰ τοῦ αὐτοῦ προέδρου πρὸς τὸν ἀπόδεκτον, καὶ ἀνεμίγνυε τὸν ἐπαινον τοῦτο πρὸς τὸν τοῦ ἀποξιώσαντος ἀκαδημαϊκοῦ.

Ἰπῆρχε δὲ μεγάλη μονοτονία καὶ ψυχρότης εἰς ταύτην τὴν παντοτεινὴν διάμειψιν φιλοφροσύνης. Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ ταύτης, ἐξετάθη τὸ σχέδιον τούτων τῶν λόγων, καὶ ἡσχολήθησαν ἰδίως εἰς ἀνάδειξιν τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἐγκωμιαζομένων. Οἱ μὲν ἐξεπλήρουν τὸ λεπτὸν τοῦτο ἔργον λεπτομερῶς μετερχόμενοι τὰς ἀτομικὰς τοῦ προσώπου τῶν ποιότητας, ἐπαινοῦντες τὸ πνεῦμά του, τὰ προτερήματά του καὶ τὰς ποιότητας τῆς καρδίας. Τοῦτο δὲ τὸ εἶδος τοῦ ἐγκωμίου ὠνομάσθη *ρητορικόν*. Οἱ δὲ ἀπεπειρῶντο παραστῆσαι ὅλον τὸν βίον τοῦ θαυμαζομένου φιλολόγου ἢ ποιητοῦ, καὶ παρηκολούθουν οὕτω τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νοῦς του δι' ἀπασῶν τῶν φάσεων αἱ διήλθε. Τὸ εἶδος τοῦτο ὠνομάσθη *ιστορικόν*.

Οἷον δὴποτε ὅμως καὶ ἂν ᾖ τὸ ἐκλεγόμενον εἶδος, ἐδέετο πάντοτε νὰ παρέξῃ τις ἀπόδειξιν καθαρᾶς καλλικισθησίας, ἐξησκημένου νοῦς, τὸ δὲ λεκτικὸν νὰ ἐμφανισθῇ δι' ἀπάσης τῆς λαμπρότητος καὶ τελειότητος τῆς παρὰ τοῦ ἐπιδεικτικοῦ εἶδους ἀπαιτουμένης. Καθιδρυθεῖσα ἡ Ἀκαδημία εἰς διατήρησιν τῶν ὑγιῶν γραμματολογικῶν παραδόσεων, ἐδέετο ἵνα ἄπαντες μὲν οἱ ἐν τῷ περιόλῳ αὐτῆς ἐκφωνούμενοι λόγοι ὧσιν ἄξιοι τοῦ σκοποῦ τούτου, οἱ δὲ ἰδίως φιλολογικοὶ παρέχωσι συνάμα τὸ παράγγελμα καὶ τὸ παράδειγμα. Ἄκυρός τις λέξις, ἡμαρτημένη ἐκφρασίς, μὴ ὀρθὴ ἢ ἡμελημένη φράσις ἐν παντὶ ἄλλῳ εἶδει εὐχερῶς ἤθελον εἰσθαι συγγνωστέα, ἀλλ' ἡ κριτικὴ δικαιούται ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ νὰ μεμψθῇ τὸν ῥήτορα.

Ἄλλ' ἡ καθαρότης καὶ ὁ πλοῦτος οὗτος τῆς γλώσσης δὲν πρέπει νὰ φθάνῃ μέχρις ἐπιτηδεύσεως. Ἐνταῦθα ὡς καὶ ἀλλαχρῆτι πρέπει νὰ ᾖ καὶ τις ἀπλοῦς συνάμα καὶ κεκοσμημένος, καὶ πρωτίστη τοῦ ὅρους ἄξια εἶναι τὸ ζωγραφεῖν τοὺς ἀνθρώπους οἷοι εἶναι, διαγραφουμένων ζωῶς τοῦ χαρακτῆρός των, τῶν αἰσθημάτων, τῶν ἡθῶν, τῆς φιλοκαλίας καὶ τῶν προτερημάτων αὐτῶν.

Ἢ μετὰ προσοχῆς τῶν τοιούτων λόγων ἀνάγνωσις κάλλιον θέλει διδάξει τὸν ἀναγνώστην, καὶ ἀσφαλῶς θέλει εἰσαγάγει εἰς τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος αὐτῶν. Ὡς παραδειγματικὸς ἐν τῷ εἶδει τούτῳ θαυμάζεται ὁ λόγος τοῦ Ρακίνα, δι' οὗ, ἀπαντῶν πρὸς τὸν Ὁμαῖν Κορνέλιον διὰδεζόμενον ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τὸν ἀδελφόν

του, ἐγκωμιάζει τὸν μέγαν τραγικὸν Κορνείλλιον. Ἐν πρώτοις ἐπαινᾷ μετ' ἀξιοπρεπείας καὶ λεπτότητος αὐτὸν τὸν ἀπόδεκτον· ἔπειτα τὸν ἀδελφόν του Κορνείλλιον ὡς μέγαν ποιητὴν, ἀνορθωτὴν τοῦ Γαλλικοῦ δράματος. Ἐν παρόδῳ δὲ τὸν μέγαν Λουδοβίκον διὰ τὰς μεγάλας τιμὰς καὶ μεγαλοδοξίας του πρὸς τὸν μέγαν ποιητὴν. Ἐπειτα δὲ αὐτὸν τὸν Κορνείλλιον πάλιν ὡς ἀκαδημαϊκὸν καὶ ὡς ἰδιώτην ἐνάρετον. Θυμάζεται δὲ ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ ἡ εὐφράδεια τοῦ ὕφους, τὸ ὕψος τῶν ἐννοιῶν, ἡ βασιμότης τῶν κρίσεων, ἡ καλλὸν ἡ τῶν ἀντιπαράθεσεων καὶ ὁ τόνος τῆς πεποιθήσεως, ἥτις τὰ μέρη ἅπαντα ἐμψυχώνει. Τὸ δὲ θαυμασιώτερον πάντων εἶναι, ὅτι ὁ τοσοῦτον ἀφειδῶς ἐπὶ τῆς μνήμης τοῦ Κορνείλλιου προχέων τηλικαύτας δάφνας εἶναι αὐτὸς ὁ ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀντίπαλός του Ρακίνας. Τὰ γενναῖα ταῦτα τῆς καρδίας αἰσθήματα ὑπὲρ τελευτήσαντος ἀνταγωνιστοῦ τιμῶσι τὸν 'Ρακίνον πολλῶ μᾶλλον ἢ ἡ μεγαλοφυΐα του.

Καθ' ὅλον τὸν ΙΖ' αἰῶνα διὰ τῶν εἰσιτηρίων λόγων περιορίζοντο εἰς τὸ ἐγκωμιάζειν τὸν ἀποδιδόντα ἀκαδημαϊκὸν, Λουδοβίκον τὸν ΙΔ', καὶ τὸν καρδινάλιον 'Ριχελιεύον. Πρῶτος ὁ Βολταῖρος συνέλαβε τὴν εὐτυχῆ ἰδέαν, ἵν' ἀποτινάξῃ τὸν ζυγὸν τῆς φορτικῆς ταύτης συνηθείας. Διὰ τοῦ λόγου του ἐπραγματεύθη φιλολογικὸν τι ζήτημα, τὸ δὲ παράδειγμά του παρικολοῦθησαν ἅπαντες οἱ μετ' αὐτόν. Εἰς τῶν καλλιωτέρων λόγων τῶν ἐν τούτῳ τῷ εἶδει ἐκφωνηθέντων εἶναι ὁ τοῦ Βουρῶνος περὶ ὕφους. Μετὰ προσοχῆς πρέπει νὰ μελετηθῇ, διότι, ἐκτὸς ὅτι εἶναι πρωτότυπον ἀκαδημαϊκῆς εὐγλωττίας, περιέχει ἐπωφελέστατα παρρηγήματα καὶ παρατηρήσεις, καὶ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐξαιρετον φιλολογικῆς μάθημα. Κατὰ τὴν εὐφυᾶ ἐκφρασιν κριτικῶς τινος, εἶναι μέγας ζωγράφος περὶ χρωμάτων λαλῶν.

Σημ. Τὸ Buffon μεταφράσαμεν Βουφῶν καὶ οὐχὶ Βουφῶν· δηλαδὴ πρῶτον μὲν διὰ τῆς οὐ διεφθέρου καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ υφίλου, διότι ἔπρεπε τότε κατ' ἀναλογίαν τὰ Plutarque, Lucien, Thucydide, Pluton, Plutus, κλ. ν' ἀντιμεταφράσωμεν, Πλούταρχος, Λουκιανός, Θουκυδίδης, Πλούτων, Πλύτος, ἀντὶ Πλουτάρχου, Λουκιανού, Θουκυδίδου, Πλούτωνος, Πλούτου· δευτέρον δὲ, δι' ἑνὸς ρ καὶ οὐχὶ διὰ δύο ρρ, διότι ἡ ἑλληνικὴ εὐφωνία δὲν ἀνέχεται συνάμα δύο ἀλλεπάλληλα δασεῖα ταῦτα ὄντα, ἐκτὸς ἂν τὸ πρῶτον τραπῇ εἰς τὸ δεύτερον φίλον, οἷον Βάνχος, Σαπρῶ, καὶ οὐχὶ Βήχχος, Σαφρῶ.

Σήμερον οἱ εἰσιτήριοι λόγοι ἔχουσιν ἔτι μείζονα σπουδαιότητα ἢ κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα. Ἐν γένει πραγματεύονται ζήτημά τι φιλολογικὸν, φιλοσοφικὸν ἢ ἱστορικὸν, ὑπαγόμενον ὑπὸ τὸν βίον

τοῦ ἐγκωμιασθησομένου ἀκαδημαϊκοῦ. Ἄπανσι αἱ νοεραὶ φάσεις τοῦ ἀποδιώσαντος συγγραφέως περιγράφονται, καὶ μεταφέρονται οὕτως ὑπὸ τὴν ἐκτίμησιν τῆς συγχρόνου φιλολογίας τινες τῶν γενικῶν θεωριῶν, ὅσαι ἐκ τῆς σπουδῆς τῆς ἱστορίας συνελέχθησαν μετὰ πλείονος βαθυνοίας καὶ αἰτιολογίας.

**Β'. Φιλοσοφικὰ, ἱστορικὰ ἢ φιλολογικὰ
ζητήματα.**

§. 145. Ἀρ' οὐ ὁ Βολταῖρος ἔδωκε τὸ παράδειγμα τοῦ πραγματεύεσθαι διὰ τῶν εἰσιτηρίων λόγων σπουδαῖόν τι ζήτημα, ἡ ἀκαδημαϊκὴ ῥητορεία ἐξῆλθε τοῦ στενοῦ καὶ πεπατημένου κύκλου ὅπου πρὸ πολλοῦ περιεκλείετο. Ἀντὶ δὲ τοῦ νὰ ἐξαντληται λαλοῦσα καὶ τοι μὴδὲν λέγουσα, καὶ νὰ ἐκτίθεται οὕτως εἰς ἀπώλειαν, θύμα γινομένη τοῦ γέλωτος, οἱ ἀκαδημαϊκοὶ ἠθλοθέτησαν διαγωνισμοὺς, καὶ προέτειναν βραβεῖα ὑπὲρ τῶν εὐφυῶς πραγματευθησομένων προτεθέντι ζήτημα. Σπουδαῖα ζητήματα ἐξελέχθησαν· τὸ δὲ 1755 διαγωνισμὸς προσεκλήθη περὶ τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν καθηκόντων τῆς φιλοσοφίας, κατὰ τοὺς λόγους τῆς Γερμανίας. «Non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem,» Μὴ γίνου σοφώτερος τοῦ δεόντος, ἀλλὰ σοφὸς μετὰ μετριότητος.

Ἐλαβε τὸ βραβεῖον ὁ Ἀββᾶς Γυενάρδος, Ἰησουΐτης. Διαιρέσας τὸν λόγον του εἰς δύο μέρη, ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἐξέθεσε τὸν χαρακτήρα τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἔδειξε τὰ ὅρια. Ἐνταῦθα εἰκονικώτατα παρίσταται ὁ Καρτέσιος, καὶ λαμπρῶς διαγράφεται ἡ ἐν ταῖς ἐπιστήμαις ἐνεργηθεῖσα μεταβολὴ ὑπὸ τῆς φιλοσοφικῆς μεθόδου τούτου τοῦ μεγάλου ἀνδρός.

Μετὰ τινὰ ἔτη ἀρ' οὐ ἐβράβευσε τὸν μεγαλοπρεπεῖ λόγον τοῦ Γυενάρδου, ἡ γαλλικὴ Ἀκαδημία προσέθετο ἱστορικὰ ἐγκώμια ὑπὲρ τῶν μεγάλων τῆς Γαλλίας ἀνδρῶν. Ἐνεκωμιάσθησαν δὲ ἀλληλοδιαδόχως· ὁ Καρτέσιος, ὁ Παस्कάλης, ὁ Κορνείλλις, ὁ Ῥακίνας, ὁ Βοσσουέτος, ὁ Φενελὼν, ὁ Μολιέρος, ὁ Κατινάτος, κλ.· καὶ ἡ φιλοσοφία ἐδανείσθη προσέτι ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος τὸ ἐγκώμιον τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου. Ὁ ἀκαδημαϊκὸς Θωμᾶς ἐκλείσθη, διότι εὐφυῶς ἀπάσας τὰς ὑποθέσεις ταύτας ἐπραγματεύθη. Δὲν εἶναι ὅμοις παραδειγματικὰ ἅπαντα τὰ ἐγκώμιά του. Τὸ ὕψος του, λέγει ὁ Λαάρπιος, εἶναι σκληρὸν, τραχὺ, σχοινοτενές, μονότονον· ἔχει μὲν δύναμιν, ἀλλ' εἶναι κοπῶδες· ὕψος, ἀλλὰ μετὰ στόμφου· συνυφαίνει δὲ τὸν λόγον του ἥτοι κομματικῶς

διὰ μικρῶν διακεκομμένων φράσεων, ἢ δι' ἀπαριθμήσεως καὶ ἀναλύσεως· ἀμφότερα δὲ ἐμοίως κατακόπτουσι. Συντόμως δὲ, στερεῖται τριῶν οὐσιωδῶν εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ῥητορείας ἀρετῶν, εὐαισθησίας, ποικιλίας καὶ χάριτος. Τὸ εἰς Μάρκον Αὐρήλιον ἐγκώμιόν του ἦττον ὅξει τῶν τοιούτων ἐλαττωμάτων.

Πραγματευόμενός τις γραμματολογικόν τι ζήτημα, οἷον περὶ μιμήσεως, περὶ ποιήσεως ἢ περὶ καλλιαισθησίας πρέπει νὰ βαθῇ εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ἵνα ἐξαγάγῃ καινοφανεῖς τινας καὶ ἐνδιαφερούσας παρατηρήσεις. Ἀνάγκη δὲ νὰ συμπλέξῃ ὁμοῦ ἀπάσας τὰς μερικὰς ἰδέας· τὰς ἐν τοῖς καθέκαστα συλλεχθεῖσας, ἵνα δώσῃ αὐταῖς πλείονα λάμψιν καὶ φῶς ἐκ μόνης τῆς συμπαραθέσεως. Αἱ ὑποθέσεις αὗται δὲν καθίστανται ἀληθῶς ῥητορικαί, εἰμὴ ἐὰν συνθετικῶς προσβαίη τις, καὶ κατορθώσῃ νὰ σχηματίσῃ, οὕτως εἰπεῖν, στοὰν εἰκότων διαμφισθητουσῶν πρὸς ἀλλήλας· διὰ τὴν πλουτοῦν καὶ τὴν ζωηρότητα τῶν χρωμάτων. Πρὸ πάντων δὲ πρέπει ν' ἀποφεύγῃ τις τοὺς λίαν ἀφρημένους ὅρους, τοὺς διδακτικούς τύπους, καὶ, συντόμως εἰπεῖν, πᾶν ὅ,τι καθιστᾷ τὸν λόγον ξηρὸν καὶ ἄγονον. Πολυειδεῖς διαιρέσεις, μεταβάσεις ἀποτομοί, ὕψος ψυχρὸν καὶ ἄνευ κόσμου εἶναι φευκτέα ἁμαρτήματα. Αἱ τοιαῦται ὑποθέσεις δὲν παρουσιάζουσι μὲν οἶκον πολυλᾶς πηγᾶς, οὐδ' ἐνδίδουσι πολὺ εἰς τὴν χάριν καὶ εὐαισθησίαν, ἀλλ' ἡ εὐφυΐα τὸ πᾶν καλλύνει, ἡ δὲ δόξα τῆς οὐσιωδῶς συνίσταται ἐνταῦθα εἰς τὴν ἀξίαν, ὅτι ἐνίκησε τὰς δυσκολίας.

Γ'. Δημηγορίαι, προσφωνήσεις καὶ Δ' ὑπομνήματα.

§. 146. α. Δημηγορίαι εἶναι οἱ ἐπὶ τινος πανηγυρικῆς ἐορτῆς ἢ μεγάλῃς τελετῇς ἐκφωνούμενοι λόγοι. Ἐπειδὴ δὲ πρόκειται τότε νὰ γείνη τις μέτοχος τῆς κοινῆς χαρᾶς, διὰ τοῦτο αἱ δημηγορίαι εἰν' ἐγκώμια ἀποτεινόμενα εἰς πρόσωπα ἕτινα παρὰ τὴν δημοσίαν ἐπιδειξέως γίνονται. Πρέπει δὲ νὰ ᾖναι σύντομοι, κομψαὶ καὶ ἄβραϊ· οὐδέποτε δὲ πρέπει νὰ ταπεινώνονται μέχρι κολακείας, καὶ ἀπρεπῶς νὰ διακινδυνεύωσι τὴν ἀλήθειαν. Ἐὰν δὲ ἅπαντα δὲν ᾖναι ἐπαινετέα εἰς τὸν αἰνούμενον ἥρωα, ὀφείλει ὁ ῥήτωρ μετὰ μεγάλῃς οἰκονομίας ν' ἀφίη νὰ ὑπεμφαινῶνται ταῦτα, καὶ νὰ μετριάξῃ τὸν διὰ τὰς μὴ καλὰς πράξεις ἐνδεχόμενον ψόγον, νὰ παρουσιάξῃ δὲ ὅ,τι εὐγενὲς καὶ μέγα ἐκ τῶν ἐνδόξων αὐτοῦ κατορθωμάτων. Τοῦτο παρατηρεῖται ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Φοντᾶνα ἐκφωνηθείσῃ δημηγορίᾳ ἐπὶ τῇ εἰς

τοὺς ἀπομάχους ἀνακομίσεως τοῦ ξίφους τοῦ Μεγάλου Φρεδερίκου. Καίτοι ἀναγνωρίζων τὴν ἀξίαν τούτου τοῦ μεγάλου ἀνδρός, δὲν ἀπαξιοῖ ὅμως λαβεῖν ὑπ' ὅψιν μέμψεις τινὰς δυναμένας ὑπὸ τῆς ἱστορίας αὐτῷ γενέσθαι, ἀς εὐπρεπῶς ὑποβάλλει.

Σημ. Τὸ ἀνωτέρω αἰνιττόμενον χωρίον τῆς δημηγορίας τοῦ Φοντιάνου, ὅπερ τὸν μέγαν Φρεδερίκον ἀφορᾷ, ἔχει οὕτως: « Σοφοὶ τινες, λέγει, ὅπερ δὲν δύναμαι νὰ προσποιηθῶ, ἀπέτειναν τῷ Φρεδερίκῳ αἰτιάσεις τινάς. Θαυμάζοντες αὐτὸν ὡς ἀκαταπόνητον κυβερνήτην καὶ ὡς μέγαν στρατηγόν, δὲν τὸν τιμῶσιν ὡσαύτως ὡς φιλόσοφον βασιλέα. Ἐπεθύμουν ἵνα κἀλλιον ἀνεγνώριζε τὰ δίκαια τῶν λαῶν καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου. Κατὰ τῶν συγγραμμάτων τούτου τοῦ φιλοσόφου βασιλέως ἀντιτίπτουσι τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, πολεμιστοῦ ὡσαύτως καὶ φιλοσόφου, τὸ Α' βιβλίον τοῦ συγγραμμάτός του, ὅπου ἀρχόμενος εὐχαριστᾷ τοὺς θεοὺς, ὅτι τῷ ἔδωκαν θεοσεβῆ μητέρα (βιβλ. Α', § γ', ἐκθ. Κοραῆ) καὶ ἀγαθοὺς διδασκάλους (αὐτόθι, § ιε'), ἰμπνεύσαντας αὐτῷ τὸν φόβον καὶ τὴν ἀγάπην τῶν θεῶν. Ἀντὶ δὲ τῆς ἀλαζονείας καὶ ὀλιθυρίας ἐκείνης φιλοσοφίας, ἥτις χλευάζει τὰς σεβασμιωτάτας παραδόσεις, οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος σοφοὶ ἀγαπῶσι φιλοσοφίαν σεμνὴν καὶ εὐεργετικὴν, στηριζομένην ἐπὶ τῆς διδασκαλίας τῶν αἰώνων, γεννῶσαν ἀγαθὰ αἰσθήματα, βραβεύουσιν τὰς καλὰς πράξεις καὶ, ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀιολοῦσαν, πολλὰς ποιήσαντες τὸ ἐν τέρψιμα καὶ τὴν τιμὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους· σκίπτονται δὲ, συντόμως εἰπεῖν, ὅτι βασιλεὺς δὲν δύναται ἀτιμωρητὴ νὰ καταφρονήσῃ ἐκεῖνας τὰς σωτηρίους ἀρχάς, αἵτινες τὴν ἔξουσίαν τῶν βασιλέων ἐγγυῶνται. — Ἀλλ' ἴσταμαι ἐνταῦθα· διότι ἄτοπον θεωρῶ, ἵνα ταύτην τὴν στιγμὴν γένω πικρὸς κατήγορος τῆς μνήμης τούτου τοῦ μεγάλου μονάρχου, κλ. »

β'. Προσφωνήσεις δὲ εἶναι λόγοι ἀποτεινόμενοι εἰς πρόσωπόν τι, ὅπερ θέλομεν τιμῆσαι ἐκφράζοντες αἰσθήματα, ἵνα συγχαρώμεν, ἢ εὐχαριστήσωμεν, ἢ συλλυπηθῶμεν διὰ τι. Οὔτε τόπος οὔτε χρόνος εἶναι ἐνταῦθα, ἵνα ἐκφράσωμεν παρὰ ποναὴ ἢ φόγον. Βάσις τοῦ λόγου θέλει εἶναι ἔπαινος, ἀλλὰ πρέπει διὰ τοῦτο νὰ προσέχωμεν νὰ ἔχη συντομίαν, κομψότητα καὶ λεπτότητα. Ὅποταν δ' ἔπαινος ᾖ λίαν ἄμεσος, καθίσταται φορτικός, καὶ ἀντὶ τοῦ ἀρέσκειν πρὸς ὃν ἀποδίδεται, ἀπεναντίας εἶναι ψυχρὸς καὶ δυσάρεστος.

Σημ. Ἡ προσφωνήσις ἣν ὁ Φοντιανὸς ἀπέτεινε πρὸς Λουδοβίκον τὸν ΙΕ' ἐπὶ τῆς στέφειός του, ἐπ' ὀνόματι τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας, περιλαμβάνει, ὑπὸ φιλολογικὴν ἑποψίαν, μέρος τούτων τῶν ποιημάτων. « Ἐν μέτρῳ τῶν ἀνευρημῶν ὅλου τοῦ βασιλείου, ἐπαναλαμβάνοντες τοσοῦτον ἐνθουσιωδῶς τὰς ἐν Ῥέμοις παρὰ τῆς Μεγαλειότητός σου ἀντιληφθείσας, λίαν εὐτυχὲς λογίζεται καὶ

λίαν σεμνύνεται ἡ Ἀκαδημία δυναμένη ἀκουστὴν ποιῆσαι τὴν φωνὴν τῆς μέχρι τῶν ποδῶν τοῦ θρόνου σου. Τὰ γενέθλια, Μεγαλειότατε, ἔδωκάν Σε βασιλεία εἰς τὴν Γαλλίαν, ἡ δὲ θρησκεία θέλει ἵνα ἐκ τῶν χειρῶν τῆς ὡσαύτως λάβωμεν τοσοῦτον μέγα εὐεργέτημα. "Ο,τι ἐκείνα ὡς ἀπαράβατον δικαίωμα κατέστησαν, ἐπικυροῖ καὶ αὕτη διὰ σεπτῆς τελειότητος. Ἀλλὰ τολμῶμεν εἰπεῖν, ὅτι τὴν προελάβομεν. Τὸ πρόσωπόν σου ἦτο ἡθὴ καθιερωμένον διὰ τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς ἀγάπης. Ἐν αὐτῷ περιλαμβάνονται ἅπαται αἱ προσδοκίαι μας· καὶ ὅ,τι ὀσημέραι ἐν τῇ Μεγαλειότητί σου ἀνακαλύπτομεν, ὑπόσχεται ὅτι θέλομεν ἰδεῖ ἀναγεννωμένους συνάμα τοὺς δύο τῶν μεγαλειοτέρων μοναρχῶν μας, τὸν Λουδοβίκον διὰ διαδέχεσθαι, καὶ τὸν μέγαν Κάρολον οὗ τὸ στέμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σου ἐτέθη. — «Ἡ προσφώνησις αὕτη εἶναι πρωτότυπον εὐφύας, λεπτότητος καὶ χάριτος. Ἦτο ὅμως ἐπιθυμητὴ ὀλιγωτέρα ὑπερβολὴ ὡς πρὸς τοὺς τελευταίους χαρακτήρας, αἵτινες δυστυχῶς ἰμοιάζουσι κολακείᾳ. Ἐὰν ἐν προσφώνῃσιν ἦναι ἐκδύνατον νὰ ζωγραφίσῃ τις τοὺς ἀνθρώπους οἳ αἱ εἰσιν, εἰς ὑποχρεώσθαι νὰ σιωπήσῃ ὅ,τι ἐν τῇ διαγωγῇ των εἶναι μεμπτόν, δὲν ἐπιτρέπεται διὰ τοῦτο ν' ἀποδίδῃ αὐτοῖς φαντασιώδεις ἀρετὰς καὶ νὰ ὑπερυψώσῃ ἁξίας ἐν αὐτοῖς ἃς οὐκ ἔχουσι. Δὲν θυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ὁ Φοντενίλλος ἐνόμιζε σπουδαίως, ὅτι Λουδοβίκος ὁ ΙΕ' ἤκουεν ἐν ἐκντῷ Κάρολον τὸν μέγαν καὶ Λουδοβίκον τὸν ΙΔ' διὰ τοῦτο ὁ παραλληλισμὸς οὗτος, καὶ τοι εὐφυὲς, μᾶς φαίνεται ἄτοπος.

γ'. Τὰ δὲ ἀκαδημαϊκὰ ὑπομνήματα εἰν' ἔκθεσις παρατηρήσεων ἢ ἀνακαλύψεων ἐπὶ τινος ἐπιστήμης ἢ τέχνης γενομένων· διατριβαὶ ἐπὶ ζητημάτων τῆς ἱστορίας, τῆς χρονολογίας καὶ τῆς κριτικῆς ἅτινα σαφηνίζονται, ἢ ἐπὶ ὑποθέσεων σχεσιν τούτοις ἔχουσῶν. Εὐκόλως δὲ κατανοεῖται, ὅτι ἡ ῥητορεία ἐνταῦθα δὲν εὐρίσκεται ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ τῆς σταδίου· ὅ,τι δὲ παρὰ τοῦ συγγραφέως ζητεῖται εἶναι, τὸ συζητεῖν εὐμεθόδως καὶ σαφῶς ἀναφέρειν τὰς εἰς τὴν ὑπόθεσιν του σχετικὰς ἀποδείξεις καὶ τὰς πρὸς τὴν γνώμην του βοηθητικὰς αὐθεντίας. Δὲν ἀναφέρομεν δὲ ἐνταῦθα παραδείγματα, διότι ταῦτα εἶναι ἔργα ἐπιστήμης μᾶλλον ἢ τέχνης.

Ε'. γ) Μικρὰ ῥητορικὰ γυμνάσματα διὰ τὴν ἀνωτέραν τάξιν τῶν Γυμνασίων, καὶ β') γραπταὶ συνθέσεις διὰ τὰς κατωτέρας τάξεις τῶν Γυμνασίων καὶ τὴν ἀνωτέραν τῶν Ἑλλ. Σχολείων.

α. Ῥητορικὰ γυμνάσματα.

§. 147. Μεταξὺ τῶν ἀκαδημαϊκῶν λόγων κατατάττομεν καὶ τὰ μικρὰ ῥητορικὰ γυμνάσματα τὰ εἰς ἀσκήσιν πρὸς τοὺς μαθητὰς τῆς ῥητορικῆς διδόμενα. Οἱ ἀρχαῖοι ῥητοροδιδάσκαλοι ὑπέβαλλον τοὺς μαθητὰς τῶν νὰ συνθέτωσι πλαστοὺς τινὰς λόγους λεγομένους μελέτας, τὰς τῶν νεωτέρων *déclamations*. Ἀλλ' ἡ κατάχρησις, ἥ ὑπὸ τοῦ ψευδοῦς τούτου εἵδους εἰς τὴν σπουδαίαν ῥητορείαν εἰσαχθεῖσα, ἐδυσσέμησε διὰ παντὸς τοῦτο τὸ εἶδος τῶν γυμνασμάτων. Αἱ μελέται αὗται ἔφερον τοὺς νέους εἰς ὑπερβολὰς καὶ ψευδῆ ὄγκον, τὸ δὲ λεκτικόν των ἡμάρτανε πάντοτε δι' ὑπερβολὴν σχολαστικότητος καὶ ἐπιτηδεύσεως. Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ τῶν ἀτοπημάτων τούτων, ἐκλέγεται νῦν ὡς ὕλη πλατυσμοῦ σπουδαῖαι καὶ βάσιμοι ὑποθέσεις, αἵτινες ἐπιτρέπουσι τῇ διανοίᾳ ν' ἀναλάβῃ ἀπάσας τὰς μορφὰς τῆς ἀληθοῦς ῥητορείας. Συχνότερον δὲ λαμβάνεται ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν μικρῶν τούτων συνθέσεων ἡ ὑπόθεσις.

Ἀλλ' ἵνα εὐδοκιμήσῃ τις εἰς ἱστορικὰς ὑποθέσεις πρέπει, α) καλῶς νὰ γνωρίζῃ τὸν πραγματικὸν χαρακτῆρα τοῦ εἰκονισθησμένου προσώπου ὅπου βούλεται παραστήσῃ ὡς πράττον ἢ λέγον, καὶ νὰ σπουδάσῃ ὡσαύτως τὰ ἦθη καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς του. β) Πρέπει διὰ τῆς σκέψεως νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰς διαφορὰς ἀφορμὰς τὰς ἐμψυχώσας τὸ προκείμενον πρόσωπον ἐν ταῖς περιστάσεσιν, ὅπου ὑποτίθεται τεθειμένον. Τότε ὁ συνθέτων πρέπει νὰ λησμονήσῃ ἑαυτὸν, ἵνα ταῦτισθῇ μετὰ τοῦ ἡρώος του οὕτως, ὥστε νὰ παραστήσῃ, ὅσον οἶόν τε ἀκριβῶς, τὴν διάνοιαν αὐτοῦ, τὰ αἰσθήματα καὶ τὴν γλῶσσάν του. Πρέπει δὲ, ὅσον ἔνεστι, νὰ μιμῆται τὸ ὄφος του, ὥστε οἱ ἀκροώμενοι τὸν λόγον του νὰ φαντάζωνται τοῦτο. γ) Ἀπ' οὗ δὲ ἡ φαντασία καὶ ὁ νοῦς πληρωθῶσιν οὕτως ἐκ τῆς ὑποθέσεως, πρέπει πρὸ πάντων νὰ διατάξῃ ἀπάσας τὰς ἰδέας του, νὰ συλλάβῃ ὀρθὴν καὶ καθαρὸν σχέδιον, καὶ νὰ ζητήσῃ ἀκριβῆ λόγον τῆς σχέσεως ἀπάντων τῶν μερῶν πρὸς τὸν προτιθέμενον γενικὸν σκοπὸν. Διότι καὶ τοὶ οἱ λόγοι οὗτοι ὀλίγον ἐκτείνονται σχετικῶς πρὸς τοὺς πολιτικοὺς

καὶ θρησκευτικούς, πρέπει ὅμως νὰ γράφονται ἐμβριθῶς, εὐμε-
θῶς καὶ μετὰ πυρός.

Ἐὰν δὲ τὸ πραγματευόμενον εἶδος ᾖ κατ' ἀρέσκειαν, ἐκ
τῶν κατὰ φαντασίαν δηλαδὴ λαμβανομένων, πρέπει νὰ τηρῇται
τὸ πιθανόν, ἥτοι μηδὲν νὰ μὴ τίθεται ἐν τῷ λόγῳ ὅπερ δὲν
ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ ὑποτιθέμενον πλᾶσμα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ κατ' ἀ-
ρέσκειαν ἐκλέγων τὴν ὑπόθεσιν εἶναι κύριος αὐτῆς, καὶ δύναται
κατὰ τὸ δοκοῦν νὰ διαθέσῃ ἅπαντα τὰ μέρη, ἔτι μᾶλλον πρέπει
νὰ φυλάττῃ τοὺς κανόνας τῆς τέχνης, καὶ νὰ διεγείρῃ τὸ ἐνδια-
φέρον κατὰ βαθμοὺς ἐπιτηδεύει οἰκονομουμένους.

Ὡς πρὸς τὸ ὕψος, πρέπει νὰ δεικνύῃ τις εἰς τὰς μικρὰς ταύ-
τας συνθέσεις μεγάλην λεπτολογίαν καὶ αὐστηρότητα. Τὸ ἐλά-
χιστον ἀμάρτημα γίνεται πολὺ ἐπαισθητὸν, καὶ μετὰ μεγάλης
προσοχῆς πρέπει νὰ διορθώνηται, διότι διὰ τῆς αὐστηρότητος
ταύτης πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς δυνάμεθα νὰ ρθᾶσωμεν εἰς λεκτικὸν
καθαρόν, ὀρθὸν καὶ ἁρμονικόν. Ἀναντιρρήτως πρέπει ν' ἀποφεύ-
γωμεν τὸ ἐπιτετηδευμένον, τὸ παιδαριῶδες καὶ τὸ ὑπόκρινον κα-
τὰ τὸν Λογγίνον (Τμ. Γ', σ. 5), ἀλλὰ μεγάλην προσπάθειαν
καταβλητέον εἰς χρῆσιν ἀκριβοῶν καὶ καλῶς ἐκλελεγμένων λέ-
ξεων, καὶ εἰς καλὴν αὐτῶν σύνθεσιν.

Σημ. Εἰς ἀπόκτησιν ἐνεργητικῆς καὶ γλαφυρᾶς φράσεως, καὶ πλατυσμῶν
τῆς διανοίας διὰ τύπων καὶ εἰδῶν λεκτικοῦ ἐχόντων χάριν καὶ φυσικότητα,
ἃς ἐνθυμῶνται πρὸ πάντων οἱ νέοι τὰ τοῦ Βουλῶ «Πολλῆς ἐν τῷ γράφειν
ἀνάβαλλε τὸ ἔργον σου • ἀδιαλείπτως καθαρίζε καὶ πάλιν καθάριζε • ἐνίστα
πρόσθετε, συχνάκις ἡμῶς ἐξάλειψε. Ἐν πονήματι ἀμαρτημάτων γίμονται ὀλίγον
σημαίνουσιν εὐφυᾶ τινὰ τεμάχια τῆδε κακίαι φαινόμενα. Ἐκαστον ἔστω ἐν
τῷ ἁρμόζοντι τόπῳ ἢ δὲ ἀρχῇ καὶ τὸ τέλος ἃς ἀναλογῶσι πρὸς τὸ μέσον
ἅπαντα δὲ τὰ μέρη διὰ τῆς λεπτότητος τῆς τέχνης συννηρμοσμένα, ἃς ἀποτε-
λῶσιν ὁμοειδῆς τι ὅλον • μηδέποτε δὲ τῆς ὑποθέσεως ἀπομακρύνον, ἵνα διὰ
τινος λαμπρᾶς λέξεως καλλιπεῖς ἀναφανῇ.»

β'. Αἱ κυριώτεραι γραφαὶ συνθέσεις διὰ τοὺς
μαθητὰς τῶν κατωτέρων Τάξεων τῶν Γυμνα-
σίων καὶ τῆς ἀνωτέρας τῶν Ἑλλ. Σχολείων.

§. 148. α'. Τὰ μὲν ῥητορικὰ γυμνάσματα ἀνήκουσιν εἰς τοὺς
προβεβηκότας μαθητὰς τῶν Γυμνασίων τῆς ἀνωτάτης τάξεως,
τοὺς διδασκόμενους ἢ ἤδη διδασκομένους ῥητορικᾶς, καὶ εἰς τοὺς

τοῦ Πανεπιστημίου, τοὺς τῆς φιλοσοφικῆς Σχολῆς μάλιστα· αἱ δὲ περὶ ὧν ἤδη πρόκειται γραπταὶ συνθέσεις, εἰς τὰς κατωτέρως τῶν Γυμνασίων Τάξεις, τὰς μήπω διδασκείσας ῥητορικὴν, καὶ, κατὰ τὸ ἀπὸ 31 Αὐγούστου 1855 ἐντυπον Πρόγραμμα τοῦ ὑπουργείου, εἰς αὐτὴν τὴν τρίτην ἔτοι ἀνωτέραν Τάξιν τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων. Προσέτι τὰ μὲν ῥητορικὰ γυμνάσματα ὑπάγονται ὑπὸ τὴν ἀπαγγελτικὴν ῥητορείαν, αἱ δὲ προκείμεναι συνθέσεις ὑπὸ τὴν γραπτὴν ῥητορείαν. Ἀλλὰ διὰ τὴν ἐσωτερικὴν συνάφειαν καὶ ὡς ἔχοντα ἀνάλογον σκοπὸν ἀσκήσεως, πραγματεύμεθα ἐνταῦθα ἀμφοτέρω τὰ εἶδη τούτων τῶν γυμνασμάτων.

Β'. Παραλείποντες ἤδη, διὰ τὸ σύντομον, τὴν ἐκτενῆ περὶ διαφορῶν συνθέσεων θεωρίαν, διαιρουμένην εἰς ἔμμετρον καὶ πεζὴν, περιοριζόμεθα μόνον ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὰς μικρὰς συνθέσεις, εἰς ἃς ἀσκοῦνται μὲν κατὰ πρῶτον οἱ μαθηταὶ ἀπὸ τῆς ἀνωτάτης Τάξεως τῶν Ἑλλ. Σχολείων μέχρι τῆς Τρίτης τῶν Γυμνασίων, προηγούμεναι δὲ κατὰ τοῦτο τῶν ἀνωτέρω ῥητορικῶν γυμνασμάτων. Αἱ μικραὶ αὗται συνθέσεις εἶναι, α) περιγραφαί, β) διηγήσεις, καὶ γ) ἐπιστολαί.

α. Περιγραφή.

§ 149. Ἡ περιγραφή ἐν τῇ γραμματολογίᾳ δὲν περιορίζεται μόνον νὰ χαρακτηρίσῃ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀντικείμενον καὶ ν' ἀνακαλέσῃ ἀπάσας αὐτοῦ τὰς ιδιότητας· αὕτη παρίστησι τὴν εἰκόνα διὰ τοιούτου ζωηροῦ καὶ ἐμψύχου τρόπου, ὥστε νομίζει τις ὅτι ἰδίους ὀφθαλμοῖς τὸ βλέπει. Τὸ οὕτω περιγράφειν ὑποτίθησιν ἀκριβῆ τοῦ ἀντικειμένου ἀντίληψιν, ἐνδιάθετον εὐαισθησίαν καὶ ζωηράν καὶ δυνατὴν φαντασίαν. Περιγράφεται δὲ, α) ὁ χρόνος ἐν ᾧ ἐγένετό τι, ὅθεν ἡ *χρονογραφία*· β) ὁ τόπος ὅπου ἐγένετο, ὅθεν ἡ *τοπογραφία*· γ) τὸ γεγονός αὐτὸ, *γεγονοτολογία*· δ) οἱ ἐξωτερικοὶ χαρακτῆρες ἀνθρώπου ἢ ζώου, *προσωπογραφία*· ε) τὰ ἦθη, *ἠθογραφία*.

α. Ἡ μὲν *χρονογραφία* ἢ ἡ περιγραφή τοῦ χρόνου χαρακτηρίζει τὸν χρόνον ἢ τὸν καιρὸν τοῦ ἔτους, οἷον τὸ ἔαρ ἢ τὸν χειμῶνα, τὴν ἡμέραν ἢ τὴν νύκτα, τὴν ἀνατολὴν ἢ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, ὅτε συνέβη ἢ συμβαίνει τὸ προκείμενον γεγονός. Πλείστας τοιαύτας περιγραφὰς ἔχομεν ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων, καὶ μάλιστα τοῦ θεσπεσίου Ὁμήρου.

β. Ἡ δὲ *τοπογραφία* ἔτοι ἡ περιγραφή τοῦ τόπου συνίσταται

εἰς εἰκονικὴν ζωγραφίαν φυσικῆς τινος σκηνῆς ἢ ἔργου τῆς τέχνης· οἷον, πεδιάδος, κοιλάδος, λόφου, καταφύτου καὶ ὑπὸ βυακίων καταβρέχοντος τόπου, παραδείσου, ἀγροικίας, παλατίου, ναοῦ, ἐνδιατήματος, καὶ συντόμως, παντὸς τόπου ὅστις ἐγένετο ἢ γίνεται θεάτρον οἰουδῆποτε συμβεβηκτός.

γ'. Ἡ δὲ γεγονοτολογία ἤτοι ἡ δεῖξις ἢ ἀπόδειξις, περιγράφουσα αὐτὸ τὸ γεγονός, σκοπὸν ἔχει νὰ ἐκθέσῃ συμβεβηκὸς τι οἷον συνέβη. Καὶ γεγονός μὲν ἢ συμβεβηκὸς εἶναι αὐτὸ τὸ κατὰ προαίρεσιν ἢ αὐτομάτως ἐνεργούμενον ἢ γινόμενον· περιγραφή δὲ αὐτοῦ, ἢ ἐκθεσις τοῦ ἐνεργοῦντος προσώπου τῆς ἐνεργουμένης καὶ εἰς πέρας φερομένης πράξεως, τῆς αἰτίας, τοῦ τρόπου τῶν μέσων, τῶν ὀργάνων δι' ὧν ἡ πράξις ἐνεργήθη, προσέτι δὲ, ὡς ἡδὴ εἴρηται, καὶ ἡ τοῦ χρόνου καὶ τόπου. Οὕτω περιγράφονται ὑπὸ τε τῶν ἱστοριογράφων καὶ τῶν ποιητῶν μάχαι, ναυμαχίαι, ἀλώσεις πόλεων, τρικυμῖαι, πανηγύρεις, ἐγκληματικαὶ πράξεις κλ.

δ'. Ἡ δὲ προσωπογραφία περιγράφουσα τοὺς ἐξωτερικοὺς χαρακτῆρας, παρίστησι τὸ σχῆμα, τὴν τοῦ σώματος συμμετρίαν, στάσιν ἢ κίνησιν, καὶ μάλιστα τοὺς χαρακτῆρας τοῦ προσώπου ἀνθρώπου ἢ ζώου· οὕτω παρὰ ποιηταῖς περιγράφονται ὠραῖοι ἢ δυσειδεῖς ἄνδρες, ἢ γυναῖκες, οἷον ὁ Νάρκισσος, ὁ Ἀχιλλεὺς, ὁ Θερσίτης, ἡ Εἰλένη, ἡ Ἀρμίδα καὶ ἡ Κλορίνδα τοῦ Τάσσου, κλ.· ὁμοίως καὶ ζῶα, μάλιστα δὲ ἡ εἰκονογραφία τοῦ εὐγενοῦς ἵππου ἐξήσκησε τὸν κάλαμον καὶ ποιητῶν καὶ πεζογράφων, καὶ ἰδίως τοῦ Βιργιλίου καὶ Βουφῶνος.

Σημ. Ἰδοὺ πῶς ὁ Βουφῶν περιγράφει τὸ εὐγενὲς τοῦτο πλάσμα· « ἡ εὐγενεστέρη τοῦ ἀνθρώπου κατάνησις εἶναι ἡ τοῦ ὑπερφάνου καὶ θυμοειδοῦς ζῶου, ὅπερ συμμερίζεται μετ' αὐτοῦ καὶ τοὺς πόνους τοῦ πολέμου καὶ τὴν θόξαν τῶν μαχῶν. Ἀτρόμητος ὁ ἵππος ὡς ὁ δεσπότης του, βλέπει τὸν κίνδυνον καὶ τὸν καταφρονεῖ· ἐθίζει ἐν τῇ κλαγγῇ τῶν ὄπλων, τὴν ἀγαπᾷ, τὴν ζητεῖ, καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ πυρὸς ἐμψυχούται. Κοινωνεῖ τῶν διασκεδάσεών του· ἐν τῇ θήρᾳ, ἐν τῇ ἵπποδρομῇ, ἐν τῇ ἵπποδρομίᾳ ἀστράπτει, ἀκτινοβολεῖ. Πειθῆναι δὲ ὅσον καὶ ἀνδρείος, οὐδολως ἐν τῇ ἐξάφει του παραφέρεται, περιστέλλει δὲ τὰς κινήσεις του. Οὐ μόνον κλίνει ὑπὸ τὴν χεῖρα τοῦ ὄδηγοῦ του, ἀλλὰ καὶ συμβουλευέται τὰς ἐπιθυμίας του· ὑπακούων δὲ πάντοτε εἰς τὰς διδομένας ἐντυπώσεις, ὁρμᾷ, μετριάζει ἢ ἴσταται καὶ ἐνεργεῖ μόνον ἵνα εὐχαριστήσῃ. Εἶναι πλάσμα ἁρνούμενον τὴν ἰδίαν ὑπαρξιν ἵνα ζῇ διὰ τὴν θέλησιν ἄλλου, προλαμβάνον μάλιστα αὐτὴν· διὰ τῆς ἐτοιμότητος καὶ ἀκριβοῦς τῶν κινήσεών του, τὴν ἐκφράζει καὶ τὴν ἐκτελεῖ· αἰσθάνεται ὅσον τις

ἐπιθυμῇ, ἐνθιδεῖ ὅσον τις θελεῖ· παραδιδόμενον δὲ ἄνευ ἐπιφυλάξεως, οὐδὲν ἀρνείται, πανσθενεῖ, ὑπηρετεῖ, διακινδυνεύει καὶ ἀποθνήσκει ἵνα εὐπειθέστερον ἀναφανῇ. »

ε. Ἡ δὲ ἠθογραφία, περιγράφουσα τὰ ἥθη, συνίσταται εἰς τὸ παριστάνειν τὰς ἀρετὰς ἢ κακίας, τὰ προτερήματα ἢ τὰ ἐλαττώματα ἀνθρώπου τινός. Τοιοῦτοι μάλιστα εἶναι οἱ ἠθικοὶ χαρακτῆρες τοῦ Θεοφράστου. Αἱ δὲ ἀρεταὶ καὶ κακίαι καὶ τὰ ἥθη ἐν γένει δὲν γίνονται ἄλλως αἰσθητὰ καὶ καταληπτὰ ἡμῖν, εἰμὴ διὰ τῆς ὑπογραφῆς τῶν λόγων καὶ τῶν πράξεων τῶν ἠθογραφουμένων, ὥς ὁ Θεοφράστος δεικνύει· οἷον (Θεοφρ. ἠθικ. χαρακτ. περὶ Ἀναισθησίας, ΙΔ'), « ἔστι δὲ ἡ ἀναισθησία, ὥς ἐν ὄρω εἰπεῖν, βραδύτης ψυχῆς ἐν λόγοις καὶ πράξεσιν. » Ἐπειτα παρακκιῶν, φέρει διαφόρους χαρακτῆρας τοῦ ἀναισθητοῦ ἐκ πράξεων καὶ λόγων αὐτοῦ, ἐξ ὧν ὁ χαρακτῆρ αὐτοῦ καταφαίνεται. Ὁ ἱστορικὸς πολλάκις ἀναγκάζεται νὰ ἐξεικονίσῃ τὰ πρόσωπα ὧν τὰς πράξεις ἀνιστορεῖ, ἅτινα εἶχον μεγάλην ἐπὶ τῶν γεγονότων ἐπιρροήν. Ὁ μὲν ἱστορικὸς ὀφείλει εἰκονογραφεῖν κατὰ τὸ ἀληθές, ὁ δὲ ποιητὴς κατὰ τὸ καλόν, ὁ δὲ ῥήτωρ, ἀναγκάζομενος κατὰ τὸν σκοπὸν τοῦ ν' ἀναδεικνύῃ ἐπαινετὴν ἢ ἐπιψογον τὸ περὶ οὗ λαλεῖ πρόσωπον, παραβιάζει ὁπωσσοῦν τὸν χρωματισμὸν τῶν ἠθικῶν χαρακτῆρων κατὰ τὴν πρόθεσίν του. Πολύκις δὲ γίνεται καὶ παράθεσις τῆς εἰκόνης μεταξὺ δύο προσώπων, ὥς ἐν τοῖς βίοις ποιεῖ ὁ Πλούταρχος, καὶ τότε προκύπτει ὁ παραληλισμὸς ἢ ἡ σύγκρισις.

Σημ. Τὰ ἀνωτέρω εἶναι αἱ πέντε τοπηγορίαι ἧτοι οἱ πέντε τόποι ἢ πηγαί, ἐξ ὧν τὴν ὕλην τῶν περιγραφῶν ἀρπύμεθα. Ἄλλ' ἐπειδὴ πρὸς περιγραφὴν ἀπαιτοῦνται καὶ τινες ὁδηγίαι, διὰ τοῦτο ὑποβάλλομεν τὰ ἑξῆς ὡς γενικοὺς κανόνας τῶν περιγραφῶν. α) Εἰς καλὴν πράγματός τινος περιγραφὴν, πρέπει ἡ φαντασία νὰ λάβῃ ζωηρὰς ἐντυπώσεις. Προκειμένου δὲ περὶ ὕλικού τινος ἀντικειμένου, πρέπει νὰ τὸ παρατηρήσωμεν τοσοῦτον εὐκρινῶς, ὥς εἴητο ὑπὸ τοῦς ὀφθαλμοῦς ἡμῶν, νὰ τὸ παραστήσωμεν δι' ἀπάντων τῶν συνεοδούντων αὐτὸ κατὰ τὴν ἐν τῇ φύσει τάξιν. β) Ἐπὶ ἐξεικονίσεως ἀνθρώπου, εἰ μὲν θέλομεν νὰ περιορισθῶμεν εἰς περιγραφὴν τοῦ φυσικοῦ αὐτοῦ, οἷον τοῦ σχήματός του, τοῦ ἀναστήματος, τοῦ σχηματισμοῦ καὶ τῶν κινήσεων τοῦ σώματος, ἀρκεῖ ἀκριβῶς νὰ τὸν παρατηρήσωμεν καὶ νὰ διαγράψωμεν τὰ χαρακτηριστικά του· ἐὰν ὅμως θέλωμεν τὸ ἠθικόν του, ἧτοι νὰ διαγράψωμεν τὸν ἠθικὸν χαρακτῆρα του, τὴν φύσιν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ νοῦς του, καὶ ν' ἀναδείξωμεν ἀπάσας τὰς ἠθικὰς

καὶ νοεράς του ποιότητας πρέπει κατὰ βάθος νὰ τὸν σπουδάζωμεν ἐκ τῶν ἔργων καὶ τοῦ βίου του, καὶ νὰ χαρακτηρήσωμεν τὴν ἐπιστημότητά τοῦ στῆριζομένην ἐπὶ τῶν ἐξεχόντων χαρακτηριστικῶν, ἅτινα ἐκ τῶν ὁμοίων του τὸν διακρίνουσιν. Ἐν τοῖς μεγάλαις ἱστορικοῖς καὶ ποιηταῖς, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς παραλλήλοις βίοις τοῦ Πλουτάρχου πολλὰς ἡθογραφίας ἀπαντῶμεν. γ') Ἐν ταῖς περιγραφαῖς πρέπει μάλιστα ν' ἀποφεύγωμεν τὰς περιττὰς λεπτολογίας, περιοριζόμενοι εἰς μόνα τὰ οὐσιώδη περιστατικά, καὶ εἰς σύμμετρον συντομίαν, κατ' ἀναλογίαν τοῦ προτιθεμένου ἔργου ἢ ποιήματος. Καὶ ὁ μὲν ἱστορικός πρέπει νὰ ᾔηται συντομώτερος τοῦ ποιητοῦ· ὁ δὲ ποιητὴς δύναται μὲν νὰ ᾔηται πολυτελέστερος περὶ τοὺς κόσμους, οὐχὶ ὅμως ἵνα ἀσπεύῃ εἰς περιττὰς λεπτολογίας, ἀλλ' ἵνα πλουτίζῃ τὰς εἰκόνας του διὰ καινοφανῶν χρωμάτων. δ') Αἱ ἀντιθέσεις ἐν ταῖς περιγραφαῖς εἶναι ἀκένωτος πηγὴ καὶ στίλβουσαι ἀποχρώσεις, ὡς ἐν ταῖς ζωγραφίαις ἡ ἀντίθεσις τοῦ φωτός πρὸς τὴν σκιάν. Ἡ ἀντίθεσις, ἐπιθετικῶς ὑπολογιζομένη, ἀναδεικνύει εὐκρινῶς τὰ ἀντικείμενα, λαμπρῶς τὰ περιαναγαζοῦν καὶ ἀσυγχύτως εἰς τὸν νοῦν παρουσιάζει. Ἀντιθέτοντες ὅμως τὰς ἰδέας καὶ τὰς εἰκόνας, καὶ κάμνοντες, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ἀνάμιγμα τῆς σκιάς καὶ τῶν χρωμάτων, πρέπει πάντοτε νὰ φυλάττωμεν βαθμολογίαν, καὶ οὐδέποτε ἐξ ἐνός εἰς ἄλλο πρᾶγμα νὰ μεταβαίνομεν ἀποτόμως καὶ ἀνευ συνδέσεως. Οὐδὲν ἐν τῇ φύσει ὑπάρχει ἀπότομον ἢ μεμονωμένον· τὰ πάντα συνέχονται, συνδέονται, καὶ διατρέχουσι τὴν σειρὰν τῶν ὄντων καὶ τῶν τροποποιήσεών των δι' ἀνεπαισθήτου σχεδὸν τρόπου, διότι οἱ διέσεις αὐτῶν σοφῶς οἰκονομοῦνται. Ἡ ἁρμονία αὐτῶν συνίσταται ἐν τῇ ὁμοιότητι καὶ παντοδαπότητι ἄνευ βιαίας καὶ ἀποτόμου ἀνομοιότητος καὶ ἀντιθέσεως.

β'. Διήγησις.

§ 150. Ἡ διήγησις εἶναι ἀφήγησις συμβεβηκότος πλαστοῦ ἢ ἀληθοῦς. Διηγούμενοι γεγονός τι οἶον συνέβη, ἔχομεν τὴν *ἱστορικὴν διήγησιν*· ποιοῦντες δὲ ἀφήγησιν τινα κατὰ φαντασίαν, ἔχομεν τὴν *μυθώδη ἢ ποιητικὴν διήγησιν*. ἔαν δὲ τὸ εἶδος τῆς διηγέσεως δὲν ᾔηται σπουδαῖον, ἀποτελεῖται ἡ *ἀστεία διήγησις*. Διακρίνεται προσέτι καὶ ἡ *ῥητορικὴ διήγησις*, ἥτις σκοπεῖ νὰ στηρίξῃ γεγονός τι εἰς ἀπόδειξιν οἷας δήποτε προτάσεως· ἔχει ἐπομένως πάντοτε ἀποδεικτικὸν χαρακτῆρα. Περὶ μὲν τῆς ῥητορικῆς διηγέσεως ἐπραγματεύθημεν ἤδη ἐν τῇ ῥητορικῇ (§ 39 — § 41). λείπεται ἤδη νὰ διαλάβωμεν ἐνταῦθα, α) περὶ *ἱστορικῆς*, β) περὶ *ποιητικῆς* καὶ γ) περὶ *ἀστείας* διηγέσεως.

§ 151. Ἡ μὲν *ἱστορικὴ διήγησις* εἶναι ἀκριβὴς καὶ ἀληθής

ἐκθεσις πραγματικοῦ τινος γεγονότος. Πρώτη δὲ ἀξία τοῦ ιστορικοῦ εἶναι νὰ λέγῃ τὰ πράγματα ὡς συνέβησαν, ἄνευ προσθήκης, ἄνευ ἀφαιρέσεως, ἄνευ μεταποιήσεως, προτιμῶν πρὸ παντὸς νὰ ἦναι πιστὴς καὶ ἀκριβής. Πρὸς τοῦτο δὲ ἀπαιτεῖται· α') νὰ σπουδάζῃ κατὰ βάθος τὰ πράγματα, συμβουλευόμενος τὰ ὑπομνήματα καὶ ἅπαντα τὰ σύγχρονα ἔγγραφα. β') Νὰ προσοικειωθῇ μάλιστα κατὰ βάθος τὴν ιστορουμένην ἐποχὴν, νὰ καταλάβῃ καλῶς τὸν χαρακτήρα ἁπάντων τῶν ἐν τῇ σκηνῇ προσώπων, καὶ νὰ ἐμποιήτῃ ἐν τῇ ψυχῇ του ἀπάσας τὰς συγκινήσεις αἵτινες ἤθελον τὸν διαθέσει κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς ιστορουμένης πράξεως. γ') Πρέπει νὰ παριστάνῃ τὸ παρελθὸν δι' ἁπασῶν αὐτοῦ τῶν ἐμπνεύσεων καὶ κατανοήσῃ πρὸ πάντων τὸ ἐπιτόπιον χρῶμα, δηλαδὴ νὰ παριστάνῃ ἕκαστον ἔθνος διὰ τῶν ἰδίων χαρακτήρων καὶ ἡθῶν, ἀποδίδων τοῖς μὲν βαρβάροις τραχείας ἀποχρώσεις κατὰ τὸ ἐαυτῶν πνεῦμα, τοῖς δὲ πεπολιτισμένοις γλυκεῖς καὶ λεπτὰς τρόπους. δ') Μετὰ τὴν πολυμάθειαν ἐκ τῶν ἀνωτέρω πρέπει ὁ ἱστορὸς νὰ συλλέγῃ καὶ ἰδίας πληροφορίας, καὶ νὰ κάμῃ σπουδαίας ἐρεῦνας· ταῦτα πάντα δὲ νὰ περιλαμβάνῃ ἢ φαντασία, καὶ δι' εὐφροδουδὸς λεκτικοῦ νὰ ἐκφράξῃ, δίδουσα αὐτοῖς ὅσα, σάρκας, χρώματα καὶ νεαρὰν ζωὴν, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἀρχαίων.

§. 152. α'. Ἡ δὲ μυθώδης ἢ ποιητικὴ διήγησις εἶναι ἀφήγησις γεγονότων πλαστῶν μὲν, ἀλλὰ πιθανῶν. Ἡ ποιητικὴ διήγησις δὲν ὑποδουλοῦται, ὡς ἡ ἱστορικὴ, εἰς τὸ πραγματικὸν τῶν διηγουμένων· αὕτη εἶναι ἔργον τῆς φαντασίας· ἀλλὰ δὲν εἶναι διὰ τοῦτο παντὸς κανόνος ἀπηλλαγμένη. Πρέπει καὶ αὕτη ἀπαραιτήτως νὰ ἔχῃ πιθανότητα, συντομίαν ἐνδιάφορον καὶ ἡδύτητα.

β'. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἄλλων παραπέμπομεν εἰς ὅσα περὶ διηγήσεως διελάβομεν ἤδη (§. 39), περὶ δὲ ἐνδιαφόρου, εἰς συμπλήρωσιν τῶν ἐκεῖ εἰρημένων, παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς. Τὸ ἐνδιάφορον πρέπει νὰ προχωρῇ πάντοτε καὶ αὐξήσιν, δηλαδὴ ὁ ἀναγνώστης, καθ' ὅσον ἐν τῇ διηγέσει προβαίνει, πρέπει νὰ αἰσθάνηται ἰσχυροτέραν ἡδονὴν, καὶ νὰ προσηλούται ἔτι μᾶλλον εἰς τὰ διηγούμενα. Τὸ εὐάρεστον τοῦτο ἀποτέλεσμα προκύπτει ἐκ τῆς ἐκλογῆς καὶ ἐκ τῆς οἰκονομίας τῶν ἰδεῶν.

Ἡ μὲν ἐκλογή γίνεται, ἐὰν ἀπορρίπτωμεν ἐκείνας τὰς ἰδέας, αἵτινες δὲν εἰν' ἐπιδεκτικαὶ καλλιλογικῆς ἀναπτύξεως, καὶ κρατῶμεν τὰς μὴ κοινὰς μηδὲ τετριμμένας. Ἐὰν δὲ ἦναι λίαν συμπελεγμένα τὰ γεγονότα, πρέπει νὰ τ' ἀπλοποιῶμεν ἀπομακρύνον-

τες ἅπαντα τ' ἀνωφελῆ καὶ παρεμπιπτόντα, προσηλούμενοι εἰς μόνα τὰ γενικὰ γεγονότα τὰ ὡς βάσις τῆς πράξεως χρησιμεύοντα. Διηγούμενοι δὲ ἕκονόν τι γεγονός, πρέπει νὰ τὸ πλουτίζωμεν διὰ πολλῶν καὶ παντοδαπῶν παρεμπιπτόντων, καὶ νὰ κρύπτωμεν οὕτω τὴν στείρωσιν τοῦ δι' εὐχρέσεων καὶ εὐφυδῶν πλασμάτων.

Ἡ οἰκονομία δὲ συνίσταται εἰς τὴν ἀρμοδιωτέραν τῶν ἰδεῶν τάξιν, ἵνα καθιστῶμεν ἐνδιαφέροντα ἅπαντα τὰ εἰς τὴν διήγησιν εἰσερχόμενα. Ἡ δὲ οἰκονομία περιλαμβάνει τὴν ἐκθεσιν, τὴν δέσιν καὶ τὴν λύσιν.

Ἡ μὲν ἐκθεσις ἐν τῇ διήγησει προπαρασκευάζει τὰ πνεύματα εἰς τὰ διηγηθητέμενα. Ποιεῖ λοιπὸν γνωστὰ τὸν τόπον τῆς σκηνῆς, τὸν χαρακτήρα τῶν προσώπων καὶ τὰ προηγούμενα τῆς πράξεως, ἐὰν συντελῶσιν εἰς κατὰληψιν αὐτῆς. Πρωτίστη τῆς ἐκθέσεως ἀρετὴ εἶναι ἡ σαφήνεια καὶ ἡ ἀπλότης. Ἄς μὴ ἀρχώμεθα τῆς διηγήσεως ἀπὸ τῶν ἀπωτάτων, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου ἢ τοῦ κατακλυσμοῦ, ἢ ἀπὸ τοῦ ὡς τῆς Αἰῆδας ἵνα εἰς τὴν μῆνιν τοῦ Ἀχιλλέως φθάσωμεν.

Ἡ δὲ δέσις τῆς διηγήσεως εἶναι ἡ τέχνη τοῦ διατιθέναι ἅπαντα τὰ μέρη οὕτως, ὥστε τὸ πνεῦμα παρακολουθεῖ διὰ τῆς ζωηροτέρας προσηλώσεως, μὴ γνωρίζον ἀκριβῶς τὴν τύχην εἰς ἣν μέλλουσι περιπεσεῖν τὰ διάφορα πρόσωπα ἢ συμπλοκὴ αὕτη ἁπάντων τῶν παρεμπιπτόντων ἀποτελεῖ τὸ σῶμα τῆς διηγήσεως.

Ἡ δὲ λύσις εἶναι τὸ τέλος τῆς πράξεως. Πρέπει οὕτω νὰ οἰκονομῇται, ὥστε νὰ προκύπτῃ ἐκ τῶν προηγούμενων, καὶ νὰ ᾔῃαι φυσικὴ συνέπεια τῆς διηγήσεως. Ἀλλὰ δὲν πρέπει προῶς νὰ προαποκαλύπτηται, διότι τότε μηδενίζεται τὸ ἐνδιάφορον, τὰ δὲ μετὰ ταῦτα ἐπιφερόμενα εἶναι προφανῶς περιττὰ καὶ ὀχληρά.

γ'. Τὴν ἡδύτητα ἐβεωρήσαμεν (§ 39, 4) μετὰ τοῦ ἐνδιαφέροντος. Ἵνα δὲ ἡδύνη ὁ ποιητῆς, μεταχειρίζεται ὅλον τὸν πλοῦτον τῆς γλώσσης, ποικίλλων τοῦτον καὶ φέρων εἰς ἀναλογίαν πρὸς τὸν χαρακτήρα ἁπασῶν τῶν ἐκφραστέων ἰδεῶν. Ὅτε μὲν γίνεται ἀπλοῦς, ὅτε δὲ σφοδρὸς, ὅτε δὲ λαμπρὸς καὶ μεγαλοπρεπής. Εὐαρεστεῖ δὲ συνάμα τὸν νοῦν, τὴν καρδίαν, τὴν φαντασίαν καὶ τὰς αἰσθήσεις, καὶ λαλεῖ πρὸς ἁπάσας τὰς ψυχικὰς δυνάμεις καλλύνων καὶ ἅπαντα κοσμῶν διὰ τῆς λαμπρᾶς γραφίδος τοῦ. Αἱ εὐγενεῖς καὶ τολμηραὶ ἰδέαι, αἱ συγκρίσεις, αἱ μεταφοραὶ, καὶ συντόμως ἅπαντα τὰ τῆς γλώσσης κοσμήματα ἀνυψοῦσι τὸ λεκτικόν του, καὶ ὡς ἐμπνευσμένον ἀναδεικνύουσιν, ὅπερ εἶναι ψυχὴ τῆς ποιήσεως.

δ'. Ὡς πρὸς τὴν πιθανότητα δὲ, πρὸς τοῖς ἀλλαχοῦ (§ 39, 2)

εἰρημένους, παρατηρητέον ὅτι, ἐὰν ἡ πραγματευομένη ὑπόθεσις ἐλήφθη ἐκ τῆς μυθολογίας, ἢ τῆς ἱστορίας ἢ ἐκ παραδόσεως, πρέπει νὰ δίδεται εἰς ἅπαντα τὰ δρῶντα πρόσωπα ὁ κατὰ τὴν μυθολογίαν, ἢ τὴν ἱστορίαν ἢ τὴν παράδοσιν ἀποδιδόμενος χαρακτήρ. Πρέπει προσέτι ἐν τῇ ποιητικῇ, ὡς καὶ ἐν τῇ ἱστορικῇ διηγήσει, νὰ διατηρῶνται τὰ ἐπιτόπια χρήματα, ἥτοι τὰ οἰκεία, ἧγουν ζωγραφεῖν ἕκαστον κατὰ τοὺς οἰκείους χαρακτήρας ὡς πρὸς τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἐζησε, καὶ ὡς πρὸς τὸ ἔθνος εἰς ὃ ἀνήκει.

§. 153. Ἡ δὲ ἀστεία διήγησις πρέπει νὰ ᾔηται πνευματώδης, ζωηρά καὶ εὐπετής ἢ ἐλαφρά. Ἀπαιτεῖ δὲ μεγάλην εὐκολίαν καὶ εὐστροφίαν λεκτικοῦ, σκέψεις εὐφρεῖς, χαρακτηριστικὰ ἐπιτυχεῖ· καὶ ὀξεῖς, μεγάλην πρωτοτυπίαν ἐν τοῖς προσώποις καὶ ἐν τῇ γενικῇ οἰκονομίᾳ τῆς πράξεως.

γ'. Ἐπιστολή.

§. 154. Ἐπιστολὴ εἶναι συναναστροφή διὰ γραμμάτων μεταξὺ ἀπόντων. Δι' ἐπιστολῶν δύναται τις πραγματευθῆναι πᾶσαν ὑπόθεσιν· διότι ἐπιστολὴ εἶναι συναναστροφή, ἡ δὲ συναναστροφή ἐκτείνεται εἰς πᾶσαν ὑπόθεσιν. Δι' ἐπιστολῶν δύναται τις πραγματευθῆναι καὶ πολιτικὰς, καὶ φιλοσοφικὰς καὶ φιλολογικὰς ὑποθέσεις· ἀλλ' ἐνταῦθα περιοριζόμεθα εἰς τὰς κυριολεκτούμενας ἐπιστολάς τοῦ κοινοῦ βίου. Ἡ κυρίως ἐπιστολὴ στρέφεται περὶ ὑποθέσεις περὶ ὧν γίνεται λόγος κατὰ τὴν χρῆσιν τοῦ συνήθους βίου. Θέλομεν δὲ διαλάβει ἐνταῦθα, α) περὶ τοῦ ἐπιστολικοῦ χαρακτήρος ἐν γένει, καὶ β') περὶ διαφόρων εἰδῶν ἐπιστολῶν.

α'. Ἐπιστολικὸς χαρακτήρ ἐν γένει.

§. 155. Ἡ ἐπιστολὴ πρέπει νὰ ἔχῃ χαρακτηριστικὰ συναναστροφῆς καλῶς γινομένης. Διὰ τοῦτο τὸ ἐπιστολικὸν ὕψος πρέπει νὰ ᾔηται ἀπλοῦν, φυσικόν, εὐκόλον καὶ πρέπον.

Καὶ ἀπλοῦν μὲν θέλει εἶναι τὸ ὕψος, ἐὰν γράφῃ τις ὡς λαλεῖ· ἢ, γράφων, μόνιμον σκοπὸν προτίθεται τὴν σαφῆ τῶν ἐννοιῶν του παράστασιν. Θέλει δὲ εἶναι φυσικόν, ἐὰν ἀποφεύγῃ τὰ ἐπιτετηδευμένα καὶ ἐσπουδασμένα. Θέλει δὲ εἶναι εὐκόλον, ἐὰν ὁμοίως ἀποφεύγῃ τις πᾶν ὅ,τι δεικνύει προσπάθειαν καὶ στενοχωρίαν. Τέλος δὲ πρέπον θέλει εἶναι, ἐὰν καλῶς λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν ὅποιος εἶναι αὐτὸς ὁ γράφων καὶ ὅποια καθήκοντα ἢ σχέσεις μὲς συνδέουσι πρὸς τὸν μέλλοντα γράφειν. Ὁ ὑφιστάμενος ἢ ὑποδεέ-

στερος· πρέπει πάντοτε νὰ γράφῃ μετὰ σεβασμοῦ πρὸς τὸν προϋστάμενον ἢ ἀνώτερον. Ἀλλ' ἡ ὑπόκλησις αὕτη πρέπει νὰ συνοδεύηται μετὰ σεβασμοῦ πρὸς τὸν ἴδιον ἑαυτὸν· διότι οὕτω διατηρῶν τὸ εὐγενὲς αἰσθημα τῆς προσωπικῆς τοῦ ἀξίως, δύναται νὰ ᾔῃαι ὑποκλινῆς ἀνευ χυμερπείας. Ὁ δὲ προϋστάμενος ἢ ἀνώτερος πρέπει ἀμοιβαίως νὰ δεικνύῃ ὑπόληψιν καὶ ἀγαθότητα διὰ τὸν ὑφ' ἑαυτὸν· ὅσω δὲ μᾶλλον ὑπερέχει, τοσούτω πλέον ὀφείλει νὰ προσέχῃ ἵνα μὴ γίνηται ἐπαισθητὸς ὁ ὄγκος τῆς ὑπεροχῆς του. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ ἀγάπη δὲν ἐλαττώνει τὸ σεβας, ἀπεναντίας τὸ ἐνισχύει, μεταβάλλουσα αὐτὸ εἰς ἐσωτερικῆς πεποιθήσεως εἰλικρινὲς αἰσθημα καὶ τιμὴν.

Μεταξὺ δὲ φίλων πρέπει νὰ ἐπικρατῇ ἡ μεγαλειότερα εἰλικρίνεια καὶ ἀνεπιφύλακτος καρδίας ἀνοιξίς καὶ ἐκχυσις. Ἡ καρδιά ἃς ὑπαγορεύῃ τὰ γραφόμενα, οἱ δὲ ὑπολογισμοὶ τοῦ λόγου ἃς μὴ ψυχραίνωσι τὴν ἐγκάρδιον ταύτην ἐκχυσιν. Πάντοτε ὅμως πρέπει νὰ σταθμίζωμεν τὰς λέξεις, καὶ νὰ φυλάττωμεν αὐστηροτάτην κοσμιότητα, διότι ἡ ἀμοιβαία τὴν εὐπρεπείας τήρησις ὑποτρέπει τὴν φιλίαν. Ἡ ἀμοιβαία τιμὴ αὐξάνει τὴν ἀμοιβαίαν ὑπόληψιν, αἱ δὲ ἀνακοινώσεις ὅσω καθαρώτεραι εἶναι, τοσούτω ἐγκαρδιώτεραι γίνονται.

Ἀπόφευγε ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς πᾶν ὅ,τι ὄζει ἐπεξεργασίας καὶ σπουδῆς. Ἡ ἄκρα λεπτότης ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν λέξεων, τὸ στρογγύλλεσμα τῶν περιόδων, ἡ ἐπιτετηδευμένη παράθεσις τῶν λέξεων, πολυάριθμα καὶ οἰδαίνοντα σχήματα, ταῦτα πάντα δεικνύουσι παιδαριώδη σχολαστικότητα καὶ ἐλέγχουσιν ἀκρισίαν κατὰ τοῦ ἐπιτηδεύοντος τὴν χοῦρὴν των. Δύναται τις, ὥς ἐν τῇ συναναστροφῇ, νὰ δείξῃ πνεῦμα καὶ ἐπιστολογραφῶν· ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦτο πρέπει νὰ ᾔῃαι φυσικὸν καὶ ἄετον· πρέπει ὥς ἀπὸ πηγῆς νὰ ῥέῃ, καὶ ἐκ τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς νὰ γεννᾶται. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ θέλῃ τις ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς νὰ φαίνηται πνευματικώδης, ἐὰν φύσει τοιοῦτος δὲν ᾔῃαι· φυσικὸν δῶρον τὸ πνεῦμα, ὥς τὸ κάλλος, ἀπαρασκευάστως ἐμφανίζεται, αὐτομάτως παρουσιάζεται, ἀγλαίζει τὸν ἔχοντα καὶ εὐαρεστεῖ πάντας· ἀλλ' ὁ στερούμενος τούτου, ἃς μὴ τὸ ἐπιτηδεύηται, διότι καταγέλαστος καὶ ψυχρὸς συνάμα γίνεται.

Οἱ νέοι ἃς διορθώσωσι ἐπιμελῶς τὰς ἐπιστολάς των ἕως οὗ διὰ τῆς ἑξέως ἀποκτήσωσι τὴν εὐκολίαν τοῦ γράφειν καθαρῶς καὶ μετὰ χάριτος, καὶ μέχρις οὗ φθάσωσι ν' ἀποφεύγωσι τὰ παχυλὰ περὶ τὴν γλῶσσαν ἀμαρτήματα, αἵνα ἡμελημένην ἀνατροφὴν ἐξελέγχουσι καὶ οὐχὶ καλὴν ἰδέαν διὰ τὸν γράφοντα.

β'. Διάφορα εἶδη ἐπιστολῶν.

§. 156. Αἱ ἐπιστολαὶ στρέφονται εἰς τσαῦτα πολυειδῆ ἀντικείμενα, ὥστε ἀδύνατον νὰ δοθῶσι κανόνες καὶ παραδείγματα δι' ἅπαντα τὰ εἶδη. Βραχύτατα ὅμως θέλομεν διαλάβει τινὰ δι' ἐκείνα τὰ εἶδη τῶν ἐπιστολῶν, ἅτινα συχνότερον παρουσιάζονται εἰς τὸν συνήθη κοινὸν βίον.

Αἱ ἐπιστολαὶ τῶν κοινῶν ὑποθέσεων καὶ αἱ ἐμπορικαὶ πρέπει σαφέστατα νὰ λέγωσι τὸ περὶ οὗ πρόκειται, καὶ οὐδὲν πλέον. Τὸ ὕψος τῶν ἔστω ἀπλούστατον καὶ ἀκριβέστατον. Μικρὴν ἐντεῦθεν ἔμφασις πνεύματος καὶ χαριεντισμῶν. Ἄς εἰσέρχωνται εἰς τὴν ὑπόθεσιν ἄνευ προσιμίου, καὶ ἄς μεταβαίνωσιν ἐξ ἑνὸς εἰς ἄλλον ἄρθρον ἄνευ συνδετικῶν.

Μᾶλλον πρέπει ν' ἀσχοληταί τις περὶ τῶν πραγμάτων ἢ περὶ τοῦ τρόπου τοῦ ἐκφράζειν οὐτά. Ὡσαύτως ὅμως μετὰ μεγάλης προσοχῆς πρέπει ν' ἀποβρίπτωμεν τοὺς ἀλλοκότους σχηματισμοὺς, καὶ τὰς βραδύρους καὶ σολοίκους ἐκφράσεις συχνάκις ἀπαντωμένας ἐν τῇ τῶν ἐμπόρων ἀλληλογραφίᾳ οἷον, « ἔλαβον τὸ γράμμα σας μέσσω Κορφοῦ, ἢ, περὶ βία Τερχέστης ἀναγινώσκοντας αὐτὸ, ἦλθεν ὁ φίλος κ.λ »

Αἱ δὲ αἰτητικαὶ ἐπιστολαὶ δὲν ἔχουσιν ἄλλου κανόνα ἢ τοῦς ὑπὸ τῶν περιστάσεων διαγραφόμενους. Ἄς λαμβάνωμεν δὲ ὑπ' ὄψιν, Τί αἰτούμεν, καὶ παρὰ τίνοι; Τὸ ὕψος καὶ ὁ τρόπος πρέπει νὰ κανονίζονται κατὰ τὸν χαρακτῆρα τοῦ πρὸς ὃν γράφομεν. Ἐάν δὲ τὸ αἰτούμενον ᾔηναι εὐαπόκτητον, δὲν πρέπει νὰ ἐμμέλωμεν ὡς εἰ ἔπρεπε νὰ ὑπερνηκθῶσι πολλὰ κωλύματα. Ἐνίοτε ἐπιτυχάνομεν ἐπαινοῦντες μετὰ λεπτότητος, περιποιούμενοι τὴν ματαιότητα τῆς φιλαυτίας· ἄλλοτε δὲ περσιάνοντες τὴν σπουδαιότητα τῆς αἰτουμένης χάριτος, καὶ ἢν θέλομεν σώζει εὐγνωμοσύνην. Ἐπαναλαμβάνομεν δὲ, ὅτι πρέπει καλῶς νὰ διαγινώσκωμεν τὸν χαρακτῆρα τοῦ πρὸς ὃν γράφομεν.

Αἱ δὲ εὐχαριστήριαι ἐπιστολαὶ, ὡς ἡ εὐγνωμοσύνη, εἶναι καθήκον τοῦ εὐεργετηθέντος. Ἐκ μὲν τῆς φύσεως τῆς ληθθείσης χάριτος ἐξαρτᾶται νὰ προσδιορισθῇ ὁ βαθμὸς τοῦ αἰσθήματος, ἐκ δὲ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ εὐεργέτου νὰ κανονισθῇ ἡ ἐκφρασις, ἥτις πρέπει νὰ ᾔηναι εὐλαβῆς ἄνευ ἐξευτελισμοῦ, θεραπευτικῆ ἄν εὐχαρμοπείας.

Αἱ δὲ πρὸς ἀνώτερον ἢ ἴσον συγχαρητήριαι ἢ συγχαρητικαὶ ἐπιστολαὶ ἀπαιτοῦσι περισσοτέραν ἐπιδειξιότητα, ἵνα καινοπρεπῶς πῶς ἐκφράζωσι τοὺς τετριμμένους τούτους κοινούς τόπους, δηλαδὴ

τὴν ἀξίαν τοῦ προσώπου, τὴν εἰς αὐτὸν ἀποδοθεῖσαν δικαιοσύνην, τὰς διὰ τὸ μέλλον προεχόμενας ἐλπίδας, καὶ τὸ ὅτι ἐνδιαφέρονται ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἐὰν αἱ ἐπιστολαὶ αὗται δὲν θέλωσιν ἔχει ἄλλην τινὰ ἀξίαν, θέλουσιν ὅμως ἔχει τὴν βραχυλογίαν.

Αἱ δὲ πρὸς παραμυθίαν γραφόμεναι παραμυθητικαὶ ἢ παρηγορητικαὶ ἢ συλλυπητικαὶ ἐπιστολαὶ ἀπαιτοῦντι ὕψος βαρὺ καὶ σεμνὸν καὶ ρυθμὸν ἀνάλογον πρὸς τὸν ἔχοντα τὸ πένθος. Ἀρμοδιώταται ἐνταῦθα εἶναι σκέψεις τινὲς θρησκευτικαὶ περὶ εὐσεβείας. Ὑπάρχουσι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ δοκιμασίαι τινὲς καὶ περιπέτειαι αἵτινες καταβάλλουσι τὸν ὑπερήφανον λόγον ἐφ' ᾧ τοσοῦτον ἐναθρονομέσθαι ἐπὶ ταύταις ὅμως μόνῃ ἢ φιλάνθρωπος καὶ παραμυθητικὴ θρησκεία δύναται νὰ θέσῃ βάλαμον εἰς τὰς πληγὰς μας, νὰ ζωογονήσῃ τὰς καταβεβλημένας δυνάμεις μας, καὶ ν' ἀναπτέρωσῃ τὰς ἐλπίδας μας διὰ τοῦ θειοτάτου τῆς μελλούσης ζωῆς δόγματος.

Ἄλλ' αὐτὰς ταύτας τὰς φιλοφρονητικὰς ἢ συλλυπητικὰς ἐπιστολάς εὐκόλως θέλωμεν συντάττει, ἐὰν πρὸς φίλον γράφωμεν· διότι τότε πραγματικῶς συγκαίρομεν ἢ συλλυπούμεθα μετ' αὐτοῦ· τότε μόνον τὸ αἶσθημα λαλεῖ, καὶ ἡ φωνὴ του εἶναι ἡ ὀρθότερα.

Ὑπάρχουσι δὲ καὶ συστατικαὶ ἐπιστολαί, δι' ὧν ὑπὲρ ρτινὸς αἰτοῦμέν τι· καὶ εὐχετικαὶ ἢ εὐχετήριοι διὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔτους ἢ διὰ τὸ εἰς ἔτη πολλὰ τοῦ ὀνόματος, αἵτινες πρέπει νὰ ᾔναι ἀπλούστατοι καὶ συντομώτατοι· καὶ ἐπιπληκτικαὶ, ἀπαιτοῦσαι ὅμως μεγάλην προφύλαξιν, μήπως εἰς φανεράν βῆξιν μᾶς φέρωσι· καὶ δικαιολογητικαί, αἵτινες θέλουσι μὲν ἐνίοτε ἐλαφρὰν τινα περὶ τοῦ πράγματος ἐξέτασιν, ἐξήγησιν δηλαδὴ ἀρμοδίαν ἵνα τὸ σμικρύνωσι, καὶ προσφυγὴν ὅτι κατεβλήθη ἡ δυνατὴ προσοχὴ καὶ προσπάθεια, καὶ ὁμολογίαν περὶ σεβασμοῦ καὶ ἀφοσιώσεως· ἀλλὰ καὶ ἐνίοτε ἀπαιτεῖται ἐλλεικρινὴς ὁμολογία τοῦ σφάλματος, εἰ τοιοῦτόν τι συνέβη, καὶ ζωηρὰς λύπης ἔκφρασις ὅτι δυστηρέστητέ τις, καὶ κήρυξις ἐπιθυμίας διὰ τὴν ἀνάγκησιν τῆς ἀπολεσθείσης εὐνοίας.

Ἀπάντησιν δὲ ποιοῦσα ἡ ἐπιστολὴ, πρέπει, κατὰ τε τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος, νὰ ᾔναι ἀνάλογος τῆς προκαλούσης τὴν ἀπάντησιν ἐπιστολῆς· διότι εἶναι συνέχεια τῆς διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἀρξαμένης συνεντεύξεως.

Ἡ δὲ περὶ τοῦς τίτλους ἤτοι περὶ τὰς προσηρήσεις καὶ περὶ τὰς υπογραφὰς τῶν ἐπιστολῶν συνήθως προσαγορευτικὴ ἐθιμοταξία καὶ τὸ τυπολόγιον (cerémonial) δὲν ἀνήκει ἐνταῦθα· αὕτη εἶναι ἔργον τῆς συνήθειας καὶ οὐχὶ τῶν παραγγελμάτων τῆς γραμματολογίας.

Σημ. α. Συγγραφείς ἐπιστολῶν μνημονεύονται διάφοροι οἶον παρ' Ἑλλήσι μὲν Δημόκριτος, Ἡράκλειτος, Ἱπποκράτης, Εὐριπίδης, Ἰσοκράτης, Δημοσθένης, Αἰσχίνης, Πλάτων, Ἀριστοτέλης, Διογένης, Κράτης, Μέγας Βασίλειος, Συνέσιος καὶ τινες ἄλλοι· παρὰ δὲ Ῥωμαίοις, ὁ Κικέρων μάλιστα καὶ Πλίνιος ὁ νεώτερος. Ὁ Κικέρων ἀφῆκεν ὑπὲρ τὰς τρεῖς χιλιάδας ἐπιστολῶν τοῦ οἰκειακοῦ εἶδους, περιέργους διὰ τε τὴν καλλονὴν τοῦ ὕφους, τὴν σπουδαιότητα τῆς ὕλης, καὶ τὴν εὐγένειαν τῶν αἰσθημάτων. Αἱ τοῦ Πλινίου δὲν ἔχουσι τὴν αὐτὴν ἄξιαν, ὥς ἤττον φυσικαί, ἔξουσιν ἐπιτηδεύσεως καὶ σπουδῆς. Παρὰ δὲ τοῖς Γάλλοις διακρίνονται, ἐκτός τινων ἄλλων, ὥς ἐπιστολογράφοι ὁ Βοσσουέτος, ὁ Ῥακίνας, ὁ Φενελὼν καὶ ἐν γένει ἅπαντες οἱ μεγάλοι ἄνδρες ἐπὶ τοῦ αἵματος Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'. Ὁ Βολταῖρος εἰν' εὐφρεστάτος καὶ πνευματώδιστος, ἐκπίπτει ὅμως ἐνίοτε διὰ τὴν μὴ προσήκουσαν πρὸς τὴν θρησκείαν εὐλάβειαν. Ἀλλ' ἡ Κυρία Σευιγνὴ κατέχει τὴν πρώτην ἐπὶ τῆς ἐπιστολογραφίας θέσιν, καὶ ἀπθανατίσθη διὰ τοῦτο. Ἐν δὲ τῇ καθομιλουμένη ἐξεδῶθη ἐσχάτως (Ἐν Ἀθήναις, 1856, ἐκ τῆς τυπογραφίας Δ. Κορομηλῆ) καλὸν Ἐπιστολάριον ὑπὸ Γρ. Παλαιολόγου.

Σημ. β. Τὰ ἀνωτέρω (§ 147—156) περὶ ῥητορικῶν γυμνασμάτων καὶ γραπτῶν συνθέσεων οἱ ἀρμόδιοι καθογεῖται καὶ διδάσκαλοι θέλουσιν ἐρμηνεύει, ἐφαρμόζει καὶ ῥυθμίζει κατὰ τὸ δέον πρὸς τοὺς ἐκπαιδευμένους μαθητὰς, ἀπὸ τῆς ἀνωτέρας τάξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου μέχρι τῆς ἀνωτάτης τοῦ Γυμνασίου, ἀναλόγως τῆς ἡλικίας, τῆς καταστάσεως καὶ τῆς δυνάμεως αὐτῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ Στρατιωτικῆς Ῥητορείας.

§ 157. Ἡ στρατιωτικὴ ῥητορεία στρέφεται περὶ τὰς ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ πρὸς τοὺς στρατιώτας ἐκφωνουμένας δημηγορίας ἢ στρατηγορίας, ἵνα διεγερθῇ ἡ κορυφαία ἢ ἀνδρεία τῶν στρατιωτῶν του.

Ἡ Συνήθεια αὕτη τοῦ δημηγορεῖν πρὸ τῆς συγκροτήσεως τῆς μάχης ἦν συνηγορία παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ἐκ τῆς ἀρχαίας ἱστορίας μανθάνομεν, ὅτι οἱ Ἑβραῖοι, οἱ Ἕλληνες, οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἐν γένει ἅπαντα τα ἔθνη μετεχειρίζοντο τοιαύτας δημηγορίας. Περὶ δὲ τοῖς νεωτέροις, ἀντὶ τῶν δημηγοριῶν, εἰσῆχθησαν προκηρύξεις διανεμόμεναι ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ εἰς ἅπαντα τὸν στρατόν. Ἀλλ' ὁ χαρακτήρ ἀπάντων τούτων τῶν λόγων εἶναι ὁ αὐτός. Πρέπει νὰ ᾖναι σύντομοι, ζωηροὶ, πυρῶδεις, ἐνθουσιαστικοί· ἡλεκτρίζοντες δὲ τὴν

ἀνδρίαν τῶν στρατιωτῶν, ἐνθουσιάζουσιν αὐτοὺς διὰ τῶν μεγάλων αἰσθημάτων τῆς δόξης καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ.

Οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοὶ, ἐν μέσῳ τῆς διηγήσεως τῶν συμβάντων, παρενέβαλλον τοιαύτας δημηγορίας, ὡς πληροφοροῦμεθα παρὰ τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Ξενοφῶντος, τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ Τίτου Λιβίου, καὶ πολλῶν ἄλλων. Ἀλλ' οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ δὲν ἐφύλαξαν τὴν συνήθειαν ταύτην, ἵνα ἐν μέσῳ τῆς διηγήσεως ἀναμειγνύωσι τοιαύτας ἐκτεταμένους δημηγορίας· ἄλλως τε ἐπὶ τοῦ μεσαιῶνος δὲν συνειθίζετο νὰ δημηγορῶσι πρὸ τῆς μάχης. Ὅτι πρὸ τοῦ Ἑρρίκου Δ' διετήρησε σχεδὸν ἡ ἱστορία εἶναι ἀποφθέγματα ἢ λόγια ἢ λέξεις ζωηραὶ καὶ θερμαί, ὡς ἐνέπνεον τὸ αἶσθημα τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἀνδρείας. Εἶναι δὲ σημειωτέον, ὅτι ἅπαντα τὰ καλὰ ταῦτα ἀποφθέγματα ὑπηγορεύοντο ὑπὸ τοῦ ἱπποτικοῦ πνεύματος, ὅπερ διὰ τινὰ χρόνον ὑπῆρξεν ἡ πληρεστέρα ἑκφρασις τοῦ στρατιωτικοῦ πνεύματος. Οὕτω Φραγκίσκος ε' Α', ἱππότης, ἀποχαιρετίζει διὰ τοῦ περιφήμου τούτου λόγιου. « Τὸ πᾶν ἀπωλέσθη, Κύριοι, πλὴν τῆς τιμῆς. » Αὕτῃ ἡ λέξις τιμὴ εἶναι λέξις ἱπποτικῆς. Πρὸς ἱππότας εἶπε Λουδοβίκος ὁ ΙΒ'. « Οἱ φοβούμενοι ἄς τεθῶσιν εἰς προφύλαξιν ὀπισθέν μου! » Ἱππότης ἦν ὁ Κριλλών, πρὸς ὃν ἔγραψεν Ἑρρίκος ὁ Δ'. « Κρεμάσθητι, γενναῖε Κριλλών, ἡμεῖς ἐπολεμήσαμεν ἐν Ἀρχιεπισκόπῳ καὶ σὺ δὲν πηρευρέθης! » Ἐν Κουτρᾷ πρὸς τὸν πρίγκιπα Κονδέον καὶ τὸν κόμητα Σουεσσόνης, στρατηγούντας ὑπ' αὐτόν, εἶπεν. « Οὐδὲν ἄλλο σᾶς λέγω, εἰμὴ, ὅτι εἴσθε ἐκ τοῦ οἴκου Βουρβῶνος, καὶ, δόξα τῷ θεῷ, θέλω δεῖξει ὅτι εἶμαι ὁ πρεσβύτερός σας. » Ἐν Ἰβρῶνι πρὸς ἱππότας ἀπέτεινε τούτους τοὺς ἀξιωμαθηνούτους λόγους. « Συστρατιῶταί μου, ἐὰν σήμερον γίνησθε κοινωνοὶ τῆς τύχης μου, κοινωνὸς εἶμαι καὶ ἐγὼ τῆς ὑμετέρας. Ἡ νίκη ἢ θάνατον θέλω μεθ' ὑμῶν. Φυλάττετε, παρακαλῶ, καλῶς τὰς τάξεις σας. Ἐὰν δὲ ἡ ἐξέλιξις τῆς μάχης σᾶς ἀναγκάσῃ νὰ τὰς ἀφήσητε, πάραιτα συσσωματώθητε· διότι τοῦτο εἶναι ὑπὲρ τῆς μάχης. Ἐὰν δὲ ἀπολέσθητε τὴν σημαίαν καὶ τὸν σημαιοφόρον σας, προσηλώσατε τοὺς ὀφθαλμούς σας πρὸς τὸν λευκὸν μου λόρον· θέλετε πάντοτε τὸν εὐρεῖ ἐν τῇ ὁδῷ τῆς τιμῆς καὶ τῆς νίκης. » Πρὸ δὲ τῆς μάχης τοῦ Λεντίου μόνον τὰς ἐξῆς λέξεις εἶπεν ὁ μέγας Κονδέος. « φίλοι, ἐνθυμήθητε τὸ Ῥοκροᾶ, τὸ Φριβοῦργον καὶ τὴν Νορδιγγύην. »

Ἀλλ' ἡ μεγάλη στρατιωτικὴ ῥητορεία ἐγεννήθη ἐν Γαλλίᾳ μετὰ τῆς ἐλευθερίας, ἐν τοῖς πολέμοις τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1789. Οἱ περισσότεροι ὅμως ἥρωες οἱ τοὺς στρατοὺς διοικοῦντες εἶχον περισσότεραν ἀνδρίαν ἢ παιδείαν. Κάλλιον ἐγίνωσκον νικᾶν ἢ λα-

λεῖν. Τότε μάλιστα δὲν ἐλάλουν, ἀλλ' ᾔδον. Ἡ ὑπὲρ πατρίδος *Μασσαλιωτικὴ* ᾠδὴ ἐκέρδισε περισσοτέρας μάχης παρὰ τοὺς καλλιωτέρους λόγους. Δὲν ἐδέοντο στρατιωτικῶν προτροπῶν, ἵνα διὰ τοῦ λογχοφόρου ἀνά χειρὸς δράμωσι κατὰ τῶν Αὐστριακῶν τετραγώνων. Ἐκαστος πολίτης ἦν στρατιώτης, καὶ ἕκαστος στρατιώτης, ἐν' ἀπωθήσῃ τὸν ἐχθρὸν, εἶχε καρδίαν ἀξιωματικῆς. Αἱ διαταγαὶ τῆς ἡμέρας τοῦ τότε κυβερνῶντος Συμβατηρίου (convention) ἦσαν πολλάκις εὐγλωττότεραι παρὰ τὰς στρατηγορίας τῶν στρατηγῶν. Ἐληγον, διὰ τῆς δημοφώνου ἀνευφημίας τῆς συνελεύσεως, εἰς τὰς ἀπλᾶς ταύτας λέξεις: «ὁ στρατὸς τῶν Πυρρηναίων, ὁ στρατὸς τοῦ Ρήνου, ὁ στρατὸς τῆς δύσεως, ὁ στρατὸς τῆς Ἰταλίας ἀνεδείχθησαν ἄξιοι τῆς πατρίδος.»

Ἀπασα δὲ ἡ στρατιωτικὴ περίνοια ἡ ὑπὸ τῆς ἐπαναστάσεως γεννηθεῖσα συνεκεντρώθη ἔπειτα εἰς ἓνα μόνον ἄνδρα, τὸν Μέγαν Ναπολέοντα. Αἱ προκηρύξεις τοῦ εἶναι τὰ λαμπρότερα μνημεῖα στρατιωτικῆς εὐγλωττίας, ὡς αἰ ἐκφρατεῖται τοῦ τὰ λαμπρότερα κατορθώματα ἐξ ἀπάντων τῶν δορικητόρων. Τὸ δημηγορεῖν του, λέγει ὁ Κορμενίος, δὲν ὁμοιάζει κατὰ τι οὔτε τῷ τῶν νεωτέρων, οὔτε τῷ τῶν ἀρχαίων. Ὅμιλεῖ ὡς εἰ ἦν, οὐχὶ ἐπὶ συνήθους γῆς, ἀλλ' ἐπὶ τινος ὅρους. Δὲν ἴσταται οὔτε παρὰ τοῖς ἐχθροῖς οὗς ἔρχεται πολεμήσων, οὔτε ἐν τοῖς τόποις οὗς δρομαίως διέρχεται· κάμνει ἐπιθεώρησιν τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ κόσμου. Ὁ Στρατὸς του δὲν εἶναι ἀπλοῦς στρατὸς, εἶναι μέγας στρατὸς. Τὸ Γαλλικὸν ἔθνος, δὲν εἶναι ἀπλοῦν ἔθνος, εἶναι τὸ μέγα ἔθνος. Διαγράφει ἐκ τοῦ γεωγραφικοῦ πίνακος τὰ κράτη. Σφραγίζει δὲ τὰ νέα βασίλεια ἅπερ καθίστηται διὰ τῆς κόπης τοῦ ξίφους του. Ἀπαγγέλλει περὶ τῶν δυναστειῶν, ἐν μέτῳ τοῦ κεραυνοῦ καὶ τῶν ἀστραπῶν, τὰς ἀποφάσεις τῆς εἰμαρμένης. . . .

Μόλις ἀνέλαθε τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ τῆς Ἰταλίας, καὶ χύνεται ἐπὶ τὸν ἐχθρὸν καὶ ἀρπάζει τὴν νίκην. Ὅποιος οἶστρος, ὁποία ὁρμὴ, ὁποία πεποίθησις καὶ τόνος νικητοῦ καὶ κυρίου ἐν ταύτῃ τῇ προκηρύξει στρατηγοῦ εἴκοσι καὶ ἑξ ἑτῶν!

«Στρατιῶται, ἐν διασίτηματι δέκα πέντε ἡμερῶν ἐφέρετε ἑξ νίκας, ἐκυριεύσατε εἴκοσι καὶ μίαν σημαίας, πεντήκοντα κανόνια, πολλὰ ὀχυρώματα, ἤχημαλώσισατε χιλίους πεντακοσίους, καὶ ἐφονεύσατε ἢ ἐτραυματίσατε πλεον τῶν δέκα χιλιάδων ἀνδρῶν. Ἰσώθητε τοῖς κατακτηταῖς τῆς ὀλλανδίας καὶ τοῦ Ρήνου. Ἀπάντων στερούμενοι, ἀνεπληρώσατε τὰ πάντα. Ἐνίκησατε ἄνευ κανονίων, διέβητε ποταμούς ἄνευ γεφυρῶν, συντόνως ὠδοποιρήσατε ἀνυπόδητοι, διενυκτερεύσατε ἐν ὑπὸ χιθῶν ἄνευ βραχίης, καὶ συγνάκις ἄνευ

ἄρτου. Μόνοι αἱ δημοκρατικαὶ φάλλαγγες, μόνοι οἱ στρατιῶται τῆς ἐλευθερίας ἠδύναντο ὑποεῖναι ὅτι ὑμεῖς ὑπέστητε. Σᾶς ἀποδίδω χάριτας, στρατιῶται! Ἡ πατρίς δικαιούται νὰ ἐλπίζῃ παρ' ὑμῶν μεγάλα. Λείπεται εἰσέτι νὰ συγκροτήσῃτε μάχας, νὰ κυριεύσῃτε πόλεις, νὰ διαβῇτε ποταμούς. Εὐρίσκεται τις ἄρα ἐν ὑμῖν κεχαυνωμένος τὴν καρδίαν; Εὐρίσκεται τις προτιμῶν νὰ ἐπανεέλθῃ ἐπὶ τῶν ἀγόνων κορυφῶν τοῦ Ἀπεννίνου καὶ τῶν Ἀλπεων, ἵνα ὑπομένῃ τὰς ὕβρεις εὐτελῶν καὶ δουλοφρόνων στρατιωτῶν; Ὁχι· δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τοὺς νικητὰς τοῦ Μοντενόττιου, τοῦ Μιλλεσίμου, τοῦ Δέγου καὶ τοῦ Μονδοβίου! Φίλοι, ἐγὼ σᾶς ὑπόσχομαι ταύτην τὴν λαμπρὰν κατάκτησιν· ἐστὲ ὅμως ἐλευθερωταὶ τῶν λαῶν καὶ οὐχὶ μάλιστα!

Ὁ λόγος οὗτος ἤλεκτρινε τὸν στρατὸν, ὁ δὲ Ναπολέων ἐβάδιζεν ἐκ θριάμβου εἰς θρίαμβον ἐν τῇ ἀθανάτῳ τῆς Ἰταλίας ἐκστρατείας. Εἰσέρχεται τέλος εἰς Μεδιόλανον, καὶ ἐκεῖ, ἵνα στηρίξῃ καὶ εἰ μᾶλλον ὑποκαύσῃ τὴν ἀνδρίαν τῶν στρατιωτῶν του, εἶπεν·

«Ὁ; χεῖμαρρος ἐχύθητε ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ Ἀπεννίνου. Τὸ Πεδεμόντιον ἠλευθερώθη, τὸ Μεδιόλανον εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν σας. Ἡ σημαία σας κυματίζει καθ' ἅπασαν τὴν Λομβαρδίαν. Διέβητε τὸν Παδὸν, τὸν Ἰκκινον, τὸν Ἀδούαν, ταῦτα τὰ περίφημα τῆς Ἰταλίας προπύργια. Οἱ πατέρες σας, αἱ μητέρες σας, αἱ σύζυγοί σας, αἱ ἀδελφαί σας, χαίρουσι διὰ τοὺς θριάμβους σας καὶ ἐγκυαλῶνται μεθ' ὑπερηφανείας ὅτι σᾶς ἀνήκουσι. Ναί, στρατιῶται! πολλὰ κατωρθώσατε· ἀλλὰ δὲν ἀπολείπεται εἰσέτι νὰ πράξητέ τι; Οἱ μεταγενέστεροι θέλουσι σᾶς ψέγει διότι ὥς Καπούην ἐξελάβετε τὴν Λομβαρδίαν! Ἀγωνεῖν! ἔχομεν εἰσέτι συντόνους πορείας νὰ διανύσωμεν, ἐχθροὺς νὰ ὑποτάξωμεν, δάφνας νὰ συλλέξωμεν, ὕβρεις νὰ διεκδικήσωμεν! Ἡ ἀποκατάστασις τοῦ Καπιτωλίου καὶ τῶν ἀνδριάντων τῶν ἡρώων του, ἡ ἐξύπνισις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ νεναρκωμένου ἐκ τῆς δουλείας πολλῶν αἰώνων, ταῦτα εἰσέτι ἀπολείπονται νὰ πράξητε! Σεῖς τότε θέλετε ἐπανελθεῖν εἰς τὰς ἐστίας σας, οἱ δὲ συμπολιταὶ σας, δεικνύοντες ὑμᾶς, θέλουσι λέγει· οὗτος ἦν ἐκ τοῦ στρατοῦ τῆς Ἰταλίας!»

Ἡ μαγικὴ αὕτη εὐγλωττία ἀφ' ἐαυτῆς ἐξηγεῖ τὴν παντοδύναμον ἐνέργειαν, ἣν ὁ παράδοξος οὗτος ἀνὴρ εἶχεν ἐπὶ τοῦ στρατοῦ του. Εὐκόλως δὲ κατανοεῖται ἡ ἀφοσίωσις τῶν στρατιωτῶν του, ὡς τὸ ὄνομά του ἠδύνατο νὰ φέρῃ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης.

ΡΗΤΟΡΕΙΑΣ ΤΜΗΜΑ Β'.

Γραπτή ῥητορεία.

§. 158. Μεγάλη διαφορά υπάρχει μεταξύ τῆς ἀπαγγελτικῆς ἥτοι προφορικῆς καὶ τῆς γραπτῆς ῥητορείας. Διὰ μὲν τὸν ῥήτορα ἀρκοῦσι καλὰ σχήματα, εὐφωνιον ὄργανον καὶ μαγεύειν τὸ ἀκροατήριον διὰ τῶν θελητήρων τοῦ λεκτικοῦ. Πρὸς δὲ τὸν ἔχοντα ταῦτα συγχωροῦνται μικρά τινα περὶ τὸ λεκτικὸν ἀμαρτήματα, βεβιασμένα μεταβάσεις καὶ ἀσυνάρτητόν τι ἐν τῷ συνόλῳ τῶν ἀναπτύξεών του. Προσέτι ὁ ἀγορεύων, ἐὰν μάλιστα φήμην τινὰ κέκτηται, ἔχει ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν κοινὴν γνώμην, ἥτις μεγάλως τὰς κρίσεις μετριάξει. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ἡ αὐτὴ συγκατάθεσις καὶ ὡς πρὸς τὸν συγγραφέα ἡ κοινὴ γνώμη ἀγνοοῦσα τὰ ἴδια ἔργα του, ἥτιον κηρύσσεται ὑπὲρ αὐτοῦ ἀναγινωσκόμενο, τὸ βιβλίον του ἐν ἀνέσει μετὰ ψυχρᾶς ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ ὑπομονῆς, ἐξεταζόμενον λεπτομερῶς καὶ ἐπὶ τῶν ἐλαχίστων πάλιν καὶ πάλιν, καθ' ὅσον τὰ γεγραμμένα δὲν εἴν' ὡς τὰ τοῦ ῥήτορος ἔπη περσέοντα, γίνεται ἀντικείμενον τηλικαύτης ἐρεύνης μᾶλλον ἢ ἐπικριθῆ καὶ εὐρεθῆ μέτριον, ἢ ἵνα θαυμασθῇ.

Προσέτι ὁ ῥήτωρ φαίνεται ὡς ἐξ ἀνάγκης ὠθούμενος καὶ αἰσίνει ὡς ἀπρομελέτητος ἀγορεύων, ἥτοι ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ βήματος, ἵνα προτείνῃ ὠφέλιμόν τι τῇ πατρίδι· ἢ ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων, ἵνα ὑπερασπισθῇ τὴν κινδυνεύουσαν ἀθωότητα, ἢ ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος, ἵνα φέρῃ εἰς μετάνοιαν ἀποπεπλανημένα ὄντα· ἢ ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ Ἀρεος, ἵνα ἐμπνεύσῃ ἀρειμανῇ αἰσθήματα ὑπὲρ τῆς στρατιωτικῆς τιμῆς καὶ τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος· καὶ εἰ μηδὲν ἄλλο εἶχε, δικαιούται ὁμῶς, ἐὰν δεικνύῃ εὐσυνειδησίαν καὶ ἀγαθὴν τῆς ῥητορείας του χρῆσιν· οὐδεὶς δὲ, ἐν τοιαύταις περιστάσεσι, ζητεῖ παρ' αὐτοῦ αὐστηρὰν καλλιλογικὴν ἀκρίβειαν κατὰ τε τὸ λεκτικὸν καὶ πραγματικόν. Ἀλλ' οὐχ οὕτως καὶ περὶ συγγραφῆς κρίνουσιν· ἡ δὲ κρίσις διὰ τοῦτο γίνεται αὐστηροτέρα. Ὁ συγγραφεὺς δὲν ἀναγκάζεται εἰς τὸ γράφειν· ἐκλέγει κατ' ἀρέσκειαν τὴν ὑπόθεσιν· ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ του ἔχει τὸν ἀπαιτούμενον καιρὸν, ἵνα ἀρμοδίως εὖρῃ τὴν ὕλην, καταλλήλως τὴν διατάξῃ, καὶ ὀρθῶς καὶ καλλιλογικῶς τὴν ἐρμηνεύσῃ· προσέτι δὲ νὰ ἐπιθεωρῇ καὶ λεπτομερῶς πάλιν καὶ πάλιν νὰ ἐπεξεργασθῇ τὰ γεγραμμένα· διὰ τοῦ λοιποῦ, λέγει καθ' ἑαυτὸν ὁ ἀναγνώστης, ἀμαρτάνει; Ἡ ἐξ ἀνικανότητος, ἢ ἐκ καταφρονήσεως τῆς κοινῆς γνώμης. Ἀλλὰ δι' ἀμφότερα αὐστηρῶς ἐπικρίνεται.

Διὰ ταῦτα ὁ συγγραφεὺς πρέπει νὰ καταβάλλῃ ἐμβριθὴ προ-

σχῆν ὡς πρὸς τὴν εὐρεσιν τῆς ὕλης, κρίσιν ἐρθὴν ὡς πρὸς τὴν κατάλληλον διάταξιν καὶ ἀλληλουχίαν, καὶ πρὸ πάντων σπουδὴν ἰδιαζοῦσαι ὡς πρὸς τὴν ἐρθὴν καὶ καλὴν ἐρμηνείαν.

Ὑποβάλλοντες ἐνταῦθα ἐλίγας γενικὰς παρατηρήσεις περὶ συγγραφῆς, θέλομεν διελάθει περὶ τριῶν εἰδῶν· α) περὶ τοῦ οἰκιακοῦ εἶδους ἥτοι περὶ διαλόγου, β) περὶ ἱστορικοῦ εἶδους, καὶ γ) περὶ φιλοσοφικοῦ εἶδους· διότι ἅπασαι αἱ σπουδαῖαι συγγραφαὶ ὑφ' ἐν τῶν τριῶν τούτων τάσσονται. Περὶ δὲ τοῦ ἐπιστολιμαίου εἶδους ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἐμιλήσωμεν ἀνωτέρω (§. 154 — §. 156).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α.

Περὶ διαλόγου.

§ 159. Διάλογος εἶναι οἰκιακὴ συνδιάλεξις μεταξύ δύο ἢ περισσοτέρων. Κατὰ δύο δὲ τρόπους, ὡς παρατηρεῖ ὁ Βλαῖρος (Lec. XXXVII, Tom. 2. p. 285), δύναται ἐκταθῆναι, ἢ ὡς ἄμεσος συναναστροφὴ, ἐν ᾗ ὁ συγγραφεὺς δὲν λαμβάνει μέρος, καὶ αὕτη εἶναι ἡ τοῦ Πλάτωνος μέθοδος· ἢ ὡς διήγησις συναναστροφῆς, ἐν ᾗ ἐμφανίζεται καὶ ὁ συγγραφεὺς, καὶ δίδει λόγον τῶν κατὰ τὴν διάλεξιν λεγομένων· καὶ αὕτη εἶναι ἡ μέθοδος τοῦ Κικέρωνος. Καί τοι αἱ δύο αὗται μέθοδοι διαφέρουσιν ἐλίγον κατὰ τὴν μορφήν, ἡ φύσις ὅμως τῆς συνθέσεως ἀμφοτέρων εἶναι ἡ αὐτὴ, καὶ ἀμφοτέραι εἰς τοὺς αὐτοὺς ὑπόκεινται κανόνας.

§. 160. Ὁ διάλογος, ὑπὸ τὴν μίαν ἢ ὑπὸ τὴν ἑτέραν μορφήν, περὶ οἷαν δὴποτε ὑπόθεσιν καὶ ἂν στρέφεται, φιλοσοφικὴν, ἠθικὴν ἢ κριτικὴν, καλῶς συντεταγμένος, κατέχει σπουδαίαν θέσιν μεταξύ τῶν ἔργων τῆς καλλιαισθησίας· ἀλλ' εἶναι δυσκολωτέρα ἡ σύνθεσις τοῦ ἢ ὅσον συνήθως νομίζεται. Δὲν ἀρκεῖ, ἵνα εὐδοκιμήσῃ τις, νὰ παρουσιάσῃ ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς διαλέξεως πρόσωπά τινα διαλεγόμενα τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο· ὁ διάλογος πρέπει νὰ ᾔναι ἀληθὴς καὶ ἐμφυχὸς παράστασις πραγματικῆς συναναστροφῆς· πρέπει ἐν αὐτῷ ν' ἀναδεικνύηται ὁ χαρακτήρ καὶ ὁ τρόπος ἐκάστου τῶν διαλεγομένων, τὸ πνεῦμά του, ἡ διάνοιά του καὶ ἡ ἀρμόζουσα φράσις ἢ ἀπὸ παντός ἄλλου διακρίνουσα αὐτόν. Ὁ οὕτω συντεθειμένος διάλογος εἶν' ἀρμοδιώτατος εἰς τὸ διεγείρειν τὸ ἐνδιόφορον τοῦ ἀναγνώστου· αἱ ἀμφοισθητικαὶ τῶν

διαφόρων προσώπων ἐκθέτουσι σαφῶς ἐνώπιόν του τὰ παρ' ἐνὸς ἐκάστου μεταχειριζόμενα ἐπιχειρήματα· εὐαρεστεῖται δὲ παρακολουθῶν τοιαύτην πνευματικὴν συναστροφὴν, ἐμψυχοῦσαν καλῶς διαγραφομένους χαρακτήρας. Ὁ συγγραφεὺς λοιπὸν ὅστις νομίζει ὅτι δύναται εἰς τοῦτο τὸ εἶδος νὰ εὐδοκιμήσῃ, δύναται διδάσκων ν' ἀρέσκῃ.

§. 161. Οἱ περισσότεροι ὅμως τῶν νεωτέρων ἐκ τῶν συγγραφότων διαλόγους δὲν ἔχουσιν οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἰδέαν τοῦτου τοῦ εἶδους τῆς συνθέσεως· ἐξαίρουμένης δὲ τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς τῆς διαλογικῆς ἐντεύξεως, ἐν ἣ εἰς ὁμιλεῖ καὶ ἕτερος ἀποκρίνεται, ἐντελῶς εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς εἰ ὁ συγγραφεὺς ἐλάλει ἐξ οἴκειου ὀνόματος. Τίθησιν ἐν πρώτοις δύο διαλεγόμενους, *Φιλόθεον* τινὰ τυχόν καὶ *Φιλάθεον*, ἢ *A* καὶ *B*. Ἀφ' οὗ δὲ οὗτοι φιλοφρονηθῶσι πρὸς ἀλλήλους, καὶ θαυμάσωσι τὸ κάλλος τῆς ἐσπέρας ἢ τῆς αὐγῆς, ὡς καὶ τὴν τερπνότητα τῶν τόπων ὅπου εὐρίσκονται, εἰσέρχονται εἰς συνέντευξιν περὶ τίνος σπουδαίας ὑποθέσεως. Ὅτι δὲ μανθάνομεν ἐκ τῶν διαλεγομένων προσώπων εἶναι, ὅτι ὁ μὲν εἰς τούτων, ἐννοεῖται πάντοτε ὁ σοφώτερος, ἀντιπροσωπεύει τὸν συγγραφέα, καὶ εἶναι ὁ ἐν ἅπασιν ὀρθοφρονῶν· ὁ δὲ ἕτερος εἶναι ἀσήμαντός τις, διαλεγόμενος μόνον ἵνα προτείνῃ τετριμμένην τινὰ ἀντίρρῃσιν. Ὁ πρῶτος φέρει πάντοτε πληρεστάτην νίκην, καὶ δὲν ἀφίνει τὸν ἀποροῦντα ἀντίπαλόν του, εἰμὴ ἀφοῦ τὸν καταβάλλῃ, καὶ πολλάκις ἀφ' οὗ τὸν πείσῃ. Ὁ τρόπος οὗτος τοῦ γράφειν εἶναι ψυχρὸς καὶ ἀνούσιος, τοσοῦτω μᾶλλον, ὅσῳ προφανῶς φαίνεται ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐπεχειρίσθη τὰ ὑπὲρ δύναμιν. Εἶναι δὲ μόνον ἡ μορφή, καὶ οὐχὶ τὸ πνεῦμα τοῦ διαλόγου· μόνον δὲ ἀποτέλεσμα ἔχει, ὅτι ἀτόπως διακόπτει τὴν σειρὰν τοῦ λόγου· ἤττον δὲ ὀχληρὸν ἤθελεν εἶναι, ἐάν μόνος ὁ συγγραφεὺς ἠκούετο λαλῶν, τιθέμενος τὰς ἀρχάς του, ποιούμενος τὰς ἀντιρρήσεις, ἀνασκευάζων ἐν ἀνέσει, ἢ ν' ἀκολουθῇ τὰ ἀσήμαντα πρόσωπα τοῦ διαλόγου του, ἅτινα, κατ' οὐσίαν, οὐδὲν διαφέρουσιν αὐτοῦ.

§. 162. Ὁ Πλάτων ἐκ τῶν ἀρχαίων εἶν' ὁ ἐξοχώτερος διαλογικὸς συγγραφεὺς. Περιγράφει συχνάκις τὸν τρόπον τῆς σκηνῆς καὶ ἀπάσας τὰς παρακολουθοῦσας περιστάσεις· αἱ δὲ περιγραφαί του εἶναι κάλλισται. Οἱ χαρακτῆρες τῶν διαφόρων σοφιστῶν, μετ' ὧν ὁ Σωκράτης ἤριζε, ζωγραφίζονται φυσικῶς· τὰ τοῦ διαλόγου πρόσωπα ποικίλλονται· νομίζει τις ὅτι ἀκούει ἀληθῆ συναστροφὴν, πλήρη συχνάκις πυρὸς καὶ ζωῆς, κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Σωκράτους. Ὡς πρὸς τὸν πλοῦτον δὲ καὶ τὴν καλλονὴν τῆς

φαντασίας οὐδείς ἐκ τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων δύναται τῷ Πλάτῳ συγκριθῆναι. Ὅ,τι δὲ δύναται νὰ ψεχθῇ τῆς λαμπρᾶς ταύτης φαντασίας εἶναι ἡ μεγάλη αὐτῆς γονιμότης, δι' ἣν ἐνίοτε ἐπισκοτίζεται ἡ κρίσις· οὐρεὶ δὲ αὐτὴν πολλάκις εἰς τὸ πεδίον τῆς ἀλληγορίας, τοῦ πλάσματος, τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, καὶ εἰς τὰς ὑψηλὰς χώρας τῆς μυστικῆς θεολογίας. Ἐνίοτε μάλιστα ὁ ποιητὴς καταλαμβάνει τὴν θέσιν τοῦ φιλοσόφου· ἀλλὰ καὶ τότε, εἰ καὶ δὲν προσφέρει ἡμῖν τοσοῦτον βάσιμον διδασκαλίαν ὥς ἦν ἐπιθυμητὸν, καὶ οἶαν συχνάκις παρ' αὐτοῦ δυνάμεθα λαβεῖν, μᾶς ἀποζημιώνει ὅμως διὰ τὴν μορφήν ἢ διὰ τὸ λεκτικόν, καὶ ζωηρῶς μᾶς ἀφίνει ἐκπεπληγμένους διὰ τὸ ὕψος τῆς μεγαλοφυΐας του.

§, 163. Οἱ δὲ διάλογοι τοῦ Κικέρωνος, ἡ αἰ ἀφηγήσεις αὐτοῦ συναστροφῶν τινῶν, οὓς εἰσήγαγεν ἐν πολλαῖς τῶν φιλοσοφικῶν καὶ κριτικῶν συγγραμμάτων του, δὲν εἶναι οὔτε τοσοῦτον ἐμφυχοί, οὔδὲ τοσοῦτον καλῶς κεχακτηρισμένοι ὥς οἱ τοῦ Πλάτωνος. Τινὲς ὅμως, καὶ ἰδίως ἡ περὶ τοῦ ῥήτορος πραγματεία του, εἶναι τερπνοὶ καὶ καλῶς διεξηγούμενοι· παρίσταται ἐν τούτοις μάρτυς ἐνδιαφερόντων συνεντεύξεων μεταξὺ τινῶν τῶν πρώτων ὑποκειμένων τῆς ἀρχαίας Ρώμης, ἐν οἷς ἐπικρατεῖ ἐλευθερία, εὐγένεια καὶ ἀξιοπρέπεια.

§. 164. Ὁ δὲ Λουκιανὸς συνέγραψε διαλόγους μετὰ μείζονος ἐπιτυχίας· ἀλλ' αἱ πραγματευόμεναι ὑποθέσεις σπανίως εἶναι φύσεως, ἵνα τὸν κατατάξωσι μεταξὺ τῶν φιλοσοφικῶν συγγραφέων· ἔδωκε δὲ τὸ παράδειγμα τῶν ἐλαφρῶν καὶ ἀστείων διαλόγων, καὶ ἔφθασε τὴν ἐντέλειαν εἰς τοῦτο τὸ εἶδος. Τὸ διακριτικὸν τῶν συγγραμμάτων του εἶναι χαρακτηρ εὐθυμίας μετὰ πολλοῦ πνεύματος καὶ ὀξύνοιας. Προτίθεται δὲ ὡς σκοπὸν νὰ ζωγραφίσῃ τὰς μωρίας τῶν προλήψεων, καὶ τὴν σχολαστικότητα τῶν φιλοσόφων, κατὰ τὰ παραδείγματα τοῦ αἰῶνός του. Ἄριστα μάλιστα ἐξεπλήρωσε τοῦτο ἐν τοῖς διαλόγοις τῶν θεῶν καὶ τῶν νεκρῶν, ἐν οἷς ἐπικρατεῖ εὐτραπεία συνάμα καὶ σατυρικὸν πνεῦμα. Πολλοὶ τῶν νεωτέρων συγγραφέων ἐμιμήθησαν τοὺς νεκρικούς του διαλόγους. Οἱ τοῦ Φοντενέλλου ἔχουσι ζωηρότητα καὶ χάριν· τὰ πρόσωπα ὅμως τῶν διαλόγων του, οἷα καὶ ἂν ᾧσι, καθίστανται ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ Γάλλοι. Οὐδὲν ἀληθῶς δυσκολώτερον ἢ τὸ καλῶς διακρίνειν τοὺς χαρακτηῖρας κατὰ τὴν σειρὰν διαλόγου τινός ὡς πρὸς ἠθικά· τινὰς ὑποθέσεις· διότι ἡ ἥσυχος συναστροφή δὲν παρέχει κατὰ τοῦτο τὰ αὐτὰ μέσα ὡς καὶ αἱ σκηναὶ τῆς πράξεως καὶ αἱ ἀλλάσσουμεναι θέσεις τοῦ δράματος. Διὰ τοῦτο, τοῦλάχιστον ἐν σπουδαίαις ὑποθέσεσιν, ἐλίγοι

συγγραφεῖς εὐδοκίμησαν. Εἰς τῶν ἀξιωματημονευτοτέρων μεταξὺ τῶν Ἀγγλῶν συγγραφέων εἶναι ὁ Ἑρρίκος Μόρρη, συγγραφεὺς τοῦ 17 αἰῶνος, συνθέσας διαλόγους θεολογικοὺς περὶ τῶν βάσεων τῆς φυσικῆς θρησκείας.

§. 165. Παρατηροῦμεν ἐπὶ τέλους, ὅτι ὁπόταν παρουσιάζηται ἐπὶ τῆς σκηνῆς αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς, πρέπει νὰ προσέχη ν' ἀποκλείῃ τοῦ διαλόγου ὅ,τι ἄνθρωπος χρηστὸς καὶ φιλόκαλος οὐδέποτε ἐπιτρέπει ἐν τῇ συναναστροφῇ. Πρέπει, ὅσον ἐνεστὶ, ν' ἀποφεύγῃ ἑαυτὸν περιαυτολογῶν καὶ νὰ ἐνθυμῆται ὅτι διαλέγεται οὐχὶ δι' ἑαυτὸν, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἄλλους. Ἡ μετριοφροσύνη, ἡ ὑπόληψις διὰ τοὺς ἄλλους, τὸ σέβας διὰ τὴν εὐπρέπειαν εἶναι οὐσιώδη καθήκοντα, ἅπερ πάντοτε πρέπει νὰ φυλάττη. Ἐν ἐν τῇ συναναστροφῇ ἐνοχλώμεθα διὰ τὴν ὑπὲρ ἅπαντας ἐπαιρομένην ὑπερηράνειαν, ἐὰν δὲν ἀνεχώμεθα τὴν κουφότητα, πάντοτε μεγαλαυχοῦσαν, καὶ τὴν περιφιλαυτίαν, περιφρονητικὴν καὶ ἄδικον πρὸς τοὺς ἄλλους, τὰ ἐλαττώματα ταῦτα πεiràζουσι κατὰ μείζονα λόγον ἐν διαλόγῳ ἡσυχῶς γεγραμμένῳ, ἐν ᾧ ἐν τῇ γαλήνῃ τῆς σκέψεως ὑποτίθεται, ὅτι καὶ ἡ εὐπρέπεια καὶ ἐκάστη λέξις ἀκριβῶς ἐξετάζονται.

Σημ. Ἐνίοτε καὶ ἡ ἱστορικὴ καὶ ἡ ῥητορικὴ διήγησις, ὡς ἐν τῇ θανοίᾳ δώσωσι μείζονα ζωηρότητα καὶ δραματικὴν κίνησιν, λαμβάνουσι τὸν διαλογικὸν τύπον. Τοῦτο παρατηροῦμεν γινόμενον καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ Γραφῇ, οἷον ἐστὶν ὁ Θεὸς ἐρωτᾷ τὸν ἁμαρτήσαντα Ἀδὰμ κρυβέντα, « Ἀδὰμ, ποῦ εἶ; κλ. » (Γεν. Γ', 10), καὶ ἄλλαχού· καὶ ἐν τῷ ἱερῷ Εὐαγγελίῳ, οἷον ἐν τῇ ἀναστάσει τοῦ Λαζάρου· καὶ ἐν τοῖς θύραθεν συγγραφεύσιν. Ἐν τῇ ῥητορικῇ μάλιστα εἶδομεν (§ 84, 22) καὶ ἴδιον σχῆμα Διανοίας, Διαλογον καλούμενον ἰδίως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ ἱστορικοῦ εἶδους.

§. 166. Τὸ ἱστορικὸν εἶδος εἶναι τὸ ἐκτενέστερον καὶ παντοδαπότερον ἀπάντων τῶν γραμματολογικῶν εἰδῶν. Θέλομεν δὲ διαιρέσει τὰ περὶ τούτου λεχθησόμενα εἰς τρία, α) περὶ τοῦ ἱστορικοῦ εἶδους ἐν γένει· β) περὶ διαιρέσεως τῆς ἱστορίας· γ) περὶ διαφορᾶς τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ὡς πρὸς τὴν ἱστοριογραφίαν.

α. Ἱστορικὸν εἶδος ἐν γένει.

§. 167. Ἱστορία εἶναι διήγησις συμβάντων ἀληθῶν. Ὁ μέλ-
λων συγγραφεὺς ἱστορίαν ἔχει πολυειδῆ καθήκοντα· ἀλλ' εἰς ἐκ-
πλήρωσιν τούτων πρέπει νὰ ἔχῃ, κατὰ τὸν Βιλμαϊνον, διπλᾶς
ποιότητας ἢ ἀρετάς, 1) ἠθικὰς ἥτοι τῆς καρδίας, καὶ 2) νοερὰς
ἥτοι τῆς κεφαλῆς.

1. Πρώτη τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν τοῦ ἱστοριογράφου, λέγει ὁ
Βιλμαϊνός, εἶναι ἡ ἀγάπη τῆς ἀληθείας, δηλαδή ὁ ζήλος τῆς ἀ-
κριβείας, ἡ ὑπομονὴ φθίνουσα μέχρις εὐλαθείας καὶ ἐμπαθείας.
Ἐν τῷ ἔρωτι τούτῳ τῆς ἀληθείας περιλαμβάνω οὐ μόνον τὴν ἀ-
νάγκην τοῦ γινώσκειν τὴν ἀλήθειαν ξηρὰν καὶ νεκράν, τεθαμμέ-
νην ἐν τοῖς διπλωματικοῖς ἐγγράφοις, ἀλλὰ τὴν δύναμιν τοῦ ἀνευ-
ρίσκειν, τοῦ αἰσθάνεσθαι, τοῦ ἀναπλάττειν τὴν σύγχρονον καὶ ἐπι-
τόπιον ἀλήθειαν, τοῦ σχεδιάζειν ἐκ νέου τὰς φυσιογνωμίας τῶν
προσώπων, τιθέναι αὐτὰς εἰς κίνησιν, ἐπιλανθανομένου τοῦ συγ-
γραφέως τοῦ χρόνου ἐν ᾧ ζῇ, καὶ ἀποδίδοντος αὐτοῖς τὰ πάθη
καὶ τὰ ἐπιμέα των.

Δεύτερον δὲ ἀπαιτεῖται παρὰ τοῦ συγγραφέως ὁ ἔρως ὑπὲρ
τῆς ἀνθρωπότητος ἢ τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἀμερόληπτος δικαιοσύνη
τοῦ δὲν πρέπει νὰ ᾔηται ἀπαθής. Πρέπει μάλιστα νὰ ἔχῃ ἐνδιαφέρον
τι καὶ πάθος· πρέπει νὰ εὐχῇται, νὰ ἐλπίζῃ, νὰ ἀγαπᾷ, νὰ λογιζῇται
εὐτυχής ἢ δυστυχής κατὰ τὰ διηγούμενα, ἀλλὰ μετ' εὐθύτητος
καὶ εἰλικρινείας, ἡ δὲ καρδιά του νὰ προσκολλᾶται εἰς τὸ ἀγαθὸν
καὶ ν' ἀποκρύνῃ τὸ κακόν.

Τέλος ἀνάγκη, ἐν τισι τοῦλάχιστον περιστάσεσιν, ἵνα ὁ ἱστο-
ρικὸς ἔχῃ τῇ ἰδίᾳ πατρίδος τὸν ἔρωτα. Ὁ γράφων ἱστορίαν
ὥς εἰς οὐδεμίαν πατρίδα ἢ θρησκείαν ἀνήκων, ἤθελε τὴν γράφει
ἀνευ ἀρχῶν, ἀνευ ἰδεῶν, ἀνευ πεποθήσεως· ὁμολογῶν δὲ ὅτι
οὐδὲν πιστεύει, πῶς ἤθελεν ἔχει ἀξίωσιν ἵνα αὐτὸς πιστευθῇ; Λί-
διγησεις τοῦ ἤθελεν εἶναι ἀνευ ζωῆς καὶ ἀνευ χρωμάτων, καὶ
ἤθελε τὰς διεξέρχεται τις μετὰ κόπου καὶ μικρᾶς ὠφελείας.

Ὑπεράνω δὲ πάντων τῶν συμβεβηκότων καὶ τῶν ἀνθρω-
πίνων παθῶν ὑπάρχει πάντοτε ὁ μέγας νόμος τῆς δικαιοσύνης,
νόμος πάντων τῶν αἰώνων καὶ τόπων. Πρὸς τούτον ὁ ἱστορι-
κὸς πρέπει νὰ κλίνει· τούτον μετὰ ζέσεως πρέπει νὰ στηρίζῃ, καὶ
οὐδὲν συμφέρον πρέπει νὰ τὸν ἀπομακρύνῃ ἐκ τούτου. Καὶ ὁ πα-
τριωτισμὸς δὲν πρέπει νὰ ᾔηται ὑπέρτερος τῶν ὑπαγορεύσεων τού-
του τοῦ γενικοῦ νόμου. Καί τοι ἀφωσιωμένος ὁ Ἕλλην εἰς τὴν Ἑλλά-
δα καὶ ὁ Γάλλος εἰς τὴν Γαλλίαν, ὦν τὴν ἱστορίαν συγγράφουσι,
δρεῖλαι· ἕκαστος πρὸ πάντων νὰ μὴ κρύπτῃ τοῦ ἰδίου ἔθνους τὰ

σφάλματα, καὶ ν' ἀποδίδῃ εἰς τοὺς μετὰ τῆς ἰδίας πατρίδος σχετιζομένους λαοὺς ὅπερ ἔχουσι δίκαιον. Καὶ αὐτὸ τὸ θρησκευτικὸν αἰσθημα πρέπει νὰ ὑπέικῃ εἰς τὸν γενικὸν τοῦτον νόμον. Οἷα δὴ ποτε καὶ ἂν ἦναι ἡ ἰδία τοῦ συγγραφέως θρησκεία, οὐδὲ μίαν στιγμὴν πρέπει ν' ἀμνημονῇ, ὅτι ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι εἰν' ἐπισημαίει, καὶ ὅτι οὔτε τὸ μέγεθος τοῦ βαθμοῦ, οὔτε ἡ ἔκτασις τῆς δυνάμεως ἀπαλλάττουσι τοὺς ἔχοντας ταῦτα ἐκ τῶν παρακολουθούτων τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἀμαρτημάτων. Οὐδαμῶς λοιπὸν δύναται τις δικαιολογεῖν ὅ,τι δὲν δικαιολογεῖται· ἦττον δὲ νὰ παραμορφῶναι τὰ κατακριτέα ἐν τῷ χαρακτῆρι ἢ τὴν διαγωγὴν τῶν προσώπων, διότι ἡ παραμόρφωσις αὕτη καθ' ἑαυτὴν εἶναι ψεῦδος, ὡς καλύπτουσα τὴν ἀλήθειαν ἀπὸ τοῦ ἀναγινώσκοντος καὶ διαστρέφουσα τὴν κρίσιν του. Πάντοτε δὲ πρέπει ν' ἀληθεύῃ, ἄνευ προκαταλήψεως ἐκ συμφέροντος σωματείου ἢ αἰρέσεως· μόνον δὲ τὸ εὐθὺ ἐχέτω ὑπ' ὄψιν. Ἐάν ὁ ἱστορικὸς ἐμπνέται ἐκ μόνου τοῦ γενναίου τούτου αἰσθήματος, ἡ εὐθύτης του ἀναγκάως θέλει ἐκπλήττει τὸν παρακολουθοῦντα τὰς διηγήσεις καὶ τὰς σκέψεις του· δὲν τῷ ἐπιβάλλει μὲν τὴν πίστιν καὶ τὰς μερικὰς του δοξασίας, τὸ θέαμα ὅμως τοῦ πάντοτε σταθεροῦ λόγου του καὶ πάντοτε ὑψηλοῦ θέλει ἐφελκύσει τὴν ὑπόληψιν καὶ τὸν θαυμασμόν, καὶ τέλος θέλει τὸν φωτίσει καὶ συμπαρασύρει μεθ' ἑαυτοῦ. Διότι ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἡ ἀρετὴ εἶναι ὅρος οὐσιώδους τῇ ῥητορείᾳ.

2. Καὶ αὐταὶ μὲν αἱ ἠθικαὶ ποιότητες τοῦ ἱστορικοῦ. Αἱ δὲ νοεραὶ, προστίθουσιν ὁ Βιλμαϊνος, μοὶ φαίνονται ἐκπλήττους καὶ ἀμετροὶ. Μάλιστα δὲ ὡς πρὸς τοὺς νεωτέρους ἡμῶν χρόνους, πλήρεις ἐκ τοσούτων γεγονότων, ἐκ τοσούτων ἐπιστημῶν, διὰ ταύτην τὴν Εὐρώπην τὴν περιλαμβάνουσαν τοσαύτας μεγάλας ἐπικρατείας, ὧν ἑκάστη μὲν εἶναι ὅλος κόσμος, αὕτη δὲ φέρεται κινουμένη ἐντὸς σύμπαντος, μεθ' οὗ κοινωνεῖ καὶ πανταχόθεν ἐπικρατεῖ· ἐν τῷ μέσῳ, λέγω, ταύτης τῆς ἀπείρου παντοδαπότητος πολιτικῶν καὶ ἀστυκῶν νόμων, θεσμῶν μᾶλλον ἢ ἥττον τελείων· ἐν ταύτῃ τῇ συμπλοκῇ τῶν πολεμικῶν, τῶν ναυτικῶν, τῶν οἰκονομικῶν· ἐν μέσῳ ταύτης, οὕτως εἰπεῖν, τῆς κοινωνικῆς καὶ ἰδιωτικῆς βιογραφίας, ἐκπλήτσομαι διὰ ταύτας τὰς γνώσεις ὅς πρέπει νὰ ἔχῃ ὁ ἱστορικὸς καὶ διὰ ταύτην τὴν διανοητικὴν καὶ εὐμαθῆ ἱκανότητα· διότι καθολικὴ νήσις, οὕτως εἰπεῖν, γνώσις τοῦ ὅλου καὶ τῶν λεπτομερειῶν τῶν ἐν τῷ ὅλῳ, μοὶ φαίνονται ἀπαραίτητοι τοῦ ἱστορικοῦ ἰδιότητες.

Ἐάν δὲ, ἀντὶ τῆς ἱστορίας τῶν νεωτέρων χρόνων, ἐπιχειρῇ τις νὰ συγγράψῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ μεσαιῶνος, τὴν ἱστορίαν δηλαδὴ

ἐποχῆς οὔτε καλῶς ἐγνώσμενης, οὔτε καλῶς κεκριμένης, τότε πρέπει οὐ μόνον νὰ λάβῃ γνώσιν τῶν ἀμέτρων μνημείων τῶν περὶ τῶν αἰώνων τούτων κεκτημένων, τοσούτων δυσκόλων ὑγιῶς ἐκτιμηθῆναι, ἀλλὰ προσέτι, ἀφ' οὗ ἀναγνώσῃ καὶ συλλέξῃ ἅπαντα ταῦτα τὰ χρονικά, ἅπαντας τούτους τοὺς βίους τῶν ἀγίων, ἀπάσας ταύτας τὰς θεολογικὰς συλλογὰς, ἀνάγκη ἵνα ὁ συγγραφεὺς ὀξυδερκῶς διασκευάσῃ τὴν ἱστορίαν δι' ὕλης δι' ἄλλην χρῆσιν ὀρισμένης· ἡ δὲ κριτικὴ νὰ ᾖται τοσούτῳ μᾶλλον ὀξεῖα καὶ προσεκτικὴ, ὅσον οἱ μάρτυρες ὑπῆρξαν ἀμελέστεροι, ἀνεπιτηδεότεροι, ἀμεριμνότεροι διὰ τὸ ἀληθὲς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου συμπερὸν τὸ ἔργον τοῦ ἱστορικοῦ ὁμοιάζει τότε τῷ τοῦ δικαστικοῦ, ὅστις ἐκ τῶν μᾶλλον συγκεχυμένων καὶ ἐμπαθῶν καταθέσεων καταλαμβάνει τὴν ἀλήθειαν, ἣν ὁ μάρτυς οὐδὲ καὶ ἐσκέφθη, καὶ πολλάκις μάλιστα αὐτὸς οὗτος ἀγνοεῖ καλῶς.

Προσέτι, καὶ ἀφ' οὗ ὁ ἱστορικὸς συνάξῃ τὰς ἀμέτρους ταύτας γνώσεις, καὶ ἐὰν ἔχῃ εὐστροφίαν πνεύματος, ζῆλον, εὐχέριαν νοήσεως ἐτοιμῆς πάντοτε νὰ συλλαμβάνῃ καὶ ἀντιλαμβάνηται, πάλιν καὶ τότε δὲν ἐτελείωσε τὸ ἔργον του· δεῖται προσέτι τοῦ προτερήματος τῆς συνθέσεως, τῆς τέχνης, δηλαδὴ τοῦ διατιθέσθαι τὰ πραγματικὰ γεγονότα, ὡς ἡ φαντασία διατίθῃσι τὰ παρ' αὐτῆς πεπλασμένα· τῆς τέχνης τοῦ διανέμειν, τοῦ βαθμολογεῖν τοὺς κεκτημένους θησαυροὺς τῶν γνώσεων καὶ τῶν ἰδεῶν, ἵνα ἡ διήγησις γίνηται ἐνδιαφέρουσα καὶ οὐχὶ ὀχληρά. Ὁ ἀνθρώπινος βίος ὁμοιάζει δίκην, ἥς αἱ λεπτομέρειαι ἐνδιαφέρουσι μὲν τοὺς συγχρόνους, ἀλλὰ διὰ τοὺς μεταγενεστέρους πρέπει νὰ συντέμνωμεν. Διὰ τοῦτο ὁ ἱστορικὸς ἐκ τῶν ἀπείρων γεγονότων πρέπει νὰ ἐκλέγῃ τὰ ζώσιμα καὶ τὰ δυνάμενα διαρκέσαι πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἀνθρωπότητος.

Γενομένης τῆς ἐκλογῆς ταύτης μετὰ κρίσεως, πρέπει νὰ συνέλθωσιν ἅπαντα τὰ μέρη τοῦ εὐρυχώρου τούτου σώματος καὶ νὰ τοῖς δοθῇ ζωή. Πρὸς εὐδοκίμῃσιν δὲ ὑποτίθεται, ὅτι ὁ ἱστορικὸς οὐ μόνον συνεβουλεύθη τὰ βιβλία καὶ ἔζησεν ἐν μέσῳ βιβλιοθήκης τινός, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐνισχύσῃ καὶ νὰ ἐκτείνῃ τὰς μεμονωμένας μελέτας του διὰ τῆς πείρας τοῦ ἐνεργητικοῦ βίου. Γνωρίζων τὴν κοινωνίαν ἐκ μόνων τῶν βιβλίων, κακῶς θέλει τὴν κρίνει, καὶ ἀδυνατεῖ νὰ τὴν ζωγραφίσῃ. Ἄπαντες οἱ ἱστορικοὶ τῆς Ἑλλάδος ἦσαν δημόσιοι ἄνδρες, ἐξαιρουμένου ἴσως τοῦ Ἡρόδοτου, οἷον ποιητοῦ εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ ποίησις ἦτο πολιτικὴ δύναμις τοῦ χρόνου, οὕτως εἰπεῖν, ἐν ᾧ καὶ ὁ Σόλων, ἵνα μεταβάλῃ ἓνα νόμον, ἀπήγγειλεν ἐλεγείαν ἐν τῇ δημοσίᾳ τῶν Ἀθηναίων

ἀγορᾶ (ἴδε Πλουτ. Σόλ. Η, Τ. Α', σ. 149, ἐκδ. Κοραή).

β'. Διαίρεσις τῆς ἱστορίας.

§ 168. Ἰνα διὰ τῆς διαίρέσεως καταμάθωμεν τὰ μέρη τῆς ἱστορίας, πρέπει προηγουμένως νὰ κατανοήσωμεν τὸ πλήρες καὶ τὴν ὁλοκληρίαν τῶν μερῶν τῆς. Ἀπαρτίζεται δὲ τὸ πλήρες τῆς ἱστορίας ἐκ τριῶν· ἐὰν περιλαμβάνη ἅπαντα τὰ συστατικὰ αὐτῆς στοιχεῖα τὰ εἰς σύστασιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους εἰσερχόμενα, ἤγουν τὴν θρησκείαν, τὴν πολιτικὴν, τὰ γράμματα, τὰς ἐπιστήμας, τὰς τέχνας· ἐὰν τῶν συστατικῶν τούτων στοιχείων περιλαμβάνονται τὰ ὁλοκληρωτικὰ μέρη καθ' ἅπαντας τοὺς χρόνους, δηλαδὴ ὅ,τι συνέβη ἀπὸ Ἀδάμ. μέχρις ἡμῶν· ἐὰν περιλαμβάνη τῶν συστατικῶν τούτων στοιχείων τὰ ὁλοκληρωτικὰ μέρη καὶ καθ' ἅπαντας τοὺς τόπους, οὐδενὸς λαοῦ ἢ ἐνδόξου ἀνδρὸς ἐξαίρουμένου. Ὅθεν τὸ πλήρες τῆς ἱστορίας συνίσταται, α) ἐκ τοῦ πλήρους τῶν συστατικῶν στοιχείων· β) ἐκ τῆς ὁλοκληρίας τῶν μερῶν ἐν χρόνῳ· γ) ἐκ τῆς ὁλοκληρίας τῶν μερῶν ἐν τόπῳ τῆς γῆνους ἐπιφανείας. Ἀλλὰ τὸ πλήρες τοῦτο ὑπὸ τὴν τριπλὴν ταύτην ἐποψὴν ὑπερβαίνει ἐνὸς ἀνθρώπου τὰς δυνάμεις· διὰ τοῦτο ὀφείλει ὁ ἱστορικὸς νὰ προσηλωθῇ εἰς ἓνα κλάδον τῆς εὐρυτάτης ταύτης ἐπικρατείας, κατὰ τὴν ἐπομένην διαίρεσιν.

α. Διαίρεσις τῆς ἱστορίας ὡς ἐκ τῶν συστατικῶν στοιχείων. Θεωρουμένη ἡ ἱστορία ἐκ τῶν συστατικῶν τῆς κοινωνίας στοιχείων, διαίρεται ἐν πρώτοις διχῶς, 1) εἰς ἱστορίαν ἱερὰν, καὶ 2) εἰς ἱστορίαν κοσμικὴν.

1) Ἡ μὲν ἱερὰ ἱστορία περιλαμβάνει ἅπαντα τὰ περὶ τὴν θρησκείαν γεγονότα ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρις ἡμῶν. Ἡ ἱερὰ ἱστορία διαίρεται εἰς δύο μέρη, εἰς ἀγίαν ἱστορίαν, καὶ εἰς ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν. Ἡ δὲ ἀγία ἱστορία καλεῖται οὕτω, διότι ἅπαντα τὰ παρ' αὐτῆς διηγούμενα συμβεβηκότα λαμβάνονται ἐκ τῶν ἀγίων Γραφῶν, ἤγουν ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Μανθάνομεν δὲ ἐντεῦθεν ἅπαντα τὰ θαυμάσια ὅσα ὁ Θεὸς ἐθαυματούργησεν ὑπὲρ τοῦ ἐκλεκτοῦ αὐτοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων· τὴν συνέχειαν τῆς θρησκείας ἀπὸ Ἀδάμ. μέχρι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ οὕτω τὴν στερέωσιν τῆς παντοτεινῆς ἡμῶν πίστεως.

Ἡ δὲ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία εἶναι ἡ συνέχεια καὶ τὸ συμπλήρωμα τῆς ἀγίας ἱστορίας. Περιγράφει τὴν στερέωσιν τῆς ἐκκλη-

σίαις, καὶ παρastreίνει τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς διὰ τῶν αἰώνων μετὰ Χριστὸν μέχρις ἡμῶν. Διηγείται τὰ ἐμπόδια ἃ περὶ ἡ ἐκκλησία συνήντησε, τὰς νίκας ἃς ἔφερεν, ἀσχολεῖται περὶ τῶν διενέξεων ἃς τὸ δόγμα προσκάλυψε, δίδει λόγον περὶ ἀπασῶν τῶν ἀλλαγῶν τῆς διδασκαλίας, παρακολουθεῖ τὴν μελέτην τοῦ κανονικοῦ δικαίου καθ' ἀπάσας τὰς φάσεις τῆς ἀναπτύξεώς του, καὶ περιλαμβάνει συντόμως πᾶν ὅ, τι ἀμέσως ἢ ἐμμέσως εἰσέρχεται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ἀνατολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ὁρθοδόξου ἐκκλησίας. Ἰνα δὲ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία ᾗτο πλήρης, ἔπρεπε ν' ἀσχοληθῇ καὶ περὶ ἀπασῶν τῶν θρησκευτῶν τῶν ἀναφανείσων ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου κόσμου, καὶ νὰ περιγράψῃ τὰς διαφορὰς μορφὰς ἃς ὁ πολυθεϊσμός ἔλαβεν. Ἐπὶ δὲ τῶν νεωτέρων χρόνων ἔπρεπε νὰ γίνηται λόγος καὶ περὶ τοῦ Μωαμεθανισμοῦ, γεννηθέντος τὸν Ζ' μετὰ Χριστὸν αἰῶνα, καὶ περὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ διαιωνισθέντος ἐν μέσῳ τῶν χριστιανικῶν κοινωνιῶν, καὶ περὶ ἀπασῶν τῶν αἰρέσεων τῶν κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα ἕνεκα τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Λουθήρου ἐμφανισθεισῶν. Δὲν πρέπει δὲ νὰ ἐλιγώρῃ τις οὔτε τὸν βραχυμισμὸν, οὔτε τὸν βουδδισμὸν, οὔτε τὸν φετιχισμὸν ἢ φετισσισμὸν, οὔτε τὸν σαβιλισμὸν καὶ ἅπαντας τοὺς ἄλλους κλάδους τοῦ πολυθεϊσμοῦ, διότι αἱ παχυλαὶ αὗται λατρεῖαι ἀποπλανῶσιν εἰσέτι τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ οὐδεμίαν στιγμὴν ὑπάρχει ἀνακωχῆ. Ἐν ταύτῃ ἐμφαίνεται ἡ μεγάλη μάχη τοῦ κόσμου κατὰ τῶν θεῶν βουλῶν τοῦ Θεοῦ, ἀναδεικνύουσα ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τόπῳ τὸν ἡρωϊσμὸν ὑπὲρ παντοειδῆς μορφῆς ὑπ' ὅσας οἱ βίαι τῶν ἀγίων ἀνδρῶν ἐμφανίζονται, καὶ φέρουσα διὰ παντὸς ἐπὶ τὴν σκηνὴν νέα συμβεβηκότα, ὧν ἡ λύσις ἔχει σχεδὸν πάντοτε ἑκτακτόν τι καὶ ἀπροσδόκητον.

2. Ἡ δὲ κοσμικὴ ἱστορία ἀσχολεῖται περὶ τῶν πρὸς ἀλλήλους σχέσεων τῶν ἀνθρώπων καὶ περὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς διανοίας αὐτῶν. Ὑποδιαιρεῖται δὲ εἰς πολιτικὴν ἱστορίαν, εἰς φιλολογικὴν ἱστορίαν, καὶ εἰς φυσικὴν ἱστορίαν.

Ἡ μὲν πολιτικὴ ἱστορία περιλαμβάνει ἅπαντα τὰ γεγονότα μετὰ τῶν διαφορῶν ἐπικρατειῶν τοῦ κόσμου. Ἀσχολεῖται πρὸ πάντων περὶ τῶν πολιτευμάτων τῶν λαῶν, περὶ τοῦ εἶδους τῶν κυβερνήσεων αὐτῶν, περὶ τῶν ἐσωτερικῶν ἐπαναστάσεων, περὶ τῶν κατακτήσεων των, καὶ συντόμως, περὶ παντὸς ὅ, τι ἀφορᾷ τὴν δόξαν καὶ εὐημερίαν των. Δὲν περιορίζεται λοιπὸν, ὡς συνήθως νομίζεται, εἰς τὴν διήγησιν τοῦ βίου τῶν ἡγεμόνων καὶ εἰς διεξοδικὰ καὶ ὀχληρὰ λεπτομερεῖας τῶν συγκροτηθεισῶν μαχῶν.

Ἡ στρατηγία πρέπει βεβαίως νὰ κατέχῃ ἀνάλογον αὐτῇ θέσιν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πολεμικὸν πνεῦμα τοῦ λαοῦ, οὗ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰ κατορθώματα θέλομεν νὰ εἰκονίσωμεν· ἀλλὰ δὲν πρέπει ν' ἀμελῇται ὅ,τι περὶ τὸν ἐσωτερικὸν βίον τοῦ ἔθνους στρέφεται· ὀφείλει δὲ πρὸ πάντων ὁ ἱστορικὸς διδόναι λόγον διὰ τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ. Τοῦτο μάλιστα ἂς ὀδηγῇ τὰς ἐρεῦνας του· διατάττων δὲ τὴν διήγησιν, ἂς διανέμῃ τὰ μέρη οὕτως, ὥστε νὰ γίνηται αἰσθητὴ εἰς τὸν ἀναγνώστην αὕτη ἡ κίνησις τῶν ἰδεῶν, ἵνα διὰ ταύτης τὸν ἀποζημιῶν δι' ἀπάσας τὰς συμφορὰς ἂς συγνάκῃς ὑπ' ὅψιν αὐτοῦ βάλλει.

Ἐὰν δὲ ἡ κυβέρνησις ᾗται ἀπόλυτος, ἡ ἱστορία ὀφείλει τὸ πᾶν εἰς τὸν ἡγεμόνα ἀναφέρειν, διότι, πραγματικῶς, εἶναι τὸ κέντρον καὶ ἡ ἀρχὴ πάσης κινήσεως. Ἀλλὰ τιθεῖς ἐν ταῖς χερσὶν ἑνὸς μόνου τὸν μίτον ἀπάντων τῶν συμβεβηκότων, ὁ συγγραφεὺς ὀφείλει ἐνθυμεῖσθαι τὸν λαὸν τὸν ὑπὸ τὴν διέπουσαν δύναμιν κινούμενον. Ὁ βίος ἔθνους τινὸς εἶναι πάντοτε πολυειδής· τὸ δίκαιον ἀκουστόν καθίσταται καὶ ὑπὸ τὴν καταπιεστικωτέραν κυβέρνησιν, ὁ δὲ ἱστορικὸς ὑποχρεοῦται νὰ συλλέγῃ ἀπάσας ταύτας τὰς διαμαρτυρήσεις.

ἔχον δὲ ὁ ἱστορούμενος λαὸς ἦναι λίαν προωδευμένους, ὥστε ἀρ' ἐαυτοῦ νὰ ἐνεργῇ τὰς ἰδίας ὑποθέσεις, τότε καὶ ἡ διάνοια τοῦ ἱστορικοῦ πρέπει νὰ ἐκτείνηται μετὰ τοῦ ἐνώπιόν του ἀνοιγόμενου ὁρίζοντος, καὶ νὰ μὴ περιορίζηται πλέον εἰς παράστασιν τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν πράξεων ὀλίγων τινῶν, ἀλλὰ νὰ ταυτίζεται μετὰ τῆς κοινῆς γνώμης, ν' ἀκολουθῇ ἀπάσας τὰς κινήσεις, ἡ δὲ διήγησίς του ν' ἀναζωοποιῇ ἅπην τὴν ἔθνον μετὰ τῆς ἐμψυγούσης αὐτὸ μεγάλης ψυχῆς.

Ἡ δὲ *φιλολογικὴ ἱστορία* περιλαμβάνει οὐ μόνον τὰ γράμματα, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας. Ἡ ἱστορία αὕτη εἶναι ἡ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ ἀπάσων τῶν τύπων ὑφ' οὗς ἐμφανίζει τὰ διανοήματά του. Ἡ κυρίως λεγομένη φιλολογικὴ ἱστορία στρέφεται εἰδικῶς περὶ τὴν πρόοδον καὶ τὴν πτώσιν τῆς καλλιαισθησίας, καὶ κρίνεται κατὰ τὰ πεζὰ ἢ ἔμμετρα ποιήματα δημοσιευθέντα κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχάς. Ἐκάστη γλῶσσα ἔχει τὴν φιλολογίαν της, τὰ δὲ μνημεῖά της εἰν' αἱ ἀφρονώτεραι πηγαὶ ἐξ ὧν δύναται τῆς ἀποκτῆσαι τὴν γνῶσιν τοῦ παρελθόντος. Ἀνάγκη δὲ ἵνα ὁ ἱστοριογράφος καλῶς εἰδῶται εἰς τὸν χαρακτῆρα τῶν χρόνων ὅτε ἕκαστον σύγγραμμά ἐφάνη, εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ συγγραφέως, εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ δι' ὃν ἐγράφθη, εἰς τὰ ἔθιμά του, εἰς τὰ ἥθη του, διότι οὗτος εἶναι ὁ

μόνος τρόπος νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν ἀληθῆ του ἀξίαν. Οὐδέποτε βιβλίον τι εἶναι γεγονός μεμονωμένον ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ὅσῃν ὀλίγην σπουδαιότητα καὶ ἀνέχῃ, ἔχει πάντοτε προηγοίμενα προπαρασκευάσαντα αὐτὸ καὶ λαβόντα ἐπιβρόχην ἐπὶ τὴν φύσιν τῶν περιλαμβανομένων ἰδεῶν. Ἡ ἐπιβρόχὴ του δὲν περιορίζεται συνήθως εἰς τοὺς συγχρόνους· οὐδὲ εἰς τοὺς συμπολίτας τοῦ συγγραφέως του. Συχνάκις ἐπεκτείνεται περαιτέρω, ἐξασκεῖται εἰς τοὺς πλησιοχώρους λαούς, καὶ παρατείνεται ἀπ' αἰῶνος εἰς αἰῶνα ἐπὶ μακρὰν σειράν γενεῶν. Κριτικὴ ἀκριβὴς καὶ ἀπροσωπώληπτος οὐ μόνον βεβαιοῖ ταύτην τὴν ἐπίδοσιν, ἀλλὰ ζητεῖ καὶ τὰς αἰτίας, καὶ ἀποδίδει τιμὴν εἰς τὴν τοῦ συγγραφέως εὐφυΐαν.

Ὁ φιλολογικῶς κρίνων συγγραφέα τινὰ ἀπαιτεῖται νὰ ἔχῃ πλοῦτον φαντασίας, καλλιαισθησίαν, καὶ ἐντέλειαν λεκτικοῦ· διότι ἤθελεν εἶναι γελοῖον διὰ μετρίας φιλοκαλίας καὶ κακίστης γλώσσης νὰ κρίνῃ τις τὰς μεγαλοπρεπεῖς τοῦ Σοφοκλέους τραγωδίας. Ὡς πρὸς τὰς λεκτικὰς δὲ τῆς γλώσσης ἀρετάς, ἐννοεῖται οἶσθαι, ὅτι ὁ συγγραφεὺς κρίνεται καθ' ἣν ἐποχὴν συνέγραψεν, ἡ δὲ ἀξία του κρίνεται ἐκ τῶν σχετικῶν πρὸς τοὺς συγχρόνους ἀρετῶν κατὰ τὴν τότε ἐπικρατοῦσαν γλῶσσαν. Επειδὴ δὲ ὁ φιλολογικῶς ἐπικρίνων βιβλίον τι ἐπαγγέλλεται ν' ἀποφανῇται περὶ τῶν καλλόνων καὶ τῶν ἁμαρτημάτων τῶν συγγραφέων, εἶναι δίκαιον ἵνα δίδῃ τουλάχιστον τὸ παράδειγμα καθαρᾶς καὶ ὀρθῆς καλλιαισθησίας.

Ὅποταν ὅμως ἡ φιλολογικὴ ἱστορία ἀρίνη τὰ γράμματα ἵνα ἐπιδοθῇ εἰς τὰς ἐπιστήμας καὶ εἰς τὰς τέχνας, τότε δὲν ἀπαιτεῖται πλέον παρὰ τοῦ ἱστορικοῦ ὁ αὐτὸς πλοῦτος· τῆς φαντασίας, ἡ αὐτὴ λεκτικὴ τελειότης. Ἐάν, φέρ' εἰπεῖν, πρόκηται νὰ συνθέσῃ ἱστορίαν τῶν ἐπιστημῶν, οἷον τὴν ἱστορίαν τῶν μαθηματικῶν, πρώτη τοῦ ἱστορικοῦ ἀρετὴ τότε εἶναι σαφήνεια καὶ ἀκρίβεια. Θέλει τῷ ὁμολογεῖσθαι χάρις δι' ὅσα κοσμήματα ἡθελε διασπείρει ἐπὶ τὴν ἄγονον ταύτην ὕλην· εὐάρεστον δὲ εἶναι νὰ εὕρισκῃ τις καὶ τὸ τερπνὸν ὅπου μόνον τὸ ὠφέλιμον ἐξήτει· ἀλλὰ τὰ πλεονεκτήματα ταῦτα εἶναι δευτερεύοντα ἐν τοιοῦτῳ σπουδαίῳ ἔργῳ. Τὸ αὐτὸ λέγομεν καὶ περὶ τῆς ἱστορίας τῶν τεχνῶν, οἷον τῆς ζωγραφικῆς, τῆς γλυπτικῆς, τῆς μουσικῆς, κλ. Ἐν τοῖς τοιοῦτοις συγγράμμασιν ἀπαιτεῖται πρὸ πάντων, ἵνα γνωστὸν ποιήσῃ ὁ συγγραφεὺς τὴν πρόοδον καὶ τὴν παρακμὴν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, καὶ τὴν ἰδίον ἐκάστου αἰῶνος χαρακτηριστικὰ· εὐδοκίμων δὲ κατὰ τοῦτο, ἐκπληροῖ τὸ καθήκον του.

Ἡ δὲ φυσικὴ ἱστορία ἔχει ἀντικείμενον ἅπαντας τοὺς

θησαυρούς, οὓς ἡ γῆ δεικνύει εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μας ἢ καλύπτει ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς. Ἄπαντα δὲ τὰ ἐν αὐτῇ, διαιρούμενα εἰς τρία γένη ἢ βασιλεία, εἶναι τὸ βασιλείον τῶν ζώων, ἢτοι ἡ περιγραφή πάντων τῶν ζώων τῶν ἐπὶ τῆς ὑδρογείου σφαίρας μετὰ τῆς διηγήσεως τῆς διαίτης αὐτῶν καὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων τῶν· τὸ βασιλείον τῶν φυτῶν, δηλαδή ἡ ἀπαρίθμησης καὶ ἡ κατάταξις πάντων τῶν φυτῶν μετὰ τῶν ιδιοτήτων τῶν· τὸ βασιλείον τῶν ὀρυκτῶν, ἤγουν ἡ κατάστασις ἀπασῶν τῶν οὐσιῶν τῶν ἐν τοῖς σπλάγχχοις τῆς γῆς σχηματιζομένων.

Κατὰ δύο δὲ τρόπους δύναται συνταχθῆναι ἡ φυσικὴ ἱστορία· ἡ περιγράφουσα τὰ ζῶα, τὰ φυτὰ καὶ τὰ ὀρυκτὰ, οἷα νῦν γνωρίζονται, καὶ οὗτος εἶναι ἐν γένει ὁ χαρακτηρ ἀπασῶν τῶν φυσικῶν ἱστοριῶν ἃς ἔχομεν· ἡ γνωστοποιούσα ἀλληλοδιαδόχως ἀπάσας τὰς προόδους, ἃς ἡ ἐπιστήμη ἐποίησεν ἀφιερουμένη εἰς τὴν σπουδὴν τῶν τριῶν τούτων βασιλείων τῆς φύσεως. Ἐπὶ μὲν τῆς δευτέρας περιπτώσεως ἡ φυσικὴ ἱστορία ὑπάγεται εἰς τὴν ἱστορίαν πῶν ἐπιστημῶν ἐν γένει, καὶ ταύτης τοὺς κανόνας ἀκολουθεῖτω· ἐπὶ δὲ τῆς πρώτης ὁ ἱστορικὸς πρέπει νὰ ᾖ συνετὸς καὶ φιλόπονος παρατηρητής. Ἀπαιτεῖται δὲ παρ' αὐτοῦ νὰ βαθύνη ἐπιμελῶς εἰς ἅπαντας τοὺς χαρακτηρας τοῦ περιγραφομένου ζώου, φυτοῦ ἢ ὀρυκτοῦ, καὶ ἡ ἀκρίβεια εἶναι καὶ ἐναυθία ἡ πρώτη τῶν ἀρετῶν. Δὲν πρέπει ὅμως ν' ἀποκλείωμεν καὶ ἐντεῦθεν τὴν φαντασίαν, διότι αἱ περιγραφαὶ αὗται τότε γίνονται ἐνδιαφέρουσαι, ὅταν εἰκονίζωσι τὸ ἀντικείμενον οἷον ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμούς τοῦ ἀναγνώστου ἐμφανίζεται, καὶ, ἵνα φθάσῃ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τελειότητος, ἀπαιτεῖται σπάνιον προτέρημα εἰς τὴν τέχνην τοῦ γράφειν, ἀνέφικτον ἄνθρωποι φαντασίας. Ὁ Βουφὼν εἶναι πρωτότυπον μιμήσεως ἐν τούτοις.

β'. Διαίρεσις τῆς ἱστορίας ὡς ἀπὸ τοῦ χρόνου. Ἐκάστη τῶν ἱστοριῶν τούτων δύναται νὰ διαιρεθῇ χρονικῶς. Οὕτως, ἐπὶ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας, ὁ ἱστορικὸς δύναται ἀρχὴν ποιῆσαι τῆς διηγήσεως ἢ μετὰ τὸ σχίσμα τῶν δέκα φυλῶν τοῦ Ἰσραὴλ, ἢ ἀφ' οἷας δῆποτε ἄλλης περιόδου τῆς τῶν Ἰουδαίων ἱστορίας, ἵνα καθέως μελετήσῃ καὶ ἀποκλειστικῶς διηγηθῇ. Ἐν δὲ τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ δύναται ὁμοίως ν' ἀσχοληθῇ μόνον ἐπὶ τῶν πρώτων αἰώνων, ἢ νὰ λάβῃ ἀποκλειστικῶς τὴν μεταρρύθμισιν τῶν διαμαρτυρουμένων, ἢ οἷαν δῆποτε ἄλλην σπουδαίαν ἐπιβρόχον ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας ἔχουσιν ἐποχὴν.

Ἡ δὲ πολιτικὴ ἱστορία φυσικώτατα χρονικῶς διαιρεῖται εἰς

τέσσαρας περιόδους, εἰς ἱστορίαν ἀρχαίαν, εἰς τὴν τοῦ μεσαιῶνος, εἰς νεωτέραν, καὶ εἰς σύγχρονον. Τινὲς τῶν ἱστορικῶν μάλιστα περιορίσθησαν εἰς ὀλίγων ἐτῶν διάρκειαν ἐπισήμου τινὸς γεγονότος, ὡς ὁ Θουκυδίδης ἐπὶ τοῦ εἰκοσι καὶ ἑπτὰ ἔτη διαρκέσαντος Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Ἐν τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ δύναται τις προσέτι περιορισθῆναι μόνον νὰ ἐκλέξῃ διὰ τῶν αἰῶνων ἅπαντα τὰ ὅμοια συμβεβηκότα, καὶ νὰ συντάξῃ σειρὰν τινὰ πινάκων, ὧν θάσις εἶναι διὰ πάντων τῶν αἰῶνων ἡ αὐτὴ ὑπόθεσις· οὕτω συνετάχθησαν πολλαὶ στρατιωτικαὶ ἱστορίαι, ἡ διηγήσεις ἐπαναστάσεων περιλαμβανουσῶν ἅπασαν τὴν ὑπαρξίν λαοῦ τινος. Ἐπὶ τοιούτου εἴδους συγγραφῆς ταχέως πρέπει νὰ διέρχεται τις δι' ἀπάντων τῶν διαμέσων γεγονότων, καὶ νὰ μνημονεύονται μόνον τὰ εἰς σύνδεσιν τοῦ συνόλου ἀναγκαιοῦντα. Ἡ δὲ ἱστορία τῶν ἐπαναστάσεων ἀπαιτεῖ ἰδιαζόντως ζωηρὸν καὶ ἔμψυχον λεκτικόν· καί, πρὸς ἀρμόδιαν τῶν μεγάλων τούτων κινήσεων ἐξεικόνισιν, δεῖται ἵνα ἀνεμίχθῃ τις ἐν ταύταις, ἡ τοῦλάχιστον ἵνα ἐγένετο μάρτυς τῆς ῥήξεως τῶν μεγάλων παθῶν, ἅτινα συνήθως κινουσι τὰ πλήθη, γεννῶσι τὰς ἐπαναστάσεις, καὶ ἀνορθοῦσιν ἢ καταστρέφουσι τὰ ἔθνη.

Καὶ ἡ φιλολογικὴ ἱστορία δύναται ὡσαύτως κατ' ἐποχὰς νὰ διαιρεθῇ. Οὕτως ὁ διάσημος φιλόλογος Βιλμπαῖνος ἐνησχολήθη ἰδίως εἰς τὴν χριστιανικὴν φιλολογίαν τοῦ Δ' αἰῶνος, εἰς πινάκα τοῦ μεσαιῶνος καὶ εἰς ἱστορίαν τῶν γραμμάτων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος.

Ἄπαντες οἱ αἰῶνες δύνανται μάλιστα σπουδασθῆναι ἰδίᾳ, διότι ἅπαντες ἔχουσιν ἰδιάζουσαν φυσιογνωμίαν. Τὰ αὐτὰ λέγομεν καὶ περὶ τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν. Ἡ κίνησις των ἀκολουθεῖ συνήθως τὴν τῶν γραμμάτων, καὶ εἶναι δύσκολον νὰ περιορίσῃ τις ἀπάσας τὰς φάσεις των ἐν ὁρισμένῳ τινὶ χρονικῷ διαστήματι. Ἰσως ἤθελε νομίσει τις ὅτι ἡ φυσικὴ ἱστορία ἀντίσταται εἰς τοιαύτην διαίρεσιν. Ἀλλὰ δὲν ἔχει οὕτως. Ἐάν τις περιορισθῇ νὰ περιγράψῃ τὰ ὄρυκτά, τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα οἷα εἶναι, δὲν ὑπάρχει μὲν διάκρισις ὡς πρὸς τὸν χρόνον· ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ φύσις ἔχει τὰς μεταβολὰς τῆς. Τὸ ἐνεστώδες τῆς Γαλλίας κλίμα δὲν εἶναι ὅ,τι ἐπὶ τῶν Κελτῶν ἦν, τὰ δὲ ἑδαφιαῖα προϊόντα πολὺ ἥλλαξαν· προκειμένου δὲ νὰ δοθῇ λόγος ἀπάντων τούτων τῶν τροποποιήσεων, ἔχει χώραν τότε σχέδιον διαφόρων περιόδων. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἐπιστήμη δὲν ὑπῆρξε πάντοτε ὅ,τι σήμερον εἶναι.

Δύναται τις παρατηρῆσαι ἀπάσας τὰς ἀναπτύξεις τῆς, ὑπολογίσει τὰς παραλλαγὰς τῆς, ἐκθέσαι ἀπάσας τὰς διαφορὰς αἱ

ἐπέφερε, καὶ ἐντεῦθεν ἀφορμὴν λαβεῖν νὰ διακρίνῃ τοὺς χρόνους, καὶ νὰ τοὺς χαρακτηρίσῃ.

γ'. Διαιρέσεις τῆς ἱστορίας ὡς ἀπὸ τοῦ τόπου. Ὁ καταμερισμὸς οὗτος τῆς ἱστορίας εἰς ἐποχὰς περιορίζει τὰς ἐρεῖνας τοῦ συγγραφέως ἐν διαστήματι ἀνολόγῳ πρὸς τὰς δυνάμεις τοῦ, καὶ τῷ ἐπιτρέπει νὰ ἐπεξεργάζεται τοσοῦτῳ μᾶλλον τὸ ἔδαφός του, ὅσῳ ἥττον ἐκτείνεται. Ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἶναι τοσοῦτον ἀσθενὲς καὶ περιορισμένον, ὥστε πρὸς τῇ διαιρέσει τοῦ χρόνου προτίθεται προσέτι καὶ ἡ τοῦ τόπου.

Οὕτως ἡ μὲν Ἀγία ἱστορία περιορίζεται στενώτατα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, οὐδαμῶς μεριμνῶσα οὐδὲ περὶ τῶν λαῶν μεθ' ὧν ὑπῆρξεν εἰς συνάφειαν· ἡ δὲ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία δὲν περιλαμβάνει συνήθως, εἰμὴ τὴν τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ μόλις κατ' ὄνομα γίνονται γνωσταὶ αἱ ἑτερόδοξοι αἵρέσεις. Πολλάκις δὲ περιορίζεται καὶ ἐν μιᾷ μόνῃ τῶν διαφόρων ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν, οἷον νῦν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς αὐτονομίου Ἑλλάδος, τῆς ὁμοδόξου Ῥωσσίας.

Ἡ δὲ πολιτικὴ ἱστορία, περιλαμβάνουσα τὴν ἱστορίαν ἐνὸς μόνο ἔθνους, ἐν παρόδῳ δὲ μνημονεύουσα καὶ τὴν τῶν ἐν συναφείᾳ μετ' αὐτοῦ ἔθνων, ὀνομάζεται ἱστορία εἰδική· οἷον ἡ τοῦ Ἡροδότου, εἶναι εἰδικὴ τῆς Ἑλλάδος ἱστορία. Ταύτην δὲ τινες, οὐχὶ ὀρθῶς, νομίζομεν, ὀνομάζουσι γενικὴν.

Ὀνομάζεται δὲ ἡ ἱστορία μερικὴ προσέτι, ἐὰν περιγράφῃ καὶ κατὰ τὰ καθέκαστα ἀξιοσημείωτόν τινα περίοδον, οἷον μερικὴν τινα πράξιν, μίαν πολιορκίαν, μίαν μάχην, μίαν περιήγησιν, μίαν στάσιν ἢ συνωμοσίαν, οἷον τὴν τοῦ Κατιλίνα. Ἐνταῦθα δύναται νὰ ὑπαχθῇ, ὡς κατὰ τόπον καὶ χρόνον μερικὴ, καὶ ἡ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἱστορία τοῦ Θουκυδίδου, καὶ ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις τοῦ Λουθήρου, κλ.

Σημ. Κ α θ ο λ ι κ ῇ μὲν λέγεται ἱστορία ἡ καθόλου τοῦ ἀνθρώπινου γένους· ὑπό τε τὴν θρησκευτικὴν καὶ πολιτικὴν αὐτῆς συνάμα ἐποψίν· γενικὴ δέ, ἡ περιλαμβάνουσα μὲν ἐν γένει τὴν ἱστορίαν τῶν ἐθνῶν, ἀλλ' ὑπὸ σύντομον ἐποψίν.

Ἐὰν δὲ ἡ ἱστορία περιορίζηται νὰ περιγράψῃ τὸν βίον ἐνδόξου τινὸς ἀνδρὸς, ὀνομάζεται βιογραφία. Ὑπομνήματα δέ, ἐὰν ὁ ἱστοριογράφος διηγῇ τὸν ἴδιον αὐτοῦ βίον καὶ ἅπαντα τὰ συμβεβηκότα ὧν αὐτόπτης ἐγένετο.

Ἡ μὲν βιογραφία δὲν ἔχει τὸ μέγεθος καὶ τὴν μεγαλο-

πρέπειαν τῆς κυρίως λεγομένης ἱστορίας· ἀλλὰ, διὰ τοὺς περισσοτέρους, τὸ εἶδος τοῦτο εἶναι λίαν διδακτικόν, ὡς παριστάνον αὐτοῖς πλήρη πίνακα χαρακτήρων, ἀρετῶν καὶ κακιῶν, προτερημάτων καὶ ἐλαττωμάτων τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, καὶ κατὰ βάθος γνωρίζον ἡμῖν τὸν ἄνθρωπον· διότι ὁ βιογράφος δύναται ἀρμοδίως ἐπιστασίαν ποιῆσαι εἰς τὰ μικρότερα καὶ οἰκιακώτερα περιστατικά. Ζητεῖται δὲ παρ' αὐτοῦ νὰ περιγράψῃ τὸν τε ἰδιωτικόν καὶ τὸν δημόσιον τοῦ βιογραφουμένου βίον· διότι καὶ ἐκ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, καὶ ἐκ τῶν ἀπλουστέρων τοῦ οἰκιακοῦ βίου περιστάσεων, καὶ ἐξ ἀφορμῶν κοινοτάτων κατὰ τὸ φαινόμενον αὐγάζει τὸ φωτίζον ἡμᾶς φῶς, καὶ μᾶς γνωστοποιεῖ τὸν ἀληθῆ των χαρακτήρα. Παραδειγματικὸς βιογράφος εἶναι ὁ Πλούταρχος.

Τὰ δὲ ὑπομνήματα εἶναι ἱστορικὴ σύνθεσις ὣν ὁ συγγραφεὺς δὲν διατείνεται νὰ δώσῃ πλήρη πληροφορίαν περὶ ἀπάντων τῶν συμβεβηκότων τῶν περιγραφομένων χρόνων, ἀλλὰ περιορίζεται ν' ἀναφέρῃ ὅσα προσωπικῶς γνωρίζει, ἢ ἔλαβε μέρος, ἢ ὅσα δύνανται νὰ φωτίσωσι περὶ τῆς διαγωγῆς τινων προσώπων, ἢ περὶ τῶν περιστάσεων συμβεβηκότων τινῶν ἅπερ ὡς ὑπόθεσιν ἐξελέξατο. Δὲν ζητεῖται λοιπὸν παρὰ τοῦ ὑπομνηματογράφου ἡ αὐτὴ βαθύτης τῶν ἐρευνῶν, ἢ αὐτὴ ἔκτασις τῶν γνώσεων ὡς καὶ παρὰ τοῦ κυρίως ἱστοριογράφου. Δὲν ὑποχρεοῦται, ὡς ὁ ἱστορικός, νὰ τηρήσῃ ἀμεταβλήτως τὸν ἀξίαν καὶ σοβαρότητα. Δύναται ἐλευθέρως νὰ ὁμιλήσῃ περὶ ἑαυτοῦ, καὶ νὰ διηγήθῃ τὰ οἰκιακώτερα ἀνέκδοτα. Ἀπαιτεῖται δὲ παρ' αὐτοῦ, ἵνα ᾖ ἐνδιαφέρων καὶ ζωηρός, ἀναφέρων περίεργα καὶ ὠφέλιμα γεγονότα, καὶ ἀνακοινῶν τέλος γνώσεις ἐχούσας ἀξίαν τινά. Φευκτέον δὲ ἐν τούτοις ἀμάρτημα εἶναι, ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν πρέπει ὑπερμέτρως νὰ φροντίζῃ δι' ἑαυτόν, καὶ τὸ πᾶν εἰς ἰδίαν δόξαν νὰ στρέφῃ· διότι ἡ σταθερὰ αὕτη περιαιτολογία ἐνοχλεῖ καὶ καταπονεῖ τὸν ἀναγνώστην.

γ'. Διαφορὰ τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων
ὡς πρὸς τὴν ἱστοριογραφίαν.

§. 169. Οἱ ἀρχαῖοι ἱστοριογράφοι, μὴ θεωροῦντες τὴν κοινωσίαν καθ' ἅπαντα τὰ συγκροτοῦντα αὐτὴν στοιχεῖα, ἤτοι τὸ θρησκευτικόν, τὸ πολιτικόν, τὸ φιλολογικόν, τὸ ἐπιστημονικόν καὶ τὸ τεχνικόν, περιωρίζοντο σχεδὸν ἐν μόνῳ τῷ πολιτικῷ, περιγράφοντες πολιτικὰ συμβάντα, ἢ μάχας καὶ πολιορκίας. Στε-

ρούμενοι δὲ τῆς ἀπαιτουμένης ἐκτάσεως τοπικῶς καὶ χρονικῶς, καὶ τῶν δεουσῶν πληροφοριῶν, ὥς οἱ νεώτεροι ἔχουσιν, ἢ ἄλλως μὴ ζητοῦντες ἐκταθῆναι τοπικῶς μὲν ἐφ' ἅπασαν τὴν ὑδρόγειον σφαῖραν, χρονικῶς δὲ μέχρι τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, διότι τὸ φιλάνθρωπον τοῦ χριστιανισμοῦ δόγμα, ὅτι ἅπαντα ἡ ἀνθρωπότης ἀποτελεῖ μίαν οἰκογένειαν, δὲν ἠλέκτριζεν αὐτοὺς, περιωρίζοντο συνήθως, τοπικῶς μὲν, εἰς τῆς ἰδίας πατρίδος τὴν ἱστορίαν μετὰ τῶν πέριξ λαῶν, χρονικῶς δέ, ἐπὶ τῶν συμβάντων τῆς ἐποχῆς των. Διὰ ταῦτα ἱστορίαν καθολικὴν ἢ γενικὴν, κατὰ τὴν κυρίαν τῆς λέξεως σημασίαν, δὲν ἠδύναντο συγγράψαι.

Προσέτι ἀσχολούμενοι μᾶλλον εἰς τὸ τεχνικὸν μέρος τῆς ἱστορίας, τὸ εἶδος καὶ τὴν καλλιλογίαν, δὲν εἶχον διὰ τὴν ἔρευναν τῆς ἀληθείας τὴν λατρείαν τῶν νεωτέρων. Ἄλλως τε οὐδὲ τὰ μέσα τῶν νεωτέρων εἶχον εἰς ἐξιχνίασιν τῆς ἀληθείας, δι' ἔλλειψιν εὐκολίας περιηγήσεων, ἀρχείων, βιβλιοθηκῶν, τύπου, δημοσιογραφίας καὶ ἄλλων παντοίων μέσων· οὐδὲ τὰ ὑπάρχοντα δὲ μνημεῖα καὶ ἔγγραφα τῶν ἀκριβῶς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἡρεῦνων, ὥς ὁ Τίτος Λίβιος καὶ τινες ἄλλοι.

Ἀλλὰ καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ ἡ σφοδρὰ καὶ στενωτάτη ἰδέα, ὑφ' ἧς ἠλαύνοντο ἢ καὶ ἠναγκάζοντο ἐνίοτε νὰ δικαιῶνται τὴν ἰδίαν πατρίδα ἢ τὸ ἴδιον ἔθνος κατὰ τῶν πολεμίων ἢ ἀντιπάλων τῆς, εἰς παραμόρφωσιν τῆς ἀληθείας ἔφερον αὐτοὺς πολλάκις. Ὁ Ξενοφῶν μάλιστα ἀπέθανεν ἐξόριστος διὰ τὰς συμπαθείας αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀντίπαλον τῶν Ἀθηνῶν Σπάρτην. Δὲν ἐννοοῦμεν δὲ τοῦτο καθ' ἅπαντων τῶν ἀρχαίων ἀνεξαίρετως. Ἀλλ' εἰ καὶ πολλοὶ τούτων εἶχον ἀγνὴν φιλαλήθειαν καὶ φιланθρωπίαν, στερούμενοι ὅμως τῶν ἀπαιτουμένων πληροφοριῶν, δὲν ἠδύναντο πάντοτε καθ' ὁλοκληρίαν ν' ἀνιχνεύσιν τὴν ἀλήθειαν.

Προσέτι ἡ τότε τοῦ τύπου, τῆς δημοσιογραφίας, καὶ τῆς κριτικῆς ἔλλειψις, δι' ὧν ἀμέσως αἱ πλάναι ἢ τὰ ψεύδη ἐξελέγχονται, καὶ ἡ σύμπτωσις τοῦ ν' ἀνήκωσιν οἱ περισσότεροι ἱστορικοὶ μονομερῶς εἰς τινὰς τῶν διαμαχομένων πολιτειῶν, στερουμένων τῶν ἀντιπάλων των τοιούτων, ἐπειδὴ οἱ περισσότεροι ἱστορικοὶ ἦσαν Ἀθηναῖοι ἢ Ῥωμαῖοι, αἱ δὲ ἀντίπαλοι πολιτεῖαι ἐστεροῦντο τοιούτων, καὶ ὅσον ἐκ τούτων ἡ ἀλήθεια πολλάκις δὲν ἦτο κατὰ πάντα ἀνεπηρέαστος. Ἐὰν τυχὸν σήμερον Ἀγγλὸς τις ἱστοριογράφος τολμήσῃ νὰ ψευσθῇ κατὰ τῆς Γαλλίας ἢ τῆς Γερμανίας, ἐξελέγχεται παραχρῆμα ὑπὸ Γάλλου ἢ Γερμανοῦ ἱστοριογράφου· ἀλλ' αἱ Θῆβαι, ἡ Κόρινθος καὶ ἡ Σπάρτη δὲν εἶχον τίνα ἀντιτάξαι κατὰ τῶν ἱστορικῶν Ἀθηναίων,

οὐδὲ τὰ ἀδικούμενα ἔβη κατὰ τῆς πλεονεκτικῆς καὶ φιλοδόξου πολιτικῆς τῆς Ῥώμης, δικαιουμένης ὅμως ὑπὸ τῶν ἰδίων ἱστορικῶν.

Οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοὶ διέφερον τῶν νεωτέρων καὶ διὰ τὰς ἐν τῇ διηγήσει δημηγορίας, διδούσας δραματικὴν μορφήν εἰς τὴν ἔκθεσιν, καὶ ποιοῦσας τὴν ἱστορίαν ὁμοίαν ἐποποιίᾳ. Ἐπειδὴ παρετήρουν, ὅτι τῶν ἀρχαίων πολιτειῶν οἱ ἐλεύθεροι καὶ εὐαριθμοὶ πολῖται δραματικῶς ἐνῆργουν τὰς δημοσίας ὑποθέσεις, διότι συνερχόμενοι δημοσίως ἐδημηγόρουν, καὶ δημηγοροῦντες ἐνῆργουν· ὅτι ἡ ῥητορεία μεγάλην δύναμιν καὶ ὑπόληψιν εἶχε τότε, οἱ δὲ ἱστοριογράφοι, ἄνδρες δημόσιοι καὶ ἐξόχου παιδείας, δὲν ἤθελον νὰ νομίζονται ἄμειροι ταύτης· γοητευθέντες ἐκ τούτων, εἰσήγαγον τὰς δημηγορίας ἐν μέσῳ τῶν ἱστορικῶν διηγήσεων. Πρῶτος δὲ ὁ Θουκυδίδης μάλιστα δεινοτάτως εἰσήγαγε δημηγορίας. Οἱ ἀρχαῖοι ἐδικαιοῦντο εἰς παραδοχὴν τῶν δημηγοριῶν καὶ διὰ ταῦτα, καὶ διότι, λαλοῦντες αὐτοὶ ὑπὸ τὰ δημηγοροῦντα ἐπίσημα πρόσωπα, ἐξέφραζον ἀληθείας, ὥς αὐτοὶ ὡς ἱστορικοὶ δὲν ἤθελον τολμήσει νὰ ἐκφράσωσιν, ἢ δὲν ἤθελον ἐκφράσει ἀκινδύνως. Διὰ τῶν δημηγοριῶν προσέτι καὶ κίνησις εἰς τὸν λόγον ἐδίδετο, καὶ ζωὴ διὰ τῶν αἰσθημάτων καὶ παθῶν ἐμφαίνεται, καὶ οἱ χαρακτῆρες κάλλιον ἐξεικονίζονται. Ἀλλ' οἱ νεώτεροι δὲν ἠδύναντο νὰ παραδεχθῶσι ταύτας, τὸ μὲν διὰ τὴν μεταβολὴν τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων· τὸ δέ, διότι σήμερον, καὶ ἐν ἀπολύτῳ Μοναρχίᾳ καὶ ἐν ἐλευθερᾷ Πολιτείᾳ, τὰ πάντα κατὰ διαταγὴν καὶ ἐπ' ὀνόματι τῆς ἀρχῆς ἐνεργοῦνται, καὶ οὐχὶ κατὰ δημηγορικὰς συζητήσεις συνερχομένων πολιτῶν· καὶ τέλος αἱ δημηγορίαι μὴ δυνάμεναι αὐτολεξεῖ εἶναι ὡς ἀπὸ τῶν ἀγορευόντων ἀπαγγέλλονται, διότι ἀδύνατον πανταχοῦ παρὼν ὁ ἱστορικὸς ν' ἀντιγράψῃ αὐτολεξεῖ ταύτας, καὶ ἐπομένως ἐξέρχονται τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας· διὰ ταῦτα ἐξαιρουμένων ἐκτάκτων τινῶν περιστάσεων, ἀποκλείονται ὑπὸ τῶν νεωτέρων αἱ δημηγορίαι.

Ἀλλ' οἱ ἀρχαῖοι, κατὰ τὸ καλλιλογικὸν τῆς ἱστοριογραφίας μέρος, εἰσὶν ἀμίμητοι. Δὲν δυνάμεθα δὲ ἀποχρώντως νὰ θαυμάσωμεν τὴν ἐξαισίαν τέχνην δι' ἧς οἰκονομοῦσιν ἀπάσας τὰς διηγήσεις των, καὶ διαθέτουσιν ἅπαντα τὰ εἰκονιζόμενα μέρη, ὥστε παράγειν τὰς δραματικωτέρας καὶ πανποδαπωτέρας σκηνάς. Ἡ δὲ ἐκλογὴ περὶ τὰς λέξεις, ἡ ἁρμονία περὶ τὴν σύνθεσιν καὶ ἅπαντα αἱ περὶ τὴν καλλιέπειαν ἀρεταί, καὶ ἡ ἐξοχος αἴσθησις τοῦ καλοῦ καθιστῶσιν αὐτοὺς αἰώνια ἡμῶν πρωτότυπα.

§ 470. Οἱ δὲ νεώτεροι ὀδηγοῦνται εἰς τὴν συγγραφὴν τῆς

ιστορίας ὑπὸ τοῦ λόγου μᾶλλον ἢ τῆς φαντασίας· προτίθενται δὲ τέλος μὲν τὴν ἀλήθειαν, μέσα δὲ ἐπιπονωτάτην ἔρευναν καὶ ἐξέτασιν καὶ ἀπροσωπώληπτον παρρησίαν. Ὁ δὲ ἔρος τῆς ἀληθείας ἀναγκάζει τοὺς νεωτέρους ἱστορικοὺς, ἵνα μετὰ μεγάλης φροντίδος σπουδάζωσιν ἅπαντα τὰ ἀνὰ χεῖρας ἔγγραφα τῆς περιγραφομένης ἐποχῆς, καὶ νὰ ἐξετάζωσι τὸν χαρακτῆρα ἐκείνων οἵτινες μᾶς τ' ἀφῆκαν, καὶ νὰ τὰ συγκρίνωσι πρὸς ἄλληλα εἰς διάγνωσιν κατὰ τί συμφωνοῦσι καὶ κατὰ τί διαφωνοῦσιν. Ἡ παρατηρητικὴ αὕτη ἐπιστήμη, ἣν κριτικὴν τῆς ἱστορίας καλοῦμεν, ἥτο ὅλως σχεδὸν ἄγνωστος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις.

Διςτάζομεν δὲ εἰ ἅπαντες οἱ νεώτεροι τηροῦσι τὰς ἀρχὰς ταύτας· ὀφείλουσιν ὅμως ταύτας ἀκολουθεῖν, ἐὰν ἀνυπόκριτον πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἔχωσι λατρείαν.

Ἀλλὰ περὶ τῶν ἀρετῶν τῶν βουλομένων νῦν εἰς τὸν ἱστοριογραφικὸν ἀγῶνα ἀποδοῦθαι παραπέμπομεν εἰς τ' ἀνωτέρω § 167 ἐκτεθέντα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ Φιλοσοφικοῦ εἶδους.

§ 171. Ἡ φιλοσοφία ἔχει ἀντικείμενον διδάξαι ἥτοι πληροφρῆσαι τὸν νοῦν καὶ οὐχὶ ἀρέσαι ἢ συγκινῆσαι. Δὲν ἔχει λοιπὸν ἀνάγκην τῶν θελγῆτρων τῆς ῥητορείας. Τὰ λεκτικὰ κάλλη εἶναι δευτερεύοντα διὰ τὸν φιλόσοφον, πρωτίστη δὲ αὐτοῦ ἀξία εἶναι ἡ σαφήνεια. Ἀπαιτεῖται παρ' αὐτοῦ ἡ χρῆσις τῶν ἀρμοδιωτέρων λέξεων εἰς ἔκφρασιν τῶν διανοημάτων του, καὶ οὐδὲ πλέον οὐδ' ἔλαττον τοῦ βουλομένου λέγειν. Τὸ ἐσχηματισμένον ὅμως λεκτικόν, ὡς αἰσθητοτέρας ποιοῦν τὰς ἰδέας, δὲν ἀπαγορεύεται τοῖς φιλοσοφοῦσι. Συχνάκις αἱ μᾶλλον ἀφηρημέναι ἰδέαι ἐκφράζονται διὰ συγκεκριμένων ὄρων, πληττόντων τὴν φαντασίαν πρὶν ἢ εἰς τὸ πνεῦμα φθάσωσιν. Ἀλλ' ἡ χρῆσις τοῦ ἐσχηματισμένου λεκτικοῦ μετὰ μετριότητος γινέσθω, ἵνα μὴ τὰ κοσμήματά του βλάπτωσι τὴν ἀκρίθειαν, ἥ δὲ λάμψις τῶν μὴ ἐμποδιζῇ τὴν καθαρὰν νόησιν τῶν ἐννοιῶν τοῦ συγγραφέως.

Δύναται τις, ἀναπτύσσων φιλοσοφικὴν τινα θέσιν, νὰ μεταχειρίζηται λεκτικὸν ἔμφυχον δεικνύον τὴν ἰσχυράν καὶ διάπυρον τοῦ συγγραφέως πεποιθήσιν. Γίνονται τότε ἀνεκταὶ καὶ τινες

ρητορικάι κινήσεις ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ζωηρῶς αἰσθανομένης ἀληθείας. Οὐδέποτε ὁμοῦς ὁ φιλόσοφος, ὡς ὁ ῥήτωρ, πρέπει νὰ παθολογῇ εἰς θρίαμβον τῆς ὑποθέσεώς του, διότι τὸ κυρίως παθητικὸν δὲν εἶναι τῆς ἀμέσου ἀρμοδιότητός του. Ἐὰν δὲ ἐνίοτε εἰς τὴν παθολογίαν προσφεύγῃ, τοῦτο θεωρεῖται ὡς ἐξαιρέσις.

Ὁ ἀληθὴς φιλόσοφος στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ λόγου, πέποιθεν ἵνα διὰ τῶν ἐπιχειρημάτων του πείσῃ. Ἀποφεύγει δὲ τὸ ἐσχηματισμένον λεκτικόν, διότι ἀρπαζόμενος ὑπὸ τῶν πτερύγων τῆς φαντασίας, διακινδυνεύει ν' ἀπατηθῇ καὶ ν' ἀπατήσῃ. Τινὲς ἐκλαμβάνουσι τὰς εἰκόνας ἀντὶ λόγων, τὴν μυθολογουμένην τοῦ Ἰζίου Νεφέλην ἀντὶ τῆς Ἥρας, καὶ τερατωδῶς ἀπατῶνται. Σπανίως ὡσαύτως ποιεῖται χρῆσιν τοῦ παθητικοῦ ὅρου· διότι, ἵνα μὴ ἀπατῇ ἑαυτὸν, ἀνάγκη νὰ ᾖ γαλήνιος καὶ ἥσυχος· τοῦτο δὲ δὲν γίνεται, ἐάν τις ἐξαπτόμενος ὑπὸ τῶν παθῶν, σύρεται παρ' αὐτῶν.

Γυμνοῦντες δὲ τὸ φιλοσοφικὸν λεκτικὸν ἐκ τούτων, δὲν ἐννοοῦμεν νὰ ᾖ γυμνὸν καὶ ἄγονον. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἵνα μετριάξῃται τὸ ἀρρηρημένον καὶ σκυθρωπὸν τῶν φιλοσοφικῶν ὑποθέσεων, ἐπιτρέπεται ἐνίοτε ἵνα τὸ φιλοσοφικὸν εἶδος μεταβάλλῃ τὴν μορφήν τοῦ διδακτικοῦ ὅρου του. Διὰ τοῦτο φιλοσοφικαὶ ὑποθέσεις πραγματεύονται ὅτε μὲν διαλογικῶς, ὡς ἐποίησε μάλιστα ὁ Πλάτων, ὅτε δὲ ἐπιστολιμαίως, ὡς ἐποίησαν πολλοὶ τῶν νεωτέρων, καὶ ἄλλοτε ἄλλως. Ἀλλὰ τότε τὸ φιλοσοφικὸν εἶδος, ὡς πρὸς ταύτην τὴν ἐξωτερικὴν του μορφήν, ὑπάγεται εἰς τὰ εἰρημμένα περὶ Διαλόγου (§ 159,) καὶ περὶ ἐπιστολῆς (§ 154).

Ἀλλ' ὁ οἰκειότερος καὶ συνηθέστερος τρόπος· εἰς ἔκφρασιν φιλοσοφικῶν ἰδεῶν, πρὸς σπουδαίους μάλιστα ἀποτεινομένων, εἶναι ὁ αἰτιολογικὸς, κατὰ πρότασιν, κατασκευὴν καὶ συμπέρασμα, ἢ ὁ ἐκθετικὸς ἢ διατριβολογικός· ἡ διατριβή, ἐν τῇ ἀπλουτέρᾳ αὐτῆς μορφῇ, συνίσταται εἰς τὸ καθαρῶς ἐκτιθέναι τὴν ὑπόθεσιν, εἰς τὸ καλῶς προσδιορίσαι δι' ἀκριβοῶν ὁρισμῶν, ἔπειτα εἰς τὸ περιγράψαι αὐστηρῶς, καὶ τέλος εἰς τὸ βεβαιῶσαι ἐκάστην τῶν προτάσεων τῶν ὑπὸ τῆς διαιρέσεως δοθεισῶν. Ἐν τῇ διατριβῇ οὐδὲν περιττὸν ἀνέχεται. Τὸ πᾶν πρέπει πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ τείνῃ, δηλαδὴ εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἀπ' ἀρχῆς τεθείσης γενικῆς προτάσεως. Ἄπαντα τὰ ἐπιχειρήματα ἀποχρῶντως πρέπει ν' ἀναπτύσσωνται, ἵνα δεικνύηται ἡ δύναμις τῶν, νὰ παραλείπωνται δὲ αἱ εἰς τὴν φαντασίαν ἢ τὴν αἰσθησιν ἀναφερόμεναι ἐπεξεργασίαι. Οἱ περιορισμοὶ οὗτοι ἐξ ἀνάγκης κα-

θιστώσι τὸ εἶδος τοῦτο τῆς συνθέσεως στεγανὸν καὶ στρυφνόν· ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἀπαιτεῖται ν' ἀποκτῇ κατὰ τὴν σαφήνειαν ὅ,τι στερεῖται κατὰ τὴν ἡδύτητα.

Δὲν θέλομεν ἐμιλήσει ἐνταῦθα περὶ φιλοσοφικοῦ λόγου, διότι ὑπάγεται ὑπὸ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ στρεφομένου περὶ φιλολογικά, ἱστορικά ἢ φιλοσοφικά ζητήματα, περὶ ὧν ἀνωτέρω διελάθομεν (§ 145-146, γ').

§ 172. Φθάσαντες εἰς τὸ πέρας τοῦ ἡμετέρου ἔργου, καταπαύομεν ἐνταῦθα τὸν λόγον. Τελειόνοντες δέ, ἀποτείνομεν σπουδαίαν πρὸς τοὺς νέους παρατήρησιν, ὅτι τὰ μέχρι τοῦδε ἀποδοθέντα παράγγελα περὶ συνθέσεως τῶν διαφόρων εἰδῶν τοῦ ἀπαγγελτικοῦ καὶ γραπτοῦ πεζοῦ λόγου εἰσὶ μὲν ἀπαραίτητα· ἀλλ' ἵνα καρποφορήσωσι, πρέπει πάντοτε νὰ συνοδεύωνται μετὰ βαθεῖας μελέτης τῶν κλασικῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων, μάλιστα δὲ τῶν ἀθανάτων ἡμῶν προγόνων. ἔχοντες δὲ πάντοτε ἀνὰ χεῖρας τούτους, ἃς γυμναζώμεθα μιμούμενοι αὐτοὺς καὶ γράφοντες κατ' αὐτοὺς, καὶ τότε ἴσως θέλομεν δυνηθῇ ν' ἀποκτήσωμεν καὶ ἡμεῖς τὴν δύσκολον μὲν, ἀλλὰ θαυμασίαν ἔξιν τοῦ καλῶς γράφειν. Τὸ παράγγελμα τοῦτο εἶναι τὸ σπουδαιότερον, διότι περιλαμβάνει ἅπαντα τὰλλα. Κλείομεν δὲ τὴν πραγματείαν ταύτην διὰ τοῦ καὶ ἄλλοτε παρ' ἡμῶν (1) ὑποβληθέντος τοῦ Ὁρατίου χρυσοῦ παραγγέλματος,

vos exemplaria graeca

Nocturna versate manu, versate diurna (2). »

ἢ, ἵνα μονοστίχως ἐρμηνεύσωμεν,

« Ἑλλήνων τὰ πρωτότυπα νυχθημερὸν μελέτα. »

(1) Περί συνθέσεως. σελ. 23.

(2) De arte poetica, 323—324.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.

Κατ' ἐπίμονον πολλῶν συνδρομητῶν αἵτησιν, καταχωρίζεται ἐνταῦθα ὁ παρὰ τοῦ Κυρίου Χ. Παμπούκη ἐκφωνηθεὶς λόγος τὴν 25 Ἰανουαρίου 1857 ἐπὶ τῆς καταθέσεως τοῦ θεμελίου λίθου διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ Γυμνασίου Ναυπλίας, ἀνευφημηθεὶς μὲν ἐν γένει ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ (α), δαπάνη δὲ τῆς Δημαρχίας Ναυπλιέων τυπωθεὶς. Δημοσιευόμενος δὲ ἐνταῦθα ὁ λόγος οὗτος τοῦ συγγραφέως, θέλει χρησιμεύσει τὸ μὲν ὡς μικρὸν σχόλιον τῆς παρ' αὐτοῦ προσφωνήσεως τοῦ παρόντος βιβλίου του, Πρὸς τοὺς εὐεργέτας τῆς κοινῆς πατρίδος Ἑλλάδος· τὸ δέ, εἰς ἔνδειξιν τοῦ ἀμοιβαίου αἰσθήματος καὶ τοῦ ἀδιαφύκτου συνδέσμου μεταξὺ τῆς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς Ἑλλάδος.

(α) Ὑπὲρ τοῦ λόγου τούτου, ἐν τῷ ὑπαίθρῳ τῆς Πλατείας τοῦ Ὁθωνος ἐκφωνηθέντος, εὐνοϊκῶς ἐκ τῶν ἐφημερίδων ἐξεφράσθησαν ἡ Βελτίωσις ('Αριθ. 266, τὴν 7 Φεβρουαρίου 1857), 'Ο Ἥλιος (ἀριθ. 103, τὴν 9 Φεβρουαρίου 1857), δημοσιεύσας καὶ τινὰ αὐτοῦ τεμάχια· ἡ Ἑλπίς ('Αριθ. 889, τὴν 9 Φεβρουαρίου 1857), ἥτις ὄλον ἐδημοσίευσεν διὰ τοῦ ἀριθμοῦ 890, τὴν 16 Φεβρουαρίου ε. ε. Ἡ Ἐφημερίς τῶν Φιλομαθῶν ('Αριθ. 199, τῇ 9 Φεβρουαρίου 1857), κλ. Ν.

ΛΟΓΟΣ

ΕΠΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΘΕΣΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΜΕΛΙΟΥ ΛΙΘΟΥ ΤΟΥ
ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΝΑΥΠΑΙΑΣ

Ἐκφωνηθεὶς μὲν τὴν 25 Ἰανουαρ. 1857,

ΥΠΟ

Χ. ΠΑΜΠΟΥΚΗ

ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ ΝΑΥΠΑΙΑΣ,

Τύποις δὲ ἐκδοθεὶς

Δαπάνη τῆς Δημαρχίας Ναυπλίων.

Μετὰ τὴν χαρμόσυνον, ἑνδοξον καὶ ἐθνικὴν τελετὴν τῆς 25 Ἰανουαρίου ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς αὐτονομίας καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Βασιλείας, συνερχόμεθα καὶ πάλιν σήμερον, ὧς συμπολῖται, ἵνα πηνηγυρίσωμεν καὶ ἑτέραν λίαν ἐνδιαφέρουσαν τελετὴν ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς παιδείας.

Ὁ ΘΕΜΕΛΙΟΣ λίθος τοῦ Γυμνασίου Ναυπλίας ἀνοικοδομήσεως καταβαλλόμενος σήμερον, δαπάνη μὲν καὶ ἐπιμελεία τῆς φιλομούστου ἡμῶν Κυβερνήσεως, συνδρομῇ δὲ καὶ τοῦ Δήμου Ναυπλίων, συγκαλεῖ ἅπαντας ἡμᾶς σήμερον συγκαλεῖ τὸν κληρικὸν καὶ τὸν λαϊκόν, τὸν ἄρχοντα καὶ τὸν ιδιώτην, τὴν

προβεβηκυῖαν καὶ τὴν ἀκμάζουσαν γενεάν μετὰ τῆς ἀπανταχοῦ ἐκπαιδευομένης νέας γενεᾶς τῆς Πατρίδος.

Ἐκπλήρωσις δὲ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως τοιούτων ἐθνοφιλῶν ἔργων, ἀνέγερσις νέου ἀνακτόρου εἰς τιμὴν τῶν Μουσῶν ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς παιδείας ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχαίᾳ τοῦ πολεμικοῦ ἔθνους πρωτευούσῃ ἐμφαίνει, ὃ συμπολῖται, ταυτότητα αἰσθημάτων, ἐνότητα θελήσεως, πληρεστάτην ἁρμονίαν μεταξὺ Κυβερνήσεως καὶ Ἐθνους, μεταξὺ Ἐθνους καὶ Κυβερνήσεως, μεταξὺ τῆς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς Ἑλλάδος, μεταξὺ συμπάσης τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς· διότι τὰ διδακτήρια τῆς αὐτονομίας Ἑλλάδος εἶναι διδακτήρια συμπάσης τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, ὡς καὶ ἡ αὐτόνομος Ἑλλὰς εἶναι κοινὴ πατὴρ ἀπάντων τῶν ἀπανταχοῦ τῆς ὕψλης Ἑλλήνων· ἡ δὲ ἀνέγερσις αὐτῶν εἶναι παντὸς Ἑλλήνου κοινὴ εὐχὴ.

Ἰδοὺ διὰ τί λοιπὸν τοσοῦτον ἐνδιαφερόντως συνήλθομεν καὶ πάλιν σήμερον· ἰδοὺ διὰ τί τοσοῦτον περισπουδᾶστως καταβῆλομεν τὸν θεμέλιον λίθον εἰς ἀνακίνησιν τοῦ ἀρχαίου τούτου Γυμνασίου τοῦ Κράτους.

Καὶ ποῦ τὸ νέον τοῦτο κατασκήνωμα ταῖς Μούσαις ἀνεγείρεται; — Ἐντὸς τοῦ ὀχυρωτέρου τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μεσογείου φρουρίου. Τί θαυμασία συζυγία! Ὁ Ἄρης καὶ ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ Ἐνὺς καὶ αἱ Μοῦσαι, τὸ ξίφος καὶ ἡ παιδεία εἰς ἓν συνεζευγμένα. Μακάριοι οἱ λαοί, ἐν οἷς τοιαύτη σύζευξις διὰ τῆς φρονήσεως τῶν Κυβερνώντων δύναται νὰ κατορθωθῇ! — Ἀνεγείρεται δὲ ἐντὸς τῆς ἀρχαίας τοῦ ἔθνους Πρωτευούσης, τῆς πολεμικῆς Πρωτευούσης τοῦ μεγάλου ἐν ἐπαναστάσει ἔθνους τοῦ 1821, τοῦ ἐξ ἀπάσης τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς συγκροτουμένου. — Ὅποῖαι ἀναμνήσεις, ὅποια τῆς θείας Προνοίας τὰ θαυμάσια! Τὸ πρὸ τετταράκοντα ἔτων τρομερώτερον τῶν δεσποτῶν μας φρούριον γίνεται πρωτεύουσα τῆς ἀνεξαρτησίας μας, καθίσταται μάρτυς τῶν θριάμβων μας, ἵσταται ἐλθαμβὸς θεατὴς τῶν ἡττημένων τοῦ Σουλτάνου Πασάδων, καὶ τέλος κιβωτὸς τῆς κινδυνεύουσας Ἑλλάδος ἀναδείκνυται· ἐντὸς δὲ τούτου νῦν ἡμεῖς οἱ τότε ἐν τοῖς στρατιωπέδοις τῆς ἐπαναστάσεως νέοι, προβεβηκότες ἤδη, συλλέγομεν τοὺς σπαρτοὺς τοῦ ἡττημένου δράκοντος ὀδόντας, ἵνα ἐκ τῶν θραυσμάτων αὐτῶν ἀνοικοδομήσωμεν ἓνα περιπλέον πυρρὸν παιδείας διὰ τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν, δι' ἅπασαν τὴν Ἀνατολὴν.

Εὐτυχῇ τὰ ἔθνη ἐν οἷς οἱ κυβερνῶντες καὶ οἱ κυβερνῶμενοι, οἱ πατέρες καὶ τὰ τέκνα, ἐν πληρεστάτῃ ἁρμονίᾳ, ἐν ἀδιαρρήκτῳ συνδέσμῳ, εἰς ἓν συγκεχυνευμένοι ζῶσι. Τότε πράττει ἡ Κυ-

θέρνησις ὅ,τι τὸ ἔθνος ἐπιθυμεῖ· ἐπιθυμεῖ δὲ τὸ ἔθνος ὅ,τι ἡ Κυβέρνησις πράττει· κρατύνεται δὲ ἡ Κυβέρνησις, εὐδαιμονεῖ δὲ ἔθνος.

Συχνάκις Κυβερνήταις τινὲς οἰκοδομοῦσι μὲν λαμπρὰς οἰκοδομὰς καὶ ἀνεγείρουσι δαπανηρότατα μνημεῖα· τὰ μνημεῖα ταῦτα ὅμως δὲν εἶναι Διδακτήρια, εἶναι δημοσίων ἔργων κοινωφελῆ ἢ καλλιτεχνικὰ καθιδρύματα· ἀλλ' εἶναι μαυσώλεια ματαιότητος, ἀλλ' εἶναι πυραμίδες δεσποτισμοῦ, ἀλλ' εἶναι ἔργα καταδυναστείας, εἶναι δεσποτήρια δυστυχῶν, εἶναι φρούρια τυραννίας. Τί εἶναι, φίλιτατοι συμπολίται, τοῦτο τὸ αἰείποτε ὑπ' ὅψιν ἡμῶν ἀνυψούμενον ὑπερήφανον Παλαμήδιον; Λείψανον ἐργοδιωκτικῆς καταδυναστείας, μαρτύριον πολυστενακτοῦ τῶν ἡμετέρων πατέρων ἀγγαρείας μιᾶς ξένης καὶ τυραννικῆς Κυβερνήσεως, οὕτω πλέον ὑπάρχουσας, ὥς διὰ τὰ κρίματά της ὑπὸ τοῦ χρόνου καταβληθείσης καὶ ὀλοτελῶς τέλος καταστραφείσης ὑπὸ τοῦ γίγαντος τοῦ αἰῶνος, τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος, ὃν ἡ Ἑλλάς ὥς ἐκ Σπάρτης ἰδίον τέκνον ἀντιποιεῖται. Εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ θεία Πρόνοια, ἐν μεταγενεστέροις καιροῖς, τὸ φρούριον τοῦτο τῆς τυραννίας προώρισεν ἀκρόπολιν ἐλευθερίας, τὸ δὲ δεσποτήριον τῶν πατέρων ἀνέδειξε κιβωτὸν σωτηρίας ὑπὲρ τῶν τέκνων ἐκείνων· διότι τὸ Παλαμήδιον ἀκρόπολις ἀπάσης τῆς αὐτονόμου Ἑλλάδος ἐγένετο· ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ὑπὲρ τῆς θεοφιλοῦς Ἑλλάδος θαυματουργός τις ἐξαιρέσις· διότι ἄλλαι μὲν βουλαὶ ἀνθρώπων, ἄλλα δὲ Θεὸς κελεύει.

Κυβέρνησις δὲ, ἥτις, ἀντὶ φρουρίων καὶ δεσποτηρίων, ἀνοικοδομεῖ Διδακτήρια καὶ ἄλλα κοινωφελείας καὶ καλλιτεχνίας δημόσια ἔργα, εἶναι πατρικὴ Κυβέρνησις· Κυβέρνησις, ἥτις, ἀντὶ ἀμαθῶν ἀνδραπόδων, ἐπιθυμεῖ καὶ μορφώνει πεφωτισμένους πολίτας, εἶναι σεβαστὴ Κυβέρνησις, ἥτις, ἀντὶ ἐν τῷ σκότει τῆς ἀμαθείας νὰ κρίπτηται, παντοῦ δι' ἀνοικοδομήσεως Διδακτηρίων ἀνάπτει φάρους ἵνα καταφανέστερα τὰ ἑαυτῆς ἔργα γίνωνται, εἶναι ἐθνικὴ. Ἐθνος δὲ, ὅπερ ἀντὶ δεσποτηρίων ἀξιοῦται Διδακτηρίων ὅπερ, ἀντὶ διὰ χωροφυλάκων καὶ τῆς κτηνώδους βίας, ἄγεται δι' ἐλευθερίου ἀνατροφῆς ὅπερ, ἀντὶ ν' ἀγνωμονῇ, μαρτυρικῶς καὶ μετ' αὐταπαρνήσεως ἐν δεινοῖς καιροῖς ὑποστηρίζει τὴν ἑαυτοῦ Κυβέρνησιν, εἶναι ἔθνος εὐγενές, εἶναι ἔθνος εὐάγωνον, εἶναι ἔθνος ἄξιον τῶν εὐγενεστέρων εὐεργεσιῶν καὶ τῆς ὑπολήψεως τοῦ πεφωτισμένου κόσμου.

Καὶ διὰ τί φίλοι συμπολίται, τοιαύτη ὑπὲρ τῆς παιδείας ἐνδελεχὴς μέριμνα τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Ἑθνους, τοῦ Ἑθνους

καὶ τοῦ Γένους, τῆς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς Ἑλλάδος; Τὸ μὲν διὰ τὸν κοινὸν παντὸς ἔθνους σκοπὸν, ἵνα ἡ νεολαία τῆς πατρίδος ἐκπαιδεύηται· τὸ δὲ, διότι ἡ παιδεία εἶναι ἴδιον ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων προγονικὸν κληροδότημα καὶ κτῆμα, καὶ ἰδιαζόντως πρέπει νὰ περιποιώμεθα. Ἑλλάς καὶ παιδεία, παιδεία καὶ Ἑλλάς εἶναι ἰσοδύναμα. Ἐλευθέρα μὲν ἡ μακαρία Ἑλλάς, ἐγέννησε τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας, εἰς τὸν κολοσῶνα αὐτὰς προήγαγε, διὰ δὲ τοῦ ἥρώος της, τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, μετὰ τῶν τροπαίων της εἰς ἅπασαν τὴν οἰκουμένην ἔφερε, καὶ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἐξημέρωσε· δούλη δὲ γενομένη, τοῦ δεσπότης αὐτῆς ἐπαίδευεν· ἔπειτα δὲ τὰ πεφωτισμένα τέκνα της, φεύγοντα τὸν βάρβαρον τοῦ Βυζαντίου κατακτητὴν, ὡς ἐστιάδες ἔφερον ἄδυστον τὸ ἱερὸν αὐτῆς πῦρ εἰς τὴν τότε ἀπαιδευτοῦν δυτικὴν Εὐρώπην, καὶ εἰσῆγεται πάλιν Ἕλληνες ἐγένοντο τῆς παιδείας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ παρὰ τοῖς νῦν μεγάλοις καὶ πεφωτισμένοις ἔθνεσιν. Ἀλλ' οὐ μόνον ὡς ἐθνικὴ ἡ Ἑλλάς, ἀλλὰ καὶ ὡς Χριστιανικὴ ἔχει διὰ τὴν παιδείαν καὶ τὴν γλῶσσάν της κεκτημένα δικαιώματα εὐγνωμοσύνης ἐπὶ παντὸς τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου· διότι ἑλληνιστὶ διὰ τῶν ἐβδομήκοντα πρῶτον ἡρμηνεύθησαν αἱ θεόπνευστοι Γραφαί· ἑλληνιστὶ ἐδίδασκεν ὁ θεάνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός· ἑλληνιστὶ ἐγράφησαν τὰ Ἱερὰ Εὐαγγέλια· Ἕλληνες ἦσαν καὶ ἑλληνιστὶ ἔγραφον οἱ πρῶτοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας· Ἑλληνικαὶ μάλιστα αἱ πρῶται Ἱερὰ Σύνοδοι· Ἑλληνικὰ τὰ πάντα διὰ τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ γλῶσσαν. Ἡ ἀρχαία Ἑλλάς, φίλοι μου συμπολίται, ἐδοξάσθη καὶ ἐμεγαλύνθη καὶ διὰ τῶν ὅπλων καὶ διὰ τῆς παιδείας· ἀλλὰ τῶν μὲν ὅπλων της ἡ λάμψις δὲν στίλβει πλέον, ἡ δὲ παιδεία της ἀμαράντως εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα θέλει θάλλει. Ἰδοὺ λοιπὸν διὰ τί διηνεκῶς ἐν ἡμῖν πρέπει νὰ τιμᾶται ἡ παιδεία ὡς ἐθνικόν τι καὶ ἴδιον σύμβολον· Ἰδοὺ καὶ διὰ τί καὶ ἡ Κυβέρνησις καὶ τὸ ἔθνος ναοὺς αὐτῇ πανταχοῦ ἀνεγείρουν.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλο τι ἱερὸν καθῆκον ἀναγκάζει τὴν αὐτόνομον Ἑλλάδα καὶ τὴν Κυβέρνησιν αὐτῆς, ἵνα τοὺς ναοὺς τῆς παιδείας πολυπλασιάζωσι· τὸ πρὸς τὴν ἔξω Ἑλλάδα ἱερὸν καθῆκον. Ὡς ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Γερμανία, καὶ τοὶ εἰς πολλὰ Κράτη διηρημένοι, ἀποτελοῦσιν ἀδιαίρετον ἐθνικὴν ἐνότητα, οὕτω καὶ ἡ Ἑλλάς, καὶ τοὶ ἐκ περιστάσεων εἰς δύο διηρημένοι, εἰς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς Ἑλλάδα, εἶναι ὅμως μία καὶ ἀδιαίρετος καὶ κατὰ τὸ γένος, καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν, καὶ κατὰ τὴν θρησκείαν, ὡς τοῦ αὐτοῦ σώματος τὰ δεδεμένα καὶ τὰ ἐλεύθερα μέλη. Οἱ ἔξω Ἕλληνες συνηγωνίσθησαν μετὰ τῶν ἑσῶ διὰ τὴν αὐτονομίαν τῆς Ἑλλάδος τοῦ

1821, καὶ ἡ αὐτόνομος Ἑλλάς εἶναι κοινὴ πατρίς ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων. Οἱ ἐντὸς Ἑλληνες, ἀσχέτως τῆς πολιτικῆς τῶν μεγάλων εὐεργετιδῶν Δυναμέων, πρὸς ἃς ἐπίσης εὐγνωμονοῦσιν, αὐθορμήτως ὡς ἐν καὶ μόνον ἄτομον ὁμοθυμαδὸν ἐξανέστησαν εἰς συμπάθειαν ὑπὲρ τῶν ἐξω, ὅτε οἱ ἐξω, ἐν ὀνόματι τῆς ἐθνικῆς ἰδέας τιν συμπαθειάν των ἐπεκλήθησαν. Οἱ δὲ ἐξω Ἑλληνες, ἔτι μᾶλλον καὶ ἐκ τῆς περιτάσεως ταύτης κατανοήσαντες τὴν φυλετικὴν ἐνότητα καὶ τὸ ἀδιαίρετον τῶν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς Ἑλλήνων, ἔτι μᾶλλον ἀγαπῶσι τὴν φίλην των Ἑλλάδα, καὶ ἔτι μᾶλλον ἀφειδῶς σκορπίζουσι τὰς μεγαλοδωρίας αὐτῶν ὑπὲρ τῆς κοινῆς πατρίδος, τῆς αὐτονομῆς Ἑλλάδος, μάλιστα δὲ ὑπὲρ τῆς παιδείας. Οἱ ἀνεγχερόμενοι λοιπὸν ναοὶ τῆς παιδείας ἐν τῇ ἐλευθερᾷ Ἑλλάδι εἶναι τῶν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς Ἑλλήνων Διδασκῆρια· εἶναι ἀπάντων κοινὰ εὐχῆς· μνημεῖα· εἶναι μαυσώλεια εἰς τιμὴν τῶν εὐεργετῶν τῆς Ἑλλάδος· εἶναι πυραμίδες δόξης εἰς εὐγνωμοσύνην αἰθίων ὑπὲρ τῶν ἀοιδίμων Καπλανῶν, Ζωσιμάδων, Ριζαρίων, Βαρθακῶν, Ἀρσακῶν, Σινῶν, Ἰωνιδῶν, Πλατυγενῶν, Ζαπῶν, Τσιτσῶν, καὶ τοσούτων ἄλλων μεγαλοδῶρων μακαρίων ἀνδρῶν, ὡς καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀγαθοῦ ξυρακονητοῦ, τοῦ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς τὸ λεπτόν αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς παιδείας τῆς κοινῆς πατρίδος διαθέντος. Ἐλθετε λοιπὸν, ἔλθετε οἱ ἀπανταχοῦ τῆς ὕδρογειοῦ σφαίρας φίλτατοι ὁμογενεῖς Ἑλληνες, ἔλθετε εἰς τὴν φίλην σας αὐτόνομον Ἑλλάδα, διότι αὕτη εἶναι κοινὴ πατρίς ἀπάντων· αἱ τιμαὶ καὶ αἱ ἀρχαὶ αὐτῆς εἶναι κοιναὶ ἀδιακρίτως πρὸς ἀπαντας τοὺς Ἑλληνας· τὰ Διδασκῆριά της εἶναι κοινὰ τῶν τέκνων σας καὶ τῶν τέκνων μας. Οὐδέποτε λοιπὸν μὴ παύετε εὐεργετοῦντες τὴν φίλην σας Ἑλλάδα, ὡς κοινὴν πατρίδα, ἵνα δοξασθῇ καὶ μεγαλυνθῇ ἕως ἐκεί, ὅπου αἱ ἀμετάβλητοι τῆς θείας Προνοίας βουλαι προώρισαν.

Ἄλλ' ἡ Κυβερνήτις, φίλοι μου συμπόλιται, οἰκοδομοῦσα διὰ τῆς δυνατῆς λαμπρότητος τὰ δημόσια καθιδρύματα, τοὺς Ναοὺς, τὰ Διδασκῆρια, τὰς Γεφύρας, τὰς Προκυμαίας κλ. τιμᾷ προσέτι καὶ τὰ δημόσια ἔργα, τιμᾷ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, περιθάλπει τὰς καλὰς τέχνας, ἐξ ὧν ἡ Ἑλλάς μεγάλως ἐδοξάσθη καὶ θαυμάζεται. Τὸ Θησεῖον καὶ ὁ Παρθενὼν, τὰ ἔργα τοῦ Φειδίου καὶ τῶν ἄλλων τῆς Ἑλλάδος καλλιτεχνῶν τιμῶσιν οὐχ ἤτιον τὴν Ἑλλάδα ἢ ὁ Ἰλιάς τοῦ Ὁμήρου, ἡ τραγικὴ μουσα τοῦ Σοφοκλέους, ἡ ἰδανικὴ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος καὶ ἡ ῥητορεία τοῦ Δημοσθένους. Ἴδου διὰ τί φιλόκαλος μέριμνα καὶ περὶ τὰ δημόσια ἔργα πρέπει νὰ καταβάλληται.

Διὰ ταῦτα πάντα λοιπὸν, ὦ συμπολίται, τελοῦμεν σήμερον καὶ τὴν ἐπίσημον ταύτην τελετὴν. — Δόξα καὶ τιμὴ εἰς τοὺς ἐνεργοῦντας ταῦτα τὰ λαμπρὰ ἔργα· σέβας βαθύτατον πρὸς τοὺς φιλομούσους καὶ Σεπτοὺς ἡμῶν Βασιλεῖς· τιμὴ εἰς τὴν φρόνησιν τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Βασιλέως· ἔπαινος εἰς τὴν περὶ τὰ τοιαῦτα δραστηριότητα τοῦ ὑπουργοῦ τῆς παιδείας· εὐγνωμοσύνη ἀέδιος πρὸς ἅπαντας τοὺς εὐεργέτας τοῦ ἔθνους, τοὺς τὰ τοιαῦτα συντρέχοντας· εὐλογία δὲ καὶ πρὸς ὑμᾶς τοὺς ἀκαμάτους λειτουργοὺς τῆς Παιδείας, τοὺς Καθηγητὰς καὶ Διδασκάλους, πρὸς ὑμᾶς τοῦ φωτισμοῦ τῆς πατρίδος τὰς καιομένας λαμπάδας. Θαρσείτε δέ· ἡ φιλόμουσος τοῦ Βασιλέως Κυβέρνησις, περὶ πολλοῦ τὴν ἐθνικὴν ἐκπαίδευσιν ποιούμενη, γενναίαν καὶ ταχεῖαν μέριμναν θέλει λάβει διὰ τὴν βελτίωσιν τοῦ παρόντος ὑμῶν, διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ μέλλοντός σας, καὶ διὰ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἱεροῦ σας ἐπαγγέλματος· διότι λαμπρύνουσα ὑμᾶς, λαμπρύνει τὴν ἐθνικὴν παιδείαν, λαμπρύνει τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, χαρίζεται τῇ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς Ἑλλάδι.

Ἀλλὰ διὰ τί καὶ διὰ τίνας πάντα ταῦτα γίνονται; — Διὰ τὴν ὑμετέραν ἐκπαίδευσιν, ὦ νέοι τῆς Ἑλλάδος καὶ συμπάσης τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς! Οἱ πατέρες σας ἐπὶ τῆς φοβερᾶς νυκτὸς τῶν ζοφερῶν τεσσάρων αἰώνων γεννηθέντες, εὐρέθησαν δοῦλοι· ἀλλ' ἐλευθερωθέντες, ἐλευτέραν οἷς παραδίδουσι μίαν γωνίαν τῆς κοινῆς πατρίδος, ἵνα διατηρῆτε, δοξάζητε καὶ μεγαλύνητε. Οἱ πατέρες σας στεροῦμενοι σχολείων, αὐτοδιδάκτοι ὅμως ἐγένοντο καὶ ἔμαθον τόσα, ὅσα ἱκανὰ ἦσαν, ἵνα τὸ τεράστιον τῆς ἀνεξαρτησίας κατορθώσωσι· συλλέγοντες δὲ ἤδη, πρὶν εἰς τὸν τάφον καταβῶσι, τοὺς ἐσκορπισμένους λίθους τῶν τοῦ δεσποτισμοῦ φρουρίων, τῶν ὑπὸ τῆς ἀνδρείας των κρημνισθέντων, οἰκοδομοῦσιν ὑμῖν Πανεπιστήμια, Γυμνάσια καὶ ἄλλα ἐκπαιδευτήρια, ἵνα ἐφάμιλλοι τῇ παιδείᾳ ὑμεῖς κατασταθῆτε τοῖς τέκνοις τῶν σοφῶν Εὐρωπαίων, ὅπως ἡ σοφὴ Εὐρώπη μᾶλλον τὴν Ἑλλάδα ἐκτιμᾷ. Οἱ πατέρες σας ὀλίγα μὲν γράμματα ἐγινώριζον· ἔπραξαν δὲ μεγάλα ἔργα, διότι ἦσαν εὐσεβεῖς καὶ ἐνάρετοι· ἐνώστατε λοιπὸν σεῖς, ὦ νέοι, μετὰ μεγαλειτέρας παιδείας τὴν εὐσέδειαν καὶ ἀρετὴν ἐκείνων, διότι, ὡς εἶπεν ὁ θεσπέσιος Πλάτων (1), » Πᾶσά τε ἐπιστήμη χωριζομένη δικαιοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς, πανουργία. οὐ σοφία φαίνεται. » Ἀκούετε, ὦ νέοι; Ἡ μάθησις ἀνευ τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς ἀρετῆς δὲν εἶναι παιδεία, ἀλλὰ πανουργία. Παιδεύεσθε λοιπὸν μετ' ἀρετῆς καὶ εὐσεβείας. Ὡς δὲ περὶ ἐκαστοῦ στρατιώτου τοῦ νικηφόρου τῆς Ἰταλίας στρατοῦ του ἔλεγεν ὁ

Μέγας Ναπολέων, ὅτι ἤθελον λέγει οἱ συμπολιταὶ των, « Οὗτος ἦν ἐκ τοῦ στρατοῦ τῆς Ἰταλίας » οὕτως, ὦ νέοι, περαίνων καὶ ἐγὼ τὸν λόγον μου εὐχομαι, ἵνα οἱ μεταγενέστεροι λέγωσι περὶ ὑμῶν, « Οὗτοι ἦσαν ἄξια τέκνα τῶν ἀνδρῶν τοῦ ἀγῶνος τοῦ 1821· ἀνεδείχθησαν δὲ κατὰ τὴν εὐχὴν τῶν ἀρχαίων Σπαρτηατῶν (2), καὶ τῶν πατέρων πολλῶν κάρηρονες. »

Ζήτησαν οἱ φιλόμουσοι καὶ Σεπτοὶ ἡμῶν Βασιλεῖς! Αἰωνία ἡ μνήμη τῶν ἀοιδίμων εὐεργετῶν τῆς κοινῆς πατρίδος Ἑλλάδος!

(1) Μενεξ. σ. 200.

(2) Πλουτ. Κυκ. ΚΑ'.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

Προλεγόμενα· διὰ τί ἐκδίδεται τὸ παρὸν πόνημα σελ. ἐ—κ	
‘Ορισμός καὶ διαίρεσις τῆς ῥητορικῆς καὶ ῥητο- ρείας	§ 1—§ 3
Μέρος Α'. ῥητορικὴ, ἥτοι γενικὴ θεωρία αὐτῆς	
Τ μ ῆ μ α Α', περὶ Εὐρέσεως. — Εὐρέσεως ὁρισμός ὕλη καὶ διαίρεσις	§ 4—§ 7
Κεφάλαιον Α'. Περὶ πίστεων ἐν γένει	§ 8—§ 11
Α'. Ἐπιχειρήματα κατ' εἶδος· ἐπαγωγὴ, συλλογισμός, ἐνθύμημα, σωρείτης, δίλημμα.	§ 12—§ 14
Β'. Ἐπιχειρήματα καθ' ὕλην ἢ κοινοὶ τόποι § 15· α) ἐσωτερικοὶ § 16· β') ἐξωτερικοὶ § 17· σημεῖα, τεκμήρια, εἰκότα § 18· ἀστεῖα § 19· χρῆσις τῶν κοινῶν τόπων § 20	§ 15—§ 20
Γ'. Τελικὰ κεφάλαια	§ 21—§ 22
Κεφάλαιον Β'. Περὶ τοῦ ἀρέσκειν, ἢ περὶ ῥητο- ρικῶν ἡθῶν	§ 23
Α'. Ῥητορικὰ ἤθη ὡς ἀπὸ τοῦ ῥήτορος. . . .	§ 24
Β'. Ῥητορικὰ ἤθη ὡς ἀπὸ τοῦ ἀκροατοῦ . . .	§ 25
Γ'. Ῥητορικὰ ἤθη ὡς ἀπὸ τοῦ λόγου	§ 26
Κεφάλαιον Γ'. Μέσα τοῦ συγκινεῖν ἦτοι περὶ παθῶν	§ 27
Α'. Περὶ παθῶν ἐν γένει	§ 28
Β'. Ποῦ καὶ πῶς κινοῦνται τὰ πάθη	§ 29
Γ'. Ὅποῖος ὁ παθητικὸς ῥήτωρ· εὐαισθη- σία, φαντασία, σαχρτικόν	§ 30
Τ μ ῆ μ α Β'. Περὶ τάξεως	§ 31
Κεφάλαιον Α'. Περὶ προσιμίου	§ 32
Α'. Φύσις καὶ ἔργα τοῦ προσιμίου	§ 33
Β'. Προσιμίων διάφορα εἶδη· α) ἀπλοῦν· β) συμπεπλεγμένον ἢ εἰσηγηματικόν· γ) ἐπι-	

	δεικτικόν δ) σφοδρὸν ἢ ἐξ ἐφόδου	§ 34
	Γ'. Παρατηρήσεις περὶ τὴν σύνθεσιν προ- οιμίου	§ 35—§ 36
2	Κεφάλαιον Β'. Περί προτάσεως καὶ διαιρέσεως	§ 37—§ 38
3	Κεφάλαιον Γ'. Περί διηγήσεως· σαφήνεια, πιθανό- της, συντομία, ἐνδιαφέρον, ἀποδεικτικότης.	§ 39—§ 40
	Παρατηρήσεις περὶ διηγήσεως	41
4	Κεφάλαιον Δ'. Περί πίστεων ἢ ἀγώνων	42
	Α'. Κατασκευὴ ἢ βεβαίωσις	43
	α'. Ἐκλογή τῶν πίστεων	44
	β'. Τάξις τῶν πίστεων	45
	Β'. Ἀνασκευὴ ἢ λύσις <i>ἢ ἀναίρεσις</i>	46
	α'. Θέσις τῆς ἀνασκευῆς	§ 47—48
	β'. Τρόπος τῆς ἀνασκευῆς	49
	γ' Παρατηρήσεις περὶ ἀνασκευῆς	50
	Γ'. Πλατυσμός	51
	α'. Σκοπὸς τοῦ Πλατυσμοῦ	§ 52—53
	β'. Πηγαὶ τοῦ πλατυσμοῦ	54
	Κεφάλαιον Ε'. Ἐπίλογος	§ 55—57
	Τ μ ῆ μ α Γ'. Περί λεκτικοῦ ἐν γένει	58
	Κεφάλαιον Α'. καθαρότης· νεολογία, ὑπερκαθα- ρισμός	§ 59
	Κεφάλαιον Β'. Σαφήνεια· α') ἀπὸ τῶν ἐννοιῶν· β') ἀπὸ τῆς κυριολεξίας· γ') ἀπὸ τῆς φράσεως· δ') ἀπὸ τῆς ἀκριβείας	§ 60
	Κεφάλαιον Γ'. Γλαφυρότης ἢ τοι ἐγκατάσκευος λόγος ἔκ τε τρόπων καὶ σχημάτων	§ 61
	Α'. Τρόποι· α') περὶ λέξιν· β') περὶ λόγον	§ 62—77
	Β'. Σχήματα· α') λέξεως· β') διανοίας	§ 78—84
	Κεφάλαιον Δ'. Ἀρμονία	§ 85
	Α'. Μέλος· α') ἀπὸ τῆς εὐφωνίας τῶν γραμ- μάτων ἢ λέξεων· β') ἀπὸ τοῦ τονισμοῦ. Τοῦ τονικοῦ τέλους τὸ μὲν κατ' ἐπίτασιν, τὸ δὲ κατὰ διάστασιν	§ 86—§ 88
	Β'. Ῥυθμός· α') συλλαβικός· β') λογικός. —Σχῆμα πεζοῦ λόγου ἀπερίοδον ἢ τοι εἰρό- μενον, καὶ ἐμπερίοδον ἢ τοι κατεστραμμένον· στίξεις· πνεῦμα, τάσις· λόγος περιοδικὸς ἢ κομματικός· ῥυθμὸς περιόδου κατὰ τοὺς ἀρ- χαίους, καὶ νῦν ὡς πρὸς τὴν λαλουμένην	§ 89—§ 97

Γ'. Μεταβολή	§ 98
Δ'. Μιμητική ἁρμονία· εἰδική, γενική . . .	§ 99
Περίοδου ἐνότης καὶ δύναμις	§ 99, γ', 2, Σημ.
Κεφάλαιον Ε'. Πρέπον ἥτοι εἰδικοί χαρακτήρες λόγου. Καλὸν καὶ ὑψηλὸν (Σημ.) τί ; . . .	§ 100
Χαρακτήρ ἀπλοῦς ἢ ἰσχνός (§ 101)· γλαφυρός (§ 102)· ὕψος ἢ ὑψηλὸν (§ 103)· πραγματικὸν ὕψος τί (§ 104). Ἰδέα αὐτοῦ κατὰ διαφόρους (αὐτ. Σημ.)· ὕψος ἐν λόγοις, ὑψηλοῖα, ὑψηλοφανές λεκτικὸν καὶ κακίαι αὐτοῦ (§ 105—§ 107). Μικτός (§ 108) . . .	§ 100—§ 108
Τ μ ῆ μ α Δ'. Περὶ ὑποκρίσεως	§ 109
α'. Ἀπαγγελία (§ 110)· ἑ' σχήματα (§ 111)· ἡ ἀπὸ στήθους ἀπαγγελία διττή (Σημ.) . . .	§ 110—§ 111
Μέρος Β'. Περὶ ῥητορείας ἐν γένει· εἰσαγωγή	§ 112
Τ μ ῆ μ α Α'. Ἀπαγγελτικὴ ῥητορεία	§ 113
Κεφάλαιον Α'. Ῥητορεία τοῦ πολιτικοῦ βήματος ἥτοι κοινοβουλευτική	§ 114
Α'. Ῥητορεία τοῦ πολιτικοῦ βήματος ἐν γένει	§ 115
α) Ἀρετὴ τοῦ πολιτικοῦ ῥήτορος (§ 116)· ἑ' παιδεία (§ 117) γ' λεκτικὸν (§ 118) . . .	§ 116—§ 118
Β'. Ῥητορεία τοῦ πολιτικοῦ βήματος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις	§ 119—§ 121
Γ'. Ῥητορεία τοῦ πολιτικοῦ βήματος παρὰ τοῖς νεωτέροις	§ 122
Κεφάλαιον Β'. Δικανικὴ ῥητορεία	§ 123
Α'. Δικανικὴ ῥητορεία ἐν γένει (§ 124)· δικηγόρου α) ἀγαθότης (§ 125)· ἑ' ἐπιστήμη (§ 126)· γ' τρόπος τοῦ ἐκτιθέσθαι τὴν ὑπόθεσιν (§ 127)	§ 124—§ 127
Β'. Δικανικὴ ῥητορεία παρὰ τοῖς ἀρχαίοις.	§ 128
Γ'. Δικανικὴ ῥητορεία παρὰ τοῖς νεωτέροις	§ 129
Κεφάλαιον Γ'. Ἱερὰ ῥητορεία	§ 130
Α'. Ἱεροκῆρυκος σκοπός.	§ 131
Β'. Ἱεροκῆρυκος μέσα (§ 132)· α) ἐπιστήμη (§ 133)· ἑ' σύνεσις (§ 134)· γ' κατὰ-νοῦς καὶ παθητικὸν (§ 135)	§ 132—§ 135
Γ'. Διάρροια εἰδῆ ἱερῶν λόγων (§ 136). Ὁ·	

μιλία (§ 137)· ε') διδασχὴ καὶ τρόπος τοῦ συντιθέναι καὶ αὐτοσχεδιάζειν (§ 138)· γ') πανηγυρικὸς (§ 139)· ἐν γένει (§ 140)· χριστιανικὸς (§ 141)· σχέδιον πανηγυρικοῦ (§ 141, δ')· δ') ἐπιτάφιος λόγος (§ 142).	§ 136—§ 142
Κεφάλαιον Δ'. Ἀκαδημαϊκὴ ῥητορεία . . .	§ 143
Α'. Εἰσιτήριοι λόγοι (§ 144)· Β') φιλοσοφικά, ἱστορικὰ ἢ φιλολογικὰ ζητήματα (§ 145)· Γ') Δημηγορίαι, προσφωνήσεις καὶ Δ') ὑπομνήματα (§ 146)· Ε'). α) ῥητορικὰ γυμνάσματα διὰ τὴν ἀνωτέραν τάξιν τῶν Γυμνασίων (§ 147), καὶ β') γραπταὶ συνθέσεις διὰ τὰς κατωτέρας τάξεις τῶν Γυμνασίων καὶ τὴν ἀνωτέραν τῶν Ἑλλ. Σχολείων (§ 148)· α) περιγραφὴ· χρονογραφία, τοπογραφία, γεγονотоγραφία, προσωπογραφία, ἡθογραφία (§ 149)· β) διήγησις· ἱστορικὴ, ποιητικὴ, ἀσεία (§ 150—§ 153)· γ') ἐπιστολὴ (§ 154)· α) ἐπιστολικὸς χαρακτὴρ (§ 155)· β) ἐπιστολῶν εἶδη διάφορα (§ 156)	§ 144—§ 156
Κεφάλαιον Ε'. Στρατιωτικὴ ῥητορεία . . .	§ 157
Τ μ ῆ μ α Β'. Γραπτὴ ῥητορεία	§ 158
Κεφάλαιον Α'. Περί διαλόγου	§ 159—§ 165
Κεφάλαιον Β'. Ἱστορικὸν εἶδος (§ 166)· α) ἱστορικὸν εἶδος ἐν γένει (§ 167)· β) διαίρεσις τῆς ἱστορίας (§ 169)· γ') διαφορὰ τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ὡς πρὸς τὴν ἱστοριογραφίαν (§ 169—§ 170)	§ 16—§ 170
Κεφάλαιον Γ'. Περί φιλοσοφικοῦ εἶδους . . .	§ 171
Τελευταία τοῖς νέοις παρατήρησις	§ 172
Π α ρ ᾱ ρ τ η μ α. Ὁ ἐκφωνηθεὶς λόγος τὴν 25 Ἰανουαρίου 1857 ἐπὶ τοῦ θεμελίου λίθου τοῦ Γυμνασίου Ναυπλίας	Σελ.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ.

Σελ. ια', ἐν ὑποσημειώσει στίχ. 2, γράψε Κούμα.— Σελ. ιγ', σ. 20 γρ. περιλαμβάνουσιν.— Σελ. ιζ', σ. 20 γρ.—Cerandperret. Σελ. κ', σ. 29 γρ. ὁπλῶν ἀντὶ ἄλλων.— Σελ. 22, σ. 37 διάγραψον Σελ. 16.— Σελ. 22, σ. 39 διάγραψον σελ. 16.— Σελ. 25, σ. 16 γρ. διεγείρῃται. — Σελ. 31, σ. 12 ἀντὶ γένους τῆς συστατικῆς γρ. γένους καὶ τῆς συστατικῆς. — Σελ. 32, σ. 11 ἀντὶ θέρος γρ. αἴρος. — Σελ. 44, σ. 13 ἀντὶ καλλαισθησίαν γρ. καλλισθησίαν. — Σελ. 48, σ. 3 ἀντὶ ἐκραντασίωτον γρ. εὐφραντασίωτον. — σ. 31 ἀντὶ λαϊπὼν γρ. λοιπὼν. — Σελ. 67, σ. 8 ἀντὶ ὑπὸ γρ. ἀπὸ. — Σ. 68, σ. 27, γρ. γίνῃται. — Σ. 69, σ. 6 ἀντὶ διαίρεσιν γρ. τὴν διαίρεσιν. — Σ. 74, σ. 13 ἀντὶ ἐπραξε γρ. ἐπραξαν. — Σ. 75, σ. 30 ἀντὶ λόγου γρ. λόγου. — Σ. 77, σ. 1 ἀντὶ σύνθεσις γρ. σύνδεσις. — Σ. 83, σ. 19 γρ. ἀμφοτέρων. — Σ. 85, σ. 3 γρ. ματαιοσπουδίαν. — σ. 38 γρ. ξίφος σου; — Σ. 87, σ. 36 ἀντὶ καινῇ γρ. κακῇ. — Σ. 88, σ. 24 ἀντὶ ἀνακαλῶ γρ. ἀνακαλεῖ. — Σ. 91, σ. 2 ἀντὶ Αἱ δευτερολογίαι γρ. τῶν δευτερολογιῶν. — σ. 12 γρ. Τμήμα Γ'. — Σ. 103, σ. 7 ἀντὶ τρόπος γρ. τρόποι. — Σ. 104, σ. 30 ἀντὶ § 66 γρ. § 65. — Σ. 105, σ. 3 γρ. θείειν. — Σ. 106, σ. 28 γρ. πάθος. — Σ. 108, σ. 37 ἀντὶ τοῦ γρ. τὸ τοῦ. — Σ. 108, σ. 8 ἀντὶ εἶπω γρ. εἶπον, καὶ σ. 26 ἀντὶ αὐτὸνδέσμων γρ. συνδέσμων. Καὶ σ. 31 ἀντὶ ποριστάσεις γρ. περιστάσεις. — Σ. 112, σ. 7 ἀντὶ § 63, 4 γρ. § 64, α, Σημ. Καὶ σ. 13 ἀντὶ ἤυτε γρ. ἤυτε. Καὶ σ. 21 ἀντὶ § 63 4 γρ. § 64, δ'. — Σ. 114, σ. 9 γρ. προαποδεδειγμένα. Καὶ σ. 15 γρ. κατεχόμενοι. — Σ. 115, σ. 31 γρ. μετὰ ταῦτα. — Σ. 118 σ. 35 γρ. τελέσει. — Σ. 120, σ. 9 γρ. εὐφωνότατον. — Σ. 129, σ. 22 ἀντὶ ἀπόδειξις γρ. ἀπόδοσις. — Σ. 133, σ. 40 ἀντὶ τύχης γρ. τέχνης. — Σ. 134, σ. 19 γρ. Αἰνιαδος. — Σ. 135, σ. 28 ἀντὶ συνθετικῶν γρ. συνδετικῶν. — Ἐν σελίδι 157, 159, 161, 163, 165, 167, 169, 171, 173, 175 τῆς ἐν κεφαλίδι ἐπιγραφῆς ἀντὶ ῥητορικῇ γρ. ῥητορεία. — Σ. 168, σ. 29 γρ. Ταρχυνίων. — Σ. 170, σ. 27, γρ. Μαυρῶς. Σ. 181, σ. 16 γρ. Ἀγχεσσός. — Σ. 189, σ. 11 ἀντὶ τὴν γρ. τὰς. — Σ. 197, σ. 33 γρ. πρῶτον. — Σ. 207, σ. 40 γρ. Κορνείλλιον. — Σ. 211, σ. 36, ἀντὶ ῥητορικαί, κνή γ. ῥητορικὴν, καί· καὶ ἀντὶ τοῦ γρ. τοὺς. — Σελ. 217, σ. 2, ἀντὶ πανσθενεῖ, γρ. πανσθενεῖ (ἄνευ κόματος). — Σ. 221, σ. 6 ἀντὶ χρήματα γρ. χρώματα. — Σ. 230, σ. 15 ἀντὶ ἐκταθῆθαι γρ. ἐκτεθῆναι.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΤΩΝ Κ. ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ. ^(α)

Τὸ ὑπαυργεῖον τῶν Ἑκκλ. καὶ	Ἀναγνώστου Α. Ζακύνθιος.	1	σῶμα
τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, ἐγ-	Ἀντ. πνύπουλος Γ. Δ.	1	
κρίσει τῆς Α. Μ., διὰ τὴν δημο-	Ἀργυρόπουλος Ἀλκιβιάδης.	1	
σίαν καὶ τὴν τοῦ Πανεπιστημίου	Ἀργυρόπουλος Π. Παρ.	1	
Βιβλιοθήκην σώματα 20	Ἀττικῆς Νεόφυτος.	1	

ΑΓΟΥΛΙΝΙΤΣΑΣ

Γκρίκας Γεώργιος	1	σῶμα	Βλάχος Θεμιστοκλῆς.	1
Ζαρεϊρόπουλος Κ.			Βλάχος Σταῦρος.	1
Ζαφειρόπουλος Ν.	1		Βούλγαρης Α.	1
Λαμπρούλιας Ν.	1		Βουλῆς Γραφεῖον.	2
Μοσχοῦλας Α. Κ.	1		Βρατσάνος Μιλτιάδης.	1
Μοσχοῦλας Κ. Ξ.	1		Βωβός Δ. Κ.	1
Μοσχοῦλας Ν. Κ.	1		Γεδεὼν Φ. Πάτριος.	1
Μοσχοῦλας Α.	1		Γεωργαντόπουλος Σ. ἐκ Κα-	
Παπαλέξης Α. Αλέξιος	1		λαβρύτων	1
Παπαλέξης Α. Παναγιώτης	1		Γεωργιάδης Ἀγγελος.	1
Παρασκευόπουλος Λάμπρος.	1		Γεωργιάδης Ἀνθιμος	1
Σμυρνιώτης Μήτσος.	1		Γεωργιάδης Ν. ἐξ Ἀστρους,	
Τουρλόπουλος Γιαννάκος.	1		φοιτητής.	1
			Γεωργόπουλος Ι. Α.	1
			Γλήνης Γεώργιος	1
			Γιαννόπουλος Θ. Ἰωάννης.	1
			Γραμματικόπουλος Ι. Κ.	1
			Δαλέζιος Θεμιστοκλῆς.	1
			Δεληγιάννης Π.	1
			Δεληγιώργης Ἐπαμινώνδας	1

ΑΘΗΝΩΝ

Ἀδρακτᾶς Κ. Ν.	1		Δαλέζιος Θεμιστοκλῆς.	1
Ἀθανασιάδης Χρύσανθος.	1		Δεληγιάννης Π.	1
Ἀλεξανδρόπουλος Δ. Εὐθύμιος.	1		Δεληγιώργης Ἐπαμινώνδας	1

(α) Σημ. Ζητοῦμεν συγγνώμην παρ' ἐκείνων τῶν ἡμετέρων συνδρομητῶν, ὧν τὰ ὀνόματα δὲν κατεχωρίσθησαν, διότι ἐγκαίρως δὲν ἐστάλησαν, καὶ παρ' ἐκείνων προσέτι, ὧν τὰ ὀνόματα, ὡς δυσανάγνωστα, ἡμαρτημένως ἔως κατὰ τι ἐτυπώθησαν.

268 ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ Κ. ΣΥΝΑΡΟΜΗΤΩΝ.

	σῶμα		σῶμα
Δημακόπουλος Ἀνδρέας	1	Κορνάρος Γεράσιμος, ἱερο-	
Δημητρόπουλος Γ. Α. ἐκ Πα-		διάκονος Κρής.	4
τρῶν.	1	Κουμπίδης Α. Ν.	1
Δήμιτσας Γ. Μαργαρίτης Μα-		Κουντουργιώτης Α. Π.	4
κεδών.	4	Κουρουσόπουλος Β.	4
Διβάρης Γ. Ν.	1	Κρητικός Ι. Γ.	4
Δραγούμης Ν. Μάρκος.	4	Κρητικός Δ. Ἰω. Βέρβενα	4
Εὐταξόπουλος Δ. Σωτ.	1	Κωσταντινίδης Δημ.	4
Ζαῖμης Α. Θ.	4	Λαμπρίδης Ἰωάννης.	4
Ζαῖμης Ν. Ἰω. ἐκ Καλαβρύτων.	1	Λορεντσιάδης Ἰω.	4
Ζαφειρόπουλος Α. Κ.	1	Μάγνης Γρηγόριος.	4
Ζερλέντης Σεραφῆμ, ἱεροδιά-		Μαδεμοχωρίτης Χ. Γ.	1
κονος.	1	Μαθᾶς Ζ Ἀρχιμανδρίτης	4
Ζούζουλας Σ Β.	1	Μανολέας Σ.	4
Ζωγραφίδης Ι. Μακεδών.	4	Μαντινείας καὶ Κ. Θεοφάνης	1
Ἡλιάδης Ι.	4	Μαρκόπουλος Βασίλειος.	4
Ἡπειρώτης Β. Ἰγνάτιος.	1	Μαρούδης Κ. Προκόπιος Ἄστρος	1
Θεοχαρόπουλος Χ.	4	Μαυρογέλαστος Εμ. Α.	4
Θηδῶν καὶ Λεβαδίας Ἀθράμιος.	1	Μαυρομιγᾶλης Α.	4
Θήρας Ἱερόθεος.	1	Μαυροσπάνης Ε. Γ.	4
Ἰάλεμος Ὀδυσσεύς.	1	Μενέλαος Π.	1
Ἰατρός Α. Νικόλαος.	4	Μεσηνίας Προκόπιος.	4
Ἰσχύμαχος Κ Γ.	4	Μητακίδης Γεώργιος.	1
Ἰωαννίδης Σάββας.	4	Μιχαλόπουλος Α. Σπήλιος.	4
Ἰωαννίδης χρύσανθος.	4	Μπαλάνος Σίμος.	4
Ἰωαννίτης Κωνστ.	4	Μπουδούρης Ν.	4
Καλαμογδάρης Περικλῆς.	4	Οἰκονομίδης Τ. Β.	1
Καλογηρόπουλος Α. Σ.	4	Οἰκονομίδης Γεννάδιος.	4
Κανελόπουλος Εὐθύμιος.	4	Οἰκονομόπουλος Φιλόθεος	
Καρᾶλης Γ. Εὐστάθιος.	4	Ἀρχιμανδρίτης.	4
Καρατσᾶς Γεώρ.	4	Ὀρεινός Δ.	4
Κατριβάνος Α. Α. Μεγαλου-		Παγίδας Στέφανος.	4
πολίτης	4	Παγκαλόπουλος Α. Θ.	1
Κέφαλος Ἀθ.	4	Παλλάδιος Ν. Ι.	4
Κεχαγιᾶς Εὐθ.	4	Παλλάδιος Τρύφων.	4
Κιάπης Ι. Α.	4	Παράσχος Γ.	1
Κόκαλης Π. Γεωρ.	4	Παρίσης Β.	1
Κολιάτσος Σωκράτης.	4	Παπαδόπουλος Σ. Γ. Σπαρ-	
Κολοκοτρώνη Κ.	4	τιάτης.	4
Κονδάκης Π. Ἰωάννης.	4	Παπαδημητρίου Ἰωάννης Φι-	
Κοντόσταυλος Α.	4	λίπου πολίτης.	4

σῶμα	σῶμα
Παπαϊωάννου Παναγιώτης	Τομαρόπουλος Θ. 4
ἐκ Δημητσάνης. 1	Γριγλίκης Νικόλαος. 1
Παπακωνσταντίνου Ν. 1	Τριτάκης Ἀγαμέμνων. 1
Παπακώστας Θ. 1	Τσαλαμιδάς Χ. 1
Παπακώστας Ν. ἐκ Λαμίας. 4	Τσεκίδας Γερμανός, 1
Παπαλεξόπουλος Ἐπαμινών- 4	Τσόκρης Δ. 1
δας.	Τσόκρης Δ. Νικ. 1
Παπαναστασίου Εὐάγγελος. 4	Φλωρίδης Γ. 1
Παπᾶ Νικολάου Προκόπιος. 1	Χαδεμένος Φίλιππος. 1
Παπασωτηρίου Τρ. 1	Χ. Ἰωάννου Μάρκος ἐκ Θεσ- 4
Παπαχατζῆς Ν. 1	σαλίας
Παπασπηλιόπουλος Β. 1	Χατζιλιάκος Ἡλίας. 1
Παπασταθόπουλος Κωνσταν- 1	Χατζίσκος Δ. 1
τῖνος.	Χριστόφορος Ἱεροδιάκονος. 1
Πασχάλης Δημήτριος. 1	Ψύλλας Γ. 1
Περίδης γεώργιος. 4	
Πετμεζᾶς Γ. Αθ. 1	ΑΜΦΙΣΣΗΣ
Πετμεζᾶς Ν. Α. 1	
Πετρόπουλος Ι. Σ. 1	Βαϊτάνος Γ. Δ. 4
Πηλίδης Ν. Ι. 4	Βραζόπουλος Ν. 4
Πλατὺς Π. Κ. 4	Γεράντωνος Γ. 1
Πολυδώρου Ἀρσένιος Μ. 4	Γερογιάννης Χ. 1
Σπηλαιότης.	Δακρόπουλος Κ. 1
Πορφυρόπουλος Κωνσταντῖνος. 4	Θεοδοσιάδης Κ. 1
Ῥάλλης Α. Γ. 1	Κόκκαλης Μ. Γ. 4
Ῥούκης Ι. Δ. 4	Κουρόπουλος Α. 1
Ῥουφογάλης Κίμων Ἱατρὸς 4	Μεγαπάνος Ι. 1
Σακελλίωνος Σ. 1	Μελετόπουλος Π. 1
Σιότος Π. Ν. 1	Μολοχάδης Δ. 1
Σκουμπουρδῆς Σωτ. 4	Ξάνθης Κ. 1
Σκοῦφος Σ. 1	Παπαλέξης Κοσμᾶς 4
Σοφιανὸς Δ. Σ. 1	Παπανικολάου Η. 4
Σπετζερόπουλος Δ. Ν. 4	Πετρόπουλος Γ. Ι. 1
Σπηλαιότης Μ. 1	Πλατὺς Εὐς. 1
Σπηλιάδης Π. 4	Σιμόπουλος Χ. Ι. 1
Σταματιάδης Χρ. 1	Σταμίδης Γ. 1
Στεφανόπουλος Χ. Σ. 1	Ταξιάρχης Γ. Ν. 1
Στυλούδης Ι. Ν. 1	Τζήτσος Κ. Ι. 1
Στρατηγόπουλος Α. Ἀνδρ. 1	Τριάνδης Ἀλέξανδρος 1
Καλάμαι. 1	Τριανταφυλλίδης. 1
Τσάνης Π. Δ. 1	Τσίμας Ρ. Σ. 1

270 ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ Κ. ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ.

		σῶμα			σῶμα
Χαρίτος Αλ. Γ.		1	ΜΕΓΑΡΩΝ.		
ΑΡΓΟΥΣ.			'Αλεξίου Α. Ι.		4
			'Αρ Μ. Κ.		1
Βλάτσης Κ. Θεόδωρος	1		Βλάτσης Γ.		1
Δημητρακόπουλος Κ' Ανδρό- νικος	4		Γεωργακῆς Λεωνίδας.		1
Μανουσάκης Κ.	1		Παμπούκης Γ. Ν.		4
Μαρούσης Α. Δ.	4		Πυρπυρᾶς Κ.		1
'Ρούσσος Π.	1		Χατζόπουλος Β.		1
Φανδρίδης Ν.	4		ΝΑΥΠΑΛΙΟΥ.		
ΓΑΛΑΞΙΔΙΟΥ.			'Αλούπας Κ. Α.		4
Γκαθέρας Ι. Ν.	1		'Αμβρακιώτης Σ. Δ.		1
'Επίσκοπος Φωκίδος Δαυίδ.	4		'Αντωνόπουλος Κ. Σ.		1
Καραλίβανος Ι. Λουκᾶς.	1		'Αντωνόπουλος Ν.		1
Κυριαζόπουλος Π. Γ.	1		Αὐγερινός 'Υπ.		4
Λουκόπουλος Π. Π.	4		Βάλης Ι. Δ.		4
Χλωρὸς Ι. Π. Δημήτριος	1		Βαλλῆς Α.		4
ΚΟΡΙΝΘΟΥ.			Βαρβερόπουλος Δ. Κ.		1
			Βασιλείου Δ.		4
'Αμφιλόχιος Κορινθίας 'Αρ- χιεπίσκοπος	1		Βασιόπουλος Π.		4
'Αναγνωστόπουλος Π. 'Αλ.	4		Βελίνης Γ. Σ.		1
'Ανδριόπουλος Π. Κ.	1		Βικέλας Κ.		4
'Αντωνόπουλος Ν. Νικήτας.	1		Βλαχάκης 'Εμμ.		1
'Αποστολίδης Γ.	4		Βούργαλης Δ. Π.		1
Γραμματᾶς Α.	1		Βρονταμίτης Γ. Π.		1
Δημητριάδης Ν.	4		Γιαννόπουλος Ν. 'Αριστείδης		1
Θρόνος Σωτήρ.	1		Δαρδούγας Δ.		1
Κατζαρός Σ. Ν.	4		Δαξβωνᾶς 'Αρ.		1
Παυλίδης Μ.	1		Δημακόπουλος Α. Δ.		4
'Ράγκος Χ.	1		Δημητριάδης Α.		4
Σάββας Χ. Α.	1		Δημητριάδης Ν. Κ.		1
Σκαρπέτης Ι.	1		Δικαῖος Γ.		4
Τριανταρ Α. Π.	1		Δρεπανιώτης Γερ.		4
Φ Θρασόβουλος	4		Δριτόου Πενελόπη.		4
Χοιδᾶς Γ. Π.	1		Δωροβίνης 'Αλεξ.		1
			Εὐσταθίου Ι.		4
			Εὐσταθίου Κ. Εὐστ.		4
			'Εφέσιος Η. Σ.		1
			Ζαφειρόπουλος Π. 'Εμ.		1

	σῶμα		σῶμα
Ζεγγίνης Κ.	Ι	Μαυρομιχάλης Π.	Ι
Ζογκολόπουλος Σπ.	Ι	Μαῦρος Ἰωσήφ.	Ι
Ζωγράφος Ν.	Ι	Μίλησης Γ.	Ι
Ἡλιόπουλος Θ. Θεοχ.	Ι	Μιχαλόπουλος Α. Ι.	Ι
Ἰατρὸς Κ.	Ι	Μοσχούλας Κ. Θ.	Ι
Ἰωαννίδης Θ.	Ι	Μοτονιάς Δ.	Ι
Ἰωαννίδης Μ. Τιμολέων	Ι	Μπακόπουλος Ν. Κ.	Ι
Ἰωαννίδης Π. Κ.	Ι	Μπακόπουλος Χ. Γ.	Ι
Καζάκος Α. Χ.	Ι	Μπαρμπάρεσου Ι. Ξεν.	Ι
Καλογερόπουλος Ι.	Ι	Νικητάδης Γρ.	Ι
Καλογερόπουλος Σ. Ι.	Ι	Νικολετόπουλος Πολ.	Ι
Κανελλόπουλος Ἀλ.	Ι	Νικολόπουλος Γ. Εὐστ.	Ι
Καραδήμας Κ. Ν.	Ι	Νοταρᾶς Σ.	Ι
Καράπαυλος Ν.	Ι	Οἰκονομόπουλος Α. Ι.	Ι
Καραχάλιος Δ. Γ.	Ι	Οἰκονομόπουλος Ν.	Ι
Καρόπουλος Χ. Ε.	Ι	Οἰκονόμου Δ. Ἀθανάσιος	Ι
Καρυτινὸς Δ. Γ.	Ι	Οἰκονόμου Μιχαήλ.	Ι
Κασσιέρης Μ.	Ι	Ὅρνσταϊν	Ι
Κιάρφας Στ.	Ι	Πάγκαλος Μ. Α.	Ι
Κολοκοιτόπουλος Ἀρ.	Ι	Παλλάδιος Μ.	Ι
Κοντολέων Α. Ι.	Ι	Παναγαλάκης Δ.	Ι
Κουγιουτάς Π. Ι.	Ι	Παναγιώτου Σ.	Ι
Κρητοβουλίδης Σ.	Ι	Παναγουλίδης Δ.	Ι
Κριέλος Ν.	Ι	Πανταζής Π.	Ι
Κυριακόπουλος Δ.	Ι	Παπαγιαννόπουλος Α. Σ.	Ι
Κωνσταντίνου Εὐαγγέλης	Ι	Παπαγουλῆς Γ.	Ι
Κωτσάκης Δ.	Ι	Παπαδόκης Κ. Στ.	Ι
Κωτσονόπουλος Ε.	Ι	Παπαδόπουλος Γ. Κ.	Ι
Λάμψρης Δ. Σ.	Ι	Παπαδόπουλος Μ. Χρ.	Ι
Λαμπρινίδης Γ. Κ.	Ι	Παπαζαφειρόπουλος Κ. Ι.	Ι
Λογοθέτης Δ.	Ι	Παπαθανασόπουλος Γ.	Ι
Λογοθετόπουλος Ν. Παρ.	Ι	Παπατσαγρῆς.	Ι
Μαγκανάρης Α.	Ι	Πάτχος Δ.	Ι
Μακρῆς Ν. Ι.	Ι	Πτεράκης Α. Ἀρ.	Ι
Ματζαχρωτάκης Κ. Χ.	Ι	Πατρίδης Δ. Γ.	Ι
Μανουήλ Γ. Δ.	Ι	Περδικᾶς Δ. Α.	Ι
Μανουσάπουλος Ζ.	Ι	Πετμεζᾶς Α. Γ.	Ι
Μανουσάπουλος Ι.	Ι	Πετρίδης Ι.	Ι
Μανοῦσος Α. Α.	Ι	Πετρομανιάτης Α. Π.	Ι
Μαρκόπουλος Διονύσιος	Ι	Πλατύκης Ἀλ.	Ι
Μαυρογένης Γ. Παρ.	Ι	Πολίτης Ι.	Ι

272 ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ Κ. ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ.

	σῶμα		σῶμα
Ῥαβδᾶς Ι. Ὅρ.	Ι	Παπαδημητρίου Ν.	Ι
Ῥαπτόπουλος Ι. Π. Δ	Ι	Παπαδόπουλος Ν.	Ι
Ῥικάκης Μιχ.	Ι	Σεμιτέλος Χ. Δ.	Ι
Ῥούπας Ἐμ. Εὐστρ.	Ι	Τρυγόνης Κ. Ἀθ.	Ι
Σακελλαρίδης Θεοφ.	Ι	Χαβέλλας Α. Θεόδ.	Ι
Σαλαμινός Πάνος	Ι		
Σαλταμπάσης Π. Κ.	Ι	ΣΥΡΟΥ	
Σημαντήρας Κ.	Ι		
Σκαρπέτης Κ.	Ι	Ἀθηνάδης Βασίλειος	Ι
Σολδάρης Ν. Σταῦρος	Ι	Ἀλεξάνδρου Δ. Α.	Ι
Σταματιάδης Α. Π.	Ι	Ἀντωνιάδης Δ.	Ι
Στεριόπουλος Κ. Ν.	Ι	Ἀντωνιάδης Π.	Ι
Στεφανάκος Χ. Π.	Ι	Βιλέτας Ι.	Ι
Στεφόπουλος Γ.	Ι	Βογάσαρις Θ.	Ι
Στεφόπουλος Ι.	Ι	Γεωργιάδης Κ.	Ι
Sfoskt P.	Ι	Διάγγελος Α. Γ.	Ι
Σωτηρακόπουλος Α. Σ.	Ι	Ἐρραυμίδης Π.	Ι
Σωτηρόπουλος Σ.	Ι	Λαμάρχης Δ. Α.	Ι
Τομαρόπουλος Ε.	Ι	Λέτζος Ν. Ἀριστομένης.	Ι
Τσαγρῆς Σ. Κ.	Ι	Μαντόπουλος Ι.	Ι
Τσολακόπουλος Χ. Γ.	Ι	Μάτζας Ζ. Κ.	Ι
Τσουπόπουλος Ν. Ι.	Ι	Νικολαΐδης Σ. Ν.	Ι
Φαρμακόπουλος Κ.	Ι	Πετρῆς Ν.	Ι
Φεγγαῖς Ι. Κ.	Ι	Πολίτης Γ.	Ι
Φλογαΐτης Ν.	Ι	Στούπης Ν.	Ι
Φλογαΐτης Ν. Θ.	Ι	Τσίτσος Ἀριστοτέλης.	Ι
Φλογαΐτης Ν. Κ.	Ι	Χούμης Γ.	Ι
Φουντωτός Π.	Ι		
Φωντάνας Στ.	Ι	ΤΡΙΠΟΛΕΩΣ.	
Φωτομάρας Ν. Γ.	Ι		
Χαντζῆ Ἰωάννου Κ.	Ι	Γαλανόπουλος Γ. Ν.	Ι
Χατηριάδης Κ.	Ι	Γαληνός Δ.	Ι
Χοϊδᾶς Σ. Ι.	Ι	Ζηφειρόπουλος Θ.	Ι
Ψαράκης Γ. Ι.	Ι	Ζωντανός Εὐστ.	Ι
		Ἡρώνυμος Παρθένιος.	Ι
ΠΑΤΡΩΝ.		Καλπακίδης Κ. Α.	Ι
		Μανέτας Κ.	Ι
Ἀμβροσιάδης Ἐπαμ.	Ι	Μπουρίδης Ν.	Ι
Γεράκης Ἀθ. Γ.	Ι	Παπαλέξης Δ. Γ.	Ι
Μυρτίλος Ι. Στ.	Ι	Χαρόπουλος Α. Π.	Ι
Οἰκονομίδης Α. Ι.	Ι		

4033

8-12x.

